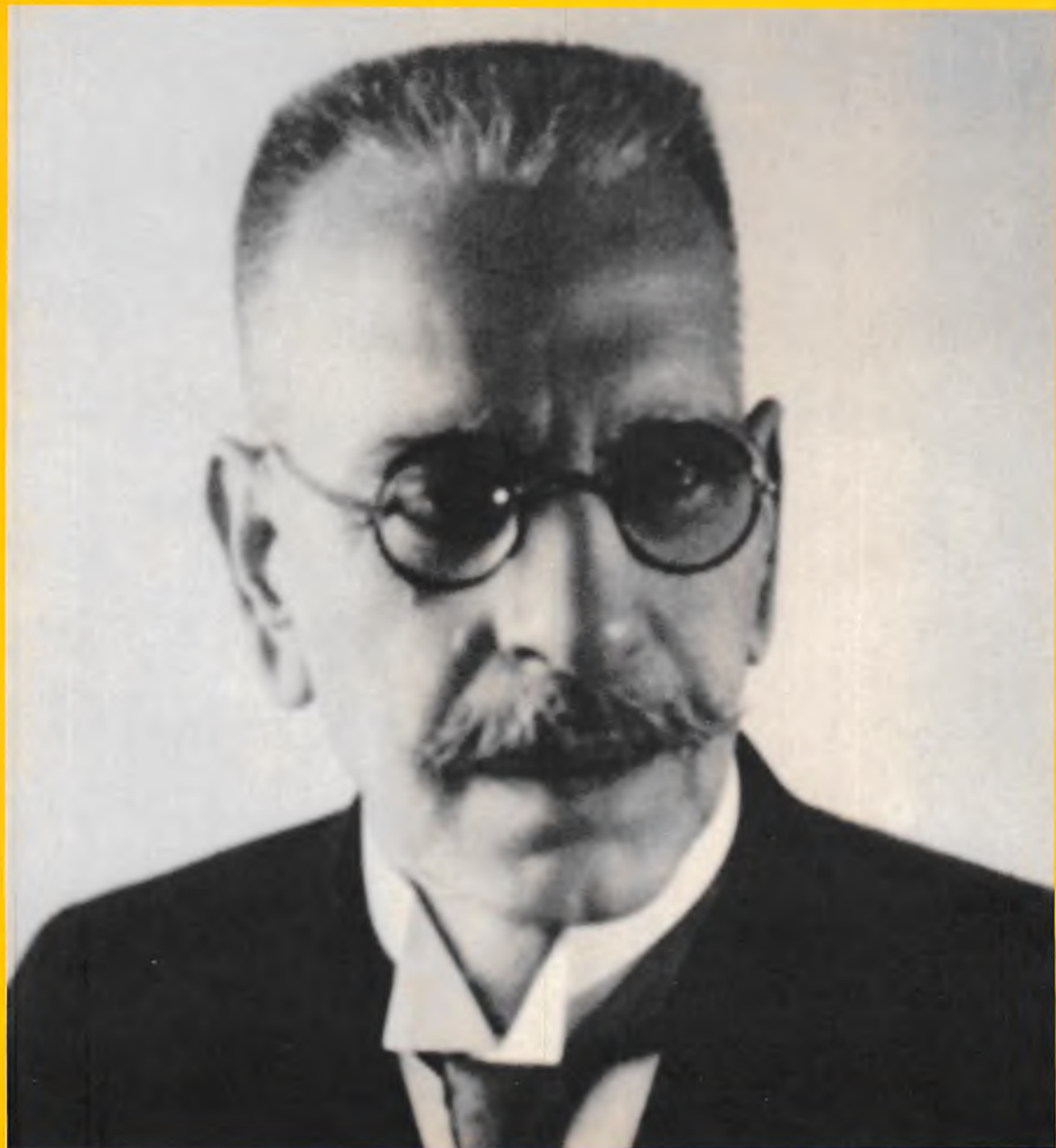

ZBORNİK 0

milanu rešetaru

ZBORNİK O MILANU REŠETARU

HRVATSKI KNJIŽEVNI POVJESNIČARI
ZNANSTVENI ZBORNICI

Sv. 9.

IZDAVAČ:

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu

SUIZDAVAČI:

Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Hrvatsko filološko društvo Zadar

Matica hrvatska Varaždin

Sveučilište u Zadru

GLAVNI UREDNIK:

prof. dr. sc. Tihomil Maštrović

UREDNIČKI ODBOR:

prof. dr. sc. Dunja Fališevac, mr. sc. Ernest Fišer,

prof. dr. sc. Darko Gašparović, akademik Nikica Kolumbić,

prof. dr. sc. Stanislav Marijanović, prof. dr. sc. Tihomil Maštrović,

akademik Miroslav Šicel

TAJNIK UREDNIŠTVA:

Marinko Šišak, prof.

SURADNIK:

Branko Ivanda, prof.

ZBORNİK O
MILANU
REŠETARU

književnom kritičaru i filologu

*Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa
Beč, 25. rujna 2004.
Dubrovnik, 1. – 2. listopada 2004.*

Zagreb, 2005.

Milan Rušetar

Knjižni niz *Hrvatski književni povjesničari* donosi radove napisane nakon održanih znanstvenih skupova posvećenih pojedinim hrvatskim književnim povjesničarima. Nakon *Zbornika o Mihovilu Kombolu* (prvo izdanje izašlo je godine 1983., a ponovljeno izdanje 1997.), *Zbornika o Slavku Ježiću* objavljenog godine 1997., *Zbornika o Franji Fancevu* godine 1998., *Zbornika o Tomi Matiću* 1998., *Zbornika o Albertu Haleru* 2000., *Zbornika o Branku Vodniku* 2001., *Zbornika o Ivanu Milčetiću* 2002., te *Zbornika o Dragutinu Prohaski* 2003., pred nama je ove 2005. godine *Zbornik o Milanu Rešetaru*, kao deveti zbornik u spomenutom nizu, čime se nastavlja znanstveni projekt istraživanja znanstvenoga i stručnoga prinosa uglednih znanstvenika s područja hrvatske književne historiografije.

Zbornicima su prethodili znanstveni skupovi o navedenim književnim povjesničarima, pa su tako objavljeni radovi u pravilu prethodno izloženi na znanstvenim skupovima. Osobitost znanstvenoga skupa o Milanu Rešetaru jest u tome što je bio međunarodni, obzirom na činjenicu da su u njegovu radu sudjelovali znanstvenici iz pet zemalja i da se uz hrvatski odvijao na njemačkom jeziku, te međudržavni, jer je s radom započeo u Austriji, u Beču, i to 25. rujna 2004. u Institutu za slavistiku bečkog Sveučilišta, te s radom nastavio u Dubrovniku 1. listopada 2004. u Međunarodnom središtu hrvatskih sveučilišta. Održane su ukupno tri radne sjednice, prva u Beču a dvije u Dubrovniku, čime se, uz ostalo, željela naglasiti uloga i važnost ovih gradova za život i znanstveno stvaralaštvo Milana Rešetara. Rešetar je u Beču studirao klasičnu i slavensku filologiju, habilitirao, te postao sveučilišnim profesorom, nasljeđivši na katedri Vatroslava Jagića, a važne prinese ostvario je i u radu na projektima Balkanske komisije Austrijske akademije znanosti. Kada je o Dubrovniku riječ, to nije bio samo njegov rodni grad, već je Dubrovnik cijeloga stvaralačkog vijeka imao kao cilj svojih znanstvenih istraživanja, ostvarivši poštovanja dostojne prinese poznavanju dubrovačke književne i kulturne povjesnice.

Na Međunarodnom znanstvenom skupu o Milanu Rešetaru sudjelovalo je 27 referenata, od toga desetero iz Zagreba, četvero iz Osijeka, troje iz Beča, dvoje iz Rijeke, dvoje iz Zadra, te po jedan referent iz Berlina (Njemačka), Graza (Austrija), Pescara (Italija) i Cetinja (Srbija i Crna Gora). Organizatori Međunarodnoga znanstvenog skupa o Milanu Rešetaru bili su Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu kao glavni nositelj organizacije, te kao suorganizatori: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Sve-

učilište u Zadru, Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Međunarodno središte hrvatskih Sveučilišta Dubrovnik, Matica hrvatska Varaždin, te Hrvatska filološka društva iz Zadra i Zagreba, čime su se organizacijski na jednom važnom filološkom projektu našle mnoge važne hrvatske ustanove i društva u kojima se sustavno provode književnopovijesna i uopće filološka istraživanja. Sastav suorganizatora skupa ujedno pokazuje da su se na projektu *Hrvatski književni povjesničari* okupili znanstvenici s brojnih hrvatskih sveučilišta što je zasigurno hvale vrijedna činjenica sama po sebi, a napose stoga što su nakon skupa uslijedile pripreme da se znanstveni radovi, napisani nakon održanih priopćenja, i objave u zasebnom zborniku.

O Rešetarovom znanstvenom opusu u *Zborniku o Milanu Rešetaru* svjedoči niz raznovrsnih znanstvenih priloga tridesetak autora, te nekoliko stručnih priloga koji donose građu. Osebujnost Rešetarove znanstvene djelatnosti bila je uistinu poticajna istraživačima u osvjetljavanju njegova cjelovitog opusa, čime je *Zbornik* ujedno postao jednom od nezaobilaznih pretpostavki u određivanju Rešetarova mjesta u hrvatskoj filologiji, a napose u književnoj historiografiji. Ujedno u *Zborniku* se donosi dosad najpotpunija Rešetarova bibliografija, te literatura o Milanu Rešetaru, kao i niz vrijednih slika iz Rešetarove ostavštine te napokon, u prilogu *Zborniku*, i CD s Rešetarovim glasom.

Skup o Rešetaru donio je niz novih znanstvenih i stručnih prosudbi o raznim stranama bogatog i vrijednog, premda kontroverznog, prinosa tog plodnog filologa hrvatskoj književnoj historiografiji i kulturnoj povijesti. Vrjednujući Rešetarove znanstvene rezultate neki su autori, naime, utvrdili da su neke prosudbe i interpretacije tog znanstvenika podložne suvremenom kritičkom revidiranju, ističući da danas nema razloga mimoilaziti ona mjesta u Rešetaru, inače iznimno dobro obavljenom tekstološkom i filološkom poslu, koja su prvenstveno bila posljedicom njegovih zamagljenih političkih i nacionalnih promišljanja, a ne njegovih znanstvenih uvida. Unatoč određenim jednostranostima i ideološkim ograničenjima, te s njima povezanim redukcionizmom, prevladava ocjena da je, zahvaljujući svojoj znanstvenoj akribičnosti i savjesnosti, kao i dosljednoj pozitivističkoj orijentaciji, Milan Rešetar velika i nezaobilazna osobnost hrvatske filologije, te je s punim pravom našao svoje mjesto u ediciji *Hrvatski književni povjesničari*.

Tihomil Maštrović

Radovi sa znanstvenoga skupa

Journal of Management Studies

Journal of Management Studies

Journal of Management Studies

Journal of Management Studies

Journal of Management Studies

Journal of Management Studies

Journal of Management Studies

Journal of Management Studies

Journal of Management Studies

Journal of Management Studies

Journal of Management Studies

Journal of Management Studies

Journal of Management Studies

Journal of Management Studies

Journal of Management Studies

Journal of Management Studies

Journal of Management Studies

Journal of Management Studies

Journal of Management Studies

Journal of Management Studies

Journal of Management Studies

Journal of Management Studies

Milan Rešetar i hrvatski književni jezik

Izvorni znanstveni članak
UDK 811.163.42 (091)
811.163.42 – 05 Rešetar, M.

Kad se Milan Rešetar i hrvatski jezik spomenu u jednom dahu, kao u naslovu ovoga referata, zvuči to gotovo kao oksimoron. Kao da se nespojivo jednim izrazom spaja u protuslovnu cijelost. Govoriti o hrvatskom jeziku nikako nije u Rešetarovu duhu. Pogotovu ako bi taj jezik imao biti njegov. Bio je duboko prožet jezikoslovnim shvaćanjem svojega vremena, koje je određivanje jezičnoga identiteta dopuštalo jedino na temelju genetske klasifikacije organskih govora, što će reći na temelju njihova razvrstavanja po postanju. Kulturne značajke bile su tu posve isključene.¹

Osim toga bio je Rešetar potpuno uvjeren da je shvaćanje kakvo je bilo prevladalo među osnivačima slavistike da sve što je štokavsko valja pribrajati srpskomu opravdano. Tako i štokavski govor dubrovački. To proizlazi iz upravo spomenutoga općeg načela pri određivanju jezičnoga identiteta. I on je vjerojatno, kao mnogi drugi, čak i do danas, smatrao da je kad se književni jezik novoštokavskih dijalekatskih osobina naziva srpsko-hrvatskim ono »hrvatski« samo ustupak bez objektivnoga opravdanja, kojim se tek vodi računa o iracionalnim osjetljivostima. Bez istinskoga znanstvenog opravdanja. Stoga je još u mladosti prihvatio da svoj materinski jezik naziva srpskim i da odatle povuče sve konzekvencije. Izjasnio se kao Srbin. I nije u tome bio sam među dubrovačkim intelektualcima svojega vremena. Ali na tome nije inzistirao i prema svemu hrvatskomu odnosio se dobrohotno i otvoreno. Nije se sustezao objavljivati svoja kritička izdanja starih dubrovačkih književnika u nizu naše akademije kojemu je još mladi Jagić dao naziv *Stari pisci hrvatski*. No nikada ne bi dopustio da se o jeziku novoštokavskih dijalektalnih obilježja u znanosti govori kao o jeziku hrvatskome.

O pitanju Rešetarova nacionalnog opredjeljenja, do kojega nužno doводи svako razmatranje o njemu u vezi s hrvatskim jezikom, a ne srpsko(hrvatsk)im, ne može se valjano govoriti bez podrobnoga i pouzdanog poznavanja svih raspoloživih vrela, a i ne smije se bez takva poznavanja govoriti o tome jer to dira u emocionalne sklopove u kojima su isprepleteni osjećaji

¹ O jezičnom identitetu i njegovu određivanju usp. Katičić, 1972.

sve od čeznutljivog odobravanja pa do žestoke osude, što oboje tu sigurno nije primjereno. Sve što se potanje o tome kaže mora biti čvrsto utemeljeno na nepobitno utvrđenim i provjerljivim činjenicama, iscrpno prikazanim, a ne probranim prema vlastitu shvaćanju. A ne može se o tome govoriti niti ako se prvo temeljito ne istraži i razmotri pojava Srba katolika u Dubrovniku u drugoj polovici XIX. stoljeća. O tome se kao ni o Rešetarovoј nacionalnoj orijentaciji sve do nedavno nije moglo slobodno govoriti. Na djelu je bio pritisak, cenzura i autocenzura. A radi se o zanimljivom vi-ru u struji nacionalne integracije i emancipacije hrvatskoga naroda. Pravo razumijevanje te pojave otvorilo bi dublje uvide u to povijesno zbivanje.² Svako drukčije govorenje stvara nesporazume i zamućuje razumijevanje, šteti, a ne koristi. Stoga o tome ovdje više ne će biti govora. Uostalom, na ovom je skupu predviđen referat posvećen upravo tomu pitanju. A ono malo što je o tome upravo rečeno sasvim je sigurno utvrdivo, a dovoljno je za ono što ovdje valja izložiti.

Rešetarovo temeljno shvaćanje jezika i njegova identiteta, od kojega se on do kraja života nije odmaknuo, nije moglo opstati izvan okvira jezikoslovnih nazora njegova vremena, za koje je ono bilo neupitno. Ako se, međutim, u razmatranje jezičnoga identiteta uključe kulturna obilježja i s njima povezane stilske vrijednosti, pokazuje se sve to u sasvim drukčijem svjetlu. Postaje očito da se i u znanosti može valjano govoriti o hrvatskome književnom jeziku i kad su mu dijalektalna obilježja (novo)štokavska, pa onda – u smislu teorije nadsvođivanja³ – i o hrvatskom jeziku uopće, uključujući u nj sve one govore koji su u dinamičkom odnosu s njim kao pripadnim književnim jezikom, pa su stoga njime i obilježeni.

Upravo u tom smislu mogu se novoštokavski ijekavski govori hercegovačkih Hrvata istočno od Neretve uvrstiti u hrvatski jezik, kako god se pri dijalektološkoj ekspertizi pokazuju različitima od govora hercegovačkih Srba samo u slabo uočljivim tančinama, kakve nikad ne bi opravdavale da se tu s gledišta genetske klasifikacije jezika, dakle njihova razvrstavanja po postanju, govori o dva slavenska dijalekta, a kamoli o dva slavenska jezika. Taj žig koji književni jezik udara narodnim govorima s kojima je u dinamičkom suodnosu dolazi npr. od tekstova što se nedjeljom i blagdanom čitaju crkvenomu puku pri bogoslužju, s pjesmama što se pjevaju u crkvi, od kalendara i poučnih knjiga koji dopiru i do najširih slojeva pučanstva. Sve je to, dakako, do sada ostalo uvelike neistraženo, uz ostalo upravo zbog jezikoslovnih shvaćanja kakva su odredila i Rešetara. Ono što se nije uzimalo u obzir nije se ni istraživalo! Tomu se istraživanju u hrvatskoj filologiji počelo pristupati sustavno i usmjereno tek od šezdesetih godina prošloga stoljeća.⁴

² O njem usp. izvrsnu knjigu Stančić, 2002.

³ Usp. o njoj Kloss, 1976.

⁴ O tim početcima svjedoče i ilustriraju ih radovi skupljeni u knjizi Brozović, 1970.

Hrvatskomu jeziku pak granice se u prostoru, zemljopisnom i povijesnom, ne mogu povlačiti po glasovnim i drugim gramatičkim izoglosama,⁵ nego najvećma po stilističkima. Za to je potrebno mnoštvo podataka bez kojih nije moguće utemeljiti valjanu povijesnu sliku. Rešetar je pak bio vrstan filolog s dubokim poznavanjem jezične povijesti. A istraživao je upravo takve tekstove koji su za povijest hrvatskoga književnog jezika nosivi i opisivao ih detaljno i pouzdano. To što danas ipak možemo početi zacrtavati tu povijest oslanjajući se na bogat činjenični materijal zahvaljujemo u znatnoj mjeri upravo Milanu Rešetaru.

Kolik je njegov prinos na tom polju razabire se već ako se samo baci pogled na popis njegovih naslova u literaturi uz ovaj referat.⁶ To nije, dakako, njegova potpuna bibliografija, nego tek izbor prinosa, onih koji se tiču hrvatskoga književnog jezika, izravnije ili manje izravno. A i taj izbor nije potpun. Uključeni su samo znatniji znanstveni radovi na tom području, a izostavljene su brojne recenzije publikacija relevantnih za to područje i tekstovi publicističke naravi koji se obraćaju širem krugu naobraženoga čitateljstva. Tek kad bi se sve to uključilo u ovo razmatranje, slika bi bila doista zaokružena. Ali bi zbog mnoštva bibliografskih jedinica postala i nepregledna, a znanstvena težina izostavljenih publikacija kud i kamo je manja od one ovdje uključenih. Te uključene bibliografske jedinice u svemu su trideset i dvije.

U vremenskom tijeku svojega objavljivanja te znatnije publikacije koje se tiču teme ovoga referata nisu raspoređene ravnomjerno. Na samom početku, godine 1894., izašlo je čak četiri naslova, a onda tek 1898., pa 1900., 1906., 1911. i 1912., svake po jedan. Tada nastupa prekid od devet godina. Tek 1922. izlaze dva rada i onda, tek nakon četiri godine, 1926. još dva i 1927. jedan. S jednom godinom zastoja pojavljuje se zatim 1929. još jedan naslov, a slijedeće 1930. dva. Poslije toga tek 1933. čak četiri, koliko i u prvoj godini toga niza. Tek nakon tri godine nastavlja se objavljivanje i to velikim intenzitetom: 1936. izlaze dva naslova, 1937. još dva, a 1938., pred početak Drugoga svjetskog rata, pojavilo ih se čak pet! Poslije tri godine, kada se rat bio već sasvim rasplamsao, i godinu dana prije Rešetarove smrti, izlaze mu 1941. još dva naslova. Jedan pak izlazi deset godina poslije smrti, 1952. Očito je ratni vrtlog ometao njegovo objavljivanje.

⁵ Izoglosa je stručni jezikoslovni naziv za crtu do koje se na zemljištu proteže neka jezična osobina, npr. u nas *i*, (*i*)*je* ili e na mjestu praslavenskoga *ě* (jat). Te izoglose omeđuju dakle područje na kojem se govori *mliko* od onoga na kojem se govori *mlijeko* i od onoga na kojem se govori *mleko*.

⁶ Potpun pregled i snalaženje u vrlo opsežnoj Rešetarovoj bibliografiji, u svemu 379 naslova, zahvaljujem pomno izrađenom popisu koji je sastavila Martina Cavar i bio mi je, još ne do kraja doraden i izbrušen, i stavljen na raspolaganje kad sam pristupao spremanju svojih referata za ovaj skup. Bez te dragocjene pomoći obrisi ovoga izlaganja morali bi ostati mutni. Izričem stoga autorici svoju zahvalnost i želim joj da uspješno dovrši rad na toj važnoj bibliografiji.

Taj nam pregled pokazuje da se Rešetar čitavoga svojeg radnoga vijeka bavio predmetima važnim za povijest hrvatskoga književnog jezika i objavljavao o tome znanstvene radove koji su kao takvi predmet ovoga referata. No pri tome se smjenjuju razdoblja intenzivnog dovršavanja rukopisa koje je pripremljao za tisak s razdobljima u kojima oni kaplju tek tu i tamo po jedan, dva, te takvima u kojima nastupa potpun zastoj. To je, dakako, uvjetovano njegovim životopisom, pomicanjem istraživačke zaokupljenosti s težišta na težište unutar njegova znanstvenog obzorja, izrazito mnogostranoga. Na temelju potpune bibliografije, kakva je sada u pripremi, mogla bi se pokazati komplementarnost tematike Rešetarovih znanstvenih publikacija prema razdobljima njegova istraživačkoga rada, a do u tančine razrađena biografija omogućila bi da se razabere kako su životne prilike utjecale na intenzitet objavljivanja njegovih rezultata.

Kada je, kao ovdje, riječ o radovima važnim za povijest hrvatskoga književnog jezika, pada u oči njihova gustoća odmah na početku, godine 1894., pa onda zastoj od četiri pune godine, i rijetko, ali stalno pojavljivanje, kao da kaplju, od 1898. do 1919. Tada nastupa dug prekid koji traje od 1913. do 1921. Nema dvojbe da je tu po srijedi Prvi svjetski rat i potpuna promjena Rešetarovih životnih prilika, uključujući preseljenje iz Beča u Zagreb. Od 1922. publikacije se počinju opet pojavljiti, ali se to onda nastavlja tek poslije dužega zastoja. Od 1926. publikacije počinju opet kapati sve do 1930. A onda 1933. odjednom dosežu intenzitet prve godine: 1894. četiri ih je. Poslije toga nastupa stanka od čitave tri godine, ali se onda od 1936. do 1938. pojavljuju s novim intenzitetom: u svakoj od prve dvije godine izlaze dva naslova, a u trećoj čak pet, više nego i u jednoj godini Rešetarova radnog vijeka. To je kao neki moćni finale, jer iza toga u teškim ratnim i poratnim godinama, u zamućenim vremenima, objavljuju mu se samo još tri naslova, kao neki zaostatak. Posebno pak treba istaknuti da su tu, na kraju istraživačeva života – slobodno bi se moglo reći – provrijeli sve osobito znatni prinosi, i opsegom i po važnosti predmeta. Kao da je ono što je Rešetar svega života obrađivao, sad više, sad opet manje intenzivno, tu dozrelo do žetve i složilo se u debele snopove. To se, međutim, u ovoj prilici i u ovom okviru moglo tek naznačiti.

Među Rešetarovim radovima relevantnim za povijest hrvatskoga književnog jezika, a time i za razumijevanje pojma hrvatskoga jezika uopće, posebno su važni oni u kojima on kao vrstan jezikoslovac obrađuje jezik važnijih hrvatskih pisaca starijega razdoblja, upravo dubrovačkih, i drugih tekstova koji su u tom pogledu mjerodavni ili barem karakteristični, te osvjetljaju jezične prilike u starijoj dubrovačkoj pismenosti. To je rasprava o jednom prozodijskom obilježju, kvantiteti, u jeziku Marina Držića,⁷ cjelovita obradba jezika toga pisca,⁸ rasprava o jeziku *Ranjinina zbornika* du-

⁷ Usp. Rešetar, 1927.

⁸ Usp. Rešetar, 1933.d.

brovačke petrarkističke poezije⁹ i druga o rječniku i dikciji toga istoga zbornika,¹⁰ te rasprava o jeziku Dubrovačkoga molitvenika.¹¹

Toj su skupini radova po svojem predmetu vrlo bliski drugi u kojima se raspravlja o važnim dubrovačkim jezičnim spomenicima, a pri tome je mnogo pozornosti poklonjeno njihovoj jeziku. Takve je publikacije Rešetar objavio o srednjovjekovnim dubrovačkim poveljama,¹² o tekstovnoj predaji hrvatskoga lekcionara,¹³ o Mikaljinu rječniku,¹⁴ o srednjovjekovnim dubrovačkim poveljama izdanima tek u novije vrijeme,¹⁵ dva dubrovačka jezična spomenika XVI. stoljeća¹⁶ i najstarija dubrovačka proza.¹⁷ Pojavljivanjem tih rasprava obilježen je sam početak i sam kraj Rešetarova znanstvenoga rada.

Osobito važnu pretpostavku za istraživanje povijesti hrvatskoga književnog jezika predstavljaju Rešetarova izvrsna kritička izdanja temeljnih tekstova starije hrvatske književnosti i pismenosti. Ona su metodološki besprijekorna i u okviru ljudskih mogućnosti sasvim pouzdana. U njima se on iskazuje kao filolog od velikoga formata. Još na samom početku svojega rada objavio je antologiju dubrovačke lirike namijenjenu širem srpskom čitateljstvu.¹⁸ Time je pružio dobar uvid u hrvatski pjesnički jezik kakav se njegovao u Dubrovniku. Objavio je zatim svoje predradnje za izdavanje tekstova dubrovačkih pisaca,¹⁹ pa izdao dubrovačke drame u prozi iz XVII. stoljeća,²⁰ a onda i do danas mjerodavnim izdanjima djela Ignjata Đurđevića,²¹ Marina Držića,²² srednjovjekovni zbornik zvan *Libro od mnogih razloga*,²³ pa *Ranjinin zbornik* dubrovačke petrarkističke lirike,²⁴ Gundulićeva djela²⁵ i Dubrovački molitvenik s početka XVI. stoljeća.²⁶

Području kojemu je posvećeno ovo izlaganje pripadaju na rubu još brojne rasprave koje se zapravo uvrštavaju u književnu povijest, upravo ju filološki utemeljuju, a pri tome daju niz vrijednih podataka i za povijest hrvatskoga književnoga jezika koja nikada nije daleko od književne. Takva

⁹ Usp. Rešetar, 1836.a.

¹⁰ Usp. Rešetar, 1938.b.

¹¹ Usp. Rešetar, 1938.d.

¹² Usp. Rešetar, 1894.a.

¹³ Usp. Rešetar, 1898.

¹⁴ Usp. Rešetar, 1912.

¹⁵ Usp. Rešetar, 1936.b.

¹⁶ Usp. Rešetar, 1938.c.

¹⁷ Usp. Rešetar, 1952.

¹⁸ Usp. Rešetar, 1894.d.

¹⁹ Usp. Rešetar, 1894.c.

²⁰ Usp. Rešetar, 1922.

²¹ Usp. Rešetar, 1922.–1926.

²² Usp. Rešetar, 1930.a.

²³ Usp. Rešetar, 1926.b i onda 1933.b.

²⁴ Usp. Rešetar, 1937.b.

²⁵ Usp. Rešetar, 1938.a.

²⁶ Usp. Rešetar, 1938.e.

je Rešetarova rasprava o *Ranjininu zborniku*,²⁷ pa druge o hrvatskim protestantskim piscima²⁸ i o dalmatinskim glagoljašima u XVII. stoljeću,²⁹ zatim o redakcijama i vrelima Vetranovićeve *Posvetilišta Abramova*,³⁰ o Ignjatu Đurđeviću,³¹ o lekcionaru Bernardina Splićanina i njegovim dubrovačkim prijepisima, o autorima pjesama skupljenih u *Ranjininu zborniku*,³² o Gundulićevu predlošku za *Pjesni pokorne*,³³ te o akademijским izdanjima Gundulićevih pjesama.³⁴ Sve su te rasprave ključne za razumijevanje bitnih vrela za povijest hrvatskoga književnog jezika.

Da bi se ocrtala ta povijest i s njome hrvatski jezik kao kompleksna i slojevita pojava, ne treba drugo nego pozivati se na činjenice, utvrdive i provjerljive. Dosljedno i uporno, tako da se to ne može prećuti, i bez obzira na to koliko je tko i na kojoj strani u struci, za sada, pripravan da ih uzima do znanja. Debele su naslojine skrutnutih stereotipa. Nije ih lako razgrnuti. Koliko su se god Rešetarova shvaćanja o srpsko(hrvatsk)om jeziku zasnivala na tome da se niz zbiljskih danosti nije uzimao do znanja, čitava jedna njihova kategorija, pa se stoga ta njegova shvaćanja moraju opisati kao grub i vrlo izrazit redukcionizam, karakterističan za jezikoslovni i slavistički pristup njegova vremena, ipak je on kao beskompromisno savjestan i čestit istraživač odolijevao svakoj napasti da danosti tekstova kojima se bavio uzima u obzir samo nepotpuno, probrane u smislu svojih shvaćanja. To mu je, istina, bilo olakšano time što mu je sav rad posve nedvojbeno i dosljedno bio usmjeren pozitivistički. Okrenut pojedinim podatcima, jednomu po jednom. Tako je bez obzira na svoje osobne jednostranosti i ograničenja, te na svoja težišta i usmjerenja, svojim impozantnim djelom na tom području, kakvo se ovdje upravo pokazalo u svojoj cjelovitosti, dao poznavanju i razumijevanju hrvatskoga književnog jezika monumentaln prinos i time postao jedan od velikih likova upravo u filologiji hrvatskoga jezika, jezika za koji je on mislio da ga nema.³⁵

Ne će biti baš sasvim slučajno što se u tom pogledu pokazuje kao usporedan Rešetaru njegov suvremenik Dragutin Prohaska. Takvo je onda bilo vrijeme. On se nije nacionalno deklarirao kao Srbin jer nije bio Dubrovčanin, a u osječkoj sredini, iz koje je potekao, takva mu što nije moglo pasti na pamet. Ali je s punim uvjerenjem bio Srbohrvat, opredjeljenje za koje se gotovo zaboravilo da je postojalo, a imalo je u ono doba čak i čvrstu potporu austro-ugarske kulturne i narodnosne politike. No svojim je povi-

²⁷ Usp. Rešetar, 1 f300.

²⁸ Usp. Rešetar, 1906.a.

²⁹ Usp. Rešetar, 1911.

³⁰ Usp. Rešetar, 1929.

³¹ Usp. Rešetar, 1933.a.

³² Usp. Rešetar, 1933.c.

³³ Usp. Rešetar, 1937.b.

³⁴ Usp. Rešetar, 1941.b.

³⁵ Za nešto podrobniju ilustraciju toga usp. Katičić, 1989.

jesnim prikazom hrvatske pismenosti starijega doba u Bosni i Hercegovini Prohaska ne samo dokumentirao koliko je ona upravo hrvatska, nego je pokazao i to da je ona nosivi dio hrvatske književne i kulturne cjeline. Da bez nje ne bi bilo hrvatskoga naroda kakav je danas. Stoga je ta knjiga odigrala važnu, iako premalo uočenu i poznatu, ulogu kada je u šezdesetim godinama prošloga stoljeća započelo novo promišljanje hrvatske kulturne, književne i jezične povijesti.³⁶

Očituje se tu snaga zbiljskoga, koja se nadmoćno nameće i onda kad se zbilja uporno hoće zanemarivati. A na nama je da Rešetara, takva kakvim se ovdje pokazao, ocjenjujemo i prema tome onda i cijenimo, da oplodujemo prebogatiju žetvu njegovih istraživačkih rezultata i da u dubljem razumijevanju predmeta na njima dalje gradimo. Posao je u velikom zaostatku, a poslenika je malo.

Literatura:

- Brozović, Dalibor, *Standardni jezik*, Zagreb 1970.
- Katičić, Radoslav, »Identitet jezika«, *Suvremena lingvistika*, br. 5–6, str. 5–14; Zagreb, 1972., = *Novi jezikoslovni ogledi*, II, dopunjeno izdanje, Zagreb, 1992., str. 35–54.
- Katičić, Radoslav, »O Držićevu jeziku pedeset godina nakon Rešetara«, *Forum*, god. 28, knj. 58, br. 9–10, str. 313–326; Zagreb, 1989., = *Na kroatističkim raskrižjima*, Zagreb, 1999., str. 101–114.
- Katičić, Radoslav, »Književni povjesničar Dragutin Prohaska u svjetlu svojega prikaza starije pismenosti u Bosni i Hercegovini«, *Zbornik o Dragutinu Prohaski*, književnom povjesničaru i književnom kritičaru: zbornik radova sa znanstvenoga skupa, Osijek, 16. i 17. svibnja 2002., Zagreb, 2003., str. 27–36.
- Kloss, Heinz, *Abstandsprache und Ausbausprache, Zur Theorie des Dialekts* (izd. J. Goschel i dr.), Wiesbaden, 1976., str. 301–322.
- Leto, Maria Rita, *Milan Rešetar*, Kritički portreti hrvatskih slavista, Zagreb, 1989.
- Rešetar, Milan (izd.), *Zadarski i Ranjinin lekcionar*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1894. [a].
- Rešetar, Milan, »Die Ragusanischen Urkunden des XIII. bis XV. Jahrhunderts«, *Archiv für slavische Philologie*, XVI, str. 564–570; Berlin, 1894. [b].
- Rešetar, Milan, »Ispravci i dodaci tekstu starijih pisaca dubrovačkih«, *RAD JAZU*, knj. 119 (41), str. 1–31; Zagreb, 1894. [c].
- Rešetar, Milan, *Antologija dubrovačke lirike* [Ćir.], Srpska književna zadruga, Beograd, 1894. [d].
- Rešetar, Milan, »Primorski lekcionari XV. vijeka«, *RAD JAZU*, knj. 134 (49), str. 80–160; Zagreb, 1898.

³⁶ Usp. Katičić, 2003.

- Rešetar, Milan, »Das ragusanische Liederbuch vom J. 1507«, *Archiv für slavische Philologie*, XXII, str. 215–230; Berlin, 1900.
- Rešetar, Milan, »Zur serbokroatisch-protestantischen Literatur des XVI. Jahrh.«, *Archiv für slavische Philologie*, XXVIII, str. 564–570; Berlin, 1906. [a].
- Rešetar, Milan, »Die dalmatinischen Glagoliten im XVII. Jahrhundert«, *Archiv für slavische Philologie*, XXXII, str. 468–474; Berlin, 1911.
- Rešetar, Milan, »Micaglia und sein Wörterbuch«, *Archiv für slavische Philologie*, XXXIII, str. 467–472; Berlin, 1912.
- Rešetar, Milan, »Četiri dubrovačke drame u prozi iz kraja XVII. vijeka« [Ćir.], Srpska kraljevska akademija, *Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskoga naroda*, 1. odelenje, knj. 6, Beograd, 1922.
- Rešetar, Milan (izd.), *Djela Inácija Ćorgi (Ignata Đorđića) I–II*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, *Stari pisci hrvatski*, knj. XXV, 1–2, Zagreb, 1922.–1926.
- Rešetar, Milan (izd.), »Libro od mnozijek razloga. Dubrovački ćirilski zbornik od g. 1520.« [Ćir.], Srpska kraljevska akademija, *Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskoga naroda*, 1. odelenje, Spomenici na srpskom jeziku, knj. 15, Sr. Karlovi, 1926.
- Rešetar, Milan, »Kvantitet u djelima Marina Držića«, *Rad JAZU*, knj. 233 (102), str. 145–196; Zagreb, 1927.
- Rešetar, Milan, »Redakcije i izvori Vetranovićeva Posvetilišta Abramova«, *Rad JAZU*, knj. 237, str. 38–70; Zagreb, 1929.
- Rešetar, Milan (izd.), *Djela Marina Držića* (drugo izdanje), Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, *Stari pisci hrvatski*, knj. 7, Zagreb, 1930. [a].
- Rešetar, Milan, Dva priloga o Ignjaciju Gjurjgeviću (Gjorgjiću), *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, X, sv. 1, str. 57–64; Beograd, 1930. [b].
- Rešetar, Milan, *Bernardinov lekcionar i njegovi dubrovački prepisi* [Ćir.], Srpska kraljevska akademija, Posebna izdanja XCIX, Filozofski i filološki spisi 23, Beograd, 1933. [a].
- Rešetar, Milan (izd.), *Dubrovački zbornik od god. 1520.* [Ćir.], Srpska kraljevska akademija, Posebna izdanja C, Filozofski i filološki spisi 24, Beograd, 1933. [b].
- Rešetar, Milan, »Autorstvo pjesama Račinina Zbornika«, *Rad JAZU*, knj. 247 (110), str. 92–147; Zagreb, 1933. [c].
- Rešetar, Milan, »Jezik Marina Držića«, *Rad JAZU*, knj. 248 (111), str. 99–238; Zagreb, 1933. [d].
- Rešetar, Milan, »Jezik pjesama Račinina Zbornika«, *Rad JAZU*, knj. 255 (114), str. 77–220; Zagreb, 1936. [a].
- Rešetar, Milan, »Nove dubrovačke povelje Stanojevićeva Zbornika«, [Ćir.], *Glas Srpske kraljevske akademije* CLXIX, br. 87, str. 121–166; Beograd, 1936. [b].
- Rešetar, Milan (izd.), *Pjesme Šiška Menčetića i Gore Držića i ostale pjesme Račinina zbornika*. Drugo sasvim preudešeno izdanje, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, *Stari pisci hrvatski*, 2, Zagreb, 1937. [a].
- Rešetar, Milan, »Odakle je Gundulić prevodio svoje 'Pjesni pokorne'«, *Zbornik lingvističkih i filoloških rasprava*, *Zbornik A. Belića*, Beograd, 1937. [b].

- Rešetar, Milan (izd.), *Djela Ćiva Frana Gundulića*, Za štampu priredio Đuro Körbler, a pregledao M. R., o pjesnikovoj trista i pedesetgodišnjoj godišnjici rođenja i tristotoj godišnjici smrti, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, *Stari pisci hrvatski*, knj. IX, Zagreb, 1938. [a].
- Rešetar, Milan, »Rječnik i dikcija pjesama Raninina zbornika«, *Rad JAZU*, knj. 260 (117), str. 1–56; Zagreb, 1938. [b].
- Rešetar, Milan, *Dva dubrovačka jezična spomenika iz XVI. vijeka*, za štampu priredili M. R. i Ć. Gianelli [Ćir.], Srpska kraljevska akademija, Posebna izdanja CXXI. Filozofski i filološki spisi, knj. 32, Beograd, 1938. [c].
- Rešetar, Milan, *Srpski molitvenik od god. 1512. i Dvije službe od god. 1552.* s uvodnim tekstovima M. R. odnosno Ć. Đanelija [Ćir.], Srpska kraljevska akademija, Beograd, 1938. [d].
- Rešetar, Milan, »Jezik srpskoga Molitvenika od g. 1512.«, *Glas Srpske kraljevske akademije*, CLXXVI, br. 90, str. 171–239; Beograd, 1938. [e].
- Rešetar, Milan, »Glavne osobine Gundulićeva jezika«, *Rad HAZU*, knj. 272 (123), str. 1–44; Zagreb, 1941. [a].
- Rešetar, Milan, »Akademijina izdanja Gundulićevih djela«, *Rad HAZU*, knj. 272 (123), str. 67–92; Zagreb, 1941. [b].
- Rešetar, Milan, *Najstarija dubrovačka proza*, Srpska akademija nauka i umetnosti, Posebna izdanja, knj. 192, Beograd, 1952.
- Stančić, Nikša, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*, Zagreb, 2002.

MILAN REŠETAR I HRVATSKI KNJIŽEVNI JEZIK

Sažetak

Kad se Milan Rešetar i hrvatski jezik spomenu u jednom dahu, kao u naslovu ovoga referata, zvuči to gotovo kao oksimoron. Govoriti o hrvatskom jeziku sigurno nije u Rešetarovu duhu. Bio je duboko prožet jezikoslovnim shvaćanjem svojega vremena, koje je određivanje jezičnoga identiteta dopuštalo samo na temelju genetske klasifikacije organskih govora. Kulturni parametri bili su pak pri tome posve isključeni.

Osim toga je Rešetar bio potpuno uvjeren u opravdanost shvaćanja koje je bilo prevladalo među osnivačima slavistike da sve što je štokavsko valja pribrajati srpskomu. I on je vjerojatno smatrao da je naziv srpskohrvatski samo ustupak bez objektivnoga opravdanja i da tek vodi računa o iracionalnim osjetljivostima. Prihvatio je stoga da svoj materinski jezik nazove srpskim i da odatle povuče sve konzekvencije, ali nije inzistirao na tome i prema svemu hrvatskomu odnosio se dobrohotno i otvoreno. Ali nikada ne bi dopustio da se u znanosti govori o književnom jeziku štokavskih dijalektalnih obilježja kao o hrvatskome.

Ako se, međutim, uključe u to razmatranje kulturna obilježja i stilske vrijednosti, pokazuje se sve to u sasvim drukčijem svjetlu. Stoga se i u znanosti doista može govoriti o hrvatskome književnom jeziku i kad su mu dijalektalna obilježja (novo)štokavska, pa onda – u smislu teorije jezičnoga nadsvođivanja – o hrvatskom jeziku općenito, premda mu se granice ne mogu povlačiti po glasovnim izoglosama, nego najviše po stilističkim. Rešetar je pak bio vrstan filolog s dubokim poznavan-

njem jezične povijesti. On je istraživao tekstove koji nose povijest hrvatskoga književnog jezika i opisivao im jezik podrobno i pouzdano. To što danas možemo zacrtavati tu povijest oslanjajući se na bogat činjenični materijal zahvaljemo u znatnoj mjeri upravo Rešetaru.

Da bi se ocrtala ta povijest, ne treba drugo nego pozivati se na činjenice, utvrdive i provjerljive. Koliko su se god Rešetarova shvaćanja o srpsko (hrvatsk)om jeziku zasnivala na tome da se niz zbiljskih danosti nije uzimao do znanja, pa se ta shvaćanja moraju opisati kao vrlo izrazit redukcionizam, ipak je on kao beskompromisno savjestan istraživač odolijevao svakoj napasti da danosti tekstova kojima se bavio uzima u obzir samo nepotpuno, probrane u smislu svojih shvaćanja. To mu je, istina, bilo olakšano time što mu je rad sasvim nedvojbeno i dosljedno bio utemeljen pozitivistički. Tako je bez obzira na svoje osobne jednostranosti i ograničenja, te na svoja težišta i usmjerenja, postao jedan od velikih likova upravo u filologiji hrvatskoga jezika. A na nama je da ga kao takva ocjenjujemo i cijenimo, da oplodujemo prebogatu žetvu njegovih rezultata i da u dubljem razumijevanju predmeta na njima dalje gradimo.

MILAN REŠETAR UND DIE KROATISCHE SCHRIFTSPRACHE

Zusammenfassung

Wenn Milan Rešetar und kroatische Sprache – wie im Titel dieses Tagungsbeitrags – in einem Atem genannt werden, so klingt das fast wie ein Oxymoron. Von kroatischer Sprache zu reden ist sicherlich nicht im Sinne Rešetars. Er war zutiefst von der sprachwissenschaftlichen Anschauungsweise seiner Zeit durchdrungen, die eine Bestimmung von Sprachidentität nur auf Grund der genetischen Klassifikation organischer Mundarten zuließ. Kulturelle Parameter waren von der Identitätsbestimmung von Sprachen ganz ausgeschlossen.

Darüber hinaus war Rešetar von der Auffassung, die sich bei den Gründungsvätern der Slawistik im 19. Jh. zunächst durchgesetzt hatte, nach der alles štokavische dem Serbischen zuzuordnen sei, vorbehaltlos überzeugt. Auch er sah wohl in der Benennung serbokroatisch nur ein Zugeständnis, das objektiv nicht begründbar war und nur irrationalen Empfindlichkeiten Rechnung trug. Er hatte daher durchaus eingewilligt, seine Muttersprache serbisch zu nennen und daraus auch alle Konsequenzen zu ziehen, bestand aber nicht darauf und war allem Kroatischen gegenüber wohlwollend und aufgeschlossen eingestellt. Aber von einer kroatischen Schriftsprache mit štokavischen mundartlichen Merkmalen zu sprechen, hätte er in wissenschaftlicher Rede nie zugelassen.

Wenn jedoch kulturelle Merkmale und stilistische Werte beachtet werden, sieht das alles ganz anders aus. Deshalb kann man sehr wohl auch in der Wissenschaft von einer durch ihren geschichtlichen Werdegang bestimmten kroatischen Schriftsprache reden, auch wenn sie (neu)štokavische dialektale Merkmale aufweist, und daher – im Sinne der Überdachungstheorie – auch von einer kroatischen Sprache schlechthin, wobei ihre Abgrenzung nicht auf lautlichen Isoglossen beruht, sondern weitgehend auf stilistischen. Rešetar aber war ein ausgezeichneter Philologe mit profunden sprachgeschichtlichen Kenntnissen. Er hat die Texte, die die Geschichte der kroatischen Schriftsprache konstituieren, erforscht und ihre Sprache minuziös und verlässlich beschrieben. Wenn man heute diese Geschichte

in ihrer Eigenart entwerfen und sich dabei auf reiches Tatsachenmaterial stützen kann, so ist das nicht zuletzt gerade Rešetar zu verdanken.

Um eine Darstellung dieser Geschichte zu entwerfen, braucht man sich nämlich nur auf feststellbare und überprüfbare Tatsachen zu berufen. Wenn auch Rešetars Auffassungen vom Serbo(kroat)ischen darauf beruhten, dass eine Reihe von Gegebenheiten nicht zur Kenntnis genommen wurde, und daher als grober und stark ausgeprägter Reduktionismus beschrieben werden muss, ist er als kompromisslos gewissenhafter Forscher niemals der Versuchung unterlegen, die Gegebenheiten der Texte, mit denen er sich befasste, in einer im Sinne seiner Sicht der Dinge gemachten Auswahl nur unvollständig zu beachten. Dies ist ihm allerdings um so leichter gefallen, als er in seiner Arbeit eindeutig und konsequent positivistisch ausgerichtet war. Ungeachtet seiner zeitbedingten persönlichen Einseitigkeiten und Beschränkungen sowie der Gewichtungen seiner Prioritäten, ist er dadurch zu einem der Großen gerade in der Philologie des Kroatischen geworden. Uns aber verbleibt, ihn als solchen zu würdigen und zu schätzen, die überreiche Ernte seiner Ergebnisse zu befruchten und im Sinne eines tieferen Verständnisses des Gegenstands weiter auszubauen.

KAISERLICHE AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN

DIE
SERBOKROATISCHEN KOLONIEN
SÜDITALIENS

VON

MILAN REŠETAR

MIT 22 ABBILDUNGEN IM TEXTE

WIEN

ALFRED HÖLDER

K. U. K. HOF- UND UNIVERSITÄTS-BUCHHÄNDLER
BUCHHÄNDLER DER KAISERLICHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN

1911

Sl. 1.: Milan Rešetar: *Die serbokroatischen Kolonien Südtaliens*, Wien, 1911.

Gerhard Neweklowsky

Milan Rešetar als Dialektologe

Izvorni znanstveni članak
UDK 811.163.42 (091)

Milan Rešetar (1860–1942), Professor der Slawistik an der Universität Wien und als solcher Nachfolger von Vatroslav Jagić, nimmt in der Erforschung der kroatischen, serbischen und bosnischen Dialekte einen hervorragenden Platz ein.

Die Wiener Slawistik seiner Zeit war eine Slawistik der Slawen, vor allem aus den Ländern der Monarchie. Sie zog neben Westslawen und Ruthenen auch Studenten aus den südslawischen Ländern an, in erster Linie Kroaten, aber auch andere, z. B. Bulgaren (Murdarov, 2002). Vatroslav Jagić hatte großes Verständnis für die dialektologischen Ambitionen seiner Schüler. Wenn wir das Verzeichnis der Wiener serbokroatischen Dissertationen ab dem Jahr der Studienreform von 1872 betrachten (Gebauer, 1936), können wir folgende Namen und Werke feststellen (Neweklowsky, 1980 und 1999):

Josip Aranza: *Der Dialekt von Castelli in Dalmatien* (1890)

Vaso Gjerić: *Eigentümlichkeiten der serbischen Sprache in Süd-Kroatien* (1894)

Martin Zgrablić: *Die Phono- und Morphologie des Dialektes von Sv. Ivan i Pavao und desjenigen von Žminj samt Umgebung* (1901)

Michael (Mihovil) Kombol: *Zur Čakavština des kroatischen Küstenlandes* (1906)

Franjo Fancev: *Beiträge zur serbokroatischen Dialektologie. Der kaj-Dialekt von Virje mit besonderer Berücksichtigung der Dialekte der Podravina* (1907)

Mate Tentor: *Der čakavische Dialekt der Stadt Cres (Cherso)* (1907)

Jagić hatte den slawistischen Lehrstuhl bis 1908 inne, als ihm Milan Rešetar nachfolgte. Während dessen Tätigkeit wurden zwei dialektologische Arbeiten approbiert, und zwar:

Atif Hadžikadić: *Der Dialekt der Stadt Derventa* (1910)

Josip Ribarić: *Gruppierung südslawischer Dialekte der Halbinsel Istrien mit einer Darstellung der Mundart von Vodice* (1917)

Da die Drucklegung von Dissertationen in Österreich bis heute nicht verpflichtend ist, und die Universitätsbibliothek Wien erst seit 1924 ein Pflichtexemplar bekommt, ist es kein Wunder, daß von den genannten Titeln nur ein einziger im Original erhalten ist, nämlich Hadžikadić 1910 (vgl. auch Peschl, 1963).

Dem Dialektologen sind einige der erwähnten Namen gut bekannt, da ihre Arbeiten so etwas wie Klassiker der kroatischen Dialektologie darstellen: Zgrablić (1904–1907), Fancev (1907), Tentor (1909), Ribarić (1940). Während die ersten drei Arbeiten wahrscheinlich die Texte der Dissertationen darstellen (Zgrablić ins Kroatische übersetzt), könnte die Arbeit von Ribarić, die ja erst über zwanzig Jahre später erschienen ist, eine erweiterte kroatische Fassung der Dissertation sein. (Aus der gedruckten Fassung geht dies nicht hervor; es fällt allerdings auf, daß keine neuere Literatur verarbeitet ist.) (Neweklowsky, 1999).

Die Arbeit von Hadžikadić (1910) stellt ein wertvolles Dokument über die Existenz einer hauptsächlich von Muslimen gesprochenen Mundart dar, die es heute nach den tragischen Ereignissen der letzten Jahre in Bosnien vielleicht nicht mehr gibt. Es handelt sich um einen neuštokavischen, ikavisch-jekavischen Dialekt, bei dem *Jat* in langen Silben *i*, in kurzen *je* ergab (z. B. *dite* : *djeca*). Aufgrund der Angaben in Neweklowsky 1980 (S. 174) hat Josip Baotić diese Arbeit als erster in seine Forschungen einbezogen (Baotić, 1983).

Milan Rešetar hat in Graz studiert und dort mit seiner bekannten Arbeit *Die Čakavština und deren einstige und jetzige Grenzen* 1889 promoviert (gedruckt: Rešetar 1891). Hier wird u.a. die Meinung vertreten, daß das serbokroatische (mittelsüdslawische) Sprachkontinuum in vier Dialekte zu gliedern sei (S. 97), eine Position, die heute allgemein anerkannt wird, damals aber wegen verschiedener Auffassungen über den kajkavischen Dialekt und die südserbischen Dialekte bemerkenswert war. Bekannt sind seine Polemiken mit Aleksandar Belić, besonders nach dem Erscheinen von dessen *Dialektologičeskaja karta serbskogo jazyka*, 1905 (vgl. Rešetar, 1909).

1897 wurde die »Kommission für die historisch-archäologische und philologisch-ethnographische Durchforschung der Balkanhalbinsel« (später kurz Balkankommission genannt) der Österreichischen Akademie der Wissenschaften gegründet. Sie bestand aus einer linguistischen und einer antiquarischen Abteilung; Jagić war Obmann der ersteren. Zu ihrem Programm gehörte unter anderem die Erforschung der serbokroatischen Dialekte. Sie verpflichtete österreichische und ausländische Slawisten, serbokroatische Dialekte nicht nur in Österreich-Ungarn, sondern auch in Serbien und Montenegro sowie Italien zu erforschen. Wir wollen uns auf die Tätigkeit von Milan Rešetar beschränken.

Die dialektologische Feldforschungstätigkeit Rešetars beginnt meines Wissens 1897, als er Privatdozent für serbokroatische Sprache und Litera-

tur sowie Redakteur der kroatischen Ausgabe des Reichsgesetzblattes war. Alle seine Forschungsreisen hat er noch vor seiner Ernennung zum Professor 1908, im Zeitraum eines guten Jahrzehnts, unternommen (damals 48 Jahre alt). Nach diesem Zeitpunkt wandte er sich anderen Aufgaben zu.

Zunächst, noch 1897, begab sich Milan Rešetar nach Montenegro, nachdem er im Auftrag der bosnischen Landesregierung Bosnien und die Herzegowina bereist hatte. Im nächsten Jahr, 1898, setzte Rešetar seine Forschungen in der Bucht von Kotor (Cattaro) und Dubrovnik fort (Jagić, 1899). Rešetars erste große Studie erschien im Rahmen der *Schriften der Balkankommission* (Rešetar, 1900).

Rešetar begab sich 1901 nach Kroatien und Slawonien, um die Grenzen zwischen dem štokavischen und kajkavischen einerseits und dem kajkavischen und čakavischen Dialekt andererseits in Kroatien und Slawonien zu bestimmen (Jagić, 1901). Die Ergebnisse (auch von früheren Reisen) sind in Rešetar 1907b verarbeitet. Als nächstes widmete sich Rešetar der kroatischen Kolonie in der Provinz Campobasso (Molise) in Süditalien. Hier handelt es sich um einen štokavischen, ikavischen Dialekt, der aus der Gegend zwischen dem Velebit und der Neretva stammt (Rešetar, 1911). Er stößt auch heute wieder auf großes Interesse, vgl. die Wörterbücher: Vidov 1972, Breu/Piccoli 2000, Piccoli/Sammartino 2000). Das Phonogramarchiv der ÖAW wurde 1900 gegründet; es machte sich zur Aufgabe, Tondokumente aus aller Welt zu sammeln, darunter auch dialektologische Aufnahmen. Es ist zu erwähnen, daß Rešetar ab 1901 von mehreren Reisen auch phonographische Aufnahmen mitbrachte, darunter aus Bjelovar, Gornje Stative und aus Süditalien (vgl. Exner, 1922). Der unhandliche Phonograph und seine technische Unzulänglichkeit schränkten aber seine Einsetzbarkeit ein (vgl. Jagić, 1901, 179f.).

Die dialektologischen Arbeiten Rešetars sind an sich gut bekannt und etwa im Klassiker der serbokroatischen Dialektologie von Pavle Ivić (1958), der ersten strukturalistischen Darstellung der Dialekte, gut verarbeitet.

Wir wollen uns daher hier mit einigen Aspekten der Arbeit Rešetars befassen, die nicht so gut bekannt sind. Rešetar versuchte nicht nur, das sprachliche Material zu beschreiben, sondern in seinen Berichten an die Balkankommission auch, es zu erklären. In Rešetars Bericht 1898 (Jagić, 1900, 16) werden die montenegrinischen Dialekte erstmals nach akzentologischen Gesichtspunkten in vier Gruppen klassifiziert, und zwar nach dem Grad der Akzentverschiebung. In seinem Bericht an Jagić heißt es über die Erforschung des Dialekts von Perzagno (Prčanj): »in Perzagno spricht man also nicht nur *jezik, govoriš, decê, ženê* u.s.w., sondern auch *iz dalekà, spalà, dijete, kumà, vrućinà, po noći, plàtà* u.s.w.« (Jagić, 1900, 51). Eine derartige Formulierung kann nur bedeuten, dass es Rešetar bewusst war, dass es eine Hierarchie der Akzentverschiebungen gibt, nämlich dass der Akzent von der kurzen offenen Ultima leichter verschoben wird als

von der langen offenen Ultima oder von einer geschlossenen Silbe. Die diesbezüglichen Regeln wurden erst in der strukturalistischen Darstellung von Pavle Ivić (1958, 105f.) erstmals formuliert.

Die deutlichen Unterschiede in den Akzentsystemen Montenegros sieht Rešetar darin, »dass das Land in eine Anzahl von Stämmen zerfällt, die bis zur allerletzten Zeit abgeschlossen von einander lebten, ja sehr oft auch feindselig sich gegenüber standen« (Jagić, 1900, 12). Auf derselben Reise setzt er sich auch mit dem Einfluss der Religion auf die Mundarten auseinander: »In sprachlicher Hinsicht bietet die Mundart der mohammedanischen Serben in Podgorica und der Zeta, ferner in der Nahija von Antivari das meiste Interesse und sollte daher speciell und eingehend untersucht werden. Die letzteren sind ohne Zweifel Ureinwohner, während bei den meisten mohammedanischen Familien in Podgorica und deren Umgebung wenigstens die Tradition erhalten ist, dass sie aus dem einen oder anderen altmontenegrinischen Geschlechte stammen. An und für sich ist das leicht möglich; dann aber muss man sagen, dass in der Zeta – wie sonst auf serbo-kroatischem Gebiete – die Verschiedenheit der Religion ursprünglich einheitliche Mundarten differencirte und umgekehrt verschiedene Mundarten gleich machte. Denn heutzutage ist der Dialect der Mohammedaner in der Zeta trotz der Verschiedenheit ihres Ursprunges ein ziemlich gleichartiger, der sich aber nicht unerheblich von demjenigen der Christen unterscheidet«. (ebda. 13). An anderer Stelle erwähnt er als Beispiel für den Zusammenhang von Sprache und Konfession, dass in der Boka Katholiken und Orthodoxe oft verschieden sprechen, auch wenn sie ein und denselben Ort bewohnen.

Bei seinen Kundfahrten in Zivilkroatien und der Militärgrenze kommt er auf die Schwierigkeit der Zuordnung der Dialekte um Karlovac zu sprechen. Er trifft eine Entscheidung, die die kroatische Dialektologie heute akzeptiert: »Ich glaube aber, dass es den tatsächlichen Verhältnissen am besten entspricht, wenn man auf diesem Gebiete als vorwiegend kajkavisch diejenigen Ortsdialekte ansieht, wo für τ – b (regelmäßig oder neben a) e oder τ (ein Halbvocal) auftritt, wo ferner das e breit ausgesprochen wird und kurzes o zu e werden kann (*deli* = *doli*, *seli* = *solli* u.s.w.), während als vorwiegend čakavisch diejenigen Ortsdialekte gelten sollen, wo den urslavischen Halbvocalen nur ein a entspricht, das e die gewöhnliche serbokroatische Aussprache hat und das o nicht afficirt wird« (Jagić, 1910, 66).

Rešetar scheute sich keineswegs, sprachliche Erscheinungen als Folge von Sprachkontakten zu erklären. Bei seinen Forschungen in Acquaviva war er zunächst ganz entmutigt, denn er konnte sich mit der kroatischen Bevölkerung nur »sehr mittelmäßig« verständigen: »die Leute sind ja zu serbo-kroatisch sprechenden Italienern geworden, deshalb haben sie sich nicht nur die lebhafteste und schnelle Redeweise der Italiener angeeignet, sondern sie haben auch das starke Hervorheben der betonten Silbe und die Angleichung der unbetonten Vokale, besonders in den Auslautsilben

angenommen, die in den süditalienischen Dialekten herrscht«. (Rešetar, 1908, 11). Was sie aber von den Italienern unterscheidet, sei der musikalische Akzent. Auf italienischen Einfluss führt er zurück: den Ausgleich der palatalen Affrikaten (*č-dž*) mit den alveolaren (*ć-đ*); sehr auffallend sei der Ausgleich des Dativs mit dem Akkusativ Singular bei den Feminina (*rec moju sestru*), ebenso der Ersatz des Lokativs durch den Akkusativ (*na ruku* = auf der Hand). Dass solche Erscheinungen auf Sprachkontakte zurückgehen, beweisen uns die Balkansprachen. »Das Interessanteste in der Flexion ist aber die ungemein häufige Anwendung des Imperfekts neben dem gänzlichen Verlust des Aoristes«, die ebenfalls auf das Konto der benachbarten italienischen Dialekte gehe, ganz abgesehen vom Wortschatz und der Phraseologie, in denen es von Italianismen wimmle (ebda., 12f.).

Interessant sind auch seine Ausführungen über gegenseitige Assimilierungen zwischen dem Kajkavischen und dem Štokavischen im Bjelovarer Komitat (Jagić, 1910, 60f.). So erstaunte ihn die weite Verbreitung von *cirkva* und *maša* bei den Štokavern. Seine Erklärung lautet: »Dies hängt wohl davon ab, dass das ganze Comitatus von jeher dem vorwiegend kajkavischen Agrar Erzbistum angehörte, so dass die der ehemaligen Militärgrenze angehörenden Gegenden nur aus kajkavischen Gegenden gebürtige Geistliche bekamen, da alle Grenzer insgesamt Soldaten waren«. (ebda.)

Man sieht, wie Rešetar einerseits innere, systemhafte Zusammenhänge und Entwicklungen erkennt und wie er auch außerlinguistische Faktoren in der Sprachentwicklung zur Erklärung sprachlicher Erscheinungen heranzieht.

Rešetar war ein moderner Feldforscher, der sich Neuerungen bediente. So berichtet er über die Verwendbarkeit des Phonographen, den er vor über hundert Jahren (1900 oder 1901) auf seine Expeditionen mitnahm:

»Ich muss sogleich sagen, dass sich die von mir in den Phonographen gesetzten Hoffnungen leider nicht vollkommen erfüllt haben. Für eine solche Reise nämlich, bei welcher notwendigerweise sehr oft sowohl die Eisenbahn als auch die Hauptstrassen verlassen werden müssen, ist das Instrument zunächst zu voluminös und zu schwer.« (Jagić, 1910, 52). Es handelte sich um zwei Kisten von 120 kg Gewicht, die nicht ohne weiteres – wie man sich vorstellen kann – zu transportieren waren. Die Einsatzfähigkeit des Phonographen war damit relativ gering, die Qualität der Aufnahmen war schlecht, dennoch prophezeite Rešetar dem Phonographen eine große Zukunft für die sprachwissenschaftliche Forschung: »Schon jetzt kann man jedoch sagen, dass der Phonograph speziell auch für linguistische Studien eine grosse Zukunft hat, denn durch ihn wird man die in einem beständigen Wechsel, zum Teil auch im Aussterben begriffenen menschlichen Sprachen und Dialekte für alle Zeiten fixieren und erhalten können, was keine noch so feine und minutiöse Aufschreibung imstande ist zu leisten, da der Leser dabei immer nur den Klang heraushört, den er selbst den toten Zeichen giebt, während der Phonograph nach Hunderten von Jahren die Aussprache einer bekannten Gegend und Zeit in der allertreuesten Weise reproducieren wird.« (Jagić, 1910, 56). Dialektaufnahmen Rešetars sind auch heute noch im Phonogrammarchiv der ÖAW archiviert.

Schluss

Die Interessen der österreichischen Slawistik an der südslawischen Dialektologie haben eine lange Tradition. Entsprechend der Funktion der Universität Wien als einem der Zentren des geistigen Lebens der Südslawen der österreichisch-ungarischen Monarchie waren sie weit gefasst. Einen der bedeutendsten Anteile an der Erforschung kroatischer und serbischer Dialekte hatte Milan Rešetar, neben Stjepan Ivšić und Aleksandar Belić wohl der bedeutendste Dialektologe seiner Zeit.

Anhang

Gutachten Milan Rešetars über die Dissertation des Atif Hadžikadić »Der Dialekt der Stadt Derventa«, Wien 1910 (aus dem Archiv der Universität Wien).

»Der Kandidat hat einen Beitrag zur Kenntnis der štokavischen Mundarten im Serbokroatischen geliefert, die noch immer sehr ungenügend untersucht worden sind. Vorliegende Studie hat auch deswegen einen besonderen Wert, weil sie – was bis jetzt nur selten geschehen ist – einen hauptsächlich von Mohammedanern gesprochenen Dialekt berücksichtigt. Letzterer zeigt allerdings, da die Stadt Derventa in Bosnien liegt, keine erheblichen Abweichungen von der serbokroatischen Schriftsprache, weswegen sich auch die Beschreibung des Dialekts zumeist nur auf weniger wichtige Erscheinungen beschränken musste, die nichtsdestoweniger von Interesse sind, sobald man – wie dies der Kandidat konsequent tut – mit ihrer Hilfe die Abweichungen feststellt, die in der Sprache der Angehörigen der drei verschiedenen Religionsbekenntnisse bestehen.

In bezug auf die Korrektheit und Vollständigkeit des dargebotenen Materials muss selbstverständlich die Verantwortung dem Kandidaten überlassen werden, doch, soviel mir der Dialekt *de auditu* bekannt ist, konnte ich keine Unrichtigkeiten konstatieren. Dagegen sind Lücken schon vorhanden: so sagt der Kandidat über die Entwicklung der Halbvokale am Ende von Präpositionen nur ein paar Worte (in einer Fussnote auf S. 68); sehr dürftig ist auch, was er über die Gruppen *ts* – *ds* auf S. 25 und über die Erweiterung des Stammes im Pluralis männlicher Substantive auf S. 42 sagt, während er von der Aussprache tönender Konsonanten im Wortauslaute keine Erwähnung tut. Und anstatt der weitläufigen »Verteidigung« der bestimmten und unbestimmten Deklination der Adjektive (S. 69ff.), an deren Existenz ja Niemand zweifeln kann, wäre es viel wichtiger gewesen, wenn der Kandidat uns gezeigt hätte, in welchem Umfange sein Dialekt in bezug auf die Anwendung dieser beiden Kategorien von Formen von der Literatursprache abweicht.

Der Kandidat war auch bestrebt, die von ihm besprochenen Erscheinungen zu erklären; doch ist es ihm nicht immer gelungen, das Richtige zu

treffen. So hat man z. B. in *pracip* neben *procip* (S. 29) keinen lautlichen Übergang vor sich und in Fällen wie *bliži vam te* ist die Präposition *od* nicht ausgelassen worden.

So wäre auch zu wünschen gewesen, dass der Studie auch einige akzentuierte Sprachproben in Prosa beigefügt worden wären.

Für die Zulassung zu den strengen Prüfungen ist die Arbeit genügend.

Wien, den 16. April 1910«

Literatur:

- Baotić, Josip (1983): »Ikavskoščakavski govor u okolini Dervente«, in: *Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik* 4, str. 7–208.
- Breu, Walter/Giovanni Piccoli (2000): *Dizionario croato di Acquaviva Collecroce*. Campobasso.
- Exner, Sigmund (1922): *Katalog I der Platten 1–2000 des Phonogrammarchives der Akademie der Wissenschaften in Wien*. Wien.
- Fancev, Franjo (1907): »Beiträge zur serbokroatischen Dialektologie. Der kaj-Dialekt von Virje mit besonderer Berücksichtigung der Dialekte der Podravina«, in: *Archiv für slavische Philologie*, XXIX, str. 305–389.
- Gebauer, Franz (1936), Verzeichnis über die seit dem Jahre 1872 an der Philosophischen Fakultät der Universität Wien eingereichten und approbierten Dissertationen, Band 2, Wien, S. 232–247.
- Ivić, Pavle (1958): *Die serbokroatischen Dialekte*. Ihre Struktur und Entwicklung, I Allgemeines und die štokavische Dialektgruppe. 's-Gravenhage (Slavistische drucken en herdrukken 18).
- (Jagić Vatroslav) (1897): »Sitzung der philosophisch-historischen Classe vom 10. Nov., Nr. XXIII«, in: *Anzeiger der phil.-hist. Classe*, 34. Jahrgang, S. 141–164.
- (Jagić Vatroslav) (1899): »Sitzung der philosophisch-historischen Classe vom 11. Jänner, Nr. II«, in: *Anzeiger der phil.-hist. Classe*, 36. Jahrgang, S. 28–46.
- (Jagić Vatroslav) (1900): *Vorläufige Berichte der Balkan-Commission*. Erstes Heft: I–VI. Wien (Treitl-Stiftung der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften).
- (Jagić Vatroslav) (1901): »Sitzung der philosophisch-historischen Classe vom 18. Dezember, Nr. XXVII«, in: *Anzeiger der phil.-hist. Classe*, 38. Jahrgang, S. 178–195.
- (Jagić Vatroslav) (1910): (V. Jagić), *Vorläufige Berichte der Balkan-Commission*. Zweites Heft: VI–XI. Wien (Treitl-Stiftung der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften).
- Murdarov, Vladko (2001) *Die Wiener Slawistik und die bulgarische Sprachwissenschaft 1822 – 1849 – 1918*. Wien (Bulgarisches Forschungsinstitut in Österreich, *Miscellanea bulgarica* 14).
- Neweklowsky, Gerhard (1980): »Doprinos austrijske slavistike srpskohrvatskoj dijalektologiji«, in: *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 9, str. 173–180.
- Neweklowsky, Gerhard (1999): »Der Beitrag der österreichischen Slawistik zur Erforschung der bosnischen, kroatischen und serbischen Dialekte«, in: *Wiener slavistisches Jahrbuch*, 45, S. 120–126.

- Peschl, Otto (1963), »Wiener slavistische Dissertationen in der Universitätsbibliothek Wien 1872–1962«, in: *Wiener slavistisches Jahrbuch*, X, S. 195–205.
- Piccoli, Agostina /Antonio Sammartino (2000): *Dizionario dell'idioma croato-molisano di Montemitro – Rječnik moliškohrvatskoga govora Mundimitra*. Montemitro/Zagreb: Fondazione »Agostina Piccoli«/Matica hrvatska.
- Rešetar, Milan (1891), »Die Čakavština und deren einstige und jetzige Grenzen«, in: *Archiv für slavische Philologie*, XIII, S. 93–109, 161–199, 361–388.
- Rešetar, Milan (1900): *Die serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten*, Wien (Schriften der Balkan-Kommission, Ling. Abt. 1).
- Rešetar, Milan (1907a): »Slavenske kolonije u Italiji«, in: *Srđ*, VI, sv. 24 str. 1105–1127; 1907, Dubrovnik, 31. decembra 1907.
- Rešetar, Milan (1907b): *Der štokavische Dialekt*, Wien (= Schriften der Balkankommission, Ling. Abt. 8).
- Rešetar, Milan (1908): »Die serbo-kroatischen Kolonien Südtaliens«. In: *Vorläufige Berichte der Balkan-Kommission XII. Wien (Separatabdruck aus dem Anzeiger der philosophisch-historischen Klasse, Jg. 1908, Nr. II)*.
- Rešetar, Milan (1909): О српским или хрватским дијалектима. Одговор г. др-у А. Белићу. Прештампапо из *Бранкова Кола*, XV, br. 3, stup. 45–47; br. 4, stup. 62–63; Ср. Карловци, 15.(28.) januara i 22. januara (4. februara) 1909.
- Rešetar, Milan (1911): *Die serbokroatischen Kolonien Südtaliens*, Wien (= Schriften der Balkankommission, Ling. Abt. 9).
- Ribiarić, Josip (1940): Razmještaj južnoslovenskih dijalekata na poluotoku Istri, Beograd (*Srpski dijalektološki zbornik*, 9).
- Tentor, Mate (1909): Der čakavische Dialekt der Stadt Cres (Cherso), in: *AfSIPh* 30, S. 146–204.
- Vidov, Božidar (1972): *Vocabolario del dialetto delle località dell'isola linguistica croata nel Molise*. Toronto, Canada
- Zgrablić, Martin (1904–1907): Čakavski dijalekat u Sv. Ivanu i Pavlu te u Žminju u Istri I–III, in: *Program c.k. velike gimnazije u Pazinu za škol. god. 1904/1905, 1905/1906*, der III. Teil im Eigenverlag, Pula 1907.

MILAN REŠETAR ALS DIALEKTOLOGE

Zusammenfassung

Milan Rešetar (1860–1942) studierte in Wien und Graz Slawistik. Seine Dissertation »Die Čakavština und deren einstige und jetzige Grenzen« wurde in Jagićs *Archiv für slavische Philologie* 1891 veröffentlicht; sie legte den Grundstein seiner historisch-dialektologischen Arbeiten. Zwischen 1897 und 1907 unternahm Rešetar eine Reihe von dialektologischen Kundfahrten im Rahmen der neu gegründeten Balkankommission der Österreichischen Akademie der Wissenschaften in Kroatien, Bosnien, Montenegro und Südtalien, als deren Ergebnisse mehrere Dialektmonographien entstanden sind (*Die serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten* 1900, *Der štokavische Dialekt* 1907, *Die serbokroatischen Kolonien Südtaliens* 1911). Bekannt sind auch seine Polemiken mit Aleksandar Belić.

Im Vortrag wird versucht, die dialektologischen Arbeiten zu würdigen, besonders im Hinblick auf seine Methoden der Feldforschung und seine Erklärungsversuche sprachlicher Erscheinungen, und zwar auf Grundlage seiner Berichte an die Balkankommission, die in den *Sitzungsberichten der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften* abgedruckt sind. Rešetar war der erste, der den Phonographen für dialektologische Forschungen eingesetzt hat.

Unter den Arbeiten seiner Schüler an der Slavistik der Universität Wien ist nur eine einzige Dissertation erhalten, und zwar die von Atif Hadžikadić über den Dialekt von Derventa in Bosnien (1910).

MILAN REŠETAR KAO DIJALEKTOLOG

Sažetak

Milan Rešetar (1860.–1942.) studirao je slavistiku u Beču i Gracu. Njegova disertacija o čakavštini i njenim današnjim i nekadašnjim granicama objavljena je u Jagićevu *Arhivu* 1891. Ona je utemeljila njegove povijesno-dijalektološke radove. Između 1897. i 1907. Rešetar je vršio niz dijalektoloških terenskih istraživanja u okviru novoosnovane Balkanske komisije Austrijske akademije znanosti. Kao rezultat su objavljeni značajni radovi u spisima Balkanske komisije (*Die serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten* 1900, *Der štokavische Dialekt* 1907, *Die serbokroatischen Kolonien Südtaliens* 1911). Poznate su njegove polemike s Aleksandrom Belićem. U prilogu se pokušava objasniti značenje njegovih dijalektoloških istraživanja, naročito u pogledu njegovih metoda terenskog rada i njegovih pokušaja objašnjavanja jezičnih pojava, i to na osnovi njegovih izvještaja Balkanskoj komisiji, koji su tiskani u *Sitzungsberichte der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*. Rešetar je bio prvi, koji je koristio fonograf u dijalektologiji. Između radova njegovih učenika sačuvana je samo disertacija Atifa Hadžikadića o dijalektu Dervente u Bosni (1910.).

KAISERLICHE AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN

DER
ŠTOKAVISCHHE DIALEKT

VON

MILAN REŠETAR

MIT ZWEI KARTEN

WIEN

ALFRED HÖLDER

K. U. K. HOF- UND UNIVERSITÄTS-BUCHHÄNDLER
BUCHHÄNDLER DER KAISERLICHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN

1907

Sl. 2.: Milan Rešetar: *Der štokavische Dialekt*, Wien, 1907.

Milan Rešetar i hrvatska književna historiografija

Izvorni znanstveni članak

UDK 821.163.42.09: 929 Rešetar, M.

Milan Rešetar bio je jedan od najvećih slavista svoga vremena, a njegova znanstvena istraživanja pretežnim dijelom se kreću oko proučavanja hrvatskoga jezika i njegove prošlosti u književnim spomenicima, književnim djelima starije hrvatske književnosti, te u svim ostalim hrvatskim jezičnim područjima i pojavama; posebno se bavio dijalektologijom, metričkim pitanjima, te proučavanjem jezika starih tekstova i njihovim kritičkim izdavanjem. Pisao je također i o hrvatskim naseobinama južnoj Italiji, ima mnogo radova o povijesti Dubrovnika, te napose o dubrovačkoj i drugoj numizmatici. Uostalom, o širini i raznolikosti njegova znanstvenog interesa svjedoči znanstvenikova bibliografija. Godine 1931. *Rešetarov zbornik iz dubrovačke prošlosti*, što su ga »Milanu Rešetaru o 70-oj godišnjici života« posvetili »prijatelji i učenici«, donio je popis 203 njegova rada tiskana do godine 1930.¹ Novija bibliografska istraživanja, pokazala su da je taj broj puno veći, naime do kraja 1930. Rešetar je objavio 290 priloga, tako da njegova bibliografija, koliko je dosad poznato, obasiže 375 za piščeva života objavljenih bibliografskih jedinica kojima valja pridružiti i nekoliko postumno tiskanih Rešetarovih radova.²

Milan Rešetar posjedovao je bogatu biblioteku u kojoj je glavni dio bila ragusina. U Rešetarovoj knjižnici nalazila su se stara izdanja djela Dinka Ranjine, Dominika Zlatarića, Đore Palmotića, Ivana Gundulića, Bartula Kašića, Ignjata Đorđića, Anice Bošković i dr. Posredovanjem Matije Murka, slovenskog slavista koji je radio u Pragu, knjižnicu je nakon Rešetarova umirovljenja 1927., kupila čehoslovačka vlada. Zajedno s knjižnicama Branka Drechslera – Vodnika, književnog povjesničara i Janka Šlebingera postala je temelj Slavenske biblioteke u Pragu.³ Habent sua fata libeli!

¹ Bibliografija Milana Rešetara (1883–1930). *Rešetarov zbornik iz dubrovačke prošlosti*, Dubrovnik, 1931., str. 487–495.

² Bibliografija Milana Rešetara, te literatura o Rešetaru, koju je priredila Martina Čavar, donosi se u ovom zborniku od str. 427 do 548.

³ Milan Rešetar, »Rešetarova biblioteka u Pragu«. *Dubrava*, II, br. 4, str. 4 [s portretom]; Dubrovnik, 23. veljače 1934.; Mirko Kratofil, »Knjižnica Milana Rešetara u Pragu«. *Dubrovački horizonti*, IV, br. 9–10, str. 52–54; Zagreb, srpanj 1972.

Rešetarovi znanstveni prinosi značajno su pomogli kvalitetnijem izgrađivanju slike hrvatske prošlosti, koju je ovaj znanstvenik pomogao izraditi svojom sustavnom akribijom, strpljivošću i objektivnošću, a nadasve ljubavlju kojom je pristupao svom poslu, osobito ako je on, ovako ili onako, bio vezan uz njegov rodni grad Dubrovnik. Mnogi su Rešetarovi radovi vezani uz dubrovačku starinu i kulturnu baštinu Dubrovnika te je razvidno da je prošlost i kultura toga grada bila i ostala njegova glavna znanstvena preokupacija. Bjelodana je činjenica da je većina njegovih radova posvećena najrazličitijim dubrovačkim temama, pa se zaista može smatrati da je Dubrovnik najsnažnije odredio i obilježio Rešetarovu osobnost. Na sva je znanstvena i narodna pitanja uvijek gledao iz perspektive Dubrovnika. Po svojoj katoličkoj vjeri, školovanju i općekulturnoj formaciji on je pravi pravcati mediteranac. Premda Srbin po svome narodnom uvjerenju, Rešetar kao učenjak nije ni sam mogao vjerovati u ozbiljnost argumentacije svojih političkih koncepcija, kako ih je iznio u nastupnom predavanju godine 1941. na sjednici Srpske akademije. Međutim, bez obzira na svoje uvjerenje, on je bio koncilijantan, a po velikoj većini svoga rada on ide u hrvatski kulturni krug, što je i sam osjećao, kad se poslije Prvoga svjetskog rata preselio u Zagreb, kad je većinu svojih najboljih radova tiskao u hrvatskim izdanjima.⁴ Bio je član JAZU, a uoči smrti proglašen je članom i HAZU; isto tako bio je dopisni član SANU. Svojim filološkim poslom bio je tijesno vezan uz život i rad Vatroslava Jagića, a tome valja pridružiti i njihove obiteljske veze, budući je oženio Jagićevu kćerku. Ne čudi stoga da je upravo Milan Rešetar za tisak priredio Jagićeve *Spomene moga života* (1930.).

Kroz Rešetarov životopis promiče niz gradova u kojima se taj znanstvenik školovao, gdje je službovao ili tek boravio (Dubrovnik, Beč, Graz, Kopar, Zadar, Split, Zagreb, Firenza). U svakoj od tih sredina Rešetar je ostavio tragove. Zanimljivi su memoarski zapisi dr. Ivana Bulića o Milanu Rešetaru u doba kada je bio profesor u Splitu i Bulićev razrednik u splitskoj gimnaziji, u kojima se osvrće na tadašnje Rešetarove nacionalne i političke poglede: »Rešetar se je smatrao političkim Srbinom i spadao je u onu generaciju dubrovačkih Srba katolika. Nu, mi to nismo nikada mogli da opazimo. On je naš jezik u Splitu nazivao samo 'hrvatskim', a nas uvijek učio i poticao da budemo dobri Hrvati. Znali smo i viđali, da je u narodnoj borbi bio uvijek sa Don Franom [Bulićem – op. T. M.], da je aktivni član hrvatskih društava, da je i inače aktivno sudjelovao u političkom životu Splita uvijek uz Hrvate. Kao aktivni član Hrvatskog muzikalnog društva 'Zvonimir' glasno je prosvjedovao u Stolnoj Crkvi, kada je novi biskup Nakić počeo da čita svoju prvu poslanicu najprije talijanski, te su on i svi 'Zvonimirci' napustili u ime prosvjeda Crkvu.«⁵

⁴ V[jekoslav] Š[tefanić], »Dr. Milan Rešetar«. *Književni tjednik*, II, br. 6, str. 3; Zagreb, 24. siječnja 1942.

⁵ Dr. Ivan Bulić, »Uspomene sa splitske gimnazije (1880.–1888.)«. *Novo doba*, XXI, br. 300, str. 35; Split, Božić 1938.

1

Književnu povijest zadužio je Rešetar izdanjima djela nekoliko većih dubrovačkih pisaca: Ignjata Đurđevića, Marina Držića, Šiška Menčetića, Dore Držića, Ivana Gundulića. Na jezične rasprave i kritička izdanja tekstova nadovezuje se obilan Rešetarov rad na proučavanju stare hrvatske, osobito dubrovačke književnosti. Od mnogih radova izdvajamo: »Talijanske pjesme D. Ranjine«,⁶ »Dubrovački pjesnik Nikola Marci«,⁷ »Micaglia und sein Wörterbuch«,⁸ »Prikazanje kako bratja prodase Jozefa«,⁹ Gundulićev *Osman (Bratstvo 17)*, »Šaljiva pjesma i satira u našoj starijoj literaturi«,¹⁰ »Redakcija i izvori Vetranovićeva Posvetilišta Abramova«,¹¹ itd. Vežanost uz stariju hrvatsku književnost nastalu u Dubrovniku odvela je Rešetara k istraživanju povijesti društvenoga i kulturnoga života u tom gradu, tako da je pisao o gotovo svim aspektima dubrovačkog života u starije doba, a potreba za puzdanim, kritičkim tekstovima uvrstila ga je među ponajbolje tekstologe starije hrvatske književnosti. Rešetar evidentno pristupa hrvatskim književnim i kulturnopovijesnim temama filološko-tekstološki, izbjegavajući književnoestetske i teorijske raščlambe, no ipak je, pa i onda kada to nije osobito htio, dao značajne prinose hrvatskoj književnoj povijesti. Konzervativan u svojim shvaćanjima o povijesti jezika, kao i o funkciji književnog jezika, osobito kada je ona bila u službi književnosti, književnim je ostvarenjima ponajprije pristupao kao građi za tekstološka i jezikoslovna istraživanja. Priređujući kritička izdanja starijih hrvatskih pisaca istodobno je spremao filološke rasprave o jeziku pisaca, odnosno njihovih djela, te studije o stihu, metrici i dr.¹²

Za Rešetarovo pretežno djelovanje, karakteristična je konzistentnost filološkog pristupa, premda je u njegovo doba metodologija hrvatske znanosti o književnosti započela traženjima i drugačijih pristupa, pa u tom smislu valja spomenuti prinose njegovih kolega, suvremenika u hrvatskoj znanosti o književnosti: Branka Vodnika, Alberta Halera i Antuna Barca. Nasuprot njima, Milan Rešetar je svoje književnopovijesne prinose nepo-

⁶ Milan Rešetar, »Talijanske pjesme D. Ranjine«. *Grada za povijest književnosti hrvatske JAZU*, sv. IV, str. 135–149; Zagreb, 1904.

⁷ Milan Rešetar, »Dubrovački pjesnik Nikola Marci«. *Zbornik u slavu Vatroslava Jagića*, Berlin, 1908., str. 122–131.

⁸ M[ilan] Rešetar, »Micaglia und sein Wörterbuch«. *Archiv für slavische Philologie*, XXXIII, sv. 3–4, str. 467–472; Berlin, 1912.

⁹ Milan Rešetar, »Prikazanje kako bratja prodase Jozefa«. *Grada za povijest književnosti hrvatske JAZU*, sv. VII, str. 238–304; Zagreb, 1912.

¹⁰ Milan Rešetar, »Šaljiva pjesma i satira u našoj starijoj literaturi«. *Srpski književni glasnik*, N. s., XIX, br. 2, str. 111–122; Beograd, 16. septembar 1926. [Ćir.]

¹¹ Milan Rešetar, »Redakcije i izvori Vetranovićeva Posvetilišta Abramova«. *RAD JAZU*, knj. 237, str. 38–70; Zagreb, 1929.

¹² Josip Bratulić: »Milan Rešetar«, u knjizi: *Milan Rešetar/Tomo Matić/Franjo Fancev/Josip Badalić/Slavko Ježić/Jakša Ravlić*, Izabrana djela, PSHK, knj. 121/I, str. 7–14, NZ MH, Zagreb, 1983.

kolebljivo odredio svojim isključivo filološkim pristupom književnosti. Njegova se književnopovijesna znanstvena djelatnost, razmatrajući je u u svjetlu ukupnosti njegovih raznolikih interesa, prvenstveno pozicionirala na polje filologije, pri čemu je važno istaći da je na tom području zaista dosljedno usmjerena pozitivistički. Mnoga ograničenja i nedostaci njegovih radova leže upravo u činjenici što dosljedno tretiraju književno djelo prvenstveno i pretežito kao filološki problem, ne pokušavajući ozbiljnije mobilizirati ostali instrumentarij znanosti o književnosti.

U tom je smislu zoran primjer primjene filološke metode u artikuliranju književnopovijesnih datosti, što ga je Rešetar ponudio u svojoj raspravi »Jezik Marina Držića«. Na temelju kriterija zastupljenosti, odnosno nezastupljenosti narodnoga govora u tekstu, Rešetar je predložio podjelu Držićevih djela na tri skupine: a) čisto ozbiljna djela; b) dijelom ozbiljne a dijelom šaljive pastorale u stihovima i prozi; c) čisto šaljive komedije.¹³

Milan Rešetar je tekstološki priredio izdanja nekoliko hrvatskih lekcionara: *Zadarskog lekcionara* iz početka XV. st.; *Bernardinova lekcionara*, Mletci 1495.; *Ranjininog lekcionara* iz 1508. i *Korčulanskog odlomka* iz XV. st. Nakon jezično-dijalektoloških, komparativnih i književnopovijesnih razmatranja tih najranijih hrvatskih lekcionara. Rešetar je uspješno postavio prosudbu da su jezično-umjetničke tvorbe humanističko-renesansne književnosti Dalmacije i Dubrovnika iz XVI. st. bitno povezane s književno-jezičnom tradicijom prethodnog razdoblja, dok su u znanosti osporene neke njegove jezično-povijesne i dijalektološke teze osobito ona da ikavski-čakavski elementi najstarije dubrovačke proze nisu dio izvorne dubrovačke jezične tradicije.

Kada je u pitanju Rešetarov odnos prema djelima na latinskom jeziku hrvatskih pisaca može se konstatirati da je Rešetar obrađivao uglavnom tiskana latinska djela, te je u kritički priređena djela onih pisaca koji su svojim djelima dali prinos hrvatskom latinitetu unosi samo ono što je već objavljeno, dok je po strani njegova zanimanja ostala golema rukopisna ostavština tih pisaca napisana latinskim jezikom, što je djelomično razumljivo, obzirom da je znanstvenikov primaran interes bila slavenska filologija.¹⁴

Osobito je vrijedan Rešetarov prinos poznavanju književnog djela Ivana Gundulića, napose njegova epa *Osmana*, kojega je, u estetskom pogledu, smatrao jednim od najuspješnijih umjetničkih ostvarenja hrvatske književnosti, pa i šire. Za ediciju *Stari pisci hrvatski* redigirao je Körblerovo izdanje *Djela* Ivana Gundulića, što je treće i dotad najbolje izdanje djela tog hrvatskog pisca u navedenom Akademijinom knjižnom nizu, a ujedno i nezaobilazan prinos kritičkom izdanju cjelokupna Gundulićeva književnog

¹³ Milan Rešetar, »Jezik Marina Držića«. *Rad JAZU, Razreda historičko-filologičkoga i filozofičkoga-juridičkoga*, 248(111), str. 99–238; Zagreb, 1933.

¹⁴ Usp. prilog P. Knezovića u ovom zborniku.

opusa.¹⁵ Istraživao je strukturu *Osmana*, Gundulićev stih i napose jezik njegovih književnih ostvarenja, pri čemu su Rešetarove atribucije nekih Gundulićevih djela do danas ostale neosporene.

Za izdanje *Starih pisaca hrvatskih*, Milan Rešetar je i prije Gundulićevih djela, priredio djela Ignjata Đorđića (Đurđevića), od kojih je prvi svezak tiskan 1918. a drugi 1922.¹⁶ U književnopovijesnom smislu važan je prinos njegova studija objavljena u drugom dijelu XXV. knjige, u kojoj razlaže sve dotad poznate činjenice o Đurđeviću stvarajući čvrste pretpostavke budućih istraživanja.

Rešetarov redaktorski posao naišao je na nepodijeljeno priznanje Akademijina filološkog razreda i tadašnje hrvatske znanstvene javnosti, pa mu je stoga povjereno i redigiranje drugog izdanja djela Marina Držića godine 1930., te *Pjesama Šiška Menčetića i Đore Držića i ostalih pjesama Ranjinina zbornika* godine 1937.¹⁷ Sva su ta izdanja značajno pripomogla uspješnoj suvremenoj recepciji starih hrvatskih pisaca, premda su neke njegove prosudbe u novije doba prevladane, npr. u tumačenju života i djela Marina Držića. U Rešetarovoj monografiji o Marinu Držiću nalazimo dotadašnje rezultate naše znanosti, a osim toga ima u njoj velik broj novih podataka i izvornih pogleda, do kojih je Rešetar došao na temelju proučavanja građe u sijenskom, firentinskom i dubrovačkom Državnom arhivu. On je zasigurno jasno vidio da je npr. Marin Držić dobar i velik pisac, no kao jezikoslovcu i vrsnom filologu privlačnije mu je bilo pisati o činjenicama književnog jezika, te još i više, o govoru u Dubrovniku Držićeva doba, nego o estetskim vrijednostima njegovih djela.¹⁸ Ipak, znao se pozabaviti i stilističkim pitanjima, npr. u prilogu *Rječnik i dikcija pjesama Ranjinina zbornika*, ali obično su ga više zanimala druga pitanja.¹⁹

2

Rešetarove ambicije nisu završavale na tekstološkim napomenama; tako u petom poglavlju svog teksta *Život i rad Š. Menčetića i Dž. Držića*, ob-

¹⁵ *Djela Ćiva Frana Gundulića*. Treće izdanje. Za štampu priredio Đuro Kőrbler, a pregleđao Milan Rešetar, o pjesnikovoj trista i pedesetoj godišnjici rođenja i tristotoj godišnjici smrti. Na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, *Stari pisci hrvatski*, knj. IX; Zagreb, 1938.

¹⁶ *Djela Inacija Ćorgi* (Ignjata Đorđića). Knjiga prva: Pjesni raslike i Uzdasi Mandaljene pokornice. JAZU, *Stari pisci hrvatski*, knj. XXIV, str. 1–616, Predgovor i uvod: str. V–LXXXIX, Zagreb, 1918.; Knj. druga: Saltijer slovinski i proza, JAZU, *Stari pisci hrvatski*, knj. XXV, Zagreb, 1922. – 1. dio. i 2. dio 1926.

¹⁷ *Pjesme Šiška Menčetića i Gore Držića i ostalih pjesama Ranjinina zbornika*. Drugo sasvim preudešeno izdanje. Priredio Milan Rešetar. *Stari pisci hrvatski*, knj. II, str. 1–384; Zagreb, 1937.

¹⁸ Usp. Josip Lisac, »Milan Rešetar i njegovo djelo«. *Kolo*, IX, br. 3, str. 37–42; Zagreb, jesen 1999.

¹⁹ Milan Rešetar, »Rječnik i dikcija pjesama Ranjinina zbornika«. *Rad JAZU, Razreda historičko-filologičkoga i filozofičko-juridičkoga*, 260(117), str. 1–56; Zagreb, 1938.

javljenog uz izdanje pjesama ove dvojice pjesnika godine 1937., ovaj vrsni priređivač izdanja djela starih hrvatskih pisaca prezentira i svoju bogatu književnopovijesnu obaviještenost, iznosi svoje estetske prosudbe, a postavlja i odgovarajuće komparatistička određenja prvih hrvatskih ljubavnih pjesnika.²⁰ Možemo stoga na temelju ovoga rada i još nekoliko njegovih sličnih prinosa zaključiti da Rešetarovi književnopovijesni prinosi, unatoč pouzdane tekstološke obrade koja je bila temeljni dio Rešetarova filološkog znanstvenog diskursa, nisu uvijek i isključivo upućivali na književne radove najstarijih vremena hrvatske književnosti samo kao na filološku građu, što je bilo uobičajeno u našoj znanosti prije Rešetarova djelovanja, ali i u doba kada su njegovi radovi objavljeni, već su ponekad nosili neobično važnu komponentu za svoje doba, oni su naime već tada kada su nastali, a riječ je o razdoblju kraja XIX. i početka XX. stoljeća, ponekad upozoravali i na umjetničku, estetsku, vrijednost djela starih pisaca, čime se osnažuju i kao relevantan književnopovijesni prinos, što je prethodio kasnijim modernijim književnopovijesnim, ali i svim ostalim književnoznanstvenim pristupima književnoj građi.

Već kao profesor na splitskoj gimnaziji Rešetar je u interpretaciji književnih djela isticao potrebu prepoznavanja estetske vrijednosti. U memoarskom članku »Uspomene sa splitske gimnazije (1880.–1888.)« Ivan Bulić se prisjeća Rešetarovih ocjena o stiskim označnicama književnih djela Ante Starčevića, ističući: »Prof. Rešetar, u ono doba nategnutih odnosa između Srba i Hrvata, u Splitu djelovao je kao Hrvat; u političkim izborima glasovao je za Hrvata, a širio među nama slogu između braće. Tako nam je n. pr. naglašavao da je Ante Starčević jedan od najboljih hrvatskih stilista i govorio nam da čitamo njegova djela: 'Ne pazite na Starčevićev osebusni pravopis, predite preko toga i čitajte ono što on piše kao da je pisano fonetikom i ijekavštinom. Naći ćete jednoga od najboljih naših stilista'«. ²¹

Antologija dubrovačke lirike što ju je 1894. priredio Milan Rešetar, osim što potvrđuje njegov stalan i raznolik interes za dubrovačke teme, određuje antologičarevo poimanje hrvatske književnosti obzirom na njezine periodizacijske i tipološke odrednice. Iako u svojim književnopovijesnim radovima uglavnom nije obrađivao književne tekstove kao umjetnička ostvarenja, obzirom pak na esetske kriterije Rešetarova je *Antologija* dokazom njegova doživljaja književnog teksta kao umjetnine. U uvodu priređivač ističe: »... ja sam izabrao najljepše i najkarakterističnije pjesme iz raznijeh grana lirike i raznijeh vjekova, a nijesam mario da budu zastupani svi oblici dubrovačkih pjesama, jer mislim da ovako mala antologija ne smije biti izbor svega već samo najvažnijega što ima«. ²² Tipološki *Antologija* je podijeljena na:

²⁰ *Pjesme Šiška Menčetića i Gore Držića i ostalih pjesama Ranjinina zbornika*. Drugo sasvim preudešeno izdanje. Priredio Milan Rešetar. *Stari pisci hrvatski*, knj. II, str. 1–384, Zagreb, 1937.

²¹ I. Bulić, isto.

²² Milan Rešetar, »Antologija dubrovačke lirike«, Srpska književna zadruga, sv. 15, str. I, Beograd, 1894.

Pjesme ljubavne, Pjesme šaljive i ujedljive, te Pjesme pobožne i moralne. Uz *Predgovor* u uvodnom dijelu, priređivač objavljuje svoja dva teksta, prvi književnopovijesne naravi: *Pregled razvitka dubrovačke lirike*, u kojem se osvrće na pisce uvrštene u antologiju, i drugi, pretežno jezikoslovne naravi: *O jeziku i metru starijih dubrovačkih pjesnika*.

Milan Rešetar obavljuje i niz rasprava o dramskoj književnosti u starom Dubrovniku dajući važan prinos pozvanju povijesti dramske književnosti, ali i povijesti kazališta. U polju Rešetarova znanstvenog interesa našao se i Vetranović o kojem piše u nekoliko navrata. Godine 1901. objavljuje Vetranovićevu poslanicu Hektoroviću u Jagićevu *Archivu*,²³ godine 1912. upravo Rešetar iznosi u javnost Vetranovićevu prikazanje *Kako bratja prodaje Jozefa*,²⁴ a godine 1929. objavljuje zanimljivu tekstološku raspravu *Redakcije i izvori Vetranovićeva Posvetilišta Abramova*,²⁵ u VII. knjizi edicije *Stari pisci hrvatski*, u predgovoru 2. izdanju, Rešetar riješava neke atribucijske probleme vezane uz Držića i Vetranovića, da bi se ovom dubrovačkom piscu vratio godine 1922. u raspravi *Stari dubrovački teatar*.²⁶ Potonji članak iskače iz znanstvenikova pozitivističkog pristupa književnoj baštini, štoviše uz književnopovijesna moguće je prepoznati i zanimljiva Rešetarova teatrološka zapažanja. Upravo u tom svom radu Milan Rešetar, istražujući ozračje dubrovačke renesansne sredine u kojoj su izvođene brojne autorske drame, potiče proučavanje suodnosa između djela dramske književnosti i dramskih uprizorenja, naročito u pokladnim dramskim igrama kao dijelu tradicijskog folklornog dramskog izričaja, koje su u Dubrovniku izvođene uz svečanost sv. Vlaha.²⁷

3

Rešetar je pomno pratio književnopovijesna istraživanja svojih suvremenika, uključuje ih u sustav vlastitog znanstvenog raspravljanja određenih tema, te po izlasku pojedinih sintetskih pregleda povijesti hrvatske književnosti piše odgovarajuće prikaze u stručnim časopisima. Tako godine 1904. prikazuje Medinijevu *Povjesti hrvatske književnosti u Dalmaciji i Dubrovniku*,²⁸ 1910. u sarajevskoj *Bosanskoj vili* objavljuje članak *Dalmacija u his-*

²³ M[ilan] Rešetar, »Ein Sendschreiben Vetranić's an Hektorović«. *Archiv für slavische Philologie*, sv. XXIII, 1–2, str. 206–215; Berlin, 1901.

²⁴ Milan Rešetar, »Prikazanje kako bratja prodaje Jozefa«. *Grada za povijest književnosti hrvatske JAZU*, sv. VII, str. 238–304; Zagreb, 1912.

²⁵ Milan Rešetar, »Redakcije i izvori Vetranovićeva Posvetilišta Abramova«. *Rad JAZU*, knj. 237, str. 38–70; Zagreb, 1929.

²⁶ Milan Rešetar, »Stari dubrovački teatar«. *Narodna starina*, I, str. 97–106 [s 4 sl.]; Zagreb, 25. XI. 1922.

²⁷ Isto.

²⁸ Milorad Medini, »Povjest hrvatske književnosti u Dalmaciji i Dubrovniku«. Knj. I.: XVI. stoljeće. Agram 1902. *Archiv für slavische Philologie*, XXVI, sv. 1, str. 128–130; Berlin, 1904.

toriji naše literature,²⁹ godine 1912. osvrće se na studiju Dragutina Prohaske *Das kroatisch-serbische Schriftum in Bosnien und der Herzegovina*,³⁰ a godine 1915. na *Povijest hrvatske književnosti* Branka Vodnika.³¹ I na taj način Milan Rešetar otkriva svoju bliskost s hrvatskim znanstvenim književnopovijesnim diskursom u kojemu ne mali dio pripada i njemu, odnosno rezultatima njegova književnopovijesnoga rada.

4

S druge strane ime Milana Rešetara visoko je pozicionirano u hrvatskoj književnoj historiografiji, tako da i nema ozbiljnijeg književnopovijesnog istraživačkog prinosa tzv. starije hrvatske književnosti, posebno one što ju vezujemo uz dubrovačku književnu baštinu, koji ne referira Rešetarova književnopovijesna ili pak tekstološka, odnosno filološka istraživanja. Literatura o Rešetaru (što se donosi u ovom zborniku) sadrži gotovo 800 bibliografskih jedinica.³² Na ovom mjestu navedimo tek spominjanja Milana Rešetara u nekim važnijim hrvatskim književnopovijesnim sintezama.

Branko Drechsler Vodnik u svojoj *Povijesti hrvatske književnosti* (1913.) u pet se navrata poziva na radove Milana Rešetara, kojima argumentira svoje književnopovijesne ocjene.³³ Po mnijenju Vodnikovu neupitne je znanstvena utemeljenosti Rešetarovih ocjena *Ranjinina zbornika* iz 1507., Vetranovićevih poslanica, Gundulićeve lirike i dr.

U svom književnopovijesnom pregledu *Pregled savremene hrvatsko-srpske književnosti* (1921.) Dragutin je Prohaska hrvatsku i srpsku književnost doživljavao »kao jedan organizam u dva organa«, nastojeći u tom svom djelu interpretirati »jedinstvenu jugoslavensku književnost«.³⁴ Mnogi Prohaskini nesporazumi u hrvatskoj književnoj sredini proistekli su upravo iz takvog shvaćanja hrvatske književnosti. Jednu od njegovih brzopletosti moguće je prepoznati i u tom što Milana Rešetara u III. dijelu svoje knjige naslovljenom *Savremena književnost* smješta u srpsku književnost. Naime, o Rešetaru piše u dijelu knjige u kojem se osvrće na rad srpskih filologa i književnih povjesnika: Pavla Popovića, Tihomira Ostojića, Aleksandra Be-

²⁹ Milan Rešetar, »Dalmacija u historiji naše literature«. *Bosanska vila*, XXV, br. 18–19, str. 261–263; Sarajevo, septembar 1910. [Ćir.]

³⁰ [Milan] Rešetar, »Das kroatisch-serbische Schriftum in Bosnien und der Herzegovina von den Anfängen im XI. bis zur nationalen Wiedergeburt im XIX. Jahrhundert«. Von Dr. Dragutin Prohaska. Zagreb, 1911., M. Breyer. *Archiv für slavische Philologie*, XXXIII, sv. 1–2, str. 257–260; Berlin 1912.

³¹ Branko Vodnik, »Povijest hrvatske književnosti«. Knjiga I: Od humanizma do potkraj XVIII. stoljeća. S uvodom V. Jagića o hrvatskoj glagolskoj književnosti. *Archiv für slavische Philologie*, XXXVI, sv. 1–2, str. 265–272; Berlin, 1915.

³² Vidi bilješku br. 2.

³³ Branko Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti*. Knj. I. Od humanizma do potkraj XVIII. stoljeća. S uvodom V. Jagića o hrvatskoj glagolskoj književnosti. Izdanje Matice dalmatinske. Izdala Matica hrvatska, Zagreb, 1913., str. 73, 93, 125, 144, 230.

³⁴ Dragutin Prohaska, *Pregled savremene hrvatsko-srpske književnosti*, Izvanredno izdanje Matice hrvatske, Zagreb, 1921., str. V.

lića i Vladimira Ćorovića.³⁵ Osvrćući se na Rešetarov životopis Prohaska ističe da mu je »glavni rad filološki, dijalekti i akcent štokavski, a iz povijesti književnosti dubrovačka književnost«, te da su mu »naučni radovi ponajviše izašli njemačkim jezikom u Jagićevu *Arhivu*, ostali u *Radu Jugoslavenske akademije* i drugim naučnim publikacijama hrvatskim i srpskim«,³⁶ međutim ne daje nikakvo objašnjenje zašto je Rešetara smjestio među srpske znanstvenike.

U knjizi *Novija dubrovačka književnost* (1944.) Albert Haler svoj retrospektivni pregled dubrovačkih pisaca završava poglavljem *Pisci stručnjaci* na kraju kojeg piše i o Milanu Rešetaru.³⁷ Haler naglašava da je gotovo cijeli Rešetarov književnopovijesni i jezikoslovni rad bio diktiran njegovom velikom ljubavi prema rodnom Dubrovniku. »Iako je Rešetar bio čist filolog, njegovi radovi nisu suhoparni, nego su prodahnuti toplinom čovjeka zaljubljenog u svoj grad i u sve što se na njega odnosilo«, ističe Haler i dodaje: »I uslijed ove duhovne topline on nije bio intranzigentan [zasukan, nepomirljiv] prema kvalitetnom ocjenjivanju djela starije književnosti, te je širokogrudno priznavao i metode, koje su prelazile uski okvir čiste filologije. Protivno nego što je bilo sa Lukom Zorom, u Rešetaru filologu nije bio zamro duh starog Dubrovnika. Uz drugi obilni književni rad on je priradio i uzorna izdanja Ignata Đorđića, Marina Držića i Ivana Gundulića.«³⁸

Da je Milan Rešetar bio »ugledan učenjak«, te »najveći autoritet u pitanjima stare dubrovačke književnosti«, poznat i kao lingvist, dijalektolog, književni povjesničar i numizmatičar, koji je »pisao naučne radove (u Jagićevu *Arhivu*, Akademijinu *Radu* i dr.) o čakavštini i štokavštini, o pitanjima akcentologije, o hrvatskim kolonijama u Južnoj Italiji, itd.« svjedoči Slavko Ježić u svom književnopovijesnom pregledu *Hrvatska književnost od početaka do danas (1100.–1941.)* (1944.) Navodeći najvažnija Rešetarova djela Ježić zaključuje da se »sav znanstveni rad Rešetarov odlikuje temeljitosti i savjestnošću te ostaje uzor učenjačke solidnosti«. Uostalom u svojoj vrijednoj knjizi Slavko Ježić se na petnaestak mjesta poziva na rezultate Rešetarovih istraživanja, čime zorno svjedoči njihovu znanstvenu relevantnost.

I književni povjesničar Mihovil Kombol u svojoj znamenitoj *Povijesti hrvatske književnosti do narodnog preporoda* (1945.) iznosi Rešetarove ocjene dubrovačkog *Libra od mnozijekh razloga*, te onih o lirici Ignjata Đurđevića, a u *Bilježkama* na kraju knjige navodi brojne Rešetarove znanstvene i stručne radove.⁴⁰

³⁵ Isto, str. 337–339.

³⁶ Isto, str. 338.

³⁷ Albert Haler, *Novija dubrovačka književnost*, Izdanje Hrvatskog izdavačko bibliografskog zavoda, Knjižnica za književna i estetska pitanja, knj. 3, Zagreb, 1944., str. 308.

³⁸ Isto.

³⁹ Slavko Ježić, *Hrvatska književnost od početaka do danas (1100.–1941.)*, Naklada A. Velzek, Zagreb, 1944., str. 308 i 391.

⁴⁰ Mihovil Kombol, *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*, Izdanje Matice hrvatske, Zagreb, 1945., str. 17, 306, 405–407, 409, 412–414, 416–419, 423.

Rešetarova smrt godine 1942. potakla je mnoge ugledne hrvatske znanstvenike da tužni događaj poprate nekrolozima. Tako o Milanu Rešetaru tom prigodom pišu Tomo Matić, Ivan Esih, Vjekoslav Štefanić i drugi, a 1949. u *Ljetopisu HAZU* opširni nekrolog piše Mirko Deanović.⁴¹

Godine 1983., Rešetarovi izabrani članci objavljeni su u ediciji *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, uz izbor iz bibliografije i uz osvrt na njegov rad, kojeg je sastavio Josip Bratulić.⁴²

Ivo Frangeš u svojoj *Povijesti hrvatske književnosti* (1987.) u *Leksikonu* na kraju knjige tiska i zasebnu natuknicu o Milanu Rešetaru u kojoj donosi važnije životopisne i bibliografske podatke, te odabranu literaturu o piscu.⁴³ Za Rešetara se u tom tekstu ističe da je bio vrstan predstavnik starije filološke škole osvježene novim idejama, te da se osobito isticao u proučavanju starijih hrvatskih pisaca (Držića, Gundulića, Vetranovića i Nalješkovića), kao i to da je mu zasluge pripadaju zbog našeg današnjeg temeljitog poznavanja pjesama *Ranjinina zbornika*.

Godine 1989., u ediciji »Kritički portreti hrvatskih slavista«, što ju je izdavao Zavod za znanost o književnosti u Zagrebu, objavljena je monografija Marie Rite Leto o Milanu Rešetaru, što je dosad najcjelovitiji prinos poznavanja njegova života i znanstvenog djelovanja.⁴⁴

U književnopovijesnom pregledu *Hrvatska književnost 19. i 20. stoljeća* objavljenom 1997., Miroslav Šicel ocjenjuje Rešetara kao izrazito pozitivistički usmjerenog književnog povjesničara i propitivača dubrovačke i dalmatinske književnosti.⁴⁵ U *Povijesti hrvatske književnosti* koju iste godine objavljuje Dubravko Jelčić, Milan Rešetar se uopće ne spominje.⁴⁶

*

I da zaključimo: Premda Milan Rešetar nije prvenstveno bio književni povjesničar, zapažen je njegov prinos hrvatskoj književnoj historiografiji, osobito onaj vezan uz proučavanje pisaca tzv. starije hrvatske književnosti koji su djelovali u njegovu rodnom gradu Dubrovniku, pri čemu autorov znanstveni rad prije svega odlikuje temeljitost i savjesnost u radu. Kao vrstan tekstolog priredio je kritička izdanja Ignjata Đurđevića, Marina

⁴¹ Mirko Deanović, »Milan Rešetar«. *Ljetopis JAZU za godine 1946.–1948.*, knj. 54, str. 336–361; Zagreb, 1949.

⁴² Vidi bilješku br. 12.

⁴³ Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*. Nakladni zavod Matice hrvatske, Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana, 1987., str. 63, 515–516.

⁴⁴ Maria Rita Leto, *Milan Rešetar*. Kritički portreti hrvatskih slavista, Zavod za znanost o književnosti, Zagreb, 1989.

⁴⁵ Miroslav Šicel, *Hrvatska književnost 19. i 20. stoljeća*. Školska knjiga, Zagreb, 1997., str. 276.

⁴⁶ Dubravko Jelčić, *Povijest hrvatske književnosti*, Naklada Pavičić, Zagreb, 1997. a osim bibliografskih jedinica u literaturi, o njemu nema ni retka ni u *Leksikonu hrvatske književnosti* objavljenom 1998.

Držića, Šiška Menčetića i Đore Držića, te *Zadarskog i Ranjinina lektionara* i dr. Važan je prinos i njegova *Antologija dubrovačke lirike* (1894.) s kratkim historijatom pisaca i djela i odgovarajućim jezičnim napomenama. Rešetarove studije iz povijesti hrvatske književnosti filološke su, pozitivističke, ali i eklektičke orijentacije. Na znanstvena postignuća Milana Rešetara gledalo se različito, a često su puta i neznanstveni razlozi zamagljivali tu sliku. Suvremena znanstvena valoriziracija nasljeđa ovog uglednog slavista, temeljem svestrano ocijenjene vrijednosti njegova znanstvenoga opusa a u kontekstu promišljanja dostignuća hrvatske književne historiografije i napose filologije, nedvojbeno mu određuje visoko mjesto.

MILAN REŠETAR I HRVATSKA KNJIŽEVNA HISTORIOGRAFIJA

Sažetak

Premda Milan Rešetar nije prvenstveno bio književni povjesničar, zapažen je njegov doprinos hrvatskoj književnoj historiografiji, osobito onaj vezan uz proučavanje pisaca tzv. starije hrvatske književnosti koji su djelovali u njegovu rodnom gradu Dubrovniku, pri čemu autorov znanstveni rad prije svega odlikuje temeljitost i savjesnost u radu. Kao vrstan tekstolog priredio je kritička izdanja Ignjata Đurđevića, Marina Držića, Šiška Menčetića i Đore Držića, te *Zadarskog i Ranjininog lektionara* i dr. Važan je prinos i njegova *Antologija dubrovačke lirike* (1894.) s kratkim historijatom pisaca i djela i odgovarajućim jezičnim napomenama. Rešetarove studije iz povijesti hrvatske književnosti filološke su, pozitivističke, ali i eklektičke orijentacije.

MILAN REŠETAR UND DIE KROATISCHE LITERATURHISTORIOGRAPHIE

Zusammenfassung

Obwohl Milan Rešetar nicht in erster Linie Literaturhistoriker war, ist dennoch sein Beitrag zur kroatischen Literaturhistoriographie bemerkenswert, insbesondere derjenige Teil seiner Arbeit, in dem er sich mit Autoren der sog. älteren kroatischen Literatur auseinandersetzt, d.h. mit den Autoren, die in seiner Heimatstadt Dubrovnik gewirkt haben. Seine wissenschaftliche Arbeit zeichnet sich durch eine ausgeprägte Gründlichkeit und Gewissenhaftigkeit aus. Als hervorragender Textologe bereitete er die kritischen Ausgaben der Werke von Ignjat Đurđević, Marin Držić, Šiško Menčetić und Đore Držić vor sowie das *Ranjina-Lektionarium* von Zadar. Ein bedeutender Beitrag ist auch seine *Antologija dubrovačke lirike* (*Anthologie der Dubrovniker Lyrik*) (1894) mit einem kurzen Überblick über die Autoren und ihre Werke wie auch mit entsprechenden sprachlichen Anmerkungen. Rešetars Studien zur Geschichte der kroatischen Literatur können – aufgrund seiner Grundorientierung – als philologisch, positivistisch, aber auch als eklektisch bezeichnet werden.

15 СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА 15

АНТОЛОГИЈА
ДУБРОВАЧКЕ ЛИРИКЕ

ПРИРЕДИО
МИЛАН РЕШЕТАР

У БЕОГРАДУ

ШТАМПАНО У ДРЖ. ШТАМПАРИЈИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

1894

Sl. 3.: *Antologija dubrovačke lirike*. Priredio Milan Rešetar, Beograd, 1894.

Rešetarov prinos proučavanju stare hrvatske proze

Izlaganje (referat sa znanstvenoga skupa)
UDK 821.163.42.09 Rešetar, M.

Ovom se prilikom, kako se vidi i u naslovu moga članka, neću baviti Rešetarovim proučavanjem izrazito umjetničkim djelima starijih hrvatskih pisaca (djelima Šiška i Džore, Marina Držića, Ivana Gundulića, Ignjata Đurđevića, dubrovačkim dramama iz kraja XVII. stoljeća itd.), nego ću se osvrnuti samo na neke vrijednosti intenzivnog Rešetarova interesa za jednu posebnu skupinu praktičnih crkvenih tekstova, uglavnom lektionara, koji po svojoj namjeni i po svom sadržaju i nisu tako privlačni kao oni tekstovi koje smještamo među djela s umjetničkom vrijednosti. To su *Zadarski i Ranjinin lektionar*, kojima je, objavljujući ih već 1894., Rešetar i započeo obradu tih crkvenih djela, nastavljajući s takvim obradama i poslije (*Primorski lektionari 15. vijeka*, 1898., zatim *Libro od mnozijek razloga iz 1520.*, o kojemu je tek 1933. objavio oveću studiju). Tu možemo pridodati i knjigu *Bernardinov lektionar* i njegovi dubrovački prijepisi, objavljenu 1926. Poslije toga slijedi i njegova knjiga *Dva dubrovačka jezična spomenika iz 16. vijeka* (objavljena posthumno 1952.).¹

Gledajući na to da je u rasponu od čitavih 50 godina a jednakom ozbiljnosti i akribijom, s jednakim žarom i dosljednošću on radio na tim, na neki način »suhoparnim« tekstovima, nameće nam se pitanje što mu je bio cilj, što ga je na taj posao poticalo i zašto, je li se ikada zapitao nije li čitav taj njegov trud, koji se sastoji od preciznih i sitnih zapažanja, bio na kraju krajeva i uzaludan?

Rešetar se počeo baviti starijim hrvatskim tekstovima u vrijeme kad je u njihovu proučavanju prevladavala filološka i tekstološka metoda, koja se svodila na utvrđivanje izvornih tekstova i na njihovo objavljivanje. O nekom stilističkom i književnoumjetničkom pristupu nije bilo ni govora. U prvi su plan istupale njihove jezične, grafijske i paleografske osobine, naročito kad je bila riječ o najstarijim srednjovjekovnim tekstovima. Zato su među njima posebnu pozornost privlačili glagoljski tekstovi koji su omogućavali rasprave o široj jezičnoj problematici. Koliko je prevladavao gla-

¹ Iscrpnu bibliografiju Milana Rešetara i literaturu o njemu po kronološkom redu objavljivanja daje Martina Čavar u ovom Zborniku.

golizam, koji je privlačio interes i za tekstove nastale poslije srednjovjekovnog vremena, vidi se i po tome što je još 1913. za prikaz hrvatske književnosti najstarijega razdoblja, smatrajući to epohom pismenosti, a ne dobom književnoga stvaranja, Branko Vodnik angažirao Vatroslava Jagića da cijelo srednjovjekovno doba obradi pod nazivom »Hrvatska glagolska književnost«, zalazeći i u daljnja razdoblja toga tipičnog i specifičnoga hrvatskog kulturološkog fenomena.

Usprkos tome, upravo devedesetih godina XIX. stoljeća Rešetar posize za tekstovima koji dotada i nisu bili predmet znanstvenih proučavanja, a to su najvećim dijelom, pored nekih ćirilčkih, bili anonimni latinički praktični crkveni tekstovi. U okviru stare hrvatske proze Rešetar stavlja i neka svjetovna djela hrvatske književnosti – kao što su Držičeve drame te prozne drame s kraja XVII. stoljeća. Kako vidimo, on često ističe kako je riječ o dubrovačkim djelima, što djelomice i stoji, ali samo zato jer su to u većini djela dubrovačkog postanja. S tim u vezi Rešetarov bi se rad na starim hrvatskim proznim tekstovima mogao svrstati u dvije skupine: 1. proučavanje i objavljivanje djela starih »umjetničkih« autora (Držić, tragi-komedije i sl.) te 2. proučavanje i obrada srednjovjekovnih anonimnih crkvenih proznih tekstova.

Baveći se uglavnom kao jezikoslovac najstarijim tekstovima ove druge skupine, Rešetar nam se predstavlja kao samozatajan znanstvenik koji ulaže veliki trud u posao koji, nažalost, može biti samo nezaobilazna predradnja kao podloga za daljnje obrade na raznim znanstvenim područjima. Da bi istaknuo vrijednost i takva Rešetarova rada Antun Bonifačić u njegovim filološkim radnjama, gledajući na cjelokupnost njegova opusa, vidi posebne vrijednosti ističući kako se u tom njegovu cjelokupnom radu može otkriti Rešetarov udjel pri formiranju lika njegova rodnoga grada: »Izvezati taj lik plastikom sredine u kojoj je sazrio i dati ga u čitavom kompleksu života bila je Rešetarova misao kroz stotine fragmenata«, i dalje: »Kad danas nakon deset godina listam Rešetarova skripta osjećam kako je prije svih književnih metoda potrebno za svaki rad dati čitavoga sebe i svoje duše... Filologija je za Rešetara kao i za Jagića samo organski dio života, sredstvo da se oživi prošlost, a ne mrtvo slovo jezičnih zakona«.²

Bez obzira na to koliko su navedena zapažanja prihvatljiva, a kojima se ističu neke vrijednosti filološkoga pristupa izvanjezične razine, čitajući Rešetarove akribične analize vidimo kako su ga te pojave nerijetko znale odvući i u neka druga znanstvena područja. Tako je i on znao izaći iz čiste filologije, uplevši se primjerice u, neko vrijeme dosta raspravljano pitanje, je li najstariji dubrovački govor bio štokavski ili čakavski, pri čemu je on zastupao mišljenje kako su čakavski elementi uneseni poslije pa živući dubrovački govor toga starog vremena ne treba poistovjećivati s jezikom pje-

² Antun Bonifačić, »Rešetar kao historičar dubrovačke književnosti«. *Zbornik iz dubrovačke prošlosti o 70-oj godišnjici života*, Dubrovnik, 1931., str. 407–410 (ovo na str. 410).

sama najstarijih dubrovačkih pjesnika. Međutim, nastojanje da tekstove obradi svestrano odvodilo ga je u poredbene tekstološke analize, osobito s obzirom na moguće strane predloške i izvore, što obogaćuje smisao njegova napora.

Govoreći o Rešetaru ne mogu se zaobići i neka sporna pitanja, kao što je činjenica da se on često koleba u nazivu književnosti kojom se bavi. Dominantan je naziv »dubrovačka« književnost, još od njegove antologije 1894. Nerijetko neke spomenike naziva srpskim, srpskohrvatskim (posebno kad su pisani ćirilicom, iako ističe kako je to ćirilica posebnoga tipa). Ako ovo stavimo u širi okvir (pri čemu treba uzeti u obzir Rešetarova politička opredjeljenja, koja je znao i mijenjati), vidjet ćemo da to može biti i teorijski problem. Pripadnost stanovite književnosti jednom narodu temelji se na mnogim duhovnim, jezičnim i drugim vrijednostima, po čemu jedna nacionalna književnost postaje prepoznatljiva. Zato i lekcionari koje je Rešetar intenzivno proučavao nisu samo dubrovački nego i zadarski, korčulanski i splitski, a po svojim međusobnim dodirima i podudaranjima pripadaju jednom zajedničkom krugu – krugu hrvatske književnosti i kulture.

Prihvaćajući u početku Vukovu podjelu jezika Slovenaca, Hrvata i Srba, Rešetar je ipak kasnije »revidirao svoja shvaćanja, prvenstveno dijalektološko-nacionalna, a k tome i etičko-nacionalna«, kako primjećuje Josip Bratulić.³ Važno je ovom prilikom istaći i to kako je već samom činjenicom da je obrađivanjem hrvatskih pisanih spomenika na rasponu od Zadra preko Splita i Korčule do Dubrovnika Rešetar posrednim putem ipak priznao kako je tu riječ o jednoj jezičnoj i duhovnoj nacionalnoj cjelini.

Već i prije, a i poslije Rešetara kritičkim su se analizama najranijih hrvatskih pisaca bavili i brojni drugi istraživači, od Franje Fanceva i Stjepana Ivšića do Josipa Hamma, da ne spominjemo druge, ali Rešetarova je posebnost u tome što se kritičkim pristupom, primjenjujući filološku metodu, bavio čitava života, tijekom punih 50 godina. Tome vjerojatno ima razloga. Mogli bismo slobodno reći da je s tim tekstovima na neki način i živio, navraćajući se nekima i više puta. Takav je primjer *Libro od mnozijek razloga*, koji je tekst u izvornoj ćirilskoj grafiji objavio 1926., ali je studiju o jeziku toga spomenika objavio u posebnoj knjizi 1933. Po tome se vidi da se tim tekstom kontinuirano bavio barem desetak godina. Tako je vjerojatno bilo i s drugim tekstovima u koje je uranjao duboko pronalazeći u jezičnim detaljima raznovrsne i šire vrijednosti.

U svakom je svom radu o jeziku pojedinih spomenika, osobito kad je neki rukopis pripremao za objavljivanje, Rešetar jednako temeljit, sustavan i dosljedan, pa se na prvi pogled takvi radovi i analize, s navođenjem

³ Josip Bratulić, *Rešetar – Fancev – Badalić – Ježić – Ravlić*, Izabrana djela, PSHK, knj. 121/I, NZ MH, Zagreb, 1983.

⁴ *Dubrovački zbornik od god. 1520.*, Posebna izdanja SKA, Beograd, 1933.

⁵ *Najstarija dubrovačka proza*, Posebna izdanja SAN, knj. CXCI, Beograd, 1952., str. 116.

mnoštva jezičnih podataka, čine suhoparnima, nerijetko i suvišnima, ali svaki je njegov rad prožet raznovrsnom problematikom, osobito kad u obrađivanom tekstu nađe potvrde za neke svoje stavove i gledišta.

Što se tiče Rešetarova filološkog i tekstološkog pristupa on je u svakom svom radu, bilo u kritičkom izdanju, bilo u posebnim sintetičkim studijama (primjerice *Najstarija dubrovačka proza* ili *Najstariji dubrovački govor*) bio pedantan, podroban i iscrpan, osobito u faktografskom nizanju činjenica i podataka. U svakom pristupu rukopisu on najprije utvrđuje tekst, njegovu »biografiju«, ali i njegove izvore te usporednom analizom i grješke u njemu, posebno kasnije učinjene prepisivačke izmjene. Utvrđujući da su tekstove u *Libru od mnozijek razloga* pisale, odnosno prepisivale tri glavne ruke, Rešetar je pokazao zavidnu spretnost i inventivnost u rekonstruiranju izvornoga stanja, u što se može upustiti samo čovjek koji je duboko uronio u bitne osobitosti teksta, u njegovu živu materiju.

Bez obzira na to što je hrvatske srednjovjekovne, uglavnom anonimne crkvene tekstove Rešetar, s pojedinim stankama, obrađivao, kako smo već istakli, čitavih pedeset godina, od 1894. do smrti i na to da se u međuvremenu bavio pitanjima nekih drugih filoloških područja, primjerice o problemima rasprostiranja čakavskoga dijalekta (»Die Čakavština«, *Archiv* 1891., itd.), o pitanjima dijalektologije, a posebno numizmatike, on je ipak svoju ponesenost crkvenim proznim tekstovima, većinom lekcionarima, koje on ubraja u »najstariju dubrovačku prozu« (dodajući tu, kako on sam ističe, i komedije Marina Držića), na neki način zaokružio i dovršio. Priznao je on i rezultate drugih istraživača na tom području, primjerice Franje Fanceva, koji je objavio tekstove najstarijih hrvatskih molitvenika, posvećujući se kao i Rešetar minucioznoj obradi tekstoloških podataka. Taj dio istraživanja Rešetar je okrunio i dvjema već spomenutim filološkim radnjama o najstarijoj dubrovačkoj prozi i o najstarijem dubrovačkom govoru. Svemu tome trudu, koji bi se po prekrcanosti faktografskim podacima mogao činiti prenatrpanim, a dijelom i suvišnim, kao da je i sam Rešetar osjetio potrebu da o njemu, pred kraj života (u raspravi o najstarijoj dubrovačkoj prozi) izreče riječi koje će dati smisao tom njegovu naporu, koje će svjedočiti o tome kako ga je pri tome, u nizu nekoliko desetljeća, pri obradi rečenih djela i tekstova ipak vodila jedna misao: »Na temelju ove analize jezika najstarije dubrovačke proze ja sam na kraju ove rasprave dokazivao da se u drugoj polovici XV. vijeka i u početku XVI., to jest u doba prvih dubrovačkih pjesnika, u Dubrovniku nije g o v o r i l o onako kako su ti pjesnici p i s a l i, nego onako kako se vidi iz dubrovačke proze istoga i starijega vremena, ali sam to odbio kao zaseban članak *Najstariji dubrovački govor*«.

REŠETAROV PRINOS PROUČAVANJU
STARE HRVATSKE PROZE*Sažetak*

Dobar dio svog raznovrsnog znanstvenog rada i interesa Rešetar je posvetio objavljivanju i filološkom komentiranju starih hrvatskih proznih tekstova, osobito onih latinističkih. Taj je posao on obavljao u doba kad je pri proučavanju hrvatskih srednjovjekovnih tekstova još uvijek dominirao filološki pristup, ali je istodobno takav pristup bio temelj za bilo koje raščlambe – bilo lingvističke bilo književno-povijesne.

Koliko su Rešetarovi prilozi bili vrijedni u doba kad ih je objavljivao, jer su upućivali na bogatstvo hrvatskoga proznog izraza, makar su bili tretirani više kao filološka, a manje ili gotovo nikako kao umjetnička vrijednost, oni su danas uvijek važna i nezaobilazna podloga za modernija razmatranja i vrednovanja, posebno zbog pouzdanosti njegove tekstološke obrade.

REŠETARS BEITRAG ZUR ERFORSCHUNG DER
ÄLTEREN KROATISCHEN PROSA*Zusammenfassung*

Einen bedeutenden Teil seiner vielfältigen wissenschaftlichen Arbeit und seines Interesses widmete Rešetar der Veröffentlichung und der philologischen Kommentierung alter kroatischer Prosatexte, insbesondere der Texte der kroatischen lateinischen Literatur. Seine Arbeit führte er in einer Zeit durch, in der in der Forschung der kroatischen mittelalterlichen Texte der philologische Ansatz dominierte. Dieser Ansatz war gleichzeitig die Grundlage aller linguistischen und literaturhistorischen Analysen.

Die Bedeutung von Rešetars Beiträgen zeigt sich vor allem darin, dass sie auch heute noch als eine wichtige und unumgängliche Grundlage für modernere Betrachtungen und Wertungen dienen, insbesondere wegen ihrer zuverlässigen Bearbeitung der Texte. Zur Zeit ihrer Veröffentlichung wurden diese Beiträge gleichfalls geschätzt, vor allem weil sie den Reichtum des kroatischen Prosa-Ausdrucks hervorhoben, obgleich sie als philologische Werke und weniger oder überhaupt nicht als Kunst-Werke betrachtet wurden.

DJELA MARINA DRŽIĆA

DRUGO IZDANE (SA DVIJE TABLE)

ZA ŠTAMPU PRIREDIO
MILAN REŠETAR

NA SVIJET IZDALA
JUGOSLAVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI

U ZAGREBU
TISAK NADBISKUPSKE TISKARE
1930

Sl. 4.: *Djela Marina Držića*. Drugo izdanje (sa dvije table). Za štampu priredio Milan Rešetar, JAZU, *Stari pisci hrvatski*, knj. VII, Zagreb, 1930.

Milan Rešetar kao izdavač *Starih pisaca hrvatskih*

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42.09 Rešetar, M.

Malo ima hrvatskih filologa XX. stoljeća koji su koliko i Milan Rešetar objavili svojih radova u različitim izdanjima Jugoslavenske (danas Hrvatske) akademije znanosti i umjetnosti. U njegovoj bogatoj znanstvenoj bibliografiji od preko 300 jedinica, preko 30 ih je objavljeno u Akademijinim nizovima: *Radu* (13), *Starinama* (1), *Gradi za povijest književnosti hrvatske* (7).¹ Posebice je važan njegov rad na izdanjima *Starih pisaca hrvatskih*. Rešetar je priredio djela Ignjata Đurđevića (koga on piše Gorgi, Đorđić), ponovno izdao pjesme Šiška Menčetića i Džore Držića, djela Marina Držića i »pregledao« to jest uredio djela Ivana Gundulića. U svemu pet svezaka, četiri autora. Njegov prijatelj iz studentskih dana Tomo Matić za isti je niz priredio sedam svezaka starih pisaca, kao što ima i sličan broj znanstvenih radova u drugim Akademijinim izdanjima. S područja starije hrvatske književnosti Milan Rešetar objavljivao je i u Srpskoj kraljevskoj akademiji, što inače nisu radili drugi članovi naše Akademije.² Da se podsjetimo: Milan Rešetar postao je dopisni član JAZU već 1896., pravi član 1924. U Srpskoj akademiji bio je dopisni član od 1897., a pravi član tek 1941. Nastupno predavanje *Najstariji dubrovački govor*, zbog ratnih prilika nije održano 1941., a tiskano je tek 1951.

Akademijin niz *Stari pisci hrvatski* utemeljen je 1867. kao neka vrsta protuteže Akademijinim edicijama *Radu* i *Starinama*, u kojima su objavljivi-

¹ Vidjeti Rešetarevu bibliografiju u *Ljetopisu JAZU za godine 1946.–1948.*, knj. 54, str. 336–361; Zagreb, 1949.

² Samo nekoliko naslova bit će dovoljno za potkrjepu te tvrdnje: *Četiri dubrovačke drame u prozi iz kraja XVII. st.*, Beograd, 1922.; *Dubrovačka numizmatika I–II*, Karlovci, 1924., Beograd, 1925.; *Libro od mnozijeh razloga. Dubrovački ćirilski zbornik od g. 1520.*, Sr. Karlovci, 1926.; V. Jagić, *Spomeni mojega života* (preveo i uredio), Beograd, 1930., 1934.; *Dubrovački zbornik od god. 1520.*, Beograd, 1933.; *Bernardinov lekcionar i njegovi dubrovački prijepisi*, Beograd, 1933.; *Nikša Zvijezdić, dubrovački kancelar*, Beograd, 1936.; *Jezik srpskog molitvenika od g. 1512.*, Beograd, 1938.; *Dva dubrovačka jezična spomenika iz XVII. v.* (s Ćirom Giannellijem), Beograd, 1938.; nakon smrti: *Najstariji dubrovački govor*, Beograd, 1951.; *Najstarija dubrovačka proza*, Beograd, 1952. Ovamo treba pribrojiti i *Antologiju dubrovačke lirike iz 1894.*, izdanje Srpske književne zadruge.

vani tekstovi s područja cjelokupnoga Južnoga Slavenstva. *Stari pisci hrvatski*, a zatim i *Grada za povijest književnosti hrvatske* koja je utemeljena 1897. trebali su pokazati koliko se Akademija bavi i hrvatskim književno-povijesnim problemima. Već i samo ime ovih nizova svjedoči o želji Akademije da se kroatistika ne izgubi u jugoslavistici i slavistici. Koliko su *Stari pisci hrvatski* bili važna Akademijina edicija govori i podatak da su od knjige *Djela Marka Marulića* iz 1868. do kraja stoljeća izašle dvadeset i dvije knjige. Posljednja je *Djela Dominka Zlatarića*, 1899. U cijelome XX. stoljeću 20. knjiga, od *Djela Jerolima Kavanjina* do 42. knjige – *Djela Frana Krste Frankopana*, 1999.

Milan Rešetar je prvi rad u Akademijinim edicijama, u *Starinama*, objavio 1893. i to je izvještaj o dubrovačkoj trešnji. Ali prava, dugotrajna suradnja započela je u *Gradi za povijest književnosti hrvatske*, od 1901. do kraja života. I u drugim je Akademijinim edicijama sudjelovao, npr. u *Djelima* (1894.). Ipak najveći je njegov doprinos bio u izdanjima *Starih pisaca hrvatskih*.

Prva knjiga koju je Rešetar priredio za tu Akademijinu ediciju bila su *Djela Ignacija Gorgi* (u zagradama *Ignata Đorđića*). Danas toga staroga hrvatskog pisca iz Dubrovnika pišemo Ignjat Đurđević. Prvi svezak je izišao 1918. U njemu su sadržane *Pjesni razlike* i *Uzdasi Mandalijene pokornice*. Izdanim tekstovima prethodi kratak Predgovor. U njemu, već u prvoj rečenici, priređivač Milan Rešetar jezik Đurđevićevih pjesama naziva srpsko-hrvatskim. Ni urednik edicije, predsjednik JAZU, akademik Tomo Maretić nije intervenirao u takav naziv jezika. Uostalom, bilo je to 1918. Da li je dvojni naziv našega jezika rabio u izdanjima Srpske akademije, ne znam. Tamo se, naime, naš jezik u svim Rešetarovim raspravama naziva isključivo srpskim; da li je to tako voljom autora ili odlukom urednika, također ne znam. Svoj je opširan uvodni tekst podijelio ovako: I. Pjesni razlike A. Rukopisi (VI–XLVII), B. Dosadašnja izdanja (XLVII–LII), C. Redakcije (LII–LVII), D. Prijevodi (LVII–LVIII). Slijedi sličan postupak i za *Uzdahe Mandalijene pokornice*, A. Rukopisi i redakcije (LVIII–LXII), B. Dosadašnja izdanja i prijevodi (LXII–LXIV). Treći odjeljak je C. Novo izdanje (LXIV–LXXII). Nakon toga slijedi Pregled skraćenica u kritičkim napomenama, Red pjesama, zatim i prvi stihovi u izdanju *Pjesni razlikijeh*. A zatim s arapskom paginacijom slijede *Pjesni razlike* (1–458) i *Uzdasi Mandalijene pokornice* (459–507). Na kraju su *Razlike pjesme duhovne i djeloizpravne*, koje su tiskane prvi put nakon teksta *Mandalijene*, a ovdje su – što je i normalno – pribrojene *Pjesnima razlikim*. Na taj način ovo je izdanje pregledno i svrhovito s obzirom na objavljenu građu. Na koncu i latinski prijevod *Mandalijene* – prvo pjevanje u prijevodu samoga autora. Na kraju knjige slijedi na četiri stranice Đurđevićev rječnik manje poznatih riječi. Mnogo je zanimljiviji rječnik, odnosno tumač »od tamnijeh riječi«, odnosno koment uz *Suze Marunkove*.

Druga knjiga nosi naslov *Djela Ignacija Gorgi* (*Ignata Đorđića*), izašla je 1926. Ona sadrži *Psaltijer slovinski* i *Prozu*. Nakon objave *Što je ušlo u*

ovu drugu knjigu slijedi opsežan *Život i rad Inacija Gorgi (Đurđevića)* od str. XXII do CXXIX, a zatim Prilozi i sam tekst *Psaltijera, Život svetog Benedikta i Pokornika uvježbanoga*, knjižice koju je dovršio Petar Bašić i tiskao u Dubrovniku 1803. Treba kod toga napomenuti da je prikaz života i rada Ignjata Đurđevića najopsežniji tekst od svih popratnih tekstova u *Starim piscima hrvatskim*. Opsežna monografija o piscu kojega je Rešetar, očito, volio i čije mu je djelo bilo zanimljivo.

Tu osnovnu shemu koju je Rešetar usvojio u svojim izdanjima *Starih pisaca hrvatskih*, nalazimo i u drugim knjigama koje je on priredio za Akademiju. Npr., za *Djela Marina Držića*, drugo, to jest Rešetarovo izdanje iz 1930. Uvod ima ove dijelove: I. Što je ušlo u ovo izdanje, II. Izvori, III. Novo izdanje. Četvrti odlomak je *Život Marina Držića (XL–LXV)*, zatim slijedi Književni rad Marina Držića (LXXV–CXIX). Slijede Prilozi na četrdesetak stranica. Tekst ima paginaciju arapskim brojevima (1–552).

U izdanju *Pjesama Šiška Menčetića i Džore Držića*, a to je također drugo »sasvim preudešeno izdanje«, iz 1937. Rešetar je slično postupio kao i u ranijim izdanjima. Sastavio je svoj uvod, to jest I. O ovome izdanju (živa glava ima Novo izdanje), II. Izvori, III. Sastav rukopisa koje je opisao (LX–LXXIX). Radi lakšeg snalaženja u ovom opsežnom tekstu, na vrhu svake stranice, tj. u tzv. živoj glavi, prati se raspravljanje u tekstu. Peti odjeljak nosi naslov *Život i rad Šiška Menčetića i Džore Držića (LXXIX–XCV)*. U Prilozima dao je popis pjesama u rukopisima (i u izdanju) koje je priredio. Slijedi zatim prvi dio *Pjesni Šiška Menčetića* (1–339 – u svemu 512 pjesama). Drugi dio je *Pjesme Džore Držića* (341–383 – u svemu 47 pjesama), treći dio su pjesme iz *Ranjinina zbornika* kojih nema u rukopisima Menčetićevih ili Držićevih pjesama (brojevi pjesama 561–638). Četvrti dio su pjesme iz drugoga dijela *Ranjinina zbornika* (brojevi 369–862). U tom dijelu treba tražiti ostale pjesnike iz toga zbornika. Na takav način je Milan Rešetar u nekom smislu odredio i autorstvo pjesama u *Zborniku Nikše Ranjine*, i uputio istraživače onoga dijela koji će ih posebno zanimati s obzirom na druge pjesnike i pjesme. Ovako će označiti svoj rad prvenstveno kao tekstolog, ali pomalo i kao estetičar: »U tekstu nije ništa ispravljano ni mijenjano, ako to smisao ili metar ne zahtijeva; ali jesam ispravljao, gdje je to bilo potrebno i moglo se je lako provesti, naime gdje je bilo dosta koji ikavski oblik zamijeniti jekavskim ili obrnuto, jer mislim da je u takim slučajevima lakše vjerovati da je prepisivač krivo prepisao negoli da je pjesnik dao kriv srok. Prema prvome izdanju tekst je doista često mijenjan, ali ja se nadam da sam pri tome dao lekciju koja ili se vjernije drži rukopisa, gdje je ovaj ispravan, ili daje bolji smisao, gdje je rukopis pokvaren«.³

³ *Pjesme Šiška Menčetića i Gore Držića i ostale pjesme Ranjinina zbornika*, SPH 2, Zagreb, 1937., str. XVII.

Iako u trećem izdanju *Djela Điva Frana Gundulića* Rešetar nije mogao previše intervenirati u sam tekst, jer je tekst za to izdanje već bio odobren, a Rešetarov je zadatak bio »pregledati rukopis za tisak« koji je priredio Đuro Körbler (1873.–1927.). O tome je u *Predgovoru pregledavčevu* (VII–XV) objasnio svoje postupke i rezultate svojih istraživanja Gundulićeva teksta. Rešetar je Đuri Körbleru pružao pomoć i savjete i pri redigiranju teksta drugoga izdanja Gundulićevih djela, onom iz 1918. kako Körbler i priznaje u predgovoru, spominjući profesora Milana viteza Rešetara (to »vitez« izostavljeno je u izdanju iz 1938.); nakon Körblerova Uvoda – I. Život i rad Gundulićev, II. Rukopisi i izdanja *Osmana*, III. Rukopisi i izdanja ostalih pjesama, slijedi Rešetarov Dodatak i opsežan tekst: Redakcije i rukopisi Gundulićeva »Osmana« (104–135). Rešetar je ipak redigirao i Gundulićev tekst, i posebice bilješke uz ovo izdanje. O tom svom poslu on piše: »Dok sam dakle uz zaostale pjesme, osim *Osmana* jače stegnuo broj izvora samo kod onih što su nam sačuvane u starim izdanjima, kod *Osmana* sam to u još jačoj mjeri učinio. Ali ja sam još dalje išao u pogledu varijantí iz upotrijebljenih izvora, ja sam naime mislio da je Jugoslavenska akademija i previše učinila kad je jednom u svojem drugom izdanju Gundulićevih djela iznijela onu veliku masu varijantí, pametnih i ludih, i pogrešaka, prepisivačkih i štamparskih, iz onog velikog broja starijih i mlađih rukopisa i izdanja, pa bi bilo baš neoprostiv grijeh kad bi se to još jednom preštampalo; ako se nađe ko što će se interesovati i za te mlađe varijante i pogreške, on će lako gdjegod naći drugo izdanje Akademijino, pa će ih moći tamo proučavati – s malom koristi i za sebe i za nauku! To je uvidio i Körbler, pa je brisao sve varijante iz svih onih rukopisa na koje se u rukopisu za ovo izdanje nije više obazirao; brisao je dakle mnogo toga, ali nije sve što ja mislim da je trebalo brisati...«⁴

Kao filolog i izdavač tekstova starih hrvatskih pisaca Rešetar je prvenstveno tekstolog. Tekstološki problemi redovito su vezani za jezičnu prošlost. I tekstologija je pomoćna historijsko-filološka disciplina. Ali filolog koji je ujedno tekstolog mora imati i fin osjećaj za vrijednosti teksta. Posebice to vrijedi na polju hrvatske tekstologije, gdje brojni književni tekstovi nisu u svom vremenu bili tiskani, već su do nas došli u većem ili manjem broju prijepisa. Po tome je tekstolog starih hrvatskih tekstova i kritičar. Prosuđuje koja je varijanta najbliža izvornom tekstu, ali i koja je najbolja. Rešetar je tvrdio za sebe da nije ni književni povjesničar, ni kritičar, ali je često puta morao – u izboru varijanata, biti i jedno i drugo. U pisanju biografija pojedinih pisaca, prvenstveno Ignjata Đurđevića i Marina Držića to se jasno vidi.

U prikazu života Ignjata Đurđevića ovako piše o prethodnicima koji su o tome pjesniku pisali: »Što nam Đorđićevi biografi pričaju o njegovijem duševnijem svojstvima obične su fraze koje nam nimalo ne pomažu da mu

⁴ *Djela Ivana Frana Gundulića*, SPH 9, Zagreb, 1938., str. X.

uhvatimo sliku bolje negoli nam je to moguće s pomoću njegovijeh djela, po kojima vidimo da je bio vrlo dobar pjesnik i vrlo marljiv radnik na polju starije historije svoje domovine 'Ilirije'. Ali je svakako bio bolji pjesnik negoli historičar, jer je dar za poeziju donio sa sobom na svijet a docnije ga izgradio čitanjem i naših starijih pjesnika, dajbudi dubrovačkih, koje je bez sumnje poznavano, a još više čitanje latinskih i talijanskih, kojima se počeo baviti već u srednjoj školi, pa to nastavio i kao monah«. ⁵ Ali takav nije bio, drži Rešetar, povjesničar: »Objektivnomu i trijeznomu pisanju o prošlosti domovine smetao je naime njegov veliki patriotizam, koji je zahvatio i zemlju u kojoj se je rodio, i narod iz kojega je nikao, i jezik kojim je u roditeljskom domu progovorio. Taj njegov patriotizam kod njega vrlo često izbija, npr. u dvije latinske pjesme upravljene dubrovačkom isusovcu O. Mihi Mondegaju u Napulj, kojim ga potiče da pjeva o svojoj domovini, ili u latinskom epigramu 'In Grillum Dalmatam Italizantem'... gdje izvrgava ruglu Dalmatinca, to jest Slavena, koji hoće da bude Talijanac. Ali njegov patriotizam nigdje se tako toplo ne izražava kao u predgovoru k *Uzdasi* gdje kaže '... moje književno nastojanje, zasve o družijeh naucijeh završeno, uzdržalo je sveđ osobitu ljubav svomu rodnom jeziku i svojoj adrijano-slovinškoj pokrajini, koju, premda i sada prionut latinski i talijanski pisati razlika nepogrdiva umohitrenja, držim srčano i dobrohoćno sveđ prid očima; i sve što pišem, činim da nju gleda, da nju utišti, da nju hvali i uzumnoža u plemenitoj sceni i svijetlu imenovanju prid svijetom...'«⁶

Kad je za tisak priređivao Držićeva *Djela*, i kad je doznao o urotničkim pismima koje je u Firenzi našao Jeane Dayre, i o tome izvjestio Rešetara, a Predgovor je već bio gotov, i trebalo se odrediti prema tim novim otkrićima, Rešetar se teško u tom kolopletu novih spoznaja snalazio. Onoliko koliko su pojedine književne i društvene povjesničare te vijesti o Držiću kao buntovniku razveselile i razdragale, toliko su Rešetara ražalostile: »Tek se baš sada, kada se slaže ovaj uvod k novomu izdanju Držićevih *Djela*, saznaje da je Držić godinu dana prije svoje smrti pokušao da provede neku dosta krupnu političku akciju, to jest da s pomoću toskanskoga vojvode Kozma I. promijeni vladu u Dubrovniku. O takvom političkom radu Držićevu dosada nismo imali ni najdaljega pojma, pa već stoga vrlo su važna njegova pisma što nam o tome svjedoče, a imaju za nas i tu specijalnu važnost da su cjelinom pisana Držićevom rukom, tako da su ta pisma i najstariji autograf jednog našeg književnika...«⁷ A zatim se pita: »Što je potaklo veseloga dum Marina da uskoči u političko polje? Je li to bila njegova lična stvar ili izraz nekog nezadovoljstva među bogatijim i obrazovanim dubrovačkim pučanima? Da je među njima moglo biti, a sigurno je i bilo u svako doba, pa i u Držićevo, ljudi koji su teško podnosili da u Dubrovniku samo vlastela zapovijedaju i imaju svakojaka prava (a i prihode!)

⁵ *Djela Ignacija Gorgi*, SPH 25, str. LXII.

⁶ Isto, str. LXVII-VIII.

⁷ *Djela Marina Držića*, SPH 7, drugo izdanje, Zagreb, 1930., str. LXVI.

kojih ostali državljani nisu imali, – to se može lako vjerovati; ali je opet s druge strane sasvim sigurno da u Dubrovniku nije nikada, pa ni u posljednje njeno vrijeme, bilo pokušaja od strane pučana da silom sebi izvjušte ravnopravnost s vlastelom; nije se čak nigda u javnosti ni podigao teoričarski glas koji bi to tražio, a ako se je privatno o takoj promjeni ustava govorilo, sigurno se je dobro pazilo da taj glas ne dopre do uši vlastele, jer se dobro znalo da se oni u takvom pitanju ne šale«. ⁸ Ocjena – društvena i politička – Držićeva urotničkog plana za Rešetara je pogubna: »Ovo je bio Držićev plan – smiješno naivan i bez ikakvog izgleda da bi se mogao izvršiti! Zato da u Dubrovniku uđe u Veliko vijeće nekoliko pučana i stranaca trebalo bi da se makne i toskanski vojvoda, i rimska kurija s papom i sa zborom kardinala, i napuljski potkralj, – i to na poziv jednog samog čovjeka koji je u Dubrovniku bio poznat, ali za njega izvan Dubrovnika niko nije znao ništa, i niko nije mogao znati odgovara li njegov prikaz situacije u Dubrovniku faktičnim tamošnjim prilikama. Pa i kad bi njemu pošlo za rukom da skloni sve te ličnosti da učestvuju u toj akciji, ipak je vrlo naivan način kojim bi se ona po Držićevu mišljenju imala izvesti... Cijela je dakle od Držića zamišljena akcija bila vrlo slabo osnovana, pa se nije čuditi da je ni Kozma I. ni njegov sin nisu ozbiljno uzeli ni ikako na njih reagirali, nego Držićeva pisama bacili u arhivski koš, gdje su mirno spavala eto preko tri vijeka i po! Držić je dakle bio mnogo bolji dramatičar negoli političar, i u ovome njegovu propalom političkom radu, iako nas nemilo dira njegovo neobjektivno i nepravedno crtanje dubrovačke vlastele, ipak nam je simpatično njegovo zauzimanje za prosti narod i njegova nesebičnost, jer ako se je u Italiji mogao sakrivati da je svećenik, nije toga mogao u Dubrovniku, a kao svećeniku bila bi mu zatvorena vrata Vijeća što ih je on htio otvoriti pučanima i strancima«. ⁹ I na kraju Rešetarova želja da na Držića ne padne najteža sumnja – sumnja zbog izdaje domovine. Držić je, naime, »pošao u Mletke, opet 'zbog zabave', ali ovaj put s namjerom da traži pomoć od strogo aristokratske Venecije, iako je znao da bi ona vrlo rado pomogla da slomi aristokratski režim u Dubrovniku, ali da u isto doba i uništi dubrovačku slobodu. Nego ja se nadam da slijepa Držićeva mržnja protiv dubrovačke vlastele nije išla tako daleko, te je on ovaj put pošao u Mletke zbilja zbog prave zabave ili kojeg drugog bezazlenog uzroka, te da tako ne trebamo s imenom Držićevim spajati sliku mahnitog izdajice svoje domovine«. ¹⁰

Povjesničar društva, Grada, kulture, nadvladao je često, u Rešetaru, tekstologa i filologa. Nije to bila ljudska slabost, nego odlika i vrsnoća.

⁸ Isto, str. LXVII.

⁹ Isto, str. LXXII.

¹⁰ Isto, str. LXXIV.

MILAN REŠETAR KAO IZDAVAČ STARIH PISACA HRVATSKIH

Sažetak

Akademijin niz *Starih pisaca hrvatskih* od samoga je početka izlaženja (M. Marulić, 1869.) htjela pokazati neprekinuti kontinuitet hrvatskoga književnoga i jezičnoga stvaralaštva. Knjigu za tu zbirku priredili su prije Rešetara, V. Jagić, Đ. Daničić, F. Rački, L. Zore, A. Pavić, P. Budmani i drugi. Prva knjiga koju je Milan Rešetar priredio bila su djela Ignjata Đorđića (Đurđevića) – prvi svezak 1918. drugi 1922. Već tada se pokazalo kako je Rešetar strpljiv i pouzdan čitač starih tekstova, posebice dubrovačke provenijencije. Zato mu povjereno ponovno izdanje već davno rasporodanih knjiga *Starih hrvatskih pisaca*. Priredio je drugo izdanje Marina Držića (1930.) i Šiška Menčetića i Džore Držića (1937.) i treće izdanje djela Ivana Gundulića (1938.). Upravo njegovim kritičkim izdanjima djela tih starih hrvatskih pisaca postala su prisutna širem krugu čitatelja te je tim knjigama započelo veće zanimanje i za književnu i za jezičnu problematiku onih pisaca kojih je djela Milan Rešetar priredio za tisak.

REŠETAR ALS HERAUSGEBER DER REIHE STARI PISCI HRVATSKI
(ALTE KROATISCHE SCHRIFTSTELLER)*Zusammenfassung*

Die von der Kroatischen Akademie der Wissenschaften und Künste initiierte Reihe *Stari pisci hrvatski (Alte kroatische Schriftsteller)* hatte von Anbeginn an (d.h. seit dem Jahre 1869, M. Marulić) die Absicht, die Kontinuität des kroatischen literarischen und sprachlichen Schöpfungstums hervorzuheben. Vor Rešetar arbeiteten als Herausgeber an dieser Buchreihe V. Jagić, Đ. Daničić, F. Rački, L. Zora, A. Pavić, P. Budmani und andere. Das erste Buch, das Rešetar für diese Reihe vorbereitet hat, waren die Werke von Ignjat Đorđić (Đurđević) – der erste Band im Jahre 1918, der zweite im Jahre 1922. Damals schon zeigte sich, dass Rešetar ein geduldiger und zuverlässiger Leser der alten Texte war, insbesondere gilt das für die Texte Dubrovniker Provenienz. Deshalb wurde gerade ihm die Herausgabe der vergriffenen Bücher aus der Reihe *Alte kroatische Schriftsteller* anvertraut. So veröffentlichte er die zweite Ausgabe der Bücher von Marin Držić (1930), Šiško Menčetić und Džore Držić (1937), wie auch die dritte Ausgabe der Werke Ivan Gundulićs (1938). Dank seiner kritischen Ausgaben wurden die Werke dieser alten kroatischen Autoren einem breiten Leserpublikum zugänglich gemacht, wodurch auch das Interesse für die literarische und sprachliche Problematik, die mit den Werken der genannten Schriftsteller verbunden ist, weiter wuchs.

PJESME

ŠIŠKA MENČETIĆA I ĆORE DRŽIĆA,
I OSTALE PJESME
RAŠININA ZBORNIKA

DRUGO, SASVIM PREUDEŠENO IZDAÑE

PIREDIO
MILAN REŠETAR

ZAGREB 1937
TISAK NADBIŠKUPŠKE TISKARNE

Sl. 5.: *Pjesme Šiška Menčetića i Ćore Držića i ostale pjesme Rašininina zbornika.*
Drugo sasvim preudešeno izdanje. Priredio Milan Rešetar.
JAZU, *Stari pisci hrvatski*, knj. II, Zagreb, 1937.

Rešetar i dubrovački ćirilski molitvenik iz godine 1512.

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42 (091)

Za dubrovački *Molitvenik*, tiskan bosanskom ćirilicom godine 1512. u Veneciji, kod nas se doznalo istom godine 1932. kad je ugledni francuski znanstvenik Mario Roques, profesor na pariškom sveučilištu, objavio opširan opis pariškoga primjerka (Bibliothèque Nationale, Réserve B 5009) u *Revue des études slaves (Deux livres d'heures du XVIe siècle en cyrillique bosniaque, Revue des études slaves XII, 1932., 49–69)*.¹ Čim se doznalo za Roquesov opis, Milan Rešetar je predložio Srpskoj kraljevskoj akademiji da knjigu ponovno izda. Pri tome je istakao da je *Molitvenik* najstarija srpska knjiga tiskana ćirilicom od koje se očuvao samo jedan primjerak, k tomu čuva se u tuđini². Srpska kraljevska akademija »odmah i rado« prihvatila je Rešetarov prijedlog »i nije žalila troška da dobavi fotografsku reprodukciju cijele knjige«, po kojoj je Rešetar priredio novo izdanje, a 1938. godine objavila Srpska kraljevska akademija u ediciji *Posebna izdanja* (knjiga 122, Filozofski i filološki spisi, knjiga 32).

Dubrovački *Molitvenik* tiskan je bosanskom ćirilicom (bosančicom) godine 1512. u Veneciji u tiskari Giorgio Rusconi, dotiskan 2. kolovoza. Pariškom primjerku dodano je *Petnaest molitava sv. Brigitte (ovo jesu 15 molitava koje učini s(ve)ta Bričida pridь Kručifikьsomь s(ve)timь)*, dotiskanih u istoj tiskari 10. kolovoza 1512. Naslovni list (s njim i 8. list prvoga arka, tj. vanjski dvostruki list) je izgubljen. Kako se u knjizi više puta spominje *Ofičje svete dieve Marie* (l. 17). *Svaršue Ofičje od blažene dieve Marie* (l. 75) *Molitvenik* je u literaturu ušao i kao *Ofičje svete dieve Marie* ili skraćeno *Ofičje*. Sadrži sve glavne dijelove što ih u to doba imaju vrlo popularna latinska djela naslovljena s *Officium beatae Mariae Virginis* kojima je obilovao latinsko-katolički Zapad: kalendar, Oficij Marijin, Oficij sv. Križa, Oficij sv.

¹ Molitvenik je naveden u dva bibliografska izdanja godine 1907., ali kod nas ta izdanja nisu bila zapažena.

² »Čim se kod nas saznalo da se je našla knjiga koja je već godine 1512. štampana našim jezikom a ćirilicom, pomislio sam da bi bilo vrijedno da se ona opet iznese na svijet, kad je sačuvana u tuđini samo u jednom jedinom egzemplaru, a najstarija je srpska knjiga štampana ćirilicom« (Rešetar, 1938.: VII).

Duha, Sedam psalama pokornih zajedno s Litanijama Svih svetih, Oficij za mrtve, molitve pape Grgura, molitvu za one »koji u nemoći padaju ili od kuge«.

Tiskan je na papiru, na ukupno 16 araka po 8 listova (128 listova) vel. 15,2 × 10,2 cm (u pariškom primjerku, koji je nešto manji jer su listovi pri uvezivanju neznatno obrezani) dvobojno: crno i crveno. Bogato je ukrašen drvorezima – ilustracijama koje idu preko cijele stranice i slikaju uglavnom novozavjetne scene. Oslíkana je jedna scena iz Staroga zavjeta: David i Bat-Šeba. U kalendaru su oslikani radovi u polju ili u kući. Ima tipografski znak. Umjetnički ukras obogaćen je brojnim inicijalima manjim i većim i osobito raskošnim okvirima, u koje je uokvirena svaka stranica. U *Molitvama sv. Brigitte* dolazi jedan drvorez koji prikazuje sv. Brigitu kako se pred Raspećem bičem šiba (v. Rešetar,¹ 1938.: XV–XVII).

Izdavač dubrovačkoga ćirilskoga *Molitvenika* (*i Molitava sv. Brigitte*) je Franjo Ratković Micalović (Franciscus Ratchi Mizalovich) i sam Dubrovčanin. Njegovo je ime zabilježeno u kolofonu knjige: *Štanьpano u Benećiehь u Zorьzi Rusьkoni izь Milana po meštьru Franьćesku Ratьkovicu izь Dubrovnika u 1512. ljetь na 2. agosьta mieseca*. Ratkovićevo je ime zabilježeno i u kolofonu *Molitava sv. Brigitte: Štanьpano po meštьru Franьćesьku Ratьkovu Dubrovčaninu u 1512. lietь na 10. agosta mieseca*.

Rešetar je temeljito proučio dubrovački ćirilski *Molitvenik i Molitve sv. Brigitte*. Smatra da ga je Micalović namijenio prije dubrovačkim katolicima nego pravoslavcima »in partibus Serviae«, »koji bi sigurno zazirali od te knjige i zbog slova (skoropisa mjesto ustava), i zbog jezika (narodnoga mjesto crkvenoga) i naročito zbog sadržaja (kakvog nema u pravoslavnoj crkvi)« (Rešetar,¹ 1938.: XX).

Za pismo kaže: »Srpski molitvenik štampan je ćirilicom, ali nije ustavnim slovima ni pravopisom pravoslavnih crkvenih knjiga kojima su prije njega štampane na Cetinju g. 1494. i 1495. ... Naš *Molitvenik* nema uopće nikakva posla ni s cetinjskom ni s Božidarevićevim izdanjima već iznosi djelomice svoj tip ćirilskih slova koji je udešen prema ćirilskom skoropisu (zapadnoj ćirilici) kojim su se tada pisale kod nas stvari što nisu namijenjene ni pravoslavnoj vjeri, pa je zato skoropis bio ćirilsko pismo što su redovno upotrebljavali naši katolici i muslimani« (Rešetar,¹ 1938.: XIV). Kad govori o jeziku o kojem je napisao posebnu studiju (Rešetar²), kaže da je *Molitvenik* dubrovačko štokavsko-jekavski spomenik unatoč tomu što se u njemu nalaze tragovi čakavsko-ikavske redakcije iz koje je potekao. U njemu je »gotovo čisti jekavski izgovor; glas đ za praslav. dj; djelomice refleksi uo za vokalno l« (Rešetar,¹ 1938.: XLI). »Ali« – kaže Rešetar da jezik u raznim dijelovima *Molitvenika* – »nije jedinstven, već ih treba prije svega odijeliti u dvije grupe – u prvu, u kojoj ima mnogo tragova od crkvenoslavenskog jezika, i u drugu, u kojoj takih tragova, može se reći, nema« (Rešetar,¹ 1938.: XLI).

Prvoj grupi pripadaju Oficij Marijin, Psalmi i Oficij za mrtve, izuzevši njihove rubrike, a drugoj, mlađoj grupi svi ostali dijelovi i rubrike spomenutih starijih dijelova. To što su se u tekstu prve grupe očuvali »toliki tragovi od crkvenoga jezika, odnosno od glagoljskoga teksta, treba pripisati okolnosti da u sva tri ... dijela ima komadâ iz Sv. Pisma, dok ih u drugoj grupi nema pa su se ti komadi, koji su se nalazili u liturgičkim glagoljskim knjigama, smatrali kao nešto svečanije, te se je zato njihov jezik manje pomlađivao negoli u ostalim dijelovima koji nisu imali taj sakralni karakter«. (Rešetar,¹ 1938.: XLI).

Rešetar je utvrdio da je *Molitvenik* »bez ikakve sumnje udešavan prema latinskom *Officium beatae Mariae Virginis* a dobrim dijelom s njega i preveden« (Rešetar,¹ 1938.: XXX). Za sve dijelove *Molitvenika* našao je latinski original. Utvrdio je latinski predložak *Molitava sv. Brigite* – »cijeli se tekst vrlo lijepo slaže, osim par sitnijih stvari, s najstarijim latinskim potpunim štampanim tekstom« (izdanje oko g. 1478. tiskano u Rimu pod natpisom: *Quindecim collecte sive orationes illius praeclarissime virginis Sancte Brigide*) (Rešetar,¹ 1938.: XXXVI).

Milan Rešetar je opisao drugo izdanje dubrovačkoga *Molitvenika*, objavljeno također u Veneciji 1571. za koje se znalo mnogo prije nego za prvo izdanje. Iz drugoga izdanja preuzeo je tekst 1. i 8. lista prvoga arka, koji nedostaje u pariškom primjerku prvoga izdanja. Vjerno i korektno je prenio tekst crkvenom ćirilicom – kako sam kaže – »od slova do slova«. Usporedio ga je s izdanjem iz godine 1571. Dodao je reprodukcije pojedinih stranica iz *Molitvenika*.

Rešetarovo je izdanje izvrsno. U njemu je potvrdio kvalitete velikoga filologa, uzornoga i pouzdanoga tekstologa. Zahvaljujući Rešetaru, taj važan spomenik hrvatske euhološke književnosti postao je pristupačnim znanstvenoj i kulturnoj javnosti. Sve donedavna bio je poznat u jednom jedinom (pariškom) primjerku, po kojem je Rešetar priredio kritičko izdanje. Rešetar ga je objavio pod naslovom: *Srpski molitvenik od g. 1512.* unatoč tomu što je sam pokazao da je knjiga namijenjena dubrovačkim katolicima i da bi pravoslavni »*in partibus Serviae*« od nje zazirali i zbog slova, zbog jezika i, napose, zbog sadržaja kakvoga nema u pravoslavnoj crkvi (Rešetar,¹ 1938.: XX). Na Rešetarov je naslov reagirao Stjepan Ivšić već 1938. godine opaskom: »Taj 'Srpski molitvenik' upravo je mlađa redakcija hrvatskoga latiničkog molitvenika što ga je prema latiničkom rukopisu (oko g. 1400.) izdao prof. Fancev pod natpisom 'Vatikanski hrvatski molitvenik'« (Ivšić, 1938.–1939.: 119, bilješka 1).

Hrvatske Marijanske oficije istraživao je naš prerano preminuli teolog i slavist Josip Leonard Tandarić. On je utvrdio da dubrovački ćirilski *Molitvenik* iz 1512. »slijedi hrvatskoglagoljsku tradiciju ne samo u biblijskim dijelovima već i u prijevodu himana i molitava, koje je moglo preuzeti samo iz hrvatskoglagoljskih izvora« (Tandarić, 1984.: 261).

Pariški primjerak dubrovačkoga ćirilskog *Molitvenika* iz godine 1512. dugo je bio unikat (*unicum*), pa i danas se u recentnoj literaturi navodi da

Sl. 6.: Dubrovački ćirilski *Molitvenik*, Venecija, 1512.
List s kolofonom i tipografskim znakom

ΩΒΟ ΙΕΣΧ .ΕΞ.ΜΟΛΗΤΗΡΩ ΚΟΝ ΞΥΝΗ
 ΜΗ ΣΤΑ ΟΡΗΥΝΑΑ ΠΡΗΑΒ ΚΡΣ
 ΙΝΟΝΚΪΣΟΜΪ ΣΤΗΝΕΜΪ.

Sl. 8.: Dubrovački ćirilski *Molitvenik*, Venecija, 1512.
 Naslovni list *Molitava sv. Brigite*. Sv. Brigita bičuje se pred Raspećem

Sl. 9.: Dubrovački ćirilski *Molitvenik*, Venecija, 1512.
List s kolofonom *Molitava sv. Brigite*

je to jedini sačuvani primjerak. Ipak, danas se zna za još dva originalna primjerka – jedan je u Oxfordu, a drugi u Washingtonu.

Za Oxfordski se primjerak saznalo godine 1963. kad ga je u Codringtonovoj knjižnici u koledžu *All Souls* u Oxfordu pronašao engleski slavist J. S. G. Simmons i o njemu objavio tekst u književnom prilogu *Times*-a 27. rujna 1963. godine (*New Finds of Old Cyrillic Books*. The Times Literary Supplement. September 27 1963). Simmonsov tekst poslužio je godine 1976. Moskovljaninu Evgeniju Nemirovskom, danas najboljem poznavatelju stare tiskane ćirilske knjige, kao temelj da primjerak unese u svoj *Preliminarni popis starih ćirilskih izdanja XV. i prve polovice XVI. stoljeća*. U studenom 1991. godine posrećilo se Nemirovskom da u Oxfordu *de visu* potanko opiše primjerak. Opis je objavio u zagrebačkom časopisu Staroslavenskoga instituta – *Slovo*, 41–43 (1993.: 241–248).

Oxfordski je primjerak uvezan u XVIII. st.: karton u koži s utisnutim ornamentima. Sadrži samo *Ofičje* (nema *Molitava sv. Brigite*). Potječe iz knjižnice Cristophera Codringtona (1668.–1710.), profesionalnoga vojnika, guvernera Malih Antila – skupine Leeward (otoci u zavjetrini) i strastvenoga bibliofila. Codrington je koledžu *All Souls*, gdje je stekao obrazovanje, oporučno ostavio 12000 svezaka knjiga i 10000 funta sterlinga za izgradnju knjižnice. Primjerak je znatno obrezan pri ponovnom uvezivanju i nepotpun: nedostaje mu naslovni list i još neki drugi listovi. Nemirovski navodi da su sačuvani listovi: 3–8, 10–15, 17–41, 43–46, 50–55, 58–63, 67–70, 73–120, 122, 123, 126, 127.

Za treći primjerak saznalo se godine 1999., kad ga je u Washingtonu zapazio gosp. Norman Cigar iz Vienne u Americi, jedan od vrlo marnih suradnika Hrvatske akademije u Americi, osobito Akademijina godišnjaka *Journal of Croatian Studies*. Nakon što ga je zapazio napisao mi je: »Našao sam u jednoj knjižnici ovdje ovaj molitvenik (tiskan u Mlecima u XVI. st.) na hrvatskom (čakavski-ikavski) i to mješovitom bosančicom-glagoljicom. Ako Vas knjiga interesira, mogao bih Vam poslati fotokopiju«. Pismu je priložio kopiju jedne stranice. Utvrdila sam da stranica pripada dubrovačkom *Molitveniku* iz 1512. i odgovorila gosp. Cigaru o kakvoj je rijetkosti riječ. On je dao izraditi kopije čitava primjerka i poslao ih Staroslavenskom institutu u Zagrebu, gdje se čuvaju (signatura F 257).

Treći primjerak dubrovačkoga *Molitvenika* iz godine 1512. čuva se u Mullen Library Catholic University of America u Washingtonu, među rijetkostima (Rare Books and Special). Gospodin Cigar je uspio doznati da se do godine 1983. primjerak čuvao među običnim knjigama pod sign. Z 232. i da se ne zna kad je ni kako dospio u washingtonsku biblioteku. Primjerak nije potpun i nema *Molitava sv. Brigite*. Kako se dade zaključiti po kopijama, nedostaje mu naslovni i 121. list (arak o¹). Jedini je primjerak koji ima prvi list sa sadržajem.³

³ O nalasku trećega primjerka dubrovačkoga *Molitvenika* obavijestila sam javnost u *Vjesniku* (subota, 27. studenog 1999.).

To što ni Oxfordski ni Washingtonski primjerak nemaju *Molitava sv. Brigite*, koje ima primjerak pariške Nacionalne biblioteke, potvrđuje Rešetaru pretpostavku da su *Molitvenik* i *Molitve sv. Brigite* dvije samostalne tipografske jedinice, jer svaka jedinica ima svoje arke, svoju signaturu, svoj natpis i svoj kolofon. Obje su tiskane u istoj tiskari (Giorgio Rusconi u Veneciji), na istom papiru, istim slovima, za istoga izdavača – Dubrovčanina Franju Ratkovića Micalovića i u isto vrijeme. *Ofičje* je dotiskano 2. kolovoza godine 1512., a *Molitve sv. Brigite* 10. kolovoza iste (1512.) godine. Obje su tako mogle biti izdane kao jedna knjiga, »zamišljena samo kao j e d n a cjelina« ali su »možda (kao što je u sličnim slučajevima u starije vrijeme često bivalo)... i svaka za sebe ulazile u trgovinu« (Rešetar,¹ 1938.: XIII).

Literatura:

- Benvin, Anton, »Pitanje predložaka Kožičićevih izdanja«. U: *Krbavska biskupija u srednjem vijeku*. Analecta Croatica Christiana, svezak XXV, str. 151–185, Kršćanska sadašnjost, Rijeka–Zagreb, 1988.
- Benvin, Anton, »Zrcalo svestnoe u Oficiju rimskom Šimuna Kožičića«. *Zbornik radova o Šimunu Kožičiću*. JAZU, Razred za filološke znanosti, Znanstveni skupovi, knjiga 1, str. 33–63; Zagreb, 1991.
- Dva dubrovačka jezična spomenika iz XVI. vijeka*. Za štampu priredili M. Rešetar¹ i Ć. Đaneli. *Srpski Molitvenik od g. 1512*. Novo izdanje priredio Milan Rešetar. Srpska kraljevska akademija. Posebna izdanja, knjiga CXXII, Filozofski i filološki spisi, knjiga 32, Beograd, 1938., LXXI + 142.
- Ivšić, Stjepan, »Neki primjeri asimilacije dentala *t, d* palatalu *l, ñ*«. *Južnoslovenski filolog*, knjiga XVII, str. 114–129; Beograd, 1938.–1939.
- Nemirovskij, Evgenij, »Oksfordskij ekzempljar venecianskogo ωφичіє свєтє днєвє мариє 1512. год.«. *Slovo*, br. 41–43, str. 241–247; Zagreb, 1993.
- Pantelić, Marija, »Senjski Lobkowiczov glagoljski kodeks iz 1359. – prototip srednjovjekovnih 'Liber honorarum' za laike«. *Senjski zbornik* VIII, godina VIII, 355–368; (1980).
- Rešetar², Milan, »Jezik srpskoga Molitvenika od g. 1512.«. *Glas Srpske kraljevske akademije*, CLXXVI, Drugi razred 90, str. 173–238; Beograd, 1938.
- Tandarić, Josip, »Hrvatski marijanski oficiji«. *Advocata Croatiae. Zbornik radova hrvatske sekcije VIII. međunarodnog mariološkog i XV. marijanskog kongresa u Zaragozazi*, 3.–12. 10. 1979., Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1981. (Teološki radovi 12), str. 107–111.
- Tandarić, Josip, »Zajednički korijen hrvatskih marijanskih oficija na početku 16. stoljeća«. *Slovo*, br. 34, str. 257–261; Zagreb, 1984.
- The Dictionary of National Biography*. Founded in 1882 by George Smith. The Concise Dictionary. Part I from the Beginnings to 1900. Oxford University Press – 256.
- Zimmer, Szczepan K., *The Beginning of Cyrillic Printing Cracow, 1491. From the Orthodox Past in Poland*. A Polish Institute of Arts and Sciences of America Book. Social Science Monographs, Boulder, Colorado. Distributed by Columbia University Press, New York, 1983., 7 (spomenut dubrovački *Molitvenik* iz 1512).

REŠETAR I DUBROVAČKI ĆIRILSKI MOLITVENIK IZ GODINE 1512.

Sažetak

Iako je naveden u dva bibliografska izdanja godine 1907., za dubrovački *Molitvenik*, tiskan ćirilicom godine 1512. u Veneciji, kod nas se doznalo godine 1932. Tada je M. Roques, profesor na pariškom sveučilištu, objavio temeljit opis *Molitvenika*: *Deux livres d'heures du XVIe siècle en cyrillique bosniaque*, *Revue des études slaves*, XII., 1932., 49–69. Zapravo Roques je opisao u to vrijeme jedini poznati primjerak, kojemu je dodano *Petnaest molitava sv. Brigite* (Pariz, Bibliothèque Nationale, Réserve B 5009). Čim je Roques objavio opis, Milan Rešetar je predložio Srpskoj kraljevskoj akademiji da *Molitvenik* ponovo objavi. Prijedlog je obrazložio tvrdnjom da je to najstarija čisto srpska knjiga štampana ćirilicom, da je knjiga srpska i po jeziku i da se od nje očuvao samo jedan jedini primjerak, i to u tuđini. Srpska akademija smjesta je prihvatila Rešetarov prijedlog i »nije žalila troška da dobavi fotografsku reprodukciju cijele knjige«, po kojoj je Rešetar priredio novo kritičko izdanje teksta, a objavila ga je 1938. Srpska kraljevska akademija u nizu *Posebnih izdanja* (knj. CXXII, *Filozofski i filološki spisi*, knj. 32). Iste je godine (1938.) Srpska akademija objavila Rešetarovu opširnu raspravu o jeziku *Molitvenika* (»Jezik srpskoga Molitvenika od g. 1512.«, *Glas Srpske kraljevske akademije*, CLXXVI, Drugi razred 90, str. 173–238).

Danas se zna za još dva primjerka dubrovačkoga tiskanog *Molitvenika* iz godine 1512. (bez dodanih *Petnaest molitava sv. Brigite*). Jedan se primjerak čuva u Oxfordu u knjižnici koledža All Souls, a drugi u Washingtonu u Mullen Library University of America. Zna se i to da *Molitvenik* spada u djela hrvatske nabožne književnosti (u incipitu knjiga se naziva *Ofičje: U ovom ofičju svi mieseci; Ofičuje od blažene gospođe; Ofičuje odü svetoga karüsta*). Uklapa se u osobitu vrstu euhološke knjige kojom je latinsko-katolički Zapad u to doba obilovao. Novija su istraživanja dokumentirano pokazala i potvrdila da *Molitvenik* slijedi hrvatskoglagoljsku tradiciju ne samo u biblijskim dijelovima nego i u prijevodu himana i molitava, koji su mogli biti preuzeti samo iz hrvatskoglagoljskih izvora (J. Tandarić). Što se pak jezika tiče, sam Rešetar kaže da je *Molitvenik* dubrovačko štokavsko-jekavski spomenik unatoč tomu što se u njemu nalaze tragovi »(dalmatinske) čakavsko-ikavske redakcije iz koje je potekao«.

REŠETAR UND DAS DUBROVNIKER CYRILLISCHE GEBETBUCH AUS DEM JAHR 1512

Zusammenfassung

Trotz zweifacher Erwähnung in bibliographischen Angaben aus dem Jahre 1907 nahm man vom Dubrovniker *Gebetbuch*, das in Kyrillischer Schrift 1512 in Venedig gedruckt wurde, in Kroatien erst 1932 Notiz. In diesem Jahr wurde eine gründliche Beschreibung des *Gebetbuchs* durch den Pariser Universitätsprofessor M. Roques veröffentlicht: *Deux livres d'heures du XVIe siècle en cyrillique bosniaque*. *Revue des études slaves* XII. 1932, 49–69. Roques beschrieb eigentlich das einzige zu diesem Zeitpunkt bekannte Exemplar, dem noch die *Fünfzehn Gebete der heili-*

gen *Brigitte* hinzugefügt wurden (Paris, Bibliothéque Nationale, Réserve B 5009). Sobald Roques diese Beschreibung veröffentlicht hatte, schlug Milan Rešetar der Serbischen königlichen Akademie vor, das *Gebetbuch* neu herauszugeben. Seinen Vorschlag untermauerte er mit der Begründung, dies sei das älteste rein serbische Buch gedruckt in Cyrillischer Schrift und serbischer Sprache und das einzige existierende Exemplar befinde sich im Ausland. Die Serbische Akademie nahm sofort Rešetars Vorschlag an, und »scheute keine Kosten um die photographische Reproduktion des ganzen Buches zu veröffentlichen«, auf deren Grundlage Rešetar eine neue kritische Ausgabe des Textes vorbereitete, die 1938 die Serbische königliche Akademie in einer Reihe von Sonderausgaben (knj. CXXII, *Filozofski i filološki spisi*, knj. 32 – Buch CXXII. *Philosophische und philologische Schriften*, Buch 32) veröffentlichte. Im selben Jahr wurde von der Serbischen Akademie auch eine ausführliche Abhandlung Rešetars über die sprachlichen Merkmale des *Gebetbuchs* veröffentlicht (»Jezik srpskoga Molitvenika od g. 1512.« / »Die Sprache des serbischen Gebetbuchs aus dem Jahr 1512.« *Glas Srpske kraljevske akademije*, CLXXVI. Drugi razred 90, 173–238; Zeitung der Serbischen Königsakademie, CLXXVI., Zweite Klasse 90, 173–238).

Heute kennt man noch zwei weitere Exemplare des Dubrovniker *Gebetbuchs* aus dem Jahr 1512 (allerdings ohne die *Fünfzehn Gebete der heiligen Brigitte*). Das erste Exemplar wird in der bibliothek des All Souls College in Oxford und das zweite in der Mullen Library University of America in Washington aufbewahrt. Es ist auch bekannt, dass das *Gebetbuch* zu den Werken der kroatischen religiösen Literatur gehört (im Inzipit wird das Buch als *Ofičje* bezeichnet: *U ovom ofičju svi mieseci; Ofičje od blažene gospođe; Ofičje od svetoga karsta*). Das Buch fügt sich in eine besondere Art der euchologischen Bücher ein, die es zu diesem Zeitpunkt im lateinisch-katholischen Westen im Überfluss gab. Die neueren Untersuchungen haben gezeigt und bestätigt, dass das *Gebetbuch* an die kroatisch-glagolitische Tradition anknüpft, und zwar nicht nur in den Passagen mit biblischen Motiven, sondern auch was die Übersetzung der Hymnen und Gebete anbelangt, die nur kroatisch-glagolitischen Quellen entommen werden konnten (J. Tandarić). Was die Sprache angeht, sei das *Gebetbuch* ein Denkmal der Dubrovniker štokawisch-jekawischen Mundart, obwohl auch Spuren des »(dalmatinisch) čakawisch-ikawischen Ursprungs« in ihm zu finden seien, behauptet selbst Rešetar.

PRIKAZANĀ

KAKO BRATJA PRODAŠE JOZEFA.

PRIOPĆUJE:

M. REŠETAR.

*Preštampano iz „Građe“ knj. 7. Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti
u Zagrebu.*

U ZAGREBU.

TISAK DIONIČKE TISKARE

1912.

Sl. 10.: *Prikazane kako bratja prodaše Jozefa.* Priopćuje M. Rešetar.
P. o. iz *Građe za povijest književnosti hrvatske*, knj. VII, Zagreb, 1912.

Josip Lisac

»Najstariji dubrovački govor« i »Najstarija dubrovačka proza« Milana Rešetara

Izlaganje (referat sa znanstvenoga skupa)
UDK 811.163.42 (091)
821.163.42 (091)

Izdvojimo li glavne znanstvene interese hrvatskoga filologa Milana Rešetara – dijalektološki, tekstološki, jezičnopovijesni, književnopovijesni, kulturnopovijesni, antologičarski, numizmatički – lako uviđamo da je u svim važnim dionicama njegova učenjačkog zanimanja na prvom mjestu Dubrovnik, njegov rodni grad (J. Lisac, 1999.). Jedino na standardološkom području po prirodi stvari ne može Dubrovnik imati dominantno mjesto, ali to ne znači kako između standardnih novoštokavština i Dubrovnika ne bi bilo i osobitih veza, pa je, prema tomu, i u toj sferi Rešetarovih nastojanja taj stari južnohrvatski grad jasno izdvojen kao središte goleme baštine i bitna utjecaja. Usmjerenost dubrovačkim temama u Rešetara se može izraziti i brojidbenim podatcima: s lako razumljivim nesigurnostima možemo reći da je oko 40% radova posvetio svomu gradu. Kao filolog dijalektološke, tekstološke i jezičnopovijesne orijentacije, uz to izraziti raguzeist, prirodno je pronašao svoju životnu znanstvenu preokupaciju, pitanje najstarijeg dubrovačkog idioma slavenskoga tipa. O toj je svojoj omiljenoj usmjerenosti pisao svega svog radnog vijeka, sve do posmrtno objavljenih prinosa »Najstariji dubrovački govor« iz 1951. i »Najstarija dubrovačka proza« iz 1952. U tim je prilogima sintetizirao sva svoja znanja o problemu koji ga je toliko zaokupljao i na djelu prikazao metodu kojom je prilazio pitanju teškom i složenom, i nama danas zanimljivom i izazovnom, tako da bismo lako mogli ocrtavati problematiku ostavljajući u ovoj prilici osobito neopravdano udio Rešetarov u sjeni.

Prilog »Najstariji dubrovački govor« primljen je 1938. na skupu Akademije filozofskih nauka, pročitan je kao pristupna besjeda u Srpskoj akademiji 1941., a u Srpskoj akademiji nauka je primljen za *Glas* 1951. To je sintetski pregled starije literature o predmetu, ponajprije pregled autorovih mnogobrojnih prinosa. »Najstarija dubrovačka proza« objavljena je u Srpskoj akademiji nauka također, a donosi pregled grafijskih i ortografskih značajki stare dubrovačke proze, pregled fonoloških, morfoloških, sintak-

tičkih i leksičkih osobina analiziranih tekstova. Reći ćemo u povodu tih znanstvenih radova najosnovnije, prvenstveno u povodu priloga iz 1951.¹

Autor studiju »Najstariji dubrovački govor« počinje osvrtom na dubrovački dalmatski kojim se je stoljećima govorilo (str. 1–2), ali se time ne bavi nimalo podrobno usmjerujući se na slavenski idiom / slavenske idiome u Gradu. Slavenski idiom Dubrovnik uglavnom redovito zove srpskim jezikom, kao da se nikad nije posve oslobodio starih učenja o čakavcima Hrvatima i o štokavcima Srbima. Političkim i znanstvenim umovanjima i polemikama o tom jesu li stari Dubrovčani bili Hrvati ili Srbi priloge je dao i Milan Rešetar koji je zarana držao da »Dubrovčani nijesu nikad bili čakavci, jer je srpski jezik došao u negda romanski Dubrovnik iz staroga Zahumlja i stare Travunije, gdje se je uvijek samo štokavski govorilo«.¹ Osnovna je, dakle, njegova teza »da se u Dubrovniku, pošto se je poslavenio, nije nikad govorilo čakavski, jer pravi dubrovački govor pretstavlja u svako doba dubrovačka proza a nikako dubrovačka poezija a naročito ne ona iz XV. i XVI. vijeka« (M. Rešetar, 1951., 7). Osvrnuo se Rešetar na značenje što su ga hrvatski preporoditelji XIX. stoljeća poklanjali starim piscima hrvatskim, kako je na jezik prvih pjesnika gledao Ivan Kukuljević, što je o tim pitanjima mislio mladi Jagić (str. 3–6), da bi zatim iznio glavne rezultate vlastitih »radova namijenjenih pitanju o najstarijem govoru Dubrovnik« (M. Rešetar, 1951., 36). Tu je osobito važan članak o čakavštini i njenim negdanjim i sadanjim granicama iz 1891., gdje Rešetar utvrđuje da pjesnici XV. i XVI. stoljeća nisu govorili kako su svoje pjesme pisali, uz to što tu iznosi glavne razlike između stare čakavštine i stare štokavštine.² Pritom u početku misli da je upravo Marulić utjecao na Šiška Menčetića i na Džoru Držića, kojih pisanje drži štokavskim s čakavskim utjecajima, ne čakavskim poput Kukuljevića. U daljnjim prinosima Rešetar ističe da pisari i prepisivači dubrovački »pišu štokavski zato što se tako u Dubrovniku govorilo, a ne iz obzira prema susjednim štokavcima kojima su Dubrovčani pisali (M. Rešetar, 1951., 8). Spominje Rešetar i povelje i pisma s jakim crkvenoslavenskim utjecajima, dakle, tu dubrovački govor ne bi bio čist (M. Rešetar, 1951., 10). Ako se npr. u spisima nalazi pretežna ikavština a ne (i)jekavština, Rešetar se domišlja kako bi to obrazložio ne prihvaćajući da bi Dubrovčanin mogao pisati ikavski. Npr. Nikša Ranjina Rešetaru je bio »čist štokavac jekavac« (M. Rešetar, 1951., 19) »najbolji svjedok da se je u Dubrovniku u drugoj polovini XV. vijeka govorilo kako je on g o v o r i o a ne kako su prvi pjesnici p i s a l i« (M. Rešetar, 1951., 19). Bavi se Rešetar tzv. pjesničkim čakavizmima, pa čak odrješito tvrdi »da nema ni jednog pjesnika do sredine XVI. vijeka, pa čak ni do Gundulića, koji n e b i i m a o, sad više a sad manje, tih pjesničkih čakavizama, kako što obrnuto nema n i j e d n o g originalnoga proznog sastavka, koji bi ih i u n a j-

¹ Napisano u *Srpskom listu* 1889., citirano prema M. Rešetar, 1951., 6.

² Usp. o tome u A. Belić, 1925.

m a n j o j m j e r i i m a o (M. Rešetar, 1951., 25). Svakako taj navod nije u skladu s ostalim njegovim riječima o tim pitanjima. Naime, ipak se i u proznim djelima nalaze ti pjesnički čakavizmi, ali to je – misli autor – pod utjecajem preradbi iz čakavskih knjiga. Pjesnički čakavizmi Rešetaru su i tzv. neobični ikavizmi, a tu se doista moramo časa zaustaviti. Kaže, naime, Rešetar ovako: »...ovdje biće dosta kazati da su povelje XIII. vijeka pisane redovno ekavski, a da od srpskih kancelara Parmezan u sredini XIV. vijeka ima dosta ikavskih i nešto ekavskih oblika a ni jedan jekavski« (M. Rešetar, 1951., 26). Očito Rešetar nije razumio da to kolebanje između *e* i *i* znači izgovor zatvorenoga *e* na mjestu jata, a to je i prilično shvatljivo za doba dok se još nije znalo da se u nizu štokavskih govora zatvoreno *e* na mjestu staroga jata čuva do danas. Ima takvih primjera i u karaševskih Hrvata (torlačko narječje), ali je sva prilika da je knjiga Emila Petrovicia o karaševskim Hrvatima (Bukurešt, 1935.) ostala Rešetaru nepoznata.³ Iz godine 1430. prva je dubrovačka povelja u kojoj se za jat piše redovito *ie*. Ipak u »Najstarijoj dubrovačkoj prozi« Rešetar govori da su pisari staroga vremena izgovarali jat »gotovo kao *e*, koje je sigurno već tada naginjalo na diftong te se je (u Dubrovniku) s vremenom razvilo baš u jekavski diftong« (M. Rešetar, 1952., 15). Također je točno opazio da kad bi se u dubrovačkom govoru jat »sasvim izjednačio s vokalom *e*, ne bi se nikada mogao u njemu razviti jekavski izgovor« (M. Rešetar, 1952., 18). Dakle, bio je blizu nalaženju rješenja, ali do njega nije došao ili ga bar nije jasno izrekao. Inače su i u pitanjima jata Rešetarove zasluge velike i neosporne, kako u tumačenju razvoja štokavskoga jata tako i u tumačenju refleksa jata u standardnom jeziku. Usput, možemo spomenuti i kolebanje *a* i *e* na mjestu poluglasova u dubrovačkim listinama XIV. stoljeća, a to svjedoči o izgovoru otvorenoga *e* u takvim primjerima; do danas se otvoreno *e* govori na području zetsko-južnosandžačkoga dijalekta. Ipak, kako god se pozivao npr. na čakavske matice i slično s utjecajem na fizionomiju dubrovačkih tekstova, ostaje da u ponekom dubrovačkom djelu postoji znatan postotak ikavizama, bili oni obični ili neobični, rečeno Rešetarovim rječnikom.⁴ U novijim Rešetarovim prinosima govori se o povodu prvih pjesnika za čakavskim književnim jezikom, koji je stizao u Dubrovnik najkasnije od XIV. stoljeća. Među pjesničkim čakavizmima bio bi i *j* umjesto praslavenskoga *ǰ* (*Juraj, meju, gospoja, takoje*), a Rešetar vjeruje da su ti primjeri uzimani iz živoga dubrovačkoga govora, kao i primjer *prijati* »primiti« s prijelazom prednjeg nazala u *a* kao u čakavaca i u nekih zapadnih štokavaca. Primjeri tipa *meju* ne bi, po Rešetaru, prelazili iz čakavštine u dubrovački govor, već su »isprva bili takođe u dubrovačkom govoru te su tako preko granica čakavskoga govora zahvatili i dubrovački i sigurno još neke susjedne što-

³ Usp. P. Ivić, 1998., 348–349.

⁴ V. M. Rešetar, 1951., str. 12, bilj. 31. Obični bi bili ikavizmi »obični u svim štokavskim dijalektima« (*i* za *e* ispred *j i o*) ili u dubrovačkom govoru (npr. na kraju priloga kao *gori, doli*; prefiks *pri-*, prijedlog *prid*, infinitivne osnove kao *vidjeti* i *sidjeti*, primjeri kao *biljeg*).

kavske krajeve, jer sasvim čisto otsječeni granica među dijalektima nema – ima ih samo među jezičnim osobinama« (M. Rešetar, 1951., 33). To je po prilici podudarno s Jagićevom misli o nekim zajedničkim izoglosama među čakavcima, Dubrovčanima i još nekim štokavcima.⁵ Još se jednom Rešetar vraća na misao da krajem XVI. stoljeća nije bilo bitnih razlika između govora grada i njegove bliže okolice, pa pretpostavlja da je tako bilo otkad se Dubrovnik poslavenio. I inače je gdje god Rešetarova misao sociolingvistički zanimljiva, npr. kad govori o Krku (1951., 1) ili o Dubrovniku (1951., 20). Za Krk kaže da je »uvijek stajao daleko od svakog većega kulturnog središta s drukčijim govorom«, a na dubrovačkom području razlikuje gradski i seoski govor.

Nakon iznošenja vlastitih rezultata Rešetar donosi i misli drugih učesnaka o starom dubrovačkom govoru: V. Jagića, S. Ivšića, A. Vaillanta, A. Belića, P. Skoka i H. Barića, koji su svi vidjeli u Dubrovniku i čakavske elemente. Rešetar čakavske elemente poriče ponavljajući u zaključku »da se u Dubrovniku nije nikada govorilo, ni u njemu cijelom ni u jednom njegovu dijelu, dalmatinskim čakavsko-ikavskim govorom nego uvijek samo hercegovačkim štokavsko-jekavskim« (1951., 45). Ipak je zanimljivo navesti i ove Rešetarove riječi: »ako se mora priznati da su pri stvaranju dubrovačkoga govora učestvovali i čakavci, i da je njihov uticaj na taj govor bio tako jak da se je u dosta jakoj mjeri osjećao još u drugoj polovici XV. vijeka – ja doista ne priznajem ni jedno ni drugo, – ele onda bih radije priznao da je vjerovatnija Jagićeva hipoteza da čakavizam nije bio u n e s e n u Dubrovnik nego da se je u njemu našao otkada se je Dubrovnik počeo slavizirati, pa kad je čakavski govor potpuno osvojio Dubrovnik, da je stao uzmicati pred hercegovačkim a da se je najduže sačuvao ne samo kod vlastele, kako je Jagić mislio, nego kod svih obrazovanih ljudi, dok ga je u toku XV. vijeka i kod njih zamijenio štokavsko-jekavski hercegovački govor« (1951., 44). Zanimljivost je da Rešetar drži kako bi se »moglo misliti da su u Makarskom primorju za vrijeme bosanskoga i turskoga gospodstva štokavci zamijenili čakavce ili bar njihovo *što-zašto* starije *ča-zač*« (1951., 38). Uz to napominjem da Makarsko primorje većinom nije štokavsko, a da Rešetar kaže da se tamo govori »*št* a ne *šč*« (1951., 13).

U studiji »Najstarija dubrovačka proza« dao je Rešetar glavne jezične značajke dubrovačke proze od XIII. do sredine XVI. stoljeća, sve do proz-

⁵ Usp. npr. sljedeće: »Nego ja bih i ne gledajući na to ustvrdio, da se ovaj sasvim osebjuno fini izgovor glasa *đ* kao *j* ne pokriva baš tako točno s ostalim obilježjima čakavštine, a da se njegovi pojedinačni iverci ne bi bili mogli rastresti i u štokavska jezična područja u staro i u novo doba. Tu dolaze prije svega u obzir pogranična područja, dakle Bosna na istočnoj, a Dubrovnik sa svojom okolicom na južnoj strani. I prema jednoj i prema drugoj strani mogu se iz različitih stoljeća navesti primjeri za *j* mjesto *đ*, i s mojeg stajališta nije potrebno shvaćati ove primjere kao pozajmljivanje ili hotimična prenošenja na tuđe područje, jer se mogu mnogo jednostavnije objasniti geografskim položajem«; »treba priznati, da dubrovački govor nije bio štokavski ju onom smislu ili opsegu, kako taj naziv danas obično shvaćamo« (V. Jagić, 1948., 241–283). Prvotno je Jagićev tekst objavljen na njemačkom jeziku u *Archivu*, XIII, str. 388–397; Berlin, 1891.

nih komedija Marina Držića. Tu je važno pitanje kontinuanata jata o kojima smo već nešto rekli, pitanje refleksa poluglasova (koje smo također spomenuli), prednjeg nazala (djelomično spomenuto) samoglasnoga *l* itd.⁶ Zanimljivo je da brojeve zove brojnicima u smislu gramatičke terminologije. I morfologija i leksik obrađeni su prilično detaljno, svakako savjesno i temeljito.

Rešetarovi prinosi pisani su standardnom novoštokavštinom (i)jekavske fizionomije kojom je, kad je pisao hrvatski, pisao gotovo redovito. U odnosu na današnji hrvatski standardni jezik, vrijedno je navesti primjere kao *ko* »tko«, *koleblje* »koleba«, *konstatovati, nijesu, pometnuo* »zametnuo«, *ređi* »rjeđi«, *saglasiti, savremenici, tačnije, uskoriti* »ubrzati«, *utiču* »utječu«, *vjerovatno*. Kako smo već mogli vidjeti (npr. *pretstavlja*), Rešetar i u prapovisnom smislu odudara od današnjih hrvatskih ortografskih običaja.

Rešetarove prinose ocijenio je u *Prilozima za književnost, jezik, istoriju i folklor* Milivoj Pavlović (1954.) koji kaže da djelo »Najstarija dubrovačka proza« »pretstavlja rezultat i velike akribije i savesne i svestrane jezičke analize poznatih i dosta brojnih spomenika dubrovačke proze« (str. 337). Kritičar hvali »pouzdanost filološkog materijala« (str. 338), ali zamjera da materijal »nije tretiran lingvistički« (str. 338). Pavlović primjećuje da je jezik dubrovačkih povelja i pisama usklađivan s tipom jezika »kojim su pisali raški vladari, bosanski banovi, kraljevi i hercegovački plemići« (str. 338). Drži da su čakavizmi »nesumnjivo vezani za govorni jezik toga doba« (str. 339), također da je u Dubrovniku »bilo ljudi iz čakavskih krajeva« (str. 339), pa i miješanja refleksa jata. Zaključuje Milivoj Pavlović da Rešetar daje »minuciozan pretres materijala« (str. 341), ali ne daje »lingvistički ubedljive zaključke« (str. 341).

Da zaključimo. Milan Rešetar svojim je posljednjim djelima rekao posljednju svoju riječ o pitanjima ikavština ili (i)jekavština odnosno čakavština ili štokavština u starom Dubrovniku. Njegov je odgovor dobar (štokavština, ijekavština), ali nije točan kad se ističe da je to hercegovački štokavsko-(i)jekavski govor. U prošlosti je dubrovački govor bio samostalan zapadnoštokavski dijalekt, a u novije doba on čuva dio svojih starih značajki. Ako je i bila u starom Dubrovniku štokavština (i to zapadna) dominantna, mislim da se nikako ne može tvrditi kako bi čakavština u Dubrovniku bila sasvim neprisutna. Drugo je pitanje koliko dodir štokavštine i čakavštine daje rezultate zapadnoštokavskoga tipa, no, razumljivo, nećemo ga rješavati u ovom prilogu. Čakavci u Dubrovniku, naravno, bili su čakavci, makar koliko ih bilo. Utjecaja čakavske Dalmacije svakako je u dubrovačkom književnom jeziku bilo, uključujući i prozu, poglavito, naravno, vjersku. Raznona-

⁶ Naročito je važno pitanje refleksa samoglasnoga *l*, jer je ono često povezano s refleksima jata (usp. slovensko *ei* : *ou*, središnjebosansko i istočnobosansko *ie* : *uo*). Ta je veza postojala i u Dubrovniku i na Lastovu, a nije registrirana u Srba ili u pravoslavaca. To vrlo mnogo govori o cijelu Rešetarovu pitanju dubrovačkoga govora kao hercegovačkoga štokavsko-jekavskoga. Očito je da stari dubrovački govor nije bio istočnohercegovački. Usp. D. Brozović, 1992.

rječno međusobno utjecanje stara je značajka hrvatske književnosti, vrlo prisutna i u dubrovačkih autora, koji su stoljećima bili duhovno okrenuti čakavskoj Dalmaciji, kao što su stoljećima bili gospodarski okrenuti sjevernijim i istočnijim predjelima (D. Malić, 2002., 578–587). Milan Rešetar uzorno je poznao staru književnost u Dubrovniku i njen jezik, ali nije dovoljno modernizirao svoje pristupe i nije bio dovoljno otvoren činjenicama koje mu je materijal nudio i iz kojih je morao izvlačiti objektivne zaključke. Pobjednik u dugoj raspravi o starom dubrovačkom govoru, štokavskom i (i)jekavskom, Milan Rešetar u svom radu nije ostvario sve što je mogao, dijelom možda i iz razloga koje bismo mogli zvati političkima i nacionalnima. Njegovi prilozi o kojima smo govorili objavljeni su u Srpskoj akademiji nauka upravo u doba kad je u Dubrovniku održan sastanak predstavnika tadanje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti i Srpske akademije nauka, kojom su prilikom srpski predstavnici, po svjedočenju Miroslava Krleže (E. Čengić, 1986., knj. 2, 268) »iznosili...argumente o srpskom porijeklu Dubrovnika na takav način da je to jednostavno neshvatljivo«.

Literatura:

- Aleksandar Belić, 1925., »Jezičko jedinstvo Srba, Hrvata i Slovenaca kod Đure Daničića i njegovih savremenika«, u: *Daničićev zbornik*, Beograd – Ljubljana, str. 28–71.
- Aleksandar Belić, 1951., *Oko našeg književnog jezika*, Beograd.
- Josip Bratulić, 1983., »Milan Rešetar«, u: Rešetar – Matić – Fancev – Badalić – Ježić – Ravlić, *Izabrana djela*, Zagreb, 7–14.
- Dalibor Brozović, 1961.–1962., »O jednom problemu naše historijske dijalektologije«, *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, IV–V, str. 51–57.
- Dalibor Brozović, 1992., »O dijalektološkom aspektu dubrovačke jezične problematike«, *Dubrovnik*, 3, 2–3, str. 316–324.
- Enes Čengić, 1986., *S Krležom iz dana u dan*, 2, Zagreb.
- Josip Hamm, 1981., »Čakavština Džora Držića«, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 5, str. 59–65.
- Pavle Ivić, 1998., *Rasprave, studije, članci*, Sremski Karlovci – Novi Sad.
- Vatroslav Jagić, 1948., *Izabrani kraći spisi*, Zagreb.
- Radoslav Katičić, 1989., »O Držićevu jeziku pedeset godina nakon Rešetara«, *Forum*, 28, 9–10, str. 313–326.
- Maria Rita Leto, 1989., *Milan Rešetar*, Zagreb.
- Josip Lisac, 1999., »Milan Rešetar i njegovo djelo«, *Kolo*, 9, 3, str. 37–42.
- Dragica Malić, 2002., *Na izvorima hrvatskoga jezika*, Zagreb.
- Milan Moguš, 1968., »Jezični elementi Držićeva 'Dunda Maroja'«, *Umjetnost riječi*, 12, 1, str. 49–62.
- Milivoj Pavlović, 1954., »Milan Rešetar, Najstariji dubrovački govor (Glas SAN, CCI, Beograd, 1951.)«, *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, XX, 3–4, str. 336–341; Beograd.

- Emil Petrovici, 1935., *Graiuł Carașovenilor*, București.
- Milan Rešetar, 1891., »Die Čakavština und deren einstige und jetzige Grenzen«, *Archiv für slavische Philologie*, XIII, str. 93–109, 161–199, 361–388; Berlin.
- Milan Rešetar, 1894.–1895., »Die ragusanischen Urkunden des XIII. bis XV. Jahrhunderts«, *Archiv für slavische Philologie*, XVI, str. 321–368; XVII, str. 1–47; Berlin.
- Milan Rešetar, 1951., »Najstariji dubrovački govor«, *Glas SAN*, CCI, str. 1–47; Beograd.
- Milan Rešetar, 1952., *Najstarija dubrovačka proza*, Beograd.
- Marko Samardžija, 2001., »Predgovor«, u: Iveković – Broz – Maretić – Rožić – Rešetar – Radić – Andrić – Boranić, *Jezikoslovne rasprave i članci*, Zagreb, str. 263–276.

»NAJSTARIJI DUBROVAČKI GOVOR« I »NAJSTARIJA DUBROVAČKA PROZA« MILANA REŠETARA

Sažetak

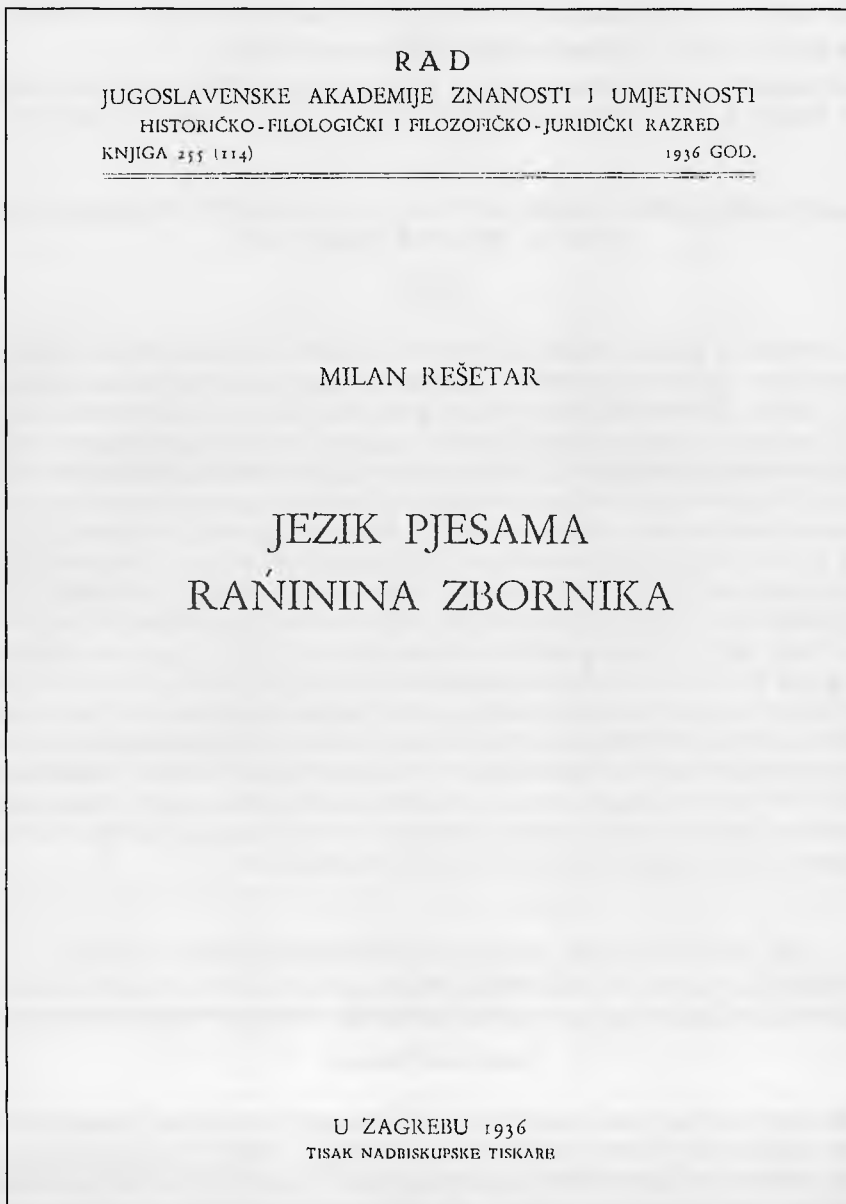
Izdvojimo li glavne znanstvene interese hrvatskoga filologa Milana Rešetara, lako uvidamo da je u svim važnim dionicama njegova učenjačkog zanimanja na prvom mjestu Dubrovnik, njegov rodni grad. Kao filolog dijalektološke, teksto- loške i jezičnopovijesne orijentacije, uz to raguzeist, prirodno je pronašao svoju ži- votnu znanstvenu preokupaciju, pitanje najstarijeg dubrovačkog idioma slavensko- ga tipa. O toj je svojoj omiljenoj usmjerenosti pisao svega svog radnog vijeka, sve do posmrtno objavljenih prinosa »Najstariji dubrovački govor« i »Najstarija dubro- vačka proza«. Milan Rešetar svojim je posljednjim djelima rekao posljednju svoju riječ o pitanjima ikavština ili ijekavština odnosno čakavština ili štokavština u starom Dubrovniku. Njegov je odgovor dobar (štokavština, ijekavština), ali nije točan kad se ističe da je to hercegovački štokavsko-jekavski govor. U prošlosti je dubro- vački govor bio samostalan zapadnoštokavski dijalekt, a u novije doba on čuva dio svojih starih značajki. Rešetar je uzorno poznao staru književnost u Dubrovniku i njen jezik, ali nije dovoljno modernizirao svoje pristupe i nije bio dovoljno otvoren činjenicama koje mu je materijal nudio i iz kojih je morao izvlačiti objektivne za- ključke. Pobjednik u dugoj raspravi o starom dubrovačkom govoru, štokavskom i ijekavskom, Rešetar u svom radu nije ostvario sve što je mogao, dijelom možda i iz razloga koje bismo mogli zvati političkima i nacionalnima.

MILAN REŠETARS »NAJSTARIJI DUBROVAČKI GOVOR«
(»DER ÄLTESTE DUBROVNIKER DIALEKT«) UND »NAJSTARIJA
DUBROVAČKA PROZA« (»DIE ÄLTESTE DUBROVNIKER PROSA«)

Zusammenfassung

Rešetar war stets und intensiv mit dem ältesten Dubrovniker Dialekt befasst, er war das zentrale Thema seiner wissenschaftlichen Arbeit. Gegen Ende seines Lebens verfasste er die Studien *Najstariji dubrovački govor* (*Der älteste Dubrovniker Dialekt*) und *Najstarija dubrovačka proza* (*Die älteste Dubrovniker Prosa*), in denen er sein abschließendes Urteil zu den Dilemmata »Ikavština oder Ijekavština« bzw. »Čakavština oder Štokavština« wie auch zu anderen Fragen abgab. Seine Antwort

(Štokavština, Ijekavština) ist gut, aber nicht korrekt, wenn man damit sagen will, es sei die herzegowinische štokavisch-jekavische Mundart. In der Vergangenheit war die Dubrovniker Mundart ein eigenständiger westštokavischer Dialekt, in neuerer Zeit vermag sie einen Teil ihrer alten Merkmale zu bewahren. Den alten Dubrovniker Dialekt erkannte Rešetar in der Prosa, nicht in der Poesie, dichterische Čakavismen deutete er entsprechend als literatursprachlich.

Sl. 11.: Milan Rešetar: *Jezik pjesama Račinina zbornika*. P. o. iz Rada JAZU, Historičko-filološki i filozofičko-juridički razred, knj. 255(114.), Zagreb, 1936.

Rešetarova interpretacija hrvatskih lektionara

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42 (091)

Milan Rešetar je svojim filološkim književnojezičnim istraživanjem pružio važan doprinos proučavanju starije hrvatske religiozno-duhovne književnosti, a posebice povijesnoj i jezičnoj analizi hrvatskih lektionara. Ali s današnjih književnoznanstvenih prosudbi nemoguće je ne utvrditi i određene propuste Rešetarove interpretacije.

Knjige lektionara sadrže zbir epistola (poslanica) i evanđelja koja se čitaju prije homilije, tj. propovijedi. U slučaju kad knjiga sadrži samo jednu od spomenute vrste svetopisamskih tekstova naziva se epistolar ili evanđelistar. Liste čitanja u rimskoj liturgiji od kojih su nastali lektionari nazivaju se različitom terminologijom kroz povijest: *Capitulare lectionum* (druga polovica VII. i VIII. st., pa od XIII. do XV. st.), ili *Capitulare evangeliorum* (od VIII. st. nadalje), te od XIII. i XIV. st. nadalje: *breviarum*, *lectionum evangelii*, *tabula*, *terminationes*, *opusculum*, *pronuntiatio*, *institulationes*, *inventarium*, *registrum epistolarum et evangeliorum*, *Lectionarius epistolarum et evangeliorum*.¹ Knjige lektionara predmet su interesa različitih znanstvenih disciplina. Liturgičari i bibličari u lektionarima pronalaze shvaćanje bogoslužja i važne podatke za tekstualnu kritiku, povijest i oblikovanje kanona. Povjesničari jezika prate na njima povijest jezika, budući da su lektionari i nastali sa svrhom da se riječi *Sv. Pisma* iznose na jeziku razumljivom za pojedini narod. Povijest nastanka lektionara vezana je uz povijest prevođenja Biblije. Uz tri jezika *Sv. Pisma* (hebrejski, grčki i latinski) ćirilometodska misija je u IX. stoljeću ustalila staroslavenski crkveni jezik upravo prevođenjem biblijskih tekstova, te se najstarijim sačuvanim tekstovima smatraju glagoljski rukopisi *Zografsko i Marijinsko evanđelje* iz X. st.² Papa Inocent IV. dozvolio je 1248. da se bogoslužje u hrvatskim krajevima obavlja na staroslavenskom jeziku, te su u tom ranom periodu tragovi glagoljaštva prisutni u svim hrvatskim biskupijama.³ Za rimokatoličko bogoslužje presudan je bio latinski prijevod *Biblije (Vulgata)*

¹ Klauser, *Das römische Capitulare, Kunze, Die Lesungen*, str. 89–90.

² Vidi natuknicu »Biblija«, *Enciklopedija Leksikografskog zavoda*, str. 382, Zagreb, 1966.

³ Jerko Fućak, poglavlje »Zlatno doba staroslavenskog bogoslužja«, u: *Sest stoljeća hrvatskog lektionara u sklopu jedanaest stoljeća hrvatskog glagoljaštva*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1975., str. 93.

kojega je potkraj IV. st. napravio sv. Jeronim, a Tridentinski koncil ga je 1546. potvrdio i propisao mjerodavnim. Međutim, neobična činjenica koju su uz Rešetara zapazili svi proučavatelji hrvatskih lekcionara jest ta da su hrvatski lekcionari nastali upravo na području crkava s latinskim bogoslužjem, na kojem se nije dozvoljavala uporaba narodnog jezika.

Da bismo što potpunije sagledali Rešetarovu interpretaciju uloge i značenja lekcionara u povijesti hrvatske književnosti potrebno ja prikazati stanje koje je prethodilo Rešetarovu radu, kao i znanstvene spoznaje koje su došle nakon Rešetarova rada.

Na praksu pjevanja poslanica i evanđelja na hrvatskom narodnom jeziku u latinskim crkvama, kao i na najranije tiskano latiničko izdanje *Lekcionara fra Bernardina Splićanina* (Mleci, 1495.), prvi je upozorio 1856. Šime Ljubić u talijanskom izdanju *Biografskog rječnika*.⁴ Potom je 1877. Vatroslav Jagić iscrpnim opisom prikazao primjerak *Bernardinova lekcionara* koji se sačuvao u Odesi, ali i njegova kasnija tiskana izdanja iz 1543. i 1586.⁵ O značajnom rukopisnom prijepisu *Bernardinova lekcionara* koji se čuva u Lajpciškoj gradskoj biblioteci pod nazivom *Lajpciški lekcionar* prvi je izvjestio 1881. slavist August Leskien, ali ga je nažalost bez razgraničenja političkih, crkvenih i filoloških činjenica autor netočno naslovio *Das dalmatinisch-serbische cyrillische Missale romanum der Leipziger Stadtbibliothek*.⁶ Leskienov rad je zanimljiv po tezi da je lekcionar mogao nastati na temelju staroslavenskog predloška uz jezičnu prilagodbu narodnom jeziku i uz paralelno prevodenje s latinskog izvornika.

O prvotiskanom izdanju *Bernardinova lekcionara* sačuvanom na Trsatu, javnost je izvjestio 1884. Rudolf Strohal u radu *Najstarija hrvatska goticom štampana knjiga, što se nalazi u knjižnici franjevačkog samostana na Trsatu kraj Rijeke*.⁷

Iako je trsatski eksemplar knjige krnj, bez prvih 56 listova, on je ipak poslužio Strohalu za jezičnu analizu, u kojoj je ustanovio sličnosti i razlike između staroslavenskog, suvremenog štokavskog i Bernardinovog čakavskog jezika. Nakon toga je 1885. Tomo Maretić u radu *Lekcionarij Bernardina Splićanina*, po prvom izdanju od godine 1495. napravio prvo kritičko

⁴ S. Gliubich, tj. Šime Ljubić, *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, Vienna-Zara, (Beč-Zadar), 1856., str. 29. Nakon toga Ljubićevi podatci izašli su na hrvatskom u njegovom povijesnom pregledu *Ogledalo književne povijesti jugoslavjanske*, Rijeka, II. izdanje, 1869., str. 432.

⁵ Vatroslav Jagić. *Zwei bibliographische Seltenheiten*, *Archiv für slavische Philologie*, II, str. 720–726; Berlin, 1877. i u radu *Tisućnica slovjenkih apostolah sv. Ćirila i Metoda*, Zagreb, 1863., str. 42.

⁶ August Leskien, *Das dalmatinisch-serbische cyrillische Missale romanum der Leipziger Stadtbibliothek*. *Berichte über die Verhandlungen der Königl. säsichen gesellschaft der Wissenschaften zu Leipzig*. *Philologisch-historische Classe*, I–II, str. 199–250; 1881.

⁷ R. Strohal, *Najstarija hrvatska goticom štampana knjiga, što se nalazi u knjižnici franjevačkog samostana na Trsatu kraj Rijeke*. Izvješće kr. riječke gimnazije na Rijeci, Zagreb, 1884., str. 3–79. Danas je primjerak ove knjige pohranjen u Knjižnici franjevačkog samostana na Kaptolu 9 u Zagrebu.

izdanje tog teksta s popratnim komentarom.⁸ Maretićev pretisak priređen je prema 1. izdanju *Bernardinovog lektionara* koji je bio pohranjen u zadarskoj gimnaziji, a nestao je za vrijeme II. svj. rata u bombardiranju Zadra. Budući da su zadarskom primjerku nedostajala 2 lista (br. 44 i 45) A. Kočubinski je Maretiću nadopisao te dijelove iz primjerka lektionara koji se čuvao u Biblioteci novorosijskog sveučilišta (danas Državna biblioteka sveučilišta) u Odesi. Pored izdanja prvotiska modernom latiničkom grafičkom, Maretić je ispod crte nadodao varijante iz 2. i 3.⁹ izdanja *Lekcionara*, te iznio svoje spoznaje o grafiji i jeziku knjige. Maretić je po prijevodnim dvostrukim varijantama istih čitanja, kao i različitim ortografskim rješenjima uočio da je Bernardin bio urednik, redaktor i priređivač knjige, a ne i njezin autor, te da je knjiga zacijelo djelo više ljudi. Međutim, po tezi o nastanku prijevoda Maretić je presudno utjecao na Rešetara. Budući da Maretić u *Lekcionaru* nije našao veliki broj arhaizama crkvenoslavenskog jezika, a u svojem je predgovoru istaknuo one riječi koje bilo doslovnim prijenosom ili izmijenjenim smislom upućuju na latinski izvornik, zaključio je da je *Lekcionar* nastao isključivo na temelju prijevoda s latinskog jezika. Zatekavši navedeno stanje proučavanja lektionara, upravo u tom razdoblju započinje Rešetar sa svojim kritičkim objavljivanjem i interpretacijom tekstova lektionara. Godinu dana prije nego što je postao docentom za slavensku filologiju na bečkom sveučilištu Rešetar je objavio rukopisni *Zadarski lektionar* iz XV. st. iz franjevačkog samostana u Zadru, pohranjen u tadašnjoj dvorskoj biblioteci u Beču pod nazivom »evangeliarum croatice«, te pored njega rukopisni *Ranjinin lektionar*, kojega je 1508. počeo pisati dubrovački plemić Nikša Ranjina, (a kojega je Ivan Kukuljević donio u Zagreb, te je s njegovom ostavštinom danas vlasništvo HAZU). Ovaj značajan Rešetarov rad objavljen je 1894. u Zagrebu pod nazivom *Zadarski i Ranjinin lektionar, Djela JAZU*, knj. 13. Rešetar je prvo detaljno opisao *Zadarski lektionar*, datirao prema pismu njegov nastanak, utvrdio njegov sastav (epistole, evandelja, i dodatni blagoslovi), te ustanovio više ruku pisara koji su ga prepisivali. Izdanje je Rešetar priredio kritički, tj. prepisao ga je bez ikakve promjene, jedino je u okruglim zagradama i kurzivom nadodao slovo, slog ili riječ koji su omaškom ispušteni, dok je u napomenama na dnu stranice poispravljao pisarske greške koje je uočio. Ovim izdanjem je Rešetar pružio znatan doprinos razvijanju hrvatske tekstologije. Jednako tako pedantno Rešetar je prema analizi papira i rukopisa prišao određivanju *Ranjinog zbornika*, a prema kasnijoj privatnoj Ranjininoj bilješci o unucima iz 1570.–1577. i poslanicama Nikole Nalješkovića Rešetar je rekonstruirao Ranjininu biografiju. Budući da je Ranjina kao mlad dječak od 14 godina

⁸ Tomo Maretić, »Predgovor«, Ibid., *Djela JAZU*, knj. 5, Zagreb, 1885., str. V–XVII.

⁹ 2. izdanje *Bernardinovog Lekcionara* priredio je dom Benedat Zborovčić iz Trogira pod naslovom *Stumačenja od svetih Pistuo i Evandelji novo prištampanih i priridenih s velikom pomnjom*, Venecija, 1543.; a 3. izdanje priredio je Marko Andriolić Trogiranin pod nazivom *Pistule i Evanjelja po sfe godišće harvatskim jazikom stumačena. Novo prištampana i s pomnjom privijena po načinu novoga Misala narejena po sfetoj materi Crikvi*, Venecija, 1586.

prepisivao lekcionar napravio je brojne pogreške jer prema Rešetaru »nije dobro razumio teksta što je prepisivao«. ¹⁰ U objavljivanje *Ranjinina lekcionara* Rešetar je također unio pojedine priređivačke intervencije. Uspoređujući Ranjinin tekst s latinskom *Vulgatom*, Rešetar je ispravljao one greške za koje je smatrao da su nastale od nemarnog prepisivanja, a ne od slabijeg prevođenja. Najveći Rešetarov zahvat očituje se u tome što je praznine u *Ranjinom lekcionaru* popunio s riječima iz *Zadarskog* i *Bernardinovog lekcionara* i naznačio ih kurzivom i oblim zagradama. Ovaj važan Ranjinin prijepis prvi je u svrhu proučavanja jezika upotrijebio Đuro Daničić za svoju *Historiju oblika*, (Beograd, 1874.), a registrirao ga je i Leskien u svojoj već spomenutoj studiji iz 1881., gdje ga je doveo u vezu s *Bernardinovim lekcionarom*. Radi preglednosti sadržaja Rešetar je nakon Predgovora na strani 17 pružio i popis odlomaka *Sv. Pisma* koji se nalaze u oba lekcionara i u Bernardina.

Ubrzo nakon ovog kritičkog izdanja, Rešetar je 1898. pružio opširnu jezičnu analizu sva tri lekcionara u radu *Primorski lekcionari XV. vijeka*, ¹¹ a pored njih spomenuo je i sačuvani odlomak čakavskog *Korčulanskog lekcionara* iz početka XV. st. iz franjevačkog samostana na otoku Badija kod Korčule. ¹² U komparaciji lekcionara Rešetar je utvrdio da su prepisivači mijenjali jezik (glasove, riječi, oblike i sintaksu) prema govoru svojega kraja i vremena, mijenjali su i smisao teksta prema vlastitom razumijevanju biblijskog izvornika, a intervenirali su i u pogledu sadržaja, te su dodavane lekcije prema običaju mjesta ili vremena, a ispuštane su one koje više nisu trebale. S preciznošću Rešetar je od stranice do stranice rekonstruirao pisarske ruke i složen kompozicijski sastav lekcionara. *Zadarski lekcionar* je podijelio u tri ruke i naglasio razne dodatke. *Bernardinov* je podijelio u stariju redakciju prema čuvanju glasa l na kraju riječi i noviju ili mlađu gdje se uz glas l nalazi i o, te je također uočio razliku u grafijskim rješenjima unutar knjige. Pored starije i mlađe redakcije Rešetar je napravio i tematsko-sadržajnu podjelu lekcionara na lekcije pravoga lekcionara, te na službe zajedničkim svecima (commune sanctorum), službe pojedinim svecima (proprium sanctorum) i službe za veliku nedjelju i na vodokršće s dodacima. ¹³ Na temelju pojave dvostruko prevedenih lekcija Rešetar daje višestruko tumačenje postanka lekcionara, da je Bernardin »predao štampariji ili za nju prepisao komade od raznih rukopisa«, ili ostavlja mogućnost da je više ljudi u isto doba prepisivalo rukopis što je Bernardin htio

¹⁰ M. Rešetar, Ibid, str. 12.

¹¹ *Rad JAZU*, knj. CXXXIV (XLIX), str. 80–160 i knj. CXXXVI, str. 97–199; Zagreb, 1898.

¹² Korčulanski odlomak prvi je objavio Frano Radić u članku »Odlomak starog slovenskog rukopisnog evangelijara«, *Glasnik zemalj. muzeja Bosnu i Hercegovinu*, II, str. 254–262; 1890., a potom nakon što je navedeni odlomak završio u mađarskom nacionalnom muzeju u Budimpešti o njemu je pisao J. Melich, *Miseköny a XIV. Szadadboi*, Magyar könyiszemle, str. 36–64; i *Letopis Matice srpske*, sv. 117, str. 107; 1903.

¹³ M. Rešetar, Ibid., str. 85.

dati u štampu, ili da je više naših slagara slagalo lekcionar u Mlecima.¹⁴ *Ranjinin lekcionar* je Rešetar podijelio na 4 pisarska zahvata: na osnovni lekcionar koji je došao iz sjeverne Dalmacije u Dubrovnik, te je čakavski jezik preokrenut prema dubrovačkom dijalektu, na lekcije koje su preuzete iz Bernardina jer ih prvi osnovni lekcionar nije imao, na treći dio s lekcijama koje su tek u Dubrovniku prevedene s latinskog, na Ranjininu ruku koja je sve to prepisala za potrebe kućne kapele. Jezik sva tri lekcionara Rešetar je uspoređio s jezikom najstarijih pisaca: *Zadarski* sa Zoranićevim, *Bernardinov* s Marulićevim, a *Ranjinin* s jezikom Šiška Menčetića i Džore Držića. Rešetar je izdvojio brojne riječi koje obilježavaju mjesto nastanka lekcionara te je na samom završetku radnje konstatirao: »da *Zadarski lekcionar* u glavnome prikazuje govor dalmatinskih čakavaca negdje oko Zadra, *Bernardinov lekcionar* splječki govor, a *Ranjinin* dubrovački«. Ipak na strani 196 spomenuti zaključak ima i svoju djelomičnu kontradikciju na temelju komparativnog istraživanja jezičnih osobina sva tri lekcionara XV. st.: »u svakome od njih u glavnome je jedan isti dijalekat koji u pogledu glasova, oblika a i rečenica prikazuje vrlo malo i samo sitnijih razlika«. Šteta je da ovu tvrdnju Rešetar nije do kraja pojasnio i naglasio da su svi lekcionari usprkos lokalnim razlikama zapravo čvrsto oslonjeni na maticu ranog čakavskog hrvatskog književnog jezika.

Kao ključnu hipotezu nastanka lekcionara Rešetar se oslonio na Maretićevo mišljenje, te je donio sljedeći zaključak: »Negdje se je u primorju lekcionar s latinskog preveo na naš jezik, pa je taj prijevod prepisan za crkve u raznijem primorskiem gradovima. Pri tomu prepisivanju prvašnji mu se je oblik sve više mijenjao« (str. 83).¹⁵ Ova Rešetarova teza doživjela je, kao što će se vidjeti iz daljnjeg pregleda proučavanja lekcionara, svoju opravdanu korekciju. Premda minuciozni istraživač dijalekatskih i jezičnopovijesnih osobina lekcionara, Rešetar ponekad od preciznosti znanstvenog detalja nije uspio vidjeti sintezu cjeline. U svojoj tezi o nastanku lekcionara Rešetar je zanemario ogromni i presudni utjecaj glagoljaštva, koje je pohrvaćivanjem staroslavenskih tekstova indirektno izazvalo potrebu da se i na području latinske liturgije prevedu hrvatskim narodnim jezikom najvažnija misna čitanja. Ako postavimo pitanje zašto u XV. st. ne pronalazimo glagoljske lekcionare, odgovor iziskuje dobro poznavanje sačuvanih tekstova koji u Rešetarovo vrijeme nisu bili svi bibliografski obrađeni (sve do kasnijih proučavanja i *Hrvatske glagolske bibliografije* Ivana Milčetića iz god. 1911.), a i sam Rešetar nije se intenzivnije bavio glagoljskim tekstovima, već jedino dubrovačkim tekstovima na bosančici, (tj. zapadnoj ćirilici).¹⁶

¹⁴ M. Rešetar, *Ibid.*, str. 86.

¹⁵ Ovu Rešetarovu tezu o postanku lekcionara doslovce je prepisao Milorad Medini u svojoj *Povjesti hrvatske književnosti u Dubrovniku i Dalmaciji*, Matica Hrvatska, 1902.

¹⁶ U tom dijelu Rešetarova rada najpoznatiji je njegov prilog *Dubrovački zbornik od god. 1520.*, Srp. kraljevska akademija, knj. 24, Beograd, 1933., *Libro od mnozijeh razloga. Dubrovački ćirilski zbornik od g. 1520.*, Srp. kralj. akademija; *Zbornik za istoriju i književnost srpskog naroda*, Sremski Karlovci, 1926.

S današnjeg stupnja proučenosti tog područja upravo XV. i XVI. st. nazivamo zlatnim razdobljem tiskanja knjiga staroslavenskog bogoslužja, a u tom razdoblju tiskano je čak sedam izdanja staroslavenskih misala: Prvotisak 1483.; Baromićev, Senj 1494.; Bedričićev, Senj, 1507.; Pavla Modrušanina, Venecija, 1528.; Šimuna Kožičića Benje, Rijeka, 1531.; de Dominisov, Rijeka, 1540.; Brozićev, Venecija, 1561. Budući da su se unutar tih obrednih knjiga nalazile epistule i evanđelja koje je narod mogao razumjeti, nije bilo potrebe za stvaranjem posebnih prijepisa lekcionara, sve dotle dok glagoljskih knjiga nije uzmanjkalo, pa su i glagoljaška područja sve češće posizala za latiničkim lekcionarima.¹⁷ Neprijeporna je činjenica da su glagoljaši podržavali svijest da riječ *Sv. Pisma* bude razumljiva narodu, te je ta svijest iz njihovog pravca prodirala i na latinička područja.

Najsnažniji zaokret u pogledu sagledavanja tog razdoblja hrvatske crkvene književnosti napravio je Franjo Fancev. On je 1934. na temelju svoje analize u radu *Vatikanski hrvatski molitvenik i Dubrovački psaltir*¹⁸ dokazao da latinički hrvatski lekcionari imaju svoje uporište i izvor u hrvatskoglagoljskoj liturgijskoj književnosti, u kojoj je postepenim razvojnim procesom došlo do pohrvaćivanja staroslavenskih lekcionara. U tom radu Fancev je ustanovio za sva tri lekcionara (*Zadarski, Bernardinov, i Ranjinin*) da pojedina diskutabilna mjesta prijeвода svoj izvor imaju u crkvenoslavenskim tekstovima, koji se opet naslanjaju na grčki original *Sv. Pisma*. Na temelju komparativne analize lekcionara, molitvenika, psaltira, himnodijskih pjesama i ostalih tekstova latiničke i glagoljske književnosti Fancev je u spomenutom radu došao do važnog zaključka o postojanju najtjesnije veze između hrvatske latiničke crkvene književnosti sačuvane u tekstovima XIV., XV. i XVI. st. i crkvenoslavenske književnosti iz oblasti hrvatske glagoljaške crkve. Fancevljevu spoznaju uvažio je i Rešetar u svom pohvalnom prikazu spomenutog Fancevljevog rada, kojeg je Rešetar objavio u časopisu *Slavia*, 1936./37.¹⁹ U praškom časopisu Rešetar je sljedećim riječima korigirao svoje dotadašnje mišljenje: »Prema tome Fancevljevom dokazivanju o ovim spomenicima uopće mislim da će trebati modificirati ono što je doslije kazano napose o lekcionarima (isp. str. XLV–XLVIII), naročito neće se moći održati mišljenje Maretićevo i moje da je naš lekcionar preveden na narodni jezik s latinskoga, iako sam ja mislio da je prevodilac mogao biti pop glagoljaš koji se je obazirao i na njemu dobro poznati

¹⁷ Sličan zaključak nalazimo u radu Josepha Shütza *Das Handschriftliche Missale Illyricum, Lipsiense*, Wiesbaden, 1963., str. 16–17; gdje opaža da je crkvenoslavenski misal dobro služio na glagoljaškom području, a latinički lekcionar je bio potreban na području latinske liturgije.

¹⁸ F. Fancev, *Vatikanski hrvatski molitvenik i Dubrovački psaltir, dva latinicom pisana spomenika hrvatske proze 14. i 15. vijeka. Dodatak. Najstariji štampani hrvatski molitvenik (za štampu priredio Dr. Ciro Giannelli). Djela JAZU*, knj. 31, Zagreb, 1934. Predgovor, str. I–CXV.

¹⁹ M. Rešetar, *Vatikanski hrvatski molitvenik i Dubrovački psaltir (za štampu priredio i uvodom popratio Dr. Franjo Fancev)*. *Slavia*, Časopis pro slovanskou filologii, Ročník XIV, str. 244–248; Tiskem a nakladem Československe grafické Unie a.s., V Praze, 1936./37.

crkveni tekst, možda samo po pamćenju. Ali ipak mislim da se F. slabo obazirao na jedno principijelno pitanje: je li dosta konstatovati da u nekim od ovih spomenika ima negdje neka crkvena riječ ili koja rečenica prema crkvenom (grčkom) tekstu, pa da se reče da je to siguran trag od starije glagoljske matice? I ja priznajem da će ponajviše tako i biti, ali ne mora tako biti uvijek!«

Fancevljevo stajalište je rezultiralo tezom o tropismenoj povezanosti hrvatske glagoljičke, ćirilične i latiničke književnosti, a prihvatili su ga brojni potonji književni povjesničari.²⁰ Tek krajem 70-tih godina talijanski slavist Sante Graciotti ponovno inzistira na činjenici (koju niti Fancev niti potonji kroatistički znanstvenici nipošto ne isključuju), da »hrvatski leksionar u bitnome ovisi o latinskome.«²¹ U svom kapitalnom radu posvećenom problematici hrvatskih leksionara Jerko Fućak se u svom stajalištu nadovezuje na Fanceva sljedećim zaključkom: »U svakom slučaju, dodirnica staroslavenske tradicije, autoriteta Vulgate u zapadnom bogoslužju i urođene potrebe da riječ Božja bude narodu naviješćena na razumljivu jeziku jest teren na kojem je nastao i zajedno s narodom živio leksionar na hrvatskom narodnom jeziku, koji se dugo smatrao dijelom i nastavkom odobrena glagoljskog misala.«²²

Samo godinu dana prije ključnog Fancevljevog rada Rešetar je objavio još jedan veliki rad posvećen starim hrvatskim leksionarima – *Bernardinov leksionar i njegovi dubrovački prepisi*, Srpska kraljevska akademija, knj. 99, Beograd, 1933. U tom radu Rešetar je još zastupao svoje prvobitno mišljenje o samostalnom nastanku i latinskom prijevodu hrvatskih leksionara na području latinske crkvene službe, a proširenost i neobičnost tog običaja Rešetar ovako tumači: »To je kod nas moglo biti tim lakše što je malo ko, naročito među višim svećenicima (biskupima itd.) koji su redovno bili ino-stranci, imao jasan pojam o tome kako stoji srpskohrvatski²³ jezik prema

²⁰ Vinko Lozovina, *Dalmacija u hrvatskoj književnosti*, Zagreb, 1936.; Josip Hamm, *Judita u hrvatskim glagoljskim brevijarima*, Radovi Staroslavenskog instituta, 3, Zagreb, 1958.; Dragutin Kniewald, »Hrvatski liturgijski jezik«, *Bogoslovska smotra*, XXXIV, br. 2, str. 7–8; Zagreb, 1964. D. Kniewald, »Altslavische und kroatische Sprache im Gottesdienste«, *Liturgisches Jahrbuch*, 13, 33; 1963. Vjekoslav Štefanić, *Hrvatska književnost srednjega vijeka*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 1, Zagreb, 1969.; Eduard Hercigonja, »Hrvatska književnost srednjega vijeka«, *Zbornik Zagrebačke slavističke škole*, 1, Zagreb, 1973.; E. Hercigonja, *Nad iskonom hrvatske knjige (Rasprave o hrvatskoglagojskom srednjovjekovlju)*, Zagreb, 1983., Jerko Fućak, *Šest stoljeća hrvatskoga leksionara u sklopu jedanaest stoljeća hrvatskoga glagoljaštva*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1975.; Josip Bratulić, pretisak izdanja *Leksionar Bernardina Splićanina 1495.*; Predgovor V–XIX, Književni krug Split, Zavod za znanstv. i umjetnički rad HAZU, Split, 1991.

²¹ Sante Graciotti, *Il Messale raguseo della Biblioteca Vaticana nella tradizione letteraria e testuale*, Contributi italiani all' VIII Congresso internazionale degli slavisti, Roma, 1978., str. 93–124, isto i u zborniku *VII miedzynarodowy kongres Slavistow*, Warszawa, 21–27, VIII; 1973. Streszczenia referatow i komunikatow, Warszawa, 1973., str. 839.

²² Ibid., str. 132.

²³ Nakon svojeg političkog opredjeljenja za južnoslavensku opciju jedinstva između Hrvata i Srba kojeg je Rešetar izrazio u članku »Mea culpa«, *Zora*, III, br. 2, str. 49–52; Beč, april 1912., hrvatski jezik je nazivao srpskohrvatskim.

staroslavenskom, pa se često uzimalo da su oba jezika jedno isto...« (str. 2) Ova tvrdnja priličito je neutemeljena, budući da se itekako pazilo da se staroslavenska liturgija obavlja samo na od davnine utvrđenim glagoljaškim područjima, i pojedini zadržali zagovornici latinizeta, a protivnici glagoljaštva budno su pazili da se ta područja nekontrolirano ne šire. Međutim, već nekoliko stranica dalje Rešetar sam sebi unosi oprečni navod prema kojem zadarski arhibiskup u dogovoru s uredom papinske kurije ponovno odobrava običaj »da se u nekim prigodama i u gradu Zadru lekcije čitaju na narodnome jeziku, što ga on vrlo dobro razlikuje od staroslavenskog«. ²⁴ Kroz navedene citate možemo pratiti kako je Rešetar pokušavao ući u sagledavanje složene i dugotrajne borbe hrvatskog svećenstva (glagoljaša, franjevac i ostalih) za uporabu isprva staroslavenskog, a potom narodnog jezika u bogoslužju. Međutim, za povijesne sinteze kao da nije bilo dovoljnog snalaženja, te možemo zaključiti da je Rešetar najjači na području dijalektološke analize jezika lektionara.

Pomak u povijesnom sagledavanju nastanka hrvatskih lektionara Rešetar je u ovom radu iznio na temelju članka A. Liepopilija ²⁵ prema kojem pop Nikola Nigro s Pelješca oporučno ostavlja već 1395. izvor iz psaltira s tumačenjem i evanđelistar na narodnom jeziku. Nadalje, Rešetarov rad pored već proučavanog Ranjininog prijepisa, posebnu pažnju posvećuje dubrovačkim prijepisima lektionara na zapadnoj ćirilici, tj. bosančici, a to su *Lajpciški lektionar* (kojega je 1. opisao Leskien u već spomenutom radu) i *Dubrovački lektionar* sačuvan u dubrovačkom Dominikanskom samostanu. Prema vlastitoj jezičnoj analizi Rešetar je ispravio i nadopunio Leskienu ustvrdivši da je *Lajpciški lektionar* prepisan iz 2. izdanja *Bernardinovog lektionara* iz 1543. U Rešetarovom opisu Lajpciškog lektionara nailazimo i na jedan usputni podatak, ali koji danas vrlo znakovito govori o olakom hrvatskom shvaćanju narodne baštine i pismenih dragocjenosti. U toj usputnoj činjenici doznajemo da je »naš poznati učenjak Splječanin Paštrić, kustos Vatikanske biblioteke darovao 1699. u Rimu original Lajpciškog rukopisa tadašnjemu direktoru Lajpciške gradske biblioteke G. Chr. Goetzeu. Taj onodobni nedostatak svake svijesti da bi raritetne i vrijedne knjige trebale ostati svojina naroda kojemu po postanku, autorstvu i namjeni pripadaju, vjerojatno je odigrao ulogu i u Rešetarovoj odluci da svoju knjižnicu s bogatim raritetima iz dubrovačke baštine proda praškoj biblioteci. ²⁶ Ipak, moramo uzeti u obzir da su važan razlog u prodaji Rešetarove knjižnice činile novčane poteškoće u kojima se Rešetar našao nakon

²⁴ M. Rešetar, *Ibid.*, str. 4, podatak navodi prema radu L. Jelića, *Fontes historici liturgiae glagolito-romanae*, XVI, pag. 28; Krk, 1906.

²⁵ A. Liepopili, »Slavensko bogoslužje u Dubrovniku«, *Rad JAZU*, knj. 220, str. 39; Zagreb, 1919.

²⁶ Vidi o tome sljedeće radove, Oton Berkopec, *Rešetarova Knjehovna Ragusian*. Jugoslavenska literatura ve slovanske knihovn, Praha, 1967. i Mirko Kratofil, »Knjižnica Milana Rešetara u Pragu«, *Dubrovački horizonti*, IV, br. 9–10, str. 52–54; Zagreb, srpanj 1972.

preseljenja u Firencu, kako je to prema Rešetarovoj korespondenciji istražila Maria Rita Leto.²⁷

Lajpciški lekcionar Rešetar je podijelio na više pisarskih ruku, dok je nadopunu lekcionara iz XVII. vijeka stavio pod utjecaj veze s Bandulavićevom redakcijom *Bernardinovog lekcionara*.²⁸ Iako je Rešetar ovim spominjanjem Bandulavićeva rada bio na rubu mogućnosti sagledavanja velike, povijesno dalekosežne sinteze razvoja hrvatskih lekcionara, on se nije u to upustio, njegov znanstveni interes usmjerio se na dijalektološke detalje i dubrovačko područje. Tek spomenuta monografija Jerka Fućaka *Šest stoljeća hrvatskih lekcionara* postavila je cjelovitu povijesnu sintezu utjecaja *Bernardinovog lekcionara*, koji je ostavio svoj trag i na preradu Kašićeva lekcionara (Rim, 1641.), te preko izdanja Bandulavićevih lekcionara (iz 1613., 1626., 1640., 1665. i 1682.), Kneževićeve prerade Bandulavića iz 1773., do izdanja budimskih lekcionara i izdanja slavonskih franjevac: Nikole Kesića iz 1740., Emerika Pavića iz 1764. i Marijana Lanosovića iz 1794.

Potom je Rešetar u istom radu²⁹ pružio podatke o Dubrovačkom prijepisu *Bernardinova lekcionara* pohranjenog kod dubrovačkih dominikana, koji je došao 1582. u dominikansku knjižnicu, a prvi ga je registrirao Serafin Crijević u katalogu knjižnice iz 1751.³⁰ O Dubrovačkom prijepisu prvo izvješće je donio M. Milas u radu »Starinski hrvatski Evangjelistar«,³¹ iz 1893. Vid Vuletić-Vukasović je uputio rukopis Rešetaru koji je potom prvi ustanovio da se radi o prijepisu Bernardina. Budući da je Rešetar proučio i objavio dubrovački zbornik *Libro od mnozijeh razloga* iz 1520. prvi je utvrdio prema analizi pisma da su *Libro* i *Dubrovački lekcionar* prijepis iste pisarske ruke. Na strani 28 istog rada Rešetar je postavio svoje mišljenje da su dubrovački lekcionari pisani za potrebe latinaške crkve, ali je ipak ostavio mogućnost da su se lekcionari upotrebljavali i na crkvenoslavenskom liturgijskom području dubrovačke okolice, zbog oskudice staroslavenskih knjiga. Posebnu pozornost Rešetar je uvijek posvećivao raznim bilješkama vezanim uz dubrovačku povijest. Na jednom detalju iz prikaza Dubrovačkog prijepisa možemo vidjeti koliko je Rešetar znao biti nenadmašan i uporan u otkrivanju neobičnih arhaičnih podataka vezanih uz dubrovačke lokalitete. Primjerice, kuriozitet naziva u kojem dubrovački pisar dan sv. Petra ad vincula naziva dan sv. Petra klobučice – prema nazivu

²⁷ Maria Rita Leto, *Milan Rešetar*, Zavod za znanost o književnosti, Zagreb, 1989., str. 21.

²⁸ Puni naslov lekcionara Ivana Bandulavića glasi *Pištrole i Evandelja priko svega godišta novo istomačena po razlogu Misala Dvora rimskoga*. Novije spoznaje o ovom lekcionaru vidi u radu Nikice Kolumbića *Ivan Bandulavić*, Hrvatski biografski leksikon, I. sv., Jugosl. leksikografski zavod, Zagreb, 1983., str. 415.

²⁹ *Bernardinov lekcionar i njegovi dubrovački prepisi*, Srpska kraljevska akademija, knj. XCIX, Filosofski i filološki spisi, knj. 23, Beograd, 1933.

³⁰ Rukopis Crijevićeva kataloga glasi *Chirographotheca Coenobij S.Dominicci de Ragusio Ordinis Praedicatorum*.

³¹ *Vienac*, XXV, br. 33, str. 531; Zagreb, 19. kolovoza 1893.

malog svoda što prekriva dubrovačku ulicu u kojoj je nekoć postojala srušena crkva S. Petrus ad vincula.

U radu o dubrovačkim prijepisima lektionara možemo istaknuti još jednu Rešetarovu tezu u kojoj je znatan utjecaj Rešetarova političkog uvjerenja ostavilo traga i na posljedice njegova filološkog rada. Naklonost prema Srbima Rešetar je imao ne samo iz svojeg političkog uvjerenja, već je velikim dijelom na njega utjecala pogrešna teza onodobnih slavista, od Dobrovškoga, preko Kopitara do Franje Miklošića, da su samo čakavci Hrvati, a svi štokavci Srbi. Kao što je vidljivo iz citata Rešetar je redovito upotrebljavao jezično političku sintagmu srpskohrvatski jezik, te ga nije smetalo niti nelogično uvrštavanje najstarije hrvatske katoličke crkvene književnosti (npr. katoličkog oficija) među spomenike srpske pismenosti,³² samo zato što je djelo bilo tiskano ćirilicom. Rešetar je spadao u krug onih intelektualaca koji su naivno vjerovali da su Hrvati i Srbi jedan narod i da će se ostvariti puno jedinstvo između njih.³³ U svom proučavanju najranijih hrvatskih lektionara Rešetar se uporno i tvrdoglavo borio za jednu svoju jezičnu tezu, koja se već za njegova života, a posebice u kasnijem razdoblju pokazala vrlo upitnom. Na analizi sva tri dubrovačka prijepisa *Bernardinova lektionara (Lajpciškog, Dubrovačkog i Ranjinina)* Rešetar je uočio da je štokavsko-jekavski oblik govora dosljednije, iako ne sasvim dosljedno, proveden kod prva dva lektionara koja su priredili svećenici iz dubrovačke seoske okolice, a kod vlastelina Ranjine se priličito učestalo nalaze čakavsko-ikavski oblici, čak su zadržane i zamjenice *ča* i *zač*. Međutim, Rešetar je odlučno nijekao svako moguće prvobitno postojanje čakavštine na području Dubrovnika. Na strani 32 Rešetar je sljedećim riječima pravdao Ranjine čakavizme: »Po svoj prilici Ranjina je zadržavao više čakavsko-ikavskih osobina, jer su njemu bile bez sumnje manje neobične – ta on je godinu dana ranije počeo prepisivati u svojem *Zborniku* i pjesme najstarijih dubrovačkih pjesnika, u kojima su se te dubrovačkom govoru neobične osobine često nalazile«. ³⁴ U kasnijem radu iz godine 1951. pod nazivom »Najstariji dubrovački govor« Rešetar je izrekao tvrdnju koja ga je čak dovela u kontradikciju s njegovim vlastitim ranijim proučavanjem *Ranjina zbornika*, te je u vezi problematike najstarijeg dubrovačkog govora ustvrdio: »odlučno prevlađivanje neobičnih ikavskih oblika, kojih u mlađega savremenika prvih pjesnika, vlastelina Nikša Ranjine, nikako nema, – jednom riječi, da su *pjesnici pisali kako nijesu govorili*«. ³⁵ Ovim stajalištem Rešetar

³² Vidi rad *Dva dubrovačka jezična spomenika iz XVI. vijeka* (prir. M. Rešetar i C. Giannelli), Srpska kralj. akademija, knj. CXXI, Filozofski i filološki spisi, knj. 32, Beograd, 1938. U toj knjizi Rešetar je objavio jedan katolički molitvenik iz 1512., a imenovao ga je srpskim molitvenikom.

³³ Dio tog svjetonazora možemo pratiti u Rešetarovom radu: »I opet o čakavštini uopće, a napose o »Čakavštini« u Dubrovniku«, *Nova Zeta*, III, br. 1, str. 2–7; Cetinje, 1891.

³⁴ *Bernardinov lektionar i njegovi dubrovački prepisi*, Ibid.

³⁵ Milan Rešetar, »Najstariji dubrovački govor«, *Glas srpske akademije nauka*, NS/CCI, br. 1, str. 36; Beograd, 1951.

je branio i svoju ranu tezu iz 1891. o granicama čakavštine, prema kojoj čakavština nikad nije dosegala do dubrovačkog područja.³⁶ U istom broju časopisa reagirao je odmah na Rešetarov stav i Vatroslav Jagić, te je iskazao mišljenje da su upravo dubrovački patriciji mogli govoriti i nekim drugim, jače starinskim i konzervativnim govorom, koji je bio bliži govoru dalmatinskog plemstva nego govoru vlastitih pučana.«³⁷ Međutim, Rešetar je zastupao drugačije mišljenje: »Ne može se dakle nikako vjerovati da se je u gradu Dubrovniku u XV. vijeku govorio dijalekt koji se je tada govorio, a donekle i sada govori, u sjevernoj Dalmaciji, pa bilo da se uzme da je taj stariji dijalekt (čakavsko-ikavski) malo pomalo uzmicao pred novijim (štokavsko-jekavskim) koji ga je sasvim potisnuo, najprije iz okolice a onda i iz (konzervativnoga) grada, ili da je putem ženidaba, i eventualno doseljavanjem, prelazio iz sjeverne Dalmacije, mimo štokavsko-jekavsku okolicu, u grad Dubrovnik.«³⁸ U fus-noti istog rada Rešetar je kritizirao oprečna mišljenja uglednih jezikoslovaca, prvo Petra Skoka koji je zastupao tezu da je »pod utjecajem čakavske Dalmacije izvršeno i samo slaviziranje dubrovačke iskonski romanske vlastele« (*Slavia*, X, str. 493), i potom Stjepana Ivšića koji je smatrao da je govor dubrovački još prije prvih pjesnika bio čakavsko-ikavski s unosima štokavštine (*Grada JAZU*, sv. 11, str. 10). Međutim, u radu o primorskim lekcionarima Rešetar je smatrao: »A što se još starijih pjesnika tiče, naime, prve dvojice Menčetića i G. Držića, ja još jednako tvrdim da su i oni pisali pretežno ikavski povodeći se za dalmatinskijem govorom.«³⁹ Za čakavizme koji su prisutni kod najstarijih dubrovačkih pjesnika Rešetar je smatrao da su oni temeljeni na imitaciji Marulićeve poezije i njegove pjesničke škole u drugoj polovici XV. st. Rešetara je najjače pobio Josip Hamm 1962. u svom osvrtu *C. A. Van den Berk, Y a-t-il substrat čakavien dans le dialecte de Dubrovnik*⁴⁰ ustanovivši da je Rešetarova tzv. »splitska škola« s Marulićem kao začetnikom izvan činjenica književne povijesti: »...*Judita*, koja je napisana 1501., izišla je tek 1521., kada je Š. Menčetiću bilo 67–68 godina (umro je 1524.), a Dž. Držić je već dvadeset godina bio mrtav. Da je takva »splitska škola« postojala, ona bi nadovezala i nadovezivala u prvom redu na ovo djelo, a tada bi došla nekoliko decenija prekasno da utječe na Dubrovnik... Drugo je, što je Rešetar, tvrdoglavo, do kraja života, ostao kod teze, koju je već u toj raspravi iznosio, da čakavština nikada nije sezala do Dubrovnika i da se u Gradu nikada nije govorilo čakavski. Tu je bio tako intrasigentan, da se i u posljednjoj raspravi, koja je izišla poslije njegove smrti (»Najstariji dubrovački govor«,

³⁶ Milan Rešetar, »Die čakavština und deren einstige und jetzige Grenzen«, *Archiv für slavische Philologie*, XIII, str. 93–109, 161–199, 361–388; Berlin, 1891.

³⁷ Vatroslav Jagić, »Einige Bedenken aus Anlass der vorhergehenden Abhandlung Dr. Rešetar's«, *Archiv für slavische Philologie*, XIII, str. 388–397; Berlin, 1891.

³⁸ *Bernardinov lekcionar i njegovi dubrovački prepisi*, Ibid., str. 30.

³⁹ *Primorski lekcionari 15. vijeka*, Ibid., str. 133.

⁴⁰ Osvrt Josipa Hamma objavljen je u časopisu *Slovo*, br. 11–12, str. 234–239; Zagreb, 1962.

u *Glasu Srpske akademije nauka*, NS, CCI, 1951., str. 1–48), okomio na Jagića, i na Vaillant, i na Belića, Skoka, Ivšića i Barića, što su samo na čas mogli pomisliti, da se u Dubrovniku – među plemstvom, kada se ono poslavenilo (Jagić), među pomorcima i ribarima (Belić), radnicima i obrtnicima (Barić), ili uopće neko vrijeme (Skok, Ivšić), ili, ako ne u Dubrovniku, a ono makar u Gružu (Vaillant) moglo govoriti i čakavski (čakavsko-ikavski)«. ⁴¹ Štoviše, na temelju Rešetarova izdanja *Libra od mnozijeh razloga*, objavljenog 1926. u izdanjima Srpske kraljevske akademije ⁴², Stjepan Ivšić je uočio prisutnost glagoljske čakavske pjesme s kraja XIV. st. koja je »okrenuta na dubrovački govor« prepisana u dubrovački zbornik, te je ustvrdio kako je hrvatska čakavska poezija sa sjevera dolazila Dubrovčanima i ostavila svoj neupitni utjecaj na razvoj najstarijeg pjesničkog jezika u Dubrovniku. ⁴³ Na temelju himnodijske crkvene pjesme *Poj željno* koja je sačuvana u najstarijoj hrvatskoj glagoljskoj pjesmarici (rukopisnom Pariškom zborniku *Code Slave* 11) iz pariške Nacionalne biblioteke, Ivšić je uspio popuniti i popraviti pojedine stihove koji su u Rešetarovom izdanju *Libra od mnozijeh razloga* ostali neodgonetnuti i izostavljeni.

Veliki previd Milana Rešetara, pa i kasnijih hrvatskih povjesničara na čelu s Maretićem i tzv. »vukovcima« je neshvatljivo zanemarivanje pjesničkog književnog jezika, kao najrazvijenijeg i ključnog pokretišta u izgradnji jezika jednog naroda. Isključivanje jezika književnosti, (koji uvijek ima svoju užu ili širu percepciju, i svoj radijus odjeka u narodnoj svijesti) iz domene povijesno-jezičnog proučavanja, imalo je svoj nesretan utjecaj i na izradu Akademijina rječnika.

Usprkos ovdje iznesenih kritičkih primjedbi na određene Rešetarove stavove i ograničenja dosega rada, moramo istaknuti da je svojim proučavanjem lekcionara Rešetar ostvario i jedan bitan pomak koji će postupno sve više utjecati na autore povijesti književnosti da promijene svoj stav preskakivanja i nedovoljnog poznavanja najranije hrvatske srednjovjekovne crkvene književnosti. Vrlo važan Rešetarov pomak u sagledavanju tog razdoblja je njegov zaključak da jezično-umjetničke tvorbe renesansne književnosti Dalmacije i Dubrovnika iz XV. i XVI. stoljeća nisu nastale »ex nihilo« već su presudno povezane s tradicijom prethodnog razdoblja hrvatske latiničke i glagoljske crkvene književnosti. Rešetar je to izrekao riječima koje potiču buduće istraživače na daljnje istraživanje najranijeg razdoblja hrvatske književnosti: »Mladi dubrovački vlasteličići već su u prvoj polovici XV. vijeka sastavljali stihove u dvanaestercima, pa je lako uvidjeti, da ono što mi obično zovemo »početkom« srednjeg doba naše književnosti, uprav je

⁴¹ J. Hamm, *Ibid.*, str. 238.

⁴² M. Rešetar, *Libro od mnozijeh razloga*, Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskoga naroda, knj. 15, Sr. Karlovci, 1926.

⁴³ Stjepan Ivšić, »Jedna hrvatska glagoljska pjesma iz 14. vijeka u 'Libru od mnozijeh razloga'«, *Grada za povijest književnosti hrvatske*, JAZU, XI, str. 1–10; Zagreb, 1932. (separat).

»početak« samo za nas koji nekoliko vijekova gledamo na to, ali u istinu nije nikakav početak već plod dugog pripravljanja i razvijanja kojemu danas na žalost ne možemo da uhvatimo traga«. Tragovi ovog važnog Rešetarovog poticaja ipak su postupno uhvaćeni, ali oni su došli u generacijama potonjih istraživača (Vjekoslava Štefanića, Svetozara Ritiga, Stjepana Ivšića, Josipa Hamma, Eduarda Hercigonje, Branka Fučića, Radoslava Katičića, Stjepana Damjanovića, Anice Nazor, Marije Pantelić, Ivana Ostojića, Josipa Vrane, Josipa Tandarića, Josipa Bratulića, Nikice Kolumbića, Dunje Fališevac, Biserke Grabar) koji su pružili znatan doprinos proučavanjima hrvatske srednjovjekovne književnosti i jezika.

Možemo zaključiti da je važan doprinos u proučavanju najstarijih hrvatskih lektionara Rešetar pružio svojim savjesnim kritičkim izdanjima hrvatskih lektionara (*Ranjinina* i *Zadarskog*).⁴⁴ U tim izdanjima Rešetar se pokazao kao dobar tekstolog, nastojao je sačuvati izvoran tekst, nije radio velike intervencije u tekstu, osim ispravki očitih omaški koje je uvrstio u bilješke, ostavljao je originalnu interpunkciju i pravopisna obilježja. Možemo se složiti s mišljenjem Marie Rite Leto da je »Rešetarova zadaća bila da pokaže kako se je u jezičnom pogledu mijenjao *Bernardinov lektionar* kad se je u Dubrovniku prepisivao«. ⁴⁵ Rešetar je podrobnom jezičnom analizom pokazao kako se lektionari u pogledu jezika parcijalno razlikuju jedan od drugoga, ali i od govora Rešetarova vremena. Svoju punu znanstvenu pozornost autor je posvetio analizi jezičnih oblika, dijalektoloških osobitosti teksta, pojedinim pravopisnim rješenjima i uočavanju razvojnih promjena unutar spomenutih lektionara. Rešetarove studije o lektionarima napravile su pomak u pogledu potrebe specijalizacije povijesnojezične i dijalektološke vizure, te se stručna usmjerenost prema jezičnoj obradi nakon Rešetara izričitiije navodi tek u radu Josipa Vrane *Blagdanar Popa Andrije iz Novog*, objavljenog u Zagrebu 1951.⁴⁶

Rešetar je sporedno ulazio u područje određivanja književnopovijesne geneze tekstova, a nije se doticao analize ili interpretacije lektionara kao književnih tekstova. Moramo naglasiti da u to početno doba proučavanja hrvatske srednjovjekovne književnosti još se uvijek čitavom razdoblju prilazilo s pozicije strogo filološke i pozitivističke metode prikupljanja i registracije građe i razvrstavanja u kronološkom slijedu, dok se u tekstovima pronalazila jedino vjersko-moralna ili pismeno-kulturna uloga. U to doba nitko još tim tekstovima nije prilazio kao duhovnim književnoumjetničkim ostvarenjima, te današnji zaokret u komparativnoj, tekstološko-estetskoj i interpretacijskoj analizi srednjovjekovnih tekstova možemo intenzivnije pra-

⁴⁴ »Zadarski lektionar«, *Djela JAZU*, knj. 13; te interpretacija u radu »Primorski lektionari 15. vijeka«, *Rad JAZU*, 134 i 136.

⁴⁵ Maria Rita Leto, *Milan Rešetar*, Zavod za znanost o književnosti, Zagreb, 1989., str. 52.

⁴⁶ Eduard Hercigonja, *Nad iskonom hrvatske knjige*, (*Rasprave o hrvatskoglagoljskom srednjovjekovlju*), Zagreb, 1983., str. 281.

titi tek od novijih radova.⁴⁷ U novije doba aktualno je otkrivanje spoznaja o pojedinim individualnim postupcima, prijevodnim ili kreativnim osobitoštim, te ostalim dosezima književnoizražajnih karakteristika srednjovjekovnih prozних crkvenih tekstova.

U Rešetarovo vrijeme nisu još bili sazreli uvjeti za donošenje sinteze koja bi sagledala ulogu lekcionara u povijesnom tijeku razvoja hrvatskog jezika i književnosti. Tek u radovima Jerka Fućaka⁴⁸ i Josipa Bratulića⁴⁹ sagledana je golema i nezaobilazna uloga hrvatskih lekcionara u konstituiranju hrvatskog jezika. Stoga ćemo proučavanja o lekcionarima završiti sa današnjom Bratulićevom sintezom sagledavanja uloge lekcionara: »Hrvatski lekcionari, od rukopisnih kodeksa, preko *Lekcionara* Bernardina Spli-

⁴⁷ Od novijih radova o srednjovjekovnoj crkvenoj prozi možemo istaknuti:

- Marko Japundžić, »Glagoljski brevijar iz g. 1465.«, *Radovi Staroslavenskog instituta*, 2, str. 155–193; Zagreb, 1955.
- Marija Pantelić, »Glagoljski kodeksi Bartola Krbavca«, *Radovi Staroslavenskog Instituta*, 5, str. 5–89; Zagreb, 1964., Ista, »Odras sredine u hrvatskoglagojskim liturgijskim kodeksima 14. i 15. stoljeća«, *Slovo*, 21, str. 324–332; Zagreb, 1971.
- Josip Hamm, »Starohrvatski prijevod 'Pjesme nad pjesmama'«, *Slovo*, 6–8, str. 195–235; Zagreb, 1957.
- Eduard Hercigonja, »Srednjovjekovna književnost«, *Povijest hrvatske književnosti*, sv. 2, Mladost–Liber, Zagreb, 1975.
- Josip Tandarić, prikaz knjige Jerka Fućaka *Šest stoljeća hrvatskoga lekcionara*, *Slovo*, 28, str. 432–440; Zagreb, 1976.
- Ksenija Režić, »Iz stilematike hrvatskoglagojskoga lekcionara«, *Istra*, br. 3–4, XVIII, str. 25–32; Pula, 1980.
- Dunja Fališevac, *Hrvatska srednjovjekovna proza, književnopovijesne i poetičke osobine*, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 1980.
- Dunja Fališevac, »Načela kompozicije u djelima hrvatske srednjovjekovne proze«, u knjizi *Stari pisci hrvatski i njihove poetike*, Zagreb, 1989.
- Eduard Hercigonja, *Nad iskonom hrvatske knjige, (Rasprave o hrvatskoglagojskom srednjovjekovlju)*, Zagreb, 1983.
- Anica Nazor, »Glagoljske knjige tiskane u Senju (1494.–1508.)«, *Acta graphica*, VII, br. 1, str. 1–18; Zagreb, 1995.
- Anica Nazor, »Tragom Parčićeva glagojskoga Misala«, *Zadarska smotra*, XLII, br. 3, str. 103–120; Zadar, 1993.
- Anica Nazor, »Osvrt na novija proučavanja hrvatskoglagojskih rukopisa«, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 37, str. 183–206; Zadar, 1995.
- Stjepan Damjanović, »Hrvatski glagoljaši i počeci hrvatskoga književnog jezika«, *Croatica*, XXIII/XXIV, br. 37/38/39, str. 93–106; Zagreb, 1993.
- Marko Japundžić, *Tragom hrvatskoga glagolizma*, knj. 4, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1995., (priredili Petar Bašić i Stjepan Damjanović).
- Josip Bratulić, »Hrvatski lekcionar Marka Andriolića«, *Bogoslovska smotra*, god. LXIV, br. 1/4; str. 489–493; Zagreb, 1994.
- Antonija Zaradija-Kiš, *Knjiga o Jobu u hrvatskoglagojskoj književnosti*, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 1997.
- *Znanstveni skup Senjski glagoljaški krug (1248.–1508.)*, Zagreb, HAZU, 1998., (gl. urednik Milan Moguš).
- Antonija Zaradija-Kiš, »Književno nasljeđe Šimuna Grebla«, *Buzetski zbornik*, knj. 28, str. 95–99; Buzet, 2002.

⁴⁸ Jerko Fućak, *Šest stoljeća hrvatskoga lekcionara u sklopu jedanaest stoljeća hrvatskoga glagoljaštva*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1975.

⁴⁹ Josip Bratulić, pretilsak izdanja *Lekcionar Bernardina Spličanina 1495.*; Predgovor V–XIX, Književni krug Split, Zavod za znanstveni i umjetnički rad HAZU, Split, 1991.

ćanina, inkunabule iz 1495. i njegovih kasnijih izdanja, usmjeravali su razvojni put hrvatskoga književnog jezika od uskog čakavskog prostora – u ozračju glagoljaške tradicije, na kojoj su nastali – prema širokim prostranstvima hrvatskih štokavaca i kajkavaca. Na takav način šireći se narodnim prostorom, oni su jedinstvenim jezikom rušili političke i društvene granice koje su dijelile hrvatski narod pod različitim državnim suverenitetima (Venecija, Austrija, Otomansko carstvo) i dijalektalno-jezičnim različitostima (čakavci, kajkavci, štokavci). *Lekcionar* i *Ritual* bile su jedine knjige koje je hrvatski narod stoljećima, skoro na cjelokupnom prostoru, slušao svake nedjelje i blagdana, u najsvečanijim časovima svoga života i u istoj jezičnoj postavi. Zato su lekcionari u temeljima hrvatske jezične tradicije.⁵⁰

REŠETAROVA INTERPRETACIJA HRVATSKIH LEKCIONARA

Sažetak

Rešetarova tekstološka izdanja, te jezično-dijalektološka komparativna i književnopovijesna proučavanja najranijih hrvatskih lekcionara (*Zadarskog lekcionara* iz prve pol. XV. st.; *Bernardinovog lekcionara*, Mleci 1495.; *Ranjinina lekcionara* iz 1508. i *Korčulanskog odlomka* iz XV. st.) zastupaju prvobitnu autorovu tezu o izravnom prijevodu s latinskog. U kasnijoj fazi Rešetar je jednim dijelom uvažio doprinos Fancevljeve teze o povezanosti i oslanjanju hrvatske latinističke književnosti na glagoljaške spise na koje ukazuju grčki tragovi glagoljaških prijevoda. Preciznom jezičnom analizom Rešetar je uočio da lekcionari odražavaju govor mjesta prijepisa, ali i arhaizme starijih predložaka, te je pored toga ustanovio različite nadopune u lekcionarima, prijepise više pisara, koje su uzrokovale međusobno različit sastav lekcionara. Tumačeći ikavske elemente u jekavskim prijepisima starije hrvatske dubrovačke duhovne proze, Rešetar se protivio tezi o postojanju starijeg ikavsko-čakavskog narječja u Dubrovniku, usprkos evidentnim čakavizmima najranijih dubrovačkih pjesnika (Džore Držića i Šiška Menčetića). Ovu Rešetarovu tezu osporio je najizričitiije Josip Hamm. U proučavanju lekcionara Rešetar je najuspješnije postavio prosudbu da su jezično-umjetničke tvorbe humanističko-renesansne književnosti Dalmacije i Dubrovnika iz XVI. st. bitno povezane s književno-jezičnom tradicijom prethodnog razdoblja.

REŠETARS INTERPRETATION DER KROATISCHEN LEKTIONARIEN

Zusammenfassung

Rešetars textologische Ausgaben sowie seine sprachlich-dialektologische, komparatistische und literaturgeschichtliche Analysen der frühesten kroatischen Lektionarien (*Zadarer Lektionarium* aus dem 15. Jahrhundert; *Bernardiner Lektionar-*

⁵⁰ Josip Bratulić, »Hrvatski lekcionar Marka Andriolića«, *Bogoslovska smotra*, LXIV, br. 1/4, str. 489; Zagreb, 1994.

ium, Venedig 1495; *Ranjina-Lektionarium* aus dem Jahr 1508 und der *Korčula-Abschnitt* aus dem 15. Jahrhundert) artikulieren die ursprüngliche These des Autors von der wörtlichen Übersetzung aus dem Lateinischen. In seiner späteren Phase akzeptiert Rešetar – zumindest teilweise – die These Francevs über die Verbundenheit mit den glagolitischen Schriften bzw. das Anknüpfen der kroatischen lateinischen Literatur an diese, wie dies die griechischen Spuren in den glagolitischen Übersetzungen belegen. In seiner minutiösen sprachlichen Analyse stellte Rešetar fest, dass die Lektionarien die Sprache des Gebiets, in dem sie abgeschrieben wurden, sowie die Archaismen der älteren Vorlagen widerspiegeln. Darüber hinaus stellte er fest, dass die Lektionarien durch verschiedene Abschreiber ergänzt wurden, was zu vielen Unterschieden auf der inhaltlichen Ebene geführt hat. In seiner Deutung der ikawischen Prosa stellte sich Rešetar der These von der Existenz einer älteren ikawisch-čakawischen Mundart in Dubrovnik entgegen, und zwar trotz der vorhandenen Čakawismen in den Werken der frühesten Dubrovniker Dichter (Džore Držić und Šiško Menčetić). Diese These Rešetars wurde von Josip Hamm widerlegt. Zu den erfolgreichsten Teilen seiner Auseinandersetzung mit den Lektionarien gehört Rešetars Einschätzung, dass im 16. Jahrhundert die sprachlich-künstlerischen Errungenschaften der Literatur aus der Epoche des Humanismus und der Renaissance in Dalmatien und Dubrovnik im Wesentlichen mit den literarisch-sprachlichen Traditionen der vorangegangenen Epochen verbunden sind.

Sl. 12.: Rešetar u svom stanu u Zagrebu, u biblioteci, između 1922. i 1928.

Milan Rešetar o pjesnicima *Ranjinina zbornika*

Izvorni znanstveni članak

UDK 821.163.42 09 Rešetar, M.

Pobuda za naslovnu temu vezana je uz spoznaju da je ona dio povijesti hrvatskog petrarkizma, budući da je Milan Rešetar priredio kritičko izdanje tzv. *Ranjinina zbornika* (1507.), koji pak rukopis sa 820 pjesničkih tekstova potvrđuje važnu književnopovijesnu činjenicu da je petrarkistički pokret u Hrvatskoj najraniji u Europi izvan Italije. Taj je *Zbornik* ujedno i važan nadnevak u povijesti hrvatske književnosti, jedna od najznakovitijih pojava u njezinoj sinkronizaciji s europskim poetičkim tendencijama, što ih je inauguirala renesansna epoha. Rešetar je, naime, u nizu *Stari pisci hrvatski*, knjiga II., priredio »drugo, sasvim preuđešeno izdanje« rukopisa (JAZU, Zagreb, 1937.), nazvavši ga *Pjesme Šiška Menčetića i Džore Držića i ostale pjesme Ranjinina zbornika*. To je izdanje napokon omogućilo znanstvene uvjete za proučavanje hrvatske svjetovne lirike s kraja XV. i početka XVI. stoljeća petrarkističkog pečata, koji obilježuje renesansnu zapadnoeuropsku poeziju i koji na više razina potvrđuje iznimni položaj naših pjesnika u tom kontekstu.

Rešetar je svoj posao u filološkom, tekstološkom i općenito pozitivističkom pogledu obavio primjerno, u skladu sa svojim neospornim znanstvenim ugledom, i u tome mu pripadaju nemale zasluge. Međutim, kao književni povjesnik, osobito kad se upušta u analize tekstova i estetske prosudbe, podložan je kritičkom preispitivanju, to više što su njegova stanovita stajališta utjecala na kasniji pristup Šišku Menčetiću i Džori Držiću. Riječ je o petom poglavlju¹ opširna uvoda na 95 stranica, gdje govori o spomenutim dvama Dubrovčanima, kojima, inače, pripadaju tri četvrtine pjesama *Zbornika*. Što se tiče životopisâ, Rešetar je točno prepričao ono što je potvrđeno dokumentima, odklonio nejasnoće i pogrešne podatke iz dotadašnjih biografskih radova, podastrijevši i neke zanimljive činjenice, primjerice o Držiću: »Rodio se 6. februara g. 1461. u 18 sati (»biće to jedini slučaj gdje nam je posvjedočen i sat u koji se jedan naš stari književnik rodio!«)...«²

¹ »Život i rad Š. Menčetića i Gj. Držića«, str. LXXIX–XCV.

² O.c., str. LXXXIV.

Uglavnom, Rešetarov *curriculum vitae* Šiška i Džore preuzeli su naredni historiografi, susreće se do danas u povijestima književnosti, čitankama, leksikonima i priručnicima. I to mu se može pripisati u zasluge. Problem je, s druge strane, u tome što su se nekritički preuzimale i njegove ocjene o književnom radu dvojice začetnika hrvatskog petrarkiziranja, koji su na stanovit način postali i klasici ljubavne poezije na »narodnom«, kako najčešće piše, jeziku za slijedeće naraštaje galantnih pjesnika. Pitanje njihova poetičkog određenja potezalo se u hrvatskoj znanstvenoj literaturi gotovo sedamdeset godina prije ovog kritičkog izdanja, a svodilo se na dvojbu jesu li Menčetić i Držić, pojednostavljeno kazano, sljedbenici provansalskih trubadura ili onodobnih talijanskih petrarkista. Vatroslav ih je Jagić, inače Rešetarov punac i prireditelj prvog izdanja *Ranjinina zbornika* (SPH, 2, JAZU, Zagreb, 1870.), označio kao trubadure.³ To je u literaturi bilo prihvaćeno sve do početka XX. stoljeća, kada je Petar Kreković⁴ postavio tezu da su pjesnici *Ranjinina zbornika* bili modernije usmjereni, tj. da su se naslajali na talijanske petrarkiste iz druge polovine XV. stoljeća.

Kad se činilo da će takva teza prevladati, Matej se Murko upravo u *Rešetarovu zborniku*⁵ dvadesetak godina poslije polemički suprotstavio zalažući se u biti za Jagićevu interpretaciju. Iste je godine Josip Torbarina, međutim, potvrdio i proširio intertekstualne dodire Šiška i Džore s talijanskim petrarkistima.⁶ Rešetar se sažeto osvrće na sve te ekspikacije, zauzimajući pomalo neutralan stav.⁷

Jagić mu je »išao predaleko tražeći neposredno vezu među provansalskim trubadurima i našim pjesnicima«. Kreković da je »inače sasvim točno tražio, donekle i našao njihovu vezu s talijanskim petrarkistima iz druge polovine XV. vijeka, išao predaleko u ocjenjivanju njihove pjesničke snage i vrijednosti«, tj. precijenio ih. Murko da je dokazivao kako su »prvi dubrovački pjesnici bili još trubaduri« a Torbarina da je njihovu »trubadurštinu« ipak »sveo na pravu mjeru«. Najskloniji je, dakle, Torbarininu stajalištu, ali fenomen trubadurizma u pjesmama Šiška i Džore ne povezuje s jednostavnom petrarkološkom činjenicom, da je Francesco Petrarca izvršno poznavao provansalsku liriku, te u *Kanconijeru* citirao pojedine stihove, parafrazirao ih i preuzimao opća mjesta iz te lirike, što je u krajnjem ishodu proizvelo da su trubadurski supstrati (retorički, motivski) dio Petrarkina, a preko njega i petrarkističkoga, pjesničkog postupka.

Nije se, dakle, jasno odredio prema imitacijskom modelu pjesnika *Ranjinina zbornika*, kako je to učinio Mihovil Kombol, koji je upravo tada kad su

³ »Trubaduri i najstariji hrvatski lirici«, *Rad JAZU*, IX, 202–233; Zagreb, 1896.

⁴ »Najstarija hrvatska lirika«, *Nastavni vjesnik*, XVI, br. 4, 5, 6, 7, str. 241–259; 329–339; 401–411; 481–489; Zagreb, 1907./1908.

⁵ Dubrovnik, 1931., str. 133–243.

⁶ *Italian influence on the poets of Ragusan Republic*, London, 1931., pp. 31–137.

⁷ O.c., str. XCIV–XCV.

se pojavili Murkov i Torbarinin rad, dokazao da je riječ o petrarkističkom modelu talijanske provenijencije dubrovačkih renesansnih petrarkista.⁸

Ne znam zbog čega su prireditelju *Ranjinina zbornika* promaknule dvije Kombolove rasprave, iako su objavljene u Akademijinim uglednim znanstvenim periodicima. Očevidno mu je nedostajalo poznavanje kanconijerske poetike, kad zbirke Držića i Menčetića nigdje decidirano i ne klasificira kao petrarkističke. Istina u Rešetarovu zboru istaknuta je njihova tematska kategorija tvrdnjom da je golema većina tih stihova »čisto ljubavna«, pa je prosljeđen i njihov opis: »Pjevajući o svojoj ljubavi oba pjesnika iznose redovito vedre (neutralne) ili tužne momente, a malokad vesele, tako da su im pjesme udešene na mol-skalu: ili naime prikazuju i hvale tjelesna i duševna svojstva svoje dragane a ističu iskrenost i nježnost svoje sentimentalne ljubavi, ili pak se tuže i jadikuju zbog tvrdoće čak i okrutnosti drage koja odbija njihovu ljubav, s čega oni neizmerno trpe; mnogo ređe (!) biva da oni opisuju svoje uživanje kada im je draga dala koji znak ljubavi (...). Obično je to iskazano sa mnogo praznih riječi, a s vrlo malo istinskog osjećanja.«⁹

U tom pasusu, naime, vrlo je dobro i točno opisan tipičan raspon slatko-gorko (»dolce-amaro«) stanja zaljubljenika, lirskog subjekta, u svima petrarkističkim kanconijerima s ishodištem u uzornoj, »egzemplarnoj« zbirci samog Petrarke. Čini mi se da Rešetaru nedostaje komunikacija s Petrarčinim *Kanconijerom*, da bi uvidio da su oba pjesnika i Šiško i Džore bili u izravnom kontaktu s tom najoponašanijom europskom pjesmaricom. U dotadašnjoj literaturi već je Menčetićeva pjesma »Blažen čas i hip...« (262. u njegovu izdanju) verificirana kao prepjev ili izravna parafraza Petrarčina soneta »Benedetto sia 'l giorno...«. Rešetar, naprotiv, tvrdi da se Šiško uopće nije povodio »specijalno za Petrarcom«.¹⁰

Očitovanje zaljubljenosti u ženu kroz antipode emocija (ushićenje-patnja), poetika boli kao kodeks kanconijerskog petrarkiziranja, razlikovni je znak u usporedbama s inim knjigama ljubavne poezije. Zaključak, koji je Rešetar iz tih referencija izveo kao estetski sud (»prazne riječi«, »nedostatak istinskog osjećanja«) s izrazito znakovitim croceanskim nazivljem ne vodi nikakva računa o oponašateljskoj poetici kao normi renesansnog vremena, što se možda najizričitiije odrazila upravo u petrarkiziranju ne samo »dubrovačkih«, kako on veli, nego i talijanskih, francuskih, španjolskih,

⁸ Usp. M. Kombol, *Dinko Ranjina i talijanski petrarkisti*, GZPKH, XI, Zagreb, 1932., str. 64–94; »Talijanski utjecaji u Zlatarićevoj lirici«, *Rad JAZU*, 247, str. 212–251; Zagreb, 1933. O toj dvojbi petrarkisti ili trubaduri »žilavom problemu hrvatske komparatistike«, kako ju je nazvao Ivan Slamnig, usp. M. Tomasović, *Vila Lovorka, studije o hrvatskom petrarkizmu*, Split, 2004., str. 19–25.

⁹ O.c., str. XCII.

¹⁰ O.c., str. LXXXII. Pripovijedajući Šiškovu temperamentnu ispade iz mladosti nadodaje: »Uistinu čovjek ne bi vjerovao da je tako nemiran duh pjevao golubinjne pjesme o srećnoj i nesrećnoj ljubavi« (str. LXXXIII.), što je također opaska, koja svjedoči o nepoznavanju poetičkog identiteta onodobnih ljubavnih pjesmarica prema modelu Petrarquine.

portugalskih, engleskih i poljskih ljuvenih pjesnika po uzoru na Petrarkine *Rasute rime*.

Zato je i kritičan prema spomenutim Krekovićevim ocjenama Šiškovce i Džorine lirike. Mislim da je na taj Rešetarov zaključak utjecala i studija Artura Cronie¹¹ s poraznim i hirovitim estetskim prosudbama poezije hrvatskih petrarkista, a Menčetićevu je i Držićevu posebno držao »hladnom i artificijelnom«. ¹² Možda su takva tumačenja izvornosti i subjektivnosti lirskog iskaza *signum temporis*, no još je više problematična njihova nekritička recepcija, koja je u nas dugo trajala. Slični pogledi na tekstove hrvatskih petrarkista, koje je formirao Milan Rešetar (a i A. Cronia), očitovali su se, a prisutni su i danas, u povijesnim pregledima, monografijama, hrestomatijama, čitankama, antologijama dopreporodne hrvatske poezije. Koliko je u stanovitoj mjeri razumljivo podlijeganje Rešetarovu auktoritetu, toliko je to začuđenije u odnosu na Cronijin pristup, koji je, među ostalim, pretpostavio češki i slovački petrarkizam,¹³ inače minorne u europskim okvirima, hrvatskom, koji je u tim omjerima jedan od najrazvijenijih i najintenzivnijih.

Na toj razini kritičnosti valja uperiti pozornost i na Rešetarovo insistiranje na regionalnoj, gotovo mjesnoj, pripadnosti pjesništvu Šiška Menčetića i Džore Držića izvan matice hrvatske književnosti, koju nacionalnu odrednicu dosljedno ignorira. To su »dubrovački« pjesnici, koji pišu »srpskohrvatskim«, »našim«, ili »narodnim« jezikom.¹⁴ Bez obzira na njegovu intimnu prosrpsku opciju, u čemu, istini za volju, nije jedina iznimka među inteligencijom katoličkog vjerozakona u Dubrovniku, a i u nekim drugim jadranskim gradovima (Kotoru, Splitu), u što je ovdje nesvrhsihodno ulaziti, takva pozicija dovela ga je do stanovitih eksplikacija, koje izazivlju dvojbu o pristranosti, ili barem subjektivnosti.

To je i razlog što ih valja razjasniti. Zorno ih oslikavaju natuknice o Marku Maruliću, Splićaninu, suvremeniku dubrovačkog petrarkističkog dvolista. Od 1901., od proslave 400-te obljetnice *Judite*, za Marulića se uvriježio atribut »otac hrvatske književnosti«, i u pogledu njega nije se moglo sporiti nacionalno atribuiranje, jer je svoj *jazik* (istodobno i narod) i

¹¹ *La fortuna del Petrarca fra gli Slavi meridionali, Annali della Catedra Petrarcesca*, vol. IV, a. 1932., Firenze, 1933., pp. 1–13.

¹² Valnea Delbianco, *Talijanski kroatist Arturo Cronia*, Split, 2004., str. 111.

¹³ Usp. V. Delbianco, o.c., str. 114.

¹⁴ Vidjeti primjerice str. LXXX, LXXXI, LXXXII, LXXXIII, LXXXVI, LXXXVII, LXXXVIII, LXXXIX, itd. U skladu je s tim i njegova terminološka oznaka kojoj književnosti ili poeziji pripadaju Džore i Šiško (»našoj«, »narodnoj«, »srpskohrvatskoj« pokraj »dubrovačkoj«). Rešetar ih istina, nije nigdje eksplicitno uvrstio u srpsku literaturu, ali je jezik njegova teksta zapravo jekavizirani srpski standard s pripadajućim diferentnim leksikom i pravopisom u odnosu na hrvatski. Evo jednog primjera iz životopisne priče o Držiću gdje spominje da se »21 jula g. 1497. bio već *zapopio*« (umjesto *zaredio*, što je adekvatno katoličkim svećenicima). Drugi takvi primjeri vidljivi su u citiranim Rešetarovim tekstovima u ovom priopćenju.

poeziju u tom jeziku označio »harvackim« imenom. Rešetar je u to upućen, jer se i sam bavio Marulićem,¹⁵ a uz to je od 1884. do 1891. u Marulovom rodnom gradu službovao i kao gimnazijalni profesor hrvatskog jezika. Bilo mu je vjerojatno poznato da su mlađi književnici iz Marulićeva vremena, Dubrovčani Mavro Vetranović (r. 1482.) i Nikola Najješković (r. oko 1500.), Hvaranin Hanibal Lucić (r. oko 1485.), Zadrani Petar Zoranić (r. oko 1508.) i Brne Karnarutić (r. između 1515. i 1520.), Korčulanin Ivan Vidulić (r. potkraj XV. stoljeća), istim, hrvatskim imenom označavali materinski jezik i vlastiti narod. Štoviše, između sebe su komunicirali, izmjenjivali poslanice i napisane tekstove, slali pohvale i literarne poruke, međusobno utječući jedni na druge. Ipak, Rešetar tretira dubrovačke prve petrarkiste kao *corpus separatum*¹⁶ izvan konteksta hrvatske književne tradicije. Indikativan je, naime, njegov pokušaj da tu komunikaciju i utjecaj potpuno isključi, makar se zapleo u proturječna tumačenja na fenomenu Marulićeve neporecive karizme kod hrvatskih renesansnih naraštaja uzduž Jadrana.

Rešetaru je dokaz da »dva naša pjesnika nisu trebali tek Marulića da propjevaju narodnim jezikom i da za to uzmu dvanaesterički dvostih s dvostrukim srokom«,¹⁷ 2 " dvanaesterca, što ih je Džono Kalićević, *iusticiarius*, u dubrovačkoj carinarnici ispisao na carinarskom statutu »između g. 1421.–1430. ćirilicom«¹⁸ Marulićev utjecaj isključuje i pred činjenicom da su Šiško i Džore »uzeli u svojim pjesmama osobine kojih u dubrovačkom govoru nije nikada bilo (*ča, zač, vazeti*, velik broj ikavskih oblika)...«. ¹⁹ Rešetar drži da su te »osobine, nepoznate dubrovačkom govoru, ušle u dubrovački književni jezik iz crkvenih knjiga i pjesama, i iz polunarodnih a poluumjetnih pjesama što su u Dubrovnik mahom dolazile iz čakavsko-ikavske Dalmacije«. ²⁰

Komunikacije je, ne poriče, ipak postojala, ali po jasnoj terminološkoj distinkciji (»govor« – »književni jezik«) može se zaključiti da ih Rešetar

¹⁵ Vidjeti Nedjeljka Paro, *Bibliografija Marka Marulića*, treći dio: *Radovi o Maruliću*, Split, 2003., br. 113, 119, 151.

¹⁶ O implikacijama svrstavanja starije književne baštine u »dubrovačku«, »dalmatinsku« i slično usp. M. Tomasović, »Provincijalizacija i dekroatizacija naše nacionalne baštine (Povijesti hrvatske književnosti i prije Kombola)«, *Forum*, Zagreb, 2004., str. 676–699. Vatroslav Jagić (v. bilješka 3), Šiška i Džoru svrstaje među »najstarije hrvatske lirike«, Krekoviću je također pjesništvo *Ranjinina zbornika* »najstarija hrvatska lirika« (bilješka 4); tako ih tretira i Rešetarov sugrađanin Milorad Medini (*Povjest hrvatske književnosti u Dalmaciji i Dubrovniku*, 1902.), Branko Vodnik u najboljem historiografskom pogledu dopreporodnog razdoblja do tada (*Povijest hrvatske književnosti*, 1913.), Vinko Lozovina u monografiji *Dalmacija u hrvatskoj književnosti* (1936.), dok ih Pavle Popović gura u srpsku književnost (*Pregled srpske književnosti*, prvo izdanje u Beogradu 1909.). Da je separiranje »dubrovačke« književnosti od hrvatske u povijesnim pregledima srpskih auktora, bilo zapravo prisvajanje opširnije govorim u citiranom radu u *Forumu*.

¹⁷ O.c., str. LXXXVIII.

¹⁸ O.c., str. LXXXVII.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Ibidem.

drži tudicama. Ipak dopušta da se Menčetić »u nečem poveo za splitskim pjesnikom, a to je srok«. ²¹ Naime, Šiško je u jednoj pjesmi, ²² koja počinje stihom »Slatki moj Isuse, smirno te ja molim« upotrijebio sustav rimovanja u dvostruko srokovanim dvanaestercima s dodatnim prijenosom glasovnog podudaranja iz prvog para u drugi par (tzv. četverostruku rimu, »kvadrigu«), nalik *Juditi* i nekim drugim Marulićevim pjesmotvorima biblijskih sadržaja. Srokovni model *Judite* ne postoji kod dubrovačkih pjesnika prije i poslije Marulića, dok su ga prihvatili oni iz zadarskog kruga (Brne Karnarutić, Šime Budinić, Josip Baraković), pa i Pavao Ritter Vitezović u *Odiljenju sigetskome*. ²³

U potvrdu toj Rešetarovoj pretpostavci mogle bi se navesti i još neke analogije (stilske i elokvencijske naravi), te Menčetićeve pjesme s Marulićevim kristološkim hrvatskim sastavima, ali i cijeloga njegovog ciklusa *Pjesni o Isusu*. ²⁴

Dakle, nije posrijedi samo srok, znakovit, je i ikavizam »smirno« u ne-
tom navedenom Menčetićevom stihu. U te analogije nije dakako, moguće ulaziti u ovom priopćenju. Nije svrsihodno ulaziti ni u raspre oko jezičnih sličnosti i razlika između dubrovačkoga petrarkističkog dvojca i splitskog »začinjavca«. ²⁵

No, opće je poznato iz stručne literature da se Marulić u hrvatskim tekstovima povremeno služi štokavizmima (pače i tipičnim raguzizmima) i da više indikacija upućuje na to da je poznao dubrovačke kolege pjesnike, svoje suvremenike, izričito upravo one zastupljene u *Ranjininu zborniku*, datiranom, istina 1507., ali s tekstovima koji su nastali ranije (Džore Držić umro je 1501., a ljubavnu je liriku zacijelo pisao prije nego je primio svećenički red).

Rešetar ne spominje tu mogućnost, a ona nije nebitna za književnu komunikaciju između Dubrovnika i ostalih južnohrvatskih gradova. Marulićeva frazeologija, kad opisuje žensku ljepotu biblijskih junakinja *Judite* i *Suzane*, petrarkistički je nijansirana, vrlo srodna onoj iz Menčetićeve, navlastito iz Držićeva kanconijera. ²⁶

Na to je upozorio i Petar Skok. ²⁷

Evo jedne znakovite pojedinosti: Marulić predočujući ljepolikost *Suzane*, stihuje njezin stas: »Kip rasta gorskih vil...« (*Suzana*, 440), što je

²¹ O.c., LXXXVIII–LXXXIX.

²² O.c., pjesma br. 502, str. 333–334.

²³ Usp. M. Tomasović, »Dva lika Marulićeva dvanaesterca« u: *Nove godine s Marulom*, Split, 2000., str. 159–162.

²⁴ O.c., str. 333–339.

²⁵ O tendencijama u proučavanju tog jezičnog pitanja vidjeti Mate Hraste, »Crtice o Marulićevoj čakavštini«, *Zbornik Marka Marulića*, Zagreb, MCML, str. 249–250; Milan Moğuš, »O proučavanju Marulićeva jezika«, *Čakavska rič*, br. 1, str. 95–96; Split, 1972.

²⁶ Usp. M. Tomasović, »Je li *Judita* kanconijerska 'donna', a *Suzana* 'gorska vila'«, *Vila Lovorka*, o.c., (bilješka 8), str. 39–54.

²⁷ »O stilu Marulićeve *Judite*«, *Zbornik Marka Marulića*, o.c., izričito na str. 222.

identična galantna sintagma Džorinoj: »Odlučih neki dan poč služit gor-sku vil«. ²⁸ Što bi pak Menčetić u spomenutoj pjesmi preuzeo Marulićev srokovni ustroj, Rešetar nalazi u slijedećoj pobudi: pobožnom *Juditom* da je splitski »začinjavac« potaknuo »staroga grešnika Menčetića, da okaje svoje mladenačke grijeha pobožnim pjesmama o *Isusu na križu*, za koje je htio uzeti i Marulićeve komplikovane srokovne, ali, učinivši to u prvoj u njih, nije išao dalje, jer mu je bez sumnje takva pokora bila preteška«. ²⁹ Ta biografistička interpretacija i kao hipoteza, čini mi se, nedostatno uvjerljivom, iako je zanimljiva.

Pojavnosti na relaciji Marulić i pjesnici *Ranjinina zbornika* nisu, evidentno protumačive penetracijom ikavice i čakavice iz Dalmacije u »dubrovački književni govor«, kako tvrdi Rešetar, niti penetracijom štokavizama i pjesničkih stilizama iz Dubrovnika u Dalmaciju, nego nečim drugim što on ne uvažava. Riječ je, jednostavno, o uzajamnosti kroz osjećaj pripadnosti istom prostoru i zajednici, istom »jaziku« i književnosti, što je onodobne pisce povezivalo unatoč različitim administrativnim i kulturnim okolnostima Dubrovnika i Dalmacije u to doba.

Milan je Rešetar, da zaključimo, priređujući kritičko izdanje *Ranjinina zbornika*, primarnu zadaću, tekstološki i pozitivistički posao, obavio uzorno i time bitno unaprijedio poznavanje hrvatskog petrarkizma, a kad se u uvodnom tekstu upuštao u prosudbe i interpretacije izvan te razine podlozan je suvremenomu kritičkom revidiranju, koje nema razloga mimoilaziti.

MILAN REŠETAR O PJESNICIMA RANJININA ZBORNIKA

Sažetak

Uz ediciju *Pjesme Šiška Menčetića i Džore Držića i ostale pjesme Ranjinina zbornika*, SPH, knjiga 2, Zagreb, 1937., Milan je Rešetar kao prireditelj objavio uvodni tekst na devedesetak stranica. U ovom se radu osvrćemo na peto poglavlje iz tog teksta »Život i rad Š. Menčetića i Dž. Držića« (str. LXXIX–XCV) kroz analizu Rešetarove književnopovijesne obavještenosti, estetskih prosudaba i, posebno, njegovih stajališta u odnosu na problem komparatističkog određenja prvih hrvatskih ljubavnih pjesnika. Zanimalo nas je, naime, kako se prireditelj odnosi prema Jagićevoj interpretaciji da su pjesme Šiška Menčetića i Džore Držića trubadurske poetike, a kako prema kasnijim tumačenjima o njihovu izvoru u suvremenom talijanskom petrarkizmu. Predmetom je analize također Rešetarovo insistiranje na regionalnoj (dubrovačkoj) književnoj pripadnosti poezije Šiška Menčetića i Džore Držića.

²⁸ SPH, II, o.c., pjesma br. 756, stih 5, str. 499. To da je Marulić biblijsku uzornu suprugu prisposodio sa »gorskim vilama« zbog njezine, potanko opisane, ženske ljepote, može se pripisati samo uspostavljenom galantnom standardu, a da su mu ga posredovali dubrovački pjesnici, pretpostavio je iz ove pojedinosti: preuzeo je oblik *vil* (a ne *vila*), koji, kako je citirano, rabi Džore Držić. Inače, u *Juditi* to je imenica u obliku *vila* (stih 1999), i pojavljuje se samo u tom stihu. (Vidjeti Milan Moguš, *Rječnik Marulićeve »Judite«*, Zagreb, 2001., str. 327).

²⁹ O.c., str. LXXXIX.

MILAN REŠETAR ÜBER DIE DICHTER VON
RANJINAS ZBORNIK

Zusammenfassung

In der Ausgabe der *Pjesme Šiška Menčetića i Džore Držića i ostale pjesme Ranjinina zbornika* (*Die Gedichte des Šiško Menčetić und Džore Držić und die übrigen Gedichte des Canzonieres von Ranjina*), SPH, 2. Buch, Zagreb 1937, erschien ein einführender Text des Redakteurs Milan Rešetar auf etwa neunzig Seiten. Der vorliegende Beitrag will auf das fünfte Kapitel dieses Textes, »Život i rad Š. Menčetića i Dž. Držića« (»Leben und Werk von Š. Menčetić i Dž. Držić«) eingehen (S. LXXIX–XCV) und Rešetars literarhistorischen Kenntnisstand, ästhetische Urteile und vor allem seine Ansicht bezüglich des Problems der komparativen Bestimmung der ersten kroatischen Liebeslyriker analysieren. Es interessiert uns, wie der Redakteur zu Jagićs Interpretation der Poetik wie auch zu späteren Deutungen über ihren Ursprung im zeitgenössischen italienischen Petrarcismus steht. Gegenstand der Analyse soll auch Rešetars beharrliches Festhalten an der regionalen (Dubrovnik) terminologischen Bezeichnung für Šiško Menčetić und Džore Držić sein.

Sl. 13.: Milan Rešetar sa suprugom Stankom rod. Jagić i sinom Pavlom Dušanom.
Zadar, 31. ožujka 1899.

Milan Rešetar kao gundulićolog

Izvorni znanstveni člank
UDK 821.163.42 09 Rešetar, M.

Ivanu Gunduliću Milan Rešetar posvetio je nekoliko kapitalnih studija, raznorodne problematike, različitih metodoloških pristupa i iz različitih filoloških područja, koje i danas predstavljaju temeljna ishodišta u proučavanju raznih – estetičkih, književnopovijesnih, strukturnih ili generičkih a isto tako i tekstoloških i jezičnopovijesnih aspekata djela dubrovačkog baroknog pjesnika. Osim što je Gundulićev opus predmet Rešetarova znanstvenog interesa u kompleksnim i analitičkim studijama, o dubrovačkom je baroknom pjesniku dubrovački znanstvenik često govorio i u preglednim člancima, recenzijama ili prikazima pojedinih izdanja ili monografija o Gunduliću, u raznim sintetskim kulturološkim studijama, ili pak u predgovoru *Antologiji dubrovačke lirike*, te u trećem kritičkom izdanju Gundulićeva djela koje je objavljeno kao IX. knjiga *Starih pisaca hrvatskih*, što ga je priredio Đuro Korbler a pregledao sam Milan Rešetar. U metodološkom pogledu sve Rešetarove studije pisane su relevantnim instrumentarijem suvremenih književnopovijesnih, književnokritičkih, ili pak jezičnopovijesnih i tekstoloških pristupa i uvida u Gundulićeve tekstove. Jedino što u određenoj mjeri manjka Rešetarovim uvidima u dubrovačkog pjesnika – a što je u europskoj književnoj historiografiji prvih desetljeća XX. stoljeća bilo u znantnoj mjeri usvojeno te pružalo relevantan instrumentarij u opisu i procjeni djela XVII. stoljeća¹ – jest svijest o baroknoj epohi ili baroknom stilu kao specifičnoj, posebnoj dionici europske književnosti; književnopovijesnu svijest o Gunduliću kao baroknom pjesniku Rešetar nije posjedovao. Njegov analitički instrumentarij za vrednovanje i estetsku procjenu Gundulićevih djela ostao je na razini nekih formalnoestetičkih prosudbi XIX. stoljeća.

¹ Navest ću samo nekoliko relevantnih književnopovijesnih tekstova o baroku koji i danas imaju težinu. Nakon Wölfflinova uvođenja pojma *barok* u povijest umjetnosti (*Renaissance und Barock*, 1888.; *Kunstgeschichtliche Grundbegriffe*, 1915.) pojam polako ulazi i u književnopovijesne studije: 1916. godine objavljuje Franz Strich studiju »Der lyrische Stil des siebzehnten Jahrhunderts«; 1923. Herbert Cysarz objavljuje studiju »Vom Geist des deutschen Literatur-Barocks«; 1925. održao je Benedetto Croce u Njemačkoj predavanja pod naslovom »Der Begriff des 'Barock'«; 1926. Karl Viector objavljuje rad »Vom Stil und Geist der deutschen Barockdichtung«; 1928. Oskar Walzel piše studiju »Barockstil bei Klopstock«; 1932. Hans Pyritz objavljuje rad »Paul Flemings deutsche Liebeslyrik«.

Ta činjenica, međutim, ne umanjuje vrijednost Rešetarova rada na Gundulićevim tekstovima, na određenju Gundulićeva korpusa, na osvjetljavanju niz književnopovijesnih činjenica o Gundulićevu životu i djelu. U tom smislu ocjena Mirka Deanovića o Rešetarovu radu ni danas nije izgubila na svojoj točnosti, preciznosti i istinitosti. Navodeći koja je sva djela starih hrvatskih pisaca priredio za tisak, Deanović konstatira:

(...) *kako nam je on dao toliko tekstova, koliko nijedan drugi naš filolog. A kakav je taj njegov rad, može se ustanoviti poređujući ranija izdanja s njegovim.*

Rešetar je jedan od prvih filologa, koji se posvetio sustavnom proučavanju tekstova i života naših starih književnika, te je unio mnogo kritičnosti i na tom polju nauke. Ušavši u arhive, radeći na pouzdanim povijesnim izvorima i na samim tekstovima, mogao je eliminirati plodove mašte starijih historika i tradicije te pružiti sigurnu građu svestranom studiju naše književne afirmacije u prošlosti.²

I. Manji Rešetarovi radovi o Ivanu Gunduliću

Jedan je od ranijih Rešetarovih radova o Gunduliću recenzija Jense-nove monografije *Gundulić und sein Osman* (Göteborg 1900),³ u kojoj dubrovački znanstvenik, nakon lijepih i pohvalnih riječi o Švedaninu koji se poduhvatio napisati monografiju o Gunduliću, prvi put iznosi svoju hipotezu o postanku *Osmana*: hipotezu da je prvo nastao povijesni dio epa – onaj carigradski – koji da je tek kasnije proširen.

Iste godine objavljuje Rešetar i studijicu⁴ u kojoj donosi dva otkrića: da je Gundulićeva pjesma o propasti Komnena, danas izgubljena, trebala biti uvrštena u zbornik o slavi obitelji Komnena što ga je 1663. u Veneciji objavio Lorenzo Miniati. Gundulićevo ime s nadimkom »Mačica« (Maciza) spominje se u predgovoru, a pjesma nije ušla u zbornik zbog pomankanja prostora.

U recenziji Vodnikove *Povijesti hrvatske književnosti*⁵ Rešetar kritički procjenjuje Vodnikov prikaz Gundulićeva djela. Primjerice, suprotstavlja se Vodnikovu opisu *Dubravke* kao ljubavne drame; po Rešetaru je *Du-*

² M. Deanović, »Milan Rešetar; 1. II. 1860 – 14. I. 1942.«, *Ljetopis JAZU*, knj. 54, str. 349; Zagreb, 1949.

³ M. Rešetar, »Alfred Jensen, Gundulić und sein Osman, eine südslavische Literaturstudie, Göteborg 1900, gr. 8°, VI und 442 S.«, *Archiv für slavische Philologie*, XXIII, sv. 1–2, str. 274–275; Berlin, 1901.

⁴ M. Rešetar, »Ein verloren gegangenes Gedicht und der Beiname des Ivan Gundulić«, *Archiv für slavische Philologie*, XXIII, sv. 3–4, str. 634–635; Berlin, 1901.

⁵ M. Rešetar, »Branko Vodnik: Povijest hrvatske književnosti. Knjiga I: Od humanizma do potkraj XVIII. stoljeća. S uvodom V. Jagića o hrvatskoj glagolskoj književnosti. Agram 1913, gr. 8°, 410 S. mit 66 Bildern im Texte«, *Archiv für slavische Philologie*, XXXVI, sv. 1–2, str. 265–272; Berlin, 1915.

bravka himna Dubrovniku i njegovoj slobodi, a nije drama jer nema dramski karakter ni dramsku radnju. Isto tako niječe da je *Dubravka* povezana s Tassovim *Amintom*. I tu govori o *Osmanu* i izlaže svoje hipoteze o nastanku epa. Za *Suze* kaže – slažući se u sudu s Vodnikom – da je najbolje i estetski najdorađenije Gundulićevo djelo i uopće djelo stare hrvatske književnosti.

Godine 1910. u kratkom osvrtu pod naslovom *Wer war Gundulić's Mutter?*⁶ Rešetar izvješćuje o djevojačkom prezimenu Gundulićeve majke Džive iz obitelji Gradić te opisuje njezin obiteljski grb.

U prikazu Scherzerova članka o Gundulićevu osmercu⁷ Rešetar je oštro kritizirao Scherzerovo tumačenje Gundulićeva stiha kao stiha koji u stvari nije osmerac nego »nevezani« stih; do takvih je koncepcija Scherzer došao ne uvažavajući pojavu sinereze u našem starom stihu. Upravo zbog takva Scherzerova nerazumijevanja naravi našega stiha ni njegov pokušaj da na temelju postotaka osmeraca i »neosmeraca« u *Osmanu* pokuša odrediti i vrijeme nastanka pojedinih dijelova epa, onih povijesnih i nepovijesnih, nije prihvatljiv. Rešetar, prihvaćajući stav da stih može biti argument u određivanju vremena nastanka nekog djela, odbija Scherzerova tumačenja zbog nedostatnog autorovog uvida u narav našeg starog stiha.

Godine 1921. Rešetar u *Nastavnom vjesniku* objavljuje prikaz njemačkog prijevoda *Osmana* iz pera Katharine von Pommer-Esche.⁸ Već iz prve Rešetarove rečenice jasno je o kakvu je prijevodu riječ:

*Nije vrijedno gubiti mnogo riječi oko ovoga tobožnjega prijevoda Gundulićeva O s m a n a, jer ovo nije ni potpun O s m a n niti je prijevod s originala nego je samo izvod iz njega, i to po talijanskom Jakšićevu prijevodu od g. 1827., za koji prevodilica krivo misli da je posao stampara Antuna Martecchini što ga je samo izdao.*⁹

Inače, budući da je »prijevod« Katharine von Pommer-Esche u svakom pogledu iznevjerio izvornik, Rešetar ne šteti ironičnih riječi na račun prevoditeljice navodeći niz mjesta na kojima je ona – kaže Rešetar – pokazivala svoju »kuražu«. Već u uvodnom dijelu ona donosi niz netočnih podataka: kaže ona, naime, da je Gundulić upotrijebio metar što ga je sam izmislio. Ali, nije se Katharina von Pommer-Esche držala ni Jakšićeva teksta, nego je štošta proizvoljno izostavljala te je njezin prijevod gotovo za polovicu kraći od Jakšićeva. No, najzanimljivije je ono što Rešetar iznosi o prevodiličinim promjenama koje je prema »nekoj svojoj tendenciji« unosila

⁶ *Archiv für slavische Philologie*, XXXI, sv. 3, str. 478; Berlin, 1910.

⁷ M. Rešetar, »Dr. Ivan Scherzer, Gundulićev osmerac osobito u *Osmanu* i Pavićeva teorija. Spalato 1903, 8°, 36 S.«, *Archiv für slavische Philologie*, XXVI, sv. 1, str. 126–128; Berlin, 1904.

⁸ M. Rešetar, »Gian Francesco Gundulić: *Die Osmanide, Türkisch-Illlyrisches Epos*. Übertragen und eingeleitet von Katharina von Pommer-Esche. Verlegt bei Wilhelm Borngräber Berlin, 1918«, *Nastavni vjesnik*, knj. XXIX, str. 56–58; Zagreb, 1921.

⁹ *Ibid.*, str. 56.

u sadržaj i smisao *Osmana*. K. Pommer-Esche je, naime, težila »da sa svojim prijevodom čini propagandu za Turke i za što jače veze među njima i Nijemcima«,¹⁰ pa je unosila paradoksalne izmjene u idejno-političke koncepcije epa, što Rešetar popraćuje ovim riječima:

(...) najzgodnije je pak što se *O s m a n* gospođe *P.* svršava s riječima: »Na nebu sija srebrni polumjesec a među zlatnima zrakama svijetli se u avreoli krst«! – još je smjela da doda »... a pod njima se grle Turci i Nijemci!« Kako što je dakle dosta jasno, na račun Gundulićev, pokazala svoju simpatiju za Turke, isto tako je i Gunduliću podmetla i svoje antipatije, pa na str. 83. kaže za cara Murata da je »ukrotio Srbe, jer je to narod surov i divlji«, a i Bošnjaci su joj »strašni, divlji vojnici« – jer bez sumnje nije nikako znala da su Bošnjaci dobrim dijelom muslimani.¹¹

Dalje Rešetar navodi kako je prevoditeljica promijenila idejnu koncepciju svih carigradskih pjevanja: nije joj išlo u račun da se turska vojska pobunila protiv *Osmana* te ga smakla jer je to moglo pokvariti »moral« turske vojske u prošleme ratu (Rešetar piše svoj prikaz 1921.!) i tako nanijeti štetu tursko-njemačkim interesima pa je zato dala *Osmanu* posve drugačiji završetak. U njezinoj verziji ep završava tako da janjičari, kada ugledaju jadnog Mustafu, ne žele ga više za cara, nego opet hoće *Osmana*. U njezinu prijevodu XX. je pjevanje *Osmanova* apoteoza. Sa carskog prijestolja drži on prodiku janjičarima te im priča o slavi svojih predaka i svojoj vlastitoj slavi. Dauta janjičari ubiju, Mustafina mati poludi, lijepa Sokolica uživa uza svoga *Osmana*, a na nebu se pokazuje srebrni polumjesec i zlatni križ povezujući zlatnim lancima plemenite narode (to jest Turke i Nijemce). Navodeći još jednom da je prevoditeljica imala »kuraže« prevoditi *Osmana*, Rešetar završava svoj ironični i duhoviti prikaz jednog promašenog i u ideološkoj koncepciji posve promijenjenog prijevoda Gundulićeva epa.

U studijici *Koje je godine postala Gundulićeva pjesma Ferdinandu II?*¹² Rešetar s niz argumenata dokazuje da 1637. možemo smatrati godinom postanja pjesme o Ferdinandu II. U istoj studiji dokazuje dubrovački znanstvenik i to da je *Ljubovnik sramežljiv* nešto stariji nego što se obično misli: po njemu je ta pjesma nastala prije *Pjesni pokornih* ali, vrlo vjerojatno, ne prije 1619., kada su objavljene Pretijeve pjesme koje su navedenoj pjesmi poslužile kao predložak; no, dopušta i mogućnost da je Gundulić prevodio iz rukopisa. Isto tako, u toj studiji, mlađoj dvadesetak godina od onih studija u *Radu*, Rešetar dopušta mogućnost da bi se riječi iz Gundulićeva predgovora *Pjesnima pokornim* o taštijem i ispraznijem pjesmama mogle odnositi na *Ljubovnika* jer da je ona jedini dokaz Gundulićeva ljubavnog pjevanja.

¹⁰ Ibid., str. 57.

¹¹ Ibid., str. 57.

¹² M. Rešetar, »Koje je godine postala Gundulićeva pjesma Ferdinandu II?«, *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, II, sv. 2, str. 180–183; Beograd, 1922.

U recenziji drugog izdanja Gundulićevih djela koja nosi naslov *Djela Giva Frana Gundulića. Drugo izdanje. Priredio Đuro Körbler, U Zagrebu 1819.* (pogrešna godina izdanja!),¹³ Rešetar je u uvodnom dijelu članka izložio svoje stavove o važnosti kritičkih izdanja starih pisaca u ediciji *Stari pisci hrvatski*. Dalje, do u detalja je Körblerovo izdanje usporedio s Pavićevim izdanjem i pokazao razlike među njima. Jasno je iznio i svoje pretpostavke o kronologiji nastanka Gundulićevih djela, koja se ponešto razlikuje od Körblerove: smatra da su *Dijana* i *Armida* najstarije drame, slijedi *Prozerpina*, a tek onda *Arijadna*. Posljednja je drama *Dubravka*. Od lirike nastarija je pjesma *Ljubovnik sramežljiv*, slijede *Pjesni pokorne* i *Od veličanstva božijeh*, zatim *Ferdinandu II* i *U smrt Marije Kalandrice*.¹⁴ Osobito Rešetar hvali što je Körbler za kritičko izdanje *Osmana* uzeo posve nov predložak, ne Cekinićev koji je poslužio Paviću, nego Ohmućević, koji predstavlja najstariji i najpotpuniji poznati rukopis *Osmana*. Za onih 26–28 strofa koje se ne nalaze u Ohmućevićevu rukopisu nego u nekim drugim rukopisima iznosi mišljenje da su one naknadno dodane. A za devet pjesama što ih je Körbler dodao iz Ohmućevićeva rukopisa tvrdi i dokazuje na nisu Gundulićeve; i za prepjev dvaju pjevanja *Jerusolima slobodena* tvrdi da nije Gundulićev nego pretpostavlja da bi on mogao biti iz pera Vice Petrovića te objašnjava kako je došlo do krive atribucije prijevoda Tassova epa Gunduliću.

Osim što je prikazao Körblerovo izdanje Gundulićevih djela, u osvrtu je Rešetar iznio i svoja tekstološka načela polazeći od stava: »Inače, u ortografiju starijih pisaca držim da se ne smije dirati, to jest treba novom grafikom izražavati one iste glasove što su stari pisci bilježili na svoj način.«¹⁵ Detaljno je progovorio o problemima stare grafije, posebice o problemima u vezi s pisanjem palatala, *jata* i mnogim drugim problemima ne samo ortografije nego i govora starih Dubrovčana. Na taj je način Rešetar uspostavio temelje kritičke tekstologije za tekstove pisane hrvatskim jezikom koji su važeći i danas i koji su temelj Vončinine knjige *Tekstološka načela*.¹⁶

U omanjoj studiji *Odakle je Gundulić prevodio svoje »Pjesni pokorne«*¹⁷ Rešetar niječe do njegova vremena uvriježene stavove da je Gundulić *Pjesni pokorne* preveo s Vulgate i da taj prijevod nije nastao u oslonu na starije dubrovačke tekstove *Psaltira*. Nastaljajući na Fancevljevu studiju o *Vatikanskom hrvatskom molitveniku* i *Dubrovačkom psaltiru* Rešetar pomnom jezičnom analizom Gundulićevih prijevoda dokazuje da se dubrovački barokni pjesnik oslanjao – slijedeći u tome Vetranovića i Dimitrovića – i na

¹³ *Slavia, Časopis pro slovanskou filologii*, Ročník II, str. 138–153; Prag, 1923.–1924.

¹⁴ U studiji o Gundulićevoj metrici (1903.) Rešetar je ustpostavio nešto drugačiju kronologiju Gundulićevih djela.

¹⁵ Nav. djelo, str. 144.

¹⁶ J. Vončina, *Tekstološka načela za pisanu baštinu hrvatskoga jezičnog izraza*, Zagreb, 1999.

¹⁷ *Belićev zbornik*, Beograd, 1937., zasebni otisak, str. 1–7.

stare glagoljske prijevode *Psaltira*, na »(...) neki naš stariji tekst koji je s crkvenoslavenskoga bio okrenut na narodni jezik« i koji je bio »već gotovo sasvim poispravljen prema Vulgati a samo na malo mjesta zadržao tragova od crkvenoslav. redakcije«. ¹⁸

II. Veći Rešetarovi radovi o Ivanu Gunduliću

Na kritičkom izdanju *Djela Giva Frana Gundulića*, koje je izašlo kao treće izdanje djela tog pisca u seriji *Stari pisci hrvatski* (Zagreb, 1938.), dubrovački je znanstvenik radio vrlo mnogo jer je prvotnog priređivača Đuru Körblera u završetku posla prekinula prerana i nagla smrt. U predgovoru je Rešetar objasnio i razložio kako je postupio s nezavršenim Körblerovim rukopisom. Objasnivši kako mu je Jugoslavenska akademija 1931. godine povjerila da pregleda Körblerov rukopis i da provede sve promjene za koje misli da su potrebne i korisne za to izdanje, dubrovački znanstvenik kaže:

Ja sam se tim ovlaštenjem u izdašnoj mjeri i poslužio: najmanje sam to učinio kod izdavačeva Predgovora i Uvoda gdje i sam Körbler u tekstu svojega I. izdanja nije ništa mijenjao; tu sam samo u opisu rukopisâ Osmana brišao ono što je on kazao o ortografiji i o pogreškama mladih rukopisa, jer to za Gundulićev tekst nema zbilja nikakve važnosti. (...) Naprotiv sam u tekstu Gundulićevih pjesama dosta mijenjao: zadržao sam iste pjesme i ostavio im isti red što im je dao Pavić u prvome Akademijinom izdanju, a što ga je i Körbler zadržao u drugome. Napominjem da sam zadržao i »iste pjesme«, jer sam isprva mislio izvaditi pjesmu U smrt Marije Kalandrice iz kanona Gundulićevih pjesama i premetnuti je u »Dodatak«, ali sam je ipak ostavio na svojem mjestu. Kolendić je naime uistinu dokazao (u 126. Glasu Srpske akademije) da Gundulić nije mogao ispjevati pjesmu »U smrt Marije Kalandrice žene Giva Vlajki«, kako stoji u svim prijepisima te pjesme od g. 1734. amo, jer je ta žena Giva Vlajki umrla tek g. 1658., dakle ravno 20 godina poslije Gundulićeve smrti; ali ako se je u prijepise (koji su, čini se, svi prepisani s jednog istog izvora) mogla uvući ta krupna pogreška da je to Gundulićeva pjesma, nije li se mogla uvući, mjesto nje, druga, svakako manja pogreška da je Gundulić ispjevao tu pjesmu za Mariju Kalandricu, ženu Giva Vlajki, dok je uistinu bila namijenjena nekoj drugoj Mariji Kalandrici, pa možda i drugoj Kalandrici a ne Mariji, ili uopće nekoj drugoj ženi? Istina, vjerojatnije je da je nastala ona prva pogreška, ali ipak biće dobro da sama pjesma ostane na svojem mjestu, dok se na drugi način, najprije po jezičnim i metričkim osobinama, bolje ne pokaže je li, nije li Gundulićeva.

U tekstu pjesama dosta sam mijenjao. Körbler je u svojem rukopisu bio doista odustao od svoje, svakako pogrešne misli da u tekst Osmana moraju ući ne samo strofe kojih u najstarijem rukopisu nema, nego da se imaju i dvaput, pa čak i triput unijeti u tekst pojedine strofe što se u najstarijim rukop-

¹⁸ M. Rešetar, »Odakle je Gundulić prevodio svoje 'Pjesni pokorne?'«, *Belićev zbornik*, str. 5; Beograd, 1937.

sima nalaze na dva ili tri razna mjesta, pa je u svojem rukopisu za novo izdanje prebacio u napomene pod tekstom i jedne i druge; ja sam one prve, kojih nema u najstarijem rukopisu, vratio u tekst, ali sam ih štampao kurzivnim slovima, da već time svratim pažnju čitalaca na njih, jer sam ja već kazao (u Slaviji II, 149) da treba prije vidjeti jesu li te strofe zbilja Gundulićeve i da li je on sam drugima mijenjao oblik ili mjesto, pa bih sad prije rekao da to nije Gundulićev posao negoli da jest; naprotiv za strofe što imaju samo drukčiji oblik ili drugo mjesto, to se samo pod tekstom i napominje.¹⁹

Dakle, Rešetar je vrlo pomno procijenio Gundulićev književni korpus i u sabrana djela uvrstio samo ona djela koja su pouzdano Gundulićeva, s iznimkom pjesme *U smrt Marije Kalandrice* za koju ni danas književna povijest ne zna pouzdano kome je pripisati. Jezična i metrička analiza pjesme, koju je Rešetar priželjkivao kao mogućnost jedine pouzdane argumentaciju o autorstvu, ni do danas nije provedena. Pjesmu je ipak u korpus uvrstio dopuštajući da bi mogla biti Gundulićeva. Isto tako, bio je protiv toga da se prijevod prvih dvaju pjevanja *Oslobođenog Jeruzalema* uvrsti u kritičko izdanje Gundulićevih djela, no – kaže – to uprava Akademije nije dopustila.

Dok Rešetar nije dvojio koji će mu biti izvori za kritičko izdanje svih manjih Gundulićevih djela (ili tiskano izdanje ili najstariji pa stoga i najvjerniji rukopisi), izvori za kritičko izdanje *Osmana* predstavljali su mu – kao i starijim izdavačima epa – ne mali problem. Đ. Körbler je u svojem I. izdanju Gundulićevih sabranih djela za *Osmana* upotrijebio 20 rukopisa i 5 izdanja, a u rukopisu koji je namjeravao izdati kao treće izdanje taj broj stegnuo je na 5 rukopisa iz XVII. stoljeća i na rukopis Volantićeva komentara. Za razliku od njega, Rešetar je – pomno proučivši rukopise – kao temelj za kritičko izdanje epa uzeo četiri rukopisa XVII. stoljeća:

Pošto sam savjesno proučio kritički aparat što je Körbler sakupio u napomenama pod tekstom Osmana, mogu mirne duše kazati da bi nam za kritičko izdanje Osmana upravo trebali samo četiri rukopisa XVII. vijeka, naime Ohmućevićev, Vatikanski, Adamovićev i Valovićev (...), jer ni za jedan od rukopisa XVIII. vijeka ne može se reći da sadržava, pa bilo samo i djelomice, drukčiji t e k s t negoli ga imamo u ta četiri rukopisa, a često njihovo odstupanje od tih najstarijih rukopisa u detalju ide sasvim sigurno na račun namjernog ispravljanja i mijenjanja ili nehotimičnog iskrivljavanja teksta sa strane mlađih prepisivača, a to odstupanje ne pretstavlja nikako promjene u tekstu ili nove redakcije što bi potjecale od samoga pjesnika.²⁰

U odnosu na prethodna kritička izdanja Rešetar je bio radikalniji: nije u kritički aparat uvrstio svu silu inačica, varijanata i pogrešaka u raznim ru-

¹⁹ M. Rešetar, »Predgovor pregledavčev«, u knjizi *Djela Giva Frana Gundulića*, treće izdanje; za štampu priredio Đuro Körbler, a pregledao Milan Rešetar, SPH, knj. IX, Zagreb, 1938., str. VII–VIII.

²⁰ Ibid., str. IX–X.

kopisima, nego samo one varijante koje imaju neku važnost za smisao Gundulićeva epa. Pritom je kao izvore za kritičko izdanje uzeo Ohmućevićev i Vatikanski rukopis, a za varijante Adamovićev i Valovićev; iz prva dva rukopisa uzimao je sve varijante, iz druga dva samo smisaone razlike u tekstu, te starije oblike kojih u prva dva rukopisa nema, a samo iznimno i druge razlike koje pomažu da se utvrdi odnos između tih četiriju rukopisa. Pritom je birao onu varijantu koju je smatrao najboljom a ne najstarijom, za razliku od Körblera, koji se načela najstarijeg rukopisa vjerno držao.

Ovladavši besprijekorno brojnim rukopisima *Osmana*, upoznavši ih do u tančine, suvereno sudeći o njihovim varijantama i inačicama, o njihovim razlikama u smislu ali i u jezičnoj starini, riješivši brojne probleme ortografije, Rešetar je iz tog obilja rukopisa priredio kanonsko kritičko izdanje Gundulićeva *Osmana*, zacijelo najvrednijeg djela starije hrvatske književnosti. Bez njegova izdanja tog teksta i danas bismo tapkali u mraku i nedoumicama, problematičnim čitanjima, nerazriješenim varijantama, kao što je to slučaj s brojnim drugim tekstovima starije hrvatske književnosti. Jednom riječju, ispod Rešetarova pera proizašao je tekst *Osmana* kao tekst najboljih i Gundulićevu jeziku najvjernijih rješenja iz Ohmućevićeva i Vatikanskog rukopisa. To je izdanje bilo predložak Ratkovićevu izdanju *Osmana* u ediciji *Pet stoljeća hrvatske književnosti*²¹ te je zauzelo status kanonskog kritičkog izdanja Gundulićeva epa.

Kritičko izdanje Gundulićevih djela popraćeno je brojnim predgovorima: nakon Körblerovih uvodnih tekstova o Gundulićevu životu i radu te o rukopisima i izdanjima *Osmana*, slijedi Rešetarova studija pod naslovom *Redakcije i rukopisi Gundulićeva »Osmana«*. *Dubrovački znanstvenik i tekstolog tu, prvo, daje popis svih rukopisa Osmana*, označujući ih siglami i navodeći godinu nastanka (ili približno određujući vrijeme nastanka rukopisa ako nije datiran). Dalje, Rešetar utvrđuje da najstariji rukopisi epa, oni iz XVII. stoljeća, predstavljaju dvije različite redakcije koje se razlikuju ovim karakteristikama:

*U prvoj, k r a ć o j redakciji, – koju možemo nazvati i s t a r i j o m, jer toj pripada najstariji rukopis O, a uza nj još Ć, nema 27 strofa, dakle 108 stihova, što ih ima d u ž a i m l a đ a redakcija rukopisâ V, Va i A, a kojoj pripadaju i svi mlađi rukopisi osim M što je prepisano sa Ć; u drugome redu po kraćoj i starijoj redakciji u Osmanu fali 13. i 14. pjevanje, dok po dužoj i mlađoj fale pjevanja 14. i 15. Manje su važne, ali ipak jake razlike što u dužoj redakciji neke strofe imaju drugo mjesto ili drukčiji tekst negoli ga imaju u kraćoj redakciji.*²²

²¹ Ivan Gundulić, II, *Osman*, priredio M. Ratković, *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 13, Zagreb, 1964.

²² M. Rešetar, »Redakcije i rukopisi Gundulićeva 'Osmana'«, u knjizi *Djela Giva Frana Gundulića*, treće izdanje; za štampu priredio Đuro Körbler, a pregledao Milan Rešetar, SPH, knj. IX, str. 106; Zagreb, 1938.

Za razliku od Körblera, koji je smatrao da je do premještanja strofa došlo tako što su se poremetili listovi u pjesnikovu autografu, Rešetar drži da do nereda nije došlo u autografu već da je do nereda došlo tek u onom prijepisu iz kojega su potekli, indirektno ili direktno, svi sačuvani rukopisi *Osmana*. Tu svoju hipotezu Rešetar obrazlaže vrlo detaljno: iako su, najvjerojatnije, s autografa prepisivani *V* i *Va* i *A*, a vjerojatno i drugi rukopisi, teško da je to mogao biti i rukopis *O*, koji nije pisan u Dubrovniku, nego u Španjolskoj i u Beču: teško je, naime, pretpostaviti da je najstariji Gundulićev sin Frano nosio sa sobom autograf *Osmana* i davao ga Ohmućeviću na prijepis. Isto tako, Rešetar smatra neodrživom Körblerovu hipotezu da je sam Gundulić u autografu sa strane dodavao one strofe kojih u *O* nema te da je pisar prepisao autograf ne obazirući se na te kasnije pjesnikove promjene, a da je *V* prepisivao autograf provodeći promjene što ih je u autografu proveo sam pjesnik. Obrazlažući detaljno neutemeljenost te Körblerove hipoteze, Rešetar tvrdi da se teško može vjerovati da bi se našao tako »bespametna prepisivač« koji bi imao pred očima pjesnikov autograf a ne bi se obazirao ni na jednu od mnogih promjena što ih je pjesnik proveo u svojem autografu.²³ Dalje Rešetar preciznom analizom sadržaja epa, analizom logike razvoja fabule dokazuje da je mlađa i duža verzija iz nečijeg drugog pera, a ne iz Gundulićeva:

Ja mislim dakle da je pravi oblik Gundulićeva Osmana u O a da je duža redakcija rukopisa V ne samo mlađa nego i da je posao nekog drugog pjesnika. Ako je to tačno, onda naravno treba reći i to, da su po samom Gunduliću oba pjevanja kojih on nije ispjevao bila 13-sto i 14-sto, dok je mlađi redaktor uzeo da fale 14-sto i 15-sto. Time se još više zamršava zamršeno pitanje o postanku Osmana, jer, ako je Gundulić najprije ispjevao kraću historičku pjesmu o smrti Osmanovoj (bez poljskih i romantičkih epizoda), dakle pjevanja 1 i 16 – 20, – a ja sam uvjeren da to jest tako, – pa je tek docnije umetao središnja pjevanja, onda je lakše razumjeti da fale pjevanja 14 i 15, to jest da je pjesnik, uputivši se s 2. pjevanja, dotjerao do 13-oga (koje valjda nije ni dovršio!), pa da ga je smrt pretekla prije nego je stigao da poveže (pjevanjima 14 i 15) pjevanja 1 – 13 s pjevanjima 16 – 20 (i da ova posljednja jako prekroji prema proširenome planu cijele pjesme). Treba priznati da je to istina, ali istina je i to da najstariji rukopis Osmana, koji po svoj prilici predstavlja baš Gundulićevu redakciju njegove pjesme, izrijeком svjedoči da fale pjevanja 13 i 14 a ne 14 i 15, pa mi ne smijemo ignorirati to svjedočanstvo i promijeniti mjesto praznine (kako što je učinio već redaktor V), samo zato da nama bude lakše tumačiti postanak Osmana.²⁴

Dalje u svojoj studiji Rešetar iznosi pretpostavku da bi autor mlađe redakcije *Osmana* mogao biti pjesnikov drugi sin Šiško, a zatim detaljno opisuje rukopise kraće i duže redakcije, pokazujući da je do u detalja poznao sve razlike u rukopisima.

²³ Ibid., str. 109.

²⁴ Ibid., str. 110.

Kako se iz iscrpnih citata i parafraza Rešetarova teksta o redakcijama i rukopisima *Osmana* razabire, dubrovački znanstvenik postavio je niz relevantnih pitanja i o postanju epa, i o njegovim rukopisima, i o eventualnim dopunjivačima epa kao i o mjestu na kojem se nalazi lakuna dvaju pjevanja. Ni na jedno od tih pitanja mlada književna historiografija i tekstologija nije ponudila nova rješenja – i danas se misli da se nakon Rešetarovih analiza ne može više ništa novo o tim problemima reći. Pomireni s tom činjenicom, Gundulićev ep, iako je očigledno do nas došao kao torzo, doživljujemo kao jedinstveno i završeno djelo, prihvaćajući Rešetarovo kritičko izdanje kao izdanje koje je najvjernije reproduciralo tekst u onakvu stanju u kakvu je *Osman* bio u trenutku Gundulićeve smrti. Književna historiografija poslije Rešetarovih studija pošla je drugim, novim putovima, zainteresirana za druge probleme i pitanja što ih nameće struka. Počela se baviti pitanjem žanrovskog ustrojstva epa, njegovim stilom i kompozicijom, svjetonazorskim aspektima. Međutim, sva ta istraživanja svoje čvrsto uporište imaju upravo u vrsnom kritičkom izdanju što ga je priredio Milan Rešetar.

U opsežnoj studiji *Die Metrik Gundulić's*²⁵ Rešetar, polazeći od činjenice da je upravo Gundulić promijenio versološku praksu dotadašnje dubrovačke književnosti i »nezgrapnan« (schwerfällig) 12-erac zamijenio lakšim osmercem te konstatiravši da se metrika starih pisaca uopće nije proučavala, analizira Gundulićev stih koji je – kaže dalje Rešetar – do početka XIX. stoljeća služio »srpskohrvatskim« piscima kao uzor.

Pozabavio se Rešetar u svojoj analizi Gundulićeva stiha ponajprije činjenicom da Gundulić u *Dubravki* – za razliku od lirskih i epskih djela u kojima se služi isključivo osmercem – još uvelike upotrebljava 12-erac i obrazlaže to činjenicom što je taj stih bio tradicionalno dramski stih i što su svi dramatičari prije njega, a i mladi Palmotić, rabili isključivo taj stih te da je tek Gundulićev sin Šiško u *Sunčanici* ostvario prvu dubrovačku dramu u kojoj nema 12-erca. Dalje, razloge Gundulićeve pretežite uporabe osmerca Rešetar vidi u naravi to stiha, u njegovoj većoj lakoći i pokretljivosti (*Leichtigkeit und Beweglichkeit*) od 12-erca. Dubrovački znanstvenik odbija hipotezu da je na uporabu osmerca utjecala talijanska umjetnička poezija. Podijelivši dalje svoju studiju na poglavlja »Silbenzählung«, »Reim«, »Der Zwölf-silbige Vers«, »Der achtsilbige Vers«, »Die übrigen Versmasse«, »Strophenbildung«, »Anwendung der einzelnen Versmasse«, Rešetar je u svakom poglavlju dao vrlo precizne opise, s brojnim primjerima, pojedinih vrsta stiha i drugih metričkih elemenata, i to ne samo u Gundulićevim djelima nego i u drugim dubrovačkih pjesnika. Detaljno je opisao sinerezu, mjesta na kojima se ona javlja, njezine vrste (primjerice sinerezu u slučaju kada se između dva vokala javlja »j«, a koja je tek od Gundulića uobičaj-

²⁵ M. Rešetar, »Die Metrik Gundulić's«, *Archiv für slavische Philologie*, XXV, str. 250–289; Berlin, 1903.

jena u dubrovačkoj poeziji), jasno je odredio kvantitativu vrijednost »jata« (dugi »jat« – kaže Rešetar – u stotinama i stotinama slučajeva ima u Gundulića vrijednost jednog sloga, a samo u otvorenim završecima i završecima *-ijem, -ijeh* imeničke deklinacije računa se kao dva sloga), opisao rimu (upozoravajući na problem određivanja stare štokavske akcentuacije), ustanovio da je rima u Gundulića u najvećem broju slučajeva čista; opisujući Gundulićev 12-rac ustanovio je da se u uporabi tog stiha dubrovački barokni pjesnik oslanja na svoje prethodnike, upozorio na malu cezuru (*Nebencäsür*) nakon 3. i 9. sloga, na povezanost velike cezure i sintaktičkih cjelina. Dalje, opisao je Gundulićev 8-erac, odredio odnos cezure i sintaktičke cjeline, upozorio da naglasak u 8-ercu, za razliku od 12-erca, igra važnu ulogu. Opisujući pojavu drugih, kraćih stihova – 6-erca, 5-erca i 4-erca – u Gundulićevim djelima, mjesto cezure u njima i čestotu uporabe, Rešetar naglašava da se ti stihovi pojavljuju gotovo obavezno u kombinaciji s 8-ercem i da grade veće strofe. Gundulićeva je najčešća strofa katren, i to obje njezine varijante, i ona s rimom *abba* i ona s rimom *abab*. No, upozorava Rešetar dalje, rimovanje *abba* Gundulić rabi samo u ranim dramama i *Pjesnima pokornim*, koje su po Rešetarovu sudu nastale vrlo rano, mnogo ranije od objavljivanja 1620. godine, dok je pjesma *Od veličanstva božijeh* nastala, najvjerojatnije, budući da ima rimu *abab* tek u godini objavljivanja, kada je dubrovački pjesnik rimu *abab* već napustio. Tako se u *Dubravki* nalazi 175 strofa s rimom *abab* a samo 22 s rimom *abba*, dok je u starijim dramama taj odnos obrnut. Isto tako, s obzirom na sistem rimovanja može se pretpostaviti da su pjesme *Ljubovnik sramežljiv*, *U smrt Marije Kalandrice* i *Ferdinandu II.* nastale u drugom razdoblju Gundulićeva stvaralaštva. Razloge Gundulićevoj odluci za rimovanje *abab* nalazi Rešetar s jedne strane u ugledanju na talijansku liriku koja je preferirala alternirajuću rиму, a s druge strane u činjenici što je ta vrsta rimovanja skladnija, blagoglasnija («wohll klingender ist»). Za strofu s rimom *aabb* koju nalazi nekoliko puta u *Prozerpini* Rešetar zaključuje da ju Gundulić nije smatrao pogodnom za uobičajeni dijalog: javlja se strofa s tom rimom ili u govoru kora ili – povezana s 12-ercima – u monološkim partijama drame.

Govoreći o sestini Rešetar ustanovljuje da se, osim u *Suzama sina rametnoga*, sporadički javlja i u tri veće drame te da tu strofu Gundulić rabi u dva oblika: s rimom *ababcc* i s rimom *aabcbc*. Što se tiče ostalih strofa, samo u *Arijadni* javlja se strofa od pet i od osam osmeraca; pritom petostih ima u pravilu rиму *abbac*, iznimno *ababc*, dok osmostih ima rиму ili *ababbccd* ili *abababcc*. Od ostalih izometričkih strofa (Rešetar ih naziva »monometričke«) javlja se u Gundulića samo jednom u *Dubravki* strofa od osam peteraca. Od polimetričkih strofa u dvije scene *Prozerpine* javlja se strofa koja se sastoji od četiri osmerca i dva šesterca; u *Prozerpini* se javlja i strofa od tri šesterca i tri osmerca s rimom *abacc*, a u *Arijadni* se nalazi strofa od sedam stihova, od kojih je treći šesterac, a svi ostali peterci; u toj se drami javlja i strofa koja se sastoji od dva osmerca, dva šesterca i dva osmerca. Dalje spominje Rešetar još neke pojedinačne uporabe različitih

strofičkih rješenja označujući uvijek o kakvim se dramskim segmentima i partijama javljaju (korskim, lirskim, dijaloškim, kao refren i sl.).

Dalje Rešetar analizira koje su strofe Gundulićeva novina, a koje se oslanjaju na dubrovačku pjesničku tradiciju. Pa dok je dvanaesterački distih i osmerački katren naslijedio od svojih prethodnika bez promjene, dotle sestinu u onoj varijanti u kojoj se ta strofa javlja u *Suzama sina razmetnoga* smatra Gundulićevom novinom. Iako su, naime, i neki pisci prije njega rabili strofu od šest osmeraca: Držić u koru svojega *Posvetilišta* (Rešetar tada još smatra da je *Posvetilište* Držićevo!) i Nalješković u jednoj religioznoj i u jednoj pokladnoj te u nekim korskim partijama svojih komedija, ipak se sestine dvojice dramatičara razlikuju od onih Gundulićevih: renesansni komediografi rabe tu strofu u pjesmama koje su bile određene za pjevanje, tvrdi Rešetar, a i rimovanje im je drugačije nego u Gundulića. Sestinu kakvu rabi Gundulić u *Suzama* nalazimo objašnjava dalje dubrovački znanstvenik, tek u jednoj ljubavnoj pjesmi Horacija Mažibradića, ali nije isključeno da je ona nastala poslije *Suza*. Upravo stoga mora se pomišljati na utjecaj talijanske lirike, ponajprije na utjecaj reformatora pjesničke forme Gabriella Chiabrera koji je u svojoj zbirci *Canzonette* kao jednu od uobičajenih strofa rabio upravo osmeračku sestinu kakvom su napisane *Suze sina razmetnoga*. I na kraju, u poglavlju »Anwendung der eizelnen Versmasse« Rešetar se pozabavio funkcijom pojedinih metričkih i strofičkih oblika u Gundulićevim djelima, posebice u dramama. Smatrajući pojavu polimetrije u Gundulićevim dramama nasljedovanjem polimetrije u talijanskim melodramama, Rešetar postavlja relevantno pitanje: da li je razlika u metričkim oblicima povezana s razlikom u načinu iskaza, izlaganja, odnosno sastoje li se Gundulićeve drame, kao i njezini talijanski uzori, od recitativa i pjevanja? I, naravno, postavlja pitanje o udjelu glazbe u pojedinim dramskim partijama te odgovara da je malo vjerojatno da su se drame u Dubrovniku u cijelosti pjevale. Završava autor studiju mišljenjem da je uporaba različitih metričkih i strofičkih oblika za dijaloške i lirske partije u Gundulićevim dramama samo znak nasljedovanja vanjske forme talijanskih melodrama.

Iscrpno sam prikazala kojim se sve versološkim problemima Rešetar u svojem radu o Gundulićevoj metrici pozabavio kako bih upozorila da taj članak iz godine 1903. predstavlja jednu od kapitalnih studija iz hrvatske versologije, pisanu iznimno temeljito i studiozno. U tom je radu Rešetar ne samo detaljno opisao sve stihovne i strofičke oblike Gundulićeva opusa nego je isto tako pokazao kako analiza stiha može poslužiti u uspostavljanju kronologije Gundulićeva opusa. Osim toga, tu je postavio i pitanje o funkciji pojedinog metričkog i strofičkog rješenja, odnosno potaknuo je pitanje o metametričkim značenjima pojedinog stiha i pojedine strofe. Stoga se taj Rešetarov rad može smatrati vrsnom prethodnicom i relevantnim poticajem nizu mlađih versoloških istraživanja i studija, od onih S. Petrovića i I. Slamniga pa do P. Pavličića i Z. Kravara.

Knjiga 272 Akademijina *Rada*²⁶ gotovo je u cijelosti ispunjena Rešetarovim priložima o Gunduliću. Na prvom mjestu nalazi se studija *Glavne osobine Gundulićeva jezika*²⁷; u toj studiji Rešetar se pozabavio analizom Gundulićeva jezika s ciljem da se riješe neka pitanja autorstva pjesama pripisivanih Gunduliću, a s druge strane da ta analiza pomogne u odabiru najrelevantnijih jezičnih varijanata onih tekstova koji u različitim rukopisima imaju različita jezična i grafijska rješenja. Već ovakva metodologija Rešetarova rada lijepo pokazuje kako je dubrovački znanstvenik suvereno povezivao jezičnopovijesne i tekstološke analize s onima književnopovijesnim. U analizi Gundulićeva jezika, metodološki dosljednoj, preciznoj u analitičkom aparatu, a koja respektira razlike između djela tiskanih za autorova života i onih koja su ostala u rukopisu, Rešetar, uspoređujući jezik tiskanih djela s onima rukopisnima, svjestan težine i česte nerješivosti tekstoloških problema, korak po korak, čvrstom logikom i jakim argumentima nudi svoja rješenja čitanja Gundulićevih djela. Isto tako, uvažavajući razlike između djela u stihu i onih u prozi, svjestan da stihovana djela u mnogo većoj mjeri podliježu zakonima književnog jezika, upotrebljujući tu argumentaciju u dilemi oko dubrovačkog govora kao jekavskog ili ikavskog, Rešetar je do u tančine opisao Gundulićev jezik na fonetskoj, morfološkoj, sintaktičkoj i leksičkoj razini.

U istom broju *Rada*, u studiji *Pjesme pripisivane Gunduliću*²⁸ Rešetar se pozabavio autorstvom pjesme *Žalosno cviljenje u smrt gospođe Marije Kalandrice*, autorstvom prijevoda prvih dvaju pjevanja Tassova epa *Gerusalem liberata* kao i autorstvom nekoliko manjih lirskih pjesama iz Ohmućevićeva rukopisa *Osmana*. Kompliciran problem autorstva *Žalosnog cviljenja* dubrovački znanstvenik rješava tako da odriče Gundulićevo autorstva te pjesme, a isto tako pomnom jezičnom analizom dokazuje da ni prijevod *Jerusalima slobodenog* nije iz Gundulićeva pera nego da bi to mogao biti rad V. Petrovića. Vrlo je važan i dio studije u kojoj se raspravlja o devet pjesama što se nalaze u Ohmućevićevu rukopisu *Osmana* i za koje je Körbler mislio da su Gundulićeve te ih i izdao u kritičkom izdanju. Zaustavljajući se na Gundulićevim riječima iz predgovora *Pjesnima pokornijem*, u kojima pjesnik spominje svoje mladenačke drame »s mnozijem i bezbrojnijem pjesnima taštijem i ispraznijem«, a koje su riječi književni povjesničari razumijevali kao Gundulićev iskaz da je u mladosti pisao drame i svjetovne, ljubavne pjesme, Rešetar navedenu sintagmu tumači opreznije: dubrovački znanstvenik, naime, smatra da navedenim »pokajničkim« riječima Gundulić misli jedino i isključivo na mladenačke drame, a one da se sastoje od taštih i ispraznih pjesama:

²⁶ *Rad HAZU*, knj. 272; Zagreb, 1941.

²⁷ Nav. djelo, str. 1–44.

²⁸ M. Rešetar, »Pjesme pripisivane Gunduliću«, *Rad HAZU*, knj. 272, str. 45–66.

Nije li G-ć mogao pod tim pjesmama razumjeti osobito »tašte i isprazne« partije svojih drama što su se predstavljale na javnim mjestima?»²⁹

Takav smisao Gundulićevih riječi Rešetar argumentira jezičnom analizom iskaza tvrdeći da se glagol »prikazivati» koji dubrovački pjesnik rabi za svoj mladenački rad može odnositi jedino na drame. Doduše, s druge strane Rešetar ipak dopušta mogućnost da se Gundulić neprecizno izrazio:

Jer ako su te pjesme bile nešto sasvim neodvisno od G-ćevih drama, mi bismo očekivali da G-ć spomen tih pjesama neće umetnuti u relativnu rečenicu koja se bez ikakve sumnje odnosi na te drame. A kad bi to moje mišljenje bilo ispravno, ne bismo imali nikakva d o k a z a da je G-ć u svojoj mladosti osim drama ispjevao i mnoge i nebrojene pjesme tašte i isprazne, iako je v j e r o j a t n o da to jest činio. Možemo zato dopustiti da se je G-ć u toj posveti nespretno, upravo nelogički izrazio, te da su njegove mladenačke, većinom valjada ljubavne pjesme nestale – možda spaljene od samoga G-ća (...).³⁰

Zanimljivo je kako Rešetar, iako ima jake dokaze za stav koji se suprotstavlja uvriježenim stavovima književnih povijesti, ipak – pod utjecajem tradicije i običaja pripisivanja određenog opusa Gunduliću – dopušta mogućnost da se Gundulić neprecizno izrazio.

No, Rešetar ide dalje te logički razmišlja ovako:

Nego ma kako mi tumačili riječi G-ćeve o tim njegovim taštima i ispraznim pjesmama, teško bi se k njima mogle računati ove iz Ohmućevićeva rukopisa, jer osim prve i pete koje su ljubavnog sadržaja (ali su ipak sasvim pristojne), te bi se stoga mogle brojiti u tašte i isprazne pjesme, ostalih je sedam sasvim ozbiljnog moralno-filozofskoga sadržaja te ne bi nikako zasluživale da se bace na lomaču.(...) Njihov sadržaj dakle slabo pomaže za pitanje o njihovu autorstvu.³¹

U daljem izlaganju Rešetar Körblerove argumente o Gundulićevu autorstvu tih pjesma vrlo dosljedno i sustavno pobija, ponajviše onaj da nitko u to doba nije pisao tako lijepim i biranim jezikom, jer – kaže Rešetar – pisao je Ivan Bunić Vučić.

Rešetarovo tumačenje Gundulićevih riječi iz predgovora *Pjesnima pokornijem* kao i njegove sumnje o Gundulićevu autorstvu lirskih pjesama iz Ohmućevićeva rukopisa posve su zaboravljeni u mlađim književnopovijesnim studijama te gotovo svi književni povjesničari riječi iz predgovora tumače kao dokaz o izgubljennoj Gundulićevoj ljubavnoj lirici; s druge strane, dvije kraće lirske pjesme iz Ohmućevićeva rukopisa našle su mjesto i u novijim izborima iz Gundulićeva djela.³²

²⁹ Ibid., str. 64.

³⁰ Ibid., str. 64.

³¹ Ibid., str. 64–65.

³² Pjesme »O visoka, vita jelo!« i *Tko po glasu samo sudi* u izbor iz Gundulićevih djela uvrstio je I. Slamnig u knjizi: I. Gundulić, *Izbor*, izbor i pogovor I. Slamnig, Zagreb, 1964.

Treća Rešetarova studija iz *Rada* nosi naslov *Akademijina izdanja Gundulićevih djela*. U njoj je dubrovački književni povjesničar prokomentirao sva izdanja dubrovačkoga pjesnika, a ponajviše se pozabavio trima Akademijinim kritičkim izdanjima. Riječ je o Pavićevu izdanju iz 1878. koje je izišlo kao IX. knjiga *Starih pisaca hrvatskih*, o drugom koje je izašlo 1919. u redakciji Đure Körblera, i o trećem iz godine 1938., a koje je također priredio Đ. Körbler, a zbog nenadane njegove smrti pregledao Milan Rešetar. Rešetar je opisao sva kritička izdanja, komentirao izvore, čitanja, kritički aparat, objasnio svoje intervencije u Körblerovo izdanje, komentirao predgovore, pobrojao sve pogreške, kako pogreške čitanja tako i one tiskarske, prokomentirao vrijednost pojedinih rukopisa za djela koja nisu tiskana za autorova života. Najvažnija spoznaja toga teksta bilo bi, po mojem mišljenju, Rešetarovo uvjerenje – izneseno još u studiji *Redakcije i rukopisi Gundulićeva »Osmana«* koja se nalazi kao predgovor kritičkom izdanju iz 1938. godine – da Ohmućević i Vatikanski rukopis predstavljaju dvije različite redakcije teksta, od kojih se jedna može smatrati kraćom a druga dužom jer ima 26 strofa kojih u prvoj nema. I na ovom mjestu Rešetar ponavlja mišljenje da je Gundulić ostavio za sobom samo kraću redakciju, a da je dužu priredio netko drugi poslije njegove smrti.

Za književne je povjesničare i za prosudbe Rešetara kao književnog kritičara i procjenitelja Gundulićeva djela s književnopovijesnih i estetskih aspekata najznačajnija studija *Gundulićev »Osman«*, objavljena u novosadskom časopisu *Brastvo*³³, zacijelo jedna od najtemeljitijih književnopovijesnih studija o *Osmanu*, studija koja otvara i predlaže rješenja za brojna zagonetna pitanja Gundulićeva epa, tog »homerskog pitanja« hrvatske književnosti. Pozabavila se ta Rešetarova studija, naime, postanjem epa, sastavom njegove građe (udio romantičnih epizoda, vrhunaravnih sila i mitoloških elemenata, a isto i odnosom pripovjedača prema 'historičkoj istini' te udjelom lirskih elemenata u epu), njegovom kompozicijom, strukturom, žanrovskim odrednicama, psihologijom likova, jezikom, stilom i stihovom *Osmana*, a isto tako i odnosom epa prema Tassovu epu i narodnoj pjesmi.

Na prvom mjestu u studiji Rešetar se pozabavio pitanjem nepostojećih pjevanja, te se u rješavanju toga problema oslonio na relevantnu bilješku iz »Kuljena« u kojoj se kaže da ta dva pjevanja pjesnik nije ni napisao. Na taj zaključak logično se nadovezuje analiza kompozicije i pitanje nastanka *Osmana*, koji je problem bio čestim predmetom znanstvenih rasprava i polemika. Nastala nakon Pavić – Markovićeve polemike o kompoziciji epa³⁴ i

³³ M. Rešetar, »Gundulićev 'Osman'«, *Brastvo*, XVII, str. 3–41; Novi Sad, 1922.

³⁴ Usp. o tome: A. Pavić, »O kompoziciji Gundulićeva 'Osmana'«, *Rad JAZU*, 32; Zagreb, 1875.; *Estetična ocjena Gundulićeva »Osmana«*, Zagreb, 1879.; »Gundulićev 'Vladislav'«, *Rad JAZU*, 55; Zagreb, 1881.; *Postanje Gundulićeva »Osmana«*, Zagreb, 1913. te F. Marković, »Estetička ocjena Gundulićeva *Osmana*«, *Rad JAZU*, 46, 47, 50, 52; Zagreb, 1879.–1880.; »Primjedbe 'Estetičnoj ocjeni Gundulićeva 'Osmana'«, *Vijenac*, Zagreb, 1879. Polemici se na izvjestan način priključio i L. Zore smatrajući, kao i F. Marković, da je *Osman* jedinstveno djelo. Usp. o tome L. Zore, »O kompoziciji Gundulićeva 'Osmana'«, *Rad JAZU*, 39; Zagreb, 1877.; »Alegorije u Gundulićevoj 'Osmanidi'«, *Rad JAZU*, 94; Zagreb, 1889.

oslanjajući se uvelike na njih, Rešetarova studija problem kompozicije epa rješava ne priklanjajući se ni jednom ni drugom književnom povjesničaru: ne pristaje na Markovićevu tezu o inicijalnoj jedinstvenosti epa, a samo se donekle slaže s Pavićevom hipotezom o naknadnom spajanju dvaju nezavisnih i zasebnih epova – hipotetične »Vladislavijade« i »Osmanijade« – te iznosi vlastito mišljenje: prvobitno je nastala kraća verzija epa, koja je bila posve »historičke naravi« i opjevala povijesne događaje, a tek kasnije autor ju je proširivao romantičkim epizodama i poljskim temama. Svoje stavove dubrovački znanstvenik dokazuje pomno analizirajući logiku oblikovanja epske fabule. Takva Rešetarova razmišljanja poticajna su i danas pri generičkom određivanju Gundulićeva djela. Naime, prihvate li se Rešetarova rješenja o strukturi epa, najvećem baroknom narativnom djelu hrvatske književnosti bolje bi pristajala žanrovska odrednica *romanziero*, stihovani roman, a mnogo manje *poema eroico*. Isto tako, ti su Rešetarovi stavovi poticajni za promišljanje o strukturnoj i žanrovskoj mijeni što ju je ep doživljavao u doba baroka gubeći obilježja junačkog, herojskog epa. Rešetarova pak teza o dvojakoj epskoj građi *Osmana*, onoj historičkoj i onoj romantičko-viteškoj, bitno je utjecala na sva daljnja proučavanja epa, klasifikaciju epa kao povijesno-viteško-romantičkog epa, na razumijevanje njegove strukture a isto tako i tumačenje njegova europskog konteksta. Spomenut ću samo da je Rešetarovo razmišljanje o Gundulićevu epu kao svojevrsnom stihovanom fikcionalnom i romantičkom djelu bitno utjecalo na monografiju Joanne Rapacke »*Osman*« *Ivana Gundulića – pobuna predstavljena svijeta*»³⁵ koja, polazeći od Rešetarovih teza o postanju *Osmana*, ustvrđuje da Gundulićev ep probija generičke granice epske strukture i da nosi posve izvanepska obilježja, ponajprije ona »dvorske ceremonije«.

S obzirom na lakunu dvaju pjevanja i njihov položaj u epu, Rešetar zastupa stav da su lik i sudbina Sokolice ključni u odgonetavanju i rješavanju pitanja na kojem se mjestu odista nalazi pakleno pjevanje. Naime, dok se u nekim prijepisima pakleno pjevanje nalazi kao 13. pjevanje, dakle prije nepostojećih dvaju pjevanja, u Ohmućevićevu rukopisu opis pakla zauzima 15. pjevanje epa. Rešetar misli da bi pakleno pjevanje trebalo biti na tom mjestu, na mjestu 15. pjevanja te iznosi niz argumentata za svoje mišljenje. S tim u vezi iznosi mišljenje da je Gundulić jedanput prekidao rad na epu te preskočio 13. i 14. pjevanje, a da ga je drugi put smrt prekinula da u pjevanjima 16 – 20 razvije akciju pakla iniciranu u 15. pjevanju. Iz takvih Rešetarovih tumačenja postanja epa jasno je da je dubrovački znanstvenik *Osmana* smatrao pjesničkim torzom, nedovršenim djelom.

O dopunjivačima *Osmana* Rešetar je također izrekao svoj stav: za Sorkočevićevu, Zlatarićevu i anonimnu dopunu smatra da su rađene prema Volantićevu fabularnom planu: taj je Dubrovčanin, naime, godinama pri-

³⁵ J. Rapacka: »*Osman*« *Ivana Gundulicia; Bunt świata przedstawionego*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, 1975.)

kupljao materijal za prvo izdanje *Osmana*, te je, po Rešetarovu mišljenju, sastavio osnovu dopune i dao je nekolicini dubrovačkih pjesnika. Zato se sve tri dopune potpuno slažu u rješavanju nepostojećih fabularnih linija. Mažurnićevu dopunu smatra najuspjelijom.

Smatrajući ep spojem historičkog i romantičkog epa, pod utjecajem strukture Tassova epa, Rešetar analizira »historičku osnovu« epa te točno navodi sva odstupanja od povijesne zbilje, odnosno sva mjesta na kojima se manifestira pjesnička sloboda (primjerice, primirje je sklopljeno u Carigradu poslije Osmanove smrti, hoćimska bitka prikazana je idealizirano, Osman je predstavljen kao aktivni epski junak što ne odgovara povijesnim činjenicama, prevelika uloga u pokretanju radnje dodijeljena je Mustafinoj materi i svaku Dautu, koncepcija Dilaverova lika i njegove uloge u događajima različita je od one u povijesnim izvorima itd.). Za romantičko-viteške epizode Rešetar kaže da je Gundulić mnogo »slobodniji« pa su ti segmenti epa uspjeliji te ih drži estetski vrednijima. Pri opisivanju i analizi fikcionalnih dijelova epa Rešetar pokazuje vlastitu estetsku osjetljivost: primjerice, duhovito komentira epizodu o Vladislavu i Sokolici i pripovjedačev komentar da se kršćanski vitez ne može zaljubiti u nevjericu, a za fabularne linije u kojima djeluju nadnaravne sile kaže da su one u granicama kršćanskog svjetonazora samog autora, što nije slučaj – domeće Rešetar – s Tassovim epom. Time dubrovački znanstvenik ulazi u analizu pripovjedačevih svjetonazorskih silnica.

U daljoj analizi epa Rešetar pokazuje kako je *Osman* prožet brojnim lirskim segmentima te pokazuje da se liričnost dvostruko manifestira: s jedne strane lirsku dimenziju epa proizvode sami likovi čestim iskazivanjem svojih afekata, a s druge je strane proizvodi sam pripovjedač svojim emocionalno-afektivnim komentarima; tako je, utvrđuje Rešetar, liričnost jedna od dominantnih sastavnica epa, čime Gundulić – smatra dubrovački znanstvenik, prosuđujući epsku strukturu *Osmana* tradicionalnim klasicističkim mjerilima i omjeravajući je o hegelijanski zahtjev za objektivnošću pripovijedanja i distanciranošću pripovjedača – prekoračuje ovlasti epskog pripovjedača:

Uz historički i romantički elemenat nalazimo u Osmanu i mnogo subjektivno lirskog elementa – mnogo više negoli u njegovih talijanskih uzora i više negoli u ikojega od starijih epičara što je G. mogao poznavati. Naravski, ne mislim kod toga na one partije gdje kojegod od lica u Osmanu iskazuje, prema situaciji u kojoj se nalazi, svoje osjećaje i misli. (...) ali se ne može odobriti što G. više puta na usta lica što rade u Osmanu izriče ne njihova već svoja čuvstva, jer se time još jače ispoljava vještački način kojim su crtani karakteri u njegovoj pjesmi; tako ljubav za slobodu u G-ćeva vođe janjičara i ljubav za domovinu u njegova Osmana, čuvstva su što su ispunjala pjesnikovo srce a ne mogu se pretpostaviti u turskog janjičara i turskog cara iz XVII. vijeka; to su dakle lirske partije na neprirodnoj podlozi te zato i smetaju, ali njih ima više ili manje i u drugim epskim pjesmama, pa zato ni to nije nikakva novina ni osobina u Osmanu. Novo je u njemu tek to što G. u dosta

velikoj mjeri daje oduška svojim vlastitim osjećajima u obliku samostalnih refleksija i razmatranja što on upliće u epsko pripovijedanje. To nikako ne odgovara tradicionalnim pravilima epske poezije, pa ako je Gundulić to ipak činio, to se tumači time što je Gundulić po svojoj naravi bio više lirski negoli epski pjesnik, te je zato i sam u pjesmi reagirao na ono što u njoj pripovijeda. Već sm početak *Osmana* jasno nam kaže da pjesnik subjektivno učestvuje u pripovijedanju; dok u *Homera*, *Vergila*, *Ariosta* i *Tasa* prvi stihovi kažu ukratko predmet pjesme, u *Osmanu* je na prvome mjestu liriska refleksija u 28 stihova o nestalnosti ljudske sreće; a kako se Osman počinje lirskom refleksijom, tako se i svršava dugom od 68 stihova: pošto je ispričao tragičku smrt *Osmanovu*, G. se obraća *Muhamedu* i njegovoj vjeri na kojoj se osniva tursko carstvo, kojemu proriče da će skoro propasti. Ali G. nije sm otpočeo svojega *Osmana* moralno-didaktičkom refleksijom i završio ga isto takom apostrofom, nego je i u tečaju pripovijedanja pokazivao svoje shvaćanje događaja; osobito voli da to čini u početku pojedinih pjevanja refleksijama što se odnose na njihov sadržaj a koje su kao akord na koji je udešavao odnosno pjevanje.³⁶

Iz navedenih riječi jasno se pokazuje kako je dubrovački znanstvenik bio uvjeren da književni povjesničar ima pravo i da može »objektivno« suditi o emocionalnom habitusu pojedinog epskog lika i samog pripovjedača odnosno pjesnika; isto tako zanimljivo je da je uočio da se u epu »ispoljava vještački način«, ali ga to nije dovelo do nekih konstatacija o baroknosti epa. S treće strane, Rešetar je vrlo precizno definirao ulogu lirskih partija što se nalaze na početku svakog pjevanja: one su često kompozicijski okvir cijelom pjevanju. No, iako su Rešetarovi sudovi o *Osmanu* utemeljni na estetičkom formalizmu, iako dubrovački povjesničar književnosti smatra da je liričnost epskom žanru neprihvatljiva – a to danas, svjesni poetičkih i žanrovskih mijena pojedinog žanra upravo u doba baroka, teško možemo prihvatiti – ipak ističe i hvali liričnost *Osmana* dodajući da je to novina u onodobnoj književnosti. Svakako, nama je zanimljivo da je dubrovački znanstvenik uočio atipičnost epa upravo u njegovoj lirskoj dimenziji, da ju se analizirao i da je takve dijelove epa relativno visoko cijenio iako ih je smatrao artificijelnima i psihološki neuvjerljivima. Rešetarove konstatacije o liričnosti *Osmana* postat će, inače, općim mjestom književnopovijesnih opisa baroknog epa. Isto tako, iz Rešetarova opisa Gundulića kao eminentno lirskog pjesnika oblikovat će se u kulturnom pamćenju slika baroknog pisca kao melankoličnog pjesnika, gotovo romantičkog sanjara, koja će predodžba u istoj mjeri obilježiti Bukovčevu sliku *Gundulićev san* kao i poetski esej Danijela Dragojevića *Ah*, u kojem suvremenog pjesnika intrigira nedostatak junaštva i pravih epskih junaka u epskom, herojskom djelu, a istodobno ga zadivljuje Gundulićeva melankoličnost i liričnost.

I u drugim radovima o Gunduliću naići ćemo na Rešetarovo mišljenje o Gunduliću kao eminentno lirskom pjesniku: primjerice, kako sam već

³⁶ M. Rešetar, »Gundulićev 'Osman'«, str. 23–24.

prije rekla, u recenziji Vodnikove *Povijesti za Dubravku* će reći da uopće nije drama nego emfatični i lirski panegirik slobodi. Stoga je razumljivo što je Rešetar od svih Gundulićevih djela u estetskom smislu najviše cijenio *Suze sina razmetnoga* koje imaju najviše lirskih obilježja. Takvo, visoko mišljenje o *Suzama* kao i misao o Gunduliću kao eminentno lirskom pjesniku eksplicitno je dubrovački znanstvenik izrekao još davne 1894. godine u predgovoru *Antologiji dubrovačke lirike*:³⁷

Svojim pjesničijem radom Gundulić je dramatski i epski pjesnik: u mladim godinama pisa drame mitološkog i romantičnog sadržaja a u zrelijim glavni mu je posao bio njegov Osman. Ali dušom Gundulić nije ni dramatski ni epski pjesnik već lirski, tako da je i u njegovijem dramama i u Osmanu lirski element mnogo jači nego li smije biti.

I dalje:

U lirske pjesme Gundulićeve mora se svakako uzeti i poveća pjesma *Suze sina razmetnoga*: spoljašni joj je okvir doista epski, ali joj je sadržina čisto lirska. (.....). Ni jedna druga pjesma nije Gunduliću tako iz srca istekla kao što je ova, te pravi Gundulić nije pjesnik *Ljubovnika sramežljiva* ni *Dubravke* a niti pjesnik *Osmana* – pravi je Gundulić pjesnik *Suza sina razmetnoga*: one su plod njegova srca dok su *Osman* i drame plod njegove fantazije.³⁸

Ne ulazaći u naivne Rešetarove estetičke prosudbe o književnosti na temelju opozicije *plod srca: plod fantazije*, navedeni stavovi jasno pokazuju Rešetarov ukus.

Tridesetak godina kasnije Rešetar će ipak donekle promijeniti svoj sud o *Osmanu* i o njegovu značenju. U navednoj studiji o Gundulićevu epu on ovako procjenjuje kanonska djela baroknog pjesnika, a posebice *Osmana*:

Od naše starije literature bez sumnje se u naše doba najviše poznaje i najviše čita Gundulićev *Osman*, a i razumije se da je tako, jer, ako se na polju lirske poezije, na kojemu se je Gundulić istakao svojim *Suzama sina razmetnoga*, uzanj ističe Dživo Bunić Vučićević a kasnije Đurđević (...), ako je na polju dramske literature, na kojemu je on dao u prvome redu svoju *Dubravku*, Marin Držić mnogo jači od njega a i Nalješković mu se približava, to je na polju epske poezije, koja je za naš narod uvijek imala osobiti čar, *Osman* sasvim sigurno najbolje djelo što ga je na tome polju dala naša starija literatura; štaviše ni u našoj novijoj literaturi ne nalazimo ništa što bi se moglo, u pogledu plana i izrade, usporediti s *Osmanom*.

I dalje:

Nego Gundulić je najveći epski pjesnik ne samo među srpsko-hrvatskim pjesnicima, nego se može slobodno reći da do vremena velikih pjesnika sla-

³⁷ M. Rešetar, »Pregled razvitka dubrovačke lirike«, u: *Antologija dubrovačke lirike*, priredio M. Rešetar, Beograd, 1894., str. VII–XIX.

³⁸ Ibid., str. XV. i XVI.

*venske romantike iz prve polovice XIX. vijeka ni jedan drugi slavenski pjesnik nije bio toliko poznat u slavenskom i neslavenskom svijetu koliko naš Gundulić (...).*³⁹

Rešetarova kolebanja u estetskoj prosudbi Gundulićeva djela pokazuju da je dubrovački znanstvenik svoju književnu aksiologiju izgradio na dvojakim kriterijima: s jedne strane, na formalnoestetičkim shvaćanjima o trojnoj diobi književnosti, u kojoj svaki genus mora ispunjavati nepromjenjive i jednom zauvijek zadane karakteristike svoje klase, svojega roda, a s druge strane na romantičarskim poetološkim i estetičkim procjenama o lirskom i liričnosti kao najvrednijim sastavnicama književnog djela, na uvjerenju da je vrijednost književnog djela mjerljiva količinom iskazane pjesnikove afektivnosti i emotivnosti.

Takvi Rešetarovi sudovi u velikoj mjeri duguju estetičkim normama XIX. stoljeća. Kako je već u početku ovoga rada rečeno, dubrovački znanstvenik nije bio upoznat s modernijim književnopovijesnim instrumentarijem koji bi mu omogućio drugačiji odnos i drugačije razumijevanje baroknih tekstova. Pa dok kao povjesničar jezika i povjesničar književnosti nikada nije polazio od apriornih stavova, u estetičkim prosudbama dubrovački je znanstvenik uvelike bio ovisan o postavkama tradicionalne estetike i njezinih normi.

Na sličan je način i u jezičkim atribucijama dubrovačke književnosti Rešetar podlijegao apriornim shvaćanjima »srbokatoličke« ideologije.⁴⁰ Rešetarovi ideološki stavovi ponajviše se manifestiraju u nazivu jezika dubrovačke književnosti koji je nazivao ili *srpskim* ili *srpskohrvatskim*; međutim, mnogi elementi navode na pomisao da je za Rešetara naziv jezika bio samo puko ime, ime koje je rezultat Rešetarovih ideoloških opcija, a ne njegovih književnopovijesnih i kulturoloških uvida. Kada je govorio s pozicija književnog povjesničara i povjesničara dubrovačke kulture, stavovi dubrovačkog znanstvenika posve su jasni: za Rešetara ranonovovjekovna dubrovačka književnost pripada specifičnom tipu književne kulture, povezane snažnim vezama sa zapadnom, ponajprije talijanskom ranonovovjekovnom kulturnom. U *Antologiji dubrovačke lirike* on kaže:

Iznikavši kao neko ostrvo, na koje se spase nešto romanskog elementa što nadživje slovensku poplavu, Dubrovnik se nije nigda sasvim izjednačio sa svojom srpskom okolicom: političkoj samostalnosti dugo pomagaše i etnografska odvojenost, a kada se stari romanski grad nešto priseljavanjem Srba sa strane a nešto posrbljavanjem domorodaca malo po malo, barem u pogledu jezika, pretvori u srpski grad, Dubrovčani opet sačuvaše svoju individualnost; govorahu srpski ali se ne osjećahu Srbima, jer njima srpsko bijaše u prvom redu

³⁹ M. Rešetar, »Gundulićev 'Osman'«, str. 3.

⁴⁰ Usp. o tome I. Banac, »Ministracija i desekracija; Mjesto Dubrovnika u modernim hrvatskim nacionalnim ideologijama i političkoj kulturi«, i »Vjersko 'pravilo' i dubrovačka iznimka: Geneza dubrovačkog kruga 'Srba katolika'« u *Dubrovački eseji*, Dubrovnik, 1992., str. 9–39. i 41–84.; S. Čosić, *Dubrovnik nakon pada Republike (1808.–1848.)*, Dubrovnik, 1999.

ono što pripada srpskoj državi, dok Dubrovnik nikada ne bijaše u njenijem granicama. Ali nijesu samo političke granice dijelile Dubrovčane od ostalih Srba: vrlo je jaka pregrada bila i vjera i uopće kulturni pravac. Dok je na ime novo osnovana država Nemanjića odlučno prigrlila pravoslavnu vjeru te se gotovo u svemu povodila za Vizantijom, Dubrovnik ne prekide starijih veza što su ga u pogledu vjere i društvenoga života vezale za zapad – za Rim i Italiju. To su uzroci s kojih je Dubrovnik, premda se govorom posrbio, opet ostao usred srpskijeh zemalja kao neko nesrpsko mjesto, koje je svojim vlastitim životom živjelo. Ovo treba imati na umu kad se hoće da odredi položaj što ga dubrovačka književnost ima u historiji naše literature; izlazi naime da dubrovačka književnost nema nikakve sveze sa starom našom literaturom XII.–XV. vijeka, pa opet i da naša novija literatura XVIII. i XIX. vijeka svojim zametom nema nikakva posla s dubrovačkom književnošću XV.–XVIII. vijeka. Ove tri periode naše literarne historije idu samo vremenom jedna za drugom a inače svaka stoji za se: stari dubrovački pjesnici nijesu ni znali za sv. Savu kao pisca ni za Domentijana, a Dositej i Vuk jedva ako su čuli za ime Gundulićevo kad otpočеше svoj rad. Gledajući dakle s ovoga stanovišta na dubrovačku književnost ili na koju njenu granu ne treba nam se ni za što osvrutati na našu staru ćirilovsku literaturu, jer ona niti je dala povoda da se pokrene književni rad u Dubrovniku, niti je docnije imala kakva utjecaja nanj. Obrazovanost i ljubav za knjigu dođe naime u Dubrovnik ne s istoka već sa prekomorskog zapada.⁴¹

Navedeni odlomak posve jasno svjedoči o tome da je Rešetar imao vrlo jasan uvid u povijesnu, etničku, državopolitičku i književnopovijesnu jedinstvenost, posebnost i specifičnost Dubrovnika i njegove kulture. Bez obzira na to koje je ime nadijevao jeziku te književnosti, Rešetar je u književnoj kulturi toga grada, posebice u Gundulićevu opusu – vidio vrhunska umjetnička ostvarenja.

Shvaćajući Dubrovnik zasebnim entitetom, razumijevajući njegov identitet iz historijske perspektive – s obzirom na to kako je se taj identitet izgradio u doba Republike u administrativnom, državopolitičkom i kulturnom pogledu – Rešetar je izražavao svoje dosljedne historicističke stavove. Upravo stoga teško možemo Rešetarova shvaćanja jezika automatski prenositi na njegovo razumijevanje kulturnog identiteta starodubrovačke književnosti. Takvim ahistorijskim pristupom i takvim apovijesnim tumačenjem Rešetarova vrhunskog znanstvenog rada uskraćujemo hrvatskoj književnoj povijesti i hrvatskoj kulturi jedan od njezinih najsvjetlijih i najvrednijih dosega. Jer svima je nama posve jasno i samorazumljivo da je u kontekstu hrvatske povijesti i hrvatske kulture mjesto Dubrovnika specifično i posebno, a da su se u tom segmentu ostvarivale vrhunske vrijednosti hrvatske kulture i umjetnosti – tu spoznaju moramo zahvaliti u velikoj mjeri vrsnom proučavanju i znanstvenom radu Milana Rešetara.

⁴¹ M. Rešetar, »Pregled razvitka dubrovačke lirike«, u: *Antologija dubrovačke lirike*, priredio M. Rešetar, Beograd, 1894., str. VII–VIII.

MILAN REŠETAR KAO GUNDULIĆOLOG

Sažetak

Ivan Gundulić bio je čestim predmetom znanstvenog interesa Milana Rešetara. Kao gundulićolog ostavio je dubrovački znanstvenik u hrvatskoj književnoj povijesti neizbrisiv trag. Kao i u svakom poslu kojega bi se prihvatio, i u radu na Gundulićevu opusu došle su do izražaja sve poznate i osvjedočene osobine njegova znanstvenog rada i metodologije: vrsna filološka, posebice tekstološka i jezičnopovijesna spremnost, preciznost i pouzdanost u podatku, poznavanje arhivskih izvora, itd. Osim toga, Rešetar je redigirao treće izdanje Gundulićevih sabranih djela u kritičkom izdanju Đure Körblera (*Stari pisci hrvatski*, knj. IX, Zagreb, 1938.). Zahvaljujući njegovu vrsnom uvidu u rukopisnu tradiciju Gundulićeva epa i radu na kritičkom izdanju *Osmana* posjedujemo danas neupitno pouzdano čitanje najznačajnijeg djela starije hrvatske književnosti. Dubrovački znanstvenik analizirao je Gundulićev jezik, stih, bavio se kronologijom nastanka njegovih djela, pitanjem atribucije nekih spornih tekstova. No, osim navedenoga, u svojim studijama o Gunduliću Rešetar je pokazivao i dokazivao i svoje vrsno književnopovijesno znanje o staroj dubrovačkoj književnosti i kulturi. Analize kompozicije Gundulićeva *Osmana*, hipoteze o nastanku djela, pretpostavke o lakunama središnjih pjevanja, o možebitnim rješenjima pojedinih fabularnih linija i niti epa, ocjene o estetskoj vrijednosti Gundulićeva opusa, o njegovoj liričnosti kao bitnoj i dominantnoj osobini Gundulićeva pjesničkog talenta – sve to čini Rešetarove analize Gundulićeva opusa još i danas relevantnim i poticajnim pri novim uvidima u opus baroknog pjesnika.

MILAN REŠETAR ALS GUNDULIĆ-FORSCHER

Zusammenfassung

Ivan Gundulić war häufig Gegenstand des wissenschaftlichen Interesses Milan Rešetars. Als Gundulić-Forscher hinterließ der Dubrovniker Wissenschaftler in der kroatischen Literaturgeschichte unauslöschliche Spuren. Wie jede Arbeit, derer er sich annahm, trägt auch seine Beschäftigung mit dem Opus Gundulićs alle bekannten und erwiesenen Merkmale seiner wissenschaftlichen Arbeitsweise und Methodologie: eine überragende philologische, insbesondere textologische und sprachhistorische Kompetenz, Präzision und Zuverlässigkeit hinsichtlich präsentierter Angaben, souveräne Kenntnis von Archivquellen usw. Außerdem redigierte Rešetar die dritte Ausgabe von Gundulićs gesammelten Werken in der kritischen Lesart von Đuro Körbler (*Stari pisci hrvatski*, Bd. 9, Zagreb, 1938). Dank seinen ausgezeichneten Einsichten in die handschriftliche Tradition des *Osman* und seiner Arbeit an der kritischen Ausgabe des Gundulić-Epos besitzen wir heute eine zweifellos zuverlässige Lesart des bedeutendsten Werkes der älteren kroatischen Literatur. Er analysierte auch Sprache und Vers bei Gundulić, befasste sich mit der Chronologie der Entstehung seiner Werke und der Zuschreibung einiger umstrittener Texte. Darüber hinaus zeigte und bestätigte Rešetar in seinen Gundulić-Studien sein hervorragendes literaturhistorisches Wissen über die alte Dubrovniker Literatur und Kultur. Die Analysen der Komposition des *Osman* von Gundulić, die Hypothesen über die Entstehung des Werkes, die Annahmen bezüglich der

Lücken in den zentralen Gesänge sowie bezüglich möglicher Losungen einzelner Handlungsstränge und – fäden im Epos, seine Beurteilungen des ästhetischen Wertes des Gundulić-Epos, seiner lyrischen Note als wesentlicher und dominanter Eigenschaft des dichterischen Talents Gundulićs – all dies bewahrt Rešetars Analysen des Epos von Gundulić auch heute die Qualität einer relevanten und anregenden Quelle für neue Einblicke in das Opus des Barockdichters.

Sl. 14.: Dekret Kr. hrv.-slav.-dalm. vlade kojim se godine 1919. Milana Rešetara imenuje nastavnikom Sveučilišta u Zagrebu

R A D

HRVATSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI

HISTORIČKO-FILOLOGIČKI I FILOZOFIČKO-JURIDIČKI RAZRED

KNJIGA 272 (123)

1941 GOD.

MILAN REŠETAR

AKADEMIJINA IZDAŃA
GUNDULIĆEVIIH DJELA

U ZAGREBU 1941

NARODNA TISKARA, ZAGREB, KAPTOL 27.

Na tragu Rešetarove podjele Držićevih djela

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42.09 Rešetar, M.

1.

U Rešetarovu dugu, osamdesetdvogodišnjem životu (Dubrovnik, 1860. – Firenca, 1942.), događale su se bitne promjene, kako one vezane uz ime (do 1870. godine zvao se *Carlo Rescetar*, a nakon ove godine potpisivao se kao *Dragutin Rešetar*¹), uz mjesto boravka (Dubrovnik, Beč, Graz, Trst, Kopar, Zadar, Split, Odesa, Berlin, Petrograd, Zagreb, Firenca), tako i one koje su se odnosile na njegov životni poziv i poslove kojima se bavio (profesor klasičnih jezika, ali prije svega hrvatskoga; slavenski filolog² i lingvist koji istražuje dijalekte balkanskih zemalja, zatim naglasak, gramatičke oblike, unapređujući u svojim radovima razvoj dijalektologije i povijest hrvatskoga jezika; povjesničar slavenskih književnosti; numizmatičar³).

Bez obzira na to kako se zvao ili gdje se nalazio, Rešetar je uvijek imao samo jedan dom u srcu – Dubrovnik, u kojemu je toliko silno želio živjeti i raditi, a što mu se (koje li ironije!) ostvarilo tek dvadeset i tri godine nakon smrti: »Rešetarova želja da bude sahranjen u rodnom Dubrovniku bila je ispunjena tek 1965., kad je njegov pepeo i pepeo njegove žene bio prenesen u obiteljsku grobnicu«. (Leto, 1989.: 24) Iako mu se, dakle, želja – da živi u rodnome gradu – nije ostvarila, ona druga – radom i djelom biti s Dubrovnikom – upravo stoga jer nije ovisila ni o ministarstvu, ni

¹ Iz životopisnih podataka preuzimamo: »Do 1867. općina je bila u autonomaškim rukama, ali na izborima te godine pobijede narodnjaci s vođom Rafom Pucićem. Ta je partijska borba zahvatila i učenike četvrtog razreda osnovne škole, u kojem je bio Milan: i oni su se podijelili u dvije stranke. Milanov otac, a i tadašnji učitelj, bili su autonomaši, pa se i naš mali isprva kolebao, dok se uskoro nije i on opredijelio. Tako je tadašnji Carlo Rescetar ostavio talijansku osnovnu školu i ušao u tek ponarodenu gimnaziju kao Dragutin Rešetar, već svijestan narodnjak«. (Deanović, 1949.: 338–339)

² »Područje znanstvenog interesa Milana Rešetara vrlo je široko. Iako ga poznajemo prvenstveno kao filologa, nema kulturološkoga područja na kojem on nije dao svoj osobit znanstveni doprinos«. (Bratulić, 1983.: 8)

³ »Kada sam gledao, s kakvom ljubavi i pažnjom tetoši oko svojih dubrovačkih dinara i dinarića, činilo mi se na mahove, da mu je srce više priraslo uz numizmatiku nego uz filologiju. No taj interes za dubrovačku numizmatiku nije bio u Rešetarovoj obitelji nipošto diletantizam«. (Matić, 1941.–42., 246)

o zemaljskim školskim odborima, ni o volji raznih Wolfova⁴, postala je stvarnost⁵, postala je ona prepoznatljiva Arijadnina nit u njegovu znanstvenu radu: »Nijedan učenjak nije toliko energije, vremena i djela posvetio Dubrovniku i s toliko gledišta proučavao njegovu prošlost. Zato je Rešetar dosad najveći raguzeist, mnogostraniji i od najvećeg historika toga grada, od Serafina Crijevića«. (Deanović, 1949.: 352)

Dubrovnik je Rešetara zanimao u svojoj sveukupnosti – zanimao ga je njegov novac⁶, govor⁷, slike⁸, zakoni i vlastela⁹, arhitektura (posebice tamnice¹⁰, zatim vijećnica, teatar¹¹), kulturni život¹², prirodne nepogode koje su zadesile Dubrovnik (posebice velika trešnja od 6. IV. 1667. godine¹³), ljudi, kako oni manje poznati Dubrovčani (npr. liječnik Amat Lutzitanac, kapetan Jozo Orebić), tako i oni koji pripadaju samom vrhu stare dubrovačke književnosti (Džore Držić, Šiško Menčetić, Marin Držić, Ignjat

⁴ Iz korespondencije s Vatroslavom Jagićem vidljivo je da je Rešetar pisao određene zamolbe za premještenje u Dubrovnik, ali odgovori nisu bili pozitivni. U Jagićevu pismu Rešetaru od 3. srpnja 1889. godine čitamo: »Za onu Vašu stvar o premještenju u Dubrovnik govoriću rado s Wolfom, ali se ne nadam uspjehu, jer koliko mi je poznato iz dojakošnje prakse, ministarstvo vrlo ne rado mijenja predloge zemaljskih školskih odbora, i drugih provincijalnih vlasti, umujući ovako, da lokalne vlasti bolje razumiju lokalne potrebe (...)«. (Skok, 1953.: 75)

⁵ »Rešetar se rodio 1860. u Dubrovniku, pa iako je vrlo mlad ostavio svoj rodni grad i pošao u svijet za zvanjem svojim, malo će biti Dubrovčana, koji su cijeloga svojega života sve do kasne starosti s takovom ljubavi ostali vjerni svojem zavičaju i ponosili se njime kao profesor Rešetar«. (Matić, 1941.–1942.: 244–245)

⁶ Tekstove o numizmatici Rešetar je publicirao na hrvatskom, talijanskom i njemačkom jeziku, a vrlo se vrijednim smatra djelo *Dubrovačka numizmatika I–II*, Srpska kraljevska akademija, Sremski Karlovci, 1924., Beograd, 1925.

⁷ Usp. na primjer »Die ragusanischen Urkunden des XIII.–XV. Jahrhunderts« (*Archiv für slavische Philologie*, XVI, XVII; Berlin, 1894.–1895.).

⁸ Usp. na primjer »Slike staroga Dubrovnika« (*Narodna Starina*, VIII, knj. III, br. 2, str. 176–189; Zagreb, 1924.).

⁹ Usp. na primjer »Popisi dubrovačkih vlasteoskih porodica« (*Glasnik dubr. učenog društva 'Sveti Vlaho'*, I, str. 1–11; Dubrovnik, 1929.); »Početak dubrovačke općine« (*Dubrovački list*, III, br. 26, str. 1–2; Dubrovnik, 1926.).

¹⁰ Usp. na primjer »Dubrovačke tamnice« (*Glasnik dubr. učenog društva 'Sveti Vlaho'*, I, str. 39–44; Dubrovnik, 1929.).

¹¹ Usp. na primjer »Stari dubrovački teatar« (*Narodna Starina*, VIII, br. 2; Zagreb, 1923.).

¹² U pokušaju rekonstrukcije kulturnoga života u Dubrovniku Rešetar ne vjeruje previše ni subjektivnim ocjenama »inostranskih pisaca« (spominje Ivana Ravenjanina, Filipa de Diversisa, Serafina Razzija, Aleksandra La Mairea), ali ni staroj dubrovačkoj komediji; oslanja se na činjenice »što su utvrđene u naredbama i zaključcima dubrov. vlasti« (Rešetar, 1923.: 370). Iz navedenih se činjenica doznaje, na primjer, da su u Dubrovniku 1660. godine spaljene tek dvije vještice, da su slobodnijim ženama rezani nosevi (»Samo sobom se pak razumije da su najmanje ozbiljna posla davale sudovima žene: često bi koja sluškinja pobjegla iz gospodareve kuće, ili mu što ukrala, ili po noći primila u kuću kojeg prijatelja /ako bi je pri tome zatekli, odrezao bi joj se nos/, ali gotovo nikada ženska nema posla kod kakvog težeg zločinstva: /.../.« /Rešetar, 1923.: 370/), a »(...) gospoda senatori (se) ne smiju u sjednicama napadati riječima ni rukama« (Rešetar, 1923.: 370), itd.

¹³ Usp. na primjer »Dva izvještaja o velikoj dubrovačkoj trešnji« (*Starine JAZU*, XXVI, Zagreb, 1893.).

Đurđević,¹⁴ Ivan Gundulić, Junije Palmotić, Mavro Vetranović i drugi), odnosno knjige¹⁵ (dovoljno je spomenuti njegovu zbirku *Bibliotheca Rhagusa*¹⁶).

U svom bavljenju dubrovačkim piscima Rešetar je ponekad bio u poziciji *prvoga*,¹⁷ jer su hrvatsku znanost o književnosti, posebice njezinu povijest, krajem XIX. stoljeća, pa i kasnije, pratili stanoviti problemi: »Što nije bilo više i boljih književnopovijesnih radova, i uopće cjelovitijih povijesti književnosti, krive su neke objektivne okolnosti: nisu postojale još ni dovoljne najnužnije predradnje za takav posao: građa se tek počela prikupljati, sistematska bibliografija nije postojala, kritičkih izdanja sabranih djela nije bilo, a bez toga, kako je to vrlo dobro primijetio već i Jagić, sigurno najznačajnije i najinventivnije ime XIX. stoljeća kad je riječ o književnim povjesničarima, ne može se ni zamisliti pisanje naučne povijesti književnosti«. (Šicel, 1967.: 197) Tako je, na primjer, Rešetarova *Antologija dubrovačke lirike* (1894.) bila novost, »(...) jer je riječ o antologiji u modernom smislu, to jest o pravom izboru, koji ne teži da u prvom redu bude kompletan« (Leto, 1989.: 41); nadalje, priredio je prvo kritičko izdanje Đurđevićevih djela, odnosno popravljao je i doradivao već postojeća kritička izdanja djela dubrovačkih pisaca (npr. Petračićevo izdanje Držićevih djela iz 1875. go-

¹⁴ Za ovu je četvoricu Milan Rešetar priredio kritička izdanja njihovih cjelokupnih djela za ediciju *Stari pisci hrvatski*, i to ovim redosljedom: *Djela Inacija Gorgi (Ignata Đorđića)*, (*Stari pisci hrvatski*, XXIV, 1918.; XXV, sv. 1, 1922., sv. 2, 1926., Zagreb); *Djela Marina Držića* (*Stari pisci hrvatski*, VII, drugo izdanje, Zagreb, 1930.); *Pjesme Šiška Menčetića Vlahovića i Gore Držića i Ostale pjesme Račinina Zbornika* (*Stari pisci hrvatski*, II, drugo izdanje, Zagreb, 1937).

¹⁵ Tako, na primjer, *Bibliografske priloge II*. Rešetar započinje ovom rečenicom: »Mislim ovdje govoriti samo o knjigama što su Dubrovčani napisali n a š i m j e z i k o m i štampali do kraja XVI. vijeka«. (Rešetar, 1920.^a: 42)

¹⁶ Rešetarova je *Bibliotheca* završila u Pragu, iako ju je sam vlasnik nudio domaćim ustanovama i iako se znalo da je izuzetno vrijedna: »U toj knjižnici nalazi se 2300 književnih djela u 2437 svezaka, 251 rukopis i 188 jedinica ilustriranoga materijala. Među knjigama ima nekoliko rijetkih izdanja, kao što su, primjerice, *Piesni razlike* Dinka Ranjine (1563.), *Aminta* Torquata Tassa (1588.), *La storia di Raugia* Serafina Razzia (1595.) i *Elektra* Dominka Zlatarića (1621.), a među rukopisima se nalazi i konvolut T4117, koji sadržava jednu komediju Marina Držića, dvije komedije Nikole Nalješkovića itd.« (Leto, 1989.: 20)

¹⁷ Ono što je Rešetar zamjerao svojim suvremenicima-bibliografima aktualno je još i danas. On im, naime, prigovara da pišu o knjizi koju nisu ni imali u rukama: »Što se dosada znalo o ovoj knjižici (riječ je o djelu Marina Buresića *Zlate riječi nauka Katovijeh /1567./* – op. Z. Š.), sve je netačno i nepotpuno, jer stariji bibliografi, koji su je valda vidjeli, kažu o njoj samo par riječi, a od novijih ni jedan je nije imao u rukama, pa tako nijesmo ni znali koji joj je natpis; ako pak ja mogu da nešto više o njoj kažem, treba da zahvalim predusretljivosti direktorice talijanske gimnazije u Zagrebu koja mi je poslala amo u Beč egzemplar svoje biblioteke, gdje se čuva pod br. 455 štampanoga kataloga«. (Rešetar, 1920.^a: 54) Spomenutu »boljku« – *neimanje knjige u rukama* – naglašava danas i Krešimir Nemeć u prikazu *Povijesti hrvatske književnosti* (2003.) Slobodana Prosperova Novaka: »Pripovjedač koji posređuje priču o hrvatskoj književnoj povijesti u ovoj je knjizi krajnje nepouzdan. Novak često piše na pamet, a očito je da masu stvari o kojima piše nije nikada proučio niti je neke važne knjige imao u rukama«. (Nemeć, 2003.: 19)

dine Rešetar popravlja i nakon pedeset i pet godina ponovo tiska,¹⁸ zatim prvo Jagićevo izdanje pjesama Menčetićevih i Držićevih iz godine 1870. Rešetar također popravlja¹⁹ i nakon šezdeset i sedam godina ponovo objavljuje u *Starim piscima hrvatskim*, a slično se desilo i s trećim Körblerovim izdanjem Gundulićevih djela, koje sâm autor, Körbler, nije mogao privesti kraju, jer ga je u tome omela smrt, pa je posao bio povjeren Rešetaru²⁰).

Svako je istraživanje obavljao savjesno i temeljito,²¹ zbog čega su njegove studije i danas polazne točke za nova čitanja djela određenih pisaca. Stoga riječi Milana Moguš a da u istraživanju jezičnih elemenata Držićeva *Dunda Maroja* u biti počinje tamo »gdje je Rešetar stao« (Moguš, 1969.: 272),²² uzimamo kao poticaj i za naš rad.

2.

Rešetarovo bavljenje djelima Marina Držića započinje tekstem o značenju riječi *hasasi*, objavljenom u Jagićevu *Archivu für slavische Philologie* (XXXI, Berlin) 1910. godine naslovljenom – *Was bedeutet hasasi bei M. Držić?*; deset je godina kasnije u *Gradi* tiskao *Jednu neizdanu pjesmu Marina Držića* (Rešetar, 1920.^b); zatim godine 1927. izlazi *Kvantitet u djelima Marina Držića* (Rešetar, 1927.); tri godine kasnije Rešetar potvrđuje svoje bavljenje Držićem objavljivanjem drugog izdanja *Djela Marina Držića* (Rešetar, 1930.^a) u sedmoj knjizi *Starih pisaca hrvatskih* i još jednim tekstom koji je bio naslovljen *Prilog biografiji Marina Držića* (Rešetar, 1930.^b); tri godine kasnije izlazi i studija *Jezik Marina Držića* (Rešetar, 1933.), a godinu dana kasnije *Die Sprache des Marin Držić* (Rešetar, 1934.).

¹⁸ O kakvom je *popravljanju* riječ vrlo zorno govori sljedeći podatak: Petračićevih šest i pol stranica *Uvoda* (Petračić, 1875.: V–XI) zamjenjuje – 147 stranica Rešetarova *Uvoda* (Rešetar, 1930.a: I–CXLVII). U prikazu Rešetarova života i rada Maria Rita Leto govori o 11 (!) Petračićevih i 146 Rešetarovih stranica *Uvoda* (Leto, 1989.: 45), što nije točno.

¹⁹ Još je godine 1909. Milorad Medini naglašavao potrebu kritičkog propitivanja postojećih informacija o našoj staroj dubrovačkoj književnosti, oslanjajući se na određene Rešetarove spoznaje: »Otkad je – da jedan primjer navedemo – Jagić izdao pjesme Menčetićeve i Držićeve, cijenilo se, da je sve ono, što je štampano u *Starim piscima* II. pod njihovim imenom, zbilja njihovo. Tek je nazad pet godina prof. Rešetar uzdrmao vjerom u tu 'istinu', a pisac je ovih redaka kušao poslije toga ispitujući metriku dokazati, kako se je u onom dijelu *Ranjinina zbornika*, za koji nema potvrde, da sadržava pjesme naših trubadura, sačuvaostatak rada četvorice nama inače nepoznatih pjesnika«. (Medini, 1909.: 135)

²⁰ »Godine 1938. Rešetar je pregledao treće Körblerovo izdanje cjelokupnih Gundulićevih djela, ali, po njegovu mišljenju, to izdanje nije bilo dovoljno samo pregledati, već ga je bilo potrebno ponovo prirediti«. (Leto, 1989.: 48)

²¹ »Zbog pouzdanosti svoga tekstološkog rada Rešetar je do danas ostao putokazom priređivačima novih izdanja npr. Držićevih djela (Frano Čale) ili *Osmana* (Slobodan Proserov Novak)«. (Samardžija, 2001.: 272)

²² »Ako su dakle njegove komedije (Držićeve – op. Z. Š.) književno djelo, a one to jesu, onda je i jezik tih djela par excellence književni jezik, umjetnički izraz. I ja bih se želio zadržati na interpretaciji upravo tog umjetničkog izraza Držićeva, osobito njegova 'Dunda Maroja', počinjući u neku ruku tamo gdje je Rešetar stao«. (Moguš, 1969.: 272)

Držićeva se djela dotiče i onda kada se ne bavi isključivo njime, kao na primjer onda kada govori o dvanaest dubrovačkih izdanja iz XVI. stoljeća, a među njima i o pjesmama Marinovim, odnosno o *Tireni* (Rešetar, 1920.^a: 44), ili kada godine 1923. piše o starom dubrovačkom teatru.²³

U spomenutom je prvom tekstu Rešetar govorio, kao što smo već rekli, o značenju riječi *hasasi* koja se u Držićevu djelu pojavljuje samo na jednome mjestu²⁴ i čije se značenje nije moglo utvrditi²⁵; u drugom je objavio Držićevu pjesmu koja nije bila uvrštena u Petračićeva *Djela Marina Držića (Stari pisci hrvatski, knjiga VII, 1875.)*, a u kojoj Marin prigodno pjeva o sestrijoj svadbi²⁶; u trećem polazi od konstatacije da se u našim starijim jezičnim i književnim spomenicima pisanim latinicom (od XV. do XIX. stoljeća) češće bilježi kvantitet sloga a rjeđe pravi naglasak riječi, te stoga i cijela studija istražuje »bilježne kvantiteta« (Rešetar, 1927.: 149) u Držićevu djelu; četvrti je tekst uvodna studija drugog izdanja sedme knjige *Starih pisaca hrvatskih*, u kojemu govori opširno i dokumentirano o životu, književnom radu i izvorima/rukopisima Držićevim, a u šestom i sedmom tekstu Rešetar je svu svoju pozornost usmjerio na jezik dubrovačkog pisca, misleći pod tim »čisto gramatičke pojave« (Rešetar, 1933.: 100), ne i *grafiku, ortografiju, metriku ili rječnik*, kako kaže sam Rešetar.

Za našu je temu zanimljiva Rešetarova misao da su dubrovački pisci XVI. stoljeća unutar jednoga žanra pisali jednim a unutar drugoga žanra drugim jezikom. Tako, na primjer, poezija i tragedija²⁷ podrazumijevaju stih i ikavski književni jezik, a prozna djela (pobožne knjige, predgovori,

²³ Iz teksta *Stari dubrovački teatar* izdvajamo: »U toj se je dvorani dakle g. 1550. predstavljao Držićev *Dundo Maroje*, a može biti, tri godine ranije, i njegova (izgubljena) *Komedija od Pometa*; dabome, trebalo je i u vijećnici podići provizornu pozornicu – 'šenu', za koju prolog *Dunda Maroja* moli publiku da oprostí 'ako ne uzbude šena lijepa kako i prva' (tj. kako 'šena' u *Pometu*), dok za ovu drugu kaže: 'scijenim da nijeste zaboravili kako vam Placu, tu gdje sjedite, u čas glavom ovamo obrnuh i ukazah prid očima, a na njoj bjehote, i opet ju stvorih u zelenu dubravu', koje riječi ja tumačim ovako, da je u *Pometu* scenerija isprva prikazivala *Placu* (glavni trg u Dubrovniku), koja je publici što je u vijećnici sjedila 'ukazana prid očima' (jer se je *Pomet* zbilja događao u Dubrovniku), a onda je (za neke prizore) pretvorena u 'zelenu dubravu' – što je sve moglo lakše da se izvrši u vijećnici nego *prid Dvorom*«. (Rešetar, 1983.: 32)

²⁴ Riječ je o *Noveli od Stanca* – u razgovoru s Mihom o njihovim smiješnim očevima Vlaho kaže: Neg er se bojimo hasasa, ja ću t' rijet... (*NOS*, 268) Uz tu riječ Frano Čale u *Komentarima* kaže: 'hasasa: kapetana, biranih među mladom vlastelom, koji su imali dužnost da noću obilaze gradske straže i koji su se obično kretali Placom.' (Čale, 1987.: 281)

²⁵ »*Hasasi* su prema tome i kod Držića zapovjednici straže koji su mogli biti opasni noćnim skitnicama. Što se same riječi tiče, pretpostavljam da je u N. jd. glasila *hasasin* i da je podudarna s imenom poznate islamske sljedbe *hasasini*, dotično *hašašini*, od kojega potječe, kao što se zna, i talijanska riječ *assassino* itd.« (Rešetar, 2001.: 323)

²⁶ »Naš je pjesnik pak imao dosta prilike da ispjeva ovaku pjesmu za sestrinu svadbu, jer su se č e t r i njegove sestre udavale (...).« (Rešetar, 1920.^a: 65)

²⁷ Rešetar kaže: »(...) a da je D. (Držić – op. Z. Š.) i docnije preveo stihovanu *Hekubu* opet u stihovima, razumije se samo sobom, jer u XVI. vijeku niko nije ni pomišljao da bi se t r a g e d i j a mogla predstavdati u prozi«. (Rešetar, 1930.^a: LXXXVIII)

posvete, komedije u prozi) štokavski narodni govor i jekavski izgovor.²⁸ Ovu je misao, kako kaže sam Rešetar, elaborirao još godine 1891. (Rešetar, 1933.: 99), a vraćao joj se i kasnije, na primjer 1920.²⁹, zatim 1933., odnosno 1938.³⁰ godine. Ipak, detaljnije razvrstavanje Držićevih djela nalazimo u studiji *Jezik Marina Držića* (Rešetar, 1933.), u kojoj Rešetar razlikuje tri skupine, načinjene na temelju kriterija prisutnost/nepresutnost narodnih/književnih jezičnih elemenata u djelu. Uvažavajući navedeno on razlikuje:

- a) čisto ozbiljna djela s najknjiževnijim jezikom (*Pjesni ljuvene, Hekuba*), koji je svojstven i ozbiljnim pastoralnim licima (mitološki i romantički likovi u *Veneri, Tireni, Grižuli, Džuhi Kerpeta*).
- b) dijelom ozbiljne a dijelom šaljive pastore u stihovima (*Venera, Tirena*) i u prozi (*Grižula, Džuho Kerpeta*), a donekle i posvete, u kojima se isprepliće književni i narodni jezik. U pastoralama su prisutni ozbiljni mitološki i romantički likovi koji su jezično profilirani književnim jezikom, i šaljivi likovi (Vlaha, pastira) i građanska lica, čiji govor više određuje narodni jezik.
- c) čisto šaljive drame (rustikalna farsa *Novela od Stanca* i građanske komedije u prozi: *Skup, Mande /=Tripče de Utolče/, Dundo Maroje, Džuho Krpeta, Arkulin, Pjerin*) i didaskalije (prozne rečenice u stihovanim dramama) s najnarodnijim jezikom.

Rešetar zaključuje: »Izlazi dakle da se D. uopće čvrsto držao ovoga pravila: za ozbiljna djela (*Pjesni ljuvene* i *Hekuba*), pa za ozbiljna lica (mitološka i romantička [Ljubmir!]) uzimlje rado donekle i književni jezik, to jest upravo samo donekle neke književne nenarodne oblike, naprotiv za šaljiva lica (za Vlahu u V i T), pa mahom za građanska lica u šaljivim djelima (u S, *Grižuli, Guhu* i komedijama) ne uzimlje gotovo nikakvih nenarodnih oblika; samo dakle u tome smislu može se kazati da je D-čev jezik u prvom

²⁸ »(...) sasvim je jasno da čim je koje D-čevno djelo književnije, tim se u njemu više ističe ikavizam, koji je zato mnogo jači u stihovima negoli u prozi – najviše u sentimentalnim *Pjesnima ljuvenim* a najmañe u građanskim komedijama –, pa zato se i u pjesmama jače ističe u t r a g e d i j i *Hekubi* i u ozbiljnim partijama što ih u *Veneri* i u *Tireni* govore mitološka lica i romantički Ljubmir negoli u onima što ih govore prosti i ponajviše smiješni Vlasi i pastiri, a najmañe se vidi u *Stancu*, koji je od početka do kraja jedna šala, samo što i u njemu, kad govore 'vile' ili se o njima govori, ispadne po koji ikavski oblik«. (Rešetar, 1933.: 132)

²⁹ Pišući o Dubrovčaninu Marinu Buresiću i njegovu djelu *Zlate riječi nauka Katovijeh* Rešetar kaže: »Ja mislim da je to sve nov argumenat za opravdanost moje davne tvrdnje da su dubrovački pjesnici XVI. vijeka koješta pisali što nijesu govorili, jer ako je Buresić, osim slučajeva gdje je pred č glas r, u prozi bez izuzetka pisao jekavske oblike, otkuda bi odjednom u njegovijem pjesmama ikavski oblici bili pretežniji od jekavskih?« (Rešetar, 1920.^a: 62)

³⁰ Rešetar i četiri godine prije smrti ponavlja rezultate svojih prethodnih istraživanja i kaže »(...) da pjesnici XVI. vijeka nijesu nikako govorili kako su pisali svoje pjesme, jer ne samo sva dubrovačka proza njihova vremena nego i njihovi prozni predgovori i posvete pred njihovim pjesmama uglavnom isto tako odstupaju od pjesama istoga pjesnika kao što se uopće dubrovačka proza razlikuje od dubrovačke poezije istoga vremena«. (Rešetar, 1951.: 7)

slučaju 'kniževan' a u drugome 'narodan'; uistinu narodan je amo i tamo, samo što je za ozbiljna djela i ozbiljna lica načičkan nekim nenarodnim književnim oblicima.« (Rešetar, 1933.: 109)

Kako se Rešetar u analizi književnoga, odnosno narodnoga jezika u Držićeve djelu usmjerio samo na gramatičke osobine piščeva jezika i samo djelomice na rječnik (usp. *Jezične promjene izvršene na tuđinkama* /Rešetar, 1933.: 214–238/), to si mi u našem radu postavljamo zadatak – istražiti faunističko nazivlje (dakle dio rječnika), njegove funkcije i značenja, kako u odnosu na žanr tako i u odnosu na profilaciju likova, i konačno, provjeriti potvrđuje li i ovaj selektivni kriterij u odnosu na rječnik Rešetarovo razvrstavanje Držićevih djela u tri temeljne skupine.

Ipak, ovako određen predmet bavljenja u ovom će tekstu zbog uređivačkih kriterija *Zbornika* (ograničena duljina teksta) obuhvatiti eksplikaciju samo jednog dijela rezultata istraživanja, i to samo prve skupine Držićevih djela, dakle onih *čisto ozbiljnih* u Rešetarovoj tipologiji i interpretaciji.

3.

Kao što je već bilo rečeno u *čisto ozbiljna djela* Rešetar svrstava, u prvom redu *Pjesni ljuvene* i *Hekubu*.

Držićeve *Pjesni ljuvene*, za koje Rešetar kaže da bi se prije mogle zvati *Pjesni razlike* (Rešetar, 1930.: LXXXVI), broje 28 stihovanih tekstova³¹; način njihova objavljivanja – tiskani su u jednoj knjizi – sugerira stanovitu cjelovitost, ali tematska (ljubavna i prigodna poezija, elegično-moralne pjesme, poslanica, blagoslov, prolog, tužbalica), zatim stilska i metrička uobličенost to ne potvrđuju. Životinja kao stilsko sredstvo u *Pjesnima* to također ne potvrđuje, iako nije riječ o izrazitijoj zasićenosti teksta njihovim pojavnim oblicima – riječ je o samo sedam životinja (*grlica, ptica, satir, slavica, zmija, zvir, živina* – v. *Tablicu 1*), a sve se one, osim *zmije*, javljaju samo jedanputa (v. *Tablicu 2*).

³¹ U Rešetarovu izdanju *Pjesni ljuvene* zaključuje pjesma s brojem 27, a u izdanju Frana Čale (1987.) pjesma s brojem 28, jer su književni znalci u Rešetarovu izdanju u pjesmi pod rednim brojem 10 prepoznali dvije zasebne pjesme: »U Rešetarovu izdanju (*Djela...*, str. 10) ova je pjesma tiskana zajedno s desetom, kao jedna, dok se u ovom izdanju izdvaja kao zasebna pod br. 11, budući da je S. Petrović (o.c, str. 8, bilj. 8) upozorio na njezinu samostalnost vidljivu i po drugačijoj metrici. Stoga se od ove pjesme moja numeracija više ne podudara s Rešetarovom«. (Čale, 1987.: 63), kaže Frano Čale.

U našem smo radu koristili izdanje koje je pripremio Frano Čale (1987.).

Tablica 1. – Životinja u Pjes³²

Redni broj	Naziv životinje	Navodi iz djela	Ukupno
1.	Grlica	tučem se plaćući, dragoga jak druga / grlica ištući od luga do luga (182 ³³);	1
2.	Ptica	a ptice razlike odsvud žuberahu, / regbi tuj kraj rike lito pripievahu (191);	1
3.	Satir ³⁴	Onomlani u pjesni pripičva Ljubmira / i vile ljubezni i divjač satira (192);	1
4.	Slavic	slavici od gore jur pjesni me znaju, / od dzore do dzore na ke mi od-pivaju (185)	1
5.	Zmija	Ako bi obraz tja za ne čut odnila / tužan glas, jak zmija da je vik nemila (178); kaže se od zmija i zviru oda svih (179); Čemu je cviliti, pokli se gorčije / na moj plač smiliti srce ima od zmije? (179);	3
6.	Zvir	kaže se od zmija i zviru oda svih (179);	1
7.	Živina	o vi sve živine, žalite boga dil / Ljubmira ki gine cić liepe svoje vil (187);	1

Tablica 2. – Čestotnost pojavljivanja životinja u Pjes

Redni broj	Čestotnost pojavljivanja	Naziv životinje
1.	3	Zmija
2.	1	Grlica, ptica, satir, slavic, zvir, živina.

I ovako oskudni podatci upućuju na sljedeće:

- potpuna odsutnost životinje kao stilskoga sredstva karakterizira prigodnice (pjesma pod rednim brojem 21, 22, koje su potaknute smrću poznate ljepotice Fjore, i pjesma pod rednim brojem 28, koja predstavlja prigodno stihovani blagoslov upućen sestri) i pjesme u kojima se Držić na konvencionalan način obraća krjeposti (pjesme pod rednim brojem 23 i 24);
- u ljuvenim se stihovima (pjesme pod rednim brojem 1–20) javljaju faunistički leksemi koji »nose u sebi klicu zla i smrti« (Pederin, 1977.: 62), a

³² Značenje kratica naslova djela objašnjeno je na kraju teksta (*Izvori i kratice*).

³³ Broj u zagradi odnosi se na broj stranice na kojoj se odnosni citat nalazi, a prema izdanju koje je navedeno uz kraticu na kraju ovoga teksta (*Izvori i kratice*).

³⁴ U *Komentarima* uz Držićeva *Grižulu* Frano Čale o *satirima* kaže: 'satiri: ta čupava i rogata šumska demonska bića iz grčke mitologije, uzvinuta nosa, jarčevih kopita, ljubitelji glazbe, vina i ljubavi, likovi na koje je naviknula Držićeva publika pa ih ima i u drugim njegovim komadima, ovdje uglavnom svoju funkciju svode na dekorativno prisustvovanje i ples.' (Čale, 1987.: 499) Na drugom mjestu u istoj knjizi Čale jednostavno *satira* objašnjava sintagmom *divji čovjek* (Čale, 1987.: 506)

to su *zmija* i *zvir*, a tek se jedanputa pojavljuje *grlica* kao ženski simbol dobra³⁵;

- životinje (*ptica*, *satir*, *živina*), koje se pojavljuju u stihovima pastoralne provenijencije (tekst pod rednim brojem 26 i 27), ne dovode u pitanje njihovu žanrovsku pripadnost, a u poslanici Sabu Nikulinovu (pjesma pod rednim brojem 25) pastoralni topos »slavic od gore« postaje u duhu marinizma argument zbiljske vrijednosti Držičeve poezije.

Zajednička je osobina svih sedam životinja, koje su ušetale u Držičeve *Pjesni ljuvene*, to da se one ne pojavljuju kao samostalna tema u svom jezgrenom značenju (Užarević, 1995.), što samo potvrđuje kontinuitet općih značajki hrvatske srednjovjekovne književnosti, odnosno njenog ranog novovjekovlja.³⁶ Zatim životinje su ovdje sastavnice onih postupaka koji pridonose, uglavnom, izgradnji zoomorfnosti (životinjske se osobine pripisuju čovjeku /Visković, 1996.: 34/) u karakterizaciji lika, i to na dva načina: u ljubavnoj se poeziji *gospoži* pripisuju muški simboli zla (ona je kao *zmija*, *zvir*)³⁷, a neutješnu udvaraču ženski simbol dobra (on je kao *grlica*). I konačno, u stihovima pastoralne provenijencije smještenost različitih životinja i različitih razina značenja (nepreneseno – preneseno značenje) u isti prostor pridonosi izgradnji pastoralne nestvarnosti (*ptica cvrkuće* /stvarna životinja u doslovnom značenju/ + *satir* /fantastična životinja u doslovnom značenju/ + *slavuj*, *živina* /stvarna životinja naglašena antropomorfizma/ = pastoralna nestvarnost).

U odnosu na Držičevu poetiku znanost je već jasno i dokumentirano pokazala da ona izrasta iz antiteze, što na specifičan način potvrđuje i lirika (Čale, 1987.: 69). Naše je čitanje pokazalo da se već uočeno konfrontiranje dvaju oprečnih svjetova, pogleda, odnosno platonizma i »realizma«, može upotpuniti i onim koji se odnosi na jedan dio piščeva rječnika. Naime, s jedne su strane stihovi u kojima je životinja prisutna (ljubavni i pastoralni), a s druge su strane stihovi u kojima je nema (prigodnice, bla-

³⁵ »Ženski simboli, slavici, ptice, grlice, jelen i košuta, jezero, lug, zora, cvijeće i proljeće nose pojam dobra i gotovo otajstvene svetosti, dok muški simboli, zmaj, lav, nikol, more, koji se svi stežu kod zmije, nose u sebi klicu zla i smrti«. (Pederin, 1977.: 62)

³⁶ »Tematiziranje emotivnog odnosa čovjeka i životinje, kako je rečeno, svojevrsna je novina u hrvatskoj književnoj kulturi. Pojavljuju se, doduše, brojne životinje već u hrvatskoj srednjovjekovnoj prozi, primjerice u bestijarijima, u *Fiziologu*, u homiletičkim i poučnim tekstovima; naići ćemo na brojne, prave i fantastične životinje i u Vetranovićevim djelima, posebno u *Piligrinu*, u petrarkističkim kanconijerima, kao i u Marulićevim hrvatskim stihovima. No, u svim tim djelima životinje nose simbolično-allegorično značenje, nikada nisu ocrtane ni opisane u doslovnom smislu te ne govore o odnosu čovjeka i životinje. Jednom riječju, i srednji vijek i najranije novovjekovlje hrvatske književne kulture – uz iznimku nekoliko Marulićevih latinskih pjesama o njegovim ljubimcima – životinjama pristupaju simbolički«. (Fališevac, 2000.: 117)

³⁷ Ovakvo viđenje žene vrlo lijepo potvrđuju i neki stihovi iz pastoralna, kao na primjer oni Ljubenkovi iz *Tirene*:

*Ne znaš li er vile sadanja vremena,
Moj dragi Radmile, srca su kamena?* (T, 177–178.)

goslov, elegično-moralne pjesme³⁸); zatim u stihovima u kojima se životinja pojavljuje zamjetan je zoomorfizam stvarnih životinja (*zmija*, *zvir*, *glica*, *živina*) i doslovnost fantastične životinje (*satir*); i konačno, životinja koja pripada pastoralnim idiličnofantazijskim prostorima (*slavic*) potvrđuje na način manirizma vrijednosti u zbilji (o vrijednosti Držičevih pjesama ne svjedoči stvarna osoba nego »*slavic u gori*«). Iz svega izrečenog proizlazi da je analiza životinje kao stilskoga sredstva u Držičevoj lirici stanovit prilog istraživanju njezine manirističnosti.

Drugo *čisto ozbiljno* Držičevo djelo prema Rešetarovu je razvrstavanju *Hekuba*, koju on više ne pripisuje Vetranoviću. Držičeva *Hekuba* ima za predložak Dolceovu preradu Euripidove *Hekube*, a uprizorila ju je Družina od Bidzara 28. siječnja 1559. godine. Znanost si u svezi Držičeve tragedije postavlja pitanje: »(...) zašto se pisac nakon uspjeloga komediografskog iskustva odlučio da dubrovačkim gledateljima pruži tragediju; zašto se na tom poslu nije okušao originalnim radom, nego je prevodio; zašto je odabrao baš Dolceu, i to ne opredijelivši se za neko njegovo izvorno djelo, recimo za *Mariannu*, koja je uz to najbolji proizvod mletačkog pisca, nego baš za *Hekubu*, koju je i sam prepjevao prema Euripidovoj *Hekabi*?« (Čale, 1987.: 130)

Nakon otkrića urotničkih pisama i objašnjenja Negromantova prologa u *Dundu Maroju* izbor Dolceove *Hekube* se i ne čini tako neobičnim i neobjašnjivim piščevim potezom. Svojim sadržajem *Hekuba* se uklapa u Držičev svijet antiteza, u antagonizam dobra i zla u društvu njegova vremena, u manirističko doba sklono snažnim suprotnostima.

Tablica 3. – Životinja u H

Redni broj	Naziv životinje	Navodi iz djela	Ukupno
1.	Janje	ostavivši razjedenim / psicam vrlim sinke drage, / gládnim gorskim, vajmeh, i tim / zlim vukovom janjce blage (642);	1
2.	Konj	gdi pod svitla kola vodit / budem brze konje mlada / i služeći takoj umrit (611);	1
3.	Košutica	doteče mi u skut mlada / košutica biela, mneći (587); košuticu meni iz krila (588); Kako tihu košuticu / iz skuta će, majko, uzeti (596);	3
4.	Medvid	da je utekla tužna tada / od medvida ki ju tiri (588);	1
5.	Pas	U psa se ć satvorit s neznaiem očima (649); Od psa nesrećnoga mnrara biljeg svih (649);	2

³⁸ Navedeno bi se, jednim dijelom, moglo dovesti u svezu s kršćanstvom (a Držiću kao svećeniku ono je dobro poznato!) koje je »(...) općenito ravnodušnije na životinjski svijet. U njemu spasenje ne dolazi za najmanje i najskromnije iz Stvaranja. Bog-Čovjek umire radi čovjeka, ne radi njih. Ne sudjelujući u spasenju, oni ostaju izvan kršćanstva, kao pogani, kao nečisti, a odviše često i osumnjičeni za sporazum sa zlim principima«. (Visković, 1999.: 72)

Redni broj	Naziv životinje	Navodi iz djela	Ukupno
6.	Psica	ostavivši razjedenim / psicam vrlim sinke drage (642); i kako zvir skakah zle psice ištući / i kako lovac plah udarah po kući (645);	2
7.	Ptica	i činite / da se s pticam uticaju (610);	1
8.	Ptičica	Iznenatke što li takoj / jak ptičica s grane mlada / činiš trepteć (594);	1
9.	Satir	Mi satiri vodahomo / u veselju svud gorome / liepe tance tuj prid njome (597);	1
10.	Slavic	jakino u gori ucviljen slavic tih (604);	1
11.	Svjerepica (kobila)	ostavivši sinke moje / svjerepicam kletim ovim (642);	2
12.	Vol	Niesu li volovi za posvetilišta (600);	1
13.	Vuk	vidiv me izbjena, pun mora gdi ležim / srjed žala studena, vukovom obrok zlim (583); pasti u ruke, da nřpitām / njih zla mesa zle vukove (642); ostavivši razjedenim / psicam vrlim sinke drage, / glādnim gorskim, vajmeh, i tim / zlim vukovom janjce blage (642);	
14.	Zmija	u srce iz kruga peći me zla zmija (598); Ne mogu li dostignuti / koju od njih ljutu zmiju (641); Do ruku daj mi ju, / prijatelju jedini, jadovnu zlu zmiju (643); a moje sinove ljubeći svaka njih / odnieše zmije ove s oči , jaoh, ćačkovih (645); koliko se ima rit, ljutije er zmije / ne hrani od njih svit ni zviri gorčije (645);	
15.	Zvir	I kteći ju obraniti / od tej zviri vrle, hude (588); izdri zvir taj bez milosti (588); Niesu li volovi za posvetilišta, / za koja ljudi svi zvirenja biju ta? (600); Tej zviri nemile, s kim su sve vrlosti, / ne bi, jaoh, tač bile toli bez milosti (625); gdi bi se najgore vrle, jaoh, smutile / tej zviri od gore i žalos ćutile (629); pipam tužan, jak zvir svudi / početveronože hode (641); i kako zvir skakah zle psice ištući / i kako lovac plah udarah po kući (645); koliko se ima rit, ljutije er zmije / ne hrani od njih svit ni zviri gorčije (645);	
16.	Živina	vriedna će ruka ta živinu tuj ubit (598);	

Tablica 4. – Čestotnost pojavljivanja životinja u H

Redni broj	Čestotnost pojavljivanja	Naziv životinje
1.	8	Zvir
2.	5	Zmija
3.	3	Košutica, vuk
4.	2	Pas, psica
5.	1	Janje, konj, medvid, ptica, ptičica, satir, slavic, svjerepica, vol, živina.

Rešetar je u *Hekubi* vidio samo najvjerniji prijevod talijanske preradbe u dubrovačkoj književnosti, bez izvorne umjetničke vrijednosti. Ovakvo mišljenje nije bilo usamljeno, jer se moglo pronaći, na primjer, i kod P. Kolendića i kod M. Pantića. Današnji pristup Držićevoj tragediji ne prihva-

ća ovakvo razmišljanje, jer su u njoj uočeni maniristički postupci naglašavanja i zaoštavanja životnih proturječnosti³⁹, ali i zato jer su intramedijske inovacije i funkcionalna uklopljenost pastoralnih rekvizita izvorno držićevski postupci u ondašnjem teatru.

Manirističkom je stilu svojstvena, između ostaloga, i *kontrastna slikovitost*, kako to kaže F. Čale (npr. *ognjena magla*). Postavljamo si pitanje – možemo li spomenutu slikovitost potvrditi i u odnosu na životinje koje se spominju u Držićevoj tragediji? Naime, na 70 kartica teksta susrećemo 16 različitih naziva za životinje (v. *Tablicu 3*); od deset likova (ako izdvojimo Satire i Vile iz intromedija) njih šest uključuje u svoj govor jednu ili više životinja (Sjen Polidorova i Ulise – jednu: *vukovi*, odnosno *živina*; Polikseno i Kor – dvije: *košutica*, *ptičica*, odnosno *konji*, *ptice*; Hekuba – jedan-aest: *košutica* /dva puta/, *medvid*, *slavic*, *volovi*, *zmija*, *zviri* /pet puta/; Polinesto – petnaest: *janjci*, *pas* /dva puta/, *psice* /dva puta/, *svjerepice*, *vukovi* /dva puta/, *zmija* /četiri puta/, *zvir* /tri puta/). Na temelju dobivenih podataka uočljivim postaje da su trojanska kraljica i Polinesto najviše, i to podjednako (11 ~ 15), unosili životinje u svoj govor, ali na tome sve sličnosti i završavaju.

Da bi se razumjela značenja koja aktualiziraju ova dva lika putem različitih životinja, potrebno je prisjetiti se da je trojanski kralj uz privolu kraljice Hekube poslao sina Polidora s ovećom svotom zlata zbog grčke opasnosti tračkome kralju i prijatelju Polinestu; kako je riječ o prijateljstvu *čovjeka nahvao*, on prijateljeva sina zakolje i baci u more, zlato prisvoji, a sebe prikaže kao prijatelja Agamenonova, Hekubina neprijatelja; Hekuba, mada i zaslužjena kraljica, sveti se Polinestu i njegovoj djeci uz pomoć zarobljenih trojanskih žena – zavedu ih svojim ženskim čarima, a zatim Polinesta oslijepe ubodima iglica, a djecu poubijaju.

Nakon ovako parafrazirane fabule uočljivija je, i opet, Držićeva poetika antiteza (Hekuba – Polinesto, iskrenost – dvoličnost, dobro – zlo, razum – glupost, prijatelj – neprijatelj, ljudi nazbilj – ljudi nahvao, ...), ali i funkcija životinje u odnosu na nju. Čestotnost pojavljivanja životinje u govoru pojedinih likova i njihova značenja pokazuju da su antitetično postavljeni likovi Hekube i Polinesta (stoga pozornost zaustavljamo samo na njima!), i to na sljedeći način.

Prvo – u govoru zarobljene trojanske kraljice javljaju se već u Držića potvrđeni konvencionalni faunistički leksemi svojstveni pastoralni i njenoj ozbiljnosti: *košutica*, *slavic*, *medvid*, *volovi*, *zvir*, *zmija*, a u govoru Polin-

³⁹ »U manirističkoj epohi, kaže Hauser, umjetnici su i pjesnici bili ne samo svjesni nerazrješivih protuslovnosti života nego su ih dapače naglašavali i zaoštavali. Držić je to u dubrovačkim prilikama učinio i svojom tragedijom, jer više mu nije bilo dovoljno da na zbilju svog doba reagira smijehom koji kažnjava porok, nego je ovaj put to učinio s tragičkim osjećanjem svijeta društvenih nepomirljivosti i dvoličnosti, svijeta iz kojega će njegov nemoćno superioran duh za koju godinu izmaknuti da bi ga iz tuđine nesmiljenom oštrinom osudio u pismima toskanskom vojvodi«. (Čale, 1987.: 135)

estovu javljaju se također pastoralno potvrđeni oblici: *janjac*, *pas*, *vuk*, *zmi-ja*, *zvir*, ali i pastoralno nepotvrđeni leksemi *psica*⁴⁰ (kučka, kuja) i *svjere-pica* (kobila).

Drugo – konvencionalni je Hekubin izričaj u funkciji *tragičnosti nazbilj*, a Polinestov u funkciji *tragičnosti nahvao*, jer je u njoj sadržana i dvo-ličnost, i pohlepa za zlatom, i oholost, i ne-prijateljstvo, i laž.

Treće – u Hekubinu se govoru životinja pojavljuje na dva načina:

a) u svom jezgrenom, osnovnom, pozitivnom značenju, i to kao sastav-nica sna (*košutica*, *medvid*, *zvir*), odnosno zbilje (*volovi*, *zvirenje*). U odnosu na san Držić ostvaruje manirističko problematiziranje odnosa zbilje i fik-cije, jer stvarni lik, Hekuba, vlastiti san najprije proglašava za laž, da bi nedugo zatim kruta stvarnost pokazala da je u snu istina bila izrečena ale-gorijski (*košutica* koja traži sklonište je Polidor, Hekubin sin, kojega je pohlepni Polinesto, tj. *medvid*, ubio zbog zlata, odnosno rastrgao u snu). Hekuba govori:

*Sada, jaoh, jaoh, sada ja moje zlo poznah
Vajmeh, još onada kad tužna zao san šnjah!
Ni mene prikazan taj noćna varala,
Zlo moje i u san tužna sam gledala!
Što po snu ja sumnjih, što cvilih neznano,
Sve jávi, jaoh, vidih, sve mi bi izdano!
Eto sad očima moj rasap pokonji
Pòglédâm mojima, komu, jaoh, lika ni!
(H, stihovi 1805–1812)*

Na taj se način prvotno osnovno značenje životinje putem alegorije pretvara u drugotno, periferijsko, te se i na ovoj razini potvrđuje specifično manirističko povezivanje i problematiziranje zbilje i fikcije.

b) životinja se pojavljuje i u kontekstualno aktualiziranom periferij-skom značenju, u kojemu se prepoznaje zoomorfnost (*slavic*, *zviri*). Ovdje je zanimljivo primijetiti da nesretna sužnja, trojanska kraljica, savjetuje svojoj kćerci Polikseni, koju je grčka vojska odlučila žrtvovati na grobu Akilovu, da moli Uliksa za milost kao »u gori uciviljen *slavic* tih« (H, stih 975), jer će samo tako biti saslušana njezina molba. Riječ je, dakle, o pastoral-nome toposu, kojemu je kao ozbiljnu argumentu pribjegao Držić i u pjes-mi-poslanici upućenoj Sabu Nikulinovu, u kojoj nestvarno-pastoralna da-tost postaje argument vrijednosti u zbilji (jer, to što *slavic* u gori pjeva Držićeve pjesme, znači da one doista **imaju** stvarnu vrijednost). U *Hekubi* ovomu je toposu dodan i tragizam, jer budući da Poliksenino tuženje i

⁴⁰ *Psica* i *svjerepica* se ne pojavljuju niti u jednoj Držićevoj pastorali, ali ni šire gledano – ne pojavljuje se ni u jednoj renesansnoj pastoralno-idiličnoj drami (usp. moj tekst »Životinja i hrvatska renesansna pastoralno-idilična drama« u zborniku *Krležini dani u Osijeku 2002.* /Šundalić, 2003./).

molba na način *slavica* ne rezultira promjenom vlastodrščevih odluka, to samo govori o okrutnosti neprijatelja Grka. Nečovječnost Grka u Hekubinu govoru naglašena je posebice zoomorfnim postupkom u kojemu se u usporedbi kao *tertium comparationis* nalazi hiperbola, jer ni *zviri* ne mogu biti tako nemilosrdni kao što su krvnici Grci:

*Tej zviri nemile, s kim su sve vrlosti,
Ne bi, jaoh, tač bile toli bez milosti
Djetetu, kako ovi krvnik pun otrovi.*

(H, stihovi 1822–1824)

Životinja kao stilsko sredstvo u Hekubinu govoru aktualizira, dakle, konvencionalnu ljupkost (*košutica*) i ozbiljnost (*slavic*) pastoralnoga svijeta, ali tako da je pastoralnoj jednostavnosti i jednoznačnosti pridodana maniristička usloženost, antitečnost i višeznačnost (jer: zbilja sna postaje zbiljska zbilja; deminutivni oblik – *košutica* – izražava ljepotu i nevinost u snu, a u zbilji još više naglašava tragičnost; nedjelotvornost pastoralnoga toposa – Poliksenina pjesma *na način slavica* nije rezultirala promjenom vlastodrščeve odluke o njenu žrtvovanju – ovdje je također u funkciji još jednog načina naglašavanja tragičnosti). Ovim je manirističkim postupcima Hekubina tragičnost dobila na izrazitosti i uzvišenosti, jer njezina *tragičnost nazbilj* ne poznaje ni porugu, ni uvredu, pa čak ni onda kada je riječ o neprijatelju. U izgradnji ovakve profilacije lika svoj su doprinos dali upravo određeni faunistički leksemi njezina govora.

I *četvrto* – u Polinestovu se govoru životinja pojavljuje samo u svom kontekstualno aktualiziranom periferijskom, i to izrazito negativnu značenju, ostvarenom postupkom zoomorfizacije (Hekuba, odnosno trojanske žene su kao: *pas*, *psica* /=kučka, kuja/, *svjerepica* /=kobila/, *vukovi*, *zmije*, *zviri*). Inače značenjski pastoralno opterećeni faunistički leksemi (*pas* čuva stado ili je čovjeku stražnik, *vukovi* napadaju stado, *zviri* su opasnost za čovjeka i stado, *zmija* je obično metafora za čemer) ovdje su prometnuti u ne-pastoralno, jer se oni u pastoralni obično javljaju u svom jezgrenom značenju (dakle, životinja kao životinja), a ovdje u svom periferijskom značenju, koje nužno podrazumijeva stanovitu vezu sa ženom izrazito negativnih konotacija. Ovakav Polinestov govor upotpunjuju i leksemi koje ne potvrđuje visoki stil hrvatske renesansne pastoralno-idilične drame (*psica*, *svjerepica*), jer su svojstveni niskom stilu komedije.⁴¹

Tako je i na ovaj način potvrđena, odnosno proširena poetika antiteza u Držićevoj tragediji (visoki stil Hekubina govora – »sniženi« visoki stil Polinestova govora).

⁴¹ U Benetovićevoj *Hvarkinji* čitamo na primjer: »Sada, sada hoću da pozna *psica* ko sam ja«. (Benetović, 1965.: 212)

* * *

Ako se vratimo prvotnom Rešetarovu svrstavanju Držićevih *Pjesni i Hekube u čisto ozbiljna djela*, onda se na temelju naše analize, koja je za polazište imala drugačiji kriterij – analizu faunističkih leksema – može reći da i ona potvrđuje Rešetarove spoznaje. Novina je u odnosu na Rešetara, a potvrda u odnosu na novije pristupe Držiću, uočavanje manirističke antiteze, i to i u poeziji i u tragediji.

U odnosu na *Pjesni* navedeno oprimjeruje: prisutnost – neprisutnost životinje kao stilskog sredstva u pjesmi; muški simbol zla – ženski simbol dobra, koji se hijastički vezuju uz ženu i muškarca (ali ne i obrnuto); pastoralno – nepastoralno (fikcija prvoga daje legitimitet drugoga).

U odnosu na *Hekubu* antiteze su, također, zamjetne: prisutnost – neprisutnost životinje kao stilskog sredstva u profilaciji određenoga lika (Hekuba, Polinesto – ostali likovi); tragičnost *nazbilj* – tragičnost *nahvao*, odnosno visoki stil – »sniženi« visoki stil (Hekuba – Polinesto).

Navedene su antiteze u funkciji naglašavanja ozbiljnosti i teme, i lika, i žanra. U odnosu na temu riječ je o događajima koji su opasni (smrt Hekubine djece, Polidora i Poliksene, zatim smrt Polinestove djece) i neobični (Polinesta su iglicama oslijepile zarobljene trojanske žene, dok je nedostižna *gospoja* iz *Pjesnima*, uglavnom, podobna *zmiji*), pa otuda i vrijedni pričanja zbog svoje ozbiljnosti.⁴² Likovi su prikazani samo unutar prostora kojemu po prirodi stvari i žanra pripadaju. Najčešće je riječ o prostoru, koji u odnosu na pojavljivanje životinje kao stilskoga sredstva, upućuje na prostor pastoralne književnosti, čija konvencionalna ozbiljnost nije ni na bilo koji način dovedena u pitanje (jedino se može govoriti u odnosu na Polinesta iz *Hekube* o »snižavanju« ozbiljnog visokog stila pastoralne književnosti unošenjem leksema *psica*, *svjerepica*, ali nikako i o prisutnosti smijeha).

Proizlazi, dakle, da je ovo usmjereno čitanje Držićevih *ozbiljnih djela*, a potaknuto Rešetarovom podjelom, potvrdilo autorovo globalno viđenje Marinova rada, ali s napomenom da se u odnosu na ovdje istražene faunističke lekseme razotkrila slojevitost ozbiljnosti u njima.⁴³

⁴² Događaji vrijedni pričanja, prema mišljenju W. Labova su: »(...) opasnost od smrti ili tjelesne ozljede. Te stvari zauzimaju visoko mjesto kao prešutni stalni *agenda*«. (Labov, 1984.: 59)

⁴³ Istom bi se metodologijom istraživanja i preostalih dviju skupina Držićevih djela došlo do sličnih rezultata – faunistički leksemi i njihove konotacije pridonose usložnjavanju kako ozbiljnosti tako i smijeha u njima.

Izvori i kratice:

- Benetović, Martin, 1965., *Hvarkinja, komedija od Bogdana*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, Knjiga 9, Zagreb (H).
- Držić, Marin, 1987., »Pjesni«, u: *Marin Držić, Djela*, Priredio, uvod i komentar napisao Frano Čale, Cekade, Zagreb (Pjes).
- Držić, Marin, 1987., »Hekuba«, u: *Marin Držić, Djela*, Priredio, uvod i komentar napisao Frano Čale, Cekade, Zagreb (H).
- Držić, Marin, 1987., »Tirena«, u: *Marin Držić, Djela*, Priredio, uvod i komentar napisao Frano Čale, Cekade, Zagreb (T).

Literatura:

- Bratulić, Josip, 1983., »Milan Rešetar«, u: *Milan Rešetar, Tomo Matić, Franjo Fancev, Josip Badalić, Slavko Ježić, Jakša Ravlić. Izabrana djela*, priredio Josip Bratulić, Pet stoljeća hrvatske književnosti, Knjiga 121/1, Zagreb.
- Deanović, Mirko, 1949., »Milan Rešetar«, *Ljetopis JAZU*, 54, Zagreb.
- Fališevac, Dunja, 2000., »O malim stvarima u književnosti, pa i o tovarima«, u: *Umijeće interpretacije. Zbornik radova u čast 80. godišnjice rođenja akademika Ive Frangeša*, priredili Dunja Fališevac i Krešimir Nemeč, Matica hrvatska, Zagreb.
- Labov, Wiliam, 1984., »Probrazavanje doživljaja u sintaksu pripovjednog teksta«, *Revija*, br. 2, godina XXIV.
- Leto, Maria Rita, 1989., *Milan Rešetar*, Zavod za znanost o književnosti, Zagreb.
- Marulić, Marko, 1999., *Glasgowski stihovi*, Preveo i priredio Darko Novaković, Matica hrvatska, Zagreb.
- Matić, Tomo, 1941.–42., »Prof. Milan Rešetar«, *Nastavni vjesnik*, sv. 3, Zagreb.
- Medini, Milorad, 1909., »Pjesme Mavra Vetranića i Marina Držića. Prilozi za poznavanje starije dubrovačke književnosti«, *Rad JAZU*, Knjiga 176, Zagreb.
- Moguš, Milan, 1969., Jezični elementi Držićeva »Dunda Maroja«, u: *Zbornik radova o Marinu Držiću*, uredio Jakša Ravlić, Matica hrvatska, Zagreb.
- Nemeč, Krešimir, 2003., »Telefonski imenik kojem nedostaje niz brojeva i vrlo važnih imena«, *Nedjeljni Vjesnik*, 24. kolovoza, Zagreb.
- Pederin, Ivo, 1977., »Životinje i cvijeće kao stilska sredstva hrvatskih 'začinjavaca'«, u: »Začinjavci«, štioći i pregaoci. *Vlastite snage i njemačke pobude u hrvatskoj književnosti*, Nakladni zavod MH, Zagreb.
- Petračić, F., 1875., »Uvod«, u: *Djela Marina Držića, Stari pisci hrvatski*, Knjiga sedma, Zagreb.
- Rešetar, Milan, 2001., »Was bedeutet hasasi bei M. Držić?« (*Što znači hasasi kod M. Držića?*), u: *Franjo Iveković, Ivan Broz, Tomo Maretić, Vatroslav Rožić, Milan Rešetar, Antun Radić, Nikola Andrić, Dragutin Boranić. Jezikoslovne rasprave i članci*, priredio i s njemačkog preveo Marko Samardžija, Stoljeća hrvatske književnosti, Zagreb.
- Rešetar, Milan, 1920.^a, »Bibliografski prilozi II. – 5. K dubrovačkim izdanjima XVI. vijeka«, *Građa za povijest književnosti hrvatske*, Knjiga 9, Zagreb.

- Rešetar, Milan, 1920.^b, »Sitniji prilozi: 1. Jedna neizdana pjesma Marina Držića«, *Grada za povijest književnosti hrvatske*, Knjiga 9, Zagreb.
- Rešetar, Milan, 1923., »Iz kulturnoga života staroga Dubrovnika«, *Jugoslavenska knjiva*, Godina VII, Knj. I, broj 9, broj 10; Zagreb.
- Rešetar, Milan, 1927., »Kvantitet u djelima Marina Držića«, *Rad Jugoslavenske akademije*, CCXXXIII, Zagreb.
- Rešetar, Milan, 1930.^a, »Uvod«, u: *Djela Marina Držića, Stari pisci hrvatski*, Knjiga VII, Drugo izdanje, Zagreb.
- *⁴⁴ Rešetar, Milan, 1930.^b, »Prilog biografiji Marina Držića«, *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, X, sv. 2; Beograd.
- Rešetar, Milan, 1933., »Jezik Marina Držića«, *Rad JAZU*, Knjiga 248, Zagreb.
- * Rešetar, Milan, 1934., »Die Sprache des Marin Držić«. Auszug aus der im »Rad«, Bd. 248, S. 99–240 veröffentlichten Abhandlung. [Posebni otisak iz časopisa *Bulletin international* Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knjiga 6.], Zagreb.
- Rešetar, Milan, 1951., »Najstariji dubrovački govor«, *Glas SAN*, CCI, Beograd. (Ispod naslova je napisano i ovo: »Primljeno na skupu Akademije filozofskih nauka 31 X 1938., pročitano kao pristupna beseda 7 III 1941., primljeno za 'Glas' na skupu Odeljenja literature i jezik 12 VI 1951.)«.
- Rešetar, Milan, 1983., »Stari dubrovački teatar«, u: *Milan Rešetar, Tomo Matić, Franjo Fancev, Josip Badalić, Slavko Ježić, Jakša Ravlić. Izabrana djela*, priredio Josip Bratulić, Pet stoljeća hrvatske književnosti, Knjiga 121/1, Zagreb.
- Samardžija, Marko, 2001., »Milan Rešetar«, u: *Franjo Iveković, Ivan Broz, Tomo Maretić, Vatroslav Rožić, Milan Rešetar, Antun Radić, Nikola Andrić, Dragutin Boranić. Jezikoslovne rasprave i članci*, priredio Marko Samardžija, Stoljeća hrvatske književnosti, Zagreb.
- Skok, Petar, 1953., *Korespondencija Vatroslava Jagića*, JAZU, Knjiga 1, Zagreb.
- Šicel, Miroslav, 1967., »Dosadašnje koncepcije povijesti hrvatske književnosti«, *Umjetnost riječi*, XI, br. 3; Zagreb.
- Šundalić, Zlata, 2003., »Životinja i hrvatska renesansna pastoralno-idilična drama«, u: *Krležini dani u Osijeku 2002. Žanrovi u hrvatskoj dramskoj književnosti i struke u hrvatskom kazalištu*, priredio Branko Hećimović, Zagreb – Osijek.
- Užarević, Josip, 1995., »Tropi i jezik. Zapažanja o metafori, metonimiji i sinegdohi«, u: *Tropi i figure*, uredile D. Fališevac i Ž. Benčić, Zagreb.
- Visković, Nikola, 1996., *Životinja i čovjek. Prilog kulturnoj zoologiji*, Književni krug, Split.

⁴⁴ Bibliografske jedinice označene zvjezdicom preuzete su iz *Bibliografije. Izdanja djela Milana Rešetara*, što ju je za *Stoljeća hrvatske književnosti* priredio 2001. godine Marko Samardžija.

NA TRAGU REŠETAROVE PODJELE DRŽIĆEVIH DJELA

Sažetak

U svome je znanstvenom radu Milan Rešetar, kako je to već u literaturi za-bilježeno, znatniju pozornost posvetio velikim piscima, o čemu svjedoče i kritička izdanja djela Džore Držića, Šiška Menčetića, Marina Držića, Ignjata Đurđevića u ediciji *Stari pisci hrvatski*. Kao rođeni Dubrovčanin rado je pisao o piscima dubrovačkim, pa tako i o Marinu Držiću. U studiji *Jezik Marina Držića* iz 1933. godine Rešetar je na temelju kriterija (ne)zastupljenosti književnog jezika odnosno narodnoga govora u tekstu razvrstao Držićeva djela u tri skupine: a) čisto ozbiljna djela, b) dijelom ozbiljne a dijelom šaljive pastorale u stihovima i u prozi, c) čisto šaljive komedije. Na tragu ovakve podjele Držićevih djela u našem bismo radu željeli istražiti njezinu održivost u odnosu na jedan segment piščeva rječnika, koji je ostao izvan kruga Rešetarovih zanimanja. Nas će, naime, zanimati realizirani životinjski svijet u Držićevim djelima, njegova funkcionalna uklopljenost i razlikovnost u odnosu na Rešetarovu podjelu.

REŠETARS EINTEILUNG DER WERKE VON DRŽIĆ

Zusammenfassung

Wie in der einschlägigen Literatur bereits dokumentiert ist, widmete Milan Rešetar in seiner wissenschaftlichen Arbeit großen Autoren beträchtliche Aufmerksamkeit, was auch die kritischen Werkausgaben von Džore Držić, Šiško Menčetić, Marin Držić, Ignjat Đurđević in der Reihe *Stari pisci hrvatski* (*Alte kroatische Dichter*) belegen. Als gebürtiger Dubrovniker schrieb er gern über die Dubrovniker Dichter, so auch über Marin Držić. In der Studie *Jezik Marina Držića* (*Die Sprache Marin Držićs*) aus dem Jahr 1933 teilte Rešetar nach dem Kriterium des (Nicht)Auf-tretens der Literatursprache bzw. der Volkssprache Držićs Werke in drei Gruppen: a) ausschließlich ernste Werke, b) teils ernste, teils lustige Pastoralen in Versen und in Prosa, c) ausschließlich heitere Komödien. Einer solchen Einteilung der Werke von Držić folgend, soll in diesem Beitrag untersucht werden, inwiefern sie sich hinsichtlich eines Segments des Vokabulars dieses Dichters, das außerhalb von Rešetars Interessensbereich geblieben ist, als tragfähig erweist. Und zwar wollen wir uns hier mit der in Držićs Werken anzutreffenden Tierwelt befassen und sehen, in welchem Maße sie sich mit Blick auf Rešetars Einteilung funktional einfügt oder unterscheidet.

Vetranović u polju Rešetarova znanstvenog interesa

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42.09 Rešetar, M.

Relativno opsežna i vrlo temeljita studija Marie Rite Leto *Milan Rešetar* završava onim čime bismo mogli započeti naš kratak prikaz. Nije zgozrega podsjetiti se na neke temeljne crte znanstvenikova djelovanja, budući da su one konstitutivni dio i njegova bavljenja djelom Mavra Vetranovića. Talijanska stručnjakinja poziva se na Mirka Deanovića (Leto, 62) koji dubrovačkog filologa smješta u kontekst književnoznanstvenog historicizma i pozitivističkoga pravca, a u metodološkom smislu smatra ga eklektikom. Veliko slavističko znanje i suverenu metodologiju Rešetarovu Marija Rita Leto pripisuje njegovu zanatovanju u krugu bečke slavističke škole. Činjenice iznad svega, kao da je bio motto ovoga znanstvenika, i to nam talijanska slavistica želi naglasiti, jednako kao i to da je upravo svojom preciznošću, upornim i sustavnim radom »značajno pridonio da se slavistika postavi u ravnopravan položaj s romanistikom i germanistikom«. (Leto, 63). Još je nešto iznimno važno kada se govori o Rešetaru. Iznad svega Dubrovčanin i dubrovački znanstvenik (Leto, 64), Rešetar je i nehotice pridonio kroničnim izvještavanjima nekakva dubrovačkog autohtona kompleksa iz konteksta matične književnosti.

Talijanska znanstvenica spominje na više mjesta i Rešetarovo zanimanje za Vetranovića. Prvo, u povodu izdavanja djela Marina Držića u Akademijinoj ediciji *Stari pisci hrvatski*, pripominje kako je Rešetar ispravio krive atribucije prethodna Petračićeva izdanja, pripisavši pastirsku igru *Porod Jezusov* i prikazanje *Posvetilište Abramovo* Vetranoviću (Leto, 45). Petračić ih je, naime, pripisao Držiću. Dijeleći Kolendićevo mišljenje, pripisao je Rešetar *Hekubu* Vetranoviću, što je, kako se dobro zna, pogrešno, ali je točno, također tragom Kolendića, ustvrdio kako je riječ ne o prijevodu Euripida, nego Dolceove prerade Euripidove tragedije. (Leto, 46) Iako ne spominje sve filologe radnje o Vetranoviću, već i iz ovakva znanstveničina prikaza sasvim je jasno da se Rešetar ovim starim piscem bavio malo i usputno.

Rešetarovo bavljenje Vetranovićem počinje 1901. kada u znamenitoj Jagićevoj publikaciji *Archiv für slavische Philologie* objelodanjuje dotada

nepoznatu poslanicu Petru Hektoroviću, uz kraći uvodni članak pod naslovom *Ein Sendschreiben Vetranić's an Hektorović*. (Rešetar, 1901.: 206/207). Rešetar najprije opisuje podrijetlo rukopisa. Vrlo precizno utvrđuje vrijeme njegova nastanka, kombinirajući pritom općepovijesno znanje s pozornim iščitavanjem teksta, kakvo bismo danas krstili engleskim nazivkom »close reading«. Jedino, Rešetar, mada se vrlo čvrsto pridržava teksta, tretira isti i povijesnom, a ne samo književnom činjenicom, te stoga i njegovu rekonstrukciju umješta u kontekst širi od književnopovijesna. Dio koji se odnosi na Hektorovića indikativan je i s tretmana teksta kao kulturnopovijesnog izvora. Također, osim preciznih jezičnih, frazeoloških i prozodijskih pripomena, ništa u Rešetarovu članciću ne dotiče književnopovijesnu evaluaciju objavljene pjesme.

Nekoliko godina kasnije, Rešetar u Akademijinoj *Gradi za povijest hrvatske književnosti* objelodanjuje Vetranovićeve dramu *Kako bratja prodaše Jozefa*. Nekoliko kartica uvodnog teksta i ovdje dobro ilustrira karakterističan Rešetarov pristup. Najprije iscrpan opis tekstoloških i dokumentacijskih realija: »U svojoj zbirci dubrovačkih knjiga imam rukopis pisan na papiru na cijelom listu (širok je gotovo 19 cm, a visok 25 cm), u kojemu je nekoliko stvari pobožnog sadržaja. U njemu je sada 121 list bez paginacije, samo što su, kako će se poslije pokazati, tabaci označeni brojevima; sprijeda je pet praznih listova koji i ne spadaju u prvašnji rukopis, kako se vidi i po papiru koji je drukčiji nego li je u ostalom rukopisu. Zato, kad sam označio brojevima listove, nijesam uzeo u račun tih prvijeh pet listova, te je tako izašlo samo 116 listova; ali i od njih tri, naime, 106.sti, 118.sti i 116.sti, ne spadaju u prvašnji rukopis, nego su docnije dodani kad i onijeh prvijeh pet, to jest kad je rukopis uvezan u pergamenat, i od iste su vrste i imaju isti vodeni znak kao onijeh prvijeh pet«. (Rešetar, 1912.: 238).

Dakle, suhi prikaz tekstoloških realija, najprecizniji mogući, do zamora točan. Potanko se navodi sadržaj rukopisa. U procjenu je uključena i pažljiva grafološka analiza. Datiranje rukopisa oslanja se na već poznate povijesne činjenice. Vrijeme postanka Vetranovićeve drame potkrijepljeno je jezičnom raščlambom. Zaključak je Rešetarov: »Z a p r i k a z a n j e, koje nas za sada najviše interesuje, ne umijem kazati čigovo bi moglo biti, ali mislim da nije ni Vetranovićevo ni Držićevo. Ne mogu ni kazati da li je originalno djelo ili prevedeno; ali mogao sam barem to konstatovati da nema nikakva posla s talijanskim prikazanjem *La rappresentazione di Giuseppe figliuolo di Giacobbe...*« (Rešetar, 1912.: 241). Inače, proći će gotovo četiri desetljeća dok Antun Djamić pouzdanom filološkom argumentacijom ne dokaže Vetranovićevo auktorstvo ovoga prikazanja (Djamić, 1950.).

Rešetarova studija »Stari dubrovački teatar« spada, ne samo glede Vetranovića, nego i uopće, u znanstvenikova najzanimljivija ostvarenja. Suvremena bi joj teatrologija vjerojatno mogla mnogošto prigovoriti, ali ne bi smjela prešutjeti i neke vrline koje tekst čine začuđujuće modernim i, sa

stajališta nas suvremenih, vrlo aktualnim. Nekoliko sitnih anakronosti, poput pogrešna pripisivanja *Posvetilišta Abramova* Marinu Držiću, ne mijenja opću sliku studije. Ono što suvremena znanost o kazalištu mora priznati Rešetaru jest da je, pomno iščitavajući tekst, uspio učinkovito rekonstruirati pozorišne realije. Ustvrdivši da su se tzv. crkvena prikazanja uprizorivala u crkvama ili ispred njih, Rešetar zaključuje upravo čudesnom smjelošću da se Vetranovićeva *Suzana čista* nije uprizorila ni u crkvi ne pred crkvom. Iz početka njena prologa (»O vlasteli i vladike, – i ostali dragi puče, – molimo vas stan'te muče, – da u polju nie čut vike«) on izvlači dalekosežan zaključak da »to 'polje' naime nije kakovo obično polje, nego onaj trg što se još dandanas u Dubrovniku zove P o l j a n a a na kojemu je Gundulićev spomenik, kako se to vidi odatle što isti Vetranović u svojoj pokladnoj pjesmi 'Pastiri', koja se je pjevala na javnom mjestu, to mjesto sad zove 'poljem', a sad 'poljanom'.

Valjda su se i ostala crkvena prikazanja predstavljala na istoj Poljani ali nam to nije posvjedočeno, uopće Poljana se spominje samo u 'Suzani' i 'Pastirima'«. (Rešetar, 1922.: 3) Slijedi odmah potom i smion zaključak koga do dana današnjega teatrologija nije ni potvrdila ni opovrgla: »Može dakle biti da je taj javni trg bio najstariji dubrovački teatar, koji se je bez sumnje sastojao samo od pozornice, na brzu ruku sastavljene od greda i dasaka, valjda bez ikakvih scenarija i kulisa, dok je publika stajala na trgu ili gledala s prozora obližnjih kuća«. (ib.) Iz teksta prologa, ali i iz drugih Vetranovićevih tekstova, iščitava znanstvenik i svojevrsnu demokratičnost najstarijih dubrovačkih uprizorbi, držeći da su one bile dostupne istodobno i bez ikakvih ograničenja svim staležima i slojevima dubrovačkog stanovništva. Dakle, današnju Gundulićevu poljanu locirao je Rešetar mjestom uprizorbi crkvenih prikazanja, a za svjetovne drame (pastirske igre, komedije i tragedije) ustvrdio je da su se, mada za to nema pouzdanih dokaza, prikazivale »prid Dvorom«, tj. »pred palačom gdje su sjedili knez (predsjednik vlade) i vrhovne vlasti dubrovačke države«; (Rešetar, 1922.: 4) – temeljeći svoje opažanje ne više na tekstološkim realijama, nego na činjenici da »je tradicija još živa u Dubrovniku da su knez i ostala gospoda gledali predstave sjedeći pod trijemom što je u pročelju D v o r a, a tada je pozornica morala biti posred samog trga, okrenuta prema D v o r u, tako da je ostala publika stajala oko nje sa strana«. (ib.)

Zanimljivo bi ovdje bilo primijetiti da, ako su Rešetarova intuiranja točna, religiozna tematika, za razliku od svjetovne, u kazališnom životu staroga Dubrovnika ukida staleške podjele, odnosno ne priznaje ih. Svjetovna tematika u Vetranovićevu kazalištu po toj bi logici nametala čvrstu stalešku razdiobu publike! Znanstvenik je, zapravo, potaknuo razmišljanja o tome jesu stihovi iz prologa *Suzani* konvencionalna formula »ili je ovo već prva sociološka analiza potencijalne dubrovačke kazališne publike...« (Batušić: 36).

Što se u ovom tekstu Rešetarovu nadaje toliko modernim, zbog čega toliko i ističemo ovu studiju? Činjenica da je znanstvenik, bez ikakvih ar-

hivskih tragova, na temelju same analize teksta, donio ekskluzivno teatrološke zaključke. Riječ je o rekonstrukciji konkretne scene, čak i scenografije, odnosno ne-filoloških, kazališnopovijesnih realija. Kada naglašavam nepostojanje arhivskih tragova, to ne znači da oni uistinu ne postoje. Znanstvenik se njima nije bavio. On je kao filolog, isključivo sredstvima njemu kao stručnjaku dostupnima, proširio kulturnopovijesne vidike i obogatio kazališnu povijest bitnim spoznajama. Važno je naglasiti ovdje ulogu filologa, jer se filolog već i po definiciji bavi tekstem. Ali, ovdje je dramski tekst uporabljen kao pretekst, kao tek jedan od čimbenika rekonstrukcije kazališta kao složena umjetničkog fenomena. Tekst je i umjetnina i teatrološki dokument. Takav je tretman u vrijeme kada nastaje ovaj Rešetarov uradak, ali pogotovu glede sredine u kojoj nastaje, zapravo avangardan. I ostatak ovoga ogleđa, koji se više ne bavi Vetranovićem, zorno pokazuje Rešetarov snažan puls za teatrologiju, pak je i to komponenta, dosad neuočena, koju ubuduće imamo pribrojiti raznolikosti interesa ovoga vrsna znalca dubrovačke kulturne i književne baštine. Pritom, filolog ne napušta polje svog djelovanja i zanimanja, nukajući nas da u ocjenama o njegovoj »filologičnosti« ubuduće budemo trunak oprezniji, budući da takve ocjene i nehotice njeđre sjeme metodološkog podcjenjivanja.

Za studiju *Redakcije i izvori Vetranovićeĳa Posvetilišta Abramova*, dovršenu 1927. godine, opet »tvrđo« filološku, možemo pouzdano reći da je u svojim glavnim aspektima izdržala sud vremena. U vrlo opsežnoj raščlambi Rešetar je uspostavio paradigmu rukopisa drame, njihovih međusobnih odnosa i vremena postanka. Sam opis rukopisa je vrlo detaljan. Prvi je Rešetar primijetio nešto što će ne samo pomoći rasvjetljenju o redosljedu redakcija ove drame, nego i do danas ostati neprijepornom istinom o Vetranoviću – da je ovaj pisac, u eventualnim doradama svojih tekstova, s obzirom na vlastit stvarateljski postupak, isključivo proširivao, a nikada skraćivao svoje tekstove. (Rešetar, 1929.: 49)

U predgovoru 2. izdanju Držićevih djela u ediciji *Stari pisci hrvatski* konačno je Rešetar raspleo sve dvojbe glede auctorstva Držićevih i Vetranovićevih djela, ukazao je i na Vetranovića kao rodonačelnika crkvene drame u Dubrovniku. (Rešetar, 1930.: LXXIX) Dijelom je rekonstruirao postanak Vetranovićeĳa dramskog opusa. (Rešetar, 1930.: LXXX) Postavio je, doduše, i tezu koja danas više nije aktualna – da Vetranović nije stvarao svjetovne drame prije Nalješkovića i Držića. (Rešetar, 1930.: LXXXIII) Teze o skandalu s *Tirenom* (Rešetar, 1930: XCVII i d.) mogle bi i danas biti aktualne, budući da o samome događaju nemamo definitivnih spoznaja. Ovaj zahvat bio je ujedno i njegovo zadnje bavljenje Vetranovićem.

Literatura:

- Milan Rešetar, »Ein Sendschreiben Vetranović's an Hektorović«. *Archiv für slavische Philologie*, XXIII, str. 206–207; Berlin, 1901. (Tekst pjesme Mavra Vetranovića »Plemenitomu i vrijednomu gospodinu Petru Ektoroviću vlastelinu hvarskomu s velikijem priklonstvom odgovor umiljen D. Mavra Vetrani« slijedi na istom mjestu, str. 208–215.)
- Milan Rešetar (izd.), »Prikazanje kako bratja prodaje Jozefa«, *Grada za povijest književnosti hrvatske*, JAZU, knj. 7, ur. Ivan Milčetić, str. 238–304, uvodni tekst 238–242; Zagreb, 1912.
- Milan Rešetar, »Stari dubrovački teatar«, *Narodna starina*, sv. 2, str. 3–12; Zagreb, 1922.
- Milan Rešetar, »Redakcije i izvori Vetranovićeve 'Posvetilišta Abramova'«, *Rad JAZU*, 237; Zagreb, 1929.
- Milan Rešetar, »Uvod«, *Djela Marina Držića* /drugo izdanje/ prir. Milan Rešetar, JAZU, Zagreb, 1930.
- Antun Djamić, »Dva problema iz stare hrvatske književnosti. 1. Tko je napisao prikazanje kako bratja prodaje Jozefa? 2. O auktorstvu Prikazanja od poroda Jezusova«. *Grada za povijest književnosti hrvatske*, JAZU, knj. 18, str. 145–189; Zagreb, 1950.
- Nikola Batašić, *Povijest hrvatskoga kazališta*, Zagreb, 1978.
- Maria Rita Leto, *Milan Rešetar*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 1989.

VETRANOVIĆ U POLJU REŠETAROVA ZNANSTVENOG INTERESA

Sažetak

Milan Rešetar volio je naglašavati svoje isključivo filološko tekstološko usmjerenje u pristupu hrvatskim književnim i kulturnopovijesnim temama. Vetranovića je, naizgled, tretirao upravo tako. Kao i u drugim slučajevima, znanstvenik kao da se bojao upuštati u književnoestetske, teorijske, povijesne raščlambe. Njegovo zanimanje za Vetranovića počinje objavljivanjem poslanice Hektoroviću u Jagićevu *Archivu* godine 1901. Nastavlja se 1912. objelodanjenjem prikazanja *Kako bratja prodaje Jozefa*. Predgovor prikazanju dobro ilustrira navedena Rešetarova polazišta: kreće temeljnim opisom rukopisa u kom se našlo prikazanje. Atribucije se Rešetar klonio, pripomenuvši čak da djelo nije ni Držićevo ni Vetranovićevo. S obzirom na jezičke osobine dobro je procijenio da je nastalo u vrijeme ove dvojice pisaca. Jedini Rešetarov prilog koji se tiče Vetranovića a donekle iskače iz pozitivističkog pristupa staroj našoj književnoj baštini, jest članak »Stari dubrovački teatar« iz godine 1922. Bez obzira na krive atribucije, zanimljivo je da znanstvenik ovdje na iznenađujuće moderan način tretira građu, pa tako i Vetranovićeve drame, i s teatrološkog aspekta. U pozitivističkoj maniri nastala je i iznimno značajna, ali i vrlo dobra analiza »Redakcije i izvori Vetranovićeve *Posvetilišta Abramova*«. Vetranovića se tiče i VII. Knjiga edicije *Stari pisci hrvatski*, jer u pregovoru 2. izdanju Rešetar rješava neke atribucijske probleme vezane uz Držića i Vetranovića, iznijevši fundamentalne dokaze o autorstvu obojice književnika. Bez obzira, međutim, na

Rešetarovo nastojanje da sebe prikaže isključivo tekstologom i filologom u tradicionalnom devetnaestostoljetnom smislu riječi »filologija«, treba uočiti da je ovaj znanstvenik, iako usput i, rekao bih, oprezno, kloneći se značajnijih književnopovijesnih razradbi i zaokruženja, u svom samozatajnom radu na temeljima gdje tek treba izrasti književno strukovni uvid, dao značajnih doprinosa i književnoj povijesti i teatrologiji, čak i kada to nije htio ili se nije usudio htjeti.

VETRANOVIĆ IM FELD VON REŠETARS WISSENSCHAFTLICHEM INTERESSE

Zusammenfassung

Milan Rešetar betonte gerne seinen ausschließlich philologisch-textologischen Ansatz in der Betrachtung der kroatischen literarischen und kulturhistorischen Themen. Rešetar hat auch Vetranović, zumindest auf den ersten Blick, auf diese Weise behandelt. Wie auch in vielen anderen Fällen scheute der Wissenschaftler die literaturästhetischen, theoretischen und historischen Analysen. Das Interesse Rešetars für Vetranović wurde durch die Veröffentlichung des Sendschreibens an Hektorović in Jagićs *Archiv* im Jahre 1901 geweckt. Rešetars Interesse wurde noch stärker als 1912 das Mysterienspiel *Kako bratja prodaše Jozefa (Wie die Brüder Josef verrieten)* erschien. Im Prolog zum Mysterienspiel werden Rešetars Ausgangspunkte deutlich illustriert: Darin beschreibt er gründlich die Schrift in der das Mysterienspiel gefunden wurde. Rešetar mied jegliche Zuordnung, er wies vielmehr darauf hin, dass das Werk weder Držić noch Vetranović zuzuordnen sei. Die sprachlichen Merkmale ließen ihn richtig darauf schließen, dass das Werk zur Zeit der beiden Autoren entstanden sein müsse. Der einzige Beitrag Rešetars, der sich direkt mit Vetranović auseinandersetzt und der sich halbwegs vom positivistischen Ansatz in der Analyse des alten kroatischen literarischen Erbes distanziert, ist der Artikel *Stari dubrovački teatar (Altes Dubrovniker Theater)* aus dem Jahr 1922. Trotz der falschen Attribution ist es interessant zu betrachten, wie das ganze Material, darunter auch die Dramen Vetranovićs, vom theatrologischen Standpunkt her auf eine sehr moderne Art und Weise behandelt wurden. In positivistischer Manier entstand eine äußerst wichtige und eine sehr gute Analyse *Redakcije i izvori Vetranovićeva Posvetilišta Abramova (Redaktionen und Quellen von Vetranovićs POSVETILIŠTE Abrahams)*. Vetranović wird auch im VII. Buch der Edition *Stari pisci hrvatski (Alte kroatischen Schriftsteller)* analysiert, denn in der Einleitung zur 2. Ausgabe erörtert Rešetar manche Probleme der Attribution, die mit dem Werk Vetranovićs und Držićs zusammenhängen, wobei er zentrale Beweise für die Urheberschaft der beiden Schriftsteller anführt. Trotz Rešetars Bemühungen, sich ausschließlich als Textologen und Philologen im Sinne der traditionellen Philologie des 19. Jahrhunderts darzustellen, soll bemerkt werden, dass dieser Wissenschaftler in seiner selbstaufopfernden Arbeit – obwohl fast nur nebenbei und, ich würde sagen, sehr vorsichtig und von der literaturhistorischen Analyse sich fern haltend – einen bedeutenden Beitrag für die Literaturgeschichte und Theatrolgie geleistet hat, auch wenn er dies nicht gewollt, oder besser – auch wenn er sich nicht getraut hat, dieses zu wollen.

Rešetarov prinos proučavanju Ignjata Đurđevića

Pregledni članak
UDK 821.163.42.09 Rešetar, M.

Do sustavno prezentirana opusa Ignjata Đurđevića što ga je sačinio Milan Rešetar u dva sveska edicije *Stari pisci hrvatski* (knjiga XXIV. 1918. i knjiga XXV. – 1. dio 1922. i 2. dio 1926.)¹ Đurđevićeva djela bila su dostupna samo parcijalno u izdanjima koja su tiskana u XIX. stoljeću,² ili pak onima koja su tiskana³ još za autorova života. Ni književnokritička kao ni književnopovijesna literatura nije se znatnije bavila Đurđevićevim opusom – svodi se na petnaestak radova⁴ u kojima se na različite načine tek dotiče ili obrađuje neki segment Đurđevićeve književne produkcije. Spomenimo rad Dragutina Prohaske⁵ koji se dotad najopširnije i najsustavnije bavi analizom Đurđevićevih *Uzdaha Mandalijene pokornice* te *Povijest hrvatske književnosti* Branka Vodika⁶ u kojoj se o Đurđeviću izriču relevantne ocjene i upućuje u cjelinu njegova rada pa tako za Vodnika *Uzdasi* predstavljaju *kompozicijom i dikcijom vršak dubrovačkoga marinizma* (Vodnik, 1913.: 308).

Rešetar u prvoj knjizi donosi *Pjesni razlike* i *Uzdahe Mandalijene pokornice* čemu prethodi sedamdesetak stranica rasprave koja se odnosi na opis rukopisa i njihovu redakciju, te na opis tiskanih izdanja Đurđevićevih djela kojima se Rešetar služio u pripremi svoga izdanja. *Za Pjesni razlike* koristio je čak 28 različitih rukopisa što je, složit ćemo se, doista zahtjevan pa i mu-

¹ Prva knjiga izašla je tiskom godine 1918. i u *Predgovoru* Rešetar najavljuje da će u drugoj knjizi obraditi Đurđevićeve životopis, jer mu tada (u ratnim godinama) nije bilo moguće boraviti u Dubrovniku gdje se nalazi građa koju on želi temeljito proučiti kako bi mogao iznijeti relevantne podatke o Đurđevićevu životu, pa onda i o njegovu književnu opusu.

² Usporedi »Bibliografiju« Franje Šveleca na str. 25–26, u: Đurđević, Ignjat (1971.), *Pjesni razlike, Uzdasi Mandalijene pokornice, Saltijer slovinski*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 18, Zora – Matica hrvatska, Zagreb.

³ Godine 1728. u Mlecima su tiskani *Uzdasi Mandalijene pokornice*, a pridodano im je i 48 *Pjesni razlikijeh*. Također u Mlecima 1729. tiskan je *Saltijer slovinski*.

⁴ Usporedi: »Važnija literatura o Ignjatu Đurđeviću«, u: Đurđević, Ignjat (1971.), *Pjesni razlike, Uzdasi Mandalijene pokornice, Saltijer slovinski*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 18, Zora – Matica hrvatska, Zagreb, str. 26–28.

⁵ Prohaska, Dragutin, (1909.), »Ignjat Đorđić i Antun Kanižlić. Studija o baroku u našoj književnosti«. *Rad JAZU*, 178; Zagreb.

⁶ Vodnik, Branko, (1913.), *Povijest hrvatske književnosti*, Knjiga I. Od humanizama do potkraj XVIII stoljeća. Matica hrvatska, Zagreb, usporedi str. 305 do 312.

kotrpan posao. Iako je imao i tiskana izdanja *Pjesni razlike*⁷ Rešetar od svojih prethodnika ne preuzima ništa bez provjere, već sustavno i temeljito uspoređuje sve dostupne rukopise i ostale izvore te potvrđuje ili demantira dotad poznate činjenice.

Na primjer, jedan je od podataka koji se dotad uzimao bez provjere da je rukopis po kojemu su tiskane *Pjesni razlike* originalni Đurđevićev autograf. Rešetar kategorički tvrdi nakon uvida u rukopis da to jest najbolji, najpotpuniji i vjerojatno najstariji rukopis, ali da on nije pisan Đurđevićevom rukom te nakon niza usporedbi i iznošenja relevantnih podataka, zaključuje »(...) vrlo je lako moguće da je ovaj zbornik Đ-ćevih pjesama postao baš g. 1720. i da ga je Đ. sam složio, a drugi samo pisao. Teže je kazati kako je baš ovaj rukopis nastao, ali sigurno će biti da su u njemu sastavljena tri razna dijela (...)« te kasnije dodaje »(...) za nas je naime vrlo važno što možemo pouzdano kazati da ja Đ. zbilja imao ovaj cijeli rukopis u rukama i da je u sva tri njegova dijela barem nešto svojom rukom ispravljao, jer je time Đ. ovaj rukopis nekako priznao autentičnom redakcijom svojih pjesama«. (Rešetar, 1918.: XII, XIV)

Svih je 28 njemu poznatih rukopisa Rešetar opisao, većinu i temeljito pregledao, one najvažnije međusobno usporedio, a onih nekoliko njemu nedostupnih također uvrstio i naveo o njima one podatke do kojih je mogao doći. Uz njih navodi popis i najosnovniji podatak o još 32 rukopisa koji sadrže neke Đurđevićeve pjesme, a koji su njemu zbog ratnih i drugih okolnosti bili nedostupni. Osim što je to zaista respektabilni pregled najrazličitijih rukopisnih izvora Đurđevićevih pjesmama ujedno je i pokazatelj popularnosti njegove poezije koju nalazimo u tolikim rukopisnim predlošcima.

Nakon iscrpne obradbe rukopisa Rešetar prelazi na opis dotadašnjih izdanja kako cjelovitih zbirki tako i pjesama koje su uključene u neka druga izdanja pa upozorava na pojedine pjesme koje su pripisivane Đurđeviću, npr. u Kurelčevim *Runjama i pahuljicama*, a nema dokaza da su sve pjesme koje Kurelac donosi kao Đurđevićeve stvarno njegove.

U trećem dijelu studije Rešetar se zadržava na redakcijama, ali ne raznih prepisivača, već na onima što ih je učinio sam pjesnik. Osim jezičnih i stilskih intervencija koje provodi Đurđević i koje su najčešće, ima nekoliko promjena u stihovima, odnosno kraćenja što ih je učinio sam pjesnik, a Rešetar ih tumači vjerskim razlozima *da se ne bi zamjeralo opatu da takve pjesme pušta u svijet*. (Rešetar, 1918.: LIII) Glede redakcija i rukopisa Rešetar zaključuje »(...) imali bismo razlikovati tri redakcije: originalnu,

⁷ Dostupno mu je izdanje tiskano za pjesnikova života (usporedi prethodnu bilješku) pretiskano u Zagrebu u nakladi Matice hrvatske 1851., zatim *Ignj. Đorđića Pjesni razlike*, tiskane 1855. u tiskari Velimira Gaja u Zagrebu s predgovorom Antuna Mažuranića, a prema najpotpunijem sačuvanom rukopisu koji se čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Rešetar se slaže da je to najbolji i najsačuvaniji, a pretpostavlja i najstariji rukopis *Pjesni razlikijeh*.

koja nam se fragmentarno sačuvala samo za neke pjesme, definitivnu rukopisnu redakciju kakvu je pjesnik utvrdio pri sastavljanju zbornika (rukopisa A) i koju on sam docnije nije gotovo ništa dirao, i konačnu redakciju koju su dobile one pjesme što su g. 1728. izdane uz *Uzdahe*«. (Rešetar, 1918.: LV)

Dalje se u studiji Rešetar zadržava na *Uzdasima Mandaljene pokornice*. Opet istom dosljednom sustavnošću i metodologijom iznosi podatke o raznim rukopisima, redakcijama i izdanjima što je mnogo jednostavniji posao nego li onaj s pjesmama. Naime, samo su četiri poznata rukopisa *Uzdaha*, a prvo je izdanje tiskano za pjesnikova života čime su otklonjene brojne dileme koje su se nametale uz datiranje pa čak i atribuiranje ponekih pjesama. Rešetar se jasno opredjeljuje i u dilemi je li prije nastala kraća verzija od dva pjevanja, ili ona dulja od osam pjevanja – smatra da je Đurđević u mladosti spjevao kraću, a kasnije ju proširio na osam pjevanja i tako redigiranu objavio tiskom. Kasniji su istraživači preuzimali taj Rešetarov zaključak i suvremenija literatura ga ne dovodi u pitanje.

Uz objašnjenje kako je strukturirao izdanje Đurđevićevih djela za ediciju *Stari pisci hrvatski*, Rešetar navodi i svoj stav koji nije sasvim u skladu s uzusom koji se provodio u toj ediciji. Naime, trebalo je uzeti samo ona djela koja su na hrvatskom jeziku, a Rešetar kaže: »Ja sam doista želio da bi se uzele i njegove latinske i talijanske pjesme, jer mislim da su naši stari pisci i tada naši, te da preme tome spadaju u našu literaturu, i kad pišu kojim drugim jezikom, pa iskreno žalim što sam u pogledu Đ-ića morao od toga odustati. U ovo novo izdanje uzimlju se dakle samo njegovi radovi na našem jeziku, i to bilo u stihovima ili u prozi (...)« (Rešetar, 1918.: LXIV) Rekli bismo da se time Rešetar priklanja modernim pogledima na našu književnu baštinu.

Zadržava se još poprilično i na Đurđevićevim grafijskim rješenjima te objašnjava što je i kako grafijski prenio u svoje izdanje te koju je ortografsku normu primijenio. Za proučavatelje Đurđevićeva jezika svakako je značajno navođenje intervencija u pjesnikov jezik što Rešetar redovito čini.

U drugoj knjizi Đurđevićevih djela (Rešetar, 1926.) gdje je objavljen *Saltijer slovinski*⁸ i *Proza*, uvodno Rešetar objašnjava što je i kako ušlo u ovu knjigu. Za *Saltijer slovinski* rabio je izdanje što ga je sam pjesnik tiskao u 1729. u Veneciji, opisuje to izdanje i uspoređuje ga s tri poznata rukopisa koja su mu prethodila te opisuje zagrebačko matičino izdanje *Saltijera* iz 1851. *Život svetoga Benedikta* Rešetar je objavio prema rukopisu iz vlastite

⁸ Prvi dio knjige XXV. u ediciji *Stari pisci hrvatski* iz godine 1922. donosi *Saltijer slovinski* od stranice 1 do 320 bez ikakva uvodnoga teksta. U drugom dijelu knjige izašle 1926. slijedi nastavak *Saltijera*, a nastavlja se i paginacija iz prethodne knjige tako da je *Saltijer* na stranicama 321 do 486. Potom slijede *Život prisvetoga Benedikta* (od 489 do 719 stranice) i *Pokornik uvježban* (od 721 do 757 stranice). U tom je drugom dijelu knjige i Rešetarova uvodna studija (od stranice V. do CXXIX).

biblioteke koji smatra Đurđevićim autografom⁹, a ukratko opisuje još dva rukopisa te tiskano dubrovačko izdanje iz 1784. godine.

Prezentira zatim Đurđevićev životopis, kako je i najavio u prvoj knjizi. Najprije opširno raspravlja o pjesnikovu prezimenu i opredjeljuje se za varijantu Đurđević te donosi dostupne činjenice o porijeklu njegove obitelji. Podatke o Đurđevićevu opusu Rešetar je našao u dvije latinske (Crijevićevoj i Sladeovoj) i dvije hrvatske bibliografije (takozvanoj Rastićevoj i Zlatarićevoj), u kojima ima i ponešto biografskih podataka, za koje mu je ipak najdragocjeniji izvor bila korespondencija između Đurđevića i Dum Đura Matijaševića te podaci arhiva u Dubrovniku. Konstatira da su noviji književni povjesničari podatke o Đurđeviću preuzimali iz Appendinija, a da se ovaj najviše oslanjao na Crijevićevu *Bibliothecu Ragusinu*. Na osnovu svega dostupnoga¹⁰ Rešetar ispravlja neke biografske podatke o Đurđeviću i nudi nešto modificiranu sliku njegova životopisa u odnosu na prethodnike posebno glede školovanja u isusovačkim školama i kasnijeg prelaska u benediktinski red. Naime, pokušava podacima potkrijepiti zašto je Đurđević tako naglo napustio svjetovni život i ušao u isusovački red i dijelom dovodi u sumnju da je to učinio zbog ljubavi prema Mari Boždarevoj navodeći da se u dvjema pjesmama koje su joj upućene neće »naći izraza pravog bola i kajanja (...) prva sadržava samo šablonske a donekle smjele pohvale njene ljepote, a druga opet same šablonske i pretjerane fraze – ni u jednoj ni u drugoj ne titra duboki iskreni osjećaj ljubavi i žalosti, i u jednoj i u drugoj Đ. je dakle kakav je u svijem svojim lirskim pjesmama – majstor u formi i ništa više!« (Rešetar, 1926.: XLII) Citat donosi ujedno i rijedak Rešetarov sud o Đurđevićevu pjesništvu.

Rešetar se ne slaže s Appendinijevim objašnjenjem o razlozima Đurđevićeva progonstvu s teritorija Dubrovačke republike koji smatra da je do toga dovelo njegovo bahato ponašanje, već progonstvo objašnjava prvenstveno neslaganjem senata s potezima koje je Đurđević činio kao benediktinac, jer je težio spajanju mljetske kongregacije s maticom u Monte Cassinu što je doživljeno kao ugrožavanje republike.

On Đurđevića na precjenjuje ali niti ne podcjenjuje pa kaže da »(...) je vrlo dobar pjesnik i vrlo marljiv radnik na polju starije historije svoje domovine *Ilirije*. Ali je svakako bio bolji pjesnik negoli historičar (...)« (Rešetar, 1926.: LXVII) Tu prosudbu Rešetar donosi na osnovu djela o brodolomu sv. Pavla i biografije dubrovačkih pisaca jer »(...) po njima se naime vidi da Đ. nije solidan i objektivan historičar: djelo o sv. Pavlu pisano je s mnogo naučnoga truda, s velikim naučnim aparatom i vrlo vješto,

⁹ Napominje tu kao i kod pjesama da ne postoji cijeli rukopis pisan Đurđevićevom rukom, ali je očito da je netko sačinio te rukopise za Đurđeviće te da ih je autor pomno pregledao i po potrebi ispravljao pa se ti rukopisi smatraju njegovim autografima.

¹⁰ U prilogima Rešetar tiska: Crijevićevu biografiju I. Đurđevića na latinskom jeziku, zatim na hrvatskome tzv. Rastićevu i Zlatarićevu, dvije genealogije Đurđevićeve obitelji, njegovu *krštenicu* i neka pisma. (Rešetar, 1926.: CXXX–CLII).

ali, kako je dokazala i starija i novija kritika, u temelju je sasvim neosnovano; njegove su pak biografije vrlo mršave bilješke s malo konkretnih vijesti a gotovo nikakvom ocjenom rada i djela pojedinih književnika. Objektivnomu i trijeznomu pisanju o prošlosti domovine smetao je naime njegov veliki patriotizam (...)» (Rešetar, 1926.: LXVII) Po Rešetarovu mišljenju Đurđević je bio *dobar kršćanin* koji je izrazito volio svoj benediktinski red što je posebno došlo do izražaja u *Životu sv. Benedikta*.

Govoreći o Đurđevićevim pjesničkim počecima Rešetar ozbiljno dovodi u pitanje pjesnikovu tvrdnju da je spalio svoje mladenačke pjesme, da pače dokazuje da je rukopis po kojem su objavljene *Pjesni razlike* redigirao sam Đurđević, a da je možda uništio samo neke pjesme. O cjelini zbirke Rešetar izriče svoj sud: »Velikom većinom dakle pjesme su ovoga zbornika kratke, a rijetko poduže lirske ljubavne pjesme, i to mahom šaljivog i frivolnog karaktera, u kojima Đ. ne uzimlje nikad ozbiljno ljubav i ženu, nego se jednom i drugom šali, štaviše nerijetko više ili manje očito ruga (...) zato ne gnjavi čitaoca dugim praznim tiradama o svojoj nesrećnoj ljubavi ni o svijem tjelesnijem i duševnijem vrlinama svoje drage, kako su to većinom radili stariji dubrovački pjesnici, kojih su pjesme zato tako monotone i dosadne. Đ. naprotiv iz vlastitijeh ili tuđih ljubavnih prilika uzimlje razne momente, pa ih iznosi u malim, fino izrađenim slikama, koje svojom svježinom i duhovitom dikcijom, elegantnim jezikom i ritmičkim stihom čine na čitaoca najljepši utisak. Ali više od toga ne nalazi se u Đ-ića! (Rešetar, *SPH*, knjiga XXV, str. LXXVII) Razlog tome je, kako tvrdi Rešetar, što je on pisao ljubavne pjesme ne potaknut osjećajima *nego zato da pokaže svoju vještinu*.

Dalje u studiji Rešetar govori ponešto o zbirci pjesama na latinskome jeziku¹¹, o *Suzama Marunkovim* uspređujući ih s *Dervišom S. Đurđevića* i *Suzama sina razmetnoga I. Gundulića* te o pjesmama koje je Đurđević pridodao izdanju *Uzdaha Mandaljene pokornice* iz 1728. Rešetar se pita zašto je tu Đurđević »izmiješao« već ranije objavljene pjesme s novim pjesmama te religiozne i ljubavne pjesme. Raspravljajući o *Mandaljeni* Rešetar misli da je preopširna, da je pjesnik teološko-dogmatskim dijelovima te poeme *grešnicu, pokornicu pretvorio u vještog propovjednika*, ali mu također zamjera da je »(...) unio krivu notu u ovaj pobožni i duboko ozbiljni predmet time što je u II. i III. pjevanju tako naširoko, s očitim zadovoljstvom, opisao Mandaljeninu vještinu u ljubavi i toaleti«. (Rešetar, 1926.: CIV) te da je *Đ-ev stil jako natrunjen sejčentističkim floskulama* (Rešetar, 1926.: CV) Uspoređuje *Mandaljenu pokornicu I. B. Vučića* koju smatra *čisto epskim pjesmom* s Đurđevićevom koju smatra *čisto lirskom*. Hvali Rešetar i studiju Dragutina Prohaske¹² ali se uopće ne poziva ni na koju Prohaskinu konstataciju ili zaključak.

¹¹ O tim pjesmama govori članak Pavla Knezovića u ovome zborniku.

¹² Prohaska, Dragutin, (1909.), »Ignjat Đorđić i Antun Kanižlić. Studija o baroku u našoj književnosti«. *Rad JAZU*, 178; Zagreb.

Saltijer slovinski (Venecija, 1729.) Rešetar uspoređuje s Gundulićevim prijevodom psalama i ne nalazi sličnosti osim u izboru osmeračkoga stiha za istih sedam psalama, no Đurđević inače u *Saltijeru* rabi najrazličitije stihove pa Rešetar komentira »Đ., koji je imao toliko dobra ukusa da ne prepjevava psalme seičentističkim stilom, nije shvatio da kviri svoj posao kada čini od psaltira palestru za svoje metričke vježbe i igre; mjesto da naime uzme jednu strofu – osmeračku kvartinu, ili osmeračku sekstinu *Suza sina razmetnoga* – on je uzeo svakojake stihove i vezao ih u razne strofe«. (Rešetar, 1926.: CXI) Upozorava Rešetar još na uvodni prozni tekst u psaltiru *Život slavnoga proroka i kralja Davida* jer iako je to *nesamostalan rad* za koji Đurđević navodi niz izvora ipak predstavlja *jedan od malobrojnih prozanih sastavaka što je dala stara dubrov. literatura* (Rešetar, 1926.: CXII) Iz istog je razloga značajan i *Život sv. Benedikta*, a oba je prozna teksta autor sastavio da bi na ilirskome jeziku učinio dostupnim živote dvaju velikih svetaca no Rešetar će konstatirati da *nije ni Život sv. Benedikta kakovo naučno historičko djelo nego sasvim panegirički-legendarno* (Rešetar, 1926.: CXII). Među takozvanim *naučnim radovima* Đurđevićem, Rešetar još opisuje dijelove nedovršena rukopisa koji je trebao predstavljati vrlo opširnu *Historiju Ilirije* te spominje tek započeti rukopis o crkvenoj povijesti *Illyricum sacrum*. Istom području pripada i Đurđevićovo djelo o brodolomu apostola Pavla što ga je također na latinskom jeziku tiskao 1730. g. u Veneciji. Uz navedeno Rešetar se osvrće i na Đurđevićev rad na biografijama dubrovačkih pisaca koje je ovaj pisao u tri navrata ali koje ni u jednoj verziji nisu dovršene i kako su poslužile kasnijim biografima dubrovačkih književnika, zatim na korespondenciju koja većim dijelom nije sačuvana te na manje radove s područja praktične i dogmatske teologije.

Zaključno Rešetar kaže: »Ja sam u ovome članku nastojao da prikupim što više konkretnih vijesti o Đ-ćevu životu i radu, a temeljita ocjena njegova tako opsežnoga i tako raznolikoga rada moći će se dati tek kad taj rad bude sa svih strana proučen; (...) nema dakle nikakve posebne studije ni o jeziku Đ-ćevu uopće, ni napose o njegovoj metrici, ni o njegovu stilu u pjesmi i u prozi«. (Rešetar, 1926.: CXXIX)

Dakle, upravo ono što bismo zamjerali Rešetarovo studiji o Đurđeviću, a to je odsustvo vrednovanja, Rešetar i ne smatra svojom poslom. Takav je stav sasvim u skladu s njegovom metodom – primarno filološkom i pozitivističkom. Svojim je poslom smatrao istraživanje rukopisa, a »Potreba za pouzdanim, kritičkim tekstovima uvrstila ga je među naše rijetke tekstologe«. ¹³ Traženje rukopisa, njihovo sustavno opisivanje, stilska i jezična analiza, komparacija, svakako su bitne pretpostavke tekstološkoga is-

¹³ Bratulić, Josip, (1983.), »Milan Rešetar«, u: *M. Rešetar, T. Matić, F. Fancev, J. Badalić, S. Ježić, J. Ravlić, Izabrana djela*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, str. 8.

traživanja, no nakon temeljite rekonstrukcije teksta trebalo je učiniti korak dalje i izreći književno-povijesne ili kritičke prosudbe koje u Rešetara izostaju. Neobično je da se u studiji o Đurđeviću Rešetar uopće ne poziva na spoznaje autora koji su dotad pisali o Đurđeviću, npr. na već spominjanu Prohaskinu studiju koja u vremenu kad je objavljena predstavlja sasvim novi pogled na Đurđevićeve *Uzdahe Mandaljene pokornice*, ili Vodnikove priloge o Đurđeviću¹⁴ u kojima se govori o baroknosti njegovih djela, o stilskim osobinama njegova izraza.

Ono što svakako valja naglasiti – do Rešetara se nitko tako sustavno nije bavio istraživanjem Đurđevićeva života i djela. Izdanje koje je on priredio za ediciju *Stari pisci hrvatski* jedino je cjelovito izdanje Đurđevićevih djela. Kasniji se književni povjesničari redovito pozivaju na njega kada govore o Đurđeviću, npr. Mihovil Kombol¹⁵, Slavko Ježić¹⁶, ali i kada ne spominju Rešetara uočava se da su polazišno koristili¹⁷ njegove podatke. Tek je 1971. godine u ediciji *Pet stoljeća hrvatske književnosti* (knjiga 18) tiskan veći izbor iz Đurđevićeva opusa, s uvodnom studijom Franje Šveleca, koji također u pregledu pjesnikova života i rada uglavnom slijedi Rešetarove spoznaje. Zanimljiva je također činjenica koju navodi Maria Rita Leto: »Nakon Rešetara, opširno je o Đurđeviću pisala Renate Lachmann-Schmohl (1964.) ... te Zoran Kravar u sklopu svojih studija o hrvatskom baroku (1975., 1980., ...)«. ¹⁸ dakle, tek četrdesetak godina nakon Rešetara javljaju se novije interpretacije Đurđevićeva opusa.

Zaključno možemo konstatirati da je Rešetarovo kritičko izdanje djela Ignjata Đurđevića nezaobilazno kada se radi o opusu toga pisca, ali da je u njegovoj uvodnoj studiji, iako vrlo važnoj u vremenu kada je objavljena, izostalo vrednovanje Đurđevića kao pisca. Rešetar ostaje na pozitivističkom iznošenju podataka i tekstološkoj analizi rukopisa, a konkretno ocjene su vrlo rijetke. Iz tih rijetkih prosudbi može se iščitati i njegovo negativno mišljenje o baroknome stilu (*sejčentističke floskule*) uopće.

¹⁴ Drechsler [Vodnik], Branko, (1907.), *Slavonska književnost u XVIII. vijeku*, naklada knjižare M. Breyera, Zagreb, usporedi str. 9 do 22; Vodnik, Branko (1913.), *Povijest hrvatske književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb, usporedi str. 305 do 312.

¹⁵ Kombol, Mihovil, (1961.), *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*, II. izdanje. Matica hrvatska, Zagreb, usporedi str. 319.

¹⁶ Ježić, Slavko (s.a.) *Hrvatska književnost od početaka do danas*, pretisak, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, usporedi str. 155. I inače se Ježić za druge pisca poziva na Rešetara.

¹⁷ Iščitamo li pažljivo tekst Slobodana Prosperova Novaka (1999.) o Đurđeviću (u *Povijesti hrvatske književnosti*, knjiga III, Antibarbarus, Zagreb, str. 769–819) i usporedimo li s Rešetarovim prilogom u ediciji *Stari pisci hrvatski*, vidimo da je Novaku polazišnom za neke dijelove bila upravo Rešetarova studija. Podrazumijeva se ogromna razlika u pristupu – Novak interpretira, uspoređuje, zaključuje, ali npr. kada govori o proznim tekstovima u podlozi su svakako činjenice i osnovni stavovi iz Rešetarova teksta.

¹⁸ Leto, Maria Rita, (1989.), *Milan Rešetar*, Kritički portreti hrvatskih slavista, Zavod za znanost o književnosti, Zagreb, usporedi bilješku br. 63, na str. 68.

Literatura i izvori:

- Bratulić, Josip, (1983.), »Milan Rešetar«, u: *M. Rešetar, T. Matić, F. Fancev, J. Badalić, S. Ježić, J. Ravlić, Izabrana djela*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Deanović, Mirko, (1949.), »Milan Rešetar«, *Ljetopis JAZU*, knj. 54, Zagreb.
- Drechsler [Vodnik], Branko, (1907.), *Slavonska književnost u XVIII. vijeku*, naklada knjižare M. Brejera, Zagreb.
- Đurđević, Ignjat, (1918.), *Djela Inacija Ćorgi (Ignjata Đorđića)*, knjiga prva: *Pjesni razlike i Uzdasi Mandaljene pokornice. Stari pisci hrvatski*, knjiga XXIV, JAZU, Zagreb.
- Đurđević, Ignjat, (1922.), *Djela Inacija Ćorgi (Ignjata Đorđića)*, knjiga druga: *Saltijer slovinski* (prvi dio). *Stari pisci hrvatski*, knjiga XXV/I, JAZU, Zagreb.
- Đurđević, Ignjat, (1926.), *Djela Inacija Ćorgi (Ignjata Đorđića)*, knjiga druga: *Saltijer slovinski* i proza. *Stari pisci hrvatski*, knjiga XXV/II, JAZU, Zagreb.
- Đurđević, Ignjat, (1971.), *Pjesni razlike, Uzdasi Mandaljene pokornice, Saltijer slovinski*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, Zora – Matica hrvatska, Zagreb.
- Ježić, Slavko, (1944.), *Hrvatska književnost od početaka do danas*, pretisak, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb.
- Kombol, Mihovil, (1961.), *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*, II. izdanje, Matica hrvatska, Zagreb.
- Leto, Maria Rita, (1989.), *Milan Rešetar, Kritički portreti hrvatskih slavista*, Zavod za znanost o književnosti, Zagreb.
- Prohaska, Dragutin, (1909.) »Ignjat Đorđić i Antun Kanižlić. Studija o baroku u našoj književnosti«. *Rad JAZU*, 178; Zagreb.
- Prosperov Novak, Slobodan, (1999.), *Povijesti hrvatske književnosti*, knjiga III., Anti-barbarus, Zagreb.
- Rešetar, Milan, (1918.), *Djela Inacija Ćorgi (Ignjata Đorđića)*, knjiga prva: *Pjesni razlike i Uzdasi Mandaljene pokornice. Stari pisci hrvatski*, knjiga XXIV, JAZU, Zagreb. Uvodna studija od I. do LXXIII stranice.
- Rešetar, Milan, (1926.), *Djela Inacija Ćorgi (Ignjata Đorđića)*, knjiga druga: *Saltijer slovinski* i proza. *Stari pisci hrvatski*, knjiga XXV, JAZU, Zagreb. Uvodna studija od V do CXXIX stranice.
- Švelec, Franjo, (1971.), uvodna studija u: Đurđević, Ignjat *Pjesni razlike, Uzdasi Mandaljene pokornice, Saltijer slovinski*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 18, Zora – Matica hrvatska, Zagreb.
- Vodnik, Branko, (1913.), *Povijest hrvatske književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb.

REŠETAROV PRINOS PRIUČAVANJU IGNJATA ĐURĐEVIĆA

Sažetak

Rešetar je za ediciju *Stari pisci hrvatski* pripremio djela Ignjata Đurđevića (knjiga XXIV. 1918. i XXV. – 1. dio 1922. i 2. dio 1926.) što je vrijedan prinos proučavanju opusa toga pisca. U književnopovijesnom smislu značajna je studija (objavljena u 2. dijelu XXV. knjige) u kojoj sustavno i filološki dosljedno analizira dotad poznate ali i nepoznate činjenice o Đurđeviću uspoređujući vrlo pedantno biografske izvore. Time utire put na kojemu će se temeljiti buduća istraživanja. Nakon Rešetara dugi niz godina nije bilo sustavnijeg proučavanja Đurđevićeva opusa sve do studije R. Lachman-Schmohl iz 1964. Tek se u novije vrijeme s povećanim interesom za našu baroknu književnost i njezinu kritičko-teorijsku reinterpretaciju ponovo aktualizira pručavanje opusa Ignjata Đurđevića. U tom se smislu u radu upućuje na Rešetarov doprinos sustavnom proučavanju života i djela Ignjata Đurđevića.

REŠETARS BEITRAG IN DER
IGNJAT ĐURĐEVIĆ-FORSCHUNG*Zusammenfassung*

Rešetar hat die Werke Ignjat Đurđević für die Veröffentlichung in der Edition *Stari pisci hrvatski* (Alte kroatische Dichter – Bücher XXIV. aus dem Jahr 1918 und XXV. – 1. Teil 1922 und 2. Teil 1926) bearbeitet, womit er einen bedeutenden Beitrag für die Đurđević-Forschung geleistet hat. In literaturhistorischer Sicht äußerst bedeutungsvoll ist die im zweiten Teil des XXV. Buches veröffentlichte Studie, in der systematisch und philologisch sehr konsequent sowohl die bekannten als auch die bis dahin unbekanntenen Tatsachen über Đurđević analysiert und die biographischen Quellen miteinander verglichen werden. Damit bahnt er den Weg für künftige Forschungen. Nach Rešetar gab es eine längere Zeit keine systematischen Forschungsversuche zu Đurđević, und zwar bis zum Jahre 1964, als R. Lachmann-Schmoll ihre Studie veröffentlichte. Erst in der neueren Zeit wird auch die Đurđević-Forschung wieder aktualisiert, verbunden vor allem mit einem wachsenden Interesse für die kroatische Literatur des Barocks und ihre kritisch-theoretische Reinterpretation. In diesem Sinne wird in dieser Arbeit auf die Wichtigkeit hingewiesen, die die Beiträge Rešetars für die systematische Forschung des Lebens und des Werkes Ignjat Đurđević hatten.

DJELA INACIJA ĆORGI

(IGNATA ĐORĐIĆA)

ZA STAMPU PRIREDIO
M. REŠETAR.

KNIGA PRVA:
PJESNI RAZLIKE I UZDASI MANDALIJENE POKORNICE.

NA SVIJET IZDALA
JUGOSLAVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

U ZAGREBU
KNIŽARA JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE LAV. HARTMANA
(STJ. KUGLI.)
1918.

Sl. 16.: Djela Inacija Ćorgi (Ignata Đorđića). Kniga prva: Pjesni razlike i Uzdas Mandalijene pokornice. Za štampu priredio M. Rešetar JAZU, *Stari pisci hrvatski*, knj. XXIV, Zagreb, 1918.

Radoslav Katičić

Milan Rešetar und die Balkan-kommission der Wiener Akademie

Izvorni znanstveni članak
UDK 811.163.42.
929 Rešetar, M.

Wenn hier, schon im ersten Vortrag auf unserer Tagung, Rešetar als Mitarbeiter der Balkan-Kommission angesprochen wird, so ist das nicht nur gelegenebeding, weil wir heute in Wien tagen, an Rešetars Wirkungsstätte, und sich mehrere Mitglieder der BalkanKommission unter den heutigen Teilnehmern befinden. Rešetar ist nämlich als Mitarbeiter der Balkan-Kommission überhaupt erst zu einem anerkannten Wissenschaftler geworden. Man gelangt so zur Grundlegung seines Lebenswerkes, all dessen, weswegen wir uns hier versammelt haben. Mit dem Gegenstand dieses Beitrags befindet man sich demnach am Ausgangspunkt eines wichtigen wissenschaftlichen Wirkens.

Die Balkan-Kommission und vor allem deren linguistische Abteilung war ein groß angelegtes wissenschaftliches Unterfangen von Vatroslav Jagić, eine der bleibenden Spuren, die sein vielseitiges Wirken in der Wiener Akademie zurückgelassen hat. Sie wurde am 3. Feber 1897 als Kommission für die historisch-archäologische und philologisch-ethnographische Durchforschung der Balkanhalbinsel von der Akademie eingesetzt und erst am 22. März 1950 offiziell in Balkan-Kommission umbenannt, obwohl im zwanglosen Umgang dieser Name seit Anbeginn Verwendung fand.

Im Vorwort zum ersten Band der Schriften der linguistischen Abteilung der Balkan Kommission, der 1900 erschienen ist, wird eine Aussage dazu gemacht. Dieses Vorwort ist mit 'die Commission' gezeichnet, man kann aber ohne Bedenken davon ausgehen, dass es von Jagić selbst verfasst worden ist. Dort steht zu lesen:

»Seitdem durch die Treitl-Stiftung eine Erweiterung der wissenschaftlichen Unternehmungen der kaiser. Akademie der Wissenschaften ermöglicht wurde, sahen sich einige Mitglieder der philosophisch-historischen Classe veranlasst, am 16. November 1896 eine Eingabe an die Akademie zu richten, folgenden Inhaltes:

'Die historisch-archäologische und philologisch-ethnographische Erforschung einzelner Gebiete der Balkanhalbinsel mit Einschluss des geo-

graphisch dazugehörenden Dalmaziens mit den Inseln scheint uns ein der Akademie der Wissenschaften in Wien würdiges, an sich naheliegendes, in dem Bereich unserer nächsten Culturaufgaben sich haltendes Unternehmen, das durch mehrere Jahre eine Reihe inländischer und ausländischer Gelehrten beschäftigen und, unter der Leitung und Controle der dazu berufenen Kräfte, über welche unser Institut verfügt, mit Erfolg betrieben, das Ansehen unserer Akademie nur heben könnte.⁷

Der nächste Erfolg dieser Eingabe war die Bildung einer Commission, kurzweg Balkan-Commission genannt, die in zwei Abtheilungen, eine antiquarische und eine linguistische zerfällt. In der letzteren Abtheilung, die hiemit die erste Nummer ihrer Mittheilungen vor die Oeffentlichkeit bringt, soll die Behandlung verschiedener für die Sprachwissenschaft und Ethnographie der Balkanländer und ihrer Grenzgebiete wichtiger Fragen eine Hauptaufgabe bilden. Neben den einzelnen slavischen Sprachen, deren genaue dialektische Erforschung erwünscht ist, kommen noch das Griechische, das Rumänische, Spanische und Italienische, ferner das Albanesische und Türkische in ihrer lokalen dialektischen Entfaltung in Betracht. Infolge der Berührungen der diese Sprachen redenden Bevölkerung vollzogen sich Beeinflussungen und Entlehnungen, deren Studium nicht bloss die Einsicht in das Wesen der betreffenden Sprachen erschliessen, sondern auch für die allgemeinen Probleme der Dialektbildung und Sprachmischung wichtige Aufklärungen zu bieten verspricht.

Vom hohen wissenschaftlichen Interesse ihrer Aufgabe überzeugt, schritt die Commission ohne Verzug an die Ausführung ihres Planes nach Massgabe der vorhandenen wissenschaftlichen Kräfte und der materiellen Mittel. Sie war gleich anfangs bestrebt, für die Durchführung ihrer Arbeiten die besten vorhandenen Kräfte zu gewinnen, wobei sie auf die wohlwollende Unterstützung seitens der Regierungen, in deren Bereich die betreffenden Forschungen stattfinden sollten, sowie seitens der einheimischen Gelehrten rechnete, deren Mitwirkung ebenfalls als im hohen Grade wünschenswert in Aussicht genommen wurde. Denn das Unternehmen unserer Commission will nicht nur den Forderungen der Wissenschaft, sondern auch den Vortheilen der entsprechenden Länder entgegenkommen. Beide Voraussetzungen trafen während der kurzen Zeit der bisherigen Wirksamkeit der Commission in erfreulicher Weise zu.¹

Der erste Band der Schriften der linguistischen Abteilung der Balkan-Kommission bringt eine Studie von Milan Rešetar,² in der er die Ergebnisse seiner dialektologischen Feldforschung in synthetischer Darstellung vorlegt. Denn Jagić hatte ihn für die Verwirklichung der von ihm vorzeichneten Arbeitsvorhaben der linguistischen Abteilung der Balkan-

¹ Rešetar, 1900., I–VI.

² Über Rešetars Leben und Werk vgl. vornehmlich Deanović, 1949.; Hafner, 1985., 61, 63, 70–74; Leto, 1989.; Samardžija, 2001.

Kommission gleich von Anfang an auserkoren und als Mitarbeiter herangezogen.

Rešetar hatte das Gymnasium in Dubrovnik 1877 mit ausgezeichnetem Erfolg abgeschlossen. Sein Geist war entscheidend von Pero Budmani, einem bedeutenden Philologen, der sein Lehrer im Muttersprachunterricht war, geprägt. Er begann daher sein Universitätsstudium in Wien beim bereits gealterten Professor Franz Miklosich, von dem er von Budmani als dem Altmeister der slawischen Sprachwissenschaft gehört hatte. An der Universität Wien hat er jedoch nur die ersten zwei Semester absolviert und sein Studium in Graz beim bedeutenden Slawisten Gregor Krek, einem Slowenen, und den hervorragenden Romanisten Gustav Meyer und Hugo Schuchardt fortgesetzt. Bei Krek und Meyer hat er dann 1882 die Lehramtsprüfung für die Fächer »Serbokroatisch« und »klassische Philologie« abgelegt. Das Lehramt hat er auch ausgeübt: zunächst für kurze Zeit in Koper, dann 1880/81 in Zadar und schließlich 1884–1891 in Split. Als Gymnasiallehrer in Split hat er auch 1889 mit einer mundartkundlichen Dissertation unter dem Titel »Die Čakavstina und deren einstige und jetzige Grenzen« und durch ein ebenfalls bei Krek und Meyer erfolgreich abgelegtes Rigorosum die Voraussetzungen für die Promotion zum Doktor der Philosophie erfüllt. Das dialektologische Thema der Doktorarbeit entsprach einer an der österreichischen Slawistik bei der Vergabe von Dissertationsthemen an slawische Muttersprachler üblichen Ausrichtung, insbesondere wo es im Falle Rešetars eine unübersehbar heimatkundliche Dimension hatte. Die Abgrenzung des Čakavischen gegenüber dem Štokavischen in Gegenwart und Vergangenheit ist für die mundartliche Zuordnung von Dubrovnik deshalb von besonderer Bedeutung, weil das gegenwärtige Dubrovnik eindeutig štokavisch ist, in den Denkmälern seiner älteren Literatur jedoch nicht zu übersehende čakavische Merkmale aufweist. Daher ist diese Frage bis in neuere Zeit in der Dialektologie und Sprachgeschichte immer wieder aufgeworfen worden.

Inzwischen hatte Vatroslav Jagić 1886 an der Universität Wien die Nachfolge von Franz Miklosich angetreten. Mit ihm hat auch die Herausgabe seines *Archivs für slavische Philologie* ihren Standort nach Wien verlegt. Der junge Slawist Rešetar, der damals am Gymnasium von Split lehrte, begann seine Manuskripte einzusenden. Schon 1888 hat Jagić einen Aufsatz über den »Bergkranz« des großen montenegrinischen Dichters Njegoš, der auf Rešetar tief eingewirkt hatte und zeitlebens Gegenstand seiner philologischen Arbeit geblieben ist, in dieser Zeitschrift veröffentlicht.³ Danach hat Rešetar seine Dissertation ergänzt, überarbeitet und ausgefeilt und für die Veröffentlichung im *Archiv* eingesandt.

Jagić hat diese ersten Ergebnisse seiner wissenschaftlichen Arbeit offensichtlich recht günstig beurteilt. Er hat schon 1890 seinen Einfluss ein-

³ Vgl. Rešetar, 1888.

gesetzt, um Rešetar beim Innenministerium den Posten eines Redakteurs des Reichsgesetzblattes in »serbokroatischer Sprache«, wie es offiziell hieß, zu verschaffen. Er hatte Erfolg und so ist Rešetar 1891 nach Wien übersiedelt. Im selben Jahr ist die endgültige Fassung seiner Dissertation im *Archiv* erschienen.⁴ In Jagićs Augen war er damit offensichtlich als vielversprechender Dialektologe qualifiziert.

Eine Reihe von weiteren Beiträgen, die in den darauffolgenden Jahren im *Archiv* erschienen sind, darunter nicht wenige Buchanzeigen und in den Jahrgängen 1892–1896 je eine Übersicht des philologischen Inhalts der serbokroatischen periodischen Publikationen für je eines der vergangenen Jahre sowie eine grundlegende Arbeit zur historischen Akzentologie des Serbischen kamen hinzu.⁵ Schließlich rundet eine substantielle Studie zu den in slawischer Sprache und kyrillischer Schrift geschriebenen Urkunden von Dubrovnik aus dem 13. bis 15. Jh. mit eingehendem sprachgeschichtlichen Kommentar das Bild ab,⁶ aufgrund derer sich Rešetar an der Universität Wien als Privatdozent für Slawische Philologie habilitierte. Inzwischen war er auch Jagićs Schwiegersohn geworden. Als 1897 die Balkan-Kommission eingesetzt wurde und ihre linguistische Abteilung ihre Arbeit begann, war Milan Rešetar daher bereits als einer der Mitarbeiter, die die mundartenkundliche Feldforschung durchführen und ihre Ergebnisse publizieren sollten, vorbereitet und auserwählt. Das Arbeitsprogramm wurde ohne Verzug umgesetzt. Schon im Sommer 1897, demselben Jahr, in dem die Kommission eingerichtet wurde, hat Rešetar seine erste Forschungsreise unternommen. Zuerst bereiste er Bosnien und die Herzegowina und betrieb dort mit Unterstützung der Landesregierung dialektologische Feldforschung. Man darf wohl annehmen, dass Jagić auch durch seinen Einfluss in die Wege geleitet hat. Gleich anschließend setzte er seine Studienreise – jetzt im Auftrag der Balkan-Kommission – in Montenegro fort. Sein Hauptaugenmerk war dabei auf die Betonung gerichtet, die in diesen Gegenden vielfach erhebliche Abweichungen von der ostherzegowinischen neustokavischen aufweist, wie sie von Đuro Daničić beschrieben wurde und in schriftsprachlicher Verwendung als orthoepisches Muster galt. Bei dieser Feldforschung hat Rešetar vom Gymnasiallehrer in Cetinje Živko Dragović bedeutende Hilfe erhalten.⁷

Schon im darauffolgenden Jahr 1898 setzte Rešetar seine Feldforschung fort. Er bereiste jetzt die Boka von Kotor, erforschte ihre drei Dialektzonen und erfasste auch das Gebiet von Dubrovnik. Behilflich war ihm dabei der Gymnasiallehrer in Kotor Bernhard Lazzari aus Prčanj, der ihm als Informant für seinen heimatlichen Dialekt diente, ebenso wie sein ehemaliger Lehrer Pero Budmani, der als hervorragendster Kenner alle Angaben

⁴ Vgl. Rešetar, 1891.

⁵ Vgl. Rešetar, 1895. [a].

⁶ Vgl. Rešetar, 1895. [b].

⁷ Vgl. Jagić, 1898., 151–157.

über den Dialekt von Dubrovnik überprüfte.⁸ Einen für sich abgeschlossenen Teil der mannigfachen Ergebnisse seiner Forschungsreisen veröffentlichte Rešetar in einer Studie.⁹ Damit hat er schon einen wichtigen Beitrag zur südslawischen Dialektforschung geleistet.

Inzwischen wurde noch eine Forschungsreise Rešetars im Auftrag der Balkan-Kommission vorbereitet. Dieser Plan wurde dann im Sommer 1901 realisiert. Er durchreiste diesmal Kroatien-Slavonien mit dem Ziel, die Grenzen des štokavischen und kajkavischen Dialekts zu bestimmen, die dialektalen Verhältnisse in den Grenzgebieten zu erforschen und eine brauchbare Grundlage für die Detailforschung zu schaffen.

Auch diese Studienreise war mit Erfolg gekrönt.¹⁰ Äußere Umstände haben bewirkt, dass ihre Ergebnisse erst nach fünf Jahren publiziert wurden. Dafür hat aber Rešetar in dieser Veröffentlichung eine viel weiter angelegte Monographie über den štokavischen Dialekt vorgelegt. Darüber schreibt er in der Vorrede: »Da aber neben dem ersten Teile der Arbeit, in welchem die Gruppierung und die Grenzen des štokavischen Dialektes besprochen werden, das Hauptresultat meiner Reise in den beigegebenen Karten besteht, so vereinigte ich mit diesem allgemeinen Teile eine Besprechung der grammatischen sowie ein Verzeichnis der lexikalischen Eigentümlichkeiten štokavischer Mundarten, die ich mir auf meinen im Auftrag der Balkankommission unternommenen Reisen oder auch bei anderer Gelegenheit aufgezeichnet hatte, mit einem Worte vereinigte ich hier alle meine Aufzeichnungen über den štokavischen Dialekt, welche für die serbokroatische Dialektologie von Nutzen sein konnten.«¹¹ So entstand ein Werk, das für die weitere Arbeit an der südslawischen Mundartenkunde und Sprachgeschichte grundlegend blieb.

Eine ganz andere Zielsetzung verfolgte Rešetar bei seiner vierten Forschungsreise im Auftrag der Balkan-Kommission. Diesmal galt es eine štokavische Sprachinsel in der Provinz Molise in Süditalien zu erforschen. Dieses Vorhaben wurde im Herbst 1907 durchgeführt.¹² Darüber schreibt Rešetar: »Diese [Kolonien] wurden allerdings in den letzten Dezennien mehrfach, speziell auch von Slawisten besucht, doch fehlte es noch immer an einer zusammenfassenden Darstellung derjenigen Merkmale im Volksleben dieser Kolonisten, die sie aus ihrem Vaterlande in die neue Heimat mitgebracht und Jahrhunderte hindurch bis auf den heutigen Tag bewahrt haben, vor allem fehlte es an einer eingehenden Beschreibung des hauptsächlichsten unter diesen Merkmalen, nämlich ihrer Sprache. Obgleich sich nun die eigene Sprache der Kolonisten relativ noch am besten erhielt – denn auf den übrigen Gebieten des Volkslebens haben sich die Kolonis-

⁸ Vgl. Jagić, 1899., 28–33.

⁹ Vgl. Rešetar, 1900.

¹⁰ Vgl. Rešetar, 1901.

¹¹ Vgl. Rešetar, 1907.

¹² Vgl. Rešetar, 1908.

ten ihrer italienischen Umgebung fast gänzlich angepaßt –, so war es doch die höchste Zeit festzustellen, welche Entwicklung das Serbokroatische in dieser seit Jahrhunderten vom Mutterlande gänzlich getrennten Sprachinsel genommen hat und wie es vom Italienischen beeinflußt wurde, da –, wenn bei der früheren Abgeschlossenheit und sehr unzulänglichen kulturellen Entwicklung dieser Kolonien zwei bis vier Jahrhunderte notwendig waren, um aus den meisten von ihnen rein italienische Ortschaften werden zu lassen –, so werden unter den seit der Mitte des vorigen Jahrhunderts ganz geänderten Verhältnissen, die in den noch erhaltenen Kolonien italienischer Kultur und italienischer Sprache Tür und Tor offen lassen, kaum viel mehr als ebensoviele Dezennien genügen, um diese interessante ethnographische Oase vollständig verschwinden zu lassen«. ¹³

Bei der Feldforschung in Molise waren Rešetar an ihrer Muttersprache interessierte Einheimische sehr behilflich. Über die Umstände, unter denen diese Feldforschung durchgeführt wurde schreibt Rešetar: »Nicht weniger bin ich dem inzwischen leider verstorbenen Bürgermeister von Acquaviva av. Giovanni Graziani und seiner edlen Gattin zu Dank verpflichtet, die mir und meiner Frau, die mich besonders auf ethnographischem Gebiete tatkräftig unterstützte, die Möglichkeit boten, uns für die Zeit unseres Aufenthaltes unter den Kolonisten ein eigenes Heim zu gründen und zu unterhalten – eine Aufgabe, die in einem Orte, wo es auch nicht das kleinste Gasthaus gibt, nicht so leicht zu lösen war und einige Zeit sogar meine Reise überhaupt als nicht ausführbar erscheinen ließ«. ¹⁴

Die Ergebnisse dieser Feldforschung legte Rešetar ebenfalls in einer Schrift der Balkan-Kommission vor. ¹⁵ Über deren Inhalt und Gestaltung schreibt er selbst im Vorwort: »Leider war meine Zeit etwas zu knapp bemessen, somit konnte ich mich der Erforschung der sonstigen ethnographischen Eigentümlichkeiten im Leben der Kolonisten nur nebenbei widmen, um so mehr, als eine solche auch eine mir fehlende genaue Kenntnis der ethnographischen Verhältnisse Süditaliens notwendigerweise voraussetzte. Übrigens dürfte hier nicht viel nachzuholen sein, denn alles weist darauf hin, daß von dieser Seite der Italianisierungsprozess schon sehr große Fortschritte gemacht hat. Ich habe daher vorzüglich die Sprache der Kolonisten studiert, da man hier in der relativ kurzen Zeit, die mir zur Verfügung stand, noch die sichersten und vollständigsten Resultate erzielen konnte«. ¹⁶ Damit ist die Monographie ganz eindeutig beschrieben und vorgestellt.

Aus demselben Vorwort soll hier noch ein Vermerk angeführt werden, weil er für die Geschichte der Slawistik relevant ist: »Zuletzt muß ich mich

¹³ Rešetar, 1911., V (im Vorwort).

¹⁴ Rešetar, 1911., VI (im Vorwort).

¹⁵ Rešetar, 1911.

¹⁶ Rešetar, 1911., V.

bei Herrn Prof. J. Baudouin de Courtenay in St. Petersburg dafür aufrichtig bedanken, daß er mir die von ihm an Ort und Stelle in der Mundart der Kolonisten aufgezeichneten Texte bereitwilligst zum Gebrauche und zur Veröffentlichung überließ.¹⁷

Auch mit dieser ausführlichen Monographie ist ein Werk entstanden, das aller weiteren Forschung als Grundlage dient.

Die Erfahrung mit dialektologischen Aufzeichnungen bei seiner umfassenden Feldforschung hat Rešetar auch noch bei einer Abhandlung über die Bezeichnung der Betonung im Serbischen und Kroatischen eingebracht.¹⁸ Das kann durchaus noch als Ertrag seiner Arbeit für die Balkan-Kommission angesehen werden. Diese Arbeit aber hatte zu der Zeit bereits deutlich an Schwung verloren. Und nicht lange danach, als Rešetar 1919 nach dem Zerfall der Monarchie wie alle Beamten, die aus Ländern stammten, welche nicht bei der Republik Österreich verblieben waren, aus dem Staatsdienst entlassen wurde, brach sie vollständig ab. Auch hat sich Rešetar, der danach noch eine reiche wissenschaftliche Tätigkeit entwickelte, nie mehr mit Dialektologie beschäftigt. Er hat seine Forschung auf diesem Gebiet nicht weiterverfolgt. Von daher sieht es aus, als wäre dieses Gebiet, auf dem er Großes geleistet hat, doch nicht sein eigenstes Anliegen und seine innere Berufung gewesen. Es war sein Einstieg in die Wissenschaft, er hat in redlichem Bemühen damit in ihr einen Ehrenplatz erworben, aber als er keine Verpflichtung mehr hatte, ist er zu diesem Bereich nicht mehr zurückgekehrt. Er scheint doch im Grunde eben kulturgeschichtlich orientierter Philologe gewesen zu sein. Seine Arbeit für die Balkan-Kommission hat jedoch in der Wissenschaft bleibende Spuren hinterlassen. Sein Werk läßt sich aus der mit Südslawischem befassten Sprachwissenschaft nicht wegdenken. Jagić hatte mit der linguistischen Abteilung der Balkan-Kommission vollen Erfolg!

Literatur:

- Deanović, Mirko, »Milan Rešetar« (nekrolog), *Ljetopis JAZU*, 54, Zagreb, 1949.
- Hafner, Stanislav, *Geschichte der österreichischen Slawistik*, Beiträge zur Geschichte der Slawistik in nichtslawischen Ländern, Wien, 1985, 11–88.
- Jagić, Vatroslav, Bericht Namens der Commission für die Durchforschung der Balkanhalbinsel, *Anzeiger der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien* 34, Jahrgang 1897, S. 141–164; Wien, 1898.
- Jagić, Vatroslav, Bericht Namens der Commission für die Durchforschung der Balkanhalbinsel, *Anzeiger der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien* 36, Jahrgang 1899, S. 7–46; Wien, 1899.
- Leto, Maria Rita, *Milan Rešetar*, Kritički portreti hrvatskih slavista, Zagreb 1989.

¹⁷ Rešetar, 1911., VI.

¹⁸ Vgl. Rešetar, 1914.

- Rešetar, Milan, »Zur Erklärung des Gorski Vijenac«, *Archiv für slavische Philologie*, XI, 289–297; Berlin, 1888, Rešetar, Milan, »Die Čakavština und deren einstige und jetzige Grenzen«, *Archiv für slavische Philologie* XIII, 361–388; Berlin, 1891.
- Rešetar, Milan, »Alter steigender Accent im Serbischen«, *Archiv für slavische Philologie*, XVII, 192–198; Berlin, 1895. [a].
- Rešetar, Milan, »Die ragusanischen Urkunden des XIII. bis XV. Jahrhunderts«, *Archiv für slavische Philologie*, XVII, 1–47; Berlin, 1895. [b].
- Rešetar, Milan, *Die serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten, kaiserliche Akademie der Wissenschaften, Schriften der Balkancommission, linguistische Abtheilung I, Südslavische Dialektstudien*, Heft I, Wien, 1900.
- Rešetar, Milan, »Vorläufiger Bericht über eine zur Erforschung der Dialektgrenzen in Kroatien und Slavonien unternommene Reise«, *Anzeiger der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*, 38, Jahrgang 1901, Nr. XXVII, 178–183; Wien, 1901.
- Rešetar, Milan, *Der štokavische Dialekt, kaiserliche Akademie der Wissenschaften, Schriften der Balkankommission, linguistische Abteilung I, Südslavische Dialektstudien*, Heft IV, Wien, 1907.
- Rešetar, Milan, Die serbokroatischen Kolonien Süditaliens (Vorläufiger Bericht), *Anzeiger der phil.-hist. Klasse der Akademie der Wissenschaften in Wien*, Jahrgang 1908, Nr. II, 13–17; Wien, 1908.
- Rešetar, Milan, Die serbokroatischen Kolonien Süditaliens, kaiserliche Akademie der Wissenschaften, Schriften der Ba(kan)kommission, linguistische Abteilung I, Südslavische Dialektstudien, Heft V, Wien, 1911. Rešetar, Milan, »Zur Bezeichnung der serbokroatischen Betonung«, *Archiv für slavische Philologie*, XXXV, 60–62; Berlin, 1914.
- Samardžija, Marko, »Milan Rešetar«, *Jezikoslovne rasprave i članci*, Stoljeća hrvatske književnosti, Matica hrvatska, Zagreb, 2001., str. 261–300.

MILAN REŠETAR UND DIE BALKAN-KOMMISSION DER WIENER AKADEMIE

Zusammenfassung

Die heutige Balkan-Kommission der Österreichischen Akademie der Wissenschaften wurde 1897 unter dem Namen »Kommission für die historisch-archäologische und philologisch- ethnographische Durchforschung der Balkanhalbinsel« eingesetzt und erst 1948 offiziell in Balkan- Kommission umbenannt. Ihre Gründung wurde von Vatroslav Jagić angeregt, und er leitete sie bis 1922 – also praktisch bis zu seinem Tod 1923 – als Obmann und dazwischen zeitweise als Obmannstellvertreter. Mundartkundliche Feldforschung sollte im Rahmen ihres Forschungsprogramms eine wichtige Tätigkeit sein. Dafür hat Jagić in Rešetar, der damals bereits als Dozent mit einer Venia für »Slavische Philologie mit besonderer Berücksichtigung der Serbokroatischen Sprache und Literatur« an der Universität Wien lehrte, einen vorzüglichen Mitarbeiter gefunden. Schon 1897 begann er im Auftrag der Kommission seine Forschungsreisen, die er nach 1904 als Extraordinarius und nach 1908 als Ordinarius für Slawische Philologie an der Universität Wien fortsetzte und deren reichen Ertrag er in den Publikationen der Kommission und in

Jagićs *Archiv für Slavische Philologie* vorlegte. Vor allem sind das grundlegende Monographien über den štokavischen Dialekt mit genauer Beschreibung seiner Eigenheiten und präziser Bestimmung seiner Verbreitung, auf den Ergebnissen von Rešetars Feldforschungen 1897, 1898 und 1901 beruhend, und über den štokavischen Dialekt der alten kroatischen Kolonien in Süditalien (Molise) mit vielen volkskundlichen Beobachtungen und historischen Kommentaren aufgrund eines längeren Forschungsaufenthalts vor Ort 1907. Über seine Mitarbeit hat die Balkan-Kommission wichtige Beiträge zur Mundartenkunde des Zentralsüdslawischen erarbeitet und in die Grundlagen der bosnischen, kroatischen und serbischen Philologie eingebaut. Für die kroatische Mundartenforschung ist diese Arbeit Rešetars grundlegend und unumgänglich geblieben. Sie ist fest in Ihre Fundamente eingebaut.

MILAN REŠETAR I BALKANSKA KOMISIJA BEČKE AKADEMIJE

Sažetak

Današnja komisija za Balkan Austrijske akademije znanosti osnovana je 1897. kao »Komisija za povijesno-arheološko i filološko-etnografsko istraživanje Balkanskoga poluotoka« i tek je 1948. službeno preimenovana u »Balkanska komisija«. Njezino je osnivanje pokrenuo Vatroslav Jagić i on ju je vodio do 1922. – dakle upravo do svoje smrti 1923. – kao pročelnik ili povremeno kao zamjenik pročelnika. Terenska dijalektološka istraživanja imala su prema programu poslati važno područje njezine djelatnosti. Za to je Jagić našao vrsnoga suradnika u Rešetaru, koji je tada već predavao na Sveučilištu u Beču kao docent za »Slavensku filologiju s osobitim obzirom na srpskohrvatski jezik i književnost«. Već 1897. krenuo je po nalogu Komisije na svoje prvo istraživačko putovanje i obilazio terene, što je u kasnijim godinama nastavio, od 1904. kao izvanredni, a od 1908. kao redoviti profesor slavenske filologije na sveučilištu u Beču i njihove je bogate rezultate predočio znanstvenoj javnosti u publikacijama Komisije i u Jagićevu *Arhivu za slavensku filologiju*. To su prije svega temeljne monografije o štokavskom narječju u kojima se precizno opisuju njegove karakteristične osobine, njegova raznolikost i točno određuju područja na kojima je rasprostranjeno, sve na temelju Rešetarovih terenskih istraživanja u godinama 1897., 1898. i 1901., te o štokavskom dijalektu starih hrvatskih naseobina u južnoj Italiji (Molise) s mnogo etnografskih podataka i povijesnim komentarima na temelju rezultata duljega studijskog boravka na licu mjesta godine 1907. Preko njegove je suradnje Balkanska komisija dala važne prinese dijalektologiji središnjega južnoslavenskoga i položila ih u temelje bosanske, hrvatske i srpske filologije. Za hrvatsku je pak dijalektologiju taj Rešetarov rad ostao temeljan i nezaobilazan prinos. Trajno je ugrađen u njezine temelje.

TK

**REŠETAROV
ZBORNIK
IZ
DUBROVAČKE
PROŠLOSTI**

Sl. 17.: Omotni naslov *Zbornika iz dubrovačke prošlosti*. Milanu Rešetaru o 70-oj godišnjici života prijatelji i učenici, Dubrovnik, 1931. (Omot izradio Tomislav Krizman.)

Gerda Lechleitner

Milan von Rešetar unterwegs mit dem Archivphonographen – über »die praktische Verwendbarkeit des Phonographen für linguistische Zwecke«

Stručni članak
UDK 811.163.42
39

Einleitung

Das Phonogrammarchiv wurde zu einem Zeitpunkt gegründet, als das wissenschaftliche Interesse an akustischen Äußerungen groß war, die technische Entwicklung, nämlich die Aufzeichnung des Tones, allerdings noch in den Kinderschuhen steckte. Zwei Schallaufzeichnungsverfahren waren zu dieser Zeit möglich, die Tiefenschrift für Zylinderaufnahmen und die Seitenschrift für Grammophonplatten; mit Hilfe der Tonaufnahme konnte der flüchtige Höreindruck festgehalten, wiederholt abgerufen und studiert werden.

Um 1900 bot die wissenschaftliche Ausrichtung, die eine Kooperation von Natur- und Geisteswissenschaften forcierte, die ideale Voraussetzung zur Gründung von Schallarchiven. Solche Institutionen stellen ideale Beispiele für interdisziplinäres Arbeiten dar. Auch die formale Struktur des Phonogrammarchivs – damals als Kommission beider Klassen, der philologisch-historischen und der mathematisch-naturwissenschaftlichen – spiegelt diesen Gedanken wider.

Die Gründung des Phonogrammarchivs 1899 wurde unter der Federführung des berühmten Physiologen Sigmund Exner gemeinsam mit den Physikern Franz Exner und Viktor von Lang sowie den Altphilologen Wilhelm von Hartel und Vatroslav Jagić und dem Altgermanisten Richard Heinzel in der allgemeinen Sitzung der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften am 27. April vorgebracht (vgl. Exner, 1900). Jagić war Leiter der Balkan-Kommission. Durch das Engagement der Balkan-Kommission für das Phonogrammarchiv wurde im Jahr 1901, als der neu konstruierte Archiv-Phonograph auch bei Feldforschungen erprobt werden sollte, die Expedition Milan von Rešetars nach Kroatien mit einem Aufnahmegerät ausgerüstet (AÖAW 1900).

Das Phonogrammarchiv in Wien – Rešetars Bezug

War die Idee, ein Schallarchiv zu begründen, in Paris und Berlin eine logische Entscheidung auf der Basis bereits existierender Sammlungen¹, so war sie in Wien Gegenstand einer theoretisch wissenschaftlichen Bewusstseinsfindung. Die zentralen Themen waren technische Überlegungen zur Aufnahme bzw. Archivierung und Sammlungsstrategien – es ging also darum, w i e und w a s aufgenommen werden sollte.

a) zum »W i e« – technische Innovation:

Das Ziel eines Schallarchivs ist es, die Aufnahmen für spätere Wissenschaftergenerationen als Quellen in unveränderter Qualität bereitzuhalten. Die Edison'sche Technik war bereits etabliert und durchaus verbreitet, vor allem im kommerziellen Bereich, aber auch in der Wissenschaft. Die Geräte waren erschwinglich, gut zu transportieren und einfach zu bedienen. Allerdings wusste man, dass bei jedem Abspielvorgang einer Wachswalze die in der Rille gespeicherte Information verringert wurde, solange, bis dann letztlich nichts mehr von dem ursprünglichen Signal zu hören war. Zylinder waren deshalb, solange nicht Negative hergestellt und von diesen Kopien gemacht werden konnten, für ein Archiv ungeeignet.² Deshalb wurde im Phonogrammarchiv in Wien der Archiv-Phonograph entwickelt, ein Gerät, mit dem in Edison'scher Tiefenschrift auf eine Platte aufgenommen wurde; von der Wachsplatte konnte auf einfachem Weg ein Metallnegativ, von dem dann Kopien gefertigt wurden, hergestellt werden. Die daraus resultierende Möglichkeit des Kopierens war die Voraussetzung für »ewig« verfügbare Aufnahmen. (Bild 1)

Bild 1: Wachsplatten und Matrize (Phonogrammarchiv, Österreichische Akademie der Wissenschaften)

¹ In Paris wurden anlässlich der Weltausstellung 1900 ca. 70 Zylinderaufnahmen gemacht, in Berlin entstanden 24 Edison-Aufnahmen anlässlich des Gastspiels eines Thailändischen Instrumentalensembles.

² Erst 1907 kam das Matrizierungsverfahren für Zylinder auch für wissenschaftliche Zwecke generell zum Einsatz.

Wie ist nun Rešetar technisch mit dem Gerät zurecht gekommen? Wurden seine Erwartungen erfüllt? Wo sah er die Defizite bzw. Verbesserungswünsche?

Rešetar hat von seiner Forschungsreise 1901 sechs bespielte Platten mitgebracht – für ein Vorhaben, bei dem die Überganggebiete der serbokroatischen Hauptdialekte untersucht werden sollten, keine große Ausbeute. Er stellte klar, dass er vor allem die »praktische Verwendbarkeit« des Phonographen für linguistische Zwecke erproben sollte, und fügte hinzu, »dass sich die von mir in den Phonographen gesetzten Hoffnungen leider nicht vollkommen erfüllt haben« (Rešetar, 1901: 179). Als Grund führte er das große Gewicht (insg. 120 kg), das große Volumen des Gerätes an (Bild 2). Mit solchem Gepäck war es fast unmöglich, Leute in entlegenen Ortschaften aufzusuchen. Doch genau das wäre das Ziel gewesen. So war Rešetar gezwungen, Aufnahmen in Orten, die mit der Eisenbahn erreicht werden konnten, zu machen. Außerdem musste er die Sprecher zu dem Platz, wo er den Phonographen aufstellte, bitten – eine für die Informanten ungewöhnliche Situation, nicht gerade förderlich für eine natürliche Aufnahme. Die Leute waren von vornherein skeptisch und mussten vom Sinn solcher Forschungsarbeiten erst überzeugt werden. Sie dann auch noch aus ihrer gewohnten Umgebung zu reißen, war im Sinne einer gedeihlichen Zusammenarbeit kontraproduktiv. Rešetars erste Forderung lautete also: das Gerät müsste zwecks eines besseren Transportes leichter sein.

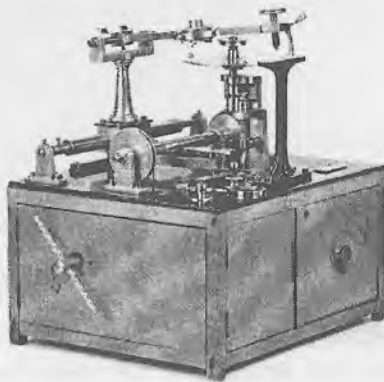

Bild 2: Archiv-Phonograph Type 3, ab 1906 in Verwendung (Phonogrammarchiv, Österreichische Akademie der Wissenschaften)

Es war auch nicht einfach, einen geeigneten Sprecher für solch ein Projekt zu finden. Leute mit höherer Schulbildung oder mit längeren Aufenthalten in anderen Gegenden mussten in Hinblick auf das Forschungsziel von vornherein als typische Sprecher ausscheiden. Um eine typische Sprechweise festhalten zu können, war Rešetar vor allem an älteren Leuten interessiert, die aber oft besonders abweisend oder gar schwerhörig waren

und auch über schlechte Artikulation verfügten. Eine brauchbare Aufnahme mit der damals möglichen Technik gelang nur mit einem Sprecher, der laut und deutlich artikulierte, denn der Trichter war bei weitem nicht so sensibel wie ein heutiges Mikrophon. Rešetar wünschte sich Sprecher, die zusammenhängende Erzählungen präsentieren konnten, die, der Aufnahmezeit einer Platte entsprechend, nicht länger als 1½ Minuten dauern sollten. Er war sich zudem bewusst, dass eine Aufnahme mit einem Gebildeten anders ausfallen musste als z. B. eine mit einem Bauern. Für solche Beobachtungen war seitens des Archivs in so fern vorgesorgt, als in den Protokollblättern Einträge zu den Phonographierten – wie Alter, Beruf, Herkunft der Eltern sowie Reisegewohnheiten – vorgesehen waren. Aus diesen Angaben kann man herauslesen, durch welche Umstände die Persönlichkeit des Informanten geformt wurde. (Bild 3)

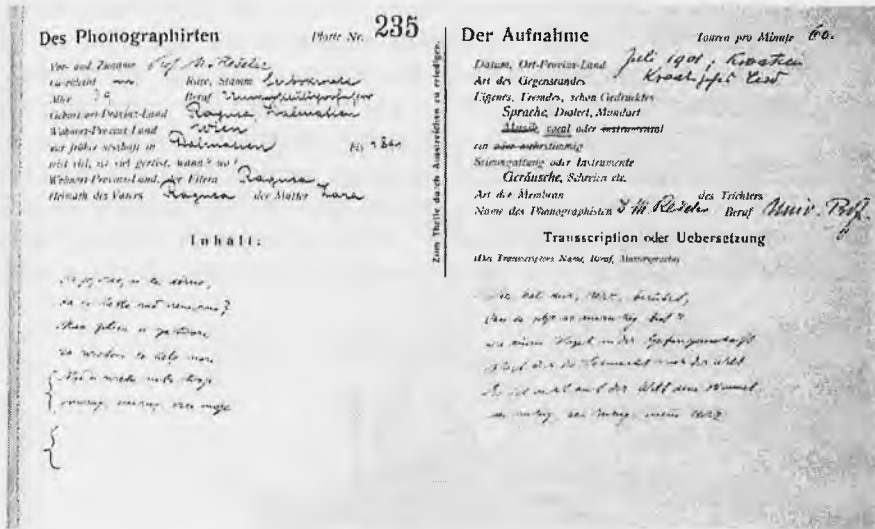

Bild 3: Protokoll zu Aufnahmen Ph 235 (Phonogrammarchiv, Österreichische Akademie der Wissenschaften)

Rešetars stellte anlässlich seiner ersten Erfahrungen mit dem Archivphonographen fest, dass der Aufnehmer mit dem Gerät recht gut vertraut sein müsse und eine gewisse Fertigkeit in technischer Hinsicht besitzen müsse, da eine schlechte Aufnahme »sehr leicht auch auf Rechnung des weniger geübten Aufnehmers gehen kann« (Rešetar, 1901: 182). Das könnte sogar bei ihm der Fall gewesen sein. Es war nämlich üblich, nummerierte Platten für eine Expedition seitens des Archivs bereitzustellen. Falls nun Aufnahmen fehlschlügen und nicht in die Sammlung eingereicht wurden, wurden solche Nummern für andere Aufnahmen vergeben (s. Exner, 1922: 4). Rešetars sechs Aufnahmen von 1901 tragen Nummern von 201 bis 235, nur 205 und 206 sind zwei aufeinanderfolgende. Es ist anzunehmen, dass einige Aufnahmen misslangen oder nicht für »archivwürdig« erachtet wur-

den. In Acquaviva Collecroce (Provinz Campobasso) dürfte es besser gelaufen sein – es haben sich 9 Aufnahmen mit aufeinanderfolgenden Nummern erhalten (Bild 4). Trotz der offensichtlichen technischen Unzulänglichkeiten war Rešetar überzeugt, dass der Phonograph für linguistische Zwecke durchaus Zukunft habe.

<p>Im Phonogrammarchiv archivierte Aufnahmen von Milan von Rešetar</p> <p>1901 Kroatien: Ph 201, 205, 206, 209, 222, 235 Ph 201. 205-206. 222: Volkserzählungen Ph 209. 235: Volkslieder</p> <p>1907 Campobasso: Ph 649-657 Ph 649. 650: instrumentale Volksmusik Ph 651. 652. 655. 656 : Volkserzählungen (serbokroatisch) Ph 653. 654: Volkslieder und freie Rede (albanesische Mundart) Ph 657: Mailieder (serbokroatisch)</p>
--

Bild 4: Liste der Rešetar-Aufnahmen

b) zum »W a s« – Sammlungsstrategien: was soll im Archiv gesammelt werden?

Man war um 1900 – wie auch heute – am Besonderen im Rahmen des Alltäglichen, an der Andersartigkeit innerhalb eines quasi homogenen Umfeldes interessiert. Solche Fragestellungen generieren Projekte, die im Bereich der Sprachforschung z. B. Dialektgrenzen untersuchen, die in der Musikausübung die Repertoires bestimmter Instrumente oder Musikstile erforschen sowie generell jeder Art kultureller Äußerung in der Diaspora nachgehen. Rešetars Forschungsziele lagen genau in diesem Bereich und folgten in ihrer Thematik den Vorgaben, die Exner im Gründungsantrag festhielt: nämlich die Fixierung der Sprachen in ihrem Zustand um 1900 und die Aufnahme von Dialekten und in Folge aller Sprachen der Erde (Exner, 1900: 1–2). Rešetar lieferte somit akustische Dokumente einerseits im Bereich der Dialektaufnahmen (mit seinem Projekt der Feststellung von Dialektgrenzen in Kroatien und Slavonien 1901) und andererseits bei der Suche nach älteren Sprachschichten, am Beispiel von Sprachinseln, nämlich in den kroatischen Kolonien Südtaliens (1907).

Rešetar war, wie er schrieb, an Volkserzählungen und Volksbräuchen interessiert und fand in Bjelovar bzw. Karlovac zwei Frauen als geeignete Sprecherinnen. Ein weiterer Sprecher bot sich an, allerdings in mangelhaftem Serbokroatisch, da er »Zigeuner« war. Rešetar machte mit ihm dennoch eine Aufnahme in »Zigeunersprache«, da er meinte, dass man diese Aufnahme »in Wien irgendwie verwenden« (Rešetar, 1901: 181) könnte.

Mit dieser Vermutung hatte er recht, denn heute dürfte es sich bei dieser Aufnahme um das älteste Tondokument in Romanes handeln, das unter Roma-Forschern als äußerst wertvoll gilt (Katičić u.a. 1999: 18–19). Wie in Rešetars Bericht zu lesen ist, nahm er »prinzipiell keine Volkslieder auf« (Rešetar, 1901: 181–182), da solche Aufnahmen für seine sprachwissenschaftlichen Interessen wenig Wert hätten. Dennoch meinte er, dass sich der Gesang viel besser für phonographische Aufnahmen eignete. Unter Rešetars Aufnahmen von 1901 sind aber doch auch zwei Liedaufnahmen zu finden. Er selbst singt auf Platte Ph 235 das Lied »Ko je, srce, u te tirno«. ³ Die Aufnahmen in serbokroatischer und albanischer Mundart aus Acquaviva Collecroce enthalten sowohl Erzählungen als auch Lieder, und sogar zwei, auf einer Ziehharmonika gespielte Tanzmusikstücke.

c) Der Stellenwert von Rešetars Aufnahmen in den Sammlungsbeständen:

Die historischen Bestände des Phonogrammarchivs waren soweit bekannt, als berühmte Publikationen darüber erschienen sind, wie die von Rudolf Pöch, Rudolf Trebitsch, Abraham Zwi Idelsohn oder die der »Gesänge russischer Kriegsgefangener« von Robert Lach. Kleinere Sammlungsbestände wurden lange Zeit als »Zufallsaufnahmen« bezeichnet, was sich später, bei eingehenderer Beschäftigung, als nicht zulässig erwies. So könnte man auch bei Rešetar geneigt sein, seine Aufnahmen bloß als zufällige oder nur für Testzwecke erstellte anzusehen. Seine Berichte (Rešetar, 1901, Exner, 1902a: 23–26) sowie die Anmerkungen im Almanach (Exner, 1902b: 257, Jagić, 1907: 366, Exner, 1908: 314, Jagić, 1908: 361, Jagić, 1911: 425, Jagić, 1912: 383–384) revidieren dieses Bild. Bereits 1901 schreibt er: »Schon jetzt kann man jedoch sagen, dass der Phonograph speciell auch für linguistische Studien eine grosse Zukunft hat, denn durch ihn wird man die in einem beständigen Wechsel, zum Theil auch im Aussterben begriffenen menschlichen Sprachen und Dialekte für alle Zeiten fixieren und erhalten können, was keine noch so feine und minutiöse Aufschreibung imstande ist zu leisten, da der Leser dabei immer nur den Klang heraushört, den er selbst den todten Zeichen giebt, während der Phonograph nach Hunderten von Jahren die Aussprache einer bekannten Gegend und Zeit in der allertreuesten Weise reproducieren wird.« (Rešetar, 1901: 183). In seinem Buch über die serbokroatischen Kolonien Süditaliens bedankt er sich u.a. bei Concettina Giorgetti (Rešetar, 1911: Vorwort), die die Erzählung vom Lebemann in den Trichter sprach, weiters sind unter den gedruckten Texten die Erzählung »Der Fuchs und die Lerche« sowie bei den Volksliedern die Mailieder genannt (Rešetar, 1911: 400), die auch auf Phonogrammen existieren.

³ Tondokumente aus dem Phonogrammarchiv der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. Gesamtausgabe der Historischen Bestände. Series 1: The First Expeditions 1901 to Croatia, Brazil, and the Isle of Lesbos (Hg. Dietrich Schüller). OEAW PHA CD 7: 5.

Literatur:

- AÖAW (Archiv der Österreichischen Akademie der Wissenschaften)
 1900 Balkan-Commission. Brief an die Phonographen Commission der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften vom 21. Dezember 1900 (Akten Phonogrammarchiv 1 Ar ÖAW 70). Nicht nummeriert.
- Blaukopf, Kurt
 1995 *Pioniere empiristischer Musikforschung. Österreich und Böhmen als Wiege der modernen Kunstsoziologie*. Wien: Hölder-Pichler-Tempsky.
- Exner, Sigmund
 1900 Bericht über die Arbeiten der von der kaiserl. Akademie der Wissenschaften eingesetzten Commission zur Gründung eines Phonogramm-Archives. *Anzeiger der mathematisch-naturwissenschaftlichen Klasse* 37: 1–6. (= 1. Mitteilung der Phonogrammarchiv-Kommission).
 1902a II. Bericht über den Stand der Arbeiten der Phonogramm-Archiv-Commission. *Anzeiger der mathematisch-naturwissenschaftlichen Klasse* 39: 1–31. (= 2. Mitteilung der Phonogrammarchiv-Kommission).
 1902b. Phonogramm-Archiv-Commission. *Almanach der Akademie der Wissenschaften* 52: 256–257.
 1908. Gemeinsame Phonogrammarchivskommission. *Almanach der Akademie der Wissenschaften* 58: 314–316.
- Jagić, Vatroslav
 1907. Die linguistische Abteilung der Balkankommission [im Bericht des Sekretärs der phil.-hist. Klasse]. *Almanach der Akademie der Wissenschaften* 57: 365–367.
 1908. Die linguistische Abteilung der Balkankommission [im Bericht des Sekretärs der phil.-hist. Klasse]. *Almanach der Akademie der Wissenschaften* 58: 361–362.
 1911. Balkankommission (Linguistische Abteilung). *Almanach der Akademie der Wissenschaften* 61: 424–425.
 1912. Balkankommission: 1. Linguistische Abteilung. *Almanach der Akademie der Wissenschaften* 62: 383–385.
- Katičić, Radoslav, Mozes F. Heinschink, Dragan Jevremović und Petra Cech
 1999. Milan von Rešetars expedition to Croatia. *Tondokumente aus dem Phonogrammarchiv der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. Gesamtausgabe der Historischen Bestände. Series 1: The First Expeditions 1901 to Croatia, Brazil, and the Isle of Lesbos* (Hg. Dietrich Schüller). Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Booklet, S. 17–21.
- Lechleitner, Gerda
 2004 Early Phonographic Research and Minority Studies. *Manifold Identities: Studies on Music and Minorities* (Hg. Hemetek, Ursula u.a.). London: Cambridge Scholars Press, S. 32–41.
- Rešetar, Milan
 1901 Vorläufiger Bericht des Herrn Dr. Milan Rešetar über eine zur Erforschung der Dialektgrenzen in Kroatien und Slavonien unternommene Reise *Anzeiger der philosophisch-historischen Klasse* 27: 178–195 (Sitzung der philosophisch-historischen Classe vom 18. December).
 1911 *Die Serbokroatischen Kolonien Südtaliens*. Wien 1911. (= Schriften der Balkankommission, linguistische Abteilung IX).

MILAN VON REŠETAR UNTERWEGS MIT DEM
ARCHIVPHONOGRAPHEN – ÜBER »DIE PRAKTISCHE
VERWENDBARKEIT DES PHONOGRAPHEN FÜR
LINGUISTISCHE ZWECKE«

Zusammenfassung

Die Tonaufnahme als neue Quelle für Wissenschaftsdisziplinen wie vergleichende Musik- und Sprachwissenschaft, Dialektologie oder Phonetik ermöglicht ein Arbeiten auf einer wiederholbaren, überprüfaren und damit objektiven Basis. Wie Exner im Gründungsantrag feststellte, könnten die Tonaufnahmen den Rhythmus, die Betonung und bis zu einem gewissen Grade auch die Klangfarbe einer Sprache festhalten; Standardtexte wären für Sprachvergleiche oder die Erkennung von Sprachverwandtschaften heranzuziehen (1900: 2). Rešetars Aufnahmen spiegeln diese Ideen wider und seine Intentionen und Ziele sind heute noch aktuell. Er war um 1900 nicht der einzige Forscher, der sich sorgte, dass sich Kulturen rasch verändern oder gar verschwinden könnten, und der feststellte, dass ethnographische Oasen quasi Laborsituationen für das Studium von Sprache oder Musik darstellten (vgl. Jagić 1912: 384, Lechleitner 2004: 35ff.). Auch wenn historische Aufnahmen nicht immer das beinhalten, was wir uns wünschen, sind diese Quellen für diachrone Betrachtungen doch von großer Bedeutung. Dank der These des Akustikers und Psychologen Carl Stumpf, der in seinem empiristischen Ansatz das reale Klanggeschehen in den Mittelpunkt der Forschung stellte (vgl. Blaukopf 1995: 35), und dank der Wissenschaftler, die diesem Aufruf folgten und akustische Feldforschung betrieben, ist es heute selbstverständlich, Tonaufnahmen als wissenschaftliche Quellen heranzuziehen.

MILAN PL. REŠETAR NA PUTU S ARHIVSKIM FONOGRAFOM – O
»DIE PRAKTISCHE VERWENDBARKEIT DES PHONOGRAPHEN FÜR
LINGUISTISCHE ZWECKE« (»PRAKTIČNA UPOTREBLJIVOST
FONOGRAFA U JEZIKOSLOVNE SVRHE«)

Sažetak

Osnivanje fonogramskoga arhiva godine 1899. nije poteklo samo od fiziologa Sigmunda Exnera i njegovih kolega s polja prirodnih znanosti (fizike, kemije), već su ga jednakom žestinom podupirali humanistički znanstvenici – prije svega filolozi i jezikoslovci –, među kojima je bio i Vatroslav Jagić, načelnik Balkanske komisije u Akademiji znanosti. S obzirom na tu spregu ne čini se čudnim što je godine 1901., s početkom snimanja, i ekspedicija Balkanske komisije (i to Rešetarova) opremljena fonografom kako bi ispitala upotrebljivost aparata na terenu.

U Rešetarovoj ostavštini nalazi se iscrpno izvješće o njegovim iskustvima sa snimanjem pomoću dotične sprave, o željama za njenim poboljšanjem (glede mogućnosti prijenosa i rukovanja) i ocjena kojom fonografu i akustičnim izvorima priznaje važno mjesto u budućim istraživanjima. Predmet ove rasprave su Rešetarova terenska istraživanja (1901. u Hrvatskoj i 1907. u hrvatskim kolonijama u južnoj Italiji) kao i tonski zapisi s tih putovanja u svjetlu razvoja fonogramskoga arhiva i njegovih ciljeva.

Rešetarov odnos prema hrvatskom latinitetu

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42 (091)
821.163.42.09 Rešetar, M.

Rešetar je potkraj života o sebi napisao: »Premda sam mnogo veći dio mojega života živio daleko od Dubrovnika, ja sam uvijek bio i ostao Dubrovčanin srcem i dušom, i što sam perom radio, najviše sam nastojao da iznesem i rasvijetlim koju stranu dične prošlosti našega lijepoga i dragoga, a meni nezaboravnoga Dubrovnika«. ¹ Zaista su široka područja njegova znanstvenog interesa: dijalektologija, povijest jezika, povijest starije književnosti, opća povijest Dubrovačke Republike, numizmatika itd. Njegova bibliografija sadrži 267 radova nastalih između 1880. i 1942. godine. Donekle je i opravdano prije pola stoljeća proglašen najvećim raguzeistom. ² Tomo Matić, koji ga je vrsno poznao, piše: »Rešetar je kao čovjek bio čvrsto izgrađena ličnost i nije uzmicao od svojega mišljenja, no u općenju s ljudima je u iznošenju i zastupanju svojih nazora bio pun obzira i takta«. ³ Bio je svjedok burnih događaja i dijete svoga doba iz čijih se raznovrsnih radova mogu očitati znanstvene i političke silnice vremena, a među njima i odnos spram hrvatskom latinizmu. Doba je to još vrlo jakog romantičarskog poimanja u kojem je poglavito i gotovo jedino načelo prosudbe da li nešto tvori dio nečije književnosti bio jezik »budući da se jezikom ili živom riječi pokazuje nutarnji život čovjeka«. ⁴

Optuživalo se latiniste da namjeravaju zatrti literaturu na nacionalnom jeziku, kao i zato što su »samo kad i kad primiješali koju uspomenu ili

¹ Rešetar, 1938.: 3.

² Usp.: »Nijedan učenjak nije toliko energije, vremena i djela posvetio Dubrovniku i s toliko gledišta proučavao njegovu prošlost. Zato je Rešetar dosada najveći raguzeist, mnogostraniji i od najvećeg historika toga grada, od Serafina Crijevića (Cerve)«. Deanović, 1950.: 352.

³ Matić, 1942.: 247.

⁴ Usp.: »Literatura pokazuje osobiti život narodnoga duha. U svakom se narodu njegov duh najbolje i najočitije javlja u jeziku, koji tvori duševnu svezu ljudi, što pripadaju istomu narodu; jezik dakle upućuje na jedinstvo, za pravo stvara narodnost, ... Istom u jeziku se odražavaju misli i čuvstva jednoga plemena, jednoga naroda, jer tek tim oruđem može čovjek stvoriti pravu i prvu pjesmu, prvu priču, mitu. Eto tako jezik postaje oruđem, sredstvom narodne literature«. Šurmin, 1898.: 3.

uzdah o svojoj domovini u svoje pjesme«. ⁵ Tvrdilo se, pored toga da je njihovo stvaralaštvo bezvrijedno. ⁶ Vodnikov je stav prema »književnom radu naših latinista« znatno tolerantniji, ⁷ jer se znatno odmakao od dotadašnje sheme hrvatske književnosti. ⁸ Kombol je promišljenim i znanstvenim argumentima »bjelodano pokazao jedinstvo takozvane starije hrvatske književnosti, njezinu cjelovitost, njezine specifične zakone i njezinu vezanost sa novom. Od Kombola nadalje lišene su svake iole valjanije argumentacije, sve sumnje o njezinoj organskoj povezanosti – potkrepljivane jezičnom trodjelnošću i, četvrtim, latinitetom, kao i posve atipičnim procesom Preporoda. ⁹

Dugo je, dakle, od Š. Ljubića do M. Kombola sazrijevala vizija jedinstva hrvatske književnosti i napokon se može u našoj enciklopediji pročitati: »Latinisti, s kojima je započeo humanizam, zauzimaju istaknuto mjesto u hrv. književnosti, a neki od njih i u europskoj«. ¹⁰ Iako se Rešetar nije izričito izjašnjavao glede hrvatskog latiniteta, ipak se ono sasvim jasno ocrtava u njegovoj viziji opće bibliografije, što ju je iznio 1914. u pismu Fancevu: »Slobodan sam zato da Vam izložim neke svoje misli o tom poslu. Prije svega bilo bi vrlo dobro da se odijeli novija bibliografija od starije i da naravski uzmete prije ovu zadnju. Kao granica imala bi se uzeti g. 1835. na zapadu, a na istoku 1814. U drugom redu ne bi se smjele uzimati samo

⁵ Usp.: »Poezija latinska u dalmatinskim gradovima upravo je onoga smjera, koji se u Italiji pojavio kao učeni klasički procvat, što je prijetio pogiblju talijanskoj literaturi, te je već imala svoga Petrarqu, Danta i Bokača«. Šurmin, 1898.: 66.

⁶ Usp.: »Naši su latinski pjesnici prava braća latinistima drugih naroda u nasljedovanju klasičnih uzora. Rjetko se može naći pjesma, pogotovu veća, dublja i misaonija, u kojoj ne bi našao starine. Da pjesnici što bolje dostignu svoje uzore, da im se što više približe, pjesme im se dašto ponajviše kreću u onoj vrsti, u kojoj su i njihovi uzori pjevali. Mnoge je od njih stvorila šablona, naučna verzifikacija, a ne pravo čisto pjesničko oduševljenje i nadahnuće«. Bogdanović, 1933.: 158.

⁷ Usp.: »Prvi profesor hrvatske književnosti koji je nastojao unijeti estetska mjerila u objašnjavanje književnopovijesnih zbivanja bio je Branko Vodnik Dreschsler (1879.–1926.), čija je *Povijest hrvatske književnosti* ... prvi znanstveni pregled povijesnih književnih zbivanja u hrvatskim zemljama. I u svojim studijama (o Vrazu, Preradoviću, Mihanoviću, Markoviću i dr.) slijedio je Vodnik metodu do koje se sam dovinuo: bio je to kombiniran postupak u kojemu podjednako mjesto zauzimaju i biografski podaci i stručne parafraze književnog djela i historijski kontekst«. Frangeš, 1987.: 416.

⁸ Usp.: »Književnost drugog doba, od humanizma do dopreporodnog vremena potkraj XVIII. stoljeća, razradjena je u novoj shemi, s jednom težnjom, da se u istinskoj slici prikaže ograničeni razvitak stare naše književnosti. Pa ako sam se znatno odmaknuo gdje gdje od dotadašnjih, gotovo već tradicionalnih shema, koje su uostalom u protivuriječju sa rezultatima nauke, mislim, da nigdje nisam odstupao bez valjanih razloga, nastojeći da svuda dodju do što jačega izražaja struhe i pokreti, koji su udarali pravac našoj knjizi, pa organske veze, gdje one doista postoje, i predstavnici pojedinih književnih pravaca prema svome značenju za svoje doba. Radi toga valjalo mi se bazirati ina književni rad naših latinista, koji su pisali na jeziku latinskom, dakako samo onoliko, koliko njihov rad ima značenja i za razumijevanje povjaja u književnosti, pisanoj na jeziku narodnom.« Vodnik, 1913.: 4.

⁹ Frangeš, 1987.: 418.

¹⁰ *Hrvatska enciklopedija* (ur. August Kovačec), Zagreb, 2002., 4 Fr-Ht (*Hrvatska književnost*), 677.

stvari što [su] pisane srphrv. jezikom nego i sve one što su pisali naši ljudi i na drugim jezicima, osobito na lat[inskom] i talijanskom«. ¹¹

Međutim još 1983. predbacit će se i Rešetaru što se kao onaj koji je završio studij klasične filologije bavi istraživanjem hrvatske književno-jezične baštine. ¹² Ekskulpira ga samo to što je od klasične filologije prihvatio pozitivne vrednote, a od slavistike literarno-historijske metode istraživanja. Ipak Rešetar se pored inog bavio i književnošću, iako je sam »često isticao, kako on nije literarni historik, jer se nije bavio teorijom te nauke«. ¹³ Već je 1894. priredio *Antologiju dubrovačke lirike*, ¹⁴ a potom se »opširno bavio samo velikim piscima«. ¹⁵ Za prestižno Akademijinu ediciju *Stari pisci hrvatski* priredio je kritička izdanja »cjelokupnih djela Ignjata Đurđevića, Marina Držića, Šiška Menčetića i Džore Držića«. ¹⁶

Rešetarov se odnos prema hrvatskom latinitetu, iako ne jedino ipak najjasnije, ogleda upravo u priređivanju djela nekih od tih pisaca. Prema Deanoviću »Rešetar je dao najbolja kritička izdanja najvažnijih dubrovačkih književnika: Šiška Menčetića i Džore Držića (1937.), Marina Držića (1930.), Dživa F. Gundulića (1938.), Injacija Đurđevića (1917. i 1926.)« ¹⁷ Još napominje da Rešetarov rad ima »više-manje sve obilježja ondašnjeg pozitivističkog objektivizma i historicizma i u filologiji. Likove književnika na npr. uvijek je povezivao sa životom sredine, ali njihovo djelo nikada, tako da je svojim istraživanjima biografija pisaca osvijetlio zapravo više vanjsku prošlost dubrovačkog mikrokozma negoli genezu njihovih književnih ostvarenja«. ¹⁸ Važan je redosljed pisaca (I. Đurđević, M. Držić te Š.

¹¹ Pismo je datirano 3. svibnja 1914. Rešetarova pisma Franji Fancevu iz Beča, NSK Zagreb, R 7494.

¹² Usp.: »Vrlo su dugo proučavatelji naše [hrvatske ?] književnosti i jezika instrumentarij za istraživanje domaće književno-jezične baštine stjecali na studijama klasične filologije. I previše su na probleme našega jezika (i dijalekata) kao i na probleme povijesti književnosti gledali očima i umom poznavalaca grčke i latinske književnosti i jezika. ... Gotovo svi proučavatelji naše književnosti u XIX. i prvim desetljećima XX. stoljeća prošli su takvu školu: u Beču, Grazu ili Zagrebu – a tek ih je njihov kasniji vlastiti istraživački put ili osobni znanstveni probitak odveo na posebna, nacionalna znanstvenoistraživačka područja«. Bratulić, 1983.: 7.

¹³ Deanović, 1950.: 348. Još usp.: »Milan Rešetar po svom unutarnjem opredjeljenju nije bio prvenstveno književni povjesničar (smatrao je da mu za to nedostaje teoretska sprema), ali je unatoč tomu svom mišljenju na ovom znanstvenom području stekao neprolazne zasluge: s jedne strane pišući o piscima, njihovim djelima, prilikama u kojima su živjeli, a s druge strane spremio je i izdao velik broj kritičkih tekstova, koje su izdale dvije Akademije: Jugoslavenska u Zagrebu i Srpska u Beogradu«. Bratulić, 1983.: 10.

¹⁴ Milan Rešetar, *Antologija dubrovačke lirike*, Srpska književna zadruza, knj. 15, Beograd, 1894.

¹⁵ »Da je Rešetar znao razabrati velike pisce od onih manje vrijednih, svjedoči i činjenica da se opširno bavio samo velikim piscima«. Leto, 1989.: 42.

¹⁶ Leto, 1989.: 42. Treba odmah zamijetiti da sam Rešetar ističe u predgovoru da je priredio Đurđevićeva djela »što su srpskohrvatski napisana«, a ne cjelokupna. Đurđević, 1918.: III.

¹⁷ Deanović, 1950.: 349.

¹⁸ Deanović, 1950.: 352.

Menčetić i Dž. Držić) koje je Akademija u Zagrebu povjeravala Rešetaru da ih priredi za njezinu prestižnu ediciju *Starih pisaca hrvatskih*.

Iz tog je razvidno da je bila zadovoljna njegovim radom. Prvi od velikih pisaca, čija je djela »za štampu priredio M. Rešetar« bio je Ignjat Đurđević. Posao, kojeg se u Beču prihvatio, bio je prezahtjevan, a vrijeme rata (1914.–1918.) nepodobno za istraživanje i zato u predgovoru prve knjige najavljuje: »Uvod o životu i radu Đ[urđi]ćevu ne može da se štampa kako bi svakako bilo zgodnije u ovoj prvoj knjizi, jer mi u sadašnjim prilikama nije bilo moguće da u Dubrovniku pokupim potrebite podatke a osobito da proučim Đ-ćevu korespondenciju koja se je tamo barem od česti tamo sačuvala. Ako sam mogao da i ovu prvu knjigu priredim za štampu imam dobrim dijelom da zahvalim ljubaznoj predusretljivosti našim dičnim Franjevcima u Dubrovniku, a osobito bibliotekara O. Urbana Talije, koji mi je neke rukopise poslao amo, da ih isporodim«. ¹⁹ Zbog toga se njegova studija o životu i djelima pisca nalazi između 320. i 321. stranice druge knjige Đurđevićevih dijela. ²⁰ Iako je Akademija u nizu SPH rezervirala dvije knjige (XXIV. i XXV.) za djela Đurđevića, zapravo su to tri omašna volumena, što je očito iz oznake druge knjige sa: XXV.(1) i XXV.(2), pa se prema tome može reći da se Rešetarova studija o piscu i njegovim djelima nalazi na početku treće knjige. U predgovoru prvoj knjizi Rešetar iznosi koncepciju: »Djela Inćacija Gorgi ili kako smo se obikli zvati ga Ignjata Đordića, što su srpskohrvatski ²¹ napisana, razdijeljena su na dvije knjige: prva obu-

¹⁹ Rešetar, 1918.: [III].

²⁰ Rešetar, 1926.: XXIII–CXXIX.

²¹ Rešetar je svoju opterećenost jedinim jezikom vrlo jasno iznio u pismu Franji Fancevu 14. studenog 1939. iz Firenze, koje glasi:

»Dragi prijatelju! / Ja sam Vam već kazao, premda ću žaliti što nestaje Jugoslavenska akademija, da razumijem da uz Srpsku i Slovensku i Hrvati hoće da imaju Hrvatsku, pa sam uvjeren da će izvanredna glavna skupština to i primiti, a banovinska uprava potvrditi. A hoće li ta skupština raspravljati i odlučivati i o drugim kakvim promjenama pravila? Ako tako bude, bio bih Vam vrlo zahvalan kad biste mi javili koje su promjene prihvaćene. Malo mi je naime sumnjivo ono što kažete da može biti postavljeno pitanje da li mogu ostati članovi Hrv. Akademije »oni Hrvati što nisu pokazali ljubavi i poštovanja prema svemu onome što je hrvatsko«. Neće se dakle gledati jesu li ti Hrvati savjesno radili na naučnom polju nego jesu li pokazali ljubavi i poštovanja prema svemu onome što je »hrvatsko«. Tim se posvećuje čisto politički momenat, na koji se je istina, i dosada pazilo, iako se to nije otvoreno priznavalo (Skok niti dopisni Boranić redovni prvi član!) Ali sada bi trebalo da Pravila omoguće da neki posebni sud odluči da li je neki član Hrvat i dobar »Hrvat«. Na taj bi se način uništila poslije Jugoslavenske i Hrvatska akademija, bar utoliko što bi prestala da bude najviša naučna institucija a postala bi eksponat neke političke partije. Čuvajte dakle našu akademiju, ma kako se ona zvala, to Vas ja svjetujem i molim kao dobar Hrvat, iako nisam Hrvat. A Vi ćete razumjeti što time hoću da rečem i ja sam isto tako Hrvat koliko sam i Srbin, jer su to za mene dva imena za jedan narod, a Srbin sam samo za onoga koji misli da su to dva naroda. A mislim da sam na pravom putu, jer dosada nisam našao ni jednoga »Hrvata« ni »Srbina« koji bi me uvjerio čim se razlikuju Srbi od Hrvata. Tek poslije »sporazuma« vidim da se ističe kao objektivna i sigurna razlika vjera! Srbi su pravoslavci, a Hrvati su od svih ostalih vjera! Ali vjerujete li Vi to? I ko je komu dao pravo da vako dijeli naš narod? Zar da su katolici ili katolici u jednom hercegovačkom selu i pravoslavci dva naroda, a ti isti muslimani ili katolici i katolici u Megjmurju jedan narod? / Nego

hvaća ponajviše njegove originalne pjesme, a druga pjesme prevedene i prozu.«²²

Iz tog bi se moglo zaključiti da je ključna i jedina odrednica u odabiru bio jezik kojim se pisac služio u svom stihovima i proznim radovima. Ako se imaju u vidu koji su plodovi piščeva uma tiskani u akademijinoj ediciji tada je jasno da je spomenuto načelo vrijedilo samo za Đurđevićeva netiskana djela, dok su u odabir ušla tiskana djela, bez obzira na jezik. Tako je napokon taj mladenački pjesnički plod, zbirka *Pjesni razlike*, ugledala svjetlo dana samo zato što je ispjevana na hrvatskom.²³

Nakon pozitivističke obrade zbirke pjesama Rešetar se bavi nastankom prijevoda psalama. Kao nepobitan dokaz početka rada navodi stihove koje je Đurđević u pismu uputio dum Đuru Matijaševiću »u petom mjesecu otkako je knez na Šipanu, dakle negdje u oktobru g. 1695.« a to su: »Seu colo nostrantes equali carmine musas | Te peto, nam nemo cui participentur adest | Seu ducis Jsaide deuoto pectore quando | Transfero in Iliricam nablia sacra chelim | Seu Hipocrenea musis deuotus in umbra | Tentato latios pectine duco sonos | Semper ades uoto, semperque uideris adesse ... (Mat.II,32); 'dux Iasaides', to je dabome David, sin Jesejev, a njegova 'nablia' (to je upravo muzička sprava) što Đ[urđević] prevodi na 'ilirsku liru (chelys)' to su naravski Davidovi psalmi. Dakle već g. 1695. Đ[urđević] se je počeo baviti prevodenjem psalama.«²⁴ To su tri i pol distiha u kojima su očite dvije grublje greške: »u hipokrenskoj sjeni *Hippocre-naeā* ... *in umbrā*« i »na ilirsku liru *in Illyricam* ... *chelyn*«. Čije su: Đurđevićeve ili Rešetarove? Te se greške nalaze i u Rešetarovu radu *Pisma Igñata Đurđevića (Đorđića) i Dum Đura Matijaševića (Mattei)* gdje je objavio čitavu elegiju *Nicolaus de Georgijs Georgio Matheis S. P. D.* i nekoliko odlomaka iz Đurđevićevih pisama.²⁵

Otud Rešetar shvaća da je Đurđević na Šipanu »bavio i latinskom poezijom« i dodaje: »ali toga nam svjedočanstva ne bi ni trebalo, jer koliko je on već tada cijenio latinski jezik vidi se po tome što se on s prijateljem dopisuje na latinskom jeziku, pa se može misliti da se je on, i pošto je izašao iz isusovačke latinske kolegije, nastavio baviti latinskom literaturom i poezijom, i bez sumnje i u školi i izvan nje gradio latinske pjesme. Ali od tjih njegovijeh najstarijih latinskijeh pjesama sačuvala nam se je samo

bilo bi zaludu da se prepiremo o tome, a ja samo molim Boga da ne dadne da propadne naš narod, a Vi ga molite da ne propadne hrvatski narod a za srpski se ne brinite – ta to je Vama tugi narod, čija se sudbina Vas ne tiče. Nego ja se bojim da ćemo se zaludu moliti i ja i Vi – dobri Bog, koji je naš narod prokleo kada ga je stvarao, već se pobrinuti da kao prava »braća« zajedno propadnemo u jamu koju sami sebi kopamo. / Sa svim srcem Vas pozdravlja, iako ne misli kao Vi, Vaš / stari učitelj M. Rešetar« R. 7494 u NSK Zagrebu.

²² Rešetar, 1918.: [III].

²³ Rešetar, 1926.: LXXI-LXXXVI.

²⁴ Rešetar, 1926.: LXXXVI.

²⁵ Rešetar, 1932.: 131-132.

jedna – ona već pomenuta pjesnička poslanica Matijaševiću koja je za nas mnogo važnija i nama mnogo milija negoli *cijela hrpa njegovijeh bezličnijeh potonijh latinskih pjesama*,²⁶ dok nam ova pruža sliku njegova materijalnog i duševnog života na Šipanu.«²⁷ Drska je to tvrdnja, dolazila i iz pera neznanice, a kamoli znanstvenika raguzeiste za koga rekoše da ga krasi dubrovačka skladnost.

Pored toga Rešetar zna da je Đurđević u pismu iz Rima 12. travnja 1701. poslao Matijaševiću nekoliko pjesmama na latinskom. »U toj najstarijoj grupi Đ-ćevih latinskih pjesama za nas su najvažnije dvije ode (na str. 73–74) ‘Ad P. Michaellem Mondegaium Neapoli degentem, ut Patrię suę omissis cęteris laudes canat’ jer iz njih već jako izbija njegov vrući dubrovački patriotizam.«²⁸

Nakon toga spominje zbirku ektemporalnih pjesama što su nastale tijekom Đurđevićeve profesorske prakse (*Initia poematum extemporanea quae(sic!) proposito a discipulis Argumento dictabat Nicolaus M. Georgi S. J.*)²⁹ i zaključuje »po čemu se vidi kako mu je to lako išlo od ruke da sastavlja latinske pjesme. Opširnije o tome priča Đ-ćev učenik Meriani (v. str. XVI)³⁰ ... On je tako bez sumnje, izišao u Rimu na glas kao latinski pjesnik.«³¹ Rešetaru je prvotni i čini se jedini cilj utvrditi vrijeme nastajanja zbirke latinskih pjesama *Poetici lusus varii* i pojedinih njezinih pjesama. Čitajući opis rukopisa stječe se vrlo uvjerljiv dojam da ga je Rešetar barem pažljivo prelistao i upoznao čitatelje s točnim brojem pjesama i pjesničkih vrsta.³² Veljko Gortan je uzorno priredio izdanje te Đurđe-

²⁶ To se odnosi na Đurđevićevu zbirku *Poetici lusus varii*. Istakao P. Knezović.

²⁷ Rešetar, 1926.: LXXXVI–LXXXVII.

²⁸ Rešetar, 1926.: LXXXVII.

²⁹ Čudno je što Rešetar navodi: »to su dakle pjesme koje je Đ. sastavljao kad je (od ljeta g. 1702. do kraja g. 1704.) već bio učitelj, ali nije bio već ‘Pater’ i to tako da su mu učenici zadavali predmet a on odmah bez pripreve kazivao učenicima u pero početak pjesme«. Rešetar, 1926.: LXXXVII. Čini se da nije znao da se učiteljska praksa obavljala između studija filozofije i teologije.

³⁰ Nevjerojatan rimski broj, jer je pogrešno otisnuto broj stranice XLV. Rešetar preporučava Merianovo pismo i spominje slučaj da je Đurđević jedno jutro ispjevao »pjesmu od 300 stihova«. Rešetar, 1926.: XLV–XLVI.

³¹ Rešetar, 1926.: XLVI.

³² Usp.: »Rukopis je gotovo sav napisan Đ-ćevom rukom i u tekstu ima podosta njegovih ispravaka; Đ. je pisao gotovo sve do 146. lista inkluzivno i još 2 stiha na vrhu prednje strane 147. lista, ali je druga ruka napisala 3 posljednja stiha na l. 71b, pa l. 72a–73b i 5 prvih stihova na l. 74a (l.75 je prazan) te l. 76a–79a i 5 prvih stihova na l. 79b; zatim je treća, mnogo ljepša ruka napisala na l. 147–160 22 pjesme pod naslovom: ‘Sequentes elucubrationes Poeticę ejusdem P. Ignatii Giorgi extemporaneę sunt, quas currenti calamo pro Rhetorices auditoribus, cum in Societate Jesu esset, exarabat’, a pri samom kraju posljednje pjesme na l. 160b ista ruka piše: ‘Reliquas lucubrationes vide post sequentem Indicem’, ali poslije indeksa nema više ništa, a nije ništa ni bilo, jer se ne vidi da što fali a poslije indeksa ima još 1 list neispisan; sam indeks je, na prva dva lista bez broja, opet pisan Đ-ćevom rukom, ali ne obuhvaća cijeli zbornik nego samo pjesme s prvijeh 135 listova, koje su razvrstane u ove grupe: *Elegię* (njih

viševe zbirke, napisao uvod i sastavio kazalo za akademijinu ediciju Hrvatskih latinista.³³

Gortan o sastavu zbirke piše: »Čitava se zbirka sastoji od 163 pjesme, odnosno od 162 pjesme i jednog anagrama u prozi.«³⁴ U bilješci Gortan vrlo obzirno otkriva kako je Rešetar pogriješio: »Rešetar krivo navodi, da ih ima 138+22=160. Pogriješio je, što se oslonio na Indeks, a nije kontrolirao broj pjesama u tekstu. Zato nije opazio, da su u Indeksu omaškom izostavljene tri pjesme: oda *Cum laurea civili ornaretur Dominus N. N.* (XVI) i dvije parafraze Marcijalovih epigrama: III 58 (CXIII) i X 37 (CXLIX), a kao posebna pjesma uračunat je goli naslov *Pomorum affluentium descrivetis*«. ³⁵ Rešetar je, dakle, površno pristupio samim formalnostima, tj. opisu zbirke. Ljaga je još veća, kad se zna da je njegov pristup izrazito pozitivistički i da se iz njegova vrlo uvjerljiva opisa ne može ni pomišljati na takvu grešku. Ta znanstvenu površnost, u kojoj je Gortan ulovio Rešetara, zapravo je i vrlo rječit dokaz njegova odnosa prema Đurđevićim pjesmama na latinskom.

Nakon spomenutih netočnih podataka Rešetar, koji je završio klasičnu filologiju, piše: »Ovim zbornikom Đ-ćevijeh latinskijeh pjesama trebaće da se pozabavi koji naš klasični filolog; ja ću zasada samo reći da su njegove pjesme raznog sadržaja i raznog oblika: ponajviše su doista pobožne lirske ili epskog karaktera i u distisima, ali ima među njima i koje se bave profanim predmetima, pa ima parafraziranih psalama te Horacijevih i Marcijalovih pjesama; ima vrlo mnogo epigrama: po broju *komadâ* njih je najviše – preko polovice, ali zato broje samo po malo stihova svaki, i oni su obično ozbiljni, ali ima i ujedljivih i satiričkih, a ima kako smo vidjeli (v. str. LXIX) i nekoliko šaljivih pjesama, a i par erotičkih.«³⁶ Iz toga se jednostavno može očitati da je Rešetar smatrao kako nije sposoban prirediti izdanje te zbirke pjesama. Da je takvo njegovo mišljenje bilo ispravno najbolje se vidi iz priređivanja elegije *Ad Vincentium Petrovitium – Elegia*, koju je objavio kao sedmi prilog studiji o Đurđeviću životu i djelima.³⁷ Elegija ima 33 elegijska distiha. Kad je Gortan priređivao Đurđeviću zbirku *Poetici lusus varii* »iz autografa, koji se dosta teško čita, jer su slova sitna« ponadao se da mu je Rešetar priređivanjem te elegije olakšao posao. Gortan veli: »Računao sam naime, da ću u njegovu tekstu naći pouzdanu kontrolu za svoje čitanje te pjesme. Kad sam usporedio svoj prijepis s njegovim,

17), *Heroica* (19), *Ode* (9), *Epigrammata* (80), a svega je dakle u indeksu popisano 125 pjesama, ali ih od l. 136–146 ima još 13; u glavnome dijelu rukopisa, koji je gotovo sav napisan Đ-ćevom rukom, ima dakle 138 pjesama, iza kojih idu one 22 pjesme za vježbanje u školi što su upisane tuđom rukom«. Rešetar, 1926.: LXXXVIII–LXXXIX.

³³ Ignatius Georgius, *Poetici lusus varii* (editionem curavit, praefationem scripsit, nomenclum indicem composuit Veljko Gortan), Zagrabiae, Accademia scientiarum et artium Slavorum meridionalium, MCMLVI (ed. *Hrvatski latinisti*, knjiga 4.).

³⁴ Gortan, 1956.: VIII.

³⁵ Bilješka 4. Gortan, 1956.: VIII.

³⁶ Rešetar, 1926.: LXXXIX.

³⁷ Rešetar, 1926.: CXLIX–CL.

vidio sam, da se ne slažu na sedam mjesta. Nato sam ponovo pregledao ta mjesta i ustanovio, da je Rešetar na svih sedam pogrešno pročitao Đurđevićev tekst«. ³⁸ Prva pogreška se nalazi u 19. stihu, kojega Rešetar čita: »*Nam tibi quas grates, teneri quod ...*«, a Gortan: »*Nunc tibi quas grates, teneri quod ...*« i čudeći se gruboj pogrešci dodaje: »Uz upitne zamjenice *quas* i *quod* ne može u istoj rečenici biti opravdana upitna čestica *num* nepojena s njima. To je Rešetar morao opaziti«. ³⁹

Rešetar je 54. stih pročitao: »*Tunditur Aonio pesque totumque mari*«, a Gortan: »*Tunditur Ionio pesque sotumque mari*« i dodaje: »I zbog stvarnih i zbog metričkih razloga morao je opaziti, da je taj stih pogrešno pročitao. *Aonius* je pridjev izveden od imenice *Aonia*, koja označuje predio u Beotije, gdje je vrelo Aganipa, pa se zato *Aonius* upotrebljava i kao epitet za Muze. Ali kako bi taj epitet pristajao moru? Nadalje u riječi *totum* slog *to* po naravi je dug, pa ne može zajedno sa *pesque* tvoriti daktil«. ⁴⁰ Još samo navodim Rešetarovu pogrešku u 65. stihu: »U predzadnjem stihu, opraštajući se od svog prijatelja, pjesnik se šaljivo izražava, da mu je Muza zadrijemala i da već hrče. Taj stih glasi: *Dulcis amice, vale, mea nam Polyhymnia* (sic!) *stertit*. Rešetar je pokvario tu pjesničku šalu pogrešno čitajući *flectit* mjesto *stertit*. Osim toga *flectit* bez nekog dodatka nema pravog smisla«. Nakon toga Gortan kratko zaključuje: »Čudno je, što su se Rešetaru kao izdavaču Đurđevićevih djela potkrale navedene pogreške. S pravom se moralo očekivati, da će biti vještiji u čitanju pjesnikova rukopisa«. ⁴¹

Prosudujući prema toj priređenoj elegiji, moglo bi se reći da je dobro što Rešetar nije priredio Đurđeviću zbirku latinskih pjesama. Pored spomenute elegije kao osmi prilog Rešetar je tiskao Đurđićev epigram o slanom jeziku: *In quodam poetico simposio Otiosorum Ragusij auctor proposuit linguam salitam Epigr.* ⁴² U tom epigramu nema nijedne razlike u čitanju Rešetara i Gortana. ⁴³ Isto tako ne postoji nijedna razlika u Krasićevu ⁴⁴ i Rešetarovu čitanju sto dva stiha elegije Vice Petrovića *U smrt Ignjata Đurđevića – In obitu Ignatii de Georgiis abbatis Melitensis*, ⁴⁵ koja je na kraju njegova životopisa donio S. M. Crijević.

Iako su se i Rešetar ⁴⁶ i Krasić ⁴⁷ služili istim rukopisom, ipak u njihovu čitanju biografije *Ignatius Georgius mon. Melit.* nalazi se desetak razlika. U

³⁸ Gortan, 1953.: 288.

³⁹ Gortan, 1953.: 288.

⁴⁰ Gortan, 1953.: 289.

⁴¹ Gortan, 1953.: 289.

⁴² Rešetar, 1926.: CLI.

⁴³ Gortan, 1956.: 237–238.

⁴⁴ Crijević, 1977.: 200–202.

⁴⁵ Rešetar, 1926.: CXLI–CXLIH.

⁴⁶ U bilješci 1 uz Prilog 1. (tj. Crijevićeva biografija I. Đurđevića – *Ignatius Georgius Mon. Melit.*, Rešetar, 1926.: CXXX–CXLI) piše Rešetar: »Iz Crijevićeva autografskoga djela *Bibliotheca Ragusina* u Dominikanskoj biblioteci u Dubrovniku, u II. tomu na str. 214–234 i 414–424«. Rešetar, 1926.: CXXX.

⁴⁷ Crijević, 1977.: 184–200.

prvom slučaju: »in Hebraicę linguę studium incubuit, quā tamen, nonninus leuiter tinctus est, ...« čita Rešetar,⁴⁸ a Krasić: »in Hebraicae linguae studium incubuit, quam tamen, non ninis leviter tinctus est,«⁴⁹ Rešetarovo je čitanje točnije, jer glagol *tingere* u pasivu traži ablativ *tingi aliqua re* biti vješt u čeme. Zatim: »Post annos octo ualetudinem causatus e castris Ignatianis, inuitis scilicet sodalibus, discessit;« Rešetar,⁵⁰ a Krasić: »Post annos octo valetudinem causatus e castris Ignatianis, inuitis licet sodalibus, discessit;«⁵¹ I tu je, čini mi se, bolje pročitao Rešetar.

Potom Rešetar pogrešno donosi: »alter deinde uir summus Iustus nempe Fontaninus Archiepiscopus Anciranus, qui ...«,⁵² Krasić pak: »alter deinde vir summus Iustus nempe Fontaninus, archiepiscopus Ancyranus, qui ...«⁵³ Glavni grad u Galiciji je *Ancyra* iz čega se izvodi pridjev *Ancyranus*. Sličnu je pogreška kod Rešetara: »Rytmos continet DCLXXV octo libris ...«,⁵⁴ a treba: »Rhythmos continet DCLXXV octo libris ...«,⁵⁵ budući da *rhythmus* glasi imenica. Ostale razlike jače zadiru u samo značenje, kao npr.: »si tamen permotus, et non potius permoti speciem ultro p̄ferens«,⁵⁶ dok Krasić čita: »si tamen permotus et non potius permoti specimen ultro praefereus ...«,⁵⁷ što ima više smisla. Sadržaj osmog pjevanja epa *Uzdasi Mandalijene pokornice* Rešetar čita: »Ad Superos data Deum aperte uidet, Terrisque reddita, ubi de Diuinitate quam uiderat amplissime disseruisset, ...«,⁵⁸ a Krasić: »Ad superos elata deum aperte uidet; terrisque mox reddita, ubi de deitate, quam uiderat, amplissime disseruisset.«⁵⁹

Znatnija je razlika u navođenju naslova djela Giuseppea Sorge: »Accidentia eliminata, siue de modo existendi Christi Domini in adorando Eucharistię Sacramento sub speciebus panis, et uini, Theologico-Philosophicum opus«⁶⁰ Krasić čita: »Accidentia eliminata, sive De modo existendi Christi Domini in admirando Eucharistiae Sacramento Sub speciebus panis, et vini. Theologico-Philosophicum opus«. ⁶¹ Rešetarovo je čitanje i s teološkog gledišta pogrešno, jer nije riječ o klanjanju, nego o divljenju, tj. blaženom promatranju Božanstva pod prilikama kruha i vina u sakramentu euharistije.

⁴⁸ Rešetar, 1926.: CXXX.

⁴⁹ Crijević, 1977.: 185.

⁵⁰ Rešetar, 1926.: CXXXI.

⁵¹ Crijević, 1977.: 185.

⁵² Rešetar, 1926.: CXXXIII.

⁵³ Crijević, 1977.: 188.

⁵⁴ Rešetar, 1926.: CXXXVI.

⁵⁵ Crijević, 1977.: 192.

⁵⁶ Rešetar, 1926.: CXXXIV.

⁵⁷ Crijević, 1977.: 190.

⁵⁸ Rešetar, 1926.: CXXXVI.

⁵⁹ Crijević, 1977.: 193.

⁶⁰ Rešetar, 1926.: CXXXVIII.

⁶¹ Crijević, 1977.: 196.

Interesantna je pogreška: »Rem ad uiuum non reseco, nec ubi nitida sententia reperitur, offendar n̄evis, qui s̄epe ipsi ad uenustatem faciunt«. ⁶² Tu se neočekivano među prezentima pojavljuje futur prvi pa je to možda tiskarska pogreška. ⁶³

Među tiskarske pogreške mogla bi se uvrstiti i slijedeća: »Id peruagabit Stagira, si unde intelligas; etenim t̄o quid, apud eos est solummodo substantiē nota«. ⁶⁴ Kod Krasića: »Id pernegabit Stagira, si nude intelligas: etenim 'Tñ Quid' apud eos est solummodo substantiae nota«. ⁶⁵ Da nije slučajna tiskarska zamjena redosljeda slova /n/ i /u/, vidi se to i iz ne označavanja navodnicima grčkog »Tò« i latinskog »Quid«, a time se uvelike mijenja značenje rečenice. Čudna je Rešetarova pogreška: »Accidentium totum esse est inesse; itaque si non insunt, non sunt«. ⁶⁶ Krasić: »Accidentium totum est inesse; itaque si non insunt, non sunt«. ⁶⁷ Sličnih pogrešaka koje se mogu pripisati tiskarima ili Rešetaru čitanju ima veći broj, a gotovo redovito se značajno mijenja značenje teksta. ⁶⁸

Rešetarov odnos prema hrvatskom latinizmu djelomično se otkriva i iz njegova suda o Serafinu Mariji Crijeviću iz čijeg je djela *Bibliotheca Ragusina* priredio prva izdanja biografija Ignjata Đurđevića i Marina Držića. ⁶⁹ (Krasićevo i Rešetarovo čitanje Držićeva životopisa razlikuje se pored rečenične razdiobe i uporabe velikog slova, još kod pisanja prezimena na talijanskom i izostavljanju riječi *ingegni* kod potonjega). ⁷⁰ Značajan je sam način Rešetarova pristupa k tom izvoru podataka: »O životu i radu Đ-ćevu pisao je možda najprije o. Saro Crijević (*Serafinus Cerva*) u svojoj, na žalost još neizdanoj *Bibliotheca Ragusina*, koju je (u 4 debele knjige) napisao g. 1740.–1742.; njegova se Đ-ćeva biografija iznosi za prvi put na svijet ovdje kao 1.vi prilog, po autografu piščevu što se čuva u biblioteci Dominikanskoga samostana u Dubrovniku; ona je prilično duga, ali i prilično mršava, jer u njoj više ima praznih riječi negoli konkretnih vijesti o Đ-ćevu životu i tačnih podataka o njegovijem djelima.«

⁶² Rešetar, 1926.: CXXXIX.

⁶³ Usp.: »Rem ad vivum non reseco, nec ubi nitida sententia reperitur, offendor naevis, qui saepe ipsi ad venustatem faciunt.« Crijević, 1977.: 197.

⁶⁴ Rešetar, 1926.: CXXXIX.

⁶⁵ Crijević, 1977.: 197.

⁶⁶ Rešetar, 1926.: CXL.

⁶⁷ Crijević, 1977.: 198.

⁶⁸ Npr.: »itemque, ut Ecclesia canit, nullam rei scissuram fieri, quę ubique et semper est tota.« Rešetar, 1926.: CXLI, a Krasić: »itemque, ut Ecclesia canit, nullam rei scissuram fieri, quae ubique et semper est tota.« Crijević, 1977.: 199. Zatim Krasić: »quibus confutare n̄isus est, quae ... » Crijević, 1977.: 196, a Rešetar: »quibus confutare visus est, quę ...« Rešetar, 1926.: CXXXVIII. To je jedino mjesto na kojem je Rešetar u latinskom tekstu za glas [v] upotrijebio znak [v].

⁶⁹ Uz rad *Život Marina Držića* kao 1. prilog. Držić, 1930.: CXIX–CXXI.

⁷⁰ Krasić donosi: »e pellegrini ingegni ogniuno sa...« Crijević, 1977.: 382. Rešetar pak: »e pellegrini, ogn'uno sa etc.« Držić, 1930.: CXX. Krasić Držićevo prezime u pohvali Nikole Gučetića čita »*Darxa*«, a Rešetar »*Darscia*«.

I tu je razvidna tipična Rešetarova podvojenost: žali što Crijevićeva *Bibliotheca Ragusina* nije tiskana i dostupna, a s druge strane, i nije velika šteta jer je »mršava« i jer »u njoj više ima praznih riječi negoli konkretnih«. Dakle, bilo bi dobro Crijevića objaviti, ali i se ne gubi mnogo time što nije tiskan. Možda taj nedefinirani Rešetarov stav dolazi iz njegove koncepcija biografije, koja je vrlo različita od prosvjetiteljske što se nalazi kod Crijevića. Rešetaru najviše smeta Crijevićeva šutnja o događajima koji su mu bili poznati (npr. Đurđevićeva ulaska u isusovački red) pa mu to otvoreno prigovara: »Ne može se vjerovati da Crijević, koji je bio nešto mlađi vrsnik Đ-ćev, nije o tome ništa znao; ako dakle nije ništa kazao, ja mislim da je to stoga što nije htio da ništa kaže«. ⁷¹ Iako Rešetar nije bio zadovoljan Crijevićevim tipom biografije, ipak ih je objavio jer se u njima nalazi najviše podataka i jer su se njima služili svi potonji književni povjesničari. ⁷²

Rešetar se osvrnuo i na obimnu Đurđevićevu prozu na latinskom. Na prvom mjestu obavještava o djelu: *Rerum Illyricarum sive Historia Rhacusanae Pars I. in qua de veteri Illyrico vel de Urbis Rhacusae progenitoribus agitur libris VIII quorum argumentum aversa pagina dabit*. Za autograf tog djela piše: »Rukopis što ga je vidio Natalić Aletić po svoj prilici je onaj što se čuva u Franjevačkoj biblioteci u Dubrovniku pod br. 260 štampanog kataloga ... po mišljenju Dr. I. Kaznačića (str. 77 kataloga) autograf Đ-ćev.« ⁷³ Rešetar o tom djelu piše prema opisu V. Makuševa i K. Vojnovića kako sam priznaje: »O tom materijalu, koji meni nije bio pristupačan, mogu samo kazati po Vojnoviću da su u njemu i gotove izrađene rasprave i sirovi materijal crpan 'iz sve klasične i sredovječne grčke i latinske književnosti, te iz moderne literature sve do prve polovice XVIII. vijeka' gotovo sve je pisano na latinskom jeziku i Đ-ćevom rukom«. ⁷⁴

Prema Makuševu donosi da je Đurđević u predgovoru naglasio da su mu istina i objektivnosti najvažniji u radu na nacionalnoj povijesti (stranci su nepravedno i pogrdno pisali, a Dubrovčani su sve poljepšavali) pa će on »nastojati da bude, ako ne učeniji, a ono pravedniji i savjesniji pisac njene historije; nego opet sud će mu biti objektivan, jer, ako mu je ljubav domovine preča od svega na svijetu, istina mu je ipak preča od domovine«. ⁷⁵ Sve to nije bilo poticajno Rešetaru, jer je on već znatno ranije donio svoj sud o Đurđevićevu znanstvenom radu, koji glasi: »Naprotiv, pored sve dobre volje i velike marljivosti što je ulagao u svoj naučni rad, ne može se reći da je na tome polju osobito uspio – ako se taj njegov rad može u cjelini ocjenjivati i prosuđivati po onome što je od njega dosada publikovano i

⁷¹ Rešetar, 1926.: XL.

⁷² Usp: »Zlatović u glavnome ponavlja ono što kaže Crijević, ... napokon i Appendini pobjavlja nešto u kraće, što je našao u Crijevića«. Rešetar, 1926.: XLIII.

⁷³ Rešetar, 1926.: CXVI.

⁷⁴ Rešetar, 1926.: CXVIII.

⁷⁵ Rešetar, 1926.: CXVII.

proučeno, a to je njegovo djelo o brodolomu sv. Pavla i njegove biografije dubrovačkih književnika; po njima se naime vidi da Đ. nije solidan i objektivni historičar: djelo o sv. Pavlu pisano je s mnogo naučnoga truda, s velikim naučnim aparatom i vrlo vješto, ali, kako je dokazala i starija i novija kritika, u temelju je sasvim neosnovano; njegove su pak biografije vrlo mršave bilješke s malo konkretnih vijesti a gotovo s nikakvom ocjenom rada i djela pojedinih književnika.

Objektivnomu i trijeznomu pisanju o prošlosti domovine smetao je naime njegov veliki patriotizam, koji je zahvatio i zemlju u kojoj se je rodio, i narod iz kojega je nikao, i jezik kojim je u roditeljskom domu progovorio.«⁷⁶ Žarko Đurđevićovo domoljublje, nema nikakve dvojbe, bilo je presudno da je Rešetar sav njegov znanstveni rad ocijenio nevrijednim premda nije rukopise ni vidio, kamoli pročitao. Nasuprot Rešetaru daleko šire gleda Frangeš: »Osobito je pomno proučavao povijest Ilirije, pa se u svojim *Antiquitates Illyricae* (Ilirske starine) po mnogo čemu približio Vitezovićevu nedovršenom djelu *De aris et focis Illyriorum* (O žrtvenicima i ognjištima Ilira). Općenito razbuđen interes prema prošlosti vlastitog naroda – koji se u Talijana oblikovao kao *Italija*, *Ausonia*; u Francuza kao *Gallia*; u Nijemaca kao *Germania*; u Slavena uopće kao *Slavia*, – očitovao se u Hrvata manje kao vitezovićevska *Croatia*, više kao gajevska *Illyria*. Nastavljajući na plodnu tradiciju, – građanin sićušne ali politički neovisne republike i maran posjetilac bogatih talijanskih knjižnica – Đurđević je mogao bez vitezovićevskih strahovanja i obzira pisati o starodavnosti svoga naroda i svoga jezika, koreći poput Zoranića i Kavanjina, i poznijega Štoosa – one koji se odbijaju od materinske riječi. ... No Đurđević je većinu svojih znanstvenih tekstova ipak napisao na latinskom jeziku, ali mu je latinizam omogućio da svoja razmišljanja o jeziku, o pravopisu, o metrici, o kulturnoj i političkoj prošlosti svoga grada i svoga naroda izloži što sustavnije i po domašaju u svjetskoj 'mudroskupštini' što djelotvornije. Uostalom, javljalo se novo doba u kojem je *ratio* sve više potiskivao *emotio* u umjetnosti, u filozofiji i politici.«⁷⁷

Vjerojatno je taj isti razlog bio važan čimbenik i u procjeni Đurđevićeve poezije na latinskom.⁷⁸ Vrlo su divergentni Rešetar i Đurđević u tim poimanjima. Svakako i u tom treba djelomično tražiti Rešetarov prezir Đurđevićevih znanstvenih radova i površnost prema zbirci latinskih pjesama. Gortan je dokazao da Rešetar nije bio sposoban prirediti *editio princeps* Đurđevićeve elegije Vici Petroviću i da je pogriješio navodeći broj

⁷⁶ Rešetar, 1926.: LVII.

⁷⁷ Frangeš, 1983.: 110–111.

⁷⁸ Usp.: »Taj njegov patriotizam kod njega vrlo često izbija, n. pr. u dvije latinske pjesme upravljene dubrov. Isusovcu O. Mihi Mondegađu u Napulj, kojim ga potiče da pjeva o svojoj domovini (Mat. II., 73–74), ili u latinskom epigramu 'In Grilum Dalmatam Italzantem (u zborniku *Poetici lusus* na l. 132), gdje izvrgava ruglu Dalmatinca, to jest Slavena, koji hoće da bude Talijanac«. Rešetar, 1926.: LVII–LXVIII.

pjesama u zbirci *Poetici lusius varii* (Rešetar je pogriješio, piše Gortan, što se oslonio na Indeks, a nije kontrolirao broj pjesama u tekstu.)⁷⁹ što je za njegov pozitivistički pristup, može se reći, kardinalna pogreška. Među takve greške može se uvrstiti i to da Rešetar nije zamijetio da u zbirci ima nedovršenih pjesama kao što je epinikij *B. Aloisius Gonzaga a profana ad sacram militiam transcriptus*,⁸⁰ te da je goli naslov bez ijednog stiha (*Pomorum affluentiam describetis.*)⁸¹ ubrojio kao pjesmu.

Sva ta površnost, koju je vješto prekrpio u opisu rukopisa detaljnim navođenjem na kojoj se stranici i dijelu stranice nalaze pjesme u rukopisu,⁸² nije spriječila Rešetara da kaže: »Ali od tih njegovijeh najstarijih latinskih pjesama sačuvala nam se je samo jedna – ona već pomenuta pjesnička poslanica Matijaševiću koja je za nas mnogo važnija i nama mnogo milija negoli cijela hrpa njegovijeh bezličnijeh potonjih latinskih pjesama.«⁸³ Danas su srećom Rešetarove prosudbe sasvim odbačene i Đurđevićev pjesnički opus bez obzira na jezik gleda kao na cjelinu. »Kontradiktoran u osobnom životu i u intimnoj lirici, istovremeno i pobožan prevodilac psalama (*Saltijer slovinski*) i lascivan pjesnik (*Suze Marunkove*), Đurđević je, čini se, takav bio i u javnom životu. No sve mu to valja oprostiti jer je u stoljeću koje se već upravljalo prema znanstvenom latinizmu i racionalnoj erudiciji progovorio glasom nepatvorene poezije i baroknoga slovinskog rodoljublja: kao vrstan latinski pjesnik (*Poetici lusius*; Pjesničke vježbe, 1708.), i kao pisac života i djela nekih zaslužnih Dubrovčana (*Vitae et carmina nonnullorum illustrium civium Rhacusinorum*; Životi i pjevanja nekih znamenitijih građana dubrovačkih)«. ⁸⁴ Rešetar je otvoreno priznao da nije vidio rukopise sa znanstvenim Đurđevićevim radovima: »O tome materijalu, koji meni nije bio pristupačan, mogu samo kazati po Vojnoviću.«⁸⁵ Rešetar nije mogao razumjeti Đurđevićev latinski opus jer ga nije ni pročitao. Korektno je preporučio da će se zbirkom *Poetici lusius varii* morat pozabaviti koji naš klasični filolog, a slično je zaključio i glede rukopisa *Antiquitates Illyricae* misleći i na druge znanstvene radove: »Trebaće da se nađe ko će i proučiti sve ove rukopise i konstatovati prije svega njihov

⁷⁹ Gortan, 1956.: VIII.

⁸⁰ Đurđević: 1956.: 159–165.

⁸¹ Đurđević: 1956.: 252.

⁸² Usp: »Đ. je pisao gotovo sve do 146 lista inkluzivno i još 2 stiha na vrhu prednje strane 147. lista, ali je druga ruka napisala 3 posljednja stiha na [istu] 71b, pa l. 72a-73b i 5 prvih stihova na l. 74a (l. 75 je prazan) te l. 76a-79a i 5 prvih stihova na l. 79b; zatim je treća, mnogo ljepša ruka napisala na l. 147–160 22 pjesme«. Rešetar, 1926.: LXXXVIII. Zatim o vremenu nastanka pjesama piše: »Da pjesme ne idu hronološkim redom vidi se po tome što je uz natpis nekih dodana godina, bez sumnje kada su postale, pa vidimo da idu jedna za drugom ove godine: g. 1703. na l. 1a-3a, 9a, 13b; g. 1700. na l. 16a, g. 1702. na l. 17a; g. 1701. na l. 18a; g. 1702. na l. 23a; g. 1700. na l. 24a, 25b i 28b; ...«. Rešetar, 1926.: LXXXIX.

⁸³ Rešetar, 1926.: LXXXVII.

⁸⁴ Frangeš, 1983.: 110.

⁸⁵ Rešetar, 1926.: CXVIII.

međusobni odnošaj; naročito trebaće da se utvrdi kako stoje sačuvani materijal prema Đ-ćevu planu od g. 1735«. ⁸⁶

To najrječitije govori o njegovu odnosu prema hrvatskom latinitetu. Da bi otklonio od sebe odgovornost u odlomku Što je ušlo u ovu drugu knjigu, tj. Đurđevićih djela piše Rešetar: »Po želji uprave Jugoslavenske akademije nijesam uzeo u novo izdanje Đorđićevijeh ... djela njegove latinske i talijanske pjesme«. ⁸⁷

Pogrešna je i Rešetarova zaključna misao (»Nadamo se da će prvo kritičko izdanje Đ-ćevijeh srpskohrvatskih djela pobuditi i nešto veći interes za ovoga zaslužnog našeg književnika.«) ⁸⁸ jer se iz toga mogla steći samo parcijalna slika o pjesniku i povjesniku Đurđeviću, za koga F. Švelec kaže da je drugi vrhunac baroka i logično finale dubrovačke književne tradicije. ⁸⁹ Činjenica je da Akademija nije više povjerala Rešetaru da priredi nekog pisca čiji je opus dvojezičan.

Premda je Milan Rešetar završio studij klasične filologije u njegovoj koncepciji hrvatske književnosti (koju on zove našom) latinitet nije bio njezin sastavni dio. Takvo mišljenje je dijelio s ostalim članovima svog razreda Akademije, kako se to vidi iz izjave da po želji Akademije nije uvrstio Đurđevićeve »latinske i talijanske pjesme« u kritičko izdanje *Djela za ediciji Starih pisaca hrvatskih*. Ulomci iz Crijevićeva djela *Bibliotheca Ragusina* što ih je objavio nisu ništa drugo u Rešetarovim očima nego samo izvori, kao i sva ostala arhivska građa. U taj isti koš stavio je Rešetar i Đurđićevu elegiju Vici Petroviću koju i nije bio kadar prirediti za tisak.

Literatura:

- Bogdanović, David, *Pregled književnosti hrvatske i srpske*, knj. 1, izd. 3, Zagreb, 1933., (1. izdanje 1914.).
- Bogišić, Rafo, »Đurđević Ignat«, u: *Hrvatski biografski leksikon*, 3, Zagreb, 1993., 763–767.
- Bratulić, Josip, »Milan Rešetar«, u: *Milan Rešetar, Tomo Matić, Franjo Fancev, Josip Badalić, Slavko Ježić, Jakša Ravlić, Izabrana djela*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 121/I, Zagreb, 1983., 7–14.
- Bratulić, Josip, »Milan Rešetar«, *Dubrovački horizonti*, XVII, br. 25, 93–95; Zagreb, 1985.
- Crijević, Serafin Marija, *Bibliotheca Ragusina*, Tomus alter et tertius, (Editionem princepem curavit et prooemium conscripsit S. Krasić), Zagreb, 1977.
- Deanović, Mirko, »Milan Rešetar«, u: *Ljetopis JAZU*, knj. 54, Zagreb, 1949.

⁸⁶ Rešetar, 1926.: CXIX–CXX.

⁸⁷ Rešetar, 1926.: XVII.

⁸⁸ Rešetar, 1926.: CXXIX.

⁸⁹ Bogišić, 1993.: 766.

- Držić, Marin, *Djela* (za štampu priredio Milan Rešetar), *Stari pisci hrvatski*, knjiga VII, 2. izdanje, Zagreb, 1930.
- Đurđević, Ignjat, *Djela*, (za štampu priredio M. Rešetar), knjiga 1. (Pjesni razlike i Uzdasi Mandalijene pokornice), *SPH*, knj. 24, Zagreb, 1918.
- Frangeš, Ivo, *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb, 1987.
- Gortan, Veljko, »O Rešetarovu tekstu jedne Đurđevićeve latinske pjesme«, u: *Živa antika*, God. III, str. 288–289; Skopje, 1953.
- Gortan, Veljko, »Predgovor«, u: Ignjat Đurđević, *Poetici lusius varii – Latinske pjesni razlike* (tekst priredio, uvod napisao i kazalo imena sastavio V. Gortan – odabrane pjesme preveo i bilješke napisao N. Šop), Zagreb, 1956.
- Leto, Maria Rita, *Milan Rešetar*, Zagreb, 1989.
- Matić, Tomo, »Prof Milan Rešetar«, u: *Nastavni vjesnik*, God. L, br. 3, str. 244–247; Zagreb, 1942., (siječanj–veljača 1941.–1942.).
- Rešetar, Milan, »Predgovor«, u: Ignjat Đurđević, *Djela*, (za štampu priredio M. Rešetar), knjiga 1. (*Pjesni razlike i Uzdasi Mandalijene pokornice*), *SPH*, knj. 24, Zagreb, 1918.
- Rešetar, Milan, *Život i rad Injacija Džordži (Đurđevića)*, u: Ignjat Đurđević, *Djela* (za štampu priredio M. Rešetar), knj. 2, *SPH*, knj. 25, Zagreb, 1926. XXIII–CXXIX.
- Rešetar, Milan, »Pisma Ignjata Đurđevića (Đorđića) i Dum Đura Matijaševića (Mattei)«, u: *Grada za povijest književnosti hrvatske*, knj. 11, str. 124–144; Zagreb, 1932.
- Rešetar, Milan, »Moj školski drug i prijatelj A. Drobac«, u: *Dubrovnik*, XXV, br. 4, str. 2–3; br. 5, str. 2–3; br. 6, str. 2; br. 7, str. 2–3; *Dubrovnik*, 29. januara, 5., 12. i 19. februara 1938.
- Šurmin, Đuro, *Povijest književnosti hrvatske i srpske*, Zagreb, 1898.
- Vodnik, Branko, *Povijest hrvatske književnosti*, knj. I, Zagreb, 1913.

REŠETAROV ODNOS PREMA HRVATSKOM LATINITETU

Sažetak

U žiži Rešetarova znanstvenog rada i kolekcionarske strasti nalazila se prije svega kulturna povijest, jezik i književnost starog Dubrovnika. Iz vrlo plodnog i raznovrsnog znanstvenog opusa (preko 260 radova) i kritičkog izdanja djela Dž. Držića, Š. Menčetića, M. Vetranovića, M. Držića, I. Đurđevića i I. Gundulića (koje je priredio za Akademijin niz *Stari pisci hrvatski*) razvidan je Rešetarov odnos prema hrvatskom latinitetu, iako ga nigdje nije izričito iznio. Najbolje ga ilustrira kritičko izdanje Đurđevićevih djela. Može se reći da je Rešetar iz goleme rukopisne baštine, pisane latinskim jezikom, na svjetlo dana iznosio samo ono što je nužno da osvijetli život i stvaralaštvo tog pisca. Nešto je blagonakloniji bio prema tiskanim djelima. U kritičkim izdanjima je zamjetna diskriminacija između hrvatskih i latinskih djela istog pisca. Priređujući djela nekog pisca nije uvrštavao i latinska, osobito ako su u rukopisu, jer je smatrao da to nije njegova dužnost. Tome je prvotni uzrok to što je držao da nacionalnu književnost tvore samo djela napisana na jeziku toga naroda, a to je bilo u skladu s romantičarskim nazorima.

REŠETAR UND DIE KROATISCHE LATEINISCHE LITERATUR

Zusammenfassung

Im Brennpunkt von Rešetars wissenschaftlicher Arbeit und seiner Sammelleidenschaft standen vor allem die Kulturgeschichte, Sprache und Literatur des alten Dubrovnik. Aus dem sehr fruchtbaren und vielfältigen wissenschaftlichen Opus (mehr als 260 Arbeiten) und der kritischen Ausgabe der Werke von Dž. Držić, Š. Menčetić, M. Vetranović, M. Držić, I. Đurđević und I. Gundulić (für die Akademie-Edition *Stari hrvatski pisci*) wird Rešetars Verhältnis zur kroatischen lateinischen Literatur ersichtlich. Am besten veranschaulicht wird es durch die kritische Ausgabe der Werke Đurđevićs. Man kann sagen, dass Rešetar aus dem gewaltigen handschriftlichen Nachlass in lateinischer Sprache nur das ans Tageslicht brachte, was erforderlich war, um das Leben und Werk dieses Schriftstellers zu beleuchten. Etwas mehr Wohlwollen brachte er den gedruckten Werken entgegen. In den kritischen Ausgaben ist eine Diskriminierung zwischen den kroatischen und den lateinischen Werken ein und desselben Autors zu bemerken. Bei der redaktionellen Bearbeitung der Werke eines Autors pflegte er die lateinischen auszulassen, insbesondere wenn sie als Manuskript vorlagen, da er sich zu dieser Arbeit nicht für verpflichtet hielt.

Sl. 18.: Petar Petrović Njegoš: *Luča mikrokozma*.
Priredio za štampu M. Rešetar, Beograd, 1923.

Milan Rešetar kao njegošolog

Pregledni članak
UDK 821.163(497.16) (091)

Uvod

Milan Rešetar (1860.–1942.) je preko pedeset godina proučavao život i književno djelo Petra II. Petrovića – Njegoša (1888.–1941.). Sa sigurnošću se može reći da je bio utemeljivač naučne filološke njegošologije, najveći njegošolog svojega doba i najbolji poznavalac *Gorskog vijenca*. Od njega su pozniji njegošolozi sve do dana današnjega mnogoštošta baštinili. U proučavanju Njegoševa literarnog opusa došao je do punog izražaja Rešetarov književnoistorijski pristup zasnovan na njegovome dobrom poznavanju slovenske i klasične filologije kao najuže studijske struke.

Milan Rešetar je život i književno djelo Njegoševo izučavao u duhu i u skladu s tekovinama nauke o jeziku i književnosti vladajućijem u njegovom ambijentu i vremenu. Tijem naukama se uporedo aktivno široko bavio i to je u slučaju proučavanja Njegoša bila srećna okolnost. Njegov naučni rad iz oblasti njegošologije pretežnijem dijelom sadrži u pozitivnom smislu shvaćen pozitivistički pečat pripadnosti vukovskoj filološkoj školi iz vremena kad je već bila trijumfalno pobijedila u Srbiji, Hrvatskoj, Crnoj Gori i Bosni i Hercegovini, kada je Vuk bio kulturna ličnost, ali i određene nedostatke i ograničenja karadžićevskoga filološkog i monogenetskoga pristupa. Nije bez značaja ni činjenica što je u dubrovačkoj gimnaziji bio među prvijem đacima koji su učili na narodnom jeziku i u Splitu (1884.–1891.) prvi nastavnik, poučavalac učenika na maternjem jeziku.¹

Rešetarovo dugogodišnje i svestrano istraživanje života i rada Petra II. Petrovića – Njegoša zaslužuje da bude studiozno, monografski obrađeno. Kako to nije moguće zbog ograničenoga raspoloživog prostora ovoga članka, prinuđen sam da dâm samo opšti pogled na Milana Rešetara kao njegošologa. A to znači da ću u njemu ukazati na njegove glavne historiografske saznanje konture izučavanja Njegoševa života i rada, tj. na Rešetarov veliki doprinos njegošologiji, ali jedanak i naznačiti što je u tome izučavanju na današnjemu nivou naučnog saznanja neprihvatljivo, ispravljeno i

¹ M[irko] De[anović], »Rešetar, Milan«, *Enciklopedija Jugoslavije*, 7, R-Srbija. Izdanje i naklada Jugoslavenskog leksikografskog zavoda, Zagreb, MCMLXVIII, str. 66.

kao takvo već prevaziđeno. To je moguće uraditi saobrazno s poznatom Njegoševom porukom: »Vrijeme je majstorsko rešeto«. Dakle, iz rečenog razloga nijesam u mogućnosti da u pojedinostima dokumentujem Rešetarov pristup Njegošu, da njegovo moguće portretisanje toga književnog velikana Rešetarovijem doprinosom obavim studioznije, produbljeno.

Opšti pogled na Milana Rešetara kao njegošologa ovde se uglavljuje idući od opšteg prema posebnom. To je nužno učiniti, a posebno monografsku obradu toga odnosa, ako se zna da je o tome u povijesti književnosti malo pisano, samo uzgred i sporadično. Tako, primjera radi, ne uzimajući u obzir polemičke osvrte, prigovore i kritike njegova pisanja o Njegošu od strane pojedinijeh njegošologa s kojima je i sam polemisao u toku života i rada, valja spomenuti Mirka Deanovića i Vladimira Osolnika.

Mirko Deanović se jedino ukratko osvrnuo na Rešetarovo priređivanje, izdavanje i naročito komentarisanje *Gorskog vijenca* u okviru širega razmatranja života i rada Milana Rešetara. U tome osvrtu izrekao je ocjenu da »1890. daje njegov najbolji tekst s opširnim uvodom i komentarom, koji je, neprestano dotjerivan i usprkos kritikama i polemikama, do 1940. doživio deset izdanja (8 ćirilicom i 2 latinicom)«. ² Bilo bi dobro u budućijem studioznijim proučavanjima Rešetara kao njegošologa uporediti sva ta izdanja i videti što je u njima izostavljao, mijenjao i novo donosio. To i zbog toga što je studioznijem izučavanjem *Gorskog vijenca* dao najveći doprinos njegošologiji.

Vladimir Osolnik je Rešetarov odnos prema Njegošu kao povjesničaru književnosti obradio vrlo sažeto, sintetički, u poglavlju o najranijim pogledima srpskih kritičara na Njegoša i njegovo literarno djelo monografije o Petru II. Petroviću – Njegošu u istoriji književnosti. Za tu najuopšteniju sintezu može se kazati da iz razumljivijeh razloga donosi samo osnovne naznake kao orijentire Rešetarova književnopovijesnog doprinosa njegošologiji³, pri čemu ga nikako nije trebao tretirati kao srpskoga historičara književnosti i kritičara, nego kao hrvatskog naučnika.

Rešetar kao Njegošev bio-bibliograf

Prvo je sam Milan Rešetar zaključno s 1930. godinom po godištima anonimno objavio *Bibliografiju Milana Rešetara* (1883.–1930.) su 203 jedinice.⁴ Potom je Mirko Deanović nakon njegove smrti pečatao *Kronologijski pre-*

² Dr. Mirko Deanović, »Milan Rešetar«, *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1946.–1948.*, knjiga 54, str. 349; Zagreb, 1949. O Rešetarovu komentaru *Gorskog vijenca* Marie Rite-Leto biće zbora naprijed.

³ Vladimir Osolnik, *Istorija književnosti o Petru II Petroviću Njegošu*, Njegošev institut. Monografije i studije. Knjiga 3, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica, 1999., 75, str. 84–87.

⁴ *Zbornik iz dubrovačke prošlosti*. Milanu Rešetaru o 70^{oj} godišnjici života prijatelji i učenici, Dubrovnik, 1931., str. 487–495.

gled Rešetarovih radova su 267 jedinica.⁵ Idući po godištima kada su radovi napisani ili dovršeni, Milan Rešetar je o Petru II. Petroviću – Njegošu objavio sljedeće radove (idući po Rešetarovome i Deanovićevom popisu):

1. »Zur Erklärung des 'Gorski Vijenac'«, *Archiv für slav. Phil.*, XI, 289–297; Berlin, 1888.
2. *Gorski Vijenac vladike crnogorskoga Petra Petrovića Njegoša*. Uvod i komentar napisao Milan Rešetar, Zagreb, 1890.
3. »O 'Gorskom Vijencu' vladike Petra Petrovića Njegoša«, *Prosvetni Glasnik*, XII, br. 11, 666–668; Beograd, 1891.
4. »K tumačenju 'Gorskog Vijenca'«, *Javor*, XVIII, br. 47, str. 745–747; Novi Sad, 24. novembra 1891.
5. »K tumačenju 'Gorskog Vijenca'«, *Glas Crnogorca*, XX, br. 51; Cetinje, 1891.
6. *Gorski Vijenac*, 2^{go} izdanje, Biograd, 1892.
7. »Rukopis 'Gorskog vijenca'«, *Stražilovo* V, br. 17, str. 265–269; Novi Sad, 1892.
8. »Jedno pismo vladike Petra Petrovića Njegoša«, *Stražilovo* VI, br. 14, str. 217–218; Novi Sad, 4. aprila 1893.
9. »Povodom knjige g. Pavla Popovića o 'Gorskom Vijencu'«, *Brankovo Kolo*, VIII, br. 4 i 5; Karlovci, 1902.
10. »K tumačenju 'Gorskog Vijenca'«, *Ibid.*, br. 8.
11. *Gorski Vijenac* (1904.), 3.^{će} izdanje, Zagreb, 1905.
12. *Gorski Vijenac* (1904.), 4.to izdanje, Zadar, 1905.
13. »Der 'Gorski Vijenac' in slovenischer Uebersetzung«, *Archiv für slav. Phil.*, XXX, 281–283; Berlin, 1909.
14. *Gorski Vijenac*, 5.to izdanje, Biograd, 1909.
15. *Gorski Vijenac*, 6.to izdanje, Biograd, 1912.
16. *Manje pjesme Petra Petrovića Njegoša*, Biograd, 1912.
17. *Gorski Vijenac*, 7.mo izdanje, Biograd, 1920.
18. »K tumačenju 'Gorskoga Vijenca'«, *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, I, sv. I, str. 135–138; Beograd, 1921.
19. *Gorski Vijenac*, 8.mo izdanje, Beograd, 1923.
20. Petrović Njegoš P., *Celokupna dela* I–II, Beograd, 1926.–1927.
21. »K tumačenju 'Gorskoga Vijenca', *Srpski književni glasnik*, n. s., XVI, br. 7, str. 534–539; Beograd, 1. decembar 1925.
22. *Gorski Vijenac*, IX. izdanje, Beograd, 1928.
23. »O autorstvu dviju Vladičinih pjesama«, *Zetski Glasnik*, VI, br. 42–43, str. 3; Podgorica, 27. maja 1934.
24. »Novo izdanje Njegoševih djela«. Referat, *Južnoslovenski filolog* XV, str. 215–232; Beograd, 1936.

⁵ Dr. Mirko Deanović, nav. djelo, str. 352–361.

25. P. Petrović Njegoš, *Il serto della montagna*, Versione di U. Urbani, commento di M. Rešetar, Milano, 1939.
26. »Njegoševa pisma«, *Srpski književni glasnik*, N.S., knj. LXI, br. 1, str. 38–41; Beograd, 1. septembar 1940.
27. *Gorski Vijenac*, X. izdanje, Beograd, 1940.
28. P. Petrović Njegoš, *Il serto della montagna*. Versione di U. Urbani. Referati, II, XIX, Beograd, 1940. i *Srpski književni glasnik*, Beograd, 1. VI. 1940.
29. »Kako je sam Njegoš sebe zvao?«, *Srpski književni glasnik*, N.S., LXII, br. 2, str. 116–118; Beograd, 16. I. 1941.
30. »Još jedna Njegoševa slika«, *Ibid.*

Kao što se iz ovoga popisa vidi, 30 Rešetarovijeh bibliografskih jedinica o Njegošu predstavlja dovoljan broj da se o njemu kao njegošologu napiše monografija. Iz njega je još očito i to da se najviše bavio *Gorskim vijencem* kao najomiljenijim pjesnikovim djelom. U njegovijem prvim četirima izdanjima toga djela nije se zanimao Njegoševom biografijom. Iz izdanja u izdanje sve više šireći saznajne horizonte o njemu, docnije je u djelokrug svojega rada uključio i izučavanje njegova života. Tako tek peto izdanje kao proširenije sadrži poglavlje: 1. »Život i politički rad« (IX.–XXXV.).⁶ Rešetar u tome poglavlju govori o društveno-političkim prilikama kao književnoistorijskim okvirom pjesnikova literarnog rada od pada Crne Gore pod tursku vlast (1499.) pa sve do njegove smrti 1851. godišta. Navlastito je posvetio široku pažnju Njegoševoj vladalačkoj djelatnosti na temelju saznanja do kojijeh je tadašnja istoriografija bila došla.

Kad je zbor o godištu rođenja mladog Njegoša, Rešetar se kolebao između netačnog 1811. i tačnoga 1813. Ovde treba istaći Rešetarov posve tačan sud da je Simeon Milutinović – Sarajlija kao učitelj (1827.–1831.) od Radivoja kao povjerenog mu učenika »bez sumnje i učinio od mladog Crnogorca vatrena Srbina i Slavena«.⁷ Taj uticaj uz Karadžićev, kako će se naprijed videti, bio je presudan na to što se mladi Njegoš indoktrinirao konfesionalnijem (pravoslavnim) te filološkim i monogenetskim »srpstvom«.

Osim biografije i bibliografije, Rešetarov bio-bibliografski portret Njegoša još sačinjavaju: izdanja, komentari, proučavanja i prijevodi *Gorskog vijenca*, U vremenskom rasponu od pedeset godišta, od njegova prvog do desetak izdanja, pratio je i registrovao što je sve koje izdanje donosilo novo, što i kakve su se ispravke vršile u njegovome komentarisanju ispravljajući i sam svoje grješke na koje su ukazivali njegovi kritičari, koji su njeošolozi i kako pisali o *Gorskom vijencu* te na koje je sve strane jezike preveden i kakvi su kvaliteti tijeh prijevoda.

⁶ *Gorski Vijenac vladike crnogorskoga Petra Petrovića Njegoša*, peto izdanje s komentarom Milana Rešetara. Izdanje knjižare S. B. Cvijanovića. U Biogradu, 1909. I njega ću se donekle držati.

⁷ Isto, XXVI.

Rešetar kao njegošolog vukovske škole

Karadžićeva *Glavna pravila za južno narječje* kao pravopisna norma uglavljena su na zaključcima bečkoga Književnog dogovora iz 1850. godišta. Kao takva, oslonjena su na preambuli tih zaključaka »da jedan narod treba jednu književnost da ima«. ⁸ Iza te preambule su stajali Ivan Kukuljević, dr. Dimitrije Demeter, Ivan Mažuranić, Vinko Pacel i Stjepan Pejaković, s hrvatske, Vuk Stefanović-Karadžić i Đuro Daničić, sa srpske, i Franjo Miklošić, sa slovenske strane kao potpisnici. ⁹ U njezinoj se pozadini nalazila Karadžićeva teza: »tako vrlo lasno može biti da su Srbi i Hrvati, kad su amo dolazili, bili jedan narod pod dva različita imena«, tj. »Srbi = Srbohrvati«, pogrješno utemeljene na dvama plemenskim mjesto socijalno-statusnim nazivima iz *Spisa o narodima* ili *O upravljanju carstvom* (*De administrando imperio*) Konstantina VII. Porfirogeneta. ¹⁰ Vuk Karadžić je tu tešku zabludu preuzeo od Slovenca Jerneja Kopitara koji je »bio pobornik teze o vezivanju naših dijalekata za određene narode: što-Srbi, ča-Hrvati, kaj-Slovinci«. ¹¹ Polazeći od toga, Karadžić je u članku »Srbi svi i svuda« (iz *Kovčezica*, Beč, 1849.) smatrao da su gotovo svi južnoslovenski štokavci sva tri vjerozakona (grčkoga, rimskog i turskoga), ne samo bosanski, crnogorski, hrvatski, srpski nego čak i makedonski pa velikijem dijelom i bugarski, »Srbi = Srbohrvati« kao jedinstven narod i nacija samo zato što se služe navodno jedinstvenijem »srpskim = srpskohrvatskim«, odnosno »hrvatskim ili srpskim« jezikom kao sinonimom. ¹² Tako je stvoren svesrpski etnički i jezički unitarizam i centralizam.

Pogledajmo sada kako se Rešetar etnički samoidentifikovao i kako je Njegoša narodnosno i nacionalno tretirao i atribuirao.

M. Deanović konstatuje da od svih nastavnika u gimnaziji na Rešetara je najviše uticao Pero Budmani koji je bio prvi profesor »srpskohrvatskog« jezika u toj školi i nekoliko godišta ranije izdao prvu potpunu gramatiku »našega jezika, *Gramatica della lingua serbo-croata (illirica)*, Vienna, 1866.–67.«. Pišući pola vijeka kasnije nekrolog svomemu prvome velikom učitelju ¹³, Rešetar se još živo šeća ličnih veza s njim: »Specijalno za srpshrv. jezik mnogo smo od njega učili i naučili ... a i razgovor s njim bio

⁸ Bečki Književni dogovor u knjizi *Piši kao što zboriš*. Glavna pravila crnogorskoga standardnoga jezika dr Vojislava Nikčevića, Crnogorsko društvo nezavisnih književnika, Podgorica, 1993., str. 75.

⁹ Isto, str. 77.

¹⁰ Vuk Stefanović Karadžić, *Etnografski spisi*, Sabrana dela Vuka Karadžića, knjiga sedamnaesta, priredio Mil. S. Filipović, Prosveta, Beograd, 1972., str. 42–43.

¹¹ Asim Peco, »Naš jezik i njegovo ime«, *Sveske*, br. 5–6, *Jezik i nacionalni odnosi*, Institut za proučavanje nacionalnih odnosa, Sarajevo, 1984., str. 344.

¹² Dr Vojislav Nikčević, »Karadžićevo filološko i monogenetsko štokavsko 'srpstvo'« u knjizi *Crnogorski jezik*. Geneza, tipologija, razvoj, strukturne osobine, funkcije, tom II (Od 1360. do 1995. godine), Matica crnogorska, Cetinje, 1997, str. 372–396.

¹³ M. Rešetar, »P. Budmani«, *Ljetopis Jugoslavenske akademije*, 39; str. 96–98; Zagreb, 1925.

je neprestana lekcija iz našega jezika ... Mi smo ga obožavali ... 'Gospar Pero' znao je sve, to je bio naš živi Konversations-Lexikon, od kojega smo mi crpli veliku korist, i to ne samo za naše opće obrazovanje, nego i za naš karakter ... Naprotiv, treba da sasvim odlučno odbijem, što mu se i privatno i javno prigovaralo, t. j. da je 'posrbļjavao' svoje učenike: on je bio samo oduševljeni pristaša Vukov ... ali inače u školi nije se nikada bavio politikom niti je u narodnom pogledu pravio razlike među 'Hrvatima' i 'Srbima', a ako je velika većina njegovih učenika dotada neutralnog Dubrovnika prešla na srpsku stranu, tomu je uzrok, što je već tada u Dubrovniku uopće bila takva politička atmosfera, da se je od Srbije očekivalo ujedinjenje i oslobođenje našega naroda« – piše Milan Rešetar.

Mirko Deanović i dalje upućuje na Rešetara koji se i 1938. šeća s više detalja u intimnome članku posvećenome svojemju školskom drugu Dropcu, đe uz ostalo ironično ističe: »Posrbio nas je uprav Dalmatinac Stj. B[otteri], profesor matematike i fizike, koji nam je dokazivao da mi Dubrovčani moramo biti 'Hrvati' a ne smijemo biti 'Srbi'; kako on nije bio ni filolog ni historičar, tako njegovi argumenti nijesu bili baš najbolji, i tako umjesto da od narodnjaka stvori Hrvate, stvorio je Srbe... Inače od hrvatstva odbijale su nas i zagrebačke školske knjige, koje su u to doba, u jezičnom pogledu, bile vrlo slabe«. M. Deanović potom dodaje da je tako Rešetar u starosti gledao na svoje mladalačko posrbļjenje, osporavajući ondašnje mišljenje Hrvata u Dubrovniku, koje se ispoljavalo u člancima M. Kušara u *Crvenoj Hrvatskoj* još 1892.¹⁴ Uz ostalo u njima se kaže i ovo: »Budmani je prvi utro put ideji srpskoj u Dubrovniku, i to na nedužnom polju filologijskom, s jedne strane priznajući se pristašom one poznate Miklošičeve nadri-nauke, da su samo čakavci Hrvati, a svi štokavci Srbi, a s druge strane uljevajući u srca svojih učenika prezir prema jeziku zagrebačke škole (što je u ono doba zaostajao u čistoći sa jezikom Vukovim) i etimologijskom pravopisu, kojim su sastavljeni bili školski tekstovi, a u isto vrijeme kujući u zvijezde ljepotu Vukova jezika... Otkad se je Budmani odalečio iz Dubrovnika, stvaranje umjetnih Srba odmah je jenjalo«. Deanović u vezi s tim podvlači da nije samo Budmani na Rešetara uticao, jer je tada kao i on jednako mislilo nekoliko savremenijeh javnih radnika. Po njemu, zapravo bi više slučajem prevagnuo kod nekoga jedan, a kod drugoga drugi od ta dva ošjećaja u gradu, đe je jedan brat mogao biti Hrvat, a drugi Srbin, đe ni sinovi niti šćeri nijesu morali zadržati »narodnost« svojijeh roditelja.¹⁵

Prema Mirku Deanoviću, Milan Rešetar u člančiću *Mea culpa*¹⁶ ispravlja svoju raniju, u Beču pod uticajem Miklošića, usvojenu zabludu o Srbima i Hrvatima kao dvama narodima. U njemu veli da je odmah nakon Jagićevijeh napomena »prišao k onima, što ne razdvajaju jedan narod zbog nje-

¹⁴ Ti su članci sabrani u posebnoj knjižici s istijem naslovom: *Dubrovnici, jesu li Hrvati?* Dubrovnik, 1892.

¹⁵ Dr Mirko Deanović, nav. djelo, str. 339–341.

¹⁶ *Zora*, III, br. 2, str. 49–52; Beč, 1912.

gova dva imena, nego naprotiv ne čine nikakve razlike između 'srpskoga' i 'hrvatskoga', priznavajući opravdanost jednoga i drugoga imena za cijeli opseg našega naroda i jezika«. Tu svoju javnu političku ispovijest završava riječima: »Tako sam ja od separatiste postao unitarac te se iskreno veselim što je sadašnja omladina pametnija negoli smo bili mi«. To se manifestuje i u njegovoj posljednjoj raspravi *Najstariji dubrovački govor* iz 1941. godišta: »Za mene su Srbi i Hrvati jedan narod s dva imena i smatram da je Dubrovnik toliko srpsko koliko hrvatsko mjesto. Ako pak ko ustraje pri diobi srpskog i hrvatskog jezika u dva jezika, onda moram reći, da je Dubrovnik po jeziku bio uvijek srpsko mjesto«. ¹⁷

Iz izloženog se jasno vidi da je Milan Rešetar po svemu bio vukovac, pristalica Karadžičeve promašene filološke i monogenetske teorije o južno-slovenskijem štokavcima kao »Srbima/Srbohrvatima« na podlozi »srpskoga/srpskohrvatskog« jezika. Na tu teoriju najprije ga je uputio Pero Budmani. Njoj je, poslije određenijeh lutanja, ostao vjeran do kraja života poput Stefana Mitrova Ljubiše kao takođe revnosnog vukovca ¹⁸ koji je pisao: »*Srb* i *Hrvat* jesu, kako je mislim, etimologična sinonima, kao *hleb* i *kruh*, pak se ne mogu bez grehote lučiti ni jezikoslovno ni zemnopolisno, a kamo li religiozno«. ¹⁹ To je bilo opšte mjesto.

Milan Rešetar je pristupio proučavanju Njegoša kao vukovac. U drugom izdanju *Gorskog vijenca* za Jensonov prijevod toga spjeva na švedski jezik doslovno izjavljuje da je za »žaliti što se i mi Srbi ne možemo da se njim okoristimo«. ²⁰ Iako M. Rešetar redovno upotrebljava etnonim *Crnogorci*, atribut *crnogorski*, *crnogorski govor* i *dijalekat (djalekat)* pa čak i termin *crnogorski jezik*, protivurječno tome oni su mu po štokavskoj teoriji »Srbi/Srbohrvati«, maternji im je jezik »srpski/srpskohrvatski«, pa je šljedstveno tome i Njegoš »Srbin/Srbohrvat«, pripadnik »srpskoga/srpskohrvatskog« kao maternjega mu jezika i »srpske« književnosti. Zato i veli da je »jedan od najboljih srpskih pjesnika«, koji je »najljepše povezao svoju žarku ljubav za cijeli naš narod i srpskoga i hrvatskoga imena i pravoslavne i katoličke vjere«. ²¹ A *Gorski vijenac* je »prvo vladičino djelo koje mu razglasi ime po cijelom srpstvu«. ²² Sve su to negativne strane Rešetara kao njeošologa i uopšte povjesničara jezika i literature.

¹⁷ *Narodni list*, III, br. 10; Split, 13. III. 1941.

¹⁸ Vojislav P. Nikčević, »Stefan M. Ljubiša kao vukovac u mediteranskom kontekstu« u knjizi: *Ljubišina jezička kovnica*. Od talijanaša do narodnjaka. Izdavač Crnogorski PEN centar, Cetinje, 2003., str. 79–97.

¹⁹ Stefan Mitrov Ljubiša, *Pisma*, kritičko izdanje, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti – NIO Univerzitetska riječ – Istorijski arhiv Budva. Sabrana djela IV. Pripremio Radoslav Rotković, Titograd, 1988., str. 80.

²⁰ *Gorski Vijenac vladike crnogorskoga Petra Petrovića Njegoša*, jedanaesto državno izdanje, XXII.

²¹ *Gorski Vijenac vladike crnogorskoga Petra Petrovića Njegoša*, jedanaesto državno izdanje, XXXI–XXXII.

²² *Gorski Vijenac vladike crnogorskoga Petra Petrovića Njegoša* iz 1890., str. 53–54.

Već je postalo izvjesno da Njegoševo pravoslavno (konfesionalno), filološko i monogenetsko štokavsko i versifikatorsko »srpstvo« ne predstavljaju njegov ni etnos niti pak nacion.²³ Narodnosno i nacionalno samoodređenje mu je samo Crnogorstvo.²⁴ Milan Rešetar nije posedovao snagu duha i intelekta da u to pronikne, da to dvoje razluči i kritički izade iz konfesionalnoga i Vukova filološkoga i monogenetskog štokavskoga »srpstva« kao veljijeh samoiluzija za potrebe političkijeh indoktrinacija i manipulacija XIX. stoljeća. Time je neminovno plaćao dug svojemu prostoru i vremenu. Prema tome, Njegoš je najveći crnogorski pisac čija su djela pisana crnogorskim književnim jezikom i koji isključivo pripada povijesti crnogorske literature.²⁵ Naravno, primarno isticanje Rešetarove pripadnosti vukovskoj školi, o čemu bi trebalo napisati poseban rad pod naslovom *Milan Rešetar kao vukovac*, ne znači ispuštanje iz vida ni činjenice da je proučavao Njegoša filološkim metodom na prijelazu iz XIX. u XX. vijek, koji je uz pretežne pozitivne manjijem dijelom sadržavao i određene negativne konotacije. A valja znati još i to da je bio opterećen i istoricizmom kao vladajućom doktrinom toga vremena.

Rešetar kao Njegošev tekstolog

Prema V. Osolniku, Rešetarov doprinos nauci o književnosti sastoji se u tome što je našao, istražio, proučio i upotrijebio naučne izvore, odnosno selektivan izbor tekstova, zapisa i izvještaja.²⁶ Prije toga metod koji Rešetar upotrebljava pri tumačenju i objašnjenju *Gorskog vijenca* kvalifikuje kao izrazito tekstološki.²⁷ A Maria Rita-Leto drži da M. Rešetar još od 1883. godišta počinje sastavljati komentar toga djela uvidevši odavno potrebu njegovoga kritičkog izdanja.²⁸ Može se reći da je cjelokupna Njegoševa djela tekstološki priredio i izdao nastojeći da ona poprime kritički karakter. To nije bilo jednostavno uraditi jer su nedostajali mnogi pjesnikovi autografi pa se u nedostatku originalnijeh izvornika često morao koristiti prvijem njihovim izdanjima. Dovoljno je na primjer navesti *Gorski vijenac* od čijih se 2 819 stihova u Njegoševu autografu sačuvalo samo 1 528.²⁹ Nedostatak je nadomješten korišćenjem prvoga (bečkog) izdanja iz 1847. godišta, ali je i ono u pojedinijem elementima sporno i nepouzđano, jerbo u

²³ Dr Vojislav Nikčević, »Njegoševo 'srpstvo'« u knjizi: *Crnogorski jezik*, Tom II, str. 397–423.

²⁴ Dr Vojislav Nikčević, »Njegoševo Crnogorstvo«, isto, str. 433–455.

²⁵ Vojislav P. Nikčević, *Enciklopedijska sinteza o Njegošu, Lučindan*, glas Crnogorske pravoslavne crkve, br. 7, str. 70–72; Cetinje, 2003.

²⁶ Vladimir Osolnik, nav. djelo, str. 85.

²⁷ Isto, str. 85.

²⁸ Maria Rita Leto, *Milan Rešetar*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta, Zagreb, 1989., str. 59–60.

²⁹ Jevto M. Milović, *Rukopis »Gorskog vijenca« Petra II Petrovića Njegoša*. Posebna izdanja, Knjiga 13. Odjeljenje umjetnosti. Knjiga 3, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Titograd, 1982.

njemu ima naknadnijeh intervencija koje su vršili Njegošev sekretar Milorad Medaković i Vuk Karadžić u korekturi prilikom pečatanja u Beču. Rekonstrukciju izvornijeh pjesnikovih tekstova otežava i njegov sitan, nečitak i nerazgovijetan rukopis. Rešetar je morao da uloži i veliki napor da dođe do svijeh izvornika i pečatanih tekstova Petra II., a znatan broj njih je i u pogledu autorstva bio i ostao sporan, diskutabilan.³⁰ On mu je prvi naučni tekstolog.

Sam je Milan Rešetar ostavio šedočanstvo o tome kako je priredio tekst *Gorskog vijenca* za pečatnju riječima: »Ja sam se najviše trsio da ovo moje (prvo – V. P. N.) izdanje sasvim vjerno kaže, kako je baš sam pjesnik naštao svoju pjesmu, a nijesam ni u čemu mijenjao ni popravljao osim ortografije i interpunkcije. Što se ortografije tiče, obrnuo sam sve na čisto fonetičko pisanje.«³¹ To je učinio u duhu i u skladu s Vukovijem fonološkim pravopisom iz *Glavnih pravila za južno narječje*, jer je Njegoševa knjiga u knjigopečatnji mehitarista u Beču 1847. godišta bila »štampana starom crkvenoruskom ortografijom i ima dosta pogrešaka u ortografiji i interpunkciji, koje naravno idu na račun vladčin; inače u njoj je malo štamparskih grijeha.«³² Rešetar je i sva ostala Njegoševa djela priredio prema Karadžićevijem *Glavnim pravilima za južno narječje*, po kojijema je i sam pisao.

Pobliže, M. Rešetar je, pored Njegoševa *Gorskog vijenca*, zarad toga »da se i njegove manje pjesme rasture u kritičkom izdanju po cijelome našem narodu«³³, i njih tekstološki priredio prema fonološkom pravopisu. Uz to ih je propratio kratkijem predgovorom *O ovom izdanju* (III–V) i *Popisom vladčinijeh djela* (hronološkim redom) (VII–XXIV).³⁴ Tu se bavio i autorstvom spornijeh pjesama.

Veliki ugled Milana Rešetara kao njegošologa, bolje reći njegov vodeći položaj, opredijelio je Odbor za prijenos posmrtnijeh Njegoševih ostataka na Lovćen 1925. godišta da mu povjeri kao redatoru priređivanje tekstova državnog izdanja prve i druge knjige *Celokupnih dela Petra Petrovića Njegoša*. Prva knjiga sadrži veća djela: *Gorski vijenac*, *Luču mikrokozma* i *Šćepana Malog* s člankom *Rukopis »Gorskog Vijenca«* (338–347) i *Napomenama uz ovo izdanje »Gorskog Vijenca«* (348–355).³⁵ Knjiga druga donosi

³⁰ Vojislav P. Nikčević, »Problemi autorstva nekih pjesama mladog Njegoša«, *Glasnik Cetinjskih muzeja*, VII knjiga – tom VII, str. 77–115; Cetinje, 1974.

³¹ *Gorski Vijenac* iz 1890., str. 72–73.

³² *Gorski Vijenac* iz 1890., str. 72–73.

³³ *Manje pjesme vladike crnogorskoga Petra II-og^u Petrovića Njegoša*. Izdao Milan Rešetar, Srpska književna zadruga, 141, Biograd, 1912., III.

³⁴ To izdanje poslužilo je kao predložak docnijih izdanja Njegoševijeh pjesama koje su mi bile podloga za izradu monografije (doktorske disertacije) *Mladi Njegoš*. Analitičko-komparativni presjeci pjesnikova razvoja, odbranjene na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 1975. i objavljene kao *Mladi Njegoš*. Pjesnikovi putevi ka sintezi, Obod, Cetinje, 1978.

³⁵ *Gorski Vijenac – Luča mikrokozma – Šćepan Mali* u redakciji Milana Rešetara, *Celokupna dela Petra Petrovića Njegoša*, knjiga prva, veća dela, državno izdanje, Beograd, 1926.

manja djela: *Svobodijadu*, *Manje pjesme* i *Prozu* s kratkijem *Predgovorom* Milana Rešetara (V–VI).³⁶ Zanimljivo je napomenuti da je to reprezentativno izdanje oslobođeno komentara, rječnika i podataka o izdanjima, proučavanju i prevođenju koji su se nalazili u svijem ranijim izdanjima *Gorskog vijenca* u redakciji Milana Rešetara.

Rešetar kao Njegošev književni istoričar

M. Deanović je mnijenja da Rešetar nikad ne raspravlja o metodama rada ni o načelnijem ili teoretskim pitanjima u nauci o jeziku i književnosti; on je u tome pravcu zapravo eklektik, najbliži historicizmu i pozitivističkom pravcu. Tolerantan je i priznaje druge metode rada, cijeni i ozbiljnu književnu kritiku, ali je s pravom odvaja od filološkoga pripremnog rada. Za nj je i lingvistika i nauka o književnosti iznad svega povijest. Zacijelo ne polazi od bilo kakvih unaprijed postavljenih pogleda i lingvističkih »zakonâ bez izuzetaka«, već svoje sudove izvodi deduktivno iz činjenica i njihova razvitka. Njegovo djelo stoga obiluje bogatstvom nove i pouzdane građe, utvrđenijem činjenicama i stvarnim opažanjima, tako da ono zadržava svoju vrijednost i bez obzira na promjene gledišta i teorija.³⁷ Odlučan je protivnik impresionističke kritike. Neki Rešetarovi protivnici su tvrdili da je njegov komentar *Gorskog vijenca* suvoparan, racionalan, da ubija poeziju te bi trebalo da pjesnike tumače samo pjesnici. Rešetar je na to odgovorio u predgovoru potonjeg izdanja toga spjeva »kao da je zadaća komentatora da o pjesmi pjesmu pjeva, a ne da što je moguće jasnije, pa makar katkad i 'prozaički' protumači što je baš pjesnik htio da reče ondje gdje to nije dosta jasno kazano«.³⁸

Kad govori o književnom radu Njegoševu, Milan Rešetar u prvom redu mnije na *Gorski vijenac*, koji književnopovijesno analizira tako što posebno razmatra posvetu Karađorđu, vrši njegovu diobu i izlaže mu sadržaj, sagledava kompoziciju, odnos spjeva kao glavnog djela i lica te njegov jezik i stil. Zatijem još pobliže interpretira tekst *Gorskog vijenca* dijeleći ga u tri dijela, a djelove u sedamnaest prizora. Posebnu pažnju posvećuje i određenju njegove žanrovske strukture. Na kraju donosi mu i *Rječnik* koji sadrži crnogorske karakteristične riječi, nerazumljive ili manje razumljive čitaocima izvanj Crne Gore.

Sa stanovišta istorije kao nauke o književnosti za nas je naročito značajno Rešetarovo razmatranje istoričnosti glavne teme *Gorskog vijenca* – istrage poturica. Kako su izvori za crnogorsku istoriju u starije doba sasvim oskudni, pita se kako se ne može kazati da li je baš sve tako bilo kako vladika pripovijeda: je li bila ona prva skupština o Trojčinu dne, da li je

³⁶ *Svobodijada – Manje pjesme – Proza* u redakciji Milana Rešetara, Celokupna dela Petra Petrovića Njegoša, knjiga druga, manja dela, državno izdanje, Beograd, 1927.

³⁷ Dr Mirko Deanović, nav. djelo, str. 350.

³⁸ M. Rešetar, predgovor u P. P. Njegoš, *Gorski vijenac*, Beograd, 1940., LXIII.

postojala ona druga na Cetinju i ono bezuspješno dogovaranje s Turcima o Malome gospodinu dne, je li baš na Božić započeta na Cetinju i kojega je godišta to bilo? Na ta pitanja Rešetar odgovara kako je sva prilika da je to vladika tako slušao iz ustiju naroda ili pak će našao tako zabilježeno, jer inače ne bi bio rekao da je »istorijski događaj« ono što u *Gorskom vijencu* biva. »Nego ne mogu kazati koji su izvori bili pri ruci vladici pri sastavljanju *Gorskoga vijenca*« – izričit je u tome Milan Rešetar, pa nastavlja kako svakako »nije znao za pismo vladike Danila«, u kojemu se priča da je bila istraga poturica. Izlažući sadržaj toga pisma, dalje pogodbeno ističe ako to pismo zbilja napisa svojom rukom vladika Danilo, tada je Njegoš u *Gorskome vijencu* daleko promašio istinu. Ali i ako to pismo nije napisano od vladike Danila, opet se *Gorski vijenac* u glavnoj stvari ne slaže ni s kojim poznatim izvorom a ni s običnijem narodnim pripovijedanjem – izjavljuje Milan Rešetar.³⁹

Rešetarova opreznost, upitnost, pogodbenost i alternativnost u pogledu istrage poturica u stvarnosti i u *Gorskom vijencu* su posve na mjestu. U dvjema analitičko-kritičkijem knjigama o tome pitanju: prvoj⁴⁰ i drugoj⁴¹ zaključio sam »da taj događaj zaista posjeduje nestvarni sadržaj i karakter te da kao takvi ne pripada historiji, nego povijesti usmene i pisane književnosti. Konačni odgovor na pitanje: istraga poturica – mit ili stvarnost? glasi: mit. To je naučna sinteza autora drugog pristupa«⁴², za razliku od većinskoga tradicionalističkog prilaza o njoj kao povijesnome događaju. Uostalom, i sam je Petar II. Petrović nestvarnost dokazao kad je u podnaslovu *Gorskog vijenca* rekao da sadrži »Istoričesko sobitije pri svršetku XVII. vijeka«, a u njemu samome, protivurječno tome, »istragu poturica« je datirao da manjim dijelom počinje na Badnje večer 24. XII. 1700. do ponoći te da većijem dijelom prenosi se na Novo ljeto, tj. na Božić 25. XII. i okončava se jedan dan po Božiću u zoru, 26. XII. 1701. godišta.

Ostavljajući da se analitičko-kritički još govori o Rešetarovome književnopovijesnom izučavanju *Gorskog vijenca* u budućoj monografiji, ovde se mora izreći i kritika na njegov račun. Ona se sastoji u tome što to djelo nije sagledavao, tumačio i vrjednovao s estetičkog stanovišta kao primarnog. To je najveći nedostatak Milana Rešetara kao njegošologa. Tada se malo na to gledalo.

Rešetar kao Njegošev filolog i jezikoslovac

Rešetarov pristup baziran je na filozofsko-pozitivističkim temeljima: u literarnu nauku prenosi zahtjeve o egzaktnosti naučnog istraživanja i

³⁹ *Gorski Vijenac* iz 1890., str. 30–32.

⁴⁰ Dr Vojislav Nikčević, *Istraga poturica u Njegoševu Gorskom vijencu*, Obod, Cetinje, 1990.

⁴¹ Vojislav P. Nikčević, *Istraga poturica – mit ili stvarnost*, Almanah, Podgorica, 2001.

⁴² Isto, str. 200.

proučavanja (šljedstveno tekovinama XIX. stoljeća); filološki je usmjeren na upoznavanje, odnosno utvrđivanje jezičkog oblika teksta, pisma, rukopisa, vrste zapisivanja te na proučavanje, tačnije istraživanje nastanka rukopisa teksta, njegovoga originalnog oblika, toka nastajanja manuskripta i njegovoga pečatanja. Pri tome se oslanja na naučne izvore i upotrebljava ili konstatuje istorijsko-biografske i antropološko-folklorističke elemente iz srpskoga i crnogorskog miljea.⁴³

Milan Rešetar pogotovo u filološkome i jezikoslovnom istraživanju Njegoševa jezika nastupa kao vukovac čak i onda kad za to nema osnova. To se ogleda u njegovoj konstataciji da je pjesnik napisao *Gorski vijenac* čistijem narodnim jezikom povodeći se u tome za Vukom i njegovijem načelom da se piše jezikom kojijem narod govori. U tom pogledu nije morao slijediti, niti je pak slijedio, Karadžića, jer se u Crnoj Gori od iskona pisalo govornijem kao književnim jezikom. Uostalom, i sam Rešetar pogodbeno dodaje da, i ako vladika pođe za Vukom u glavnoj stvari, opet on ne piše baš istijem dijalektom kojijem Karadžić sam ponajviše pisa osobito u zrelijoj svojoj dobi. Kako svak zna, Karadžić bijaše izabrao iz poznatijeh razloga ne hercegovački, kako je on tvrdio, nego svoj maternji drobnjački iz Petnjice, crnogorski jezik, seobom prenešen u Tršić⁴⁴ za književni jezik srpski, dočerao ga donekle prema izgovoru južnoga primorja a osobito grada Dubrovnika. Naprotiv, vladika napisa *Gorski vijenac*, kao i sva druga djela, u dijalektu svoje uže domovine, tj. onako kako se u Crnoj Gori zbori, pri čemu mnoge njegove osobine nije nikako isticao, nego ih je zamjenjivao običnijem opet ne hercegovačkim, kako Rešetar kaže, već severozapadnijem crnogorskim jezikom. Stoga je i po njemu *Gorski vijenac* dosta natrunjen crnogorskim osobinama, osobito u glasovima i rječničkom blagu.⁴⁵ U stvari, M. Rešetar ovđe naddijalektalni crnogorski jezik na cijelom području današnje Crne Gore vještački dijeli na crnogorski i hercegovački dijalekat.

Tačna je Rešetarova tvrdnja da Njegoš glasove bilježi prema ruskoj ortografiji, »kako što je uopće činila pravoslavna polovica našega naroda od prošloga vijeka do Vukove reforme«. Vrlo je važno i Rešetarovo zapažanje kako »vladika ište da bilježi riječi kako se baš izgovaraju«. ⁴⁶ To važi i za njegovo priznanje: »I grupe *ts*, *ds*, u koje Vuk nije dirao, ja sam obrnuo prema pravomu izgovoru i prema novijem mislima o njihovu pisanju. Gdje god se naime te dvije grupe nalaze u sredini od riječi, a nema za njima glasa *t*, pisao sam mjesto njih *c* n. pr. *ljucki*, *bracki* mjesto *ljudski*, *bratski*, a gdje za njima ima glas *t*, tu sam naprosto izbacio prvo *t* i *d* n. pr. *bogastvo*, *gospostvo* mjesto *bogatstvo*, *gospodstvo*; u složenijem riječima pak pisao sam

⁴³ Vladimir Osolnik, nav. djelo, str. 85.

⁴⁴ Vojislav Nikčević, »Čiji je takozvani Vukov jezik«, *Kritika*, br. 12, str. 370–385; Zagreb, 1970.

⁴⁵ *Gorski Vijenac* iz 1890., str. 54.

⁴⁶ Isto, str. 73.

ts mjesto *ds* n. pr. *pretskazanje*, *pretstoji*. I grupe *stn*, *zdn* u riječima *vr(s)t(n)i*, *praz(d)no*, *praz(d)nik*, *poz(d)no* pisao sam bez *t* i *d*, jer uzimljem da je i sam vladika tako *govorio* a samo onako *pisao* prema ruskomu; zato sam pisao u st. 2302 *neobuzne*, a u prvomu je izdanju *ne obuzdne*. Popravio sam naravski i sve pisarske pogreške ... n. pr. i *kolevke*, posv. 4, *vreme* 2290 itd., jer vladika katkada griješkom piše i iza konsonanta glasove *je* slovom *e* a ne slovom *?*, kako je u njega pravilno«. ⁴⁷

Jako je dobro što je M. Rešetar Njegošev jezik rekonstruisao prema narodnom izgovoru, a ne prema ruskoslovenskom pisanju, i što je složene suglasničke grupe donio prema fonološkom pravopisu. Isto tako, na mjestu su i njegovi iščitani ijekavizmi tipa *kol'jevke*, *vr'jeme* i sl., ali nije dobro što je ostavio ekavizme poput *ovde* posveta 11, *celiva* ispred 1400. stiha i dr. Ni po kojemu osnovu oni u Njegoša nijesu mogli biti pročitani kao ekavski, jerbo je u svijem likovima poslije tvrdih konsonanata *t*, *d*, *c*, *s*, *z*, *n* i dr. ⁴⁸ izvorno bilo *ie* (*'e*) > *je* za njihovo umekšavanje, što će reći da je prvobitno *ovdie* > *ovdje* > *ovđe*, *cieliva* > *cjeliva*. Rešetaru je bilo nepoznato i to da se u starijem tekstovima prednjegoševskog doba »? i *e* izgovaralo jednako, pa pisari da su pisali kako im je došlo na pero« (Vuk). ⁴⁹ A to znači da je *e* (jest) moglo biti čitano isto kao i jat: (*i*)(*j*)*e*. Zato sam u mojim izdanjima *Gorskog vijenca* ⁵⁰ i *Luče mikrokozma*, ⁵¹ priređenijem prema *Crnogorskom pravopisu*, ⁵² izuzev vukovskih, ijekavizirao sve ekavizme i u kratkijem i u dugim slogovima koji su se prema rukoslovenskoj ortografiji izgovarali kao *je*.

Cjelokupno Rešetarovo izlaganje o Njegoševom jeziku upućuje na zaključak da je taj jezik samo deklarativno po Karadžićevoj pogrješnoj štokavskoj teoriji atribuirao *srpskijem*, a da i sadržajno i nominalno posjeduje »osobine crnogorskog jezika«. ⁵³ Ali je i u tome slijedio Vuka, koji je prvi upotrijebio termin crnogorski jezik.

⁴⁷ Isto, str. 73.

⁴⁸ D-r A. Belić, *Tablica naših suglasnika* u knjizi *Osnovi istorije srpskohrvatskog jezika I*, Fonetika. Univerzitetska predavanja. Stampa se kao rukopis, Univerzitet u Beogradu – Nolit, Beograd, 1960., str. 57. Vidi i: Vojislav P. Nikčević, »Rusista kao njegošolog«, Lučindan, br. 9, str. 102–104; Cetinje, 2003.

⁴⁹ Risto J. Dragičević, *Mitropolit Mardarije nije – Makedonac, a štampar Pahomije nije – ekavac*, Istorijski zapisi, sv. 1–2, Istoriski institut NR Crne Gore, Cetinje, 1955., str. 251–252.

⁵⁰ Petar II. Petrović Njegoš, *Gorski vijenac*. Jubilarno izdanje povodom 150. godišnjice prvog izdanja s predgovorom priredio Vojislav P. Nikčević. Izdavač Crnogorski PEN centar, Cetinje, 1997.

⁵¹ Petar II. Petrović – Njegoš, *Luča mikrokozma*. Povodom 150. godišnjice pjesnikove smrti prema prvom izdanju s predgovorom i pogovorom priredio akademik Vojislav P. Nikčević, Izdavački centar, Cetinje, 2001.

⁵² Dr. sci. Vojislav Nikčević, *Pravopis crnogorskog jezika*, prvo izdanje, Crnogorski PEN centar, Cetinje, 1997.

⁵³ *Gorski Vijenac* iz 1892., XVIII. Ta formulacija ostaje i u svijem narednim izdanjima toga spjeva.

Rešetar kao Njegošev leksikograf i leksikolog

Milan Rešetar, povodeći se za Vukom, veli da je leksičko blago u *Gorskom vijencu* ponajviše isto koje je ne u Hercegovini, već u ševerozapadnoj Crnoj Gori, pa i u književnom jeziku, što znači da je u velikoj mjeri jedinstveno. Tu ima dosta riječi koje se govore samo u Crnoj Gori. To su otprilike ove riječi: *sirak, istraga, razvala, poklič, narok, potoč, mama, kokoška, izgub, čegrst, pogibija, panjega, kulje, povukuša, pokajnica, fiska, ubojnik, uklin; nečesov, stravičan, ništav, naredan, mrcino; e, eja, ema, ama, ano, nako, pride, prede, sjem, sustopice; primariti, razgubati, riječanje, utrkmiti, otršati, zamaštati, previrati, obličiti*.⁵⁴ Sve su to opšte riječi crnogorskoga kao interdijalektalnoga/naddijalektalnog (koine) jezika.

Počev od prvoga do posljednjeg izdanja *Gorskog vijenca* nalazi se prvi Rešetarov opširniji *Rječnik*.⁵⁵ U taj rječnik je uzeo sve riječi kojijeh nema u Vukovu *Srpskom rječniku*, a i mnoge što ih u njemu ima, za koje je mnio da su manje poznate u primorju, đe jezičko blago nije tako bogato kao u unutrašnjem krajevima. Tu Rešetarovu tvrdnju poriče izvanredno bogati Ljubišin paštrovski narodni jezik. Rešetar je u svoj rječnik uzeo i sve lekseme koje su protumačene u bečkomu izdanju od 1876. i u izdanju braće Jovanovića 1881. u Pančevu, jerbo su te riječi slabo poznate u unutrašnjem krajevima. Taj rječnik sadrži preko 500 riječi protumačenijeh izvan kontekstualnog značenja. Kao takve, prenošene su i u druge rječnike Njegoševa jezika i korišćene u komentarima *Gorskog vijenca*. Njihovu naučnu vrijednost moguće je provjeriti ako se uporede s dvama novijim leksikonima Njegoševa jezika: starijemu⁵⁶ i najnovijem.⁵⁷ U njima su iste riječi.

Rešetar kao komentator *Gorskog vijenca*

U *Gorskom vijencu* nalaze se mnoga »tamna« ili pak »mutna mjesta« koja zahtijevaju komentar. Akademik Mihailo Stevanović se osvrće na crnogorizme i kad obrazlaže razloge zbog kojijeh je najbolji Njegošev spjev doživio najviše komentara: »A nije slučajno što je o *Gorskom vijencu* napisano neuporedivo više komentara nego o nizu drugih dela složene sadržine. Jer je on, pre svega, pisan na jeziku s brojnim osobinama jednog srpsko-hrvatskog dijalekta (treba: crnogorskog jezika – V. P. N.), s dosta širokom krugu čitalaca nepoznatih odlika, i to ne na običnom jeziku ni pesnikova za-

⁵⁴ *Gorski Vijenac* iz 1890., str. 60.

⁵⁵ Isto, str. 231–246.

⁵⁶ *Rečnik uz Celokupna dela Petra II Petrovića Njegoša*, Celokupna dela Petra II Petrovića Njegoša, III izdanje, knjiga sedma. Sastavili: Mihailo Stevanović (od A do O) i Radosav Bošković (od O do Š) uz saradnju Radovana Lalića, Beograd, 1974.

⁵⁷ *Rečnik jezika Petra II Petrovića Njegoša*, knjiga prva, A-O, knjiga druga, P-Š. Izradili Mihailo Stevanović i saradnici Milica Vujanić, Milan Odavić i Milosav Tešić, Vuk Karadžić – Narodna knjiga – Obod – Prosveta – Srpska akademija nauka i umetnosti – Srpska književna zadruga – Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Beograd-Titograd-Cetinje, 1983.

vičaja, ni bilo koje druge sredine, već na pesničkom jeziku koji se na poseban način mora posmatrati. Taj je pesnički jezik mnogo drukčiji nego u ostalih naših književnika jer je drukčija njegova osnova, ne samo dijalekatska nego i poetska i filozofska, i istorijska, i etnička; drukčiji su pogledi na moral, posebni pogledi na svet, narodnost i religiju, na ono, tj. što čini osnovicu speva, naime, na borbu za oslobođenje iz ropstva, za slobodu koja čini suštinu dela. I sve je to u komentarima tražilo svojih objašnjenja. A i mnogo je više od toga, naravno, trebalo pokazati kako je sve to dobilo svoj vid kroz prizmu pesnika izrazito darovitog...⁵⁸ Iz toga se može zaključiti da crnogorizmi predstavljaju odgovarajuće nominacije za okosnice što ih pošедуje crnogorski jezik kao samoizražavajući vid postojanja samosvojnoga crnogorskog naroda i samonikle crnogorske nacije. Oni su srž organizma toga jezika, naroda i naciona⁵⁹ pa samim tijekom i *Gorskog vijenca* kao njihove enciklopedijske sinteze, što sve valja objašnjavati.

Eliptičnost i aluzivnost, višeznačnost i figurativnost crnogorskog jezika u Njegoševijem glavnim djelima te specifičnosti crnogorskog života i etnikuma u njima uzrokovali su da su se mnogi njegošolozi bavili komentarima njegovijeh nejasnih mjesta. Prvi Rešetarov komentar pojavio se u izdanju *Gorskog vijenca* iz 1890. godišta, odnosno u devetome po redu dotadašnjijeh njegovijeh izdanja. Pošto je Maria Rita Leto već dala sažet prikaz komentara i polemika o njima od prvoga do potonjeg izdanja toga spjeva⁶⁰, nema potrebe na njima se više zadržavati. Ostaje da se i njihova naučna vrijednost provjeri u poređenju s komentarima *Gorskog vijenca* S. M. Ljubiše, V. Latkovića, N. Banaševića, Đ. Radovića, M. Stevanovića, S. Tomovića, D. Radojevića i drugih autora.

Zaključak

Na osnovu svega izloženog može se sažeti da je Milan Rešetar bio i ostao najtemeljniji i najsvеobuhvatniji njegošolog svojega doba. U dugome vremenskom rasponu od preko pola vijeka prvi je i vodeći svestrani egzaktni utemeljivač njegošologije kao tek rođene nove naučne discipline. U tome dugom vremenskome rasponu njegov istraživački duh i intelekt kretali su se u više ravni: bio je Njegošev bio-bibliograf, kritički usmjereni tekstolog svijeh njegovijeh literarnijeh tvorevina, književni povjesničar, filolog i jezikoslovac, leksikograf i leksikolog, priređivač, interpretator i komentator

⁵⁸ Mihailo Stevanović, *Jezička tumačenja u komentarima Njegoševa Gorskog vijenca*, Srpska akademija nauka i umetnosti. Posebna izdanja, knjiga CDXCIII. Odeljenje jezika i književnosti, knjiga 27, Beograd, 1976., str. 7–8.

⁵⁹ Vojislav Nikčević, »Crnogorizmi u prijevodima 'Gorskog vijenca'«, Prevodjenje »Gorskog vijenca«. Radovi sa naučnog skupa Podgorica, 28. i 29. maja 1998., Crnogorska akademija nauka i umjetnosti. Naučni skupovi. Knjiga 56. Odeljenje umjetnosti. Knjiga 19, Podgorica, 2001., str. 173.

⁶⁰ Maria Rita Leto, nav. djelo, str. 59–62.

Gorskog vijenca, njegov revnosni popularizator i afirmator. Niko od dosadašnjih njegošologa nije dao takvi i toliki doprinos njegošologiji kao Milan Rešetar.

Rešetar je bio naučnik svojega vremena. Po svemu je pripadao vukovskoj filološkoj školi. Pero Budmani je najviše od njega napravio zdušnog šljedbenika i nastavljača Vuka Karadžića. O tome u izvorima i literaturi o Milanu Rešetaru, pa i kod njega samoga, postoji argumentacija koja se ne može prenebreći. Do 1808. godišta u gradu-državi Dubrovačkoj Republici s dubrovačkim državnim jezikom⁶¹ živjeli su Dubrovčani koji su se tek od tada po osnovu pripadnosti Dalmatinskom Kraljevstvu i katoličanstvu postepeno integrisali u hrvatski etnikum i nacion. A Milan Rešetar je o svojoj i Njegoševoj narodnosnoj i nacionalnoj pripadnosti isključivo sudio na podlozi pripadnosti štokavštini kao »srpskome/srpskohrvatskom« jeziku. Iz vukovske škole baštinio je kao najpozitivnije otkrivanje i afirmaciju narodnoga duha i karaktera u literaturnijem tvorevinama Njegoševim u doba kada su se Južni Slovjeni oslobađali od pogubnijih tuđinskih odnarođavajućijeh političkih, kulturnijeh i civilizacijskih uticaja, dominacija i hegemonija.

Osim pozitivnijeh, Milan Rešetar je ispoljio i određene negativnosti kao njegošolog. One se ogledaju ponajviše u odsustvu bavljenja Njegošem kao umjetnikom, ostajući privržen istoricizmu i filološkom pozitivizmu njegova doba, kao vladajućoj doktrini i široko primjenjivanom metodu. Nema u njegovome bogatom i raznovrsnome naučnom i stručnome opusu nijednog rada koji se bavi teorijskijem, estetičkim i poetološkijem pitanjima literarnog stvaralaštva Njegoševa. Negativno je još i to što je nekritički pristao uz pogrješnu Karadžićevu filološku i monogenetsku teoriju o južnoslovenskijem štokavcima kao »Srbima/Srbohrvatima« na podlozi štokavskoga dijaisistema kao jedinstvenog »srpskoga/srpskohrvatskog« jezika. Tijem dvijema teorijama uglavljen je svesrpski politički ekspanzionizam te etnički i jezički unitarizam i srbocentrizam. Njihova žrtva bio je ne samo Njegoš nego i sam Milan Rešetar kad je od Njegoša kao Crnogorca i od sebe kao etničkog Hrvata s Čilipa i rimokatolika deklarativno stvorio nešto što oni stvarno nijesu bili po rođenju (etnogenetski). No, i pored toga i protivu-rječno tome, i kod samog Rešetara je istina izbila na videlo kad je Njegošev maternji jezik i nominalno i strukturalno okarakterisao kao crnogorski. Svime je dao cjelovit portret Njegoša kao pjesnika, vladike i vladara naučnom metodologijom u skladu s istoricizmom i filološkijem pozitivizmom svojega vremena.

⁶¹ Rikard Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, I, A-O, Matica hrvatska, Zagreb, 1969., str. 267.

Literatura:

- Belić A., *Osnovi istorije srpskohrvatskog jezika I*, Fonetika, Univerzitetska predavanja. Štampa se kao rukopis, Univerzitet u Beogradu – Nolit, Beograd, 1960.
- Deanović Mirko, »Milan Rešetar«, *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1946.–1948.*, knjiga 54, Zagreb, 1949.
- Deanović Mirko, »Rešetar, Milan«, *Enciklopedija Jugoslavije*, 7, R-Srbija. Izdanje i naklada Jugoslavenskog leksikografskog zavoda, Zagreb, MCMLXVIII.
- Dragičević Risto J., »Mitropolit Mardarije nije – Makedonac, a štampar Pahomije nije – ekavac«, *Istoriski zapisi*, sv. 1–3, Istoriski institut NR Crne Gore, Cetinje, 1955.
- Dubrovčani, jesu li Hrvati*, Dubrovnik, 1892.
- Gorski Vijenac vladike crnogorskoga Petra Petrovića Njegoša*. Uvod i komentar napisao Milan Rešetar, Zagreb, 1890.
- Gorski Vijenac vladike crnogorskoga Petra II Petrovića Njegoša*, 2vo izdanje s komentarom Milana Rešetara, Biograd, 1892.
- Gorski Vijenac vladike crnogorskoga Petra Petrovića Njegoša*, peto izdanje s komentarom Milana Rešetara. Izdanje knjižara S. B. Cvijanovića. U Biogradu, 1909.
- Gorski Vijenac – Luča mikrokozma – Ščepan Mali* u redakciji Milana Rešetara, Celokupna dela Petra Petrovića Njegoša, knjiga prva, veća dela, državno izdanje, Beograd, 1926.
- Svobodijada – Manje pjesme – Proza* u redakciji Milana Rešetara, Celokupna dela Petra Petrovića Njegoša, knjiga druga, manja dela, državno izdanje, Beograd 1927.
- Karadžić Stefanović Vuk, *Etnografski spisi*, Sabrana dela Vuka Karadžića, knjiga sedamnaesta, priredio Mil. S. Filipović, Prosveta, Beograd, 1972.
- Leto Rita Maria, *Milan Rešetar*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta, Zagreb, 1989.
- Manje pjesme vladike crnogorskoga Petra II-oga Petrovića Njegoša*. Izdao Milan Rešetar, Srpska književna zadruga 141, Biograd, 1912.
- Milović Jevto M., *Rukopis »Gorskog vijenca« Petra II Petrovića Njegoša*. Posebna izdanja. Knjiga 13. Odjeljenje umjetnosti. Knjiga 3, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Titograd, 1982.
- Narodni list*, III, br. 10; Split, 13. III 1941.
- Nikčević Vojislav, »Čiji je takozvani Vukov jezik«, *Kritika*, br. 12; Zagreb, 1970.
- Nikčević Vojislav P., »Problemi autorstva nekih pjesama mladog Njegoša«, *Glasnik Cetinjskih muzeja*, VII knjiga – tom VII, Cetinje, 1974.
- Nikčević Vojislav, *Mladi Njegoš*. Pjesnikovi putevi ka sintezi, Obod, Cetinje, 1978.
- Nikčević Vojislav, *Istraga poturica u Njegoševu Gorskom vijencu*, Obod, Cetinje, 1990.
- Nikčević Vojislav, *Piši kao što zboriš*. Glavna pravila crnogorskoga standardnoga jezika, Crnogorsko društvo nezavisnih književnika, Podgorica, 1993.
- Nikčević Vojislav, *Crnogorski jezik*. Geneza, tipologija, razvoj, strukturne osobine, funkcije. Tom II (Od 1360. do 1995. godine), Matica crnogorska, Cetinje, 1997.
- Nikčević Vojislav, *Pravopis crnogorskog jezika*, prvo izdanje. Izdavač Crnogorski PEN centar, Cetinje, 1997.

- Nikčević Vojislav P., *Istraga poturica – mit ili stvarnost*, Almanah, Podgorica, 2001.
- Nikčević Vojislav, »Crnogorizmi u prijevodima 'Gorskog vijenca'«. Radovi sa naučnog skupa Podgorica, 28. i 29. maja 1998, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Naučni skupovi. Knjiga 56. Odjeljenje umjetnosti. Knjiga 19, Podgorica, 2001.
- Nikčević Vojislav P., »Enciklopedijska sinteza o Njegošu«, *Lučindan*, br. 7; Cetinje, 2003.
- Nikčević Vojislav P., *Ljubišina jezička kovnica*. Od talijanaša do narodnjaka. Izdavač Crnogorski PEN centar, Cetinje, 2003.
- Nikčević Vojislav P., »Rusista kao nješkoolog«, *Lučindan*, br. 9; Cetinje, 2003.
- Nikčević, Vojislav P., »Milan Rešetar o crnogorskom jeziku«, *Lučindan*, br. 11; Cetinje, 2004.
- Osolnik Vladimir, *Istorija književnosti o Petru II Petroviću Njegošu*, Njegošev institut. Monografije i studije. Knjiga 3, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica, 1999.
- Peco Asim, *Naš jezik i njegovo ime*, Sveske, br. 5–6, Jezik i nacionalni odnosi, Institut za proučavanje nacionalnih odnosa, Sarajevo, 1984.
- Petrović Njegoš Petar II, *Gorski vijenac*. Jubilarno izdanje povodom 150. godišnjice prvog izdanja s predgovorom priredio Vojislav P. Nikčević. Izdavač Crnogorski PEN centar, Cetinje, 1997.
- Petrović Njegoš Petar II, *Luča mikrokozma*. Povodom 150. godišnjice pjesnikove smrti prema prvom izdanju s predgovorom i pogovorom priredio akademik Vojislav P. Nikčević, Izdavački centar, Cetinje, 2001.
- Rečnik uz Celokupna dela Petra Petrovića Njegoša*, Celokupna dela Petra II Petrovića Njegoša, III izdanje, knjiga sedma. Sastavili: Mihailo Stevanović (od A do O) i Radosav Bošković (od O do Š) uz saradnju Radovana Lalića, Beograd, 1974.
- Rečnik jezika Petra II Petrovića Njegoša*, knjiga prva, A-O, knjiga druga, P-Š. Izradio Mihailo Stevanović i saradnici Milica Vujanić, Milan Odavić i Milosav Tešić, Vuk Karadžić – Narodna knjiga – Obod – Prosveta – Srpska akademija nauka i umetnosti – Srpska književna zadruga – Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Beograd – Titograd – Cetinje, 1983.
- Rešetar, Milan, *Mea culpa*, *Zora*, III, br. 2; Beč, 1912.
- Rešetar M., »P. Budmani«, *Ljetopis Jugoslovenske akademije*, br. 39; Zagreb, 1925.
- Stevanović Mihailo, *Jezička tumačenja u komentarima Njegoševa Gorskog vijenca*, Srpska akademija nauka i umetnosti. Posebna izdanja, knjiga CDXCIII. Odeljenje jezika i književnosti, knjiga 27, Beograd, 1976.
- Zbornik iz dubrovačke prošlosti*. Milanu Rešetaru o 70^{oi} godišnjici života prijatelji i učenici, Dubrovnik, 1931.

MILAN REŠETAR KAO NJEGOŠOLOG

Sažetak

Milan Rešetar je oko pola stoljeća (1890.–1940.) bio vodeći njegošolog. Priredio je, popratio predgovorima, rječnikom i komentarima na desetine izdanja Njegoševa glavnog djela – *Gorskog vijenca* (1847.). U njegovoj redakciji 1926./1927. u Beogradu izašla su i *Celokupna dela Petra II. Petrovića Njegoša* (državno izdanje): knj. 1: Veća dela: *Gorski vijenac, Luča mikrokozma i Šćepan Mali* (1926) i knj. 2: Manja dela: *Svobodijada, Manje pjesme i proza* (1927.). Godišta 1912. u izdanju SKZ u Beogradu priredio je i *Manje pesme* Njegoševe. Milan Rešetar je kao najbolji njegošolog svojega vremena književnopovijesno, filološki i bibliografski proučavao Njegošev život i rad, jezik, izradio prvi rječnik njegova *Gorskog vijenca* i sastavio jedan od najboljih komentara toga pjesnikova djela. Njegov ukupni doprinos istraživanju Njegoša kao najvećega crnogorskog pjesnika i mislioca zaslužuje da bude monografski obrađen.

MILAN REŠETAR ALS NJEKOŠ-FORSCHER

Zusammenfassung

Milan Rešetar war etwa ein halbes Jahrhundert lang (1890–1940) der führende Njegoš-Forscher. Im Verlauf seines Wirkens war er für die Redaktion einiger Dutzend Ausgaben von Njegoš' Hauptwerk, dem *Gorski vijenac* (1847), verantwortlich oder verfasste dazu Vorworte, Glossare und Kommentare. Er war auch der Redakteur für die 1926/1927 in Belgrad erschienen Bände der Gesamtwerte *Celokupna dela Petra II. Petrovića Njegoša* (staatliche Ausgabe) Bd. 1: Größere Werke: *Gorski vijenac, Luča mikrokozma* und *Šćepan Mali* (1926) und Bd. 2: Kleinere Werke: *Svobodijada, Manje pjesme i proza* (1927). Im Jahr 1912 redigierte er für den Belgrader Verlag SKZ die Ausgabe *Manje pjesme* von Njegoš. Als bester Njegoš-Forscher seiner Zeit studierte Milan Rešetar Njegoš' Leben, Werk und Sprache aus literarhistorischer, philologischer und bibliographischer Sicht, verfasste das erste Glossar zu seinem *Gorski vijenac* und schrieb einen der besten Kommentare zu diesem Werk des Dichters. Sein Gesamtbeitrag zur Erforschung Njegoš', des größten montenegrinischen Dichters und Denkers, verdient eine monographische Einzeldarstellung.

Poštov. gosp. Polego!

U Firenci 14. III. 1934

Velika Vam hvala na odgovoru! ~~Ja~~ ^{Ja} ~~me~~ ^{me} ~~interese~~ ^{interese} da znam kako je sve bilo. biblioteka Ru-
charškoga, jer je sigurno on uzao sa ^{sebe} ~~sebe~~ ~~ponošenim~~ ^{ponošenim} ~~iz~~ ^{iz} XIV. vijeka. To ga je „vidio“ g. 1828 u Dubrovni-
ku. A pitao sam Vas, jer po prof. Francosu reži da je samo jedan njen dio prešao u Odesu; trebalo bi
dati obraditi tamo; jer je ona prešla da je Regizovski bio dobro obaviješten.

Nisam još dobio separatne otkaze o jeziku Marina Držića, a nijeste mi rekli jesam li: Vam po-
slao svoj članak „Autorsko pravo Ranjinina Zbornika“; ako nijesam, javite mi kadom, ho-
ću li i njega poslati čim dobijem ovaj o Držiću

Grđino Vas pozdravlja

Vas M. Rešetar

Sl. 19.: Rešetarovo pismo upućeno Juliju Benešiću u Warszawu iz Firenze
14. ožujka 1934.

Dubrovačka svakodnevnica u književnopovijesnom radu Milana Rešetara

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42.09 Rešetar, M.
821.163.42 (091)

»Ljudi moraju u književnosti i povijesti biti živi!« riječi su Milana Rešetara koje je citirao Antun Bonifačić u članku »Rešetar kao historičar dubrovačke književnosti«, objavljenom u zborniku, u povodu sedamdesetgodišnjice života Milana Rešetara, istaknuvši »*couleur locale*« u njegovoj rekonstrukciji života starog Dubrovnika, koju je izrađivao »poput bakroreza benediktinskom strpljivošću«. ¹ Zanimalo me u kojoj mjeri možemo vjerovati Rešetarevoj rekonstrukciji redovnog privatnog i društvenog života i na čemu je ona temeljena. ²

Rešetar se unutar dubrovačke kulturne i književne povijesti bavio prije svega ekskluzivnim temama iz područja lingvistike i numizmatike, kao i reprezentativnim književnim ostvarenjima starih hrvatskih pisaca koji su živjeli i djelovali u Dubrovniku. ³ Rezultati njegova književnog interesa su vrlo značajna izdanja: *Antologija dubrovačke lirike*, *Djela Marina Držića*, *Gundulićev Osman*, *Četiri dubrovačke drame u prozi iz kraja XVII. vijeka* (u kojem je izdanju objavio *Jerka Škripala*, *Pjero Muzuvijera*, *Bena Poplesiju* i *Vučistrah* (za koje je držao da su djelo istog autora, jer su sačuvane u istom rukopisu, »sve prikazane iste godine 1699. i sve estetsko-umjetnički jednako upitne«). ⁴

Rešetara je kao istraživača kulturne povijesti Dubrovnika i dubrovačke svakodnevice osobito privlačio teatar, jer je tek iz komedije, prema njegovu mišljenju, mogao naslutiti tijek redovnog života, i to uz veliki oprez,

¹ Rešetarov zbornik iz dubrovačke prošlosti. Dubrovnik, 1931., str. 407–410.

² Vremensko i prostorno ograničenje simpozijuskog rada usmjerilo je moje istraživanje samo na nekoliko primjera u kojima se očituje Rešetarev pristup svakodnevici života u starom Dubrovniku.

³ *Antologija dubrovačke lirike*. Ur. Milan Rešetar. Beograd, Srpska književna zadruha 1894.; Milan Rešetar, »Uvod« U: *Djela Marina Držića*. Priredio Milan Rešetar. *Stari pisci hrvatski*, sv. 7, JAZU, Zagreb, 1930.; Milan Rešetar, *Gundulićev Osman*. Društvo sv. Save, Novi Sad, 1922.; Milan Rešetar, »Četiri dubrovačke drame u prozi iz kraja XVII. vijeka«. *Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda*, sv. 6, Srpska kraljevska akademija, Beograd, 1922.

⁴ Milan Rešetar, *Četiri dubrovačke drame u prozi iz kraja XVII. vijeka*, knj. 6, Srpska kraljevska akademija, Beograd, 1922.

jer je držao te komediografske slike dubrovačkog društva pretjeranima i jednostranima, a često i talijanskim kopijama.⁵

Rešetar je bio svijestan da je arhiv Republike bogato izvorište spoznaja o životu Grada i njegovih stanovnika, osobito ističući zapisnike Velikog vijeća te zapisnike Vijeća umoljenih, no Rešetar nije imao prilike dulje istraživati u tom arhivu, a pitanje je koliko je imao spoznaja o poteškoćama koje mora svladati istraživač kako bi iz naredbi, zabrana i kazni, mogao rekonstruirati redovni, obični, tijek života odnosno iz svijeta nesavršenosti uspostaviti ozračje u kojem se iskušavaju i žive normalni ljudski odnosi, zahvatiti povijesnu stvarnost u njezinoj intimnoj konkretnosti.

Pavo, otac Milana Rešetara i sam duboko zaokupljen traganjem za sličicama iz dubrovačke prošlosti, živio je kao okružni poglavar u Kneževu dvoru (gdje se i rodio Milan Rešetar 1860. što je svakako oblikovalo njegov identitet u lokalpatriotskom smislu a možda i smjernice njegovih kulturnopovijesnih usmjerenja), pa je tako tjeran znatiželjom i domoljubljem bio u prilici, premda amater, listati drevne dokumente, raspoznati neke važne momente prošlosti, ponešto zabilježiti ili prepisati pojedine dokumente u cijelosti.

Milan Rešetar upravo je za rekonstrukciju života starog Dubrovnika koristio spomenute spise svoga oca Pava koji je upornošću i instinktom zaljubljenika segmentarno upoznao temeljne arhivske serije iz razdoblja Republike i tragao za autentičnim pričama koje su sadržavale isječke života bilo da je riječ o povijesnim osobama, društvenim prilikama, državnim institucijama ili građevinama. Milana Rešetara je, dakako, zanimala povijesna sudbina Dubrovačke Republike u cijelosti od njezina ranog razdoblja (priznavanja mletačkog suvereniteta), a poseban istraživački izazov budili su u njemu plemićki politički monopol i političke odrednice vlasteoskog staleža, znakovi vlastelinstva odnosno znakovi vlasti, te načini njezina obnašanja tijekom trajanja Dubrovačke Republike.⁶

⁵ Milan Rešetar, »Stari dubrovački teatar«. *Narodna starina*, II, 97–106; Zagreb, 1923. Milan Rešetar, »Iz kulturnoga života staroga Dubrovnika«. *Jugoslavenska njiva*, 6/9, str. 367–372; Zagreb, 1923.

⁶ Kao rezultat toga interesa nastali su radovi: »Staro dubrovačko poštenje«. *Nova Evropa*, I, br. 2, str. 74–76; Zagreb, 1920.; »Dubrovački arhiv«, *Nova Evropa*, I, br. 6, str. 218–223; Zagreb, 1920.; »Kulturne sličice iz Dubrovnika srednjega vijeka«, *Srpski književni glasnik*, 6, str. 425–436; Beograd, 1922.; »Iz kulturnog života staroga Dubrovnika«, *Jugoslavenska njiva*, VII, br. 9, str. 367–372; Zagreb, 1923.; »O kulturi i načinu života Dubrovčana od 14st dalje«, *Jugoslavenska njiva*, VII, br. 10, str. 396–403; Zagreb, 1923.; »Slike starog Dubrovnika«, *Narodna starina* 8, str. 3–16; Zagreb, 1924.; »Antunini i Lazarini«, *Dubrovački list*, II, br. 37, str. 1–3; Dubrovnik, 1925. »Posljednji dubrovački vlastelin«, *Dubrovački list*, II, br. 37, str. 1–3; Dubrovnik, 1925.; »Slavenska prezimena dubrovačke vlastele«, *Dubrovački list*, II, br. 32–33, str. 2–5; Dubrovnik, 1925.; »Početak dubrovačke općine«, *Dubrovački list*, 26, str. 1–2; Dubrovnik, 1926.; »Kratka vijest o Dubrovniku iz kraja XVI vijeka«, *Dubrovački list*, IV, br. 21, str. 2; Dubrovnik, 1927.; »Dubrovačka vijećnica«, *Vjesnik hrvatskog arheološkog društva*, 15, str. 43–48; Zagreb, 1928.; »Dubrovačko Veliko vijeće«, *Dubrovnik*, 1–2, str. 3–10; Dubrovnik, 1929.; »Pečat, zastava i grb dubrovačke republike«, *Dubrovnik*, XVIII, br. 30, 31, 32, 33, 34, 35, str. 1–2; Dubrovnik, 1929.; »'Drugovi' mletačkih knezova u Dubrovniku«, *Narodna starina*, 31, str. 126–130; Zagreb, 1933.; »Dubrovačka turica«, *Zbornik za život i običaje južnih Slavena*, XXIX, br. 2, str. 79–80; Zagreb, 1934.; »Sadanji dubrovački dvor«, *Novo doba*, XIX, br. 86, str. 14; Split, 1936.

Proučavao je pučanska elitu u bratovštinama antunina i lazarina, zanimali su ga portreti nepoznatih ili manje poznatih stanovnika Republike, pojedinci i državni činovnici dubrovačke države, dubrovačka sudska praksa i kazneni sustav, drama trešnje i teško razdoblje oporavka Republike te građevinska rekonstrukcija grada.⁷

Rezultat toga interesa je cijeli niz manjih radova koji tretiraju tijekom svakodnevlja u starom Dubrovniku. Uz Rešetarov osobni interes i angažman na spomenutim temama, kao i očevu svesrdnu pomoć, odlučnu je ulogu u realizaciji tih radova imao posjed brojnih rukopisa odnosno prijepisa, geografskih karata, grafika i crteža, kao i dopunjanje vlastitih otkrića saznanjima prethodnika kao što su Šime Lubić, Konstantin Jireček, Milorad Medini, te suvremenika i mlađih kolega kao što su Jean Dayre, Petar Kolendić, Pavle Popović i drugi.

O dubrovačkom kaznenom sustavu pisao je Rešetar četvrt stoljeća nakon Josipa Đelčića koji se s prvim informacijama o tome javio u reviji *Rassegna Dalmata* godine 1905. Komentirao je Đelčićev tekst i dopunio ga vlastitim saznanjima. Držao je da u Dubrovniku nisu uvjeti u tamnicama bili gori nego drugdje u svijetu u to vrijeme pa je naveo primjer jednog starca koji se, nakon što je otpušten, želio vratiti natrag u tamnicu, jer kao 80-godišnjak nije mogao sebi osigurati sredstva za život.⁸ U drugoj prigodi kazuje upravo suprotno otkrivajući slučaj nekog postolara koji je godine 1488. otpušten iz zatvora, jer ga dubrovačke vlasti nisu hranile pa su ga slobodile da ne bi umro od gladi. Vlast je, kako slijedi iz toga, skrivila samo da osuđenici dospiju u zatvor, a njihova prehrana i druge potrepštine padali su na leđa rodbine i milosrdnih ljudi.⁹

Činjenica je, međutim da su vlasti osiguravale hranu i nužne potrepštine samo najtežim osuđennicima, dok su hranu ostalim zatvorenicima donosili njihovi najbliži ili je pak nabavljao tamničar, svakome prema mogućnostima.¹⁰ Rešetar je u spomenutoj studiji otkrio slučaj mlade dumnice

⁷ »Dva izvještaja o velikoj dubrovačkoj trešnji«, *Starine*, 26, str. 27–32; Zagreb, 1893.; »Velika dubrovačka trešnja po opisu holandskog konsula u Smirni«, »Dubrovački popovi u početku našega vijeka«, *Dubrovnik kalendar*, 3, str. 68–73; Dubrovnik, 1898.–1899.; *Dubrovnik*, X, br. 46, str. 2–6; Dubrovnik, 1901.; »Kapetan Jozo Orebić«, *Dubrovnik*, X, br. 7, str. 1–3; Dubrovnik, 1901.; »Amat Luzitanac, dubrovački ljekar XVI vijeka«, *Brankovo kolo*, VI, br. 39, 40, 41, str. 1237–1240, 1264–1266, 1301–1304; Sremski Karlovci, 1900.; »Wer war Gundulić's Mutter?«, *Archiv für slavische Philologie*, XXXI, str. 478; Berlin, 1910.; »Was bedeutet »hasasi« bei Marin Držić?«, *Archiv für slavische Philologie*, XXXI, str. 478–479; Berlin, 1910.; »Slike starog Dubrovnika«, *Narodna starina*, 8, str. 3–16; Zagreb, 1924.; »Dva dubrovačka švindlera iz 17.v.«, *Dubrovački list*, II, br. 10, str. 1–13; Dubrovnik, 1925.; »Nikša Zvijezdić dubrovački srpski kancelar XV vijeka«, *Glas Srpske kraljevske akademije*, CLXIX, br. 87, str. 3–43; Beograd, 1936.; »Prvo vrijeme poslije velike trešnje«, *Novo doba*, XIX, br. 86, str. 13; Split, 1936.

⁸ Milan Rešetar, »Dubrovačke tamnice«, *Glasnik dubrovačkog učenog društva »Sveti Vlaho«*, 1, str. 39–44; Dubrovnik, 1929.

⁹ Milan Rešetar, »Iz kulturnog života staroga Dubrovnika«, *Jugoslavenska njiva*, VII, br. 10, str. 396–403; Zagreb, 1923.

¹⁰ Nella Lonza, Pod plaštem pravde, Dubrovnik, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1997., str. 175.

Agnette (Agneze – Janje) Benessa iz godine 1620. (iako se on uistinu zbio 15. ožujka 1619.).¹¹ Prema Rešetarovim navodima Agnetta je nezadovoljna svojom sudbinom zapalila samostan u koji je bila na silu zatvorena (a to je samostan Sv. Klare u koji su ulazile djevojke iz plemićkih obitelji).

Osuđena je vrlo strogom kaznom da bude živa uzidana u jednoj tamnici u Dvoru, ali je sretno umakla kroz neki prozorčić kroz koji joj je dostavljana hrana i piće. Ova spektakularna Rešetareva priča ušla je u literaturu, a na nju se pozivaju mlađi kulturni povjesničari. Dokumenti arhiva Republike, danas Državnog arhiva u Dubrovniku (Consilii Rogatorum i Secreta Rogatorum) drukčije govore o slučaju Agnette Benessa.¹² Vijeće umoljenih zatražilo je od dubrovačkog nadbiskupa 16. ožujka 1619. da odredi osobu koja će biti prisutna od strane crkvenih vlasti u procesu protiv Agnette Benessa, kao i odobrenje da ju se može staviti na torturu prilikom istrage. Suđenje Agnezi započelo je 28. svibnja 1619. Zapisnik Vijeća umoljenih ne govori ništa o sadržaju optužnice nego se u zapisniku ište od nadbiskupa da se isključi iz reda ako se pod torturom dokaže krivnja. Iako se nigdje ne spominje što je klarisa skrivila, slučaj Agneze i zaključci Vijeća povezani su sa slučajem mladog plemića Nikolice Palmotta o čijoj krivnji također ništa ne piše.

Palmotta je zatvoren u tajnom zatvoru a Vijeće odbija njegovu molbu da bude prebačen u neki drugi gdje bi mogao biti pod skrbi roditelja i braće. Povezanim sudskim slučajevima Agneze i mladog Palmotića, priča poprima posve druge obrise od onih koje je sugerirao Rešetar (Kod njega je u pitanju buntovništvo a posrijedi je vjerojatno samo tragična ljubavna priča, ni prva ni jedina koju je zabilježila Kaznena praksa. Dana 21. lipnja 1619. zatraženo je od nadbiskupa da se dogovori s Papom o pogubljenju Agneze Benessa. Zatraženo je tim povodom od dubrovačkog predstavnika u Rimu Marka Antunova Gozze da preda Papi cijeli slučaj.

Agneza ipak nije pogubljena nego je odlučeno 3. siječnja 1620. da se zatvori u prostoriju blizu vrtnih vrata, neposredno uz općinsku cisternu, s otvorenim prozorčićem prema crkvi svete Klare (dakle, ne u Dvoru), što je bilo izvršeno 16. siječnja 1620. Nekoliko dana kasnije postavljena su na tu prostoriju dvostruka željezna vrata. Zatvorenicu se mogla kretati, kroz prozorčić joj je stizala hrana i voda, a mogao ju je posjetiti i svećenik u slučaju smrtne bolesti kako bi osuđenica primila sakramente. Riječ je dakle o nekoj vrsti pregradnje, a ne o zazidavanju, jer kazneni sustav Republike nije koristio instituciju egzekucije zazidavanjem živih osuđenika, (premda Rešetar u spomenutom radu govori i o drugim slučajevima zazidavanja, osobito žena).¹³

¹¹ Milan Rešetar, »Dubrovačke tamnice«, *Glasnik dubrovačkog učenog društva »Sveti Vlaho«*, Ur. Antonije Vučetić, 1, str. 39–44; Dubrovnik, 1929.

¹² Slavica Stojan. *Vjerenice i nevjernice*. Zagreb – Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti Dubrovniku i »Prometej« 2003., str. 206.

¹³ N. Lonza, *Pod plaštem pravde...*: str. 172.

Nikolica Palmotta prebačen je nedugo zatim u zatvor od pučine. Zapisnici Vijeća umoljenih više ga ne spominju, a Agneza se javila Vijeću jednom molbom 22. travnja 1635., dakle 16 godina nakon što je navodno bila uzidana. Molba joj je odbijena ali je odlučeno da se dva predstavnika pošalju nadbiskupu kako bi se s njime dogovorili da se u tu nakanu da misa u svetački dan.

Iz zapisnika Senata nije bilo moguće razabrati koja je krivica mlade dumne, plemkinje, jer oni ne navode ni riječi o paljenju samostana, kao što ne dovode izravno Agnezu u vezu s mladim Palmotićem, iako se ta veza daje naslutiti iz usporednih praćenja slučajeva. Gotovo cjelovito priču je moguće rekonstruirati iz cenzuriranog dijela knjige povjesničara dominikanca Serafina Crijevića *Sacra metropolis Rhagusina* koja je do danas ostala u rukopisu (dva prijepisa) u knjižnicama dominikanskog i franjevačkog samostana u Dubrovniku.¹⁴

Crijević je do podataka o slučaju Agneze Benessa došao iz pisma stanovitog dubrovačkog plemića Beneše (ne spominje mu se ime, a on je, po svemu sudeći, bliski rod optužene), koji je o svemu izvijestio Marina Ragninu, arhidakona u Rimu i to je pismo u cijelosti donio spomenutom tekstu u kojem se govori o slučaju Agneze Benessa, ne spominjući ni njezino ime niti ime njezina ljubavnika («...odlučio sam prešutjeti ime ove mlade nesretnice i njezine obitelji«...), ali je prema točno navedenim datumima i opisu slučaja jasno što je posrijedi.

Događaj je iz Benešina pisma slijedio ovako: »U noći protekle subote, 15. ožujka 1619., oko 7 sati uvečer izbio je požar u novoj zgradi samostana Svete Klare, koju redovnice zovu polačom, gdje su se nalazile sve njihove škrinje u kojima su držale svoje stvari. Toliki je bio požar da je do zore sve izgorjelo a zaprijetio je da se proširi i na čelije, ali je hrabroču *arbagia* (meni nepoznata riječ, op. S. S.) bio ugašen. Dok je vatra još plamtjela iskali su redovnice da se vidi nedostaje li koja od njih. Jedne nije bilo, pa su mislili da je izgorjela požaru. Poslije se saznalo da je izišla iz samostana preodjevena u muškarca, te je u zoru uhvaćena i tako odvedena pred Malo vijeće gdje je saslušana u prisustvu nadbiskupa. Sada se nalazi kao zatvořenica u tornju kod nadbiskupa. Vjeruje se da joj je pomagao... (umjesto imena Nikole Palmotta, Benessa bilježi točkice, op.), koji je također u zatvoru. Sumnja se da je on podmetnuo požar. Nadbiskup je o svemu izvijestio Rim te će on i vijećnici provesti slučaj do kraja, te izreći pravu, po mogućnosti smrtnu kaznu«.

Potom Benessa opominje Ragninu da o svemu bude jako oprezan kad bude razgovarao s Monsignorom kako i on ne bi snosio kakvu krivicu.

¹⁴ DAD, Okružno poglavarstvo, Miscellanea (nesređeni fond), Serafin Crijević, *Sacra metropolis Rhagusina*. Sv. 5, str. 271–274. (Citirane stranice nalaze se u cenzuriranom dijelu knjige, u svemu 98 stranica, koje su bile odnesene u Beč, a potom bile vraćene u arhiv Dubrovačke Republike sredinom XIX. stoljeća.)

»Otvorite oči i ublažite žar i ako ne bude druge prigode da se oduprete, budite oprezni i razboriti«. Zatim spominje redovnicu kazavši da je u tornju čuvaju barabanti a hrane tamničari. »O njezinu slučaju vode računa nadbiskup i vijećnici Malog vijeća, a zapisnik vodi svjetovni pisar.

Njezino svjedočanstvo i cijeli postupak predočeni su potom Senatu. Nadbiskup je zatražio od Senata da što prije dokonča istragu. Zato je ona jučer upućena u Vijećnicu gdje je razriješena konopa (simbolično razvezivanje habita kako bi bila saslušana kao obična građanka a ne redovnica, op. S. S.) u prisutnosti nadbiskupa i Malog vijeća. Kad je vidjela da je razriješena, obećala je sve reći«. Benessi nije poznato što je redovnica izjavila, ali ističe da tom prigodom nije bilo ni odvjetnika ni obrane. Još jednom je napomenuo Ragnini da šuti. Napomenuo je da će se istraga proširiti i na muškarca ... (ime mu i dalje drži u tajnosti, op. S. S.). Nadbiskup je u međuvremenu četiri puta posjetio samostan kako bi ispitao redovnice.

U međuvremenu je stigao odgovor iz Vatikana da redovnica mora biti zazidana i da se kazneno postupi i protiv sudionika. Vlastela nisu bila zadovoljna odgovorom Pape zahtijevajući od nadbiskupa da pošalje novi dopis u Rim, očito želeći smrtnu kaznu izvršiti nad kažnjenicom. »Vjerujem da se Papa neće predomisli«, ističe dalje Beneša, moleći ga (kao blizak srodnik redovnice), »ako biste vi mogli pomoći da ne promijeni mišljenje pa ćete učiniti boguugodno djelo, jer je ovdje više strasti nego pravde«.

Upravo ovom rečenicom Benessa prikazuje delikatno stanje raskola unutar Velikog vijeća u kojem su se vlastela s dalekosežnim posljedicama odvojila u dvije skupine, salamankeze i sorboneze, koji će izbjegavati i međusobne ženidbe, a nesretni ljubavnici pripadali su upravo različitim plemićkim grupacijama (on sorbonez a ona salamankezica).

Kad je nadbiskup primio odluku iz Rima da se redovnica zazida, otišao je s nekolicinom senatora pronaći prikladno mjesto. Nadbiskup je nastojao, prema preporuci, iz Rima da se redovnica uzida u klauzuri, unutar samostana, a redovnice i senatori željeli su navodno da to bude izvan samostana. Na kraju je nadbiskup popustio, pa je za tu namjenu izgrađena soba u dvorištu nasuprot crkve, u kojoj joj se hrana dostavljala iz dvorišta. Tijekom gradnje te sobe za utamničenicu bili su stalni nesporazumi između nadbiskupa i vlastele koja je prosvjedovala da će se na njega pritužiti u Rimu. (Benessa ne navodi ni imena tih vlastelina).

Serafin Crijević ističe nesporazume nadbiskupa i Senata oko nadležnosti slučaja. Prema kojim je dokumentima Rešetar složio nepotpunu i netočnu priču o Agnezi Benessa nije sasvim jasno. Očito je da nije koristio zapisnike Vijeća umoljenih, jer u tom slučaju ne bi znao činjenice o paljenju samostana, ali bi baratao s mnogim drugim sigurnim detaljima koji nedostaju u njegovoj rekonstrukciji. No, ako je Benessino pismo bilo izvor Rešetarevih saznanja, onda bi morao znati i za sudionika u tom činu.

Štoviše iz Benessina pisma jasno je da je muškarac zapalio samostan a ne redovnica. Moguće je da je Rešetar cijelu priču tek čuo u djetinjstvu od

svog strica Boža, kanonika dubrovačkog, koji je čini se prepisao sva djela Serafina Crijevića.¹⁵

Nedosljednosti i nedorečenosti u ovoj tužnoj povijesnoj priči ipak upućuju na to da je saznanja o ovom slučaju Rešetar imao preko posrednika, a ne izravnim čitanjem dokumenata. Rešetarovu tvrdnju da kazneni sustav Dubrovačke Republike ne bilježi kao kaznenu represiju niti jedan slučaj spaljivanja ljudi, čime se niti jedna druga europska država ne može pohvaliti, demantiraju izvješća dviju kronika prema kojima su četvorica Židova živa spaljena na Pločama 1502. zbog navodnog ritualnog ubojstva koje je počinio židovski liječnik Moše Marelli.¹⁶

U jednom drugom primjeru sudski dokument zasjenio je Rešetaru univerzalnu dimenziju jedne lokalne predaje.

Riječ je o »lopudskoj sirotici« koju su braća utopila saznajući za njezinu grešnu ljubav prema prioru samostana na otočiću Sv. Andrija.¹⁷ Rešetar međutim, nije prepoznao priču u kontekstu europskih (i ne samo europskih) književnih i folklornih tradicija o tragičnoj sudbini nesuđenih ljubavnika prema antičkoj priči o Heroji i Leandru nego je isključivo zasniva na domaćoj skandaloznoj praksi.¹⁸

Rešetar je družeći se posljednjim predstavnicima dubrovačke vlastele odnosno njihovim potomcima, idealizirao dubrovačku aristokratsku vlast i međusobne odnose puka i dubrovačkih vlastodržaca, nazivajući vlastelu mudrom vlašću koja je pametno upravljala gradom i koje se Dubrovčani sa zahvalnošću i poštovanjem sjećaju, a proizvoljno je tumačio i tzv. pitomost dubrovačkog puka naglasivši kako su bili rijetki slučajevi ubojstava.¹⁹

Razmjeri kriminaliteta žitelja Republike koji Rešetar svodi na pojedine slučajeve, nije, međutim, ovisio o tzv. urođenoj dubrovačkoj pitomosti, o kojoj Rešetar govori, već o smjeni razdoblja nade i razdoblja kriza u kojima ljudski život nije bio Bog zna što vrijedan. Tako je krajem XVII. stoljeća u Dubrovniku na oko 25 tisuća stanovnika bilježeno 10 do 12 ubojstava godišnje, što predstavlja značajan broj i za veće sredine od Dubrovnika.²⁰

Koliko je i politička indoktriniranost slabila Rešetarevu istraživačku svijest svjedoči rad o domaćem pisaru Nikši Zvijezdiću.²¹

¹⁵ Josip Lisac, »Milan Rešetar i njegovo djelo«, *Kolo*, IX, br. 3, str. 37–43; Zagreb, 1999.

¹⁶ Ladislao Münster, »Proces zbog »ritualnog ubistva« u Dubrovniku 1502. godine i tragična smrt lekara Moše Maralija«, *Zbornik Jevrejskog istorijskog muzeja u Beogradu*, 1, str. 99–111; Beograd, 1971.

¹⁷ M. Rešetar, »Iz kulturnoga života staroga Dubrovnika«, *Jugoslavenska njiva*, VII, br. 10, str. 370; Zagreb, 1923.

¹⁸ Slavica Stojan, »Tragom lopudske sirotice u književnosti«, *Kolo*, IV, br. 9–10, str. 808–827; Zagreb, 1994.

¹⁹ Milan Rešetar, »Popis dubrovačkih vlasteoskih porodica«, *Glasnik dubrovačkog učenog društva »Sveti Vlaho«*, 1, str. 1–11; Dubrovnik, 1929.

²⁰ Nenad Vekarić, »Ubojstva među srodnicima u Dubrovačkoj Republici (1667.–1806.)«, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, 37, str. 95–155; Dubrovnik, 1999.

²¹ Milan Rešetar, »Nikša Zvijezdić dubrovački srpski kancelar XV. vijeka«, *Glas Srpske kraljevske akademije*, CLXIX, br. 87, str. 3–43; Beograd, 1936.

U nizu proizvoljnih tvrdnji o podrijetlu dubrovačke vlastele, Rešetar je progovorio o trojici prvih poznatih domaćih pisara, koje naziva srpskim pisarima, a kao relevantan argument za tu tvrdnju ističe i to da se jedan od njih trojice (Stjepan Benčulić i Nikša Zvijezdić) zvao Stojan, što je, prema njegovu miljenju, »čisto srpsko ime«. Kao filolog i predstavnik Bečke akademije koja se bavila istraživanjem balkanskih zemalja, Rešetar je zasigurno znao da se u spomenutom razdoblju ime Stojan nalazilo na repertoaru često korištenih osobnih imena na cijelom području Balkanskog poluotoka, pa i šire.

Osim političkog usmjerenja nedostatak je u istraživačkom radu Milana Rešetara što je iz pojedinačnih dokumenata u kojima je pronalazio posve nove informacije pokušavao rekonstruirati opću sliku dubrovačke kulturne povijesti i životne svakodnevice. Rešetar je sastavljajući povijesnu sliku Dubrovačke Republike birao uglavnom top-teme koje nije imao mogućnosti produbljivati, jer mu kratki i rijetki boravci u Dubrovniku nisu davali prigodu za opsežniji istraživački rad u arhivu, već je o njima ostavljao kratke načelne obavijesti. Unatoč činjenici da je odrastao u miljeu u kojem je mnogo toga još uvijek podsjećalo na drevni Dubrovnik, da je imao priliku koristiti mnoge dokumente arhiva Republike i da su mu pri ruci bili i književni rukopisi odnosno prijepisi, fragmentarnost je ostala obilježje njegove povijesne rekonstrukcije dubrovačke svakodnevice. Tako su radovi o Velikom vijeću, vijećnici, Kneževu dvoru, vlasteli i podjeli među vlastelom, o velikoj trešnji i razdoblju nakon trešnje, kao i o drugim više ili manje važnim segmentima iz života starog Dubrovnika ostali na razini prve informacije.

Nedvojbeno je međutim i zaslužuje poštovanje činjenica da je o ovim nezaobilaznim točkama dubrovačke kulturne povijesti Rešetar kao ugledan jezikoslovac i književni povjesničar prvi svratio pozornost znanosti. Istraživačka radoznalost kojom je nastojao pratiti ritam života starog Dubrovnika, vezivala je Rešetarev književnopovijesni interes osobito uz dramski žanr, točnije komediju, kako uostalom sam obrazlaže u studiji objavljenoj u nastavcima u *Jugoslavenskoj knjivi* godine 1923.

Tu je naglasio da se slika života u starom Dubrovniku može pratiti iz komedija koje su nastale sredinom XVI. stoljeća, kao i onih s kraja XVII. stoljeća no, te komedije, držao je, ipak nisu »vjerno ogledalo života« i stoga upozorava da im se ne smije slijepo vjerovati, jer one daju »slabo realnu sliku«, pa je rekonstrukciju dubrovačke svakodnevice bilo neophodno, uz arhivske dokumente, prema njegovim riječima, upotpuniti i zapisima stranaca koji su se kraće ili duže vremena zadržali u Dubrovniku (Ivan Ravenjanin, Filip De Diversis, Serafin Razzi, Van Damn, Le Mair i drugi). I zapisane dojmove stranaca o Dubrovniku, u kojem su se našli poslom ili na proputovanju, držao je Rešetar »subjektivnim ocjenama«, pa stoga i ne posve pouzdanim izvorima spoznaja. Upravo zbog nemogućnosti da ustrajnije i dosljednije prati dokumente koje sadržavaju zbirke arhiva Republike

uskraćeno mu je bilo dublje proučavanje najuzbudljivijeg područja povijesti Dubrovačke Republike i literature, a izravna posljedica te nemogućnosti jest nedostatak življe interakcije između povijesti i književnosti u radovima Milana Rešetara, ne samo u onima književnopovijesne već i u radovima filološke naravi.

Prikazivanje drame *Posvetilište Abramovo* godine 1546. bio je prema Rešetarevu mišljenju najstariji zapis o jednom teatarskom događaju u nas, iako je iznio pretpostavku da su se prikazanja davala još i mnogo ranije kao drugdje u Europi.²² No, mi danas pouzdano znamo da je *Komedija V. Nikole Nalješkovića arecitana* pet godina ranije u dvoru Mara Klaričića odnosno Marina Županova Bona koji je sklopio ženidbeni ugovor u proljeće 1541. a oženio se koji mjesec kasnije u ljeto iste godine, kad je komedija izvedena pred uzvanicima na piru, vjerojatno u njegovom gruškome ljetnikovcu.²³

Držao je da je Vetranovićeve *Suzana čista* bila prikazana na današnjoj Gundulićevoj poljani što izvodi iz stihova:

*O vlasteli i vladike i ostali dragi puče,
molimo vas stante muče
da u polju nie čut vike.*²⁴

Posve je nejasno zašto je Rešetar govoreći o izvedbama Vetranovićeveih dramskih djela na poljani, mislio na današnju Gundulićevu poljanu koja u Vetranovićevo i Držićevo vrijeme nije postojala, a što je vidljivo iz slikarskih prikaza Dubrovnika prije velike trešnje, kao i skulptura sv. Vlaha koji u ruci drži prilično vjerno prikazan model Grada, što su nakon Rešetara prihvatili i drugi kulturni povjesničari.²⁵

Na mjestu današnje Gundulićeve poljane stajali su tada redovi kuća koje su nestale u katastrofalnoj trešnji 1667., pa se tek u baroknoj obnovi Grada, koji je ostao bez značajnog dijela stanovništva, taj prostor pretvorio u trg. Na prostoru današnjeg Gundulićeva trga nalazila se, prema planimetrijskom prikazu dubrovačke gradske jezgre iz XVI. stoljeća, između redova kuća i Kriva ulica, danas nepostojeći toponim, koji Držić spominje u komediji *Dundo Maroje*.²⁶

No, postojale su prije potresa druge poljane unutar Grada koje se u arhivskim, prije svega sudskim dokumentima bile mjesta raznih društvenih događanja. Najčešće se spominje u zapisnicima sudske kancelarije Poljana

²² Milan Rešetar, »Stari dubrovački teatar«, *Narodna starina*, VI, br. 9, str. 97–106; Zagreb, 1923.

²³ Miroslav Pantić, *Iz književne prošlosti – studije i ogledi*, SKZ, Beograd, 1978.

²⁴ M. Rešetar, »Stari dubrovački teatar«, *Narodna starina*, I, str. 97–106; Zagreb, 1922. Istaknuo Nikola Batušić, *Povijest hrvatskog kazališta*, Školska knjiga, Zagreb, 1978., str. 36.

²⁵ Cvito Fisković, *Baština starih hrvatskih pisaca*, Čakavski sabor, Split, 1978., str. 285–297.

²⁶ Ilario Principe, »Tri neobjavljene karte Dubrovnika u 16. i 17. stoljeću. Građa za povijest Dubrovnika«, *Dubrovnik*, 1, str. 191–202; Dubrovnik, 1991.

iznad Sv. Petra ili Poljana više Svetog Petra u blizini koje je jedno vrijeme stanovao i Marin Držić.²⁷

Teodora Jerkova tužila je 16. prosinca 1557. Marušu Lovrijenčevu koja ju je vrijeđala da rofija vlastitoj kćeri.²⁸ Svjedočili su u tom sporu dum Marin, Dominko Nikolić i još nekolicina svjedoka. Za dum Marina i Nikolića pisar je zapisao da stanuju iznad crkve sv. Petra gdje se, po svoj prilici nemili događaj i zbio. Najvjerojatnije se u svjedoku dum Marinu krije Marin Držić (pisar bi dodao neku drugu identifikacijsku atribuciju da je postojala mogućnost zabune), koji je neko vrijeme živio na tom području Grada, iako autori spominju godinu 1535. i 1536., ali ne isključuju mogućnost da je Držić i kasnije tamo obitavao.²⁹ Nepoznat je nakon potresa 1667. srednjovjekovni toponim Poljana pod vratima od Zvijezde (*Ala pogliana sotto la tori di Sviesda*).³⁰

Nepoznat nam je danas i toponim Među poljane gdje je, prema zabilješci pisara Kaznenoga suda 25. rujna 1617. Katarinu, sluškinju pok. Marina Gradića istukao Mato Marinov Radojko.³¹ Ako su se predstave davale na otvorenim prostorima Grada, osim pred Dvorom, onda je to bilo na nekoj od upravo spomenutih poljana, a ne na mjestu današnje Gundulićeve poljane.

Rešetar je uočio važnost proučavanja svakodnevnog života u Dubrovniku, osobito radeći na Držiću ili bi možda bilo točnije kazati da je poznavanje svakodnevice starog Dubrovnika Rešetaru bilo od izuzetnog značenja u realizaciji kritičkog izdanja djela Marina Držića.³²

Iako je Rešetar baratao s mnogo oskudnijim činjenicama iz života Marina Držića i njegova rodnog grada nego što mi danas imamo o tome saznanja, o Držiću je znao mnogo više od prethodnika, dakako i onih koji su priređivali prva izdanja Držićevih djela. Rešetaru, filologu i književnom povjesničaru koristili su dokumenti iz životne svakodnevice renesansnog Dubrovnika među kojima je pronalazio i Držićevo živo prisustvo u gradu njegova stvaralaštva. Godine 1930. otkrio je dva podatka o Držićevu službovanju u rodnom gradu, 1553. kad je Držić postao pisar kancelarije za prodaju soli i godine 1556. kad se odrekao te službe.

Istom prigodom Rešetar je listajući zapisnike Kaznenoga suda pronašao Držićevu tužbu protiv kurira Ivana Dračevice koji ga je na ulici izvrijeđao nepristojnim riječima pred nekoliko svjedoka 1554.³³

²⁷ Lamenta de intus, ser. 51, (dalje Lam. Int.) sv. 82, f. 41, Državni arhiv u Dubrovniku (dalje DAD), sv. 91, f. 242, 1. veljače 1548.; sv. 93, f. 119, 13. kolovoza 1548.; sv. 94, f. 45, 2. siječnja 1550.

²⁸ Lam. Int. sv. 101, f. 169.

²⁹ Miroslav Pantić, »Fragmenti o Marinu Držiću (I)«, *Zbornik Filozofskog fakulteta u Beogradu*, XI, br. 1, str. 413–430; Beograd, 1970. (citirana stranica je 415).

³⁰ Lam. Int. sv. 91, f. 242, 1. veljače 1548.

³¹ Lamenta intus et de foris, serija-53, (Lam. Int. For.), sv. 20, f. 289v.

³² M. Rešetar, »Uvod«, U: *Djela Marina Držića...*: str. 113.; Milan Rešetar, »Prilog biografiji Marina Držića«, *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, Beograd, 1930.

³³ O tome i Miroslav Pantić u: *450 godina od rođenja Marina Držića*, Knj. 343, priredio Miroslav Pantić, Srpska književna zadruga, Beograd, 1958.

Rešetar je imao poteškoća u čitanju toga teksta, jer je umjesto tuženikova prezimena Dračevica zabilježio jednom Drarnica a u drugom spomenu Dracettiza, istaknuvši da je prezime nečitko napisano, što nije točno.³⁴ Rešetar nije imao paleografske prakse, pa mu je i relativno čitak stariji tekst predstavljao teškoću u razumijevanju. Na kraju spomenutog članka, koji je nastao na temelju njegova arhivskog istraživanja, zaključio je da se još mnogo vijesti iz života Marina Držića može naći u arhivu Republike »samo treba da se nađe ko će u njemu kopati«. Sam se u tome očito nije dobro snalazio, a nije za to imao ni značajnije prigode budući da je živio izvan Dubrovnika.

Iako komedije nije držao posve pouzdanim izvorima za istraživanje života dubrovačkog svakodnevlja, ipak je Rešetar donosio zaključke o životnoj svakodnevici renesansnog Dubrovnika na temelju Držićevih dramskih predložaka. On otkriva u njegovim komedijama tko je bila Držićeva gledateljska publika. U prologu *Tirene* vidi mladež koja se okolo šeta, dok su u gledalištu sjedali starci, vladike i lijepe građanke. Ističe da se negromant u *Dundu Maroju* obraća vlasteli i puku, ljudima, ženama, starima i mladima, velikima i malima, dakle šarolikom društvu, a u pirnim dramama gotovo isključivo vlasteli odnosno vladikama.

Iz komedija zaključuje Rešetar još pojedinosti iz dubrovačke svakodnevice: Tako, prema stilu u *Tireni*: »Vidim starce u bradah do pasa«, točno pretpostavlja da su zreli ljudi koncem XV. i u XVI. stoljeću nosili duge brade. No bradati muškarci javljaju se u Držića i u drugim djelima (*Grižula*), jednako kao i golobradi mladci. Brada je oličenje muške zrelosti i ljepote, izaziva poštovanje a teška je uvreda i poniženje onome kome se brada ostriže kao Stancu ili izguli (oskubi), kao što se to umalo zbilo u Nalješkovicevoj Komediji VII.³⁵ Dubrovačka kaznena praksa prepuna je slučajeva skubljenja brade upravo polovicom XVI. stoljeća. Bio je to najjednostavniji obračun s muškarcem, osobito kad su u konflikt bile uvučene i žene iz gradske svakodnevice, a posljedice su za muškarca bile trajne i sramotne. Izvršiteljima tog sramotnog čina (*barbepilatione*) Vijeće umoljenih odredilo je 20. svibnja 1550. godine 250 perpera kazne i tri mjeseca zatvora.³⁶

Da je Rešetar prelistao samo jedan svezak sudskih zapisnika iz Držićeva vremena uvjerio bio se da je skubljenje brade ili pak povlačenje za bradu muškarca koji bi pritom izgubio ravnotežu i pao, pa ga se tako jednostavno moglo dalje obrađivati (iscipelariti i sl.), bilo svakodnevni povod uličnih skandala, jer su svi zreli muškarci (koji su imali za to genetske predispozicije), nosili bradu. Pretenciozno bi bilo gledajući unatrag u Reše-

³⁴ Ni. M. Pantić u spomenutom radu ni Vinko Foretić, »O Marinu Držiću«, *Rad JAZU*, 338, str. 5–146; Zagreb, 1965. nisu imali poteškoća prilikom čitanja istog teksta.

³⁵ Pjesme Nikole Dimitrovića i Nikole Nalješkovića. *Stari pisci hrvatski*, sv. 5. Skupili Vatroslav Jagić i Đuro Daničić, JAZU, Zagreb, 1873., str. 292.

³⁶ *Leges et Instructiones*, ser. 21.1, sv. 26, f. 29: »Barbam qui pilat damnetur p 250 et tribus mensibus carceretur«.

tarevo vrijeme očekivati od njega da se u istraživanju svakodnevice posluži i multidisciplinarnim putovima, ali je neshvatljivo da nije svratio pozornost na djela dubrovačke ranorenesansne slikarske radionice ili samog Ticijana s prilikama bradatih svetaca, ali i dubrovačkih darovatelja odnosno sponzora spomenutih slika, također u bradama. U Đivovu zaprepaštenju da je njegovoj sestrični Peri poznato kakva je i kolika građevina Gospa Velika odnosno dubrovačka katedrala Rešetar je isticao »robovski« odnos prema djevojkama u roditeljskoj kući koje se nisu smjele micati izvan kuće.³⁷

Doslovno čitajući Držića Rešetar je ovdje jednostavno nasjeo Držićevoj šali a djelomično i osudi sloboda koje je renesansa unijela i u život dubrovačkih žena i djevojaka. U nastavku dijaloga između Pere i Điva jasno je da Pera poznaje i duljinu Krive ulice, koja je bila jedna od frekventnijih dubrovačkih ulica u središtu Grada. Štoviše, Držić je primijenivši linearnu perspektivu u scenografiji kako bi što uspješnije komparirao Dubrovnik s Rimom, otkrio da Pera može odmjeriti popriličnu udaljenost crkve sv. Luncijate (smještene na vrhu brijega na ušću Dubrovačke Rijeke, na lijevoj obali) od središta Grada, pa je stoga Perino objašnjenje da je u katedralu išla s tetkom na misu samo o Božiću zasigurno izazvalo smijeh u gledalištu.³⁸

Rešetar je pokušao napraviti kronologiju nastanka Držićevih komedija i mjesta njihova prikazivanja, ali su mu nedostajali detalji poput primjerice ženidbenih ugovora prema kojima je s prilično točnosti mogao datirati neke pirne komedije. Kad se ženio dvadesettrogodišnji Đono (Junije) Miha Bona (1529.–1589. u Veneciji) za Đivu Jerolima Gradi, na piru mu je bila prikazana Držićeva komedija *Pjerin*. Nestašni Đivo već je imao naturalnu kćer Anicu iz godine 1550., pa se vjerojatno nije odlagalo s vjenčanje prema onoj »obiesna djeteta ukroti ženome...«³⁹ Budući da je ženidbeni ugovor među mladencima sklopljen u travnju godine 1552., pir se proslavio, po svoj prilici negdje tijekom ljeta u Bunićevu ljetnikovcu na ušću Rijeke Dubrovačke, na što nas navode i riječi nepoznatog aktera komedije: »Bje-homo otišli gori u taracu obhodit kuću...«⁴⁰

Martolica Vida Zamagna (Hajdinov) (1530.–1578.), potpisao je matri-monijalni ugovor s Anicom, kćeri Frana Kaboga u svibnju godine 1549., a na piru godine 1551. prikazana je komedija *Novela od Stanca*.⁴¹

Saba Nikulinova Menze (Menčetića) kome je upravljena 24. pjesna Držićevih *Pjesni*.. u kojoj se tuži zbog optužbe za plagijat *Tirene*, naziva Rešetar Gundulićem, što je također prihvaćeno u književnoj povijesti, pa

³⁷ »Dundo Maroje«, 1. čin, 9. prizor u: Marin Držić, *Djela*, pr. Frano Čale. Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1979., str. 381.

³⁸ »Dundo Maroje«, 1. čin, 9. prizor u: Marin Držić, *Djela*, str. 382.

³⁹ »Tirena«, 6. prizor u: Marin Držić, *Djela*, str. 252.

⁴⁰ DAD, Pacta Matrimonialia, ser. 39, sv. 8 od 23. travnja 1552.

⁴¹ Vinko Foretić, »O Marinu Držiću«, *Rad JAZU*, 338, str. 5–146; Zagreb, 1965.

se ista informacija može naći i u *Zborniku radova o Držiću* iz 1969. godine.⁴²

Fragmentarnost u pristupu dokumentima vodi Rešetara i u druga pogrešna tumačenja i nesporazume. Ni Mendalije ni Sentalijska ni Masara nisu ni imena ni nadimci kako ih bilježi Rešetar (a slijedi ga u tome i Čale), već zanimanja.⁴³ Mendalije mendaju, dakle krpe, Sentalijska sentaju gunje (prema tal. *asestare* – preurediti, prilagoditi), zapravo prekrajaju,⁴⁴ a masara je domaćica u kući, najstarija među sluškinjama koja je sebi podređene mlade čupice udarala latuštinom, što nije vrsta oružja nego letušće koje je uvijek bilo u nekoj *kapunari* uz kuhinju na najvišem katu kuće. Kako je kokoš, kapun ili slična ptica mogao poslužiti kao oružje danas je smiješno i nezamislivo, ali sudski zapisnici nude nevjerovatne priče iz života pa saznajemo i to da su se žene mlatile čak i mačkama.⁴⁵

Griješi u slučaju Điva Pešice misleći da je to građansko prezime, jer Pešice nema među građanskim prezimenima a ni nadimcima Držićeva vremena (Ono se javlja kao građansko prezime tek u XVII. stoljeću s nekim češkim doseljenikom)⁴⁶ Pešica je, po svojoj prilici, plemićki nadimak kojeg je teško identificirati, jer se plemići u dokumentima redovito javljaju sa svojim prezimenima, te s očevim uz svoje osobno ime. (Možda je Pešica potomak tada već izumrlog plemićkog roda Ribica, jer je Držić rado istraživao po starijem imenskom fondu, kao što je učinio u primjeru Lone de Zauliga i Pometa koji su živjeli stotinjak godina prije Držića, Lone kao Držićev predak a Pomet kao poduzetnik u Novom Brdu).⁴⁷

Budući da je Pešica glumio i lik starog Radata u *Tireni*, a vjerojatno i lik Negromanta u *Dunda Maroju* (jer se Stancu predstavio imenom Dugi Nos, baš kao što će to učiniti i Negromant svojoj publici na predstavljanju *Dunda Maroja* iste godine), za pretpostaviti je da je netočna Gradićeva tvrdnja o striktno odvojenim građanskim i plemićkim glumačkim družinama koju je prihvatio Milan Rešetar i svi književni povjesničari nakon njega. Kako je uistinu, Gradić mogao imati vjerodostojne podatke o Drži-

⁴² M. Pantić je dokazao da je Sabo Nikulinov zapravo Menčetić Menze u: Miroslav Pantić, »Fragmenti o Marinu Držiću (II)« *Balkanica*, 13–14, str. 439–450; 1982.–1983. Sabo Menčetić rođen je 1513. godine. Nije poznata godina njegove smrti, prema najnovijim demografskim saznanjima iz geneoloških tablica dubrovačke vlastele Nenada Vekarića.

⁴³ Milan Rešetar, »Uvod«, U: *Djela Marina Držića*. Priredio Milan Rešetar. *Stari pisci hrvatski*, sv. 7, JAZU, Zagreb, 1930., str. 432; Marin Držić, *Djela*. Priredio Frano Čale. Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1979., str. 530.

⁴⁴ »...pak sam ju meni (djedovu čuju) prikrojio.« »Pjerin«, 1. čin u: Marin Držić, *Djela*, pr. Frano Čale. Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1979., str. 766.

⁴⁵ Marica Mihočeva stajala je na vratima svoje kuće u Petilovrijencima 12. rujna 1584. kad ju je izvrijedala Mara Gisna. Uzela je zatim jednu mačku i nekoliko ju je puta s njom udarila po licu. *Lam. Int.* sv. 118, f. 14.

⁴⁶ Podatak iz demografskog fonda Nenada Vekarića.

⁴⁷ Slavica Stojan, »Zbiljski stanovnici Držićeva Njarnjas-grada«, *Analiza Zavoda za povijesne znanosti HAZU*, 43; Dubrovnik, 2005.: u tisku.

ćevu teatru 150 godina nakon njegova vremena, mogli bismo se danas upitati, no, tema je to za jednu drugu diskusiju.

Pišući o Držiću Rešetarovi prethodnici i suvremenici dosta su istraživačke energije koristili išteći moguće njegove uzore, (Andrea Calmo, Lodovico Dolce, Pietro Aretino) što je Rešetar držao besmislenim traćenjem vremena držeći s pravom da je potrebno revidirati to pitanje ovisnosti Držića o latinskim i talijanskim djelima odnosno pitanje njegove originalnosti, nalazeći uporište za to upravo u ulozi dubrovačke svakodnevice u Držićevim djelima premda ni sam nije znao u kojoj je mjeri ona u njima prisutna.

Raspršenost Rešetarova kulturnopovijesnog interesa i činjenica da je dobar dio arhivskog posla za njega obavljao netko drugi, segmentarnost posla i nemogućnost duljeg vlastitog istraživačkog rada na dokumentima, kao i Rešetarova politička orijentacija s kojom je nastojao uskladiti i svoj znanstveni rad, proizvodili su pogreške, krive ili ishitrene prosudbe i netočne zaključke od kojih se neki do dana današnjega parafraziraju i citiraju kao povijesne istine.

Bakrorez o kojem je predstavljajući Rešetarov znanstveni rad na rekonstrukciji života starog Dubrovnika, pretenciozno govorio spominjani Bonifačić, danas bismo prije nazvali pokušajem proučavanja svakodnevice života koja je u svojoj suštini interpretacija svijeta čovjeka i njegove okoline, oslonjena na lokalne pojave i odabrane fenomene životne prakse, a do koje rekonstrukcije povijesti vode ciljana kapilarna interdisciplinarna istraživanja, a ne tek fragmenti nejasnog, tamnog svijeta prošlosti koje je koristio Rešetar.

Veliki broj Rešetarovih povijesnih navoda (neke je i on sam odnekud preuzeo), danas je povijesna znanost demantirala kao što je, primjerice priča o nastanku Dubrovnika Rešetar nakon dolaska Slavena, propasti Epidaura i izbjeglicama koje su naselile pustu hrid koju je preuzeo od Appeninija (ovaj opet od Orbinija, pa sve do Porfirogeneta); Raskol vlastele Salamankezi i Sorbonezi (na njegov se rad nadovezao Muljačić ali su priču razriješili Ćosić i Vekarić) tumačio je kao razilaženje zbog pitanja ceremonijala a ključ nesporazuma među vlastelom bio je u vanjskoj politici (prema Osmanlijama).⁴⁸

Zasluguje svakako i našu pozornost i poštovanje činjenica da je Rešetar u vrijeme kada službena znanost nije poznavala mikrohistoriju zamijetio važnost kategorije privatnosti kao uvijek nazočne ljudske konstante, iskustva temeljenog na viđenjima zbilje različitih običnih ljudi. Ističući važnost proučavanja arhivskih serija koja bi pružila rezultate i na području književne povijesti, Rešetar nažalost, nije imao na umu da se redovni, uredni život

⁴⁸ Milan Rešetar, »Salamankezi i Sorbonezi«, *Dubrovački list*, II, 19, str. 1–2; Dubrovnik, 1925. Stjepan Ćosić i Nenad Vekarić, »Raskol dubrovačkog patricijata«, *Analiz zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, 39, str. 115–157; Dubrovnik, 2001.

gotovo nigdje nije zapisivao i da se životni kontekst treba razabrati najčešće iz slike njegova negativa. Nije bio svjestan ni činjenice da fragmentarni, površni pregled spominjanih dokumenta smućuje opću sliku i daje ograničene rezultate i da samo kontinuitet praćenja spomenutih dokumenata rasvjetljuje pomrčinu prošlosti. Rešetar svakako nije otvorio mogućnost proučavanja najuzbudljivijeg područja povijesti Dubrovačke Republike i literature na interdisciplinarnan način, ali je shvatio važnost interakcije povijesti i književnosti i nužnost komunikacije između historije i književnosti što je tekovina suvremenih znanstvenih pristupa. Rešetaru, stoga svakako, pripada zasluga da je naslutio važnost istraživanja svakodnevice života koja je danas priznata historijska disciplina i nimalo ne umanjuje značenje književne fikcije. Štoviše, iznošenjem tih spoznaja historija postaje bliska književnom diskursu, a književna povijest pomaže analiziranju historijskih problema i tekstova.

DUBROVAČKA SVAKODNEVICA U KNJIŽEVNOPOVIJESNOM RADU MILANA REŠETARA

Sažetak

Rešetar je sastavljajući povijesnu sliku Dubrovačke Republike birao uglavnom top-teme koje nije imao mogućnosti produbljivati, jer mu kratki i rijetki boravci u Dubrovniku nisu davali prigodu za opsežniji istraživački rad u arhivu, već je o njima ostavljao kratke načelne obavijesti. Unatoč činjenici da je odrastao u miljeu u kojem je mnogo toga još uvijek podsjećalo na drevni Dubrovnik, da je imao priliku koristiti mnoge dokumente arhiva Republike i da su mu pri ruci bili i književni rukopisi odnosno prijepisi, fragmentarnost je ostala obilježje njegove povijesne rekonstrukcije dubrovačke svakodnevice. Tako su radovi o Velikom vijeću, vijećnici, Kneževu dvoru, vlasteli i podjeli među vlastelom, o velikoj trešnji i razdoblju nakon trešnje, kao i o drugim više ili manje važnim segmentima iz života starog Dubrovnika ostali na razini prve informacije. Nedvojbeno je međutim i zaslužuje poštovanje činjenica da je o ovim nezaobilaznim točkama dubrovačke kulturne povijesti Rešetar kao ugledan jezikoslovac i književni povjesničar prvi svratio pozornost znanosti.

Raspršenost Rešetarova kulturnopovijesnog interesa i činjenica da je dobar dio arhivskog posla za njega obavljao netko drugi (otac Pavo), segmentarnost posla i nemogućnost duljeg vlastitog istraživačkog rada na dokumentima, kao i Rešetarova politička orijentacija s kojom je nastojao uskladiti i svoj znanstveni rad, proizveli su pogreške, krive ili ishitrene prosudbe i netočne zaključke od kojih se neki do dana današnjega parafraziraju i citiraju kao povijesne istine. Upravo zbog nemogućnosti da ustrajnije i dosljednije prati dokumente koje sadržavaju zbirke arhiva Republike osjeća se nedostatak življe interakcije između povijesti i književnosti u radovima Milana Rešetara iz najuzbudljivijeg područja povijesti Dubrovačke Republike. No, bez obzira na tu ograničenost komunikacije između historije i književnosti Rešetaru, svakako, pripada zasluga da je naslutio važnost istraživanja svakodnevice života i da su i danas pojedini njegovi radovi iz toga područja, posijani po najrazličitijim časopisima, glasnicima, kalendarima i novinama u Hrvatskoj i

inozemstvu, još uvijek nezaobilazna literatura u historiografiji o Dubrovačkoj Republici.

MILAN REŠETAR UND DAS ALLTAGSLEBEN DES ALTEN DUBROVNIK

Zusammenfassung

Über das Alltagsleben des alten Dubrovnik schrieb Milan Rešetar, der vor allem Literaturhistoriker und Linguist gewesen ist, mehrere Artikel, die ihrem Umfang nach relativ klein sind und doch von großer Bedeutung. Er war sich der Tatsache bewusst, dass man weder aus der Literatur noch aus der Sprache zuverlässige Schlüsse ziehen kann, ohne das Leben des alten Dubrovnik zu rekonstruieren, und zwar sowohl das Leben der einfachen Bevölkerung, als auch das des Adels. So sind, neben den ausführlichen Arbeiten aus dem Bereich der Literaturgeschichte und Numismatik, zahlreiche kleine Ausschnitte aus dem Leben entstanden, die für das geschichtliche Gesamtbild der Stadt Dubrovnik unumgänglich sind. Obwohl Rešetar sein berufliches und wissenschaftliches Leben außerhalb seiner Heimatstadt verbrachte, konnte er auf Grund von Schriften seines Vaters Pavo, die als Ergebnis einer langjährigen laienhaften Beschäftigung mit den im Dubrovniker Archiv aufbewahrten Dokumenten, wie auch mit vielen anderen Schriften entstanden sind, seine eigenen Forschungen durchführen. Dank seiner fachlichen, wissenschaftlichen und linguistischen Kompetenz, wie auch dank der Tatsache, dass er in Dubrovnik aufgewachsen ist, konnte Rešetar in den Schriften seines Vaters immer wieder wichtige Hinweise auf das alltägliche Leben Dubrovniks finden, diese weiterhin literarisch formen und letztlich veröffentlichen. Rešetars Artikel über den Dubrovniker Adel, über seine Herkunft und über die Aufteilungen innerhalb des Adels, des weiteren die Schriften über die Struktur der Herrschaft, über die Bürger, über die Mitglieder bedeutender Bruderschaften und über das einfache Volk, über das Drama des großen Erdbebens, über das Leben in den Kerkern, im Theater oder in der Kirche sowie über zahlreiche andere Einzelheiten aus dem Alltagsleben von Dubrovnik findet man in den Feuilletons unterschiedlicher Zeitungen, in Sammelbänden und Fachblättern aus dem In- und Ausland. Auch diese Arbeiten Rešetars gehören zu den unumgänglichen Informationsquellen über die Geschichte der Dubrovniker Republik.

Nina Aleksandrov-Pogačnik

Metodološke opaske uz radove Milana Rešetara

Izvorni znanstveni članak
UDK 811.163.42.

Odrediti se danas prema znanstvenome doprinosu Milana Rešetara u kontekstu hrvatske znanosti o književnosti, koliko je jednostavno toliko je, u isti mah, složeno i odgovorno, jer prosudbe valja temeljiti na odabiru metodološkog očišta prema problemima referentnim njegovome radu. Za svako metodološki osviješteno gledište dvojbe gotovo i nema: znanstveni interes i dosezi Milana Rešetara (1860.–1942.) bez obzira na dijapazon zanimanja, ili baš s obzirom na njega, od jezikoslovnih, akcentoloških, dijalektoloških koji su izazivali dosta osporavanja, tekstoloških, povijesno-kulturoloških, veoma uvjetno književnopovijesnih, pa sve do numizmatičkih, pripadaju prvoj fazi hrvatske znanosti o književnosti, zapravo u njeno predvorje, omeđeno filološkom izobrazbom, sviješću, metodom i dosezima.

Epistemološki gledano razlozi su očiti: bez teorijske utemeljenosti, bez vizije i potrage za oblikom koji prepoznaje, misli i segmentira znanstveno područje »mitologizirano« ili ono pravo, Milan Rešetar, mnogo skromnije negoli je to uspijevalo već Vatroslavu Jagiću, nije uspio kročiti izvan okvira konzervativne filološke škole i pristupa. Filologija kao sudbina i jedini okvir unutar kojeg su se kretali njegova misao i rad. Svatko dobrohotan zna da je taj stupanj u ranom razvitku znanosti o književnosti, ne samo hrvatske, nuždna razvojna karika, ali je u najmanju ruku začudno da je Rešetar tijekom svojega života, kao suputnik i suvremenik najizazovnijih metodoloških događanja i preokreta u europskoj povijesti naše znanosti prvih desetljeća XX. stoljeća koja su omogućila promjenu episteme, bio posve nezainteresiran za bitna pitanja povijesti i znanosti o književnosti; da ga, nadalje, nisu uznemirile pojave i radovi uistinu izazovnih znanstveničkih osobnosti, kao što su u nas bili Branko Vodnik, Albert Haler i Antun Barac, inovantni u postavljanju pitanja, teorijski senzibilizirani i metodološki provokativni. Problemima i izazovima osmišljavanja povijesti književnosti kao metadiskursa kojima su ovi znanstvenici, svaki prema svojem intelektualnom habitusu, znanju i znatiželji, posvećivali izuzetan napor, Rešetarova se filološka isključivost nije mogla niti približiti.

Strogo u okvirima filološke škole, M. Rešetar je tretirao književno djelo kao filološki problem, kao jezički spomenik, dokument ili građu, nikad kao umjetnost riječi. Njegovi radovi koji dotiču hrvatsku književnost, gotovo isključivo njeno starije, filološki zanimljivije razdoblje, pretežito su jezikoslovne naravi, ili se bave kritikom teksta, odnosno tekstološkim priredbama i obradama. U taj kontekst, uz pitanja atribucije i autorstva, ulaze i izdavanja nepoznatih, točnije neizdanih tekstova, koji su, uglavnom, objavljivani u Akademijinom *Radu*, *Gradi* i Jagićevu *Archivu*. U tome mukotrpnom i zapaženom poslu bilo je i većih promašaja, kao što je pripisivanje *Posvetilišta Abramova* Marinu Držiću, što je Rešetar sam korigirao u *Radu JAZU*¹, kao i kolebanje oko autorstva *Vučistraha* koji je, prema Rešetaru, izveden »prid Dvorom« 1699. i kojega nije bio siguran pripisati Korčulaninu Petru Kanaveliću u inače značajnoj studiji o postojanju kasnorenesansne drame u Dubrovniku u XVII. stoljeću²; u njoj je iz rukopisa iznio četiri drame u prozi (*Jerko Škripalo*, *Pijero Muzuvijer*, *Beno Poplesija* i *Vučistrah*). Posebice je zanimljiv upravo *Vučistrah*, tragikomedija u kojoj je »Kanavelić, uz pomoć talijanskih predložaka, napisao dramu o zanosu vladanja, dramu o nestalnosti svijeta i o snu«.³

Uredivši kritička izdanja Šiška Menčetića i Đore Držića, Marina Držića i Ignjata Đurđevića, Rešetar je dovršio i Körblerov rad na djelu Ivana Gundulića. Pišući teorijski utemeljen tekst o složenosti tekstološkoga posla, držeći ga višim stupnjem filološke kritike, kao i o pretpostavkama priredbe književnokritičkih izdanja općenito, u neobjavljenoj rukopisnoj studiji *Filološki metod literarno-istorijske kritike*,⁴ Branko Vodnik se posebice zadržao na problemima povezanim s Gundulićevim opusom, odnosno s tekstološki najzahtjevnijim *Osmanom*. Osnovnu poteškoću zbog velikog broja (sedamdesetak) rukopisa Đuro Körbler, prema Vodnikovom sudu, nije bio kadar relevantno razriješiti; pogrešno je bilo kao polazište mehanički posegnuti za najstarijim prijepisom, bez potkrijepe koja bi očitovala kriterije odabira, uz nuždu analitičnost, stilsko-jezičnu ekspertizu koja jedina može pokazati »nutarnju vrijednost«. Oспорivši neargumentiran Körblerov izbor Ohmućevićevoga rukopisa kao najbližeg Gundulićevu autografu, Rešetarovu redakciju i nadopunu Vatikanskim rukopisom, kao vjerodostojnijim, Vodnik drži samo dobrom osnovicom za kritička izdanja. Rešetar, da nadopunim Vodnika, ne iskazuje tekstološki opravdanu aparaturu niti jasan kriterij odabira, već izdanje temelji na svojevrsnoj metodi

¹ Milan Rešetar, »Redakcije i izvori Vetranovićeva Posvetilišta Abramova«, *Rad JAZU*, 257; Zagreb, 1929.; Milan Rešetar, »Stari dubrovački teatar«, *Narodna starina*, I, str. 97–106; Zagreb, 1923. Pretiskano u PSHK, knjiga 121/I, str. 30–41.

² Milan Rešetar, *Četiri dubrovačke drame u prozi s kraja XVII. vijeka*, Beograd, 1922.

³ Slobodan Prosperov Novak, *Povijest hrvatske književnosti*, III knjiga, Zagreb, 1999., str. 588. Novak, različito od Rešetara, kao datum izvedbe *Vučistraha* navodi 5. veljače 1682., uz činjenicu da je izveden u teatru, »pred zamračenim gledalištem Arsenala«.

⁴ Rukopis iz 1922. godine sadrži 152 stranice (paginirano). Navodi su preuzeti iz 2. odjeljka *Kritika teksta Gundulićeva Osmana*.

kontaminacije starih rukopisnih varijanti, koja se u suvremenoj tekstologiji smatra proizvoljnom, jer ne proizlazi iz »aktivnog tekstološkog susreta s književnim djelom«.⁵

Međutim, u cjelini gledano, Rešetarov rad na književno-kritičkim izdanjima Vodnik drži solidnijim od rada ostalih priređivača, dapače, u recenziji izdanja *Četiri dubrovačke drame u prozi s kraja XVII. vijeka* Vodnik je svoju ocjenu unaprijedio, zapisavši da je taj rad »uzor kako valja izdavati naše stare tekstove«⁶, a čitavo je izdanje nazvao »ugodnim iznenađenjem«. Vodnikov se sud poklapa s onim Alberta Halera koji je u knjizi *Novija dubrovačka književnost*, u veoma kratkoj bilješci o Rešetaru, uz njegovu ljubav prema rodnome Dubrovniku, izdvojio upravo »uzorna izdanja I. Đorđića, M. Držića i I. Gundulića«.⁷

Ivan Gundulić, taj najveći dubrovački pisac XVII. stoljeća, koji je, što intuirao, što dotaknuo, što razmislio, gotovo sva temeljna filozofska, politička, etička i estetska pitanja, privukao je Dubrovčanina Milana Rešetara da mu se vraća u nekoliko prigoda. Pisao je o versološkim problemima u predgovoru poljskog prijevoda *Osmana* (1934.) i posvetio mu jednu od svojih rijetkih književnopovijesnih studija pod naslovom *Gundulićev Osman*, kojom je Rešetar predstavljen u izdanju PSHK,⁸ prema ocjeni priređivača Josipa Bratulića Rešetar je u toj studiji bio malo slobodniji, odmaknuvši se od usko filoloških problema, s izvjesnim naznakama vrednovanja.

Taj je Rešetarov rad, međutim, manje primjeren kao iskorak prema književnopovijesnoj vrijednosnoj prosudbi, negoli kao iskaz i znak njegovih možebitnih književnopovijesnih polazišta i dosega.

Inicijalna Rešetarova premisa posve je relevantna. On navodi kako je Gundulić želio napisati »historičku pjesmu« o jednom povijesnom događaju, o hoćimskoj bitci 1621. godine, sa sviješću da pjesničko ostvarenje ne može biti sukladno povijesnoj činjenici. Umjesto da razvija tu polazišnu pretpostavku i ukazuje na fikcionalnost i zakonitosti književnog teksta Rešetar, stiješnjen filologijom, bez teorijskog uvida, bez povijesnoteorijske i povijesnofilozofske refleksije, ne iznalazi način kako bi, analitički, uspostavio međuodnos povijesne građe i književnoestetskog sustava koji je bitno resemantizira; sve to, naravno, u skladu sa žanrovskim, stilskim i jezičnim čimbenicima u čijoj su funkciji sve jedinice značenja. Povijesno tvorbeno iskustvo, naime, postaje projekcija pa i metafora duhovno-tvorbenog, usmjerenosti samog pisca, njegove imaginacije i filozofema kojima je bio privržen.

⁵ Davor Kapetanić, »Kako pripremati izdanja djela novijih hrvatskih pisaca«, *Croatica*, I, sv. II, str. 250; Zagreb, 1970.

⁶ Branko Vodnik: »Četiri dubrovačke drame«, *Jugoslavenska njiva*, god. VI, br. 6; Zagreb, 1922.

⁷ Albert Haler, poglavlje »Pisci i stručnjaci«, *Novija dubrovačka književnost*, Zagreb, 1944., str. 308. Haler kao godinu Rešetarova rođenja ovdje navodi 1861.

⁸ Studija je tiskana u *Bratstvu*, XVII; Novi Sad, 1922. Pretiskana u izdanju PSHK, knjiga 121/I, str. 19–30. Svi navodi u ovom tekstu navedeni su prema izdanju u PSHK.

Gundulićev je *Osman* ogledni primjer kako događaj bliske povijesti biva tematiziran unutar filozofskih, ideoloških i stilskih odrednica razdoblja.

Iako, dakle, Rešetar zna da je »estetsko gledište« primarno za Gundulića, nakon što je detektirao povijesni izvor, on bez takvih spoznaja ne može krenuti u pustolovinu otkrivanja njegove transformacije. U suprotnosti sa sviješću o razlici empirijske zbiljnosti i pjesničkog iskaza, Rešetar traži, nabraja i uspoređuje činjenice o hoćimskoj bitci, o Vladislavu, itd., kako bi zaključio da je Gundulić »vrlo netočno obavješten«, te da se »odalečuje od istine« i da sve to »ne odgovara činjenicama«. Gundulićeva tzv. odstupanja od istine Rešetar drži pretjerivanjem, čak i određenom povredom povijesnog redosljeda, iako ima u vidu Gundulićevu želju da bude zanimljiv i kako sam kaže »usklađen s ukusom vremena«.

Prema tome, Rešetar ipak zagovara korespondentnost zbiljske stvarnosti i književnog djela, jer fiktionalne značenjske jedinice doduše opravdava pjesničkom slobodom, ali ih ipak smatra »propustima«. Te takozvane propuste Rešetar nije pokušao kontekstualizirati i objasniti niti pojmom koji on, veoma neodređeno, naziva ukusom vremena. Prateći sadržaj tog pojma svakako je trebao upozoriti kako se je »kristjanin spjevalac« u svome izuzetno slojevitom tekstu, *Osmanu*, suočio s ideologemima (islam, katolicizam, ekumenizam, slavizam), filozofemima (u okviru takozvane duhovne obnove posttridentske Europe) svoga prostora i doba i *at last but not at least*, kako je sve te ideje uspio estetizirati, sukladno estetskim kategorijama razdoblja koje iščitavamo kao odrednice stilske formacije baroka. Znakovito je da Rešetar uopće ne slijedi niti trag spomenute stilske formacije, ali isto tako ne koristi stariji pojam razdoblja.

Valja podsjetiti da je Rešetarov tekst napisan godine 1922., a da je pojam baroka i baroknog stila u hrvatskoj znanosti o književnosti bio nazočan već više od deset godina, točnije od studije o slavonskoj književnosti XVIII. stoljeća Branka Vodnika,⁹ koji je taj termin prvi uveo u našu znanost, znački povezujući pisce slavonskog baroka, posebice A. Kanižlića, s njegovim izvorištem na hrvatskom jugu, s Dubrovnikom, s poetikom I. Bunića Vučića.

Kao što nema spoznaja o baroku i njegovim poetološko-stilskim odrednicama, Rešetar se na isti način ne snalazi u pitanjima žanra, žanrovskim zakonitostima i njihovim povijesno-stilskim mijenama.

Da je takav obzor vidljiv bar u naznakama, odnosno da Rešetar ima »tzv. sistem čitanja«, ne bi mogao ustvrditi da je Gundulićev nedostatak to što on likove »prikazuje ne onako kako su bili, nego ih nabija na kalup talijanskoga romantičnoga epa«, navodeći kako je umjesto »čisto historične epske pjesme« Gundulićev *Osman* pjesma »historično-romantička na način Tassova *Jerusolima oslobođenoga*«. Rešetar navodi nekoliko tipoloških srod-

⁹ Branko Drechsler, *Slavonska književnost u XVIII. vijeku*. Studija. Zagreb, 1907.

nosti između ta dva epa (ljubavne avanture, vrhunaravne sile), uz opasku da se, za razliku od Tassa, Gundulić kloni čimbenika staroklasične mitologije, jer oni ne bi odgovarali postulatima kršćanskog nauka katoličke crkve. Naravno da svaki obavješteniji uvid u Gundulićevo stvaralaštvo ne može zaobići njegovu bliskost s T. Tassom; međutim, niti u Tassa a niti u Gundulića nije riječ o romantičnom, ukoliko taj pojam ne shvaćamo posve arbitrarno, već o zakonitostima jednoga žanra, baroknog epa, koji jest, doduše, izmijenjen u skladu s ideološkim i poetološkim zahtjevima vremena, ali to ne znači i da može i mora izbjeći tradicijsku susljednost i poveznicu. Jednostavno, riječ je o književnopovijesnome žanrovskom citatu kasnorenesansnog epa, u kojem određene epizode podsjećaju na viteško-ljubavne sastavnice (L. Ariosto).

Dakle, najtočnije je reći da je Gundulić u mnogočemu inspiriran Tassom, s kojim ga vezuju i tradicijske i aktualne žanrovske pretpostavke, ali da on, isto tako, suvereno participira u zajedničkom poetičkom prostoru baroka, obogaćujući ga i svojim *Osmanom*, majstorskom pričom s nizom naracijskih tijekova, više pripovjedačkih stanovišta, kronotopički¹⁰ umreženom, da bi progovorio o zlu i o propasti, neuspjehu i o prolaznosti, o izdaji i, prije svega, o strašnoj ljudskoj ranjivosti. Sve povijesno samo usredotočuje Gundulićev aktualitet koji Rešetar uopće ne prepoznaje, kao ni književne modele razdoblja, koji uz posttridentski ideološki sloj određuju Gundulićev poetički odabir.

Stoga je, ponavljam, promašaj tražiti u Gundulića »tradicionalna pravila epske poezije«, jer je on i ne može pisati i prigovarati mu da je ep narušio samostalnim refleksijama i lirskim digresijama, za koje Rešetar tvrdi da su »na neprirodnoj podlozi te zato smetaju«. Upravo su baš one zakonitosti modela, a Gundulić je majstor u njihovu povezivanju, u usklađivanju narativnog i lirskog, jednako kao što je uspješno, na širokom prostoru događanja, ujednačio fragmente sa cjelinom, u želji da izrazi svjetonazor i čuvstva, prije svega osobna, ali i ona svoga prostora i vremena. Sve povijesno i zbiljsko, cijeli repetitorij povijesno-tradicijskih i suvremenih postupaka u funkciji je da sve to oblikuje i zrazi, a ne da se opiše kronologija događanja hoćimske bitke i sudbina Osmana i ostalih sudionika povijesnih događaja, pa je stoga posve naravno »da Gundulićevi Turci nijesu nikako pravi Turci«. Oni su isključivo književni likovi, a zbiljsko je tek poticaj da se očituje Gundulićev pjesnički individualitet i sloboda.

Naravno da je filologu Rešetaru sve to daleko jer na književnost ne gleda kao na kreativan čin s kojim treba uspostaviti dijalog, već kao na jezični i povijesni dokument i svjedočanstvo koje treba detaljno izvanjski opisati.

¹⁰ Termin M. Bahtina; kronotop bi bio »konfliktno spajanje prostorne s vremenskom dimenzijom«. Usp. Pavel Medvedev, *Formalna metoda u nauci o književnosti*, Beograd, 1976., str. 201.

Šire gledano, riječ je o pozitivističkom empirizmu koji je gluh i slijep za dubinsko (genotipsko), jer je metodološki osposobljen jedino za opis onog vida pojave (pisanog teksta) koji se može svrstati u određeni (najbolje kronološki) niz.

Naravno da to ne mogu biti individualne osobitosti već prije općenitosti, pa je individualan, pojedinačan uvid u pojedinačno i osobno uglavnom isključen iz takvih razmatranja. Međutim, ako to izostane, preostaju samo opći vidovi književnosnih pojava koji ih reduciraju na jezični materijal, na povijesnu građu i sl., što i čini obzor filologije.

Iz takve metodološke ograničenosti kojoj je daleka čak i temeljna književnoteorijska i povijesnoteorijska refleksija slijede i ostale manjkavosti Rešetarova rada.

Dobar je primjer za to atribucija *Posvetilišta Abramova* koje je Rešetar, primarno, pogrešno pripisao Marinu Držiću, slijedeći filološki trag pet sačuvanih rukopisnih inačica i jezik koji se živošću i prirodnošću dijaloga i gotovo pastoralnim pasažima i atmosferom odmiče od modela crkvenog prikazanja, što je, uz blagohumorne intonacije, još očitije u Vetranovićevu tekstu *Od poroda Jezusova*, koji je također krivo pripisao Držiću.¹¹ Da je, međutim, Rešetar više uvažavao književnopovijesni vid, odnosno čimbenike razdoblja, posebice modela i razvoja žanra, poetičkih i stilskih odrednica, da je uvažavao biografske, točnije karakterološke crte samog Marina Držića, morao bi, čak i bez ikakvih estetsko-vrijednosnih sudova, odmah osjetiti da je na pogrešnom tragu.

Metodološkom manjkavošću i filološkom skućenošću može se, možda, objasniti i jedan problem kojega je, kada je o Rešetarovu radu riječ, zapravo nemoguće previdjeti. Da bi se, međutim, razmotrile sve njegove dimenzije i referencije potrebna bi bila zasebna studija; stoga se ograničavam na naznaku pitanja koja svojim opsegom prelaze granice filološke i književnopovijesne prosudbe, iako bi ih valjalo zadržati unutar njih.

Riječ je, naime, o činjenici da je Milan Rešetar u cjelokupnome svome radu bio jedan od onih koji su dosljedno insistirali na pojmu i terminu dubrovačka književnost i koji je taj dio književnosti hrvatskoga juga uvijek promatrao kao *corpus separatum* i time postao važan argument mnogima koji su nastojali da to tako i ostane. Sintagmama dubrovačka literatura, dubrovački teatar, dubrovačka dramska književnost, antologija dubrovačke lirike, dubrovačka drama, on nikad, koliko mi je znano, nijednom od tih pojmova nije pridijevao hrvatsko ime, gdjekada tek srpskohrvatsko (!), kako naziva i jezik kojim je sve to napisano; štoviše, u prikazu Fancevljeva djela o spomenicima hrvatske proze XIV. i XV. vijeka¹² Rešetar čak govori o srpskohrvatskim latiničkim spomenicima i srpskohrvatskom primorju.

¹¹ Milan Rešetar, »Stari dubrovački teatar«, *Narodna starina*, 1923. Citirano prema pretpisku u PSHK, str. 30 i 35.

¹² Milan Rešetar, »Vatikanski hrvatski molitvenik i dubrovački psaltir«, *Slavia*, 1935. Pretiskano u PSHK, knjiga 121/I, str. 46–52.

Da je, međutim, Milan Rešetar, pokušavam se zadržati isključivo u okvirima struke, bez implikacija koje itekako prelaze slavistički i književno-povijesni okvir, mogao prijeći granicu konzervativne slavistike i filološke odrednice škole J. Dobrovsky – J. Kopitar, da je uzimao u svojim prosudbama u obzir kulturološke činjenice, kontekst hrvatskoga kulturno-književnog prostora, da je imao bilo kakve spoznaje o metodološkim pretpostavkama, primjerice, škole *Geistesgeschichte*, on bi se, vrlo vjerojatno relevantnije odredio prema nizu tih i sličnih problema.

Problematicizacija tih pitanja, naime, u hrvatskoj znanosti o književnosti nije bila zaobidena i nepoznata. Branko Vodnik, primjerice, već početkom XX. stoljeća u svojoj studiji o slavonskoj književnosti XVIII. stoljeća posve suvereno zagovara i argumentira kulturnu i duhovnu cjelovitost hrvatskog prostora, bez obzira na zemljopisne, povijesne i posebice političke centrifugalne silnice, povezujući Kanižličevu baroknu poetiku (tematski i stilski) s poetikom I. Bunića Vučića.¹³ Duhovno jedinstvo hrvatskog prostora i jedinstven kulturotvoran duh on promiče i u svojoj *Povijesti*.¹⁴ U Hrvatskom arhivu, nadalje, postoji u rukopisu veoma zanimljiv kraći tekst indikativan i aktualan za svoje vrijeme s naslovom *Za hrvatski karakter naše stare književnosti*.

Isto tako, kao potkrepju, uz Vodnika mogu navesti, primjerice, i Franju Fanceva. Fancev je također u svome radu, više intuitivno negoli načelno slijedio određene duhovnopovijesne metodološke smjernice, promičući kao polazište hrvatsku duhovno-integrativnu svijest u većini svojih raznolikih filoloških i književnopovijesnih radova. U tekstu »Dubrovnik u razvitku hrvatske književnosti«¹⁵ posve oprečno od Rešetara, kadšto se referirajući na njega, Fancev, govoreći o Dubrovniku, nastoji pokazati njegovu čvrstu povezanost i isprepletenost s ostalim hrvatskim prostorima. Nabrajajući vjersko jedinstvo Dubrovnika i »hrvatske Dalmacije«, njihovo zajedničko izvorište u glagoljskoj književnosti, zajednički čakavski jezični supstrat, čime se nastavlja na misao Vatroslava Jagića, dvostruko rimovane dvanaesteračke distihe kao hrvatski stih koji je već potkraj XV. stoljeća bio »najobičniji metar umjetničke poezije«, povezujući Marka Marulića, Šiška Menčetića i Đoru Držića, Fancev time želi dokazati, parafraziram, ne samo poetičku povezanost tih pjesnika već i međusobnu vezu i samih književnih središte. Argumentacija Fancevljeva u korist organske povezanosti Dubrovnika kao »najjužnije književne grane« s ostatkom hrvatskoga kulturnog prostora slijedi u eksplicitnom navođenju hrvatskog imena, koje sami pjesnici pridijevaju jeziku kojim pišu, protežući nit od M. Vetranovića i N. Nalješkovića do I. Vidalija.

¹³ Usp. Nina Aleksandrov-Pogačnik, »Slavonski barok u tumačenju Branka Vodnika«. U: *Cljučevi raja, Hrvatski književni barok i slavonska književnost 18. stoljeća*. Zbornik, priredila Julijana Matanović, Zagreb, 1995., str. 73–80.

¹⁴ Branko Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti*, Knjiga I, Zagreb, 1913.

¹⁵ Franjo Fancev, »Dubrovnik u razvitku hrvatske književnosti«, *Ljetopis JAZU*, 1940. Pretiskano u PSHK, knjiga 121/I, str. 177–210.

Naravno da bi se, *ad argumentum*, moglo pronaći i više tekstova, ne samo u Branka Vodnika i Franje Fanceva već i u drugih književnih povjesničara. Uostalom, njih su dvojica toliko različiti, svjetonazorski i metodološki, ali ih povezuje spoznaja o širim duhovnim i kulturotvornih silnicama, čija protežitost usmjerava i omeđuje književnoumjetnički čin, pa ih itekako valja uzimati u obzir i u analizi i u prosudbama.

Razvidno je, da zaključim, kako Milan Rešetar postojeće činjenice nije kontekstualizirao na takav način, usko usredotočen tek na određene segmente, za što su jamačno morali postojati razlozi; najmanje dva. Jedan je razlog njegov filološki dogmatizam i usmjerenost na spoznajne dosege stare, uglavnom bečke, slavističke škole XIX. stoljeća, ali i posvemašnja teorijska ravnodušnost i metodološka insuficijencija. Drugi bi razlog mogao, najvjerojatnije, biti izvan slavističke struke i bio bi implicite političke naravi.

Neću ulaziti u razmatranje jesu li i u kojoj mjeri Rešetara rukovodile i političke namjere, ali je takva njegova usmjerenost, uz kulturološke, svakako imala i političke implikacije i posljedice. To je povijesna činjenica.

METODOLOŠKE OPASKE UZ RADOVE MILANA REŠETARA

Sažetak

Milan Rešetar, jedan od najuglednijih hrvatskih filologa, bio je uistinu samo to: filolog. Iako su se tijekom njegova života i znanstvenoga djelovanja redala najizazovnije, posebice metodološka zbivanja u europskoj, ali isto tako i u hrvatskoj znanosti o književnosti (B. Vodnik, A. Haler, A. Barac), Rešetara sve to nije niti okružilo. Njegovo djelovanje i njegova misao ostali su filološki isključivi.

Stoga Rešetarovi radovi dosljedno tretiraju književno djelo kao filološki problem i iz toga temeljnog polazišta proizlaze sva ograničenja i svi nedostaci ovoga uistinu opsežnog opusa kojega određuje filološki dogmatizam.

Ovaj rad pokušava detektirati i kontekstualizirati nekoliko temeljnih nedostataka Rešetarovih radova koji zapravo svi proizlaze iz njegove posvemašnje nezainteresiranosti za metodološka promišljanja i instrumentarij znanosti o književnosti.

METHODOLOGISCHE ANMERKUNGEN ZU DEN ABHANDLUNGEN MILAN REŠETARS

Zusammenfassung

Milan Rešetar, einer der angesehensten kroatischen Philologen, war in der Tat nur eines: Philologe. Von einer Reihe herausfordernder Prozesse, die sich zu seinen Lebzeiten bzw. zur Zeit seines wissenschaftlichen Wirkens sowohl innerhalb der europäischen als auch der kroatischen Literaturwissenschaft (B. Vodnik, A. Haler, A. Barac) ereigneten – insbesondere auf der methodologischen Ebene blieb Rešetar unberührt. Sein Werk und seine Grundgedanken blieben philologisch.

In Rešetars Abhandlungen werden literarische Werke konsequent als ein philologisches Problem betrachtet. Gerade aus dieser Sichtweise ergeben sich alle Einschränkungen und Unzulänglichkeiten dieses in der Tat sehr umfangreichen Opus, das vom philologischen Dogmatismus charakterisiert wird.

In dieser Arbeit wird versucht einige grundlegende Unzulänglichkeiten von Rešetars Werken zu beschreiben und zu kontextualisieren, die allesamt als Ergebnis seines Desinteresses für methodologische Fragen und für das Instrumentarium der Literaturwissenschaft anzusehen sind.

Sl. 20.: M. Rešetar u Firenzi oko 1925. sa suprugom i kćerkom Jelkom

ELEMENTAR-GRAMMATIK

DER

KROATISCHEN (SERBISCHEN) SPRACHE

VON

MILAN REŠETAR,
PROFESSOR DER SLAVISCHEN PHILOGIE
AN DER WIENER UNIVERSITÄT.

ZAGREB 1916
MIRKO BREYER'S BUCHHANDLUNG.

Mjesto Rešetarove gramatike u povijesti hrvatskih gramatika

Izvorni znanstveni članak
UDK 811.163.42 (091)

U povijesti je hrvatskih gramatika Milan Rešetar četvrti dubrovački jezikoslovac koji je ujedno i autorom hrvatske gramatike, *Elementar-Grammatik der kroatischen (serbischen) Sprache*, Zagreb, 1916., ²1922. Prije nje-
ga gramatike su pisali Dubrovčanin isusovac Ardelio Della Bella,¹ Talijan rođenjem, ali Dubrovčanin životom i djelom; Della Bellin sunarodnjak i subrat, Franjo Marija Appendini (Francesco Maria Appendini), Dubrovčanin životom i djelom;² Rešetarov profesor i uzor, Pero Budmani.³

Iako je M. Rešetar najplodniji od triju navedenih jezikoslovaca i kao jezikoslovac svakako najpoznatiji, ipak je kao gramatičar najmanje poznat. Primjerice, u *Pet stoljeća hrvatske književnosti*⁴ njegova gramatika nije ni spomenuta!

Čini se da slava neumrlih dubrovačkih gramatičara pripada ponajprije Della Belli i Appendiniju. Na ta se dva gramatičara oslanjaju preporoditelji i slovničari zagrebačke škole, visoko ih cijene i poštuju – Appendinijeva je gramatika u svom četvrtom izdanju tiskana 1850., u vrijeme kada su na jezikoslovnoj pozornici glavne uloge već pripale zagrebačkim slovničarima. Ipak, u Hrvata je u XIX. st., poglavito u naših preporoditelja, ugled dubrovačkoga književnojezičnoga izričaja takav i toliki da su i dubrovački gramatičari neprijepornim uzorima.

Gramatika Dubrovčanina Pere (Pietra) Budmanija na glas je došla zahvaljujući pobjedi hrvatskih vukovaca, a u tom je kontekstu važnost pridavana svakom djelu nastalom na tragu vukovskih jezikoslovnih zamisli. Tako

¹ *Istruzioni grammaticali della lingua illirica*, Venecija 1728., Dubrovnik, ²1785. (Oba izdanja u rječniku: *Dizionario italiano, latino, ilirico*); *Principi elemetari della grammatica illirica*, Dubrovnik, 1873.

² *Grammatica della lingua Illirica compilata dal padre Francesco Maria Apendini delle scuole pie professore di eloquenza nel collegio di Ragusa*, Dubrovnik, 1808., ²1828., ³1848., ⁴1850.

³ *Grammatica della lingua serbo-croata (illirica)*, Beč, 1867.

⁴ O Milanu Rešetaru u *Pet stoljeća hrvatske književnosti* pisao je J. Bratulić, *Knjiga 121/I*, Zagreb, 1983., str. 7.–52.

je bilo i s Budmanijevom gramatikom koja se u nas općenito smatra prvom hrvatskom vukovskom gramatikom u Dalmaciji. Ipak, točnije bi bilo smatrati ju prvom razlikovnom gramatikom – gramatikom razlika između srpskoga i hrvatskoga jezika jer Budmani usporedno normira dva sustava – srpski (prema vukovskoj stilizaciji) i hrvatski (prema zagrebačkoj stilizaciji).⁵

U odnosu na tri navedena prethodnika, Rešetarova je gramatika manje utjecaja. U svoje vrijeme nije bila presudna i utjecajna kao Della Bellina, nije služila za ugledanje niti su ju slavili kao Appendinijevu, nije ni po čem prva kao što je to Budmanijeva u svojoj vukovskoj i razlikovnoj koncepciji.

Danas Rešetarovu gramatiku smatramo njegovim najvažnijim normativnim djelom, nastalim u ozračju vukovske jezične koncepcije i potpunoga unitarističkoga pogleda na hrvatski jezik i narod.⁶ Ipak, da bi mjesto Rešetarove gramatike u povijesti hrvatskih gramatika bilo dobro utemeljeno, valja opširnije progovoriti o Rešetarovim jezikoslovnim (i nacionalnim) uvjerenjima jer su ona utjecala i na oblikovanje Rešetarovih književnonormativnih pogleda, valja pažljivo ocijeniti normativna rješenja koja Rešetar nudi, a s obzirom na zagrebačku i vukovsku normu. Napokon, valja sagledati i odnos Rešetarove gramatike prema sebi suvremenim gramatikama, ali i prema našim suvremenim normativnim pogledima.

* * *

Kraj XIX. st. i početak XX. st. obilježen je temeljitom promjenom hrvatskoga književnoga jezika, pa se prijelom stoljeća naziva i prijelomom norme jer je Maretićevom gramatikom (Brozovim pravopisom i Broz-Ivekovićevim rječnikom) prelomljena norma zagrebačke škole.⁷ Hrvatski književni jezik usmjeren je štokavštini novih oblika, *skrajnjoj štokavštini*, kako ju je Veber nazivao. Započinje razdoblje štokavskoga purizma i učvršćenje maretićevske norme.

Poslije burnih filoloških sukoba, žestokih jezikoslovnih rasprava i plodne slovničarske i gramatičarske djelatnosti u XIX. st., jezikoslovna se zbivanja u XX. st. čine mirnijima i staloženijima. Gramatičarska je djelatnost siromašnija – bogatstvo autora i izdanja iz XIX. st. nije dostignuto u XX.

⁵ Vidi: Milan Moguš, *Pero Budmani u Akademijinu rječniku*, svezak 97., Dodatak – materijali o Rječniku, Zagreb, 1976.; Branka Tafra, *Jezikoslova razdvojbina*, MH, Zagreb, 1995.

⁶ Tu je ocjenu izrekao M. Samardžija (*Stoljeća hrvatske književnosti*, Franjo Iveković, Ivan Broz, Tomo Maretić, Vatroslav Rožić, Milan Rešetar, Antun Radić, Nikola Andrić, Dragutin Boranić, *Jezikoslovne rasprave i članci*, MH, Zagreb, 2001., str. 272.) i ta je ocjena, premda općenita, posve točna.

⁷ O prijelomu norme opširnije vidi: Dalibor Brozović, »Jezična i pravopisna previranja u Hrvatskoj na prijelazu iz 19. u 20. st.«, *Jezik*, god. 33., Zagreb; Sanda Ham, *Jezik zagrebačke filološke škole*, MH, Osijek, 1988.

st. pa razdoblje od ilirizma do kraja XIX. st. ostaje u tom smislu najbogatijim.

Gramatike XX. st. razlikuju se od slovnica i gramatika XIX. st. načelnim ujednačenim normativnim rješenjima jer u XX. st. ne postoje suprotstavljene filološke škole pa ne postoje ni gramatike načelno suprotstavljениh normativnih rješenja budući da je normizacija u XIX. st. završena pobjedom hrvatskih vukovaca i potiskivanjem suprotstavljene im zagrebačke škole. Normativna su rješenja u gramatikama XX. st. načelno utemeljena na štokavštini novih oblika onako kako je to normirala Maretićeva gramatika pa je opravdano govoriti o maretićevskoj normi koja je u nas zaživjela početkom XX. st. Maretićevska se rješenja u određenim razdobljima rashvaćuju, u određenima pohvaćuju, a općenito se osuvremenjuju. Naravno, rashvaćivanje je na djelu ondje gdje Hrvatska nema državno-pravne samostalnosti, a pohvaćivanje ondje gdje je Hrvatska u samostalnoj državi. Međutim, ni jedna se gramatika u XX. st. ne odmiče od štokavštine novih oblika pa su razlike među gramatikama pojedinačne, a ne načelne naravi. U tom kontekstu valja sagledavati i Rešetarovu gramatiku, u kontekstu učvršćenja maretićevske norme.

Rešetarova gramatika jedna je od triju novonapisanih gramatika u prvim četirima desetljećima XX. st., razdobju u kojem se učvršćuje maretićevska norma. Osim Rešetarove, nastaje Florschützova *Gramatika hrvatskoga jezika* 1905.,⁸ Benešićeva *Gramatyka języka chorwackiego czyli serbskiego* 1937.⁹ Uz njih se upotrebljavaju i dvije gramatike postale u XIX. st. – Maretićeva¹⁰ i Divkovićeva.¹¹ Valja spomenuti i gramatičke udžbenike Stje-

⁸ Florschützove su gramatike doživjele brojna izdanja: *Gramatika hrvatskoga jezika za ženski licej, preparandije i više pučke škole*, Zagreb 1905., ²1907., ³1916., ⁷2002. (izdanje 2002. pretisak je izdanja iz 1916.); *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika za srednje i slične škole*, Zagreb, ⁴1940.; *Hrvatska slovnica*, Zagreb, ⁵1941., ⁶1943. Opširnije o Florschützovu djelu: Ham,

⁹ *Gramatyka języka chorwackiego czyli serbskiego*, Warszawa, 1937., Instytut Wydawniczy »Biblioteka Polska« (Na koricama je autorovo ime u obliku: Juljusz Benešić). Opširnije o toj gramatici vidi u radovima Nede Pintarić i Krešimira Mićanovića u Zborniku radova *Dani Julija Benešića*, Zagreb, 2004.

¹⁰ Zahvaljujući političkom ozračju svojega doba, ali i neprijepornomu i besprijekornomu znanstvenomu ugledu europskih razmjera, Maretić je svoju gramatiku učvrstio na samom vrhuncu hrvatskoga jezikoslovlja i ondje je ostala nedodirljiva do duboko u XX. st. Desetljećima je bila uzorom jezične pravilnosti i norme u koju se hrvatski jezik imao bespogovorno ukalupiti. Osim prvoga izdanja iz 1899., *Gramatika* je izišla još u dvama izdanjima – za Maretićeva života 1931. i poslijesmrtno izdanje 1963. u kojemu je izostavljena stilistika. Ta se tri izdanja nazivaju Maretićevom velikom gramatikom, a osim njih za škole je priređeno deset sažetih i prilagođenih izdanja: *Gramatika hrvatskoga jezika za niže razrede srednjih škola* od 1899. izlazi u sedam izdanja, od osmoga izdanja 1926. mijenja ime u *Hrvatsku ili srpsku gramatiku za srednje škole*, a 1928. objavljena i ćirilicom.

¹¹ Kada je o Divkoviću riječ, riječ je o nizu različitih školskih gramatika koje su prvim izdanjem u XIX. st., a ponovljenim i preradenim izdanjima u XX. st.: *Hrvatske gramatike I. dio. Oblici*, Zagreb 1879., ⁶1897.; *Nauka o izreci*, Zagreb, 1880., 1885., 1888., 1892.; *Hrvatske gramatike II. dio. Sintaksa za školu*, Zagreb, 1881., ⁴1896.; *Hrvatska sintaksa za školu*, Zagreb,

pana Musulina jer oni od 1928. zamjenjuju Maretićeve školske gramatike, a upotrebljavaju se u školama sve do proglašenja Banovine Hrvatske: *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika za I. razred srednjih škola*, Zagreb, 1928., za *II. razred* 1929., za *III. razred* 1930., za *IV. razred* 1931. Svaki je od gramatičkih udžbenika doživio po tri latinična izdanja, a zajedno s ćirilicnim bilo ih je dvadesetak. Prestaju se upotrebljavati tek u NDH koja je Musulinove gramatičke udžbenike ocijenila kao nehrvatske, odnosno, da ih *treba ukloniti jer im primjeri nisu ni jezično ni stilistički ni sadržajno izabrani u hrvatskom duhu, a ima previše primjera u ekavštini.*

U ovom je razdoblju tiskana i gramatika J. Dujmušića (Zagreb, 1933.) naslovljena: *Repetitorij hrvatske slovnice*. Riječ je o manje poznatoj gramatici, a po svoj se prilici nije široko upotrebljavala pa nije imala ni većega utjecaja na književnonormativne tijekove. Tiskao ju je autor u vlastitoj nakladi.

Od navedenih je gramatika najuglednija Maretićeva *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga jezika* iz 1899. koja je uzor norme i prema kojoj se ravna jezična upotreba i pravilnost. Tiskajući i brojna manja školska izdanja, Maretić je neprijeporni školski normativni autoritet, a maretićevština uskoro postaje jedina normativna mogućnost, a u vrijeme izlaska Rešetarove gramatike, to svakako i jest.

U upotrebi su se zadržali i Divkovićevi *Oblici i sintaksa hrvatskoga jezika*, gramatika koja je prvi put tiskana 1887., a posljednji, dvanaesti put 1917. Izdanja u XX. st. usklađena su s maretićevskom normom. Divkovićeve su se gramatike, isprva kritizirane i osporavane, ipak izborile za dugogodišnju školsku upotrebu, a to imaju zahvaliti što usklađivanju s maretićevštinom, što ispravljanju, popravljanju i poboljšavanju iz izdanja u izdanje.

Tri nove gramatike, Florschützova, Rešetarova i Benešićeva, iako slijede maretićevski zacrtanu štokavštinu novih oblika, međusobno se ipak razlikuju u pojedinačnim normativnim rješenjima. Florschütz donekle pohrvaćuje ono što bi se slijepim prihvaćanjem maretićevske norme potpuno rashrvatilo i što Hrvati nikako ne bi mogli prihvatiti kao svoj književnojezični izraz. U Rešetara nema pohrvaćivanja, nego tek priznavanja nekoliko jezičnih različitosti između hrvatskoga i srpskoga. Gramatika mu uglavnom slijedi Maretića i u onim pojedinostima u kojima nije prihvatljiva hrvatskoj tradiciji i upotrebi. Benešić pak najavljuje novo razdoblje u povijesti hrvatskih gramatika, razdoblje u kojem će se njegovati hrvatske jezične posebnosti i pohrvaćivati rashrvaćeno. U Benešića je takav pristup tek naznačen – u napomenama o hrvatskom jekavskom izgovoru dugoga jata ili u gramatici priloženom razlikovnom hrvatsko-srpskom rječniku.

1899., 1893.; *Oblici i sintaksa hrvatskoga jezika za srednje škole*, Zagreb, 1899., 1903., 1908., ¹²1917.; *Oblici hrvatskoga jezika za srednje škole*, Zagreb, 1887., 1890., 1894., 1895., 1899., 1900., 1903., ¹²1917.; *Rečenica za školu*, Zagreb, 1899., 1901., 1907., ¹²1914.

* * *

Politički pogledi Dubrovčanina M. Rešetara oblikovali su se prije filoloških pa su utjecali na Rešetarovo filološko djelo, a poglavito na normative radove u kojima je prepoznatljiv kao izraziti zagovornik unitarističke jezične koncepcije. Prema toj koncepciji zajednički je jezik Hrvata i Srba srpskohrvatski, a hrvatski je jezik latinična ijekavska inačica srpskohrvatskoga.

Činjenice da je bio dubrovački učenik Pere Budmanija, bečki oduševljeni učenik i pristaša Miklošičev, Jagićev zet i nasljednik na bečkoj slavistici, same po sebi govore o njegovim jugoslavenskim i unitarističkim političkim i jezičnim stavovima. Budući da je Rešetar samoga sebe neko vrijeme smatrao Srbinom katoličke vjere, nije bilo razloga da o hrvatskom jeziku promišlja izvan srpskoga. Sam Rešetar o svojim političko-filološkim stavovima otvoreno (i s ponosom!) govori u člančiću »Mea Culpa« iz 1912. (četiri godine prije izlaska svoje *Elementar-Grammatik der kroatischen (serbischen) Sprache*):

»Obično se misli i govori da su nas, koji smo zajedno s našim za godinu dana starijim drugovima prvi kao univerzitetski gjaci počeli se smatrati 'Srbima', posrbili baš gospodar Pero (Pero Budmani) i pok. prof. Stjepo Castrapelli, ali to nije istina... istina je samo da su nas oni učili i naučili da ljubimo Vukov jezik i Vukov pravopis... I tako sam došao u Beč kao 'Srbin' i stupio u srpsko društvo 'Zoru', gdje su već bili neki Dubrovčani. U Beču sam upoznao i Mikološičevu teoriju o 'Srbima' i 'Hrvatima' te odlučno prihvatio njegovu misao... pa imam Jagiću da zahvalim što sam prešao k onima što ne razdvajaju *jedan narod* zbog njegova *dva imena*, nego naprotiv traže da riječju i djelom posvjedočavaju jedinstvo našega naroda ne čineći nikakve razlike između 'srpskoga' i 'hrvatskoga' i priznavajući opravdanost jednoga i drugoga imena za cijeli opseg našega naroda i jezika«.

Izrečenim je nadahnuto Rešetarovo filološko djelo, pa tako i gramatika koja mu je 1916. tiskana u Zagrebu, *Elementar-Grammatik der kroatischen (serbischen) Sprache*. Ta je gramatika imala i sestru blizankinju, *Elementar-Grammatik der serbischen (kroatischen) Sprache*, a razlikovale su se samo pismom i odrazom jata, sva su druga normativna rješenja bila jednaka u objema gramatikama. Po tom se Rešetarova gramatika u dugovječnoj i plodnoj povijesti hrvatskih gramatika može mjeriti samo sa 26 godina mladom Vuletićevom *Gramatikom bosanskoga jezika*¹² koja je isto tako objelodanjena u latiničnom i ćirilicom izdanju, s istim normativnim rješenjima u oba izdanja.

¹² *Gramatika bosanskoga jezika za srednje škole, Nauka o glasovima i oblicima*, Sarajevo, 1890.

* * *

Rešetarova je gramatika maloga formata, dvjestotinjak stranica (drugo izdanje: XI+209), praktična i jednostavna u svojim pojašnjenjima. Gramatika je namijenjena strancima, ponajprije Austrijancima, koji su za vrijeme I. svjetskoga rata služili u Hrvatskoj. Bila je dobro primljena, pa je 1922. doživjela drugo izdanje, a srpska ćirilična inačica doživjela je 1957. i treće izdanje. Gramatika je prevedena i na češki, *Mluvnice jazyka srbochorvatskeho*, i izdana u Pragu 1940.

Gramatika se sastoji od triju djelova koji bi se suvremenim nazivljem mogli imenovati kao fonetika i fonologija, morfologija i sintaksa. Posebice su opširne morfologija i sintaksa promjenjivih vrsta riječi, s osobitim naglaskom na glagolima.

Budući da se Rešetar u predgovoru poziva na Maretića i njegovu *Gramatiku i stilistiku*, očekivao bi se kako maretićevski gramatički model, tako i maretićevska norma. Međutim, Rešetar je poprilično samosvojan gramatičar, kako u gradbi gramatičkoga modela tako i u normativnim rješenjima.

Imenice dijeli u tri *deklinacije* – u prvoj su imenice m. r. i s. r. (a to su imenice a-vrste), u drugoj su imenice na -a (a to su imenice e-vrste) i u treća je *Konsonantisch auslautende Feminina* (a to je i-vrsta).¹³ Bez obzira što Rešetarov kriterij razdiobe nije nastavak u G jd. (što je u skladu s hrvatskom tradicijom pa onda i zagrebačkom školom), učinak su razdiobe iste tri imeničke vrste kao i u gramatičara zagrebačke škole. Međutim, tu sličnost s tradicijom zagrebačke škole prestaje jer je Rešetaru instrumental šesti padež, a lokativ sedmi kao u Daničića i Budmanija; opis pravilnih i nepravilnih glagola i opširno poglavlje o pasivu svoje postojanje više duju utjecaju njemačke gramatike, negoli hrvatske.

Naravno da Rešetar u konkretnim normativnim rješenjima slijedi Maretića i to vjerno. Primjerice, u Rešetarovo je gramatici oblika kojih nema u drugim hrvatskim gramatikama, osim u Maretića. Riječ o jednačenju po mjestu tvorbe na granici predmetka: *izljubiti, izľjubiti; razljtiti, razľjutiti*, a isti se primjeri potvrđuju i u Maretića. Slično je i s kondicionalom gdje Rešetar dopušta upotrijebiti i u 1. i 2. osobi *bi* (umjesto *bismo, biste*) pa ovako bilježi u uzorku sprezanja: *mi bi(smo) činili, vi bi(ste) činili*, dok Maretić u uzorku bilježi pravilne oblike, a u napomenama govori o oblicima *mi bi, vi bi*.

Iako Rešetar na priznaje dva jezika, ipak u gramatici ne zaobilazi hrvatske jezične posebnosti. Spominje ih ili u bilješkama ili o njima govori u središnjem tekstu kao o oblicima koji se *na istoku* ne upotrebljavaju. Tih je oblika malo, ali u Rešetarovo su gramatici znakoviti ponajprije zbog toga što potvrđuju da i izrazita unitaristička gramatika ne može ostati ravnodušna prema hrvatskim jezičnim posebnostima. Primjerice, o zanaglas-

¹³ Svi su navodi iz izdanja iz 1922.

nom dativu *si* ili o infinitivu (umjesto *da*+prezent) Rešetar govori kao o oblicima koji se *na istoku* ili ne upotrebljavaju ili im je upotreba sužena. Ako bi se Rešetarov izraz *im Osten*, zamijenio izrazom *u srpskom jeziku* smisao se njegovih napomena ni u čem ne bi promijenila:

»... doch wird *si* im Osten so gut wie gar nicht gebraucht... der gebrauch des Infinitivs ist besonders im Osten stark eingeengt, da diese Form immer durch einen aus der Konjunktion *da* und der entsprechenden Form des Präsens bestehenden Satz ersetzt werden kann, z. B. *ne mogu ti kazati* oder *ne mogu da ti kažem...*«

Valja napomenuti da u Rešetaru suvremenoj gramatici, Florschützovoj *Gramatici hrvatskoga jezika*, nema ni slične napomene pa su infinitiv i *da*+prezent istovrijedni; Florschütz između rečenice *Ne zna da besjedi* i rečenice *Ne zna besjediti* stavlja znak jednakosti. Isto tako Florschütz ne bilježi futur u obliku *bit će kopao*, a u Rešetara je zabilježen: *ti ćeš biti gledao, biću metnuo*, a taj je futur izrazita hrvatska jezična posebnost (koju bilježe i hrvatske vukovske gramatike iz XIX. st., uključujući i Mareticevu). Iz primjera *biću metnuo* jasno je da Rešetar daje prednost srpskom (*im Osten*) pravopisu, ali tu je i napomena u prilog hrvatskomu:

»Nach der Kroatien vorgeschriebenen Schulortographie bleibt das *-t* erhalten und die beiden Worte werden nicht zusammengeschrieben, z. B. *gledat ću* für *gledaću*«.

Slična je takva napomena i u poglavlju *Deklinaton* gdje Rešetar opširno napominje o nesinkretiziranim nastavcima u svih sklonjivih vrsta riječi, navodeći nesinkretizirane nastavke kao razlikovnu crtu između hrvatskoga i srpskoga jezika, naravno, prije vukovačke pobjede.

* * *

Iako piše *latiničnu srpskohrvatsku gramatiku*, Rešetar ipak nije posve ugušio hrvatske jezične posebnosti u srpskohrvatskom, odnosno u gramatikama koje su pisane tako da *in der einen ist der serbokroatische Text in Cyrillischer, in der anderen dagegen in lateinische Schrift gedruckt*, ipak nije sve *serbokroatische* nego je ponešto i različito hrvatsko i različito srpsko.

Takav nam je Rešetarov pogled danas vrijedan, vrijednost je u tom što ni deklarirani vukovci i pronositelji jugoslavenstva nisu mogli (ni htjeli) zatomiti izrazite hrvatske jezične crte u zajedničkom jeziku i to u doba kada je jezični unitarizam bio jedina znanstvena mogućnost i u doba kada se mareticevština učvršćuje i ucjepljuje u hrvatski jezik.

Gledana u povijesnoj cjelini hrvatskih gramatika, Rešetarova gramatika nije ni po čem osobita, prijelomna i književnonormativno važna. Pripada razdoblju učvršćenja mareticevske norme, i kao sve gramatike u prvim četirima desetljećima XX. st., podupire gradbu zajedničkoga jezika Hrvata i Srba, ali ipak nastoji očuvati neke od hrvatskih posebnosti.

MJESTO REŠETAROVE GRAMATIKE U POVIJESTI HRVATSKIH GRAMATIKA

Sažetak

Gledana u povijesnoj cjelini hrvatskih gramatika, Rešetarova gramatika nije ni po čem osobita, prijelomna i književnonormativno važna. Pripada razdoblju učvršćenja maretićevske norme, i kao sve gramatike u prvim četirima desetljećima XX. st., podupire gradbu zajedničkoga jezika Hrvata i Srba, ali ipak nastoji očuvati neke od hrvatskih posebnosti usprkos unitarističkoj jezičnoj koncepciji na kojoj se temelji.

RESETARS GRAMMATIK UND IHRE POSITION IN DER GESCHICHTE DER KROATISCHEN GRAMMATIKEN

Zusammenfassung

Wenn man die Grammatik Resetars im geschichtlichen Kontext der kroatischen Grammatiken betrachtet, wird klar, dass diese Grammatik in keiner Hinsicht einzigartig, entscheidend oder im literarisch-normativen Sinne wichtig ist. Sie gehört – so wie alle anderen Grammatiken in den ersten vier Jahrzehnten des 20. Jahrhunderts – einer Epoche an, in der die Norm Maretićs verfestigt wurde. Sie unterstützt dabei den Aufbau einer gemeinsamen Sprache der Kroaten und Serben, aber sie versucht einige Besonderheiten der kroatischen Sprache aufrechtzuerhalten trotz der unitaristischen Sprachkonzeption, auf der sie beruht.

O Rešetarovu odmaku od hrvatskih vukovaca

Izvorni znanstveni članak
UDK 811.163.42 (091)

1. Druga polovica XIX. stoljeća – vrijeme jezikoslovnih bura

Milan Rešetar živio je od 1860. do 1942. godine, u vrijeme ne samo političkih, nego i jezikoslovnih prijeloma i bura. U godini njegova rođenja izašao je *Njemačko-hrvatski rječnik* Bogoslava Šuleka, zagovaratelja ideja zagrebačke filološke škole. U drugoj je polovici devetnaestoga stoljeća i A. Veber Tkalčević objelodanio najznačajnije slovnice toga doba: *Skladnju ilirskoga jezika* godinu dana prije Rešetarova rođenja, 1859. godine, te *Slovnicu hrvatsku za srednja učilišta*, jedanaest godina nakon Rešetarova rođenja, 1871. godine. Iste godine kada i Veberova *Skladnja* (1859.), otiskana je *Slovnica hrvatska. Dio I. Rječoslovje* A. Mažuranića.

Godina Rešetarova rođenja, 1860., navodi se i kao završna godina hrvatskoga narodnoga preporoda.¹ Deset je godina prošlo od bečkog književnog dogovora. V. Jagić sve se više suprotstavlja idejama zagrebačke filološke škole, čiji je u početku bio pristaša. Započinje sukob između Jagića i Vebera, koji prerasta u jezikoslovnju polemiku. Z. Vince o odnosu dvojice spomenutih jezikoslovaca piše: »Mladi će Jagić udarati po svom gimnazijskom direktoru Veberu, u osnovi ispravno, ali katkada vrlo oštro, samosvjesno, pa i neukusno. Težak je udarac zadao Jagić Veberu u *Primjedbama k našoj sintaksi sa gledišta sravnjujuće gramatike*«. (Vince, 1990.: 557).

¹ Nazivom se *hrvatski narodni preporod* podrazumijeva razdoblje koje je trajalo duže od ilirskog pokreta, koji završava 1849. godine: »Hrvatski narodni preporod, međutim – u smislu povijesnog kretanja koje je trebalo dovesti do ostvaraja modernog građanskog tipa nacionalne države – trajao je mnogo duže od samoga pokreta, dovršenog 1849. godine: on se intenzivno u svojim osnovnim koncepcijskim težnjama razvija sve do šezdesetih godina, do pojave Augusta Šenoae, a u tom procesu pitanje jezika ne samo kao sredstva komunikacije i oznake hrvatskog identiteta, već i književnog izraza, jedno je od bitnih, središnjih pitanja koja je sam pokret ne samo započeo i naznačio, već dobrim dijelom i riješio«. (Šicel, 1997.: 9)

Pojam *ilirizam*, uz tako shvaćeni hrvatski narodni preporod, pretpostavlja »p o l i t i č k i pokret, kome je književnost služila samo kao sredstvo u borbi za ostvarivanje njegovih ciljeva, pa je i tadašnje stvaralaštvo – uz nekoliko iznimaka – imalo izrazito utilitarni karakter«. (Šicel, 1997.: 9)

Milan Rešetar životno i znanstveno odrasta u drugoj polovici XIX. stoljeća – jezikoslovno burnom vremenu u kojem se sukobljavaju gledišta triju škola: zagrebačke, riječke te hrvatskih vukovaca. Na njegov je odnos prema književnom jeziku, u vrijeme dubrovačkoga odrastanja, presudno djelovao Pero Budmani, sljedbenik Vuka Stefanovića Karadžića. Sam Rešetar ne želi priznati da je Budmani na njega djelovao i politički, te u članku »Mea culpa«, objavljenom godine 1912., kaže:

»Još tom prilikom držali smo se dakle u gimnaziji svi jednog štapa, ali u zadnje dvije godine počela je izbijati i među nama misao srpska i misao hrvatska. Obično se misli i govori da su nas, koji smo zajedno s našim za godinu starijim drugovima prvi kao univerzitetski giaci počeli se smatrati 'Srbima', posrbili baš gospodar Pero i pok. prof. Stijepo Castrapelli, ali to nije istina: i meni su bili obojica godinama profesori, pa se ne mogu sjetiti da su se ikad s nama upustili u kakve razgovore o politici; istina je samo da su nas oni učili i naučili da ljubimo Vukov jezik i Vukov pravopis. (podcrtala V. R.)« (Samardžija, ur. 2001.²: 302)

Milan Rešetar bio je učenik Pere Budmanija, kojega je poštovao i slijedio njegove jezikoslovne ideje. Stoga nije neobično da mu je baš on pisao nekrolog, doduše deset godina poslije Budmanijeve smrti.³ Pišući o Budmaniju, Rešetar spominje Vuka Stefanovića Karadžića, pokazujući svoj (izrazito pozitivan) odnos prema njemu: »Vrlo je pak karakteristično da je u to vrijeme još tako malo mario za svoj materinski jezik da nije nikako tražio da pozna Vuka, koji je tada živio u Beču«. (Rešetar, 1926.: 95)

Pišući dalje o Budmaniju, Rešetar ne krije svoje divljenje i utjecaj koji je na njega izvršio »gospodar Pero«, učitelj kojega su oni – njegovi učenici slijedili: »(...) od kojega smo mi crpili veliku korist, i to ne samo za naše opće obrazovanje nego i za naš karakter, jer je gospodar Pero umio da svojom neiskazanom dobrotom i plemenitošću i s te strane ima veliki utjecaj na svoje učenike«. Rešetar odlučno odbija optužbe da je Budmani posrblijavao svoje učenike, odgovarajući da je on »samo bio oduševljeni pristataša Vukov«. (Rešetar, 1926.: 97) Karadžićeve ga jezikoslovne ideje pak nisu osobito zanimale u Beču, nego nakon čitanja Tommaseova prijevoda narodnih pjesama. Kada mu je, poslije ženidbe, Dubrovnik postao mjestom stalnog boravka, Budmani je počeo »s nasladom čitati Vukova izdanja naših narodnih umotvorina i učiti njihov i Vukov jezik, na što ga je upućivao i Medo Pucić. Plod toga učenja bilo je njegovo prvo i najglavnije djelo – gramatika našega jezika« (Rešetar, 1926.: 106), piše Rešetar. Tako svrstava i sebe uz hrvatske vukovce, osobito hvaleći Budmanijevu gramatiku,

² Navedeni je tekst M. Rešetar napisao godine 1912., a ovdje se prenosi iz knjige *Jezikoslovne rasprave i članci* (priređio M. Samardžija), te godina 2001. predstavlja godinu objavljivanja spomenute knjige.

³ Rešetar objašnjava razloge pisanja nekrologa tek nakon deset godina: Budmanijeva je obitelj bila u Italiji, u kojoj je izbio rat. Zbog toga on (Rešetar) tada od obitelji nije mogao dobiti podatke o Budmaniju, te o njemu piše tek deset godina nakon smrti. (Rešetar, 1926.: 91)

koju opisuje kao prvu potpunu gramatiku sastavljenu u duhu Vukovu, na osnovi temeljitoga poznavanja čistoga narodnoga govora. (Rešetar, 1926.: 107)

Pritužaba je na Budmanijev rad Rešetar imao samo za obradu natuknica Akademijina rječnika, i to glede gomilanja primjera pri potvrđivanju istoga značenja i cjepkanja osnovnih značenja u mnoštvo sitnih, što je dovodilo do nepreglednosti. Te se Rešetarove primjedbe zapravo ne odnose na Budmanijev rad, nego na koncepciju Akademijina rječnika, osobito na rad pokretača rječnika Đ. Daničića.⁴ Iako nastavlja obradu natuknica kako je Daničić započeo, Budmani je, prema Rešetarovim riječima, »daleko odmakao od Daničića: prije svega ostavio je Daničićeve nemoguće etimologije, pa je prema rezultatima novije lingvistike dovodio naše riječi u etimološku vezu s istim ili sličnim riječima u ostalim slavenskim i drugim indoevropskim jezicima; u drugome redu, dok je Daničić tumačio razna značenja riječi na poznati svoj razvučeni i zamršeni način, B. je mnogo jasnije a ponajviše i korektnije tumačio. Svakako je dakle u B-ovoj redakciji Rječnik svrnuo boljim iako ne kraćim putem«. (Rešetar, 1926.: 109–110).

2. Milan Rešetar kao hrvatski vukovac

Kao hrvatski se vukovac Rešetar potvrđuje i u predgovoru svoje gramatike *Elementar-Grammatik der Kroatischen (Serbischen) Sprache*, gdje govori o Karadžićevoj zaslugi za normiranje književnoga jezika. Pri tom Karadžića naziva genijalnim, a književni jezik što ga je on uveo izjednačuje s narodnim – štokavštinom koju je većina Srba i Hrvata *ionako govorila kod kuće*. (Rešetar, 1922.: III)

Jedna od ideja hrvatskih vukovaca, pa tako i Milana Rešetara, vezana je uz hrvatski pravopis, koji treba biti zajednički Hrvatima i Srbima, i to fonetski. Takav se pravopis temelji na Karadžićevu načelu *piši kao što govoriš*, koje Rešetar u članku »Unifikacija našega pravopisa« izrijekom prihvaća u potpunosti. Pri tom pojašnjava da Vukovo *piši kao što govoriš* ne znači kako je svaki narodni jezik književni. Govornici ne mogu s književnim izjednačiti bilo koji mjesni govor, nego samo odabrani štokavski govor. (Samardžija, ur. 2001.: 313)

3. Pitanje odraza dugoga jata za Rešetara

Rešetar ne odobrava odmak hrvatskoga pravopisa od fonetskoga načina pisanja, i to osobito u rastavljenom pisanju futura (*pisat ću* umjesto *pi-*

⁴ »U obrađivanju Rječnika B. se je držao načina kojim ga je započeo Daničić: na žalost dakle i on je gomilao primjere za istu riječ u istome značenju čak iz jednog pisca, i cjepkao je značenje riječi u vrlo sitne odjeljke, tako da se s jedne strane bez koristi povećava opseg Rječnika a s druge otežava pregled razvitka značenja pojedinih riječi«. (Rešetar, 1926.: 109)

saću). S druge pak strane, ne prihvaća u potpunosti ni dvosložni ostvaraj dugoga refleksa jata. Odgovarajući Jovanu Skerliću u članku »Anketa o južnom ili istočnom narečju u srpsko-hrvatskoj književnosti«, i braneći jekavski govor, Rešetar napominje da se odraz dugoga jata (današnji dvo-glasnik) ne mora izgovarati dvosložno, nego može i jednosložno, te se tada piše s izostavnikom:

»Da je pak jekavski izgovor ljepši i mekši od ekavskoga, to nekako i Vi [J. Skerlić, napomena V. R.] priznajete, ali odmah dodajete: 'ali za poeziju južno narečje ima i jednu ozbiljnu manu: reči su suviše razvučene sa više slogova no što je u istočnom, i zato pesnik ne može da piše dovoljno sažeto (str. 770.)' – to nikako ne stoji! otkuda je *pjesnik, ljepota, djeca* itd. razvučenije od *pesnik, lepota, deca*? Radi se dakle samo o dugim slogovima, gdje je dakle prema ekavskome *lepo, dete, vreme* u jekavskom *lijepo, dijete, vrijeme*; ali Vi dobro znate da to baš u poeziji nimalo ne smeta, jer se može kad god se hoće to 'razvučeno' ije čitati kao jedan slog [podcrtala V. R.] pa se tada štampa *l'jepo, d'jete, vr'jeme*, a onda to je isto tako 'sažeto' kao *lepo, dete, vreme*, a ljepše je čuti!« (Samardžija, ur. 2001.⁵: 306)

U daljem tekstu rasprave Rešetar govori usuprot izjednačenosti pravopisne i pravogovorne norme u jekavskih govornika (»Ali ti se jekavski oblici u poeziji (a vrlo često i u običnom govoru!) ne izgovaraju tako kako se pišu...«), pa bi se dalo zaključiti da u hrvatskom jeziku Karadžićevo načelo *piši kao što govoriš*, koje Rešetar gorljivo brani osam godina kasnije,⁶ ne vrijedi bez iznimke.

Iako načelno podržava Vukov fonetski pravopis, opis razlike između pisanja i izgovaranja dugoga odraza jata u jekavskih govornika potvrđuje suprotno. Taj je opis sukladan novijim fonetsko-fonološkim istraživanjima o dvoglasniku u hrvatskom jeziku; Rešetar ističe da odraz dugoga jata ne čine dva sloga, njegov izgovor nije dvosložan, kako je tumačila karadžićevska kodificirana norma⁷: »...ne izgovara se *blijed* sa tri suglasnika u početku, već se izgovara *bljed* (a tako bi bilo i bolje pisati, kad se *ije* broji kao jedan slog!) s dvoglasnim *ie* mjesto istočnoga jednoglasnoga *e* – u tome je cijela razlika!« (Samardžija, ur. 2001.: 306)

Osam godina kasnije, u spomenutu se članku Rešetar zalaže za je-dinstveni pravopis Hrvata i Srba te piše o nejednakostima hrvatskoga i

⁵ Navod se preuzima iz odgovora na anketu upućenom Jovanu Skerliću godine 1914.

⁶ I to u navedenom članku »Unifikacija našega pravopisa«, objavljenom prvi put 1922. godine, a pretiskanom u knjizi: Samardžija, ur. 2001.: 308–316.

⁷ O razlici između kodificirane i uporabne norme opširnije u radu D. Brozovića *O ortopskoj vrijednosti dugoga i produženog ijekavskog jata* (1972./73.: 65–66). Kodificirana je norma (gramatike, rječnici, pravopisi i priručnici) propisivala dvosložni izgovor odraza dugoga jata, »da se npr. riječi 'tijelo, dijete, uvijek' i sl. izgovaraju samo i jedino *tijelo, dijete, uvijek*, tj. sa samoglasnikom i istime kao i u svakoj drugoj prilici, s glasom *j* kao i inače u međuvokalnom položaju iza *i*, i s kratkim *e* onakvim kako se i inače izgovara.« (Brozović, 1972.–73.: 65)

Za uporabnu će normu Brozović reći da je »nepisana, prestižem i autonomnim jezičnim osjećajem održavana društvena konvencija koja odražava reprezentativnu, provjerenu, ustaljenu i njegovanu jezičnu praksu (...)« (Brozović, 1972.–73.: 66)

srpskoga pravopisa koje treba prevladati. Među ostalim navodi i različit način bilježenja odraza dugoga jata »u jekavskim pjesmama, kada se *ije* broji kao *jedan slog*«. (Samardžija, ur. 2001.: 316)

Iako se u odgovoru na Skerličevu anketu 1914. godine zalagao za pisanje *ie*, u spomenutom članku »Unifikacija našega pravopisa« Rešetar ironizira svoj prijedlog: »(...) jedni u jekavskim pjesmama, kada se *ije* broji kao *jedan slog*, ostavljaju *ije* bez promjene, drugi pišu '*je* a treći – Bože mi prosti, jer sam za stare dubrovačke pjesnike ja to uveo /podcrtala V. R./ – *ie* dakle n. pr. *dijete* – *d'jete* – *diete* (...)« (Samardžija, ur. 2001.: 316)

O izgovoru odraza dugoga jata Rešetar raspravlja i u radu »Izgovor i pisanje praslav. vokala *ě* u dugim slogovima«. Rad je nastao u posljednjem desetljeću Rešetarova života i rada (umro je u siječnju, a rad je objavljen u kolovozu 1942. godine, dakle poslije njegove smrti). Pokazuje zrelost promišljanja i značajan odmak od karadžićevske norme. Rešetar više ne dvoji: zapadni jekavci izgovaraju dugo *ě* uglavnom ili redovito »kao jednosložan dug diftonag« (Rešetar, 1942.: 211), različito od onoga što kao odraz dugoga jata pišu. Pri tom Rešetar dodaje da *mu nije ni na kraj pameti* mijenjati pisanje odraza dugoga *ě*, jer je ono tradicijski ukorijenjeno, ali ne želi mijenjati ni izgovor.

Takvim razlikovanjem govornoga od pisanog jezika Rešetar potire temeljno načelo vukovaca: načelo izjednačivanja govora i pisma. Osim toga, uzimajući za kriterij govorni ostvaraj odraza dugoga jata, potvrđuje različitost zapadnog i istočnog jekavskog govora:

»Po dosadašnjem istraživanju može se zaključiti da se jekavsko područje ima zbilja razdijeliti u dvije zone – zapadnu i istočnu, od kojih prva ima, mnogo češće negoli druga, za praslav. vokal *ě* u dugim slogovima jednosložan refleks, naročito ako ti slogovi nijesu akcentuirani, a gotovo redovno kad su pod uzlaznim akcentom.« (Rešetar, 1942.: 211)⁸

Rešetarova zapažanja o naglasku također nisu kao Vukova, nego su u skladu sa suvremenom hrvatskom pravogovornom normom. Dok je karadžićevska norma odraz dugoga jata opisivala kao dvosložan s kratkim naglaskom, Rešetar opisuje jednosložan izgovor s dugim naglaskom, kazujući da se »na zapadu vrlo često čuje *siěno*, *liěno* itd. mjesto *sijeno*, *lijeno* itd.« (Rešetar, 1942.: 211)

Takvo je shvaćanje dvoglasnika prihvatio i J. Hamm, a D. Brozović, koji se istim pitanjem bavi u opsežnu članku »O ortoepskoj vrijednosti dugoga i produženog ijekavskog jata« (1972.–73.), navodi Rešetarovo mišljenje kao jedno od rijetkih koje se suprotstavlja onodobnoj kodificiranoj normi.

Iz svega se toga može zaključiti da Rešetarov opis odraza dugoga jata nije u skladu s opisom koji daju hrvatski vukovci. Naprotiv, posve je suvre-

⁸ O tome Rešetar govori i na drugim mjestima u spomenutom članku: »...jekavsko /se/ područje može dijeliti u dvije zone – u zapadnu, gdje je *ije* redovno jednosložno *ie*, i u istočnu, gdje može biti i dvosložno *iie*«. (Rešetar, 1942.: 209)

men, na tragu fonetsko-fonoloških promišljanja o »jednosložnom diftonškom izgovoru dugoga jata«.⁹

4. Odnos književnoga i narodnog jezika

Kao što pokazuje proturječnost Rešetarovih misli o unificiranju pravopisa, kao i ostalih kojima izrijekom brani vukovce, s jedne strane, i nekaradžićevskoga odnosa prema odrazu dugoga jata u jekavskih govornika, s druge strane, misao i djelo Milana Rešetara u cijelosti se ne može povezati samo s jednom jezikoslovnom školom. Iako sam veliča Vuka Stefanovića Karadžića i svoga učitelja P. Budmanija, te je bez sumnje sklon jezikoslovnim i političkim idejama hrvatskih vukovaca, shvaćanjem dvoglasnika, koje ni po čemu nije blisko vukovcima, pokazuje izvornost i suvremenost vlastite jezikoslovne misli.

Različito je od onodobnoga i Rešetarovo shvaćanje književnoga i narodnog jezika. Onodobno shvaćanje podrazumijeva dva potpuno odvojena učenja koja su se kretala različitim smjerovima:

1. Na jednoj su strani sljedbenici zagrebačke filološke škole, koji razlikuju književni od narodnoga jezika. Sastavljaju rječnike znanstvenoga i pravnog nazivlja kako bi obogatili književni jezik, za koji drže da ne služi samo prenošenju obavijesti u svakodnevnom sporazumijevanju, nego i u znanosti, na sudu, u školama i drugim institucijama, kao i u književnosti. Nema li odgovarajuće riječi u štokavskom narječju, traži se u kajkavskom i čakavskom. Sam Veber kaže da odgovarajuću riječ, nema li je u štokavskom, traži u čakavskom, kao bližem narječju, te u kajkavskom, kao daljem. (Veber, 1887.: 346). Književni je jezik za pripadnike zagrebačke filološke škole *viša potencija govora narodnjega* (Milčetić, 1877.: 401), *ne može biti fotografska reprodukcija pučkoga*. (Milčetić, 1906.: 184) Veberovo čvrsto razlikovanje književnoga i narodnog jezika bilo je glavnim razlogom njegova neslaganja s Vatroslavom Jagićem. (Vince, 1986.: 164)
2. Za razliku od pristaša zagrebačke filološke škole, vukovci građu ograničuju na narodne pjesme, poslovice i priče, te na Karadžićev rječnik iz 1818. godine. Načelno, književni jezik izjednačuju s dobrim narodnim govorom (novoštokavskim govorima). Štokavski su puristi, u književni jezik ne uzimaju riječi iz kajkavskoga i čakavskoga narječja.

Želimo li prema shvaćanju književnoga i narodnog jezika Milana Rešetara povezati uz jednu od spomenutih jezikoslovnih škola, to ni u kom slučaju neće biti puko svrstavanje. U svakom slučaju, Rešetarov je opis poj-

⁹ Tim se riječima u spomenutom radu D. Brozovića (1972.-73.: 71) opisuje najčešći izgovor dugoga odraza jata u suvremenom hrvatskom jeziku. Takav je izgovor dugo vremena bio obilježjem samo uporabne norme, ali je u suvremenom hrvatskom standardnom jeziku uporabna norma izjednačena s kodificiranom, te jednosložan (dug) izgovor dvoglasnika pripada objema.

mova književnoga i narodnog jezika znatno složeniji od Karadžićeva. Ali i različiti.

Prema mišljenju Milana Rešetara književnim se jezikom piše poezija, a narodnim proza. Književni je jezik u osnovi štokavski, ali s čakavskim obilježjima, i to ne obilježjima iz živoga narodnoga govora, nego iz ranijih pjesama dubrovačkih začinjavaca. Ti su čakavizmi odlika višega, biranoga stila, što znači da Rešetar nikako ne smatra književni jezik jednak narodnomu jeziku.

Odnosom se književnoga i narodnog jezika u dubrovačkoj poeziji i prozi Rešetar bavi osobito u dvjema raspravama: »Jezik Marina Držića« i »Najstariji dubrovački govor«. Analizirajući jezik *Ranjinina Lekcionara* (Ranjina je Dubrovčanin, štokavac, a *Lekcionar* je porijeklom čakavski), o bitnim razlikama između govornoga jezika Dubrovčana i pisanoga jezika dubrovačkih začinjavaca Rešetar kaže:

»Stoga ja odlučno tvrdim da je dubrovački vlastelin Nikša Ranjina bio čist štokavac jekavac i da je on, mlađi vršnjak prvih pjesnika, najbolji svjedok da se je u Dubrovniku u drugoj polovini 15. vijeka govorilo kako je on g o v o r i o a ne kako su prvi pjesnici p i s a l i«. (1951.: 18–19)

Prema tomu, uloga je čakavskih jezičnih obilježja u književnom jeziku razlikovanje pjesničkoga govora od jezika »prostoga puka«, čakavske jezične elemente pjesnici su uzeli »iz čakavskih« (1951.: 6), a pravi dubrovački govor kriju djela u prozi, koja su pisana štokavski. Taj se, prozni jezik, ne smatra književnim, jer »sve to što je prozom pisano nema pretenzije da je književni posao«. (Rešetar, 1933.: 99) Među pjesničkim su tekstovima u kojima se prepoznaje narodni jezik u Držićevim djelima komedije, gdje autor jezično karakterizira likove govorom svoga kraja.

Iznosi kriterije kojima se rukovodi opisujući Držićev jezik: pod jezičnim opisom razumijeva fonološki i morfosintaktički opis, ističući da ga ne zanima ni slovopis ni metrika, ali ni rječnik.¹⁰

Prema odnosu narodnoga i književnoga jezika, te prevlasti elemenata jednoga ili drugoga, Rešetar dijeli Držićeva djela u tri skupine; *ozbiljna* su *djela* po njegovu mišljenju pisana književnim, a *šaljive drame* narodnim jezikom. *Dijelom ozbiljne a dijelom šaljive pastorale u stihovima i u prozi* pisane su mješavinom narodnoga i književnoga jezika.

Ta podjela pak ne znači da se pokoje obilježje književnoga jezika ne nalazi i u Držićevim djelima pisanim narodnim jezikom, ističe Rešetar, smatrajući književnima čakavska jezična obilježja koja se nalaze u jeziku začinjavaca (izriječkom spominje ikavski izgovor i *-l* na kraju riječi, (Rešetar,

¹⁰ Razloge izostavljanja rječničkoga opisa u inače opsežnoj studiji o Držićevu jeziku, koja obaseže 142 stranice, Rešetar objašnjava ovako: »Rječnik naprotiv dabome ide u okvir »jezika«, ali budući da je on baš kod D-ća vrlo važan i raznolik, naročito zbog mnogih tuđinaka, biće dobro tu stranu njegova jezika ostaviti za drugi put, a ovdje ću samo istaći ukoliko se i kako se o b l i k tih tuđinaka mijenja u D-ća...« (Rešetar, 1933.: 100)

1933.: 109, 110). Takvim, ikavskim govorom, kaže Rešetar, Držić nije govorio, te zaključuje da je »na jedan od ta dva načina govorio a na drugi p i s a o« (Rešetar, 1933.: 110).

Čakavska obilježja koja Držić unosi u govor svoga lika Tripe, Kotoranina, u *Dundu Maroju* i *Arkulinu* Rešetar također opisuje kao nenarodne jezične crte unesene izvana, obilježja umjetničkoga jezika, ponavljajući svoju temeljnu postavku da se čakavski nikada nije govorilo u Dubrovniku, pa tako ni u Kotoru. Budući da je Tripe jedini Kotoranin koji (povremeno, ne redovito) govori čakavski, Držić ga jezično karakterizira: izdvaja od ostalih Kotorana čineći ga i jezično različitim od Dubrovčana »koji su u *Dundu Maroju* i u *Arkulinu* govorili kao i publika što je u Dubrovniku gledala i slušala te komedije, koja je dakle govorila bez ikakvih *vazeti* i *ča* i... s vrlo malo neobičnih ikavskih oblika!« (Rešetar, 1933.: 115)

Sva čakavska obilježja u Držićevim komedijama po Rešetaru su mišljenju preuzeta iz jezika knjiga koje je čitao Držić (»iz mrtvoga književnoga jezika kojim je natrunjen – bez naročite namjere – i govor njegovih Dubrovčana«. Rešetar, 1933.: 117), a dokaz nepostojanja tih, čakavskih obilježja, u živu jeziku Držićeva vremena upravo su njegovi, Držićevi likovi: čakavskih je crta (i ikavskoga govora) samo u jeziku nedubrovčana, Korčulana i Kotorana. Za razliku od njih, Dubrovčani redovito govore štokavski, jekavski.

Izvorima jezičnoj raznolikosti i funkcionalnoj raslojenosti Držićevih likova Rešetar smatra s jedne strane jezik začinjavaca Džore Držića i Šiška Menčetića (kao književni jezik), a s druge strane dodire s okolnim govorima, prije svega kotarskim i korčulanskim. Iako bi i prvi i drugi izvor mogao potvrđivati čakavska obilježja, Rešetar drži da *ča*, *zač*, *pojdem* i sl. u jezik Držićevih likova s Korčule i iz Kotora nisu došli izravno – preuzimanjem govora tih krajeva, nego posredno, iz prvoga spomenutoga izvora: nasljedovanjem tradicije starih dubrovačkih pjesnika – začinjavaca, koji opet nisu slijedili govor Dubrovnika, nego su unosili »pjesničke čakavizme« kao odlike biranoga, višega, književnoumjetničkoga stila, koji se razlikovao od narodnoga jezika, razgovornoga stila kojim su pisane povelje, zakonici, zapisnici i ostala proza.

Ikavski govor Rešetar smatra književnim jer pripada čakavskom narječju kojim se po njegovu mišljenju nije govorilo u Dubrovniku. Ikavski oblici prevladavaju u *Pjesnima ljuvenim*, a u nešto manjem obimu i u »ozbiljnim djelima« *Veneri* i *Tireni* te u *Hekubi*, »iako je lako moguće da je originalni tekst D-čev bio isto tako odlučno ikavski kao što su *Pjesni ljuvene*«. ¹¹ U građanskim su pak komedijama ikavski oblici vrlo slabo zastup-

¹¹ Opisujući jezik Držićevih djela, Rešetar upozorava na problem jezičnih prerada djela starih pisaca, napominjući da je, što se jezika tiče, pouzdano izdanje pjesama iz godine 1607. jer je pretpisak izdanja iz 1551. »što ga je valjda priredio sam D., dok prozne drame imamo u rukopisu koji doista ide u D-čevo doba, ali za koji se ne može reći da je u direktnoj vezi s

ljeni, ističe Rešetar, opravdavajući to Držićevim uvođenjem živoga, narodnoga (ne čakavskoga, ikavskoga, nego štokavskoga, jekavskoga) govora u komedije. Prevladavanje ikavskoga ili jekavskoga govora u Držićevim djelima nije slučajno, nego funkcionalno:

»I cijelu tu mješanicu i inkonzekvenciju D-ćevu u pogledu p i s a n j a refleksa vokala *ě* možemo lako razumjeti: ona ide na račun dubrovačkoga ikavsko-jekavskoga književnoga jezika XVI. vijeka, pa zato, kako se vidi iz onoga što je dovre kazano, sasvim je jasno da čim je koje D-ćevo djelo književnije, tim se u njemu više ističe ikavizam...« (Rešetar, 1933.: 132)

Prema tomu, pitanje odraza jata za Milana je Rešetara izravno povezano s pitanjem jezika: ikavski odraz jata upućuje na književni jezik »Za mene dakle ikavizam D-ćevih pjesama pojav je književnoga jezika« (Rešetar, 1933.: 134), koji nije predmet opisa i proučavanja dijalektologa nego književnoga teoretičara, dok jekavski odraz jata znači uvođenje narodnoga dubrovačkoga govora, i predmetom je dijalektoloških proučavanja.

Ta je postavka o razlikovanju književnoga i narodnoga jezika temelj rasprave »Najstariji dubrovački govor«.

Takvom se, oštrom Rešetaru razlikovanju književnoga od neknjiževnoga jezika u djelima Marina Držića, koji po njegovu (Rešetaru) mišljenju, više štijući poeziju nego prozu, svjesno piše poeziju s više jezičnoga mara, unoseći u nju ono što u vlastitu govoru ne upotrebljava, suprotstavlja M. Moguš, govoreći: »Ako su dakle njegove komedije književno djelo, a one to jesu, onda je i jezik tih djela par excellence književni jezik, umjetnički izraz«. (Moguš, 1969.: 272)

U opisu se jezika Držićeva *Dunda Maroja* M. Moguš vodi suprotnom pretpostavkom: sva su Držićeva djela umjetnička, a osobito komedije. Stoga bi bilo vrlo neobično da baš one nisu pisane umjetničkim jezikom, a pisao ih je isti autor – umjetnik.

M. Moguš upozorava i na odnos leksičkih i gramatičkih morfema koje teorija jezika u kontaktu ne smatra jednako vrijednima, a M. Rešetar ih u Držićevu jeziku opisuje na istoj razini.¹² Prema Moguševim riječima, »pripadnost se nekom sustavu *ne određuje prema leksičkim morfemima nego prema gramatičkim*. (istaknuo M. Moguš)« (Moguš, 1969.: 271).

D-ćem; tragediju *Hekubu* pak imamo tek u mlađim rukopisima koji su još dalji i od samoga D-ća i od njegova vremena«. (Rešetar, 1933.: 123)

Brigom za jezičnu izvornost jezika Držićevih djela Rešetar pokazuje da se pridržava jednoga od temeljnih suvremenih tekstoloških načela. O spomenutim načelima s gledišta suvremenih jezikoslovaca više u knjizi *Tekstološka načela*. (Vončina, 1999.)

¹² Gramatičke morfeme Rešetar naziva *fleksivnim završecima*, a leksičke morfeme *osnovama*. Opisuje ih uspoređujući odraz jata u različitim djelima M. Držića, te kaže: »Dok su u pjesmama ikavski fleksivni završeci u velikoj većini, naročito u H, a ima ih podosta i u obje P i u D, u D-ćevoj prozi ih je vrlo malo, to jest ima ih nešto samo u obje pastorale, gdje smo vidjeli da ih ima podosta i u osnovama, ali gotovo samo u govoru mitoloških lica i u pjesničkim rečenicama. Tako je otprilike u K i u završecima (...)« (Rešetar, 1933.: 128).

To znači da ikavski odraz jata u leksičkim morfemima ne upućuje izravno na ikavski govor, ta se pripadnost potvrđuje tek istim takvim (ikavskim) odrazom jata u gramatičkom morfemu određene riječi. Sustav se gramatičkih morfema mijenja sporije nego sustav leksičkih morfema, koji pokazuju dodire jednoga jezika s drugim. To pak ne znači da se može govoriti o dubrovačkom jeziku kao *ikavsko-jekavskoj mješavini*, kako ga opisuje Rešetar, nego je, po Moguševu mišljenju, riječ o jeziku s jekavskim odrazom jata, čiji leksički morfemi potvrđuju dodir s ikavskim jezikom.

Razlike u osnovnim postavkama opisa jezika M. Držića dvojicu jezikoslovaca, Milana Rešetara i Milana Moguša, dovode i do razlika u temeljnom: shvaćanju dubrovačkoga jezika XVI. stoljeća. Polazeći od pretpostavke o jezičnom dodiru ikavskoga i jekavskoga govora, M. Moguš isključuje jezik dubrovačkih pisaca – začinjavaca Džore Držića i Šiška Menčetića – kao najznačajniji izvor ikavskih čakavskih riječi u dubrovačkoj književnosti. Zbog toga M. Moguš ne prihvaća ni Rešetarovo shvaćanje umjetničkoga i narodnoga jezika.

Za Rešetara pak nema dvojbe. Čakavizmi u dubrovačkim djelima za njega su »pjesnički« i nikada nisu pripadali narodnom jeziku. Tim, narodnim jezikom, pisci pišu prozu, i pri tom namjeravaju ostvariti kakav praktični zadatak – proza služi prenošenju obavijesti, a ne umjetničkom izražavanju. Dubrovčani za Rešetara nikada nisu bili čakavci, niti je dubrovački govor rezultat dodira dvaju jezičnih sustava; čakavskoga i štokavskoga, te u zaključku rasprave *Najstariji dubrovački govor* kaže:

»(...) pa zato još uvijek tvrdim, kao što sam tvrdio pred 50 godina, da se u Dubrovniku nije nikada govorilo, ni u njemu cijelom ni u jednom njegovu dijelu, dalmatinskim čakavsko-ikavskim govorom nego uvijek samo hercegovačkim štokavsko-jekavskim«. (Rešetar, 1951.: 45)

Milan Rešetar cijeloga je života branio dubrovačku štokavštinu, nasuprot mišljenju drugih jezikoslovaca, među kojima je Vatroslav Jagić, koji smatra da »stariji hrvatski jezik« nije štokavski, nego je to *takozvano čakavsko narječje*, a štokavsko je narječje »noviji hrvatski jezik«. Štokavsko i čakavsko narječje »nisu prvobitno i od pamtievka u razmjerju dvojega istodobnoga narječja«. (Jagić, 1864. [1982.]: 690)

O Rešetaru određanju književnoga i narodnog jezika, zaključno

Opis Vuka Stefanovića Karadžića kao genijalnoga te poštovanje koje izriče prema P. Budmaniju mogu dovesti do jednostranih prosudbi Milana Rešetara kao hrvatskoga vukovca. Iako svoju vezanost uz hrvatske vukovce izrijekom potvrđuje, braneći fonetski pravopis i zalažući se za jedinstveni pravopis Hrvata i Srba, djelo i jezikoslovne misli svjedoče i o suprotnom. Svoju izvornost Milan Rešetar pokazuje opisom odraza dugoga jata, koji

po njegovu mišljenju nije uvijek dvosložan, nego se umjesto *ije* izgovara dvoglasno *ie*, zapravo jedan slog.

Od hrvatskih se vukovaca Milan Rešetar razlikuje i shvaćanjem književnoga i narodnog jezika. Prije svega, ne kreće sa stajališta da je dobar narodni govor (utemeljen na istočnohercegovačkoj štokavštini) jednak književnomu jeziku. Književnim se jezikom piše poezija, a narodnim proza. Taj je književni jezik u osnovi štokavski, ali s čakavskim obilježjima, i to ne obilježjima iz živoga narodnoga govora, nego iz ranijih pjesama dubrovačkih začinjavaca. Ti su čakavizmi odlika višega, biranoga stila, što znači da Rešetar nikako ne smatra književni jezik višim oblikom narodnoga jezika. Za njega je taj književni jezik bitno drukčiji od narodnoga govora jer spomenutih »pjesničkih čakavizama« nikada nije bilo u govoru Dubrovčana.

Za Rešetara nema dvojbe. »Pjesnički čakavizmi« prisutni u dubrovačkim djelima nikada nisu pripadali narodnom jeziku. Narodnim jezikom pisci pišu prozu, i pri tom namjeravaju ostvariti kakav praktični zadatak jer prema Rešetarovu mišljenju proza služi prenošenju obavijesti, a ne umjetničkom izražavanju. Dubrovčani nikada nisu bili čakavci, niti je dubrovački govor rezultat dodira dvaju jezičnih sustava; čakavskoga i štokavskoga, smatra Rešetar.

Budući da čakavski drži kriterijem za dokazivanje pripadnosti književnomu jeziku, koji ni u kom slučaju nije jednak narodnomu, Milan Rešetar shvaćanjem se narodnoga i književnog jezika značajno udaljio od učenja hrvatskih vukovaca, a razlikovanjem pjesničkoga i proznoga jezika približio se ilircu Dimitriju Demetru i njegovim *Mislima o ilirskom književnom jeziku*.

Uz vrijedan filološki rad (u pripremi kritičkih izdanja djela starih hrvatskih pisaca), jezikoslovna se izvornost Milana Rešetara svakako potvrđuje razdvajanjem književnoga od narodnoga jezika te posve suvremenim opisom jednosložnoga odraza dugoga jata.

Literatura:

- Brozović, Dalibor, (1973.), »O ortoepskoj vrijednosti dugoga i produženog ijekavskog jata«, *Jezik*, XX, br. 3, str. 65–74; br. 4, str. 106–118; br. 5, str. 142–149; Zagreb.
- Deanović, Mirko, (1949.), »Milan Rešetar« (nekrolog), *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjestnosti za godine 1946.–1948.*, knj. 54, str. 336–361; Zagreb.
- Ham, Sanda, (1998.), *Jezik zagrebačke filološke škole*, Matica hrvatska, Osijek.
- Samardžija, Marko, prir. (2001.), *Jezikoslovne rasprave i članci; Franjo Iveković, Ivan Broz, Tomo Maretić, Vatroslav Rožić, Milan Rešetar, Antun Radić, Nikola Andrić, Dragutin Boranić*, Stoljeća hrvatske književnosti, Matica hrvatska, Zagreb.
- Jagić, Vatroslav, (1864.), *Naš pravopis*, Književnik. Pretisak je u knjizi: *Polemike u hrvatskoj književnosti*, I, Zagreb, 1982.
- Fran Kurelac, Bogoslav Šulek, Vinko Pacel, Adolfo Veber Tkalčević, (1999.), *Jezikoslovne rasprave i članci*, Pranjčević, I. (prir.), Stoljeća hrvatske književnosti, Matica hrvatska, Zagreb.
- Leto, Maria Rita, (1989.), *Milan Rešetar*, Kritički portreti hrvatskih slavista, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb.

- Matić, Tomo, (1941.–42.), »Prof. Milan Rešetar« (nekrolog), *Nastavni vjesnik*, L, br. 3, str. 244–247, Zagreb.
- Milčetić, Ivan, (1877.), »Pogled na hrvatsku književnost god. 1876.«, *Obzor*, Zagreb. Pretisak u knjizi *Polemike u hrvatskoj književnosti*, IV, Mladost, Zagreb, 1982., 388–434.
- Milčetić, Ivan, (1906.), »Prilozi za čistoću hrvatskoga jezika«, *Nastavni Vjesnik*, 20–22, 99–103, 181–184.
- Moguš, Milan, (1969.), »Jezični elementi Držićeva 'Dunda Maroja'«, *Marin Držić – Zbornik radova*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Raguž, Dragutin, (1992.), »Jednosložna zamjena dugoga ě u hrvatskom jeziku«, *Jezik*, 39, br. 5, str. 129–138, Zagreb.
- Rešetar, Milan, (1922.), *Elementar-Grammatik der Kroatischen (Serbischen) Sprache*, Zagreb.
- Rešetar, Milan, (1926.), »Pero Budmani«, *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1924. i 1925.*, 39, str. 91–111, Zagreb.
- Rešetar, Milan, (1933.), »Jezik Marina Držića«, *Rad JAZU*, 248, str. 99–240, Zagreb.
- Rešetar, Milan, (1942.), »Izgovor i pisanje praslav. vokala ě u dugim slogovima«, *Rad HAZU*, 273, str. 207–225, Zagreb.
- Rešetar, Milan, (1951.), »Najstariji dubrovački govor«, *Glas SAN*, CCI, str. 1–46, Beograd.
- Samardžija, Marko, (2004.), *Iz triju stoljeća hrvatskoga standardnog jezika*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.
- Škarić, Ivo, (1996.), »Što s hrvatskim standardnim refleksom dugoga staroga jata?«, *Govor*, XIII, 1–2, str. 1–23, Zagreb.
- Tafra, Branka, 1995.: *Jezikoslovna razdvojba*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Veber, Adolfo, (1887.), *Djela Adolfa Vebera, zagrebačkoga kanonika*, sv. III, Tisak Dioničke tiskare, Zagreb.
- Vince, Zlatko, (1986.), »Jagić u povijesti hrvatskoga jezičnog standarda«, *Jagićev zbornik*, Zavod za znanost o književnosti, str. 158–180, Zagreb.
- Vince, Zlatko, (1990.), *Putovima hrvatskoga književnog jezika, Lingvističko-kulturno-povijesni prikaz filoloških škola i njihovih izbora*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb.
- Vončina, Josip, (1993.), *Preporodni jezični temelji*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Vončina, Josip, (1999.), *Tekstološka načela za pisanu baštinu hrvatskoga jezičnog izraza*, Stoljeća hrvatske književnosti, Matica hrvatska, Zagreb.

O REŠETAROVU ODMAKU OD HRVATSKIH VUKOVACA

Sažetak

U radu se Rešetarovo shvaćanje književnoga i narodnog jezika, kao i odraza dugoga jata, pokazuje kao odmak od hrvatskih vukovaca. Iako izrijeком slijedi Vuka Stefanovića Karadžića i svoga učitelja P. Budmanija, Milan Rešetar u radovima, osobito u opsežnim raspravama »Najstariji dubrovački govor« i »Jezik Marina Držića«, ne izjednačuje narodni i književni jezik, a njegov je opis odraza dugoga jata kao »dvoglasnoga ie« u skladu sa suvremenim shvaćanjem dvoglasnika.

ÜBER RESETARS DISTANZ GEGENÜBER DEN KROATISCHEN
ANHÄNGERN VON VUK

Zusammenfassung

In dieser Arbeit wird Rešetars Auffassung der Literatursprache, der Volkssprache und des Reflexes des langen *jat* als eine Abweichung von Vuks kroatischen Anhängern dargestellt. Rešetar folgt ganz deutlich die Ideen seines Lehrers P. Budmani, sowie die Auffassungen des Vuk Stefanović Karažić, aber in seinen Arbeiten, besonders in seinen ausführlichen Abhandlungen »Najstariji dubrovački govor« (»Die älteste Sprache Dubrovniks«) und »Jezik Marina Držića« (»Die Sprache Marin Držićs«) stellt er die Volkssprache nicht gleich mit der Literatursprache, und seine Beschreibung des Reflexes des langen *jat* als den »Doppellaut *ie*« stimmt mit der modernen Auffassung des Doppellauts überein.

9) U Splitu 7. oktobra 1889.

Odlični gospodine Professore,

U radnoj svesci Vašega arhiva spominje
te i ime Spalatum. O čemu sam i ja napi-
sao nekoliko riječi u programu ove gi-
mnazije: današnome Vam postom to šaljem,
da vidite vrijed' li što moje tumačenje.
Da je Spalatum neka napola grčka kom-
binacija, čini mi se teško, jer koliko se
zna ni u Solinu ni okolo nega Grčka nije
bilo nikada toliko, da bi mogli utjecati
na imeva nijestá. Još je prikladnije što
profesor Schuchardt: Lestkies misle, da
je name to Poje staro ilirsko ime, što
se palatinum imeva nikakva postat.

S odličnijem stvaranjem

Vas

Milan Rešetar

BIBLIOTHECA RHACVSINA

Nr. 3310 Sign. C. 1137

Rešetarova zapažanja o dubrovačkom govoru potkraj XIX. i u prvim desetljećima XX. stoljeća

Izvorni znanstveni članak
UDK 811.163.42 (091)

Poznato je da je Milan Rešetar u svojim dijalektološkim, te općenito u svojim filološkim radovima, osobitu pozornost posvećivao rodnom dubrovačkom govoru. U skladu s tim, u okviru genetske lingvistike zanimalo ga je podrijetlo toga govora. Općenito se može reći da je dubrovački govor u Rešetarovo doba bio filolozima vrlo zanimljiv. U posljednja dva desetljeća XIX. stoljeća svoje priloge o dubrovačkom idiomu objavljuju Pero Budmani (1883.), Marcel Kušar (1888.-89.), Matej Milas (1898.) i Luka Zore (1895.). Upravo je u tom razdoblju objavljen i prvi Rešetarov rad na tu temu. Riječ je o poznatom tekstu »Čakavština u Dubrovniku« iz 1890., koji je napisan kao osvrt na članak Marcela Kušara »Čakavske osobine u današnjem dubrovačkom dijalektu«. Kao što je poznato, Rešetar se u tom svom tekstu, a i inače, odlučno protivio tezi o čakavskom podrijetlu dubrovačkoga govora. Ta je teza i poslije imala svojih zagovarača (kao što je npr. nizozemski jezikoslovac Van den Berk) te još više protivnika (npr. poljski slavist Mieczysław Małecki, srpski lingvist Pavle Ivić, njemačka slavistica Irmgard Mahnken). Na osnovi rada I. Mahnken, zaključio je Asim Peco kako je dubrovački govor u XIV. stoljeću slijedio razvitak hercegovačkih govora.¹ U novije se vrijeme na te rasprave više puta osvrnuo Josip Lisac. Taj autor naglašava kako je Rešetar ispravno zaključio da je najstariji dubrovački govor bio štokavski s (i)jekavskim refleksom jata, ali ne kao dio istočnohercegovačkoga dijalekta, kako je smatrao Rešetar, nego kao samostalan zapadnoštokavski dijalekt koji je i kasnije sačuvao »dio svojih starih značajki«.² Usto ističe: »Na dubrovačkom području govorilo se posebnim štokavskim dijalektom i prije nego što je u gradu Dubrovniku u XV. stoljeću ugašen dalmatski jezik«.³ Taj je dijalekt bio »dio zapadne štokavštine, a nakon seoba i novoštokavizacije približio se autohtonim govorima novoštokavskoga ijekavskog dijalekta«,⁴ ponajprije istočnohercegovačkima.

¹ Vidi: Peco, str. 590.

² Vidi: Lisac, 1999., str. 39.

³ Vidi: Lisac, 2001., str. 214.

⁴ Vidi: Isto, str. 215.

Usporedba pojedinih realizacija iz Rešetarova doba i stanja u današnjem dubrovačkom govoru pokazuje da se postupno približavanje istočnohercegovačkim govorima nastavilo i poslije. Takva je usporedba moguća jer je Rešetar u svojim tekstovima vrlo često navodio podatke iz tada suvremenoga dubrovačkoga govora. Ovom prigodom izdvajam upravo tē, u Rešetarovo vrijeme suvremene potvrde, jer njihova usporedba s današnjim stanjem pokazuje pojedine promjene u dubrovačkom govoru od posljednjega desetljeća XIX. stoljeća pa do današnjega doba.

Riječ je o promjenama različitoga tipa. Pojedine realizacije koje Rešetar navodi i danas su karakteristične za najbližu gradsku okolicu, ali se ni najstariji Dubrovčani (pritom mislim na autohtone govornike i govornice koji su danas u osmom i devetom desetljeću života) ne sjećaju da se u samom Gradu tako govorilo. Tako npr. Rešetar navodi tzv. kanovački naglasak u primjerima tipa *vóda, žéna, mágla*.⁵ U autohtonom govoru Mokošice u Rijeci dubrovačkoj još se uvijek od starijih ljudi mogu čuti takve realizacije, ali ne i u Gradu. Dubrovčani danas govore *vòda, žèna, màgla*, a drukčijega se izgovora ne sjeća ni stariji naraštaj. Premda u pravilu nije bilježio dijalekatne akcente, Rešetarov suvremenik Budmani poneke akcenatske realizacije izričito navodi kao dubrovačke, npr. *sélo, Cávtat*,⁶ zatim *íngvas, mórač* i imperativ *réci*,⁷ a danas se govori *sèlo, Cávtat, íngvas, mòrač, rèci* itd. Valja spomenuti da je još prije pedesetak godina, tj. u ljeto 1956. Stjepan Ivšić zabilježio u Dubrovniku tzv. kanovački akcent. Ivšićeve je zabilješke, prema predavanju održanom u siječnju 1957., objavio Božidar Finka. Na temelju prikupljenih primjera kao npr. *séstra í brat, Cávtat, život, tòvar, sèlo* Ivšić zaključuje: »U Dubrovniku na dvosložnim riječima i izgovornim jedinicama kratkosilazni akcent prelazi na prethodni slog kao dugouzlazni«. ⁸ Danas takav zaključak više nije izvediv jer se, u primjerima toga tipa, u Gradu ne ostvaruje dugouzlazni nego sustavno kratkouzlazni akcent, tj. *sèstra ì brat, Cávtat, tòvar, sèlo*. Sasvim je realno pretpostaviti da su se stanovito vrijeme starije i novije naglasne realizacije rabile usporedno, prije nego što su novije prevladale. U pojedinim je primjerima ta naglasna dvojnost rezultirala značenjskim razgraničenjem. Tako npr. stariji ljudi i danas rabe riječ *život*, ali u značenju 'tijelo', dok novija akcenatska realizacija *žévit* znači isto što i u standardnom jeziku. Ivšić je također zabilježio primjere tipa *bràt i sèstra, ide ù Cavtat, u živòtu, za život, dva tòvara, konj i tòvar, brez dàžda, u sèlo, govòrit*, imperativ *govòri* te zaključio: »Gdje je u dvosložnim riječima i izgovornim jedinicama dugouzlazni mjesto kratkouzlaznoga, kad te riječi ili jedinice narastu na tri sloga, dugouzlazni prelazi u kratkosilazni ili nešto slično. Tako je u Dubrovniku«. ⁹ Budući da se

⁵ Vidi: Rešetar, 1890., str. 401.

⁶ Vidi: Budmani, str. 156.

⁷ Isto, str. 157.

⁸ Vidi: Finka, 1963., str. 222. i Finka, 1971., str. 722.

do današnjega doba pretežito izmijenilo prvo pravilo, uglavnom se izmijenilo i drugo, pa danas i stariji naraštaj govori: *u Čàvtat, u živòtu, dva tòvara, konj i tòvar, b(r)ez dàžda, u sèlo, govòrit, imperativ govòri*. Još uvijek se, premda samo od starijih, mogu čuti realizacije *bràt i sèstra, za život*, dok mlađi govore *bràt i sèstra, za život*. Od tri Ivšićeva zaključka samo je treći i danas aktualan, a glasi: »Gdje je u čakavskom novi akut u Dubrovniku se, kao u književnom jeziku, akcenat prenosi«. Sukladno tomu, primjeri koje donosi Ivšić uz taj zaključak i danas se rabe: *nè čùvàm, òd sùdè*.¹⁰ No općenito se može primijetiti da se akcentuacija u dubrovačkom govoru znatno više izmijenila od sredine XX. stoljeća pa do danas nego u prvoj polovici prošloga stoljeća, tj. u razdoblju od početka do sredine toga stoljeća. Budmani je također zabilježio akcenatske realizacije *vručina, ljepòta, golòkud, u Stònu*.¹¹ Od toga se danas još samo može čuti *vručina* (usporedno s *vručina*), a inače je *ljepòta, golòkud, u Stònu*. Tim najnovijim promjenama dubrovački je naglasni sustav upotpunio svoja novoštokavska obilježja.

Ikavizmi koje je u dubrovačkom govoru zabilježio Rešetar uglavnom se i danas rabe, npr. prijedlozi *prid, priko*, prilozii *odi, gori, doli, ondi*, glagolski pridjevi *vidio, letio*.¹² Danas se pak čuju i jekavizirane realizacije, i to s provedenim najnovijim jotovanjem *dje > ðe, tje > će*, tj. govori se *òdi i óðe, vidio i video, letio i lećeo*. To je zapazio već Budmani koji je zabilježio primjere *videti, nedelja, lećeti*.¹³ Budmanijeve potvrde pokazuju da se spomenuta promjena događala već u Rešetarovo doba. Budmani je zabilježio i riječ *ðed* (< djed) s najnovijim jotovanjem. Danas se taj naziv odnosi na djeda koji živi izvan Dubrovnika, najčešće u selima u gradskoj okolici. Djed koji živi u Dubravniku u pravilu se naziva *nóno* (tal. *nonno*).

Izuzmemo li romanizme, jasno je da su navedene promjene dubrovački govor više približile govorima istočnohercegovačkoga zaleđa. To se posebice odnosi na govor mlađega naraštaja.

Rešetar je zabilježio hiperjekavizme *pastijer, kupjena, lijera i barjelo*.¹⁴ Realizacije *kupjena i lijera* rabe se i danas, a riječ *pastijer* potisnula je standardnojezična inačica *pàsfir*. Nominativni oblik *barjelo* vjerojatno je pogrešno otisnut jer se govori N jd. *bario*, G jd. *barjela*. Upravo je takva kombinacija za dubrovački govor zabilježena i u Skokovu rječniku.¹⁵

Rešetar je zabilježio depalatalizaciju *lj > j* u primjerima tipa *jubav*, odnosno u komparativnom obliku *boje*.¹⁶ Sukladno tomu, i Budmani je zabi-

⁹ Vidi: Isto.

¹⁰ Isto.

¹¹ Vidi: Budmani, str. 157.

¹² Vidi: Rešetar, 1890., str. 407.

¹³ Budmani, str. 157.

¹⁴ Rešetar, 1890., str. 407.

¹⁵ Vidi: Skok, str. 112.

¹⁶ Vidi: Rešetar, 1890., str. 408.

lježio realizacije *boje* i *uje*.¹⁷ Danas u mlađih govornika prevladavaju realizacije *ljubav* i *bolje*, ali starije inačice također se još mogu čuti. To se posebice odnosi na realizaciju *uje* koja još uvijek prevladava. I Rešetarove zabilježbe pridjeva tipa *ljuski* 'ljuski' i *gosposki*¹⁸ 'gospodski' još su imanentne dubrovačkomu govoru, osobito realizacija *gosposki*. Isto vrijedi i za zabilježene potvrde *sekrva* 'svekrva', *srbjeti* 'svrbjeti', *srab* 'svrab', *crljen*¹⁹ 'crven', premda se danas sve više čuje i *svrâb*.

Promjena *čk* > *šk* nije više značajkom dubrovačkoga govora. Rešetar je zabilježio primjere *maška* i *dubrovaški*.²⁰ Potvrde toga tipa zapisao je i Budmani.²¹ Realizacija *maška* još uvijek se može čuti u Rijeci dubrovačkoj, a u Gradu se govori *mačka* i *dubrovački*.

Budmani je zabilježio i dodatno dočeto *t* u glagola što završavaju na *-sti*, tipa *gristit*.²² Glagoli toga tipa i danas se rabe u dubrovačkom govoru.

Rešetarovi genitivni množinski oblici *stotin*, *tisuc*²³ također pripadaju prošlosti. Danas je u G mn. redovit fleksem *-â*, pa se npr. govori *pêtstotînâ*, *pêtisûcâ*.

No neki su oblici sačuvani i do danas. To se npr. odnosi na Rešetarov komparativni oblik *grupši*²⁴ (prema pozitivu *grub*) s nastavkom *-ši*, zatim na pridjevnu zamjenicu *čigov*, na prezentski oblik *terem* glagola *trt*, na završetak *-ega*, *-emu*... u pokaznih zamjenica tipa *ovega*, *ovemu*, *onega*, *onemu*, *tega*, *temu*,²⁵ na sekveniciju *re* u riječi *greb* 'grob'.²⁶ Infinitivni se oblici također rabe i danas u primjerima tipa *hòcu rijêt*. Uz primjere Marcela Kušara *česa* (genitivni oblik zamjenice *što*) i *dignuti*, Rešetar je zabilježio uspoorednu uporabu realizacija *čega* i *dići*. Danas se genitivni oblik *česa* čuje vrlo rijetko, i to samo od najstarijih govornika, pa se može reći da je gotovo u potpunosti prevladalo novije *čega*. Međutim, glagol *dići* autohtoni govornici ne rabe nego samo *dignut* te usporedno romanizam *isat* (tal. *issare*). Tomu još možemo dodati i Budmanijeve lokativne oblike *na Pilama*, *na Pilami*, *na Pilam*²⁷ te zamjeničke oblike *nami* i *nama*, *vami* i *vama*²⁸ koje je Budmani zabilježio u dubrovačkom govoru svoga doba. Danas se pak govori *nâ Pilama*, *nama*, *vama*, a usto se još vrlo rijetko mogu čuti i oblici *nâ Pilami*, *nami*, *vami*, naravno, u pravilu od najstarijih.

¹⁷ Budmani, str. 157.

¹⁸ Rešetar, 1890., str. 408.

¹⁹ Isto, str. 409.

²⁰ Isto.

²¹ Budmani, str. 159.

²² Isto, str. 175.

²³ Rešetar, 1890., str. 409.

²⁴ Rešetar, isto. Oblik *grupši* zabilježio je i Budmani, str. 173.

²⁵ Isto, str. 410. Vidi još: Rešetar, 1942., str. 26.

²⁶ Isto, str. 411.

²⁷ Budmani, str. 171.

²⁸ Isto, str. 173.

Rešetar je zapisao nekoliko zanimljivih primjera iz leksičke semantike. Neki se od njih rabe i danas, kao npr. *djevojka* u značenju 'sluškinja', *godište* u značenju 'godina', *hitat* – *uhitiť*²⁹ 'hvatati – uhvatiti', *iskat* 'tražiti', *múka* 'brašno', *pečār* 'pekar', *tòvar* 'magarac', *trstika* 'trska', *ubogi* 'siromah', *udrit* 'udariti', *vñnjat* 'mirisati', *mlēdan* 'mršav', *smlēdnjet* 'smršaviti'. Protivno tomu, pridjev *drag* u značenju 'skup'³⁰ u potpunosti je iščezao iz suvremenoga dubrovačkoga govora.

Osvrućuci se na Kušarove primjere čakavizama u dubrovačkom govoru, upozorava da u tom govoru nema pridjeva *tust*, te da se glagoli tipa *naresti*, *uzresti* u dubrovačkom govoru ne rabe nego samo inačice sa sekvencijom *ra*.³¹ Ta Rešetarova primjedba vrijedi i danas. Na kraju zaključuje: »I tako je broj 'Čakavskih riječi' prof. Kušara spao na tri cigle: *mledan*, *zrcalo*, *skula*; pa i od njih i čakavcima je prva slabo poznata – ja sam je mogao konstatovati samo na Lastovu i na Ratu – a zadnja je prema običnijem pravilima, po kojim se i u čakavaca i štokavaca u primorju mijenjaju talijanske riječi.«³² Te su tri riječi u dubrovačkom govoru poznate i danas. Valja ipak reći da pridjev *mledan* nije čakavcima slabo poznat. Danas ga npr. susrećemo u govoru Brusja na Hvaru, gdje se kaže *mlēdan*.³³ Posebice je zanimljiva velika čestotnost te riječi u gradišćanskohrvatskim čakavskim govorima iz kojih je prihvaćena u gradišćanskohrvatskom književnom jeziku, a isto tako i izvedenice od toga pridjeva, tj. glagol *mledniti* i apstraktna imenica *mlednost*. Osim u brojnim čakavskim, i ikavskim i ikavsko-ekavskim govorima, pridjev *mlēden*³⁴ rabi se i u gradišćanskohrvatskim kajkavskim govorima. Upravo ta velika zastupljenost na gradišćanskohrvatskom govornom području svjedoči o nekadanjoj velikoj rasprostranjenosti uporabe toga pridjeva na hrvatskom govornom području prije velikih migracija uzrokovanih provalom Turaka. Usto, u arhaičnim nenovoštokavskim govorima slavonskoga dijalekta i danas se rabi pridjev *mleden* u nešto izmijenjenom značenju 'blijed, slab' te imenica *mledan* u značenju 'slabić'.³⁵ Zato je najvjerojatnije pridjev *mledan* ostatak općega, zajedničkoga starohrvatskoga leksika svih triju narječja. Pridjev *mledan* i komparativni oblik *mlednji*³⁶ zabilježio je u dubrovačkom govoru i Budmani.

Od posebne je važnosti Rešetarov tekst »K izgovoru dugoga ě u starijih dubrovačkih pjesnika« iz g. 1921. Kao što je tekst iz 1890. bio polemika s Kušarom, tako je ovaj tekst polemika s Tomom Maretićem. Reše-

²⁹ Rešetar je vrlo često zapisivao infinitive s dočetnim *-i* koje se u dubrovačkom govoru ne realizira, pa zato taj fonem ovom prigodom ne bilježimo. Po toj je osobini dubrovački govor sukladan glavnini hrvatskih govora na Mediteranu.

³⁰ Rešetar, 1890., str. 411.

³¹ Isto, str. 412.

³² Isto.

³³ Vidi: Dulčić, str. 535.

³⁴ Vidi: Houtzagers, str. 278.

³⁵ Vidi: Jakšić, str. 140.

³⁶ Budmani, str. 173.

tar smatra da »u dubrovačkom dijalektu, pa zato i u starijih dubrovačkih pisaca, dugo ě po pravilu se izgovarao kao jedan slog«. ³⁷ Dalje navodi situacije u kojima nije tako, tj. u kojima dugi jat »i dandanas Dubrovčani izgovaraju kao dva sloga, to jest u zadnjem otvorenom slogu i u završecima zamjeničke i pridjevske deklinacije«. ³⁸ Za potkrjepu te tvrdnje navodi primjere iz djela starijih dubrovačkih pisaca u kojima se jat tako izgovara, a koji su usto bili sukladni dubrovačkomu govoru s početka XX. stoljeća. To su primjeri: *prije, najprije, najposlije, štogodije, nije, smije, svijeh, svijem, čijeh*. ³⁹ Od navedenih realizacija danas su uporabi sve osim oblika *štogodije* i *najposlije*. Budući da se danas rabi samo oblik *štogod*, u tom primjeru u potpunosti izostaje jat. Realizacija *najposlije* s dvosložnim jatom nije karakteristična za suvremeni dubrovački govor. U uporabi je realizacija *nājposljē* s jednosložnim izgovorom jata, a u starijih govornika inačica *nājposjē* s depalatalizacijom *lj > j*. Upravo ta posljednja inačica pokazuje da se u toj riječi jat već duže vremena izgovara jednosložno. Izuzmemo li prethodno navedene primjere, jednosložni izgovor dugoga jata i inače je značajka dubrovačkoga govora, npr. *liēp, biēl, rijēz, sviēt* itd.

Usporedbe s dubrovačkim govorom svoga doba Rešetar je provodio i u svojoj opširnoj raspravi »Jezik Marina Držića« iz g. 1933. Ta su zapažanja aktualna i danas. Tako npr. Rešetar piše: »Glas *h* se i dandanas u Dubrovniku sasvim pravilno izgovara, kao ni u jednom drugom štokavskom govoru«. ⁴⁰ Valja ipak napomenuti da su se u Dubrovniku neke realizacije s *h*, koje su još u Rešetarovo doba bile uobičajene, danas prestale rabiti. Tako npr. u svojoj raspravi »Glavne osobine Gundulićeva jezika« iz 1942. navodi pridjevske oblike *jedihni* i *uvehla* ⁴¹ kao realizacije koje povezuju Gundulićev jezik s dubrovačkim govorom njegova doba. Danas se međutim pridjev *jedini* ostvaruje bez *h*, ali se još uvijek govori *uvehla*.

Zapažanje o redukciji dentala *t* u dočetnom suglasničkom skupu *-st* vrijedi i za današnji dubrovački govor jer se još uvijek govori *jes* (umjesto *jest*), *milos*, *žalos* itd. ⁴² O toj značajki dubrovačkoga govora u prošlosti i sadašnjosti Rešetar piše i u svom radu o Gundulićevu jeziku. ⁴³

Značajne su i Rešetarove napomene iz sintakse, kao npr.: »Dubrovačka je osobina i to što uz glagole kretanja često stoji prijedlog *u* mjesto *k* s dativom«. ⁴⁴ Tako je i danas, a kao primjer ću navesti vrlo čestu sintagmu *dōdi ù menē*. Iz sintakse padeža je i sljedeća napomena: »uz instrumental, kada znači sredstvo, stoji prijedlog *s*«. ⁴⁵ Isto je i danas, pa se npr. kaže

³⁷ Rešetar, 1921., str. 118.

³⁸ Isto, str. 119.

³⁹ Isto.

⁴⁰ Rešetar, 1933., str. 154.

⁴¹ Rešetar, 1942., str. 20.

⁴² Rešetar, 1933., str. 159.

⁴³ Rešetar, 1942., str. 17.

⁴⁴ Rešetar, 1933., str. 198.

⁴⁵ Isto.

nabádat s pantarúlom ili *nabádat s iglicama* i dr. Dalje kaže: »dubrovčanizam i talijanizam je upotreba prijedloga *za* s infinitivom mjesto namjerne rečenice«. ⁴⁶ Poznato je da se i danas u Dubrovniku tako govori, npr. *Došli smo na Placu za prodat patate*. Rešetar upozorava i na uporabu glagola *igrat (se)* s prijedlogom *na* i genitivom. ⁴⁷ Tako je i danas, npr. *igrat se na hitānjā*. Piše i o sintagmana s prijedlogom *od* i genitivom, ⁴⁸ koje su također i danas dobro poznate, npr. *ūje od maslinē, maškārāta od mora, Góspa od Kārmena*.

U usporedbi s Gundulićevim jezikom, Rešetar napominje da suvremeni dubrovački govor njegova doba karakterizira redukcija inicijalnoga *p-* u primjerima *tica, čela, šenica*. ⁴⁹ I danas se govori *tića, čela, šenica* i dr. Kao razliku između Gundulićeva jezika i dubrovačkoga govora svoga doba, Rešetar je zabilježio Gundulićev prijedlog *bez* nasuprot novijemu *brez*. ⁵⁰ Danas su obje te inačice u uporabi, ali je situacija obrnuta. Naime, prijedlog *brez* sve se rjeđe čuje i uglavnom ga rabe stariji izvorni govornici, a sve ga više potiskuje inačica *bez*. Uz množinske akuzativne oblike *njih, ih* koje je zabilježio Rešetar, ⁵¹ valja napomenuti da se često rabi i premetnuti lik *hi*, npr. *náđi hi*.

U skladu s očekivanjima, Rešetarovi i Budmanijevi primjeri nedvojbeno pokazuju da je i prije stotinjak godina dubrovački govor bio novoštokavski. Ali ti nam primjeri usporedno pokazuju i to da je dubrovački govor u to doba imao manje značajki istočnohercegovačkoga dijalekta nego što ih ima danas. Među promjenama toga tipa možemo izdvojiti sljedeće: a) zamjena kratkosilaznoga akcenta u navedenim primjerima u unutaršnjem slogu kratkouzlaznim akcentom, b) povećan broj realizacija s najnovijim jotovanjem, c) sve izraženija repalatalizacija tipa *boje > bolje, jubav > ljubav*, d) promjena *šk > čk* u primjerima tipa *dubrovački*, d) gotovo potpuni nestanak starih množinskih padežnih oblika, e) gotovo potpuno potiskivanje starijega genitivnoga oblika *česa*, f) leksičke i semantičke promjene kao što je npr. prestanak uporabe pridjeva *drag* u značenju 'skup'. Ukratko, danas su novoštokavska obilježja dubrovačkoga govora izraženija nego što su bila pred stotinjak godina. Rezultat je tih promjena neprekidno sve veće približavanje dubrovačkoga govora istočnohercegovačkim govorima. Uostalom, to je već primijetio Budmani koji je zapisao da dubrovački govor »mijenja se od dana do dana, te se sve to više približuje ercegovačkom«. ⁵² Valja ipak imati na umu da je to stanje dijelom uvjetovano novijim migracijama, a dijelom i utjecajem standardnoga jezika, ponajprije u onim

⁴⁶ Isto.

⁴⁷ Isto.

⁴⁸ Isto, str. 197.

⁴⁹ Rešetar, 1942., str. 17.

⁵⁰ Isto, str. 20.

⁵¹ Isto, str. 26.

⁵² Budmani, str. 155.

elementima koji su istovjetni u suvremenom standardnom jeziku i u istočnohercegovačkim govorima.

Literatura i izvori:

- Dalibor Brozović, »O dijalektološkom aspektu dubrovačke jezične problematike«, *Dubrovnik*, br. 2.–3., str. 316.–324.; Dubrovnik, 1992.
- Pero Budmani, »Dubrovački dijalekt, kako se sada govori«, *Rad JAZU*, knj. 65., str. 154.–179.; Zagreb, 1883.
- Drago Ćupić, »Odnos štokavštine sjeverozapadne Bosne i Dubrovnika«, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, knj. 7., sv. 1., str. 73.–81.; Zagreb, 1985.
- Jure Dulčić, Pere Dulčić, »Rječnik bruškoga govora«, *Hrvatski dijalektološki zbornik* 7, sv. 2., str. 373.–747.; Zagreb, 1985.
- Božidar Finka, »Stjepan Ivšić o današnjoj dubrovačkoj akcentuaciji. Podaci prema predavanju prof. dra Stjepana Ivšića održanom 17. I. 1957. godine u Lingvističkoj sekciji Hrvatskog filološkog društva«, *Filologija*, knj. 4., str. 221.–222.; Zagreb, 1963.
- Božidar Finka, »Stjepan Ivšić o današnjoj dubrovačkoj akcentuaciji«, u: Stjepan Ivšić, *Izabrana djela iz slavenske akcentuacije*, ur. Božidar Finka, München, 1971., str. 721.–722.
- Peter Houtzagers, *The kajkavian Dialect of Hidegség and Fertóhomok*, *Studies in Slavic and General Linguistics*, vol. 27., Amsterdam – Atlanta, GA, Editions Rodopi, Amstrdam 1999.
- Martin Jakšić, *Divanimo po slavonski*, Pergamena, Zagreb, 2003.
- Marcel Kušar, »Čakavske osobine u današnjem dubrovačkom dijalektu«, *Program ć. k. velikog državnog gimnazija u Dubrovniku za školsku godinu 1899.–90.*, Dubrovnik, 1888.–1889., str. 3.–7.
- Velimir Laznibat, »Jotovanje u dubrovačkom govoru 17. vijeka«, *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, knj. XVII., sv. 1., str. 250.–252.; Novi Sad, 1974.
- Josip Lisac, »Milan Rešetar i njegovo djelo«, *Kolo*, god. 9., br. 3., str. 37.–43.; Zagreb, 1999.
- Josip Lisac, »Dijalekatne značajke dubrovačkog područja«, *Dubrovnik*, god. XII., br. 3., str. 214.–219.; Dubrovnik, 2001.
- Josip Lisac, »Istočnohercegovačko-krajiški dijalekt – novoštokavski (i)jekavski dijalekt«, u: *Hrvatska dijalektologija 1. Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2003., str. 98.–120.
- Ivana Lovrić-Jović, »Kako je dubrovački puk govorio lijepijem našijem«, *Dubrovački horizonti*, br. 39., str. 81.–86.; Zagreb, 1999.
- Iva Lukežić, »Prilog raspravi o genezi hrvatskih narječja«, *Fluminensia*, god. 8, br. 1.–2., str. 223.–236.; Rijeka, 1996.
- Mieczysław Małecki, »Znaczenie Dubrownika dla jedności językowej Serbów i Chorwatów«, u: *Dialekty polskie i słowiańskie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, 2004., str. 239.–242.

- Matej Milas, »Ispravci dubrovačkih riječi u Vukovu rječniku«, *RAD JAZU*, knj. 136., str. 223.–248.; Zagreb, 1898.
- Asim Peco, Irmgard Mahnken: »Zur Frage der Dialekteigen – tümlichkeiten des serbokroatischen in Dubrovnik im XIV. Jahrhundert (Opera Slavica IV) i drugi noviji radovi o supstratu dubrovačkog govora«, *Južnoslovenski filolog*, knj. XXVI, sv. 3.–4., str. 581.–590.; Beograd, 1963.–1964.
- Milan Rešetar, »Čakavština u Dubrovniku«, *Nova Zeta*, god. II., sv. 11., str. 401.–413.; Cetinje, 1890.
- Milan Rešetar, »Die Čakavština und deren einstigen und jetzigen Grenzen«, *Archiv für slavische Philologie*, knj. XIII.; Berlin, 1891.
- Milan Rešetar, *Die serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten*, Wien, 1900.
- Milan Rešetar, *Der štokavische Dialekt*, Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, Schriften der Balkankommission, VIII., Wien, 1907.
- Milan Rešetar, *O srpskim i hrvatskim dijalektima* (Odgovor g. dr.-u A. Beliću), Sremski Karlovci, 1909.
- Milan Rešetar, »K izgovoru dugoga e u starijih dubrovačkih pjesnika«, *Nastavni vjesnik*, knj. XXIX., sv. 3. i 4., str. 118.–123.; Zagreb, 1921.
- Milan Rešetar, »Jezik Marina Držića«, *Rad JAZU*, knj. 248., str. 99.–240.; Zagreb, 1933.
- Milan Rešetar, »Glavne osobine Gundulićeva jezika«, *Rad JAZU*, knj. 272., str. 1.–44.; Zagreb, 1942.
- Milan Rešetar, Najstariji dubrovački govor, Poseban otisak iz: *Glas SANU* (Ode-lenje literature i jezika), Nova serija 1., Beograd, 1951.
- Milan Rešetar, *Najstarija dubrovačka proza*, Beograd, 1952.
- Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knj. 1., Zagreb, 1971.
- Mate Tentor, »O dubrovačkom jeziku s leksičke strane«, u: *Rešetarov zbornik iz dubrovačke prošlosti*, Dubrovnik, 1931., str. 449.–455.
- C. A. Van den Berk, *Y a-t-il un substrat čakavien dans le dialecte de Dubrovnik?, Contribution à l'histoire de la langue serbo-croate*, Mouton & et Co. 's-Gravenhage, 1957.
- Luka Zore, Dubrovačke tuđinke, *Spomenik SAN*, knj. XXVI., Beograd, 1895., str. 1.–26.

REŠETAROVA ZAPAŽANJA O DUBROVAČKOM GOVORU POTKRAJ
XIX. I U PRVIM DESETLJEĆIMA XX. STOLJEĆA

Sažetak

Milan Rešetar u više je svojih radova zabilježio pojedine jezične značajke dubrovačkoga govora svoga doba. Ti se zapisi u ovom radu uspoređuju sa zapisima Rešetarova suvremenika Pera Budmanija, a također i sa suvremenim dubrovačkim govorom. Navode se osnovni tipovi promjena u dubrovačkom govoru u posljednjih stotinjak godina. Zamjećuje se veće približavanje istočnohercegovačkim govorima u odnosu na stanje pred stotinjak godina. To je stanje dijelom uvjetovano novijim migracijama, ali dijelom i utjecajem standardnoga jezika, ponajprije u onim elementima koji su istovjetni u suvremenom standardnom jeziku i u istočnohercegovačkim govorima.

REŠETARS BEMERKUNGEN ZUR DUBROVNIKER MUNDART ENDE
DES XIX. UND IN DEN ERSTEN JAHRZEHNTEEN DES
XX. JAHRHUNDERTS

Zusammenfassung

Milan Rešetar hat sich in mehreren seiner Abhandlungen mit den linguistischen Charakteristiken der Dubrovniker Mundart zu seiner Zeit auseinandergesetzt. In dieser Arbeit werden die Abhandlungen Rešetars mit denjenigen seines Zeitgenossen Petar Budmanijs, aber auch mit der modernen Dubrovniker gesprochenen Sprache verglichen. Es werden die Grundtypen der Veränderungen in der gesprochenen Sprache in den letzten hundert Jahren angeführt. Dabei wird eine größere Annäherung an die osterherzegowinischen Varietäten, als dies vor hundert Jahren der Fall gewesen ist, festgestellt. Dieser Zustand wurde teils durch neuere Migrationen begünstigt, teils durch den Einfluss der Standardsprache, deren Einfluss insbesondere dort zu sehen ist, wo der moderne Standard und die osterherzegowinischen Dialekte übereinstimmen.

Rešetarova slika Dubrovnika – grada pozornice

Izlaganje (referat sa znanstvenoga skupa)
UDK 94 (497.5 Dubrovnik)

U časopisu *Narodna starina* (br. 2., str. 97.–106.), Zagreb, 1922. godine, Milan je Rešetar objelodanio članak »Stari dubrovački teatar«.¹ Filolog, književni povjesničar i numizmatičar, rođen u povijesnom ambijentu Dubrovnika – u Dvoru, gdje je proveo godine svojega djetinjstva i dječastva, tajne Dvora i starog Dubrovnika ostat će mu cijeloga života kao trajna opsesija. Njegov je otac ispisivao građu iz bogatih arhiva grada, ali tek je njegov sin znao tu građu oživjeti, jednako kad je pisao o dubrovačkim tamnicama, kazalištima, vlasteli, narodnim običajima ili pak likovima bliže ili dalje prošlosti, rodnoga mu grada; poticajno će zaključiti Josip Bratulić u studiji *Milan Rešetar*.²

Potonje je ishodište u razumijevanju naslovljene teme u označnici, kako Milan Rešetar ističe, *četiri periode u spoljašnjem razvitku dubrovačkoga teatra: 1. predstave »prijed Dvorom« od prve polovice XVI. vijeka do kraja XVII.; 2. »ôrsan« od kraja XVII. vijeka do g. 1817.; 3. »stari teatar« od 26. decembra g. 1864.; 4. »Bundićev teatar« od 26. decembra g. 1864.*

Rešetarova potraga za identitetom *Starog dubrovačkog teatra* – u naslovljenom članku – odvela ga je k istraživanju povijesti društvenog života u Dubrovniku (Josip Bratulić) i književnopovijesnim pitanjima u razvitku dubrovačkog kazališta, unutar kojih – za autora – teatar je zajedništvo gledatelja i žive predstave.

U otvorenom pozoriškom prostoru – koje je ujedno i glumište – Milan Rešetar raskrivilje duhovnu sliku Dubrovnika – Grada pozornice – u kojemu je pohranjena matica asocijativnih krugova zapadne Europe koji posreduju transkulturalno Sredozemlje – Mediteran.

Nikola Batušić u *Povijesti hrvatskoga kazališta*³ instruktivno će upozoriti:

¹ Isto u knjizi: *Milan Rešetar*, PSHK, 121/I, Zagreb, 1983., str. 30.–40. Svi navodi prema knjizi PSHK, 121/I.

² Josip Bratulić, Isto, u knjizi: *Milan Rešetar*. Isto, str. 13.–14.

³ Nikola Batušić, *Kazalište renesansnog razdoblja*, Zagreb, 1978., str. 28.

Dubrovnik ne samo neizravno materijalno (...) putem raznovrsnog angažmana bogatoga plemstva ili imućnog građanstva omogućuje procvat kazalištu, već urbanizacijom svoga stanovništva, oplemenjivanjem običaja i životnih navika – čemu pridonose mnogobrojni dodiri sa zapadnim zemljama, posebice Mlecima, neprekidno podržava svijest o potrebi kulturnog obilježja svakidašnjice. U takvim se prilikama moglo razvijati i glumište, posebice u prvoj polovici XVI. st. pa do svršetka Držičeve djelatnosti 1559., kada Dubrovnik prema svim mjerilima može kao jedini naš grad stati uz bok naprednim središtima Zapada.

Rešetarova potraga za identitetom *Starog dubrovačkog teatra* – u naslovljenom članku – ujedno je i potraga za identitetom Grada, u kojoj slika Dubrovnika postaje slika Grada pozornice koju prinosi antička civilizacija teatra u polisu, u rimskom urbsu i civitasu srednjeg vijeka.⁴ Za Grke kazalište je obred, za Rimljane je *ludus* (igra). Slijedeći povijest dubrovačkog teatra, Milan Rešetar prinosi i dio povijesti europskog teatra, unutar kojeg je ishodište srednji vijek koji nosi naslijeđe grčko-rimske civilizacije.

Stari dubrovački teatar dio je cjelovite slike povijesti europskog teatra, unutar koje je utjelovljena antičko-sredozemna kultura u srednjovjekovnom teatru, *utirući put novim traženjima i parametrima hrvatskoga glumišta, koje svagda nastoji preuzeta iskustva oplemenjivati nekim vlastitim autonomnim rješenjima. Tako bijaše i u srednjovjekovnom kazališnom izrazu u odnosu između talijanskih spektakularnih pobožnosti i naših glumišnih iskustava, takav će odnos ostvariti i hrvatsko renesansno kazalište naspram poticajima i oblicima što su u nj prodrli s talijanske obale Jadrana.*⁵

Raskriljujući utemeljenu baštinu otvorenoga scenskog prostora – »prve periode« u razvitku dubrovačkoga teatra-*Poljane* i predstava *prid Dvorom*, podastrijet će dubrovački *Theatrum Mundi* crkvenih prikazanja na dubrovačkoj *Poljani* – *trgu na kojemu je danas Gundulićev spomenik* – na kojoj se prikazivao i Vetranović; kao i predstava *prid Dvorom* – *na trgu pred palačom gdje su sjedili »knez« (predsjednik vlade) i vrhovne vlasti dubrovačke države* – gdje su se pored Marina Držića, Nalješkovića predstavljale *drame svjetskog sadržaja (pastirske igre, komedije i tragedije)*.

Neslužbenu pučku tradiciju *crkvenih prikazanja iz Svetog pisma ili iz života svetaca* Milan će Rešetar prisposodobiti duhovnom hramu otvorenoga prostora dubrovačke *Poljane* s dramsko-poetskom scenom prizora iz Vetranovićeve pokladne pjesme *Pastiri*, koja se pjevala na javnome mjestu.

Prihvaćajući poetiku crkvenih prikazanja srednjovjekovnog teatra zapadnoeuropske kršćanske baštine u članku »*Stari dubrovački teatar*«, upriorit će otvorenu pozornicu gradskoga trga sredozemno-mediteranske kulture u Vetranovićevoj pokladnoj pjesmi *Pastiri*.

⁴ Usp. radove o naslovljenoj temi: »Novije znanstvene spoznaje o genezi Grada Dubrovnika«, *Dubrovnik*, Nova serija, god. VIII., br. 4., str. 5.–275.; Dubrovnik, 1997.; Radoslav Katičić, *Uz početke hrvatskih početaka*, Split, 1993.

⁵ Nikola Batušić, *Kazalište srednjeg vijeka*, Isto, str. 17.

Može dakle biti da je taj javni trg bio najstariji dubrovački teatar, koji se je bez sumnje sastojao samo od pozornice, na brzu ruku sastavljene od greda i dasaka, valjada bez ikakvih scenarija i kulisa, dok je publika stajala na trgu i gledala s prozora obližnjih kuća.

Teatar u grčkom polisu u skladu je s krajolikom i prirodom. Na otvorenom je prostoru i predstavlja nepromjenjivu scenu u skladu s Aristotelovom *Poetikom* o jedinstvu mjesta.⁶

Milan će Rešetar u povijesnoj slici *Stari dubrovački teatar* slijediti sredozemno-antičku baštinu otvorene pozornice Grada koja je nazočna i u zatvorenom prostoru kao dekorativna kulisa simultane scene, kako upozorava i Luko Paljetak: *Dubrovnik je lako zamisliti kao idealni trg, opkoljen čvrstim, zaštitničkim zidinama, što zorno i već izdaleka nude sigurnost trezora i dojmljivu postojanost kocke na nesigurnoj vagi vremena... Dubrovnik stoga i jest sretni spoj grada koji je stalni trg i trga koji je stalni grad...⁷*

Dubrovnik je veliki scenski prostor u organskoj cjelini antike, srednjovjekovlja, humanizma, manirizma i baroka koji pretvara dramsko vrijeme u prostor Grada pozornice i prostor Grada u vrijeme. Otvoren je svod otvorenoga duhovnog prostora naspram zemaljskog Grada koji u Rešetara prinosi hrvatski duh Mediterana, razvijajući iluziju pozornice vedrinom smjehovne mediteranske kulture pokladnih pjesama i javnih predstava za vrijeme poklada.⁸ Otvorena pozornica gradskog trga zorno je mjesto gledališta i glumišta, *čin iscjeljivanja i liječjenje grada*, kako će potonje nadahnuto napisati Peter Brook u knjizi *Niti vremena. Sjećanja*.⁹

Rešetarov pogled na Grad pozornicu – bez obzira na krive atribucije¹⁰ – u članku »Stari dubrovački teatar« na moderan način upozorava na otvoreni scenski prostor (o čemu svjedoči i Dubrovački ljetni festival!), koji je u skladu s promišljanjem Petera Brooka:

U skladu s djelovanjem temeljnih, entropijskih sila, nijedan grad ne može pobjeći od neizbježnog procesa fragmentiranja. No kad se stanovništvo okupi na posebnom mjestu pod posebnim uvjetima kako bi sudjelovalo u misteriju, razbacani dijelovi se skupe, te momentalno iscjeljenje sjedinjuje veće tijelo, u kojemu svaki član, nanovo uključen, nalazi svoje mjesto.¹¹

⁶ Usp. D'Amico, »Od renesanse do romantizma«, u knjizi: *Povijest dramskog teatra*, Zagreb, 1972.

⁷ Luko Paljetak, »Stranac ili Dubrovnik kao idealni trg«, u knjizi: *Hrvatske teme*, Dubrovnik, 1999., str. 33.

⁸ Usp. Slobodan Prosperov Novak, »Drama i kazalište u Dubrovniku prije Marina Držića«, *Dubrovnik*, god. XXVII., br. 5.–6., str. 60.–80.; Dubrovnik, 1984. Ivan Lozica, *Hrvatski karnevali*, Zagreb, 1997.

⁹ Peter Brook, Isto, Zagreb, 2003., str. 246.

¹⁰ Usp. Nada Beritić, »Iz povijesti kazališne i muzičke umjetnosti u Dubrovniku«, *Anali historijskog instituta JAZU u Dubrovniku*, vol. II., str. 329.–357.; Dubrovnik, 1953. Miljenko Foretić, »Marin Držić i kazališni život renesansnog Dubrovnika«, *Zbornik radova o Marinu Držiću*, str. 233.–255.; Zagreb, 1969. Josip Bratulić, »Milan Rešetar«, Isto, str. 30. i 35.

¹¹ Peter Brook, Isto.

Milan je Rešetar u svome članku udahnuo sliku teatralizacije mediteranskog života u velikoj teatarskoj predstavi trgova koja je spojila pozornicu s gledalištem, i u kojoj su glumci ujedno i gledatelji, a Grad pozornica u živosti otvorenoga prostora sa stvaralačkom dekorativnom kulisom dubrovačkih trgova *Poljane* i *prid Dvorom*.

Scenografiju otvorenoga prostora Grada pozornice s metaforičnom slikom trgova, koja je svakidašnjost pretvarala u mimohod svečanosti i u predstavu, Rešetar unosi i u prostor dvorane, u kojoj se skupljalo Veliko vijeće,¹² gdje je Držičev *Dundo Maroje* prikazan godine 1550. prema Milanu Rešetaru (a u knjizi: *Djela. Marin Držić*. Frano će Čale godine 1979. na str. 94. označiti datume prvih predstava 1. i 8. veljače 1551. godine).

U toj se dvorani dakle, g. 1550. predstavljao Držičev Dundo Maroje, a može biti, tri godine ranije, i njegova (izgubljena) Komedija od Pometa; dabome, trebalo je i u vijećnici podići provizornu pozornicu – »šenu«, za koju prolog Dunda Maroja moli publiku da oprosti »ako ne uzbude šena lijepa kako i prva« (tj. kako »šena« u Pometa), dok za ovu drugu kaže: »scijenim da niste zaboravili kako vam Placu, tu gdje sjedite, u čas glavom ovamo obrnutih i ukazah prid očima, a na njoj bjehote, i opet ju stvorih u zelenu dubravu«, koje riječi ja tumačim ovako, da je u Pometa scenarija isprva prikazivala Placu (glavni trg u Dubrovniku), koja je publici što je u vijećnici sjedila »ukazana prid očima« (jer se je Pomet zbilja događao u Dubrovniku), a onda je (za neke prizore) pretvoren u »zelenu dubravu« – što je sve moglo lakše da se izvrši u vijećnici nego prid Dvorom. Interesantno je što iz prologa Dunda Maroja proizlazi i to da su kod te predstave bili ne samo vlastela nego i prosti puk, jer se odmah u početku pozdravljaju ne samo vlastela nego i »ovi stari puk: ljudi – žene, stare – mlade, velike i male«; predstava je pak bila u večer, jer, opet u istom prologu, kaže se da »puk« želi »čut i vidjet večeras kûgodi liepu stvar«, pa nam i to dokazuje da je predstava bila u zatvorenom lokalu koji se je mogao rasvijetliti.

U isto vrijeme prostor dvorane postaje i mimohod puka u igri (ludusu), pa možemo govoriti o teatru u teatru, koji ulazi u zatvoreni prostor s gradskih trgova u kojemu gledatelji postaju glumci, kako je zorno opisala orsan Nada Beritić:¹³

Zanimljivu je sliku pružala sama kazališna dvorana. Nije bio rijedak slučaj da su žene u nosiljci ulazile u prostor. Kroz šareno mnoštvo dubrovačkih vladika i građanski obučenih po odredbi Senata u crne haljine zvane andrie, kroz mnoštvo 'gospara' i pučana s perikama na glavi obučenih 'alla panteleona', prilazili su s punim korpama prodavači slatkiša, a poslužitelji raznosili osvježavajuća pića...

¹² Usp. Miljenko Foretić, Isto.

¹³ Nada Beritić, Isto, str. 331. Usp. Nikola Batušić, *Kazalište u Dubrovniku između htijenja i mogućnosti*, Isto, str. 154.

Sliku »pravog teatra« Milan je Rešetar dao uz preuređenje »orsana«, kad je do godine 1710. *unutrašnjost orsana bila preuređena za predstave*. Također, upozorit će na godinu 1758. i raspored sjedenja za vrijeme predstava – *određeno je da prvih 8 redova klupa sprijeda, a po 3 reda s obje strane, budu rezervisani za vlastelu – i na 1786. godinu, kada je Senat najprije 20. februara odobrio plan da se orsan uredi kako su teatri u Francuskoj i Parizu*,¹⁴ zaključivši: *Negdašnji arsenal »ōrsan« bio je dakle prvi teatar u Dubrovniku od samog početka XVIII. vijeka do g. 1817., kada je izgorio zajedno s vijećnicom*.

Ono što karakterizira mediteransku kulturu, to je vedrina smjehovne kulture. Javne predstave, kako upozorava Milan Rešetar, izvodile su se u vrijeme poklada. Potonje je poprimalo obilježja igre (ludusa) kao bitnog dijela društvenosti i okupljanja. Modus vivendi i pokretačku sliku Grada pozornice – po Rešetaru – predstavljaju *družine, pa je svaka od njih davala sva lica potrebita za odnosnu predstavu; svaka je družina imala svoje ime, te se u XVI. i XVII. vijeku nekoliko njih spominje, npr. »Pomet družina«, »Družina orlova«, »Družina isprazna«, a članovi su im bili muškarci, tako da su oni igrali i ženske role*. Okupljanje je u srodne grupe – *mladića istih godina i istog staleža* – koje su se bavile specifičnim sadržajima druženja i zabavljanja ne samo u kazališnim predstavama, nego i u javnim predstavama za vrijeme poklada za blagdan sv. Vlaha u igrama i zabavama. Rešetar će upozoriti: *Držićeve komedije prikazivale su se na svadbama, što je u skladu i s Prologom Držićeva Dunda Maroja u odnosu na pokladno vrijeme koje je od starih naših odlučeno na tance, igre i veselja*.

Podastirući suvremeno čitanje baštine u duhu cjelovita umjetničkog djela – na tragu Wagnerova Gesamtkunstwerka – Milan Rešetar ispisuje simultani scenski prostor u kontekstu kulturno-povijesne refleksije pozornice srednjovjekovnog civitasa. Baštinu grčko-rimskog kazališta – mimo hoda obreda i igre – povijesno će slijediti preobraženu u srednjovjekovnoj mnogostrukoj i simultanoj sceni *Starog dubrovačkog teatra*, utirući put modernoj pozornici koja je *dogđano kazalište* u predodbi svih zbivanja. Rešetar će upozoriti: *Palmotićeve Atalanta je naša najstarija opera – već iz godine 1629.; a moglo bi biti da je takva bila i Danica, koju jedan rukopis baš zove »opera od Danice«*.

Inagurirajući tezu o prvim hrvatskim operama u XVII. stoljeću, Milan Rešetar uspostavlja sliku dubrovačkog kazališta – Grada pozornice – u kojoj djelatna likovna kulisa simultano uokviruje ples, balet, glazbu, scenske slike i vodi Rešetara prema sintetičnoj umjetnosti, čija je vertikala, dakako, opera. Prožimanje različitih umjetnosti i subkulture prizora koje Rešetar

¹⁴ Usp. Nikola Batušić, Isto, str. 156. i Nada Beritić, Isto. Prema navedenim autorima Milan je Rešetar svoju tvrdnju temeljio na *krivom čitanju arhivalija, a prema kojoj je Orsan trebao biti ureden kao kazališta »u Francuskoj i Parizu«*. Podatak o Parmi – prema Nikoli Batušiću – *mnogo je relevantniji i kazališno indikativniji*.

slijedi i iz vremena poklada (*na rukopisu Palmotićeve Atalante, što ga je sam pjesnik ispravio, piše »Atalante« muzika koju učiniše družine Isprazni*) sjedinjuju riječ, glazbu, ples i igru, što predstavlja zornu percepciju gledateljstva koji su i sami sudionici predstave »prid Dvorom i u »orsanu«.

Mnogo se pjeva, svira i igra u pastirskim igrama Držičevim i Nalješkovićevim, pa u dramama Palmotićevim, tako da u svakom od tih komada ima svega toga troga; naročito spominjem da se je u tim prilikama igrala i moreška (igra oboružanih morâ [crnaca] i Arapâ), što se još dandanas igra u pokladama u nekim dalmatinskim gradovima: tako se već u natpisu Držičeve Tirene kaže da u njoj »ulazi način od moreške i tanac na način pastijerski«; i na kraju drugoga akta Palmotićeve Pavlimira »ovdi se čini moreška s lucim i strjelami«, a u trećem aktu Ipsipile Argonauti i diklice »čine među njima morešku s mačama«. Najviše je pak muziku i igranje volio Palmotić, kod kojega često ima i to da jedan pjeva, a drugi odgovara, što je već kao neki duet, ili naizmjenice pjevaju dva zbora, a pri tome ponajviše i igraju; jednom imamo, opet u Ipsipili, i pravi tercet: najprije pjevaju naizmjenice Orfeo i Anfion, pa nastavlja Hiron, koji »pjeva pod arpu (harfu)«, te napokom pjevaju »svi tri ujedno«.

Milan će Rešetar iznenađujući upozoriti na ulogu »moreške« u razvoju »Starog dubrovačkog teatra« – naslovljenog članka. Potonje je u skladu s Sachsovim postavkama u knjizi *Svjetska povijest plesa (World History of the Dance)* iz godine 1957., gdje autor upozorava na ulogu moreške u razvoju novovjekovnog europskog kazališta i baleta.¹⁵

Milan je Rešetar objelodanio i kraći prilog naslovljen »Dubrovačka Turica« u *Zborniku za narodni život i običaje južnih Slavena* (god. XXIX., br. 2., str. 79.), Zagreb, 1934., u kojemu navodeći dokumente Malog vijeća saznajemo da je »Turica« bila popularna o pokladama još godine 1412. *Turičinim tragom* naslovljene studije – krenio je Ivan Lozica¹⁶ povezujući neobvezne likove pokladnih veselja (*Turica, Čoroje i Vila*) s pretpostavkom njihova sudjelovanja u oružnom plesu, u nekoj inačici moreške ili lančanog plesa u vrijeme Republike, argumentirajući to komparacijom sa sličnim pojavama na Mediteranu.

Milan će Rešetar kroničarski zabilježiti da su se 1803. godine pjevale u *Dubrovniku prve talijanske opere*. Također, saznajemo da je mlada vlastela okupljena u družine nositeljica predstava u »orsanu« po odluci Senata iz 1773. i 1775. godine, ali da je 1778. godine odlukom Senata u dubrovački teatar uveden talijanski jezik i talijanska drama i tek je 25. travnja 1875. kada je *dramatično društvo Narodnog zemaljskog kazališta u Zagrebu dalo prvu svoju predstavu na narodnom jeziku* – upozorivši – a Marko Bruère i Pijerko Bunić pisali su komedije iz dubrovačkog života i u dubrovačkom govoru koje je malo tko čitao i niko gledao.

¹⁵ Usp. Ivan Lozica, »Turičinim tragom«, *Dubrovnik*, Nova serija, god. IX., br. 1., str. 66.–94.; *Dubrovnik*, 1998.

¹⁶ Ivan Lozica, Isto.

Milan Rešetar kao filolog i književni povjesničar, kao Dubrovčanin, koji je ujedno i proučavatelj njezine baštine, proučava tu baštinu i njezino kulturno naslijeđe. U isto je vrijeme svjestan činjenice – preplitanja posebnosti i transkulturalnog Mediterana – Sredozemlja, s kojima je dubrovačko i hrvatsko tlo uranjalo u europsko i civilizacijsko ozračje, uljudbu grčkog polisa, rimskog urbsa i srednjovjekovnog civitasa.

Kuća obitelji Gučetić – koja je posljednja po redu na lijevoj strani u Zuzerinoj ulici (negdašnjoj ulici »između Vlahâ«) – postaje od godine 1824. do 1864. kazališni prostor u kojem se izvode predstave. Prema odluci Senata uvedena je jesenska sezona, predstave ne smiju počinjati prije 1. novembra, kroničarski bilježi Rešetar. Izvijestit će: *Osim dramâ i operâ davale su se u teatru i predstave marionetâ, muzičke akademije, u pokladama pjevale su se maškarate itd., jednom riječi teatar je bio lokal za sve javne zabave; moŜebit su se u njemu priređivali i plesovi, ali to ne mogu dokazati.*

Teatarska slika s iluzijom glumišta Grada pozornice u Rešetara je slika modernog naobraženog gledatelja – koji je ujedno i filolog i književni povjesničar – koji razvija iluziju pozornice vedrinom mediteranske smjehovne kulture – kulture trgova, živosti otvorenoga prostora. Velika teatarska predstava Grada pozornice koja je spojila pozornicu s gledalištem, i u kojoj su glumci ujedno i gledatelji, zrači i unutar »starog teatra« u kući porodice Gučetić; primjerice u prepričanoj zgodi prilikom izvođenja opere:

Jednom u Normi, gdje bi pri kraju trebala da bude lomača na kojoj će se spaliti Norma i njen ljubavnik Polion, bila je mala željezna peć s nešto ųeravice, tako da je jedna prosta ųenica, koja je vidjela kako se dvoje nesrećnih ljubavnika upućuje put te »lomače«, izrekla: »a, sad se idu malo zgrijat!« – valjda je predstava bila u januaru, pa je ųenici bilo hladno u negrijanom teatru (jer, dabome, nije bilo nikakvog loųenja), te je mislila da je i Normi i Polionu.

– a u opisu zavjese – djelatna je dekorativna kulisa – na kojoj je bio naslikan dubrovački knez gdje sjedi na naslonjaču, a pred njim stoje vila i dvije figure iz dubrovačkih poklada – čoroje i turica, po svojoj prilici onako kako se vide na slikama uz Appendinijevo djelo o dubrovačkim starinama.

Potonje svjedoči o međusobnoj povezanosti dubrovačke i hrvatske baštine – koja zrači mediteranskim duhom vedrine pokladnih prizora – unutar asocijativnih i civilizacijskih krugova Europe. Preplitanje pokladnih obreda i kazališta Rešetar je ugradio kao povijesni proces u razvitku dubrovačkog teatra koji je istodobno dio teatra grčkog polisa, rimskog urbsa i srednjovjekovnog civitasa. Dionizijski je mimohod pokladnih igara unutar apolo-nijskog Grada pozornice u kojemu su strastvene snage kroćene mjerom ljepote Grada. Srednjovjekovni civitas raskriljuje utemeljenu baštinu simultane pozornice grada Dubrovnika s antičkom tradicijom polisa i urbsa koja se temelji u dionizijskim svečanostima mimohoda, čiji su sudionici i djelatni akteri. Otuda i Rešetarovo označavanje dubrovačkih družina, koje u svome imenu – *Pomet družina, Družina orlova, Družina isprazna* – pred-

stavljaju antički mimohod u teatralizaciji cjelokupnog glumišta, u kojemu dolazi do pomaka subjekta u Grad u sceničnosti simultanog događanja koje je i misterij u kojemu sudjeluje cijeli Grad i puk. Zidovi baroknih »kazališnih kutija« – kako Rešetar imenuje zatvorene prostore u kojima su se izvodile kazališne predstave u Italiji – u zatvorenom prostoru »orsana« i »starog teatra« ne nalaze svoje uporište jer ih nadilazi djelatna dekorativna kulisa otvorenog prostora Grada pozornice.

Rešetarov je članak »Stari dubrovački teatar« iz godine 1922. korablja, čijoj plovidbi zahvaljujemo spoznaju o baštini grada Dubrovnika. Povijesna slika *Stari dubrovački teatar* dio je mozaika o genezi dubrovačkoga kazališta unutar povijesne jezgre Grada. Skladna urbana struktura prinosi kulturno naslijeđe dubrovačke i hrvatske baštine, unutar koje povijesni Rešetarovi izvori postaju predmetom interpretacije. U slici *Starog dubrovačkog teatra* uslojava se prošlost grada koju zaključuje otvorenjem »Bundićeva teatra« 26. prosinca 1864. na ruševinama »orsana«.

Rešetarov članak »Stari dubrovački teatar« prinosi sliku nacionalne pozornice u estetskom i programskom smislu, u kojemu je ispisano akumulirano ozračje ne samo mikrokozmosa vedrine mediteranstva nego i djelatni duh u razvoju novovjekovnog europskog kazališta simultane pozornice.

Uočene krive atribucije Rešetarova članka ne umanjuju autorov prinos hrvatskoj kulturnoj povijesti. »Stari dubrovački teatar« u Rešetarovoj slici Dubrovnika ispisuje prostor živog stvaralačkog poticaja u kojemu su u mjeri Grada pozornice skladno isprepleteni nataloženi povijesni slojevi baštine, koji se razotkrivaju u misteriju igre.

Dubrovnik – Grad pozornica – ostaje »idealni trg« (Luko Paljetak) na kojem se bogata kultura u mjeri Grada iz sebe sama obnavlja u teatralizaciji duhovnog mimohoda.

REŠETAROVA SLIKA DUBROVNIKA – GRADA POZORNICE

Sažetak

Rešetarova emotivna pripadnost krajoliku zavičaja duhovna je slika unutar europskog prostora u susretištu Juga i Sjevera. Rodni Dubrovnik imao je utemeljenu baštinu otvorenog scenskog prostora. U otvorenom pozoriškom prostoru Milan Rešetar raskriljuje utemeljenu baštinu grada u koje je pohranjena matica asocijativnih krugova Srednje Europe koji posreduju transkulturalno Sredozemlje – Mediteran.

Teatarska slika s iluzijom glumišta grada Dubrovnika, u Rešetara je slika modernoga naobraženoga gledatelja koji razvija iluziju pozornice vedrinom mediteranske smjehovne kulture.

REŠETARS BILD VON DUBROVNIK DER BÜHNENSTADT

Zusammenfassung

Rešetars gefühlsmäßige Zugehörigkeit zur Landschaft seiner Heimat ist ein geistiges Bild der Begegnung von Nord und Süd innerhalb des europäischen Raumes. Seine Geburtsstadt Dubrovnik verfügte über ein fundiertes Erbe szenischer Räume im Freien. Im offenen Bühnenraum entfaltet Milan Rešetar das Erbe der Stadt, das die Quelle der assoziativen Kreise Mitteleuropas birgt, die wiederum den transkulturellen Mittelmeerraum, das Mediterraneum vermitteln.

Das Theaterbild mit der Bühnenillusion der Stadt Dubrovnik ist bei Rešetar das Bild des modernen gebildeten Zuschauers, der die Illusion der Bühne mit der Heiterkeit der mediterranen Lachkultur entwickelt.

Sl. 24.: M. Rešetar u čamcu na plaži Lido u Veneciji sa suprugom, kćerkom i nepoznatom djevojkom

Sl. 25.: Milan Rešetar sa Slavkom Ježićem i svojom kćerkom i sinom

Estela Banov-Depope

Milan Rešetar i tradicijski folklorni teatar u Dubrovniku

Pregledni članak
UDK 792.01 (497.5 Dubrovnik) (091)
94 (497.5 Dubrovnik)

Od filološke ka teatrološkoj analizi

Milan Rešetar (Dubrovnik, 1. veljače 1860. – Firenca, 14. siječnja 1942.) je kao poznavatelj klasične filologije, posjedujući i osobitu radnu stegu potrebnu za savladavanje temelja europske uljudbe i slavističku sveučilišnu naobrazbu te vladajući vodećim europskim jezicima na kojima je mogao čitati građu i literaturu i pisati svoje radove raspolagao potrebnim predznanjima, metodologijom i znanstvenom aparaturom da se u svom radu pozabavi širokim krugom znanstvenih problema te se mogao profilirati u svestranog humanistički obrazovanog intelektualca europskog formata koji je iz uskog filološkog područja mogao odškrinuti vrata i drugih disciplina i područja kulturologije pa i etnografije te tako svojim prinosima djelovati i na profiliranje i postavljanje temelja novim znanstvenim disciplinama i područjima.

U dosadašnjoj je literaturi isticano njegovo izlaženje iz uže filološke problematike u sfere numizmatike, akribija koja je omogućila vrijedne doprinose na području tekstologije i istraživanje povijesti društvenog života Dubrovnika. U ovom će se radu pokušati staviti akcent na Rešetarov pristup dubrovačkim dramskim tradicijama iz interdisciplinarnе perspektive teatrološkog, etnografskog, etnološkog i općeg kulturološkog konteksta.

Milan Rešetar je autor niza rasprava o dramskoj književnosti u starom Dubrovniku. Baveći se dvadesetih i tridesetih godina dvadesetog stoljeća izvedbenim kontekstom autorskih drama, u svojim je radovima obrađivao i problematiku pučke teatrologije. Tako je potakao proučavanje suodnosa između dramske književnosti i tradicijskog folklornog dramskog izričaja. Bogate tradicije dubrovačkih dramskih tekstova, napose arhivska građa, bile su poticaj Rešetaru da, u vrijeme dok je još predavao na zagrebačkom Filozofskom fakultetu, godine 1923., u *Narodnoj starini* objavi studiju »Stari dubrovački teatar« u kojoj se nije bavio tekstualnim analizama dobro poznatih starih dubrovačkih drama, već prema dostupnoj arhivskoj građi i dokumentima o životu u Dubrovniku u vrijeme njegova gospodarskog i

kulturnog procvata, ali i pomnim iščitavanjem dramskih tekstova, pokušava smjestiti uprizorenja očuvanih dramskih tekstova u vlastito vrijeme i rekonstruirati izvorni izvedbeni kontekst obrazlažući:

Dok nam je stara dubrovačka dramska književnost dobro poznata, jer su nam gotovo sva djela ove vrste pristupačna u dobrim novim izdanjima, a glav-nija među njima i proučena, vrlo malo znamo o tome gdje su se i kako su se stare dubrovačke drame predstavljale. (Rešetar, 1923.: 97.)

Autor sustavno prati povijest prostora koji su u dubrovačkoj prošlosti igrali ulogu teatra. Kao i u nizu dugih europskih, osobito mediteranskih gradova, i u Dubrovniku su najstarije predstave igrane na otvorenom, na javnim mjestima koja su za posebne prigode prilagođavana ulozi pozornice. Tako se, prema Rešetarovu izvješću najstarija crkvena drama *Posvetilište Abramovo* o čijem izvođenju postoji dokumentacija iz godine 1546., nije igrala ni u crkvi ni pred crkvom, već je javni trg, danas poznat pod imenom *Poljana* na kojem se nalazi Gundulićev spomenik, bio najstariji dubrovački teatar.

Publika je stajala na samom trgu ili je predstavu promatrala s prozora obližnjih kuća, a u njenom su se sastavu mogli naći svi staleži. Pomnim čitanjem dramskog teksta Rešetar izvodi zaključke i o vremenu izvođenja drame. Pritom locira predstavljajući čin i u doba dana, a zadržava se i na tradicionalno uvažavanom momentu kako je tijekom godine vrijeme poklada, dakle zimi od 6. siječnja pa do početka korizme, bilo vrijeme kada su prikazivane drame svjetovnog karaktera. Prema njegovu tumačenju, sve su se predstave prikazivale neposredno predvečer, a iz Sarina obraćanje publici u *Posvetilištu Abramovu*, napose ženskom dijelu publike, implicira se i društveno-običajni kontekst tradicijskog mjesta žene u renesansnom Dubrovniku jer se Sara obraća baš ženama u publici upućujući ih na samom kraju predstave da se vrate svojim domovima jer *ženam nie časno putovat po mraku*. (Rešetar, 1923.: 98.)

Iz očuvane dokumentacije Rešetar iščitava i da su tijekom XVII. stoljeća predstave igrane *prid Dvorom* te se u ovom članku osvrće i na svoju raspravu koju je napisao u siječnju 1922. godine u Zagrebu, a objavio iste godine u Beogradu analizirajući četiri prozne drame očuvane u *jednom starom rukopisu o. F. Inočenca iz Spljeta* u kome je navedeno da su dramski tekstovi pod naslovima *Jerko Škripalo*, *Pijero Muzuvijer*, *Beno Poplesija* i *Vučistrah* prikazani *prid Dvorom na 1699*.

Rešetar navodi i potvrde da su neki tekstovi izvođeni u zatvorenim prostorima, a to tumači baš njihovim smještajem u kontekst pokladna vremena *kada i u vedrom Dubrovniku može da bude hladno i kišovito*. Oslanjajući se na Držićev tekst u prologu komedije, Rešetar je u vrijeme pisanja ove studije smatrao sigurnim podatak da je *Dundo Maroje* 1550. prikazivan u zgradi Velikoga vijeća, tj. »u vijećnici«. Prema kasnijoj filološkoj i kulturološkoj analizi Petra Kolendića godina koju Rešetar navodi u ovoj studiji vezana je uz riječi »*Laus Deo 1550*. Komedija počinje od Dunda Maroja

prikazana u Vijećnici od kompanije Pomet-družina« navedene u jedinom očuvanom rukopisu tog djela pisanom prvih desetljeća druge polovice XVI. stoljeća. (Kolendić, 1951.: 49. i 1964.: 115.) Autor rasprave zaključuje da se radi o vremenu početka nastajanja teksta komedije, odnosno da se datacija tek nakon intervencije Đure Matijaševića početkom XVIII. stoljeća i pomicanja na kraj naslovnog izričaja počela čitati u značenju vremena izvedbe. Poticaj za propitivanje točnog nadnevka kazališnog uprizorenja ove Držićeve komedije vezan je uz Rešetarovo izdanje Držićevih djela iz 1930. u kojem je sam Rešetar postavio pitanje ne treba li prvu izvedbu *Dunda Maroja* smjestiti u godinu 1556. Ne dovodeći u pitanje Rešetarov autoritet i akribiju, Kolendić je usporedio podatke iz teksta same komedije i povijesne činjenice te zaključio da je Držić započeo pisati *Dunda Maroja* 1550. nakon povratka s hodočašća u Rim, a da je djelo prvi puta izvedeno ili u nedjelju uoči Svijećnice 1. veljače ili pak 8. veljače 1551. godine.

To je razdoblje presudno za povijest hrvatskog kazališta. Premda utemeljeno na tradiciji domaće pučke drame i talijanske »učene komedije«, Držićevo je stvaralaštvo prema riječima Nikole Batušića značilo prekretnicu:

Dramsko djelo stvorilo je na svom temelju kazalište jer je u inicijalnoj, autorskoj namisli bilo začeto kao glumišno i predstavljačko. Do tada je dramsko djelo tek pretpostavljalo svoju scensku i izvedbenu sliku, dok Marin Držić nameće kazalište kao jedini mogući komplementarni vrijednosni čimbenik svom književnom djelu. (Batušić, 1978.: 50.)

U nastavku studije o dubrovačkom teatru Rešetar analizira niz povijesnih dokumenata i odluka te zaključuje da su se tek krajem XVII. stoljeća javne predstave počele održavati u državnom arsenalu (*orsanu*), a zatim analizira i socijalnu pripadnost publike i članova glumačkih družina pri čemu i ovdje zapaža da su, kao i u drugim krajevima onodobne Europe, primjerice u elizabetinskom teatru, ali i u domaćem tradicijskom folklornom kazalištu i u renesansnom Dubrovniku muškarci igrali sve uloge, pa i ženske role. Izvore ovih podataka Rešetar nalazi u Appendinijevim opisima s početka XIX. stoljeća i u izvornim dokumentima Senata. Osobito je zanimljivo da su domaće dramske tekstove izvodili mladi pripadnici plemstva, dok je profesionalizacija glumačke struke tijekom XVIII. stoljeća dovela do promjene jezika dramskih uprizorenja jer su družine dolazile iz Italije. Amaterske su renesansne družine domaće dubrovačke vlastele uključivale u izvedbu i tradicijska glazbala, a Rešetarovo tumačenje izraza *lira* kao »vrsta gusala« otklanja moguće krive interpretacije i smješta i ovaj aspekt dramske predstave u lokalni / folklorni ambijentalni kontekst.

Kazališna scenografija u XIX. stoljeću i tradicijske pokladne maske

Pri kraju ove rasprave Rešetar se bavi zgradom u kojoj su predstave izvođene nakon što je 1817. izgorio *orsan*, a koja je nastala preuređivanjem

kuće porodice Gučetić u koju se ulazilo iz Zuzerine ulice. Kao povijesni kuriozum navodi da je tijekom XIX. stoljeća ovdje glumio i vlastelin Frano Bulić, a iznosi i sjećanja na tu zgradu iz svog ranog djetinjstva. Prema opisu kazališne zavjese u tekstu Rešetar ovdje spominje tradicijske dubrovačke maske:

Na zavjesi je bio naslikan dubrovački knez gdje sjedi na naslonjaču, a pred njim stoji vila i dvije figure iz dubrovačkih poklada – čoroje i turica, po svoj prilici onako kako se vide na slikama uz Appendinijevu djelo o dubrovačkim starinama. (Rešetar, 1923.: 105.)

Spomen tradicijskih pokladnih maski koje su resile dubrovačku kazališnu zavjesu u drugoj polovini XIX. stoljeća te su u to vrijeme vjerojatno već bile postale ikonička oznaka drevnih gradskih pokladnih tradicija istovremeno je i reminiscencija na slavnu prošlost iz vremena kada je Dubrovnik bio aristokratska republika smještena među seoskim imanjima odakle su dopirale ruralne tradicije i preplitale se s gradskim običajima stvarajući specifičan kulturni amalgam čiju realističku sliku prikazuju dramska djela Marina Držića. Vjerojatno se ova slika veoma snažno urezala u svijest filologa, jer se temi navedenoj u ovom odlomku vratio nakon cijelog desetljeća potaknut spomenom Turičina imena u jednom arhivskom dokumentu.

Prikaz tradicijske maske Čoroja u Appendinijevu djelu

Rešetar je autor kraćeg priloga pod naslovom »Dubrovačka 'Turica'« tiskanog u *Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena* gdje navodi dokumente Malog vijeća s početka XV. stoljeća koji spominju *Turicu* kao dio ondašnje pokladne tradicije te istražuje etimologiju izraza. Iako ovaj rad ubrojen u *Sitnije priloge* Zbornika obuhvaća svega dvije stranice, sadržajem predstavlja izuzetno zanimljiv doprinos razumijevanju ovog tradicijskog dubrovačkog fenomena.

Pronašavši dokument sa sjednice dubrovačkog Malog vijeća održane 6. veljače 1412. Rešetar je u njemu uočio i analizirao sintagmu: *de donando*

ioculatoribus Turice ippos quatuor (da se daruje 4 perpere igračima Turice) (Rešetar, 1934.: 80.). Ovih je nekoliko riječi bilo dovoljno minucioznom filologu i vrsnom poznavatelju dubrovačke kulturne povijesti da pomnim čitanjem izvede četiri teze koje pomnije opisuju fenomen dubrovačke »Turice«:

- starost ovog fenomena dokumentirano je pomaknuta bar za 300 godina unatrag prema početku XV. stoljeća
- nije ga predstavljao jedan čovjek nego više ljudi jer se spominju »igračići«, a ne igrač
- *Turica* je ime igre, a ne igračke družine
- iz odluke se prema nadnevku održavanja sjednice može zaključiti da se početkom XV. stoljeća igra igrala 3. veljače na dan dubrovačkog »parca« (zaštitnika) sv. Vlaha, odnosno prema starijem nazivu sv. Vlasi (od grč. Blasioz), pretpostavljajući da su u to vrijeme igrači već bili dovršili svoj posao jer su članovi Malog vjeća veoma oprezno raspolagali materijalnim dobrima. (Rešetar, 1934.: 80.)

Smještajući na temelju povijesnih dokumenata ovu pokladnu masku u vrijeme prije turskog osvajanja Dubrovnika, Rešetar dovodi ime ove tradicijske maskirane figure s životinjskom glavom u vezu s imenom već izumrlog vola *tur* te daje suvremenim i budućim komparativnim mitolozima i folkloristima zanimljiv argument za mitološke i folklorističke rasprave.

Filologija, mitologija i kulturna antropologija

Rešetarov se rad izravno poziva na Appendinijevu studiju, ali su spoznaje koje je ovdje nagovijestio donekle bliske starijim mitološkim raspravama Francuza Louisa Legera iz 1882. i Natka Nodila iz 1885. koja povezuje turičinu pojavu s Dvorom. U svom je prilogu, naime, implicirao da je fenomen *Turice* u slavenskoj kulturnoj tradiciji veoma star te je našao etimološke veze između ove drevene dubrovačke pokladne igre, toponima Turopolje kraj Zagreba i slavenskih izričaja za svetkovinu Duhova koja se u slovenskom jeziku naziva *trjaki* (umjesto *turjaki*), a u slovačkom baš *turice*. Svoje lingvističke argumente sintetizirao je u posljednjem tumačenju kojim završava raspravu tvrdeći da je:

- »vrlo lako moguće da je i naša *Turica* isprva značila, ako ne baš Duhove, a ono kakav drugi svetačni dan (narodnoga kalendara) kod kojega je tur igrao nekakvu ulogu, a čija se uspomena sačuvala u dubrovačkoj *Turici* u obliku životinje s dugom dlakom i konjskom glavom«. (Rešetar, 1934.: 80.)

Povezujući pokladnu figuru konjske glave i duge dlake s mogućom svetkovinom pretkršćanskog kalendara, Rešetar je pružio poticaj za razumijevanje slavenskih mitoloških ishodišta i pokladne igre i plesa koji je bio praćen tradicijskom instrumentalnom pratnjom.

Prikaz tradicijske maske Turice u Appendinijevu djelu

Appendinijeva je studija sadržavala detaljan opis pokladnih maski i običaja u Dubrovniku koji je bio pisan iz perspektive klasicistički obrazovanog talijanskog intelektualca te je implicirala antička ishodišta seoskih europskih pokladnih zbivanja. Autor naglašava mediteransku vegetabilna simbolika vinove loze i nešto šire europski prisutnog bršljanu u opisu Čoroja te ga uspoređuje s Bakhom, Turicu povezuje s Marsom, a Vilu, zbog luka s Dijanom. Povezivanje dubrovačkih pokladnih maski s rimskim panteonom odgovara načinu razmišljanja onodobnih etnografa i mitologa, ali, kao što je kasnije pokazao Ivan Lozica, nije čak ni u potpunosti sukladno sa simbolizmom predmeta koji su bili sastavnim dijelom rekvizita ovih pučkih likova:

U Appendinijeva doba, potkraj XVIII. stoljeća, još su se u Dubrovniku »u doba poklada i u nekim drugim danima narodnih svečanosti« vidala tri pučka lika koji su prema javnoj naredbi, išli kroz cijeli grad i uz zvuke grube svirale i bubnja plesali neki seljački ples, na veliki smijeh gledalaca, a zvali su se, kao i u navedenom opisu, Turo, Turica ili Turisa te Čoroje ili Čoroje i Vila. (Appendini, 1802.: 56.–57.) Turica je opisana kao gorostas, Čoroje ima štap ovijen lozom i bršljanom i vijenac od lozova lišća, a Vila je oružana lukom. Opisi su očito inspirirani crtežima iz albuma dubrovačkog tiskara Frana Martechinia, što ih je Appendini unio u svoju knjigu. (Bošković-Stulli, 1991.: 23.–24.)

Perspektiva zainteresiranog i prilično dobro ambijentiranog stranca koja obilježava opsežno djelo u dva toma pod naslovom *Notizie storico-critiche sulle antichità, storia e letteratura de' Ragusei (Povijesno-kritički prilozi o starinama, povijesti i književnosti Dubrovčana)* temeljeno je dijelom na Fortisovim opažanjima o starinama, kulturi i prirodnim obilježjima istočne obale Jadrana. Talijan Francesco Maria Appendini proveo je u vrijeme pisanja studije već cijelo desetljeće u Dubrovniku i upoznao je običaje unutar njihova izvorna i još uvijek živa izvedbenog konteksta, no pozicija *outsidera* mogla mu je pomoći u opisima karakterističnih ambijentanih etnografskih detalja, ali su njegove interpretacije, baš zbog takve perspektive, ali i zbog povijesnih i društvenih okolnosti u kojima je djelovao, po-

nekad sklone slavenske tradicije na neprimjeren način uključivati u šire europsko kulturno zbivanje. Njegova se interpretativna perspektiva i kritička pozicija bitno razlikovala od Rešetarove *insiderske* situacije, koja je imala prednosti zbog boljeg poznavanja cijelog niza specifičnih kulturnih detalja vezanih uz dubrovačku kulturnu prošlost i sadašnjost i proizišlih iz minucioznog poznavanja historiografskih primarnih izvora i slavističke naobrazbe. Stoga Rešetarova interpretacija fenomena Turice upućuje na objektivniju sliku koja je istodobno ovaj fenomen potpunije uključivala u njegov izvorni izvedbeni kontekst.

Turica, arhaični slavenski običaji i kult svetog Vlaha ili Blaža

Dva elementa u Rešetarovu opisu usmjerena su kontekstualnom situiranju fenomena Turice: izričito isticanje njegove povezanosti sa svetkovanjem sv. Vlaha i implicitno naslućivanje ishodišta ovoga kulturnog fenomena u svetkovanje Duhova ili pak u *kakav drugi svetačni dan (narodnoga kalendara) kod kojega je tur igrao nekakvu ulogu* (Rešetar, 1934.: 80.). Susret pretkršćanskih i kršćanskih tradicija i njihov višestoljetani ambijentalni suživot unutar pokladnih zbivanja, nisu samo nekakav dubrovački kuriozum, već su opće mjesto europske kulturne povijesti i tradicije koje upućuje na fenomen polaganog kulturnog naslojavanja karakterističan za kulture koje u svom razvoju integriraju i transformiraju različite tradicije.

Prema povijesnim podatcima navedenim u djelu Konstantina Porfirogeneta sredinom X. stoljeća zaštitnik Dubrovnika bio je sveti Pankracije čije su se relikvije tada čuvale u crkvi sv. Stjepana. Nema podataka o tome kako su njegove relikvije mogle doći u Dubrovnik, kao što nisu poznata ni ishodišta drugih starih svetačkih kultova u istom gradu, primjerice svetih Petronile, Domentile, Nereja, Ahileja, te Sergija i Bakha. (Katičić, 1994.: 38.) Tek je kasnije, 1190. godine, sveti Vlaho ili Blaž službeno postao zaštitnikom Dubrovnika (Katičić, 1998.: 273.–274.) Kršćanska simbolika ovog sveca iz trećeg stoljeća, biskupa Sebaste u Armeniji opisuje kao liječnika koji se odlučio na pustinjački život, povukao u špilju i tamo živio okružen divljim životinjama koje su ga »ljubazno susretale, mazile se uza nj i dolazile k njemu po pomoć«, te se smatra zaštitnikom divljih životinja. (Grgić, 1985.: 161.)

Prema istraživanjima Ivana Lozice koji navodi primjere iz Francuske gdje se uz njegov blagdan povezuje pokladno oranje s ljudskom zapregom te katalonsku inačicu manirističkih maskiranih likova sa zvonima i životinjskim kožama koja nosi biskupske mitre u znak sjećanja na sv. Blaža te citira Baroju koji ga smatra najbližim kršćanskim ekvivalentom antičkoj pastirskoj svetkovini Luperkalija, i podatci iz drugih europskih krajeva upućuju na štovanje ovog sveca:

On je zaštitnik pastira i stada od vukova, čuvar peradi, prijatelji i patron divljih zvjeri, svetac proljetne sjetve, gospodar kiša i voda – ukratko, osoba po

svemu pogodna za kristijanizaciju ostataka poganskih stočarskih i agrarnih svetkovina. (Lozica, 1997.: 183.)

Slijedeći tipologiju hrvatskih karnevala prikazanu u poglavlju »Dva lica karnevala« uključenom u monografiju o hrvatskim karnevalima Ivana Lozice, Turčino je mjesto prije među arhaičnijim, ruralnim karnevalskim manifestacijama nego među pokladnim zbivanjima s jače izraženom sklonošću drami češćim u urbanim sredinama. Temeljne se razlike dvaju tipova pokladnih zbivanja mogu razvrstati unutar opozicija:

- *luperkalijski* (magijski) tip karnevala: karakterističan za stočarske krajeve, skupno maskiranje muškaraca u jednake ili vrlo slične kostime od životinjskih koža, praćeni često pokladnim svadbenim povorkama u kojima muškarac predstavlja mladenku, elementi stočarske magije teže osiguranju plodnosti
- *saturnalijski* (kritički) tip karnevala: povezan s biranjem kralja, pokladni vojnici i alegorijska kola, igre i plesovi pod oružjem upućuju na nekadašnji stvarni vojni značaj tih postrojbi – u karnevalskim se prizorima i tekstovima (osude mesopusta) kritiziraju pojave koje se ne mogu podvrći kritici u svakodnevicu, i ovdje je u korijenu apotropejska magija

Osobito je važno da između ova dva krajnja pola postoji niz prijelaznih situacija i kulturoloških preplitanja te konačno:

I na kraju: ne postoje dva karnevala. Samo je jedan, a njegova dva lica (magijsko i kritičko) tek su dio uvijek dvojake karnevalske prirode. (prema: Lozica, 1997., 192.–195., cit. 195.)

Vanjski izgled figure prikazane u Appendinijevoj knjizi i na kazališnoj zavjesi koje se Rešetar sjećao iz djetinjstva upućuje na mušku figuru maskiranu životinjskom kožom, ali podatak iz dokumenta o skupini igrača koji su bili nagrađeni od gradskih vlasti za svoje uprizorenje govori o znatno višoj organizacijskoj razini, te o važnosti *igrača Turice* koji su sudjelovali pri obilježavanju najvažnije svetkovine za dubrovačko društvo. I podatak da su na kazališnoj zavjesi dvije pokladne maske bile neposredno uz dubrovačkog kneza upućuje na drugi, urbani tip pokladnih zbivanja.

Premda je Turica pokladni fenomen koji je stoljećima živio u mediteranskom urbanom dubrovačkom okružju, njegove vanjske karakteristike upućuju na magijska ishodišta. U prilog tome govori i Rešetarovo mišljenje o njegovoj povezanosti s nekom od svetkovina narodnog kalendara koja ga tako smješta u razdoblje koje Eliade naziva svetim Vremenom u kojem se u svim tradicijskim društvima reaktualiziraju događaji iz mitske prošlosti zajednice, opisujući ga riječima:

Sveto je Vrijeme po samoj svojoj naravi povratno, time što je ono mitsko Pravrijeme koje opet postaje prisutnim. (Eliade, 2002.: 43.)

Eliade smatra da su blagdani, odnosno njihov raspored u kalendarskoj strukturi izraz periodičke reaktualizacije izvornog stvaralačkog čina koji se

dogodio na početku povijesnog vremena te da se blagdan »uvijek odigrava u izvornom Vremenu«. Periodični »izlazak« iz povijesnog Vremena izraz je vraćanja u »mitsku« prošlost u kojoj se reaktualizira »sveta priča«. (Eliade, 2002.: 45.–64.) Postojanje dvaju Vremena, izvornog, reaktualiziranog u obredu i opetovanju mita i povijesnog, za ovog autora označava periodičko posvješćivanje kolektivnog identiteta zajednice koja obilježava te blagdane.

Sagledana iz ove kulturno antropološke paradigme, *Turica* je lik koji predstavlja mitsku figuru vezanu uz ambijentalni dubrovački identitet. Ona vjerojatno objedinjuje različita ishodišta i tradicije koje su postupno, tijekom stoljeća stvarale i gradile specifičnu kulturu dubrovačkog okružja. No možda nisu nebitni podatci da je sveti Vlaho, poput njegovih manje poznatih prethodnika dubrovačkih zaštitnika Sergija i Bakha, bio liječnik koji je liječio i ljude i životinje, pa se i tu naziru arhaični obredni izvori u kojima zajednica magijskim postupcima nastoji osigurati stabilnost i zaštititi se od bolesti i nevolja koje bi mogle ugroziti njen opstanak. Apotropejska magijska funkcija mogla je biti bitna sastavnica Turičina plesa, ali je on mogao biti i izraz pomlađivanja društvene zajednice i okružja u kojem je živjela.

Obredna jezgra mitoloških igara i pokladne tradicije u Dubrovniku

Miho Demović je, baveći se karnevalom u starom Dubrovniku, spomenuo i izvedbe mitoloških igara spomenutih u arhivskoj građi koje osim talijanskih naziva *Bacco*, *Sileno*, *Diana*, *Marte*, nose i hrvatska imena *Turica*, *Bembelj*, *Čoroje* i *Vila*. (Demović, 1981.: 17.) Kako je za etnokoreografiju relevantan i glazbeni i vizualni aspekt, ovaj je autor spomenuo da nema dokumenata o glazbenoj pratnji, već da jedinu relevantnu potvrdu o izgledu igrača nalazimo u Martecchinijevim crtežima. I ovdje se navodi prisutnost vodećih pripadnika dubrovačke svjetovne i crkvene elite u samom izvedbenom činu: kneza, vijećnika i nadbiskupa. Moguće je, poznavajući povijest europskih karnevalskih tradicija u koje su bili uključivani pripadnici svih društvenih slojeva te, uvažavajući mišljenje da je vrijeme poklada bilo vrijeme kada su socijalne barijere slabile (Bahtin), pretpostaviti da su prigode u kojima su izvođene ove mitološke igre bile zapravo obnavljanje arhaičnih obrednih situacija, koje su, naravno u kasnijem povijesnom okružju postale tek dijelom običajne baštine starog Dubrovnika koja se ljubomorno čuvala i u vremenima prodora novih dostignuća.

Ivan Lozica je na temelju izuzetno bogate komparativne građe iz raznih dijelova Europe pretpostavio povezanost ovih arhaičnih mitskih figura s tradicijom oružanih plesova:

Dostupni izvori ne spominju izravno sudjelovanje Turice, Čoroja i Vile u vojničkoj smotri, nego samo neposredno prije početka manevara. Ako su »maškarana trojica« i bila dio oružnoga plesa, moglo je to biti početkom XV. stolje-

ća, (v. Rešetar, 1934.: 79.), kad je *Malo vijeće odlučivalo o nagradi igračima Turice, ili prije. Naravno, ne treba isključiti niti mogućnost da su kasniji opisi-vači previdjeli taj detalj, držeći ga nevažnim. Vidjeli smo da tri maškare plešu u ophodu gradom – pretpostavimo da nekad nisu plesale same, nego u pratnji plesača s mačevima, što je poslije moglo biti izbačeno iz njihova nastupa. Ali sve su to puka nagađanja za koja nemam potvrde.* (Lozica, 2002.: 119.)

Čini se izvjesnim da je već u vremenu kada je nastao dokument na kojem Rešetar temelji svoj rad o Turici, a osobito kasnije, kada nastaju Apendinijevi opisi dubrovačkih pokladnih maski, igra Turice prošla kroz izvjestan stupanj proces folklorizacije, izgubila za zajednicu u kojoj je živjela dio semantike obredne dimenzije i postala dio običaja koji su bili sastavni dio označavanja reaktualizacije povijesnih temelja dubrovačkog identiteta.

Lozica smatra da, premda su prošli kroz plesnu igračku transformaciju Vila, Turica i Čoroje, imaju obredno ishodište:

Ako su naše maškare zaista bile likovi u nekom oružnom plesu, to ne doводи u pitanje njihov obredni ili mitološki značaj, ni njihovu starinu. Naprotiv, one su u tom slučaju dio one obredne jezgre koja je, transformirana različitim plesnim i književnim utjecajima kroz stoljeća, poslužila kao ishodište profesionalnom plesnom i dramskom kazalištu kakvo danas poznajemo.

Znam da je ovakav zaključak preuranjen: čeka nas još mnogo ozbiljna rada i tko zna hoćemo li ikada moći reći da je taj posao završen. (Lozica, 2002.: 132.–133.)

Put od obrednih ishodišta do kazališnih uprizorenja

Prema nizu istraživača folklorne drame i povijesti kazališta, teatar nastaje kada dolazi do razdvajanja publike i izvodača. Victor Turner, autor studije pod naslovom »Od rituala do teatra« jedan je od kulturnih antropologa koji su u svojim radovima teorijski povezivali kulturne institucije arhaičnih i modernih društava te se usmjerili prema interdisciplinarnim istraživanjima društvenih fenomena. Turner piše:

Kazalište je jedan od brojnih nasljednika velikoga mnogolikog sustava predindustrijskog rituala koji obuhvaća ideje i slike svemira i kaosa, isprepliće ljude i njihovo lakrdijanje s bogovima i njihovom svečanošću, i služi se svim osjetljivim mogućnostima da ostvari simfonije ne samo u glazbi: ispreplitanjem plesa, raznovrsnim govorima tijela, pjesmom, recitacijom, arhitektonskim oblicima, (hramovima, amfiteatrima), kađenjem, žrtvama paljenicama, ritualnim gozbama i pićem, slikanjem, oslikavanjem tijela, uključujući obrezivanje i urezivanje ožiljaka, mazanjem raznih krema i ispijanjem napitaka, predstavljanjem mitskih i junačkih prikaza preuzetih iz usmene tradicije. (nav. prema: Moore, 2002.: 308.)

Uvodeći u kulturnu antropologiju termin »društvene drame« i »komparativnu simbologiju« kao prijelazno interdisciplinarno područje između simboličke antropologije i semiotike odnosno semiologije, ovaj je autor

posebnu pozornost posvetio neverbalnim simbolima u obrednoj umjetnosti. Smatrajući rituale spremište simbola koji su od temeljne važnosti za zajednicu on je naglasio njihov dinamički karakter ističući kako funkcija obrednih zbivanja nije samo u čuvanju temeljnih vrednota zajednice, već i da simboli imaju i funkciju mijenjanja ljudskih navika i ponašanja, osobito za sudionike obrednih događanja.

Aplicirajući rezultate njegovih teorijskih radova na probleme tumačenja opisanih fenomena dubrovačke kulturne tradicije i njenih kasnijih folkloriziranih adaptacija proizišle iz pomanjkanja pisanih tekstova i gotovo potpunog nedostatka podataka o ranijim povijesnim fazama ove kulturne pojave (a moguće je i vrlo vjerojatno da je riječ o višestoljetnom postojanju ove maske prije njenog prvog pisanog spomena u dokumentima Malog vijeća), moguće je da je igra Turice proistekla iz obrednog / ritualnog zbivanja, transformirala se u običajnu, Dubrovčanima dobro poznatu pokladnu masku, kroz folklorističke transformacije bila dijelom simboličkih sastavnica identiteta zajednice, a time i sastavnicom kazališnih događanja u gradu, pa i njihovim ikoničkim znakom, čemu bi u prilog išla slika na kazališnoj zavjesi iz XIX. stoljeća te konačno, okamenjena u predodžbi kakvu je Appendini uključio u svoje djelo, izgubivši gotovo potpuno svoju prvobitnu obrednu semantiku, postala tek turistički atraktivna egzotična pojava baštinjena iz prošlosti.

Značenje Rešetarovih radova za interpretaciju dubrovačkih pokladnih tradicija

Kako je dokument koji je Rešetar pronašao svjedočio o povezanosti Turičina plesa sa svetkovinom dubrovačkog zaštitnika autor je implicirao i stavove koje su neki poznavatelji slavenske mitologije navodili povezujući pretkršćanske figure praslavenskog Panteona (Svantovida, Peruna i Volosa) s kršćanskim svecima (sv. Vidom, sv. Ilijom i sv. Vlahom).

Etimološko povezivanje Turičina imena »s imenom (već izumrlog) divljeg vola tur« (Rešetar, 1934.: 80.), i podatak ta je riječ o vrsti (lat. *Taurus*, *Bos primigenus*, *Bos Ursus*) divljeg goveda koja je u Europi izumrla u XVII. stoljeću, (Lozica, 1998.: 188.) upućuju na moguće poveznice sa slavenskim mitskim vjerovanjima. Volos i / ili Veles likovi su koji pripadaju mitologiji Slavena, a smatra se da je riječ o božanstvu stoke, pastira i seljaka koje strukturalno predstavlja opozicija Pernu. Postoje i interpretacije prema kojima Veles nije bio izvorni praslavenski bog nego je u doba ruske još nepokrštene države pod bizantskim utjecajem nastalo novo mitsko biće u čijoj je osnovi bio kršćanski svetac Blasioz, Vasilije, Blaž, koje se najprije nazivalo Volos. (Belaj, 1998.: 64.–65.).

Kako je Rešetar bio prvi koji je mogao uspostaviti ovu etimološku poveznicu u vrijeme kada je za slavističku znanost, ali i za panslavenski usmjerene intelektualce, slavenska mitologija bila izuzetno zanimljivo pod-

ručje, istodobno zbog manjka pisanih povijesnih dokumenata podložno pokušajima različitih rekonstrukcija temeljenih na komparativnom sučeljavanju s mitskim elementima drugih etničkih grupa koja nisu uvijek bila čvrsto argumentirana već su ponekad uključivala i maštovite dopune, njegov rad pruža filološki argumentiranu, i na relevantnoj arhivskoj građi utemeljenu bazu za dalja razmatranja ovog, neosporno arhaičnog kulturnog fenomena.

U novije su vrijeme brojni istraživači folklorne drame i dubrovačke prošlosti izravno ili posredno slijedili trag koji je prezentirajući i komentirajući nekoliko riječi iz dokumenta sa sjednice dubrovačkog Malog vijeća naznačio Rešetar. Među tumačima mitoloških ishodišta folklornih dramskih uprizorenja i autorima koji su se bavili tradicijskom dubrovačkom maskom i vezom pokladnog vremena i svetkovine sv. Vlaha sa starijim mitskim ishodištima našli su se Nikola Bonifačić Rožin, Maja Bošković-Stulli, Milovan Gavazzi, Luko Paljetak, Miho Demović, Radoslav Katičić, dok je najdetaljniji dosada objavljen prinos razumijevanju fenomena Turice u karnevalskom kontekstu studija Ivana Lozice »Turičinim tragom«.

Opsežnom studijom o starom dubrovačkom teatru i istraživanjem književnog opusa Marina Držića ovaj je književni povjesničar postavio temelje istraživanju povijesti hrvatskog kazališta te su njegovi prinosi, premda su neke od Rešetarovih teza i zaključaka nakon kasnijih filoloških radova donekle modificirane, jedna od karika u lancu tradicije hrvatske književne historiografije. Rešetarova je filološka pedantnost i pomnost u iščitavanju književnih tekstova i povijesne dokumentacije tako predstavljala vrijednu kariku u istraživanju hrvatske književne i kulturne povijesti.

Literatura:

1. Appendini, Francesco Maria, *Notizie storico-critiche sulle antichità, storia e letteratura de' Ragusei*, I. Ragusa, 1802. i II. Ragusa, 1803.
2. Batušić, Nikola, *Povijest hrvatskoga kazališta*, Školska knjiga, Zagreb, 1978.
3. Batušić, Nikola, *Scenska fortuna Marina Držića u Narav od fortune: studije o starohrvatskoj drami i kazalištu*, August Cesarec, Matica hrvatska, Zagreb, 1991., 89.–108.
4. Belaj, Viktor, *Hod kroz godinu*, Golden marketing, Zagreb, 1998.
5. Bošković-Stulli, Maja, *Usmeno pjesništvo u obzorju književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1984.
6. Bošković-Stulli, Maja, »Folklorno događanje u gradu Dubrovniku« u: *Pjesme, priče, fantastika*, MH, Zagreb, 1991. i u: *Forum*, br. 1.–2. str. 161.–181; Zagreb, 1990.
7. Bratulić, Josip, *Predgovor u: Milan Rešetar, Tomo Matić, Franjo Fancev, Josip Badalić, Slavko Ježić, Jakša Ravlić – izabrana djela*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1983., PSHK 121 / I, 7.–14.

8. Deflem, Mathieu. *Ritual, Anti-Structure, and Religion, A Discussion of Victor Turner's Processual Symbolic Analysis*, u *Journal for the Scientific Study of Religion* 30 (1): 1991., str. 1.–25., <http://www.cla.sc.edu/socy/faculty/deflem/zturn.htm>
9. Eliade, Mircea, *Sveto i profano*, AGM, Zagreb, 2002.
10. *Folklorno kazalište (Zapisi i tekstovi)*, priredio: Ivan Lozica, Matica hrvatska, Zagreb, 1996.
11. Foretić, Miljenko, »Marin Držić i kazališni život renesansnog Dubrovnika«, *Zbornik radova o Marinu Držiću*, Matica hrvatska, Zagreb, 1969., 233.–255.
12. Grgić, Marijan, »Blaž (Vlaho)«, natuknica u: *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, uredio: Anđelko Badurina, SNL, KS, Zagreb, 1985., str. 161.
13. Katičić, Radoslav, *Na ishodištu: književnost u hrvatskim zemljama od 7. do 12. stoljeća*, MH, Zagreb, 1994.
14. Katičić, Radoslav, *Litterarum studia: književnost i naobrazba ranog hrvatskog srednjovjekovlja*, Matica hrvatska, Zagreb, 1998.
15. Kolendić, Petar, »Premijera Držićeva 'Dunda Maroja'« *Iz Glasa Srpske akademije nauka* (Odeljenje literature i jezika), CCI, Nova serija, 1, 49.–65.; Beograd, 1951.
16. Kolendić, Petar, »Četvrta stogodišnjica 'Dunda Maroja'« u knjizi: *Iz staroga Dubrovnika*, Beograd, 1964., 115.–121.
17. Leto, Maria Rita, *Milan Rešetar*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta, Zagreb, 1989.
18. Lozica, Ivan, *Hrvatski karnevali*, Golden marketing, Zagreb, 1997.
19. Lozica, Ivan, »Tracking down Turica (Turičinim tragom)«, *Narodna umjetnost*, XXXV, br. 1, 187.–214.; Zagreb, 1998.
20. Lozica, Ivan, *Poganska baština*, Golden marketing, Zagreb, 2002.
21. Moore, Jerry, D., *Uvod u antropologiju: Teorije i teoretičari kulture*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2002.
22. Nodilo, Natko, *Stara vjera Srba i Hrvata*, Logos, Split, 1981.
23. Rešetar, Milan, »Četiri dubrovačke drame u prozi iz kraja XVII vijeka«, *Zbornik za istoriju, jezike i književnost srpskog naroda*, odeljenje 1., knj. 6., Beograd, 1922.
24. Rešetar, Milan, »Stari dubrovački teatar«, *Narodna starina*, VIII, br. 2., 97.–106.; Zagreb, 1923.
25. Rešetar, Milan, *Djela Marina Držića, Stari pisci hrvatski*, 7., Zagreb, 1930.
26. Rešetar, Milan, »Dubrovačka 'Turica'« u *Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena*, 29, sv., 4., 79.–80.; Zagreb, 1934.
27. Turner, Victor, *From Ritual to Theatre: The Human Seriousness of Play*, PAJ Publications, New York, 1982.
28. Turner, Victor W. *On the edge of the bush: Anthropology as experience*, compiled by E. L. B. Turner, Tucson, University of Arizona Press, 1985.

MILAN REŠETAR I TRADICIJSKI FOLKLORNI TEATAR U DUBROVNIKU

Sažetak

Milan Rešetar autor je niza rasprava o dramskoj književnosti u starom Dubrovniku. Baveći se dvadesetih i tridesetih godina dvadesetog stoljeća izvedbenim kontekstom autorskih drama, u svojim je radovima obrađivao i problematiku pučke teatrologije. Tako je potakao proučavanje suodnosa između dramske književnosti i tradicijskog folklornog dramskog izričaja.

U Rešetarovu se opusu posebno izdvajaju dva članka koja se bave dubrovačkom poviješću i problematiziraju povijesna ishodišta i društveni kontekst prikazivanja drame u razdoblju renesanse: studija »Stari dubrovački teatar« objavljena 1923. u *Narodnoj starini* te kraći prilog »Dubrovačka 'Turica'« tiskan u *Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena* gdje navodi dokumente Malog vijeća s početka XV. stoljeća koji spominju Turicu kao dio ondašnje pokladne tradicije te istražuje etimologiju izraza.

U radu će se nastojati smjestiti ove Rešetarove rasprave u kontekst ranijih i kasnijih studija o tradicijskim pokladnim dramskim igrama koje su u Dubrovniku izvođene uz svečanost sv. Vlaha.

MILAN REŠETAR UND DAS TRADITIONELLE FOLKLORETHEATER IN DUBROVNIK

Zusammenfassung

Milan Rešetar verfasste eine ganze Reihe von Abhandlungen über die Literatur, darunter auch über die Dramen im alten Dubrovnik. In den 20-er und 30-er Jahren analysierte er den Kontext, in dem die Dramen Dubrovniker Autoren entstanden und aufgeführt wurden, und im Rahmen dieser Arbeiten nahm er auch die Problematik der volkstümlichen Theatologie unter die Lupe. Dadurch initiierte er eine breitere Beschäftigung mit dem Verhältnis zwischen den Dramen verschiedener Autoren und dem traditionellen volkstümlichen Dramen-Ausdruck.

In Rešetars Werk lassen sich insbesondere zwei Artikel hervorheben, die sich mit der Dubrovniker Geschichte auseinandersetzen und in denen die geschichtlichen Ausgangspunkte wie auch der gesellschaftliche Kontext der Renaissance, in dem die Dramen aufgeführt wurden, dargestellt werden: Das sind die im Jahre 1923 in *Narodna starina (Volksaltertum)* veröffentlichte Studie »Stari dubrovački teatar« (»Das alte Dubrovniker Theater«) und der kürzerer Beitrag »Dubrovačka 'Turica'« (»Dubrovniker 'Turica'«), der in *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena (Sammelband zum Volksleben und Bräuche der Südslawen)* erschienen ist. Hier werden auch die Dokumente des Malo vijeće (Kleiner Rat) vom Beginn des 15. Jahrhunderts, in denen die »Turica« als ein Teil der damaligen Fastnachtstradition erwähnt wird, angeführt. Rešetar untersucht im genannten Artikel auch die Ethymologie des Ausdrucks »Turica«.

In unserer Arbeit wird der Versuch unternommen, diese Abhandlungen Rešetars in den Kontext sowohl früherer als auch späterer Studien über die Fastnachtspiele, die in Dubrovnik zur Feier des heiligen Vlaha (Blasius) stattfanden, zu stellen.

Rešetarove paleoslavističke teme: s margina

Pregledni članak
UDK 811.163.1

Margine spomenute u naslovu ovoga rada ne odnose se na opseg ili intenzitet našeg pristupa opusu Milana Rešetara, nego uopće na položaj staroslavistike u interesnom krugu ovog filologa. Iako je bio njezin vrstan poznavatelj, osobito jezikoslovne problematike, pa je kolegij »Staroslavenski jezik« i predavao na bečkoj slavistici, i premda mu je cijeli korpus prožet tim temeljnim znanjima formiranju kojih je velikim dijelom bio suputnik i neposredni nasljedovatelj, vlastiti istraživački žar nije usmjerio na povijesne općeslavističke teme, nego – sukladno novijim vremenima i sve jasnijim potrebama među svim slavenskim narodima, motiviranim i društveno-političkim okolnostima, za ustanovljavanjem zasebnih nacionalnih filologija – na serbokroatistiku (odnosno kroatistiku i serbistiku). Kako je dobro poznato, činio je to na svim filološkim planovima: dijalektologiji, standardologiji (posebice u fonološkoj i akcentološkoj sferi), povijesti književnosti (posebice dubrovačke). Nije robovao metodološkoj »čistoći« koja je više obilježila filologiju XX. st, pogotovu njegove druge polovice, pa mu radove odlikuje interdisciplinarnost, kako pri prepletanju spomenutih filoloških razina (posebice pri monografskim obradama opusa pojedinih književnika), tako i pri uključivanju drugih znanja koja uokviruju filologiju, prije svega – historiografije. Sve to vrijedi i za ovaj, posve maleni dio njegova korpusa. Naše osvrtanje zacijelo neće mnogo utjecati na promjenu slike o važnosti Milana Rešetara u povijesti naše filologije, ali može zadovoljiti znatiželju o tome kako su se kretali, usmjeravali, sužavali pa širili, do koje su mjere intenzivni, znanstveni interesi jednog od utemeljitelja naše filologije. Dobro je to svjedočanstvo i o vremenu »razuđivanja« jedinstvene, unitarne slavistike, kada prevladava zanos za ispunjavanjem posebnih nacionalnih filoloških zadataka, zapravo za ustanovljavanjem pojedinih slavističkih filologija. Povremeni Rešetarovi izleti u paleoslavistiku doimaju se više kao rezultat osjećaja dužnosti profesora slavistike ili kao rezultat poticaja koji su proizlazili iz sveučilišne nastave, nego kao trajna preokupacija. Treba ipak imati na umu da su to teme s kojima se u svojoj profesiji susreće kontinuirano, pa je i očekivano da ih dotakne i kreativnim perom.

U bogatoj Rešetarovoj bibliografiji pronalazimo dakle tek četiri jedinice koje se mogu svrstati u paleoslavistički tematski kompleks. Raznolike

su i po predmetnom zanimanju i po opsegu obrade. S njegovim temeljnim interesima malo korespondiraju, a sve su objavljene unutar jedanaest godina (1902.–1913.), prva za vrijeme docenture, a ostale tri dok je bio redoviti profesor na bečkom Sveučilištu. Nakon odlaska iz Beča staroslavistici se više nije vraćao. Od općih slavističkih tema zanimala ga je kasnije samo povijesna lingvistika.

Recenzija Vondrákove staroslavenske gramatike

Prvi je Rešetarov rad sa staroslavističkog područja kratka recenzija iz 1902. g. u »neslavističkom« časopisu *Allgemeines Literaturblatt*, o dvije godine ranije objavljenom prvom izdanju *Starockrvenoslavenske gramatike* Vaclava Vondráka, svoga kolege s bečke slavistike (otprilike u isto vrijeme postali su i docenti i redoviti profesori, a nakon Jagićeva povlačenja zajedno vode Katedru). Suvremena paleoslavistika Vondrákovu gramatiku (kojoj je drugo izdanje izišlo dvanaest godina kasnije) ocjenjuje jednom od najboljih ikad napisanih, svakako dotad najiscrpnijih. Rešetar osobito ističe Vondrákovo uključivanje sintakse u gramatiku, jer je Leskinova, dotad najrespektiranija staroslavenska gramatika na njemačkom jeziku, sadržavala samo poglavlja o fonologiji i morfologiji. I u usporedbi s Miklošičevom *Usporedbenom sintaksom slavenskih jezika* (*»Vergleichende Syntax der slavischen Sprachen«*), koju Vondrák u segmentima slijedi, ovo je poglavlje o sintaksi znatno obuhvatnije. Štoviše, Vondrákovu gramatiku Rešetar naziva prvom cjelovitom gramatikom ovog jezika na njemačkom jezičnom prostoru. U jezikoslovno se raspravljanje ne upušta, ima tek konceptualnih zamjedba: jedna mu se primjedba odnosi na prevelik broj primjera iz ostalih indoevropskih jezika, koji – kako piše – kod mladih slavista »kojima je knjiga ponajprije namijenjena« više pridonose konfuziji nego sređivanju znanja. Druga se pak tiče neuvrštavanja rječnika uz osamnaest stranica priloženih »tekstnih proba«, što je bez rječnika za studente slavistike zapravo »isto što i ništa«. Potiče stoga Vondráka na pisanje samostalne hrestomatije staroslavenskih tekstova, što će doista on i objaviti u Göttingenu 1910. pod naslovom *Kirchenslavische Chrestomathie* (i u drugom izdanju u Brnu 1925).

Razmatranje fresaka u Crkvi Svetoga Klementa

Nakon četiri godine, u vrijeme kad je već postao izvanrednim profesorom, u »domicilnom« bečkom slavističkom časopisu *Archiv für slavische Philologie* (XXVIII, 1906., str. 421–429) Rešetar ponovno objavljuje recenziju, ovaj put kulturološke rasprave Giuseppea Wilperta, profesora starokršćanske umjetnosti, o grobu Konstantina Ćirila u Rimu, u crkvi Svetoga Klementa. Kao dobar poznavatelj Konstantinova životopisa, uvažavajući i mišljenja drugih sustručnjaka, ispravlja neke Wilpertove navode, posebno

neprimjerena tumačenja oštećenog nadgrobnog natpisa, koje je on bio iznio u svom monografskom radu o tamošnjim freskama polemizirajući sa starijim tumačenjima (*Le pitture della basilica primitiva di San Clemente*, Rim, 1906.). Naime, pri arheološkim istraživanjima u povodu 1000-godišnjice Konstantinove smrti u Klementovoj crkvi otkrivena je bila ispod nje starija, podzemna bazilika, u njoj srednjovjekovne freske i neposredno uz jednu od njih grob. Rešetar na početku ističe Wilpertovu zaslugu da je upravo on, s obzirom na primjerenu interpretaciju sadržaja susjedne freske (kao prikaza Svete Braće), prepoznao pravo mjesto gdje je Konstantin bio sahranjen, i time unio ispravak u interpretaciju prvog istraživača Donje crkve G. B. de Rossija (1864.) koji je ondje vidio neke druge sahranjene osobe. Wilpert je pokušao i odgonetnuti sadržaj pet vrlo oštećenih redaka ondje priloženog latiničkog natpisa. Rešetar mu hvali umješnost da iz tako oskudno sačuvana teksta, i to još zasićenog ligaturama, izvuče suvisao sadržaj, no upozorava kako se, unatoč svemu, ne može uzeti kao konačan.

Naprimjer, u drugom retku uočava neka slova koja Wilpert nije razaznao. Ali ni s time ne može se, piše, sa sigurnošću tvrditi da se odnosi na Svetog Ćirila. Jedino što je neprijeporno jest da je posrijedi grobni natpis te da je bio namijenjen – jednoj osobi. A da je to Ćiril, uvjerljivo, ali ni ovaj put posve dokazivo, govori činjenica da je na freski prikazan – monah, uz kojega stoji Sveti Andrija, zaštitnik Grka, te Sveti Klement papa. Rešetar se ne slaže da bi autor tog natpisa bio sam Ćiril, na što bi jedino mogao upućivati oblik skromnosti »peccator« koji se navodi pri kraju natpisa. Danas ipak znamo da je takav oblik bio među Grcima uobičajen, dakle neutralan, za oznaku monaha, što doista govori u prilog da ga je sastavljao, bar u konceptu, Grk. Uz to što ne bi bilo neobično da se u Rimu postavlja latinski natpis uglednom Grku, i uz to što danas znamo da je Konstantin bio iznimno dobar filolog, Rešetar zaključuje: »(...) Zaista ne bismo mogli reći da li je i u kojoj mjeri Ćiril bio vješt u latinskome«. Štoviše, u samom se natpisu, u drugom retku, krije i sintagma »preces nostras« iz koje se jasno vidi da u pozadini teksta stoji više osoba koje mole za preminuloga. Jedna od njih, pa čak i sam autor natpisa, mogao je biti, tvrdi Rešetar, i sam Metod (i po spomenutim tekstnim razlozima koji govore u prilog grčkom autorstvu).

Znatno bi bilo utemeljenije, dalje u raspravi stoji, Wilpertovo tumačenje same freske: razumijeva je kao svojevrsnu raspravu u kojoj se treba odlučiti o sudbini pokojnika. U pozadini sjede Krist, njemu zdesna Sveti Mihael i Sveti Andrija, a slijeva Sveti Gabrijel i Sveti Klement. Ispred njih stoje jedan svećenik s kaležom i drugi s tamnim ogrtačem i svijetlom tunikom te knjigom u ljevici, na kojega Arhanđeo Gabrijel polaže svoju ruku. Wilpert nudi ovakvo tumačenje: Ćiril je pred Kristom na posljednjem sudu, zauzimaju se za njega četiri spomenuta sveca, a Metod (onaj s kaležom) – koji je nedugo prije Konstantinove smrti postao svećenikom –

služeći misu moli za brata (s knjigom u ruci). Zanimljiva je Rešetarova dopuna tumačenju: iako Wilpert ističe da na fresci (osobito oštećenoj pri svom dnu) i Ćiril, a i Metod, stoje, očigledno je (kroz usporedbu visina ostalih likova) da oni ipak – kleče.

U takvoj konstelaciji poniznosti neobično je da Wilpert Ćirilovu kretanju rukama tumači vrlo samosvjesnim riječima »bonum certamen certavi«, koje bi upućivale na važnost njegova djela. Rešetar žali što takvu mogućnost ugledni povjesničar umjetnosti nije potkrijepio istovrsnim primjerima iz starokršćanske umjetnosti. Zanimljivo je i raspravljanje o tome u kojim se funkcijama predstavljaju Sveta Braća, odnosno zašto Ćiril nije predstavljen kao »biskup«, nego samo kao »rimski monah« (s tonzurom i brađom), a Metod kao »rimski svećenik« (s tonzurom ali bez brade).¹

Rešetar se ipak suprotstavlja Wilpertovim pretpostavkama da je Ćiril postao redovnik samostana Sv. Klementa i da je to bio glavni razlog zašto je u tamošnjoj crkvi i sahranjen. Ćiril je, ističe, bio prije svega »slavenski apostol«, a ostanak u tamošnjem samostanu s takvom bi složenom djelatnošću bio nespojiv. Zanimljivo je i svjedočenje o pretpostavci koja je početkom stoljeća još vrijedila (na temelju jednog pogrešno protumačenog dijela *Panonskih žitja*), da je i Konstantin bio proglašen biskupom nedugo prije svoje smrti: Činjenicu da na freskama nema biskupskih obilježja Rešetar ne shvaća konačnim argumentom protiv te teze, nego tvrdi da se može tumačiti mnogim istodobnim primjerima kada se biskupi prikazuju kao »obični« duhovnici, bez posebnih biskupskih insignija. Rimski inačica monaškog ruha na freskama, kako također tvrdi, ne mora značiti priklanjanje Svete Braće rimskom obredu; to može samo svjedočiti da je »slikar monaha Ćirila i svećenika Metoda prikazao onako kako su se monasi i svećenici u to doba u Rimu prikazivali«.

Druga freska iz izvorne Klementove crkve o kojoj raspravljaju Wilpert i Rešetar prikazuje prijenos Konstantinova tijela (XI. st.), a uz nju stoji vrlo oštećen latinski natpis. De Rossi je još bio pretpostavio da je riječ o prijenosu tijela iz prvotnoga groba u bazilici Svetoga Petra, u crkvu Svetog Klementa. I takvo se tumačenje nekritički dalje prenosilo. Wilpert je pak istaknuo kako prenošeno mrtvo tijelo ne može biti Konstantinovo, jer nosi *pallium sacrum*, koji isključivo pripada papama. Stoga, ne bi bio posrijedi prikaz Konstantinova tijela, nego prijenos moći pape Klementa I., čije su zemne ostatke (a ne cjelovito tijelo, kako je na freski prikazano) i pronašla Sveta Braća u Hersonu na Krimu, te ih donijela u Rim. Rešetar tumačenje takva »nesporazuma« pronalazi u mogućnosti pogreške pri restauriranju

¹ Da Ćiril nije bio proglašen biskupom, znamo tek od pronalaska drugog izvora *Italske legende* 1954. g. (prijepis iz XIV. st), kada se pokazalo da je spomenuta tvrdnja proizvoljna rekonstrukcija nečitkog dijela prvog poznatog izvora iz XII. st. (koji se danas čuva u Vatikanu) a koje se poduhvatio prepisivač i priređivač P. Devos. Taj je prijepis otisnut 1668. u Antverpenu pod naslovom »Vita cum translatione s. Clementis« i sve do 1954. smatrao se vrlo pouzdanim izvorom u cijelosti.

fresaka, nedugo pošto su pronađene u XIX. stoljeću, ali i ne odbacuje mogućnost da je riječ o Klementu, s time da se Konstantinov i Metodov lik nalazi u pratnji. Mogućnošću restauratorove omaške tumačilo se i nepostojanje aureole ponad Metodove glave.

Da Rešetar tada još nije bio načisto s izvornim mjestom Konstantinova pokopa, dobro se vidi u njegovu osvrtu na jedno usputno Wilpertovo tumačenje dijela *Italske legende*, za koji se dotad smatralo da se odnosi na prijenos Ćirilova tijela od bazilike Svetog Petra do Svetoga Klimenta. Wilpert naime smatra da se ondje doista govori o prijenosu tijela, ali – iz starije crkve Svetoga Klementa u novu, i to potkraj XI. stoljeća Rešetar takvu pretpostavku drži »ponešto smionom« (427–428), jer smatra da bi sastavljač *Italske legende* (koja je vjerojatno dovršena početkom XII. stoljeća), zacijelo redovnik u samostanu Svetoga Klementa, bio i svjedokom toga »drugog« ukopa, te da takve okolnosti nipošto ne bi propustio dolično naglasiti. Sličnih osvrta na nove Wilpertove interpretacije, pogotovu s obzirom na tada već zastarjela De Rossijeva istraživanja tamošnjih fresaka, ima još nekoliko; sve ih odlikuje dobra upoznatost s detaljima života Svete Braće (ažurno je dakle pratio tada mu raspoloživu literaturu), povjerenje u autoritete, ali i razočaranost kada nesmotreno iznevjere.

O Metodovu prijevodu *Biblije*

Godinu prije početka Prvog svjetskog rata objavljuje, između svojih brojnih drugih radova, i dvije kraće paleoslavističke rasprave. Prvoj je tema o Metodovu prevodilaštvu, a objavljena je također u *Archivu* (XXXIV, 1913.). U njoj je Rešetar svrnuo pozornost na jednu nepodudarnost u 15. glavi *Žitja Metodijeva*, gdje stoji kako je Metod preveo »sve biblijske knjige, osim Makabejskih, s grčkoga na slavenski u šest mjeseci, od ožujka pa do 26. dana mjeseca listopada«. Ispravno broji Rešetar ističući da zbroj mjeseci u spomenutu rasponu ne može biti šest, nego osam (u najmanju ruku sedam, ne računamo li sam ožujak, što ni sam ne drži vjerojatnim). Uvjerljivo upozorava kako se tumačenje može kriti u zbrci s brojevima koja je nastajala kad se izvorni glagoljski predložak Metodijeva žitja prepisivao u ćirilicu, u kojem nam je obliku, u mlađim prijepisima, i sačuvan. Slovo »zêlo«, naime, u glagoljici ima brojnu vrijednost osam, a u ćiriličkoj azbuci – šest. U sačuvanim prijepisima, doduše, stoji slovni ispis riječi (»šestiju днь«), no to ne znači da u starijim inačicama, pogotovu u izvorniku, nije stajala brojka (·ϕ·). Takva rekonstrukcija, koja je zacijelo i najveći Rešetarov doprinos na paleoslavističkom polju, ujedno je i važna indikacija da je izvornik *Žitja Metodijeva* bio pisan glagoljicom.

Nastojeći cijelim svojim člankom pokazati da je Metodov prijevod *Biblije* doista morao postojati, Rešetar uspijeva čitatelja uvjeriti kako je u osam mjeseci to doista bilo moguće učiniti. On čak tvrdi da su dva Metodova suradnika – brzopisca, što se u *Žitju* spominju, zacijelo bili i suradnici u sa-

mom prijevodu, a ne tek pisari kojima je Metod diktirao.² Prilaže čak i otprilični proračun (ne predočava ga u tančine, po točnom broju dana i točnom broju stranica predložka), polazeći od broja stranica Septuaginte i spomenutog broja dana, prema kojemu su tri prevoditelja-asketa svaki dan trebala prevesti osam stranica formata osmine, što je bilo – sudi Rešetar – razumna mjera.

Na kraju tog članka osvrće se Rešetar na jednu kratku bilješku o Metodovu prevodilaštvu koja je zamijećena u jednom srednjobugarskom Apostolu s kraja XII. st. Ondje naime stoji da Metod »прѣложи въскресѣна став'ль ꙗвѣти отъ грѣкъска въ словѣнескъ озыкѣ«. Kao dobar poznavatelj istocne liturgije i staroslavenskoga tekstnog korpusa ustvrđuje da nema pravo Kuljbakin kada tvrdi da se »въскресѣна« odnosi na nepotpuni nedjeljni apostol. Naprotiv, Rešetar u još nekoliko staroslavenskih tekstova nalazi iste primjere sa značenjem »uskrsno evanđelje«, kakvo služi u liturgiji Istočne crkve. Glagol »staviti« dovodi u vezu s ruskim glagolom »заставить«, u značenju »potaknuti«, što bi ponovno govorilo u prilog činjenici da su i u samom prijevodu Biblije sudjelovale druge osobe.

O Pariškom glagoljskom abecedariju

Iste godine, u sljedećem broju *Archiva* (XXXV, 1913.), Rešetar objavljuje svoj posljednji paleoslavistički rad, osvrt na neke poteškoće u interpretaciji azbučnog reda *Pariškog glagoljskog abecedarija* (*Abecenarium bulgaricum*), zapravo raspravljanje o rekonstrukciji prvotnog slavenskog alfabetskog sustava. I u Rešetarovo se vrijeme, kao i danas, ovaj abecedarij datirao najkasnije u XII. st. (latinski rukopis na kojemu je ispisan potječe iz X. ili XI. st). Po rasporedu i imenovanju slova ovaj je abecedarij (u usporedbi s Hrabrovom azbukom i Minhenskim abecedarijem) u mnogim detaljima neobičan (kao prethodne čitače spominju se Sreznjevski, Geitler i Jagić). Zbog mogućnosti da nisu posrijedi tek pogreške u prepisivanju, nego i pokazatelji starijega stanja (prije jedne od alfabetskih reformi), o njima je uvijek vrijedilo raspravljati. Svoj članak Rešetar započinje tvrdnjom da pisar/prepisivač ovog alfabeta nije bio Slaven, a uporište za to je način bilježenja imena glagoljskih slova latinskim slovima, odnosno karakteristične pogreške koje tako nastaju. Naprimjer, umjesto »bukъvi« stoji *bocobi*, za »slovo« *csolou*, umjesto »myslite« *mustlite*, itd. S obzirom na latiničku prilagodbu nepoznatih, slavenskih, glasova, to je najvjerojatnije – piše Rešetar – bio Grk, ali nije isključeno ni da je to bio kakav Roman ili German.

² S obzirom na slično iskustvo s prepoznavanjem broja mjeseci koliko je Metod radio na prijevodu *Biblije*, neobično je da Rešetar nije zamijetio pogrešku u ćirilčkim prijepisima *Žitja*, gdje stoji »ѣва поꙑ скорописѣꙑ«, dakle uz broj »два« nalazi se množinski, a ne očekivani dvojniski oblik. (»скорописѣа«). I do te je pogreške, naime, došlo zbog toga što slovo »ѣ« u glagoljici označuje broj 3 a u ćirilici dva. Dakle u prijevodu Biblije sudjelovale su sveukupno četiri, a ne tri osobe. Usp. Mathiesen, V. R., »An emanation to the *Vita Methodii XV*«, u: *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, X; Novi Sad, 1967.

Kako god bilo, ispravno tvrdi da je u podlozi morao stajati grčki predložak. Slijedi zatim raspravljanje iz njegove uže domene: o zabilježenim akcentima ponad riječi (ponovno po grčkome modelu), sa zaključkom da se ne mogu uzeti kao pouzdani za rekonstrukciju starog južnoslavenskog akcenatskog sustava. Ne piše izrazito zbog čega, ali stječe se dojam da je to zbog brojnih pogrešaka koje se nalaze i na drugim mjestima duž zapisa. Što se slovnog inventara u prvom dijelu abecedarija (prije slova »t« ѿ) tiče, samo spominje da nema đerava; ne ističe posebnost da se slovo »iže« predstavlja samo u varijanti »sa suknjicom«: Ѣ. Prvi problem koji fokusira jest prvo slovo nakon »t« (gdje je mjesto slovu u: »ukъ« Ѣ) koje je nazvano »hic« a izgledom podsjeća na slovo »iže« bez crtice. Sreznjevski ga je imenovao kao »u«, »iako se u slavenskim azbukama ono naziva »ukъ«, a Geitler je pak smatrao – što Rešetar smatra vjerojatnijim – da je posrijedi jedna glagoljička inačica za grčko slovo *ypsilon* (u zarotiranu, vodoravnu položaju) no s funkcijom da obilježava staroslavenski glas /u/. Rešetar tako izražava svoje mišljenje da je upravo taj znak i stajao u prvotnoj glagoljici, a da je mlade, digrafsko Ѣ, izvedeno prema grčkom (i ćiriličkom) digrafu ѠѢ zapravo starije, te da je s vremenom postupno (usporedo s približavanjem grčkoj i ćiriličkoj praksi) potisnulo stariju i jednostavniju varijantu. Takvo je stanje, prema njegovu mišljenju, odlika prvotnog glagoljičkog abecedarija. Za potkrepu toj tvrdnji Rešetar navodi primjere iz starih ćiriličkih azbučnih molitava gdje stih koji bi trebao započeti riječju s prvim slovom »u« počinje riječju вностаць.³

Slijedeća su Rešetaru zanimljiva pitanja: naziv »paukastoga h« (Ѣ), njegov položaj u azbuci, te odnos prema uobičajenom slovu »hêr« (h). Spominje kako je Jagić prvi zamijetio da je pri imenovanju »paukastoga h« imenom »ot« naprosto riječ o pisarovoj pogrešci, te navodi Geitlerovo mišljenje kako je u pozadini takve zbrke velika sličnost tih slova, zasvjedočena naprimjer u *Sinajskom psaltiru*. Drugim riječima, spomenuto slovo bi tako trebalo razumijevati kao »otъ« (Ŏ). Slovo »hêr« ionako stoji u svom neutralnom obliku, doduše pri kraju niza, dok slovo »ot« nema svoj rezervni oblik. Premda velik dio današnje paleoslavistike smatra da su u prvotnoj glagoljici postojala dva h, jedno tvrdo a drugo meko: »paukasto« (s imenom »hlъmъ« – između »frъtъ« /Ѡ/ i »otъ«, baš kako je i u grčkoj azbuci i baš kakve naznake nalazimo u *Pariškom abecedariju*) i »uobičajeno« (»hêrъ«, kojemu je mjesto pri samom kraju azbuke), te da je postupno posljednje, kod kojega se prepoznaje oblikovna pravilnost u sličnosti sa slovom »glagola«: Ѣ (uz »selidbu« na mjesto u azbuci koje je imalo »hlъmъ«), Rešetarovo mišljenje o »slučajnoj« zamjeni na temelju sličnosti ne možemo ni

³ I ovom se prilikom Rešetar vraća svojem omiljenom prepoznavanju glagoljskim predložaka: i u mnogim ćiriličkim azbučnim molitvama, koji čuvaju mjesto za redak koji bi počinjao slovom đerv: Ѣ (pa umjesto toga počinju npr. slovom g /glagola/ Ѣ), očigledno je da im je u podlozi stajao glagoljički tekst.

danas odbaciti, sve dok postoji ikakva sumnja u postojanje tih dvaju različitih slova za glas /h/.

Odmah iza »paukastoga h« u našem abecedariju otvaraju se novi problemi: nema slova »šta« (Щ), a ponad slova »ci« (Ч) – kao još jedna pogreška u imenovanju – stoji naziv »pe«. No, ovaj put ne bi bilo, kako nas izvještava Rešetar, riječ o jednostavnoj pogrešci. U moskovskom prijepisu Crnorišćeva traktata, koji je također nastao prema glagoljičkom predlošku, u popisu slova nastalih prema grčkom uzoru stoji jedno »pe«, no nije jasno na koje se slovo zapravo odnosi. Jagić je mislio da je to »psi« (Ψ), a Abicht čak da je »thita« (Ϡ). Čak i ako bi tako bilo, ostaje problem odakle iza slova »ot« (po Rešetaru mišljenju) – bilo koje od ta dva slova koja inače stoje na samom kraju azbuke. Tumačenje Rešetar ponovno traži u dvjema azbučnim molitvama (glagoljičkog predloška), gdje upravo između slova »ot« i »ci« stoji redak koji počinje riječju *pečalь* odnosno *pěsnьmi*. Zanimljiv je primjer pronašao i u Jagićevoj glagoljskoj paleografiji gdje on navodi jedan ćiriličko-glagoljički alfabet (iz jednog latiničkog rukopisa s kraja XII. st.), gdje također iza slova »ot« slijedi jedan neobičniji znak za koji tvrdi da je »našь« (Ѡ). Rešetar ga ispravlja da je vjerojatnije i to upravo »pokoi« (Ѡ). Zajedno s još nekim indikacijama, tvrdi, nije vjerojatno kako je posrijedi puki previd i slučajnost. Vrlo oprezno pretpostavlja da je u izvornoj glagoljici u samoj blizini slova »ot« zacijelo stajalo slovo »psi« (baš kako je to i u grčkom alfabetu, doduše prije *omege*), koje se u prilagodbi slavenskom izričaju pojednostavilo u slavenski neutralno »p«. Time i tumačenje kako je »paukasto h« u *Pariškom abecedariju* zapravo, pogreškom, izvorno »ot« – postaje vjerojatnije. Štoviše, misli i kako je u jednoj azbučnoj molitvi mogla stajati na početku određenog retka riječ »psalmь« (s početnim monografom »psi«), pri čemu se početno slovo pri prijevodu u riječ »pešьnь« zamijenilo običnim *p* (Ѡ: »pokoi«). S obzirom na brojne teškoće koje se odslikavaju u ovom abecedariju, Rešetar jasno izriče svoj stav da slavenska slovna imena nisu nastala, kako je većina tadašnjih slavista smatrala, kroz duže vrijeme, nakon uspostave slavenskoga alfabeta. On drži kako ih je vjerojatno sastavio sam Konstantin Ćiril, doduše s osloncem u grčkoj tradiciji, ali u svakom slučaju s mnogo svoje slobode. Oni bi dakle bili stariji od najstarijih sačuvanih nam slavenskih rukopisa.

Zaključak

Ovaj Rešetarov rad primjer je intenzivnosti u proučavanju detalja uz istodobno široko poznavanje stanja i problematike s rekonstrukcijom izvornog, najstarijeg slavenskoga alfabeta. Pišući o *Pariškom abecedariju*, koncentrira se samo na neke pojedinosti, jasno postavlja čemu promišljanjem može pridonijeti a čemu ne može. Uopće ne pretendira zaokruživanju znanja, pa neke probleme i ne spominje. Kao i prije stotinu godina, ta je tema i danas jedna od najosjetljivijih u paleoslavistici i odslikava cjelokupnu slo-

jevitu upućenost autora u problematiku (historiografska, kulturološka, jezikoslovna, paleografska, kodikološka znanja). Pretpostavke koje je on tom prilikom iznio kroz cijelo su se prošlo stoljeće potvrđivale, širile, katkad i osporavale, ali u svakom slučaju – ostale su zapaženim doprinosom općem, staroslavističkom znanju. U vremenu još uglavnom jedinstvene slavistike, s mogućnošću pregleda nad svim uglednim slavističkim časopisima, takvo što nas ne smije čuditi. Uvažimo li takvu perspektivu, i Rešetarova malena uloga u paleoslavistici dobiva barem nešto veću težinu nego što bismo je očekivali zagledajući njegovu bibliografiju.

Literatura:

- Mathiesen, V. R., »An emandation to the *Vita Methodii XV*«, u: *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, X; Novi Sad, 1967.
- Rešetar, M., »Vondrák, W. – Altkirchenslavische Grammatik«, Berlin, 1900.«, u: *Allgemeines Literaturblatt*, 21/XI, str. 655; 1902.
- Rešetar, M., »Das Grab und die Grabinschrift des hl. Cyrill in Rom«, u: *Archiv für slavische Philologie*, XXVIII, str. 421–429; Berlin, 1906.
- Rešetar, M., »Zur Übersetzungstätigkeit Methods«, u: *Archiv für slavische Philologie*, XXXIV, str. 234–239; Berlin, 1913.
- Rešetar, M., »Zum ältesten slavischen Alphabet«, u: *Archiv für slavische Philologie*, XXXV, str. 62–67; Berlin, 1913.
- Vondrák, W., *Altkirchenslavische Grammatik*, Berlin, 1900.
- Wilpert, G., *Le pitture della basilica primitiva di San Clemente*, Rim, 1906.

REŠETAROVE PALEOSLAVISTIČKE TEME: S MARGINA

Sažetak

Pregledom kroz sva četiri Rešetarova paleoslavistička članka nastoji se oslikati njegov interes za to područje, intenzitet i širina obrade odabranih tema. Osobito u radovima koji se tiču prvih slavenskih tekstova i rekonstrukcije najstarijeg slavenskog alfabeta pokazuje veliku upućenost. Utvrđujući na nekoliko primjera kako su ćiriličkim tekstovima kao predložak stajali glagoljički, pridonio je razvijanju teze o prvenstvu glagoljičkog pisma pred ćiriličkim. Iako mu je paleoslavistika bila na marginama interesa, rad o Metodovoj prevodilačkoj djelatnosti i rasprava o glagoljičkom alfabetu razmjerno su često citirani u staroslavističkim publikacijama kroz XX. stoljeće.

REŠETAR'S PALEOSLAVISTIC TOPICS: FROM THE MARGINS

Summary

In this survey of four Rešetar's papers on paleoslavistics the author draws attention to Rešetar's interest in the mentioned field, as well as to the intensity and the width of his treatment of the chosen topics. Rešetar's attention is especially de-

voted to the first Slavic texts, and the reconstruction of the oldest Slavic alphabet. Having found through some examples that Glagolitic texts had usually functioned as samples for some Cyrillic texts, Rešetar contributed to the development of the thesis on the primacy of the Glagolitic alphabet (script) in the development of the Cyrillic alphabet. Although paleoslavistics was on the margin of Rešetar's interest, his paper on Method's work as translators, as well as the one on the Glagolitic alphabet are frequently quoted in the publications on Old Church Slavonic topics.

Sl. 26.: Petar Petrović Njegoš: *Gorski vijenac*.
Uvod i komentar napisao dr. Milan Rešetar, Zagreb, 1890.

Milorad Nikčević

Komentari *Gorskog vijenca* (1847.)
Stefana Mitrova Ljubiše i Milana Rešetara
(Vidovi i prosudbe)

Pregledni članak
UDK 821.163. (497.16) (091)

I.

O znamenitom književnom djelu Petra II. Petrovića Njegoša *Gorskom vijencu* (Beč, 1847.) pisano je podosta u književno-kritičkoj literaturi kod južnoslavenskih naroda.¹ Gotovo da nema problema u svezi s tim djelom, kao i problema koje ono pokreće, da u književnohistorijskoj, književnoteorijskoj, lingvističkoj i kritičkoj literaturi, brojnim studijama i zapaženim domaćim i stranim monografijama, nije bilo tretirano, ili bar donekle osvijetljivano, razjašnjavano ili raščlanjivano. Poblize rečeno, zalazilo se u sve sfere Njegoševa djela, prije svega u sadržajni i strukturalni dio njegova *Gorskog vijenca*; govorilo se o povijesti nastanka, odnosno genezi koja je utemeljena na osnovi usmene tradicije, povijesne i idejne skice koju je Njegoš stvorio u najtežim trenutcima opstanka crnogorskog naroda. Posebno se potanko pisalo o originalnosti Njegoševa djela, o njegovu autorstvu: je li *Gorski vijenac* proizvod Njegoševe poetske imaginacije ili ga je napisao njegov suvremenik, hrvatski književnik Ivan Mažuranić.² Istraživan je Njegošev odnos prema pojedinim srpskim, bosanskim, odnosno bošnjačkim, pa donekle i hrvatskim piscima i njihovim poredbenim izvorima. Proučavani su i principi kompozicije *Gorskoga vijenca* te odnos njegova sadržajnog svijeta spram svjetske, prije svega ruske, zapadnoevropske i antičke tradicije, a u priličnoj je mjeri zahvaćan i Njegošev jezični i stilski aspekt. U najnovije je vrijeme osvijetljeno i pitanje postojanja tzv. istrage poturica u Crnoj Gori u vrijeme vladike Danila (1670.–1735.) o kojoj se govori u Nje-

¹ Usp. dr. Ljubomir Durković – Jakšić, *Bibliografija o Njegošu*, Prosvjeta, Beograd, 1951.; *Petar Petrović Njegoš 150 ljeta potom / Petar II Petrović Njegoš 150 yers later (1851.–2001.)*, Predgovor: »'Poetizovanje' istorije i njeno savremeno nasljeđe« / 'Poetic' view of history and its contemporariy tyranny, uredio Čedomir Drašković, Univerzitet Crne Gore, Podgorica, 2001., str. 77 + 3.

² Usp. instruktivnu studiju Ivana Krtalića, »Tko je napisao Smail-agu Čengića?« u: *Hrvatske književne afere*, August Cesarec, Zagreb, 1987., str. 11–169.

goševu djelu.³ Riječju, otkriveni su svi slojevi umjetničko-estetske vrijednosti djela, a podcrtavano je i isticano nacionalno i općeljudsko značenje *Gorskoga vijenaca* u konstelaciji zapadnoevropske i južnoslavenske tradicije, posebice u kulturama naroda u doticaju s Crnom Gorom.

I u hrvatskoj je književno-kritičkoj literaturi Njegoš i njegovo ukupno književno djelo polučilo snažnu recepciju. Sam je pisac kao ličnost, državnik i vladika, a osobito njegov *Gorski vijenac*, doživio snažnu recepciju u vrijeme hrvatskoga narodnog preporoda, odnosno ilirskoga narodnog pokreta.⁴ Hrvatska književno-kritička i filološka znanost bavila se Njegoševim cjelokupnim opusom, izdavana su njegova djela i proučavana je njegova suvremena filološka misao, receptivno-poetološka, filozofsko-religiozna i misaono-mozaička slika *Luče mikrokozma* (1845.) i *Gorskoga vijenca*,⁵ a u nešto manjem zahvatu i djela iz rane faze njegova stvaralaštva.⁶

Ponajviše je na priređivanju, tumačenju, objašnjavanju, dograđivanju, raščlanjivanju »prevođenju«, i približavanju Njegoševa *Gorskog vijenca* učinio ugledni hrvatski filolog i profesor slavistike u Zagrebu i Beču Milan Rešetar (1860.–1942.). On je više od pedeset godina svoga ustrajnog rada uložio u priređivanje, proučavanje, komentiranje i interpretiranje pojedinih stihova *Gorskog vijenca*.⁷ Svojim je akribijskim i znalačkim filološkim

³ Usp. dr. Vojislav Nikčević, *Istraga poturica u Gorskom vijencu*, Obod, Cetinje, 1990. i Vojislav Nikčević, *Istraga poturica (mit ili stvarnost)*, Almanah, Podgorica, 2001.

⁴ Usp. Milorad Nikčević, »Petar II. Petrović Njegoš u prostorima bokokotorskog areala i duhovnim obzorima hrvatskog narodnog preporoda / ilirizma«, u *Hrvatsko crnogorski književni obzori (povijesni-književno-kulturni kontekst)*, NZCH, Zagreb, 1995., str. 15–58.

⁵ Usp. Petar Petrović-Njegoš, *Luča mikrokozma*, priredio za štampu M. Rešetar, Srpska književna zadruga, kolo XXVI, br. 170; Beograd, 1923.; *Luča mikrokozma*, spjevao Petar II. Petrović Njegoš, vladika crnogorski, izdanje priredio dr. David Bogdanović, Uzorna djela hrvatske i svjetske književnosti, knj. 2, naklada Knjižare Jugoslavenske akademije (L. Hartmana) i Kraljevske sveučilišne knjižare (Župana), Zagreb, 1930.; Antun Barac, P. P. Njegoš, *Gorski vijenac*, u spomen stogodišnjice prvog izdanja, Matica hrvatska, Zagreb, 1947.; Milorad Nikčević, »Tomo Matić o mitskom u Njegoševu spjevu 'Luča mikrokozma'« u: *Književni Osijek* (književnost u Osijeku i o Osijeku od početaka do danas) – studije eseji, Zbornik radova priredio Stanislav Marijanović, Pedagoški fakultet, Osijek, 1996., str. 349–356; Isti, u: *Nad civilizacijskim ishodištima (književni suodnosi i interferencije)*, CKD »M – M«, Osijek, 1999., str. 109–127; Isti, u: *Odsjaji kultura. Hrvatska i crnogorska kultura stoljećima*, Zagreb, 2002.

⁶ Usp. *Lažni car Šćepan Mali*, Istoričeskoe zbitie osamnaestoga vijeka od Petra Petrovića Njegoša, Srpska književna zadruga, knj. 65, Beograd – Zagreb, 1902.; *Manje pjesme vladike crnogorskoga Petra II-oga Petrovića Njegoša*, Izdao Milan Rešetar, Srpska književna zadruga, knj. 141, Beograd, 1912., drugo i treće izdanje 1926. i 1927. U vrijeme naše suvremenosti veliki poklonik Njegoša i njegova djela bio je hrvatski kipar i ingeniozni umjetnik Ivan Meštrović, tvorac monumentalnog djela – Njegošev mauzolej – koji se izdiže na crnogorskoj planini Lovćenu.

⁷ Milan Rešetar je izdao u rasponu od pedeset godina ukupno deset izdanja Njegoševa *Gorskog vijenca*. Donijet ćemo ih u popisu literature. Maria Rita Leto je u posebnoj studiji *Milan Rešetar*, Zavod za znanost o književnosti, Zagreb, 1989., bilješka 200, str. 77, napisala da su Rešetarovi komentari »još uvijek aktualni, što dokazuje nekoliko izdanja koja ga upotrebljavaju (primjerice, ono u biblioteci 'Dom i škola', Beograd, 1972.), a i novi se priređivači često moraju pozivati na njega. Rešetar je priredio i *Manje pjesme Vladike crnogorskoga Petra II-oga*

radom točno ocijenio i ispravio mnoge nerealne sudove koji su prije njega izricani o Njegošu, a naročito u trenutku romantičnog zanosa za Njegoša i njegovo djelo, ili su bili plod nestručne spremlje pojedinih komentatora. Tako smo svojedobno u knjizi *Transformacije i strukture* ustvrdili da je Milan Rešetar pravilno prosudio da je *Stefan Mitrov Ljubiša* (prvi priređivač latiničnog izdanja i komentator Njegoševa *Gorskog vijenca* – op. M. N.) *okrenuo tekst na fonetičku ortografiju i dosta samovoljno ispravljao Njegošev jezik, a dodao je prilično nepotpune i netočne komentare*.⁸ Primjedbe koje je poodavno izrekao Milan Rešetar u svom prvom priređenom izdanju⁹ na propuste Stefana Mitrova Ljubiše u osnovi su točne. No ne upuštajući se u ovom dijelu našega rada u detaljniju analizu Rešetarovih brojnih izdanja *Gorskoga vijenca*, nastojat ćemo odgonetnuti, pokazati i odgovoriti na osnovno pitanje koje smo u sintetički naslovljenu radu fiksirali: jesu li određeni sudovi i prosudbe Milana Rešetara i drugih priređivača i komentatora spram prvog priređivača i komentatora Stefana Mitrova Ljubiše u cijelosti točne i danas održive. To ćemo učiniti upravo zato što se i danas u filološkoj znanosti eksplicite smatra da su upravo Rešetarova izdanja (uz Latkovićeva,¹⁰ Dragičevića¹¹ i Banaševićeva¹²) najbolja kritička tumačenja Njegoševa remek-djela, dok je Ljubišino izdanje »ostalo (...) vrijedno samo u komentaru i Ljubišinoj plemenitoj namjeri da preko njega djeluje na planu povezivanja crnogorskog naroda i naroda naših zapadnih krajeva koji su onda živjeli u okvirima tuđe državne organizacije. Na žalost, ta namjera išla je na štetu Njegoševa pjesničkog izraza«. ¹³ U cijelosti ne osporavamo takve stavove, kao ni to da je bez sumnje Milan Rešetar svojim upornim znanstvenim proučavanjima dao izuzetan doprinos daljnjem razumijevanju, tumačenju i populariziranju stihova *Gorskoga vijenca*. Samim tim on je u mnogome poslije Ljubiše obogatio književnopovijesnu znanost o Njegošu i tim studioznim radom udario najčvršće i najopsežnije temelje, osnovu i tra-

Petrovića Njegoša, Beograd, 1912. i prva dva sveska *Celokupnih dela P. P. Njegoša*, Beograd, 1926., 1927. Na kraju prve knjige *Celokupnih dela* u kojoj su *Gorski vijenac*, *Luča mik-rokozma*, *Šćepan Mali* (druga knjiga: *Svobodijada*, *Manje pjesme*, *Proza*) pretiskan je Rešetarov članak iz 1892. (M. Rešetar, »Rukopis Gorskog vijenca«, *Stražilovo*, br. 18, str. 265–269; Novi Sad, 1892.), pod naslovom »Napomene uz ovo izdanje *Gorskog vijenca*«. U toj se raspravi Rešetar bavi razlikama između prvog izdanja *Gorskog vijenca* iz 1847. i rukopisa koji je F. Menčik našao u bečkoj carskoj biblioteci.

⁸ Usp. Milorad Nikčević, »Stefan Mitrov Ljubiša u svijetu *Gorskog vijenca*« u: *Transformacije i strukture*, NIRO Školske novine, Zagreb, 1982., str. 35–56. i Krsto Pižurica: »Ljubišina odstupanja od izvornog teksta *Gorskog vijenca*« u: *Studije i paralele*, Titograd, 1989., str. 43–64.

⁹ Usp. dr. Milan Rešetar, *Gorski vijenac vladike crnogorskoga Petra Petrovića Njegoša*, Uvod i komentare napisao Milan Rešetar, štampala Dionička tiskara, Zagreb, 1890.

¹⁰ Usp. *Gorski vijenac Petra Petrovića Njegoša*, Cetinje, 1947., redaktor izdanja dr. Vido Latković, objašnjenja sastavio Vuko Pavičević, a rječnik Jovan Vukmanović.

¹¹ Petar Petrović Njegoš, *Gorski vijenac*, priredio za tisak, predgovor i priloge napisao Risto J. Dragičević, biblioteka Luča, Titograd, 1964.

¹² P. P. Njegoš, *Gorski vijenac*, kritičko izdanje s komentarom priredio Nikola Banašević, Srpska književna zadruga, Beograd, 1973.

¹³ Usp. Krsto Pižurica, »Ljubišina odstupanja od izvornog teksta *Gorskog vijenca*«, str. 55.

jan pečat, zajedno s drugim proučavateljima u samom začetku (Stankom Vrazom,¹⁴ Jovanom Subotićem,¹⁵ Talijanom Franceschom Giovannijem¹⁶), takozvanoj *njegošologiji*. No nije li upravo on, kao i njegovi kasniji sljedbenici koji su priređivali i komentirali *Gorski vijenac*, svojim filološkim i znanstvenim autoritetom i nesvjesno utjecao da se i ono što je kod njegova prvog priređivača i komentatora Stefana Mitrova Ljubiše (1882.–1878.) bilo dobro učinjeno zauvijek potre i da Ljubišine čiste i plemenite namjere vremenom padnu u potpuni zaborav?!

II.

Jedan od prvih proučavatelja Njegoša i priređivača njegova književnog djela bio je, kao što je to odavno poznato u njegošologiji, Stefan Mitrov Ljubiša. U već citiranoj knjizi naglasili smo da je Ljubiša o Njegošu pisao u nekoliko navrata. Prvi se put oglasio dva dana nakon Njegoševe smrti (1851.), u nekrologu, apologiji piscu: *Sjeni Petra Petrovića II, vladike crnogorskoga i spisatelja slavenskoga*.¹⁷ U tom prigodnom osvrtu, iako sasvim nepouzdanom, Ljubiša se pokazao dobrim poznavateljem prilika u Crnoj Gori. On je upoznat s Njegošem kao vladikom i vladarom crnogorskoga naroda, a donekle i s njegovim pjesničkim opusom. Ljubiša je prvi zapazio složenu duhovnu atmosferu, politički i kulturni život Njegoševa okružja koje je bitno utjecalo na duhovno i svjetovno sazrijevanje Njegoša kao vladara crnogorske države, vladiku i stvaratelja pisane riječi.

Daleko više o Ljubiši kao ranom njegošologu, proučavatelju, komentatoru, interpretatoru i priređivaču njegova remek-djela govori Ljubišino, danas gotovo zaboravljeno latiničko izdanje *Gorskoga vijenca* (1868.).¹⁸ Rađeći, dakle, predano na tom književnom djelu, ponirući sve dublje u slojevitost Njegoševe tvorevine, u njegovo bremenito vrijeme, uopće u crnogorsku povjesnicu, običaje, obrede i narodne predaje, nijanse crnogorskog narodnog jezika, Ljubiša je, kako je to ustvrdio njegov biograf Todor Ste-

¹⁴ Usp. Stanko Vraz, *Književna vjest, Danica horvatska, slavonska i dalmatinska*, XIII, br. 20, str. 82; Zagreb, 15. svibnja 1847.

¹⁵ Jovan Subotić, »Slovo o njegovom preosveštenstvu upokojenome vladiki Petru Petroviću Njegošu... o parastosu«, *Letopis*, Beč, 1851.; pretiskano u: *Letopis Matice srpske*, 85, str. 20–42; Novi Sad, 1852.

¹⁶ Usp. Franceschi G(iovanni), »Gorski vijenac...« Sočinenie P. P. Nj., u Beču slovima C.O.O. Mekitarista. Prikaz je objavljen na talijanskom jeziku u zadarskom listu *La Dalmazia*, lipnja 1847., zatim u prijevodu Đorđa Bana u listu *Podunavka*, 103–104; 1847.

¹⁷ Usp. *Arkiv za povjesnicu Jugoslavensku*, knj. II, str. 209–211; Zagreb, 1852. Članak je datiran: »Budva u Boki listopada 1851.«. Prenijeto u časopis *Stvaranje*, br. 12, str. 150–155; Titograd / Podgorica, 1974.

¹⁸ *Gorski vijenac...* Sačinio P. P. Njegoš Vladika Crnogorski, prenio s ćirilice na latinicu s tumačenjem S. Ljubiša, izdala o svom trošku *Matica dalmatinska*, tisk *Narodnog lista*, Zadar, 1868. U daljnjem navodu: *Gorski vijenac*, prenio s ćirilice na latinicu s tumačenjem S. Ljubiša.

fanović Vilovski,¹⁹ spoznao »skroz naskroz pjesničke osobine Vladičine«, ali mu je ponajviše *Gorski vijenac* postajao sve bliži, emocionalno prijemčiviji i razumljiviji do te mjere da ga je na koncu u potpunosti »posvojio« i »znao napamet«.²⁰ Posvajao je, dakle, Ljubiša one Njegoševe postulate koje je i sâm želio posjedovati u svojoj narativnoj prozi, a one čine jezgru Njegoševa djela i cjelokupna crnogorskog kulturnog naslijeđa i njegova nacionalnog bića, kako u kontinentalnom dijelu zemlje, tako i u Boki kotorskoj. U Njegoševu *Gorskom vijencu* Ljubiša je kao stvaralačko-inventivno biće osjećao, prije svega, dubinu misli, refleksivno poimanje života i svijeta. Opčinjavao ga je ponajviše i Njegošev bogati narodni jezik, njegova izniansirana ekspresivna i impresivna vrijednost te humanističke vizije i ideje koje je Njegoš kao filozofski pjesnik transponirao u nezaboravne misaone slike, epsko-lirske pasaže, oštre i odsječene kontraste svjetova, simboliku i metaforiku, subjektivna piščeva umetanja, epizode i digresije – životne dijaloge koji djelu daju neposredan lirski, lirsko-epski i misaoni karakter i u kojima se jasno zrcali piščev misaono-dramski odnos spram svijeta i života koji opisuje. Opčinjen takvim iznimnim, umjetničkim svijetom, Ljubiši se to djelo samo od sebe nametalo. Stoga se u ranom životnom trenutku pripovjedač Ljubiša odvažio da tu značajnu Njegoševu tvorevinu, »enciklopediju nacionalnog i ljudskog života«, ne samo iz razdoblja crnogorske zrele herojsko-epske romantike,²¹ nego i kao jedno od značajnijih literarnih i misaonih proizvoda evropskog romantizma (posebno kod južnoslavenskih naroda) prenese u latiničku grafiju. Odlučio se ujedno da napiše komentare za one Njegoševe stihove koji su bili manje razumljivi, »poetski nejasni« i »zamršeni«, da protumači teže pjesničke izraze, a »takođe i povijesna izjašnjenja mjesnih događaja«.²² Tako se svojim izdanjem *Gorskoga vijenca* (1868.) Ljubiša uvrstio ne samo među prve Njegoševe izdavače, urednike i redaktore, komentatore i popularizatore, već je postao i prvi proučavatelj – njeogošolog u najširem smislu te riječi. Stoga će njegova tumačenja ostati svakako jednim dijelom i nadalje temelj, osnova za svaki daljnji rad na proučavanju i objašnjavanju manje poznatih i razumljivih mjesta u tom djelu.²³

U predgovoru izdanja *Gorskoga vijenca* pod nazivom »Čitaocem« Ljubiša je decidirano iznio svoje emotivne nakane, poticaje i namjere koje su ga potakle da to djelo prenese u latiničku grafiju, da ga iscrpno komentira. A njegov krajnji cilj bio je približiti i receptivno olakšati čitanje i razumije-

¹⁹ Usp. Todor Stefanović Vilovski, *Stjepan Mitrov Ljubiša, utisci i uspomene*. Drugo izdanje, Kotor, 1908.

²⁰ Isto, 50.

²¹ Termin *herojsko-epski romantizam* upotrebljavamo u onom smislu kako ga je tipološki obrazložio Miodrag Popović, *Istorija srpske književnosti, romantizam*, I, Nolit, Beograd, 1968., str. 39–40.

²² S. Ljubiša, »Čitaocem«, predgovor izdanju: *Gorski vijenac*, prenio s ćirilice na latinicu s tumačenjem S. Ljubiša.

²³ Usp. Milorad Nikčević, cit. knjiga, str. 36.

vanje pojedinih stihova i mjesta *Gorskoga vijenca* na području sjeverne Dalmacije jer ranija izdanja²⁴ toga značajnog Njegoševa djela, kako to sam Ljubiša kaže, nešto zbog »rijetkosti i oskudice«, a nešto »zbog skupoće«, nisu dopirala u ta područja dalmatinskog, odnosno hrvatskog naroda, koji se, kao i njegovi susjedi iz Crnogorskog primorja, to jest Boke kotorske, stoljećima nalazio pod tuđinskom vlašću. Iz tih je razloga to iznimno književno ostvarenje ostalo gotovo nepoznato čitalačkoj populaciji u sjevernoj Dalmaciji. Uz te utilitarno-stvaralačke poticaje Ljubiša je imao i dodatne motive za svoj pothvat. Naime, on se osjećao pozvanim to učiniti i zato što je bio predstavnikom toga dijela dalmatinskog pučanstva u zadarskom Dalmatinskom saboru, a to dalje znači da je bio predstavnik toga istog mediteranskog dijela carevine u bečkom Carevinskom vijeću.²⁵ Poznato je iz njegovih govora da ga je tako zdušno, vatreno, vrlo smiono i stručno zastupao, i to na svom materinskom jeziku. Opredjeljujući se, dakle, da izda latiničko djelo i protumači teža i nerazumljiva mjesta u njemu, povijesne slojevitosti i događaje, realije i pojedine izričaje u *Gorskom vijencu* za čitatelje izvan Crne Gore, Ljubiša je želio latiničnom grafijom prenijeti ne samo pjesnikovu tvorevinu, već pojasniti u prvom redu one pojedinosti za koje nije bio siguran da će ih čitatelji iz ondašnje Dalmacije razumjeti jer su u tom području zbog dugotrajne uporabe talijanskoga jezika kao službenoga ljudi dijelom bili otuđeni.

Da su njegove pobude i težnja da izda i prokomentira Njegošev spjev za dalmatinsko područje bile motivirane utilitarno-rodoljubnom naravi te da su bila stvaralačko-spisateljski opravdana, bjelodano govori i podatak što je sâm Njegoš osjetio istu nužnost u svom prvom izdanju *Gorskog vijenca* (1847.). On je sam protumačio nekoliko pojmova kako bi olakšao recepciju svoga djela.²⁶ U prilog Ljubišinih motivima idu i riječi srpskoga

²⁴ *Gorski vijenac* je do pojave izdanja tog djela tiskan tri puta. Prvo je izdanje priredio sam Njegoš u Beču godine 1847., u tiskari Mehitarista. Drugo izdanje priredili su Ivo Vrbica i Tomo Micković u Novom Sadu godine 1860., u episkopskoj tiskari. Oni su vjerno »preštamovali prvo izdanje s istom ortografijom, s istijem brojem stranâ i stihovima na svakoj strani« (usp. Milan Rešetar, *Sadržaj Gorskog vijenca, jezik, izdanja i prijevodi, Predgovor, Gorskom vijencu*, trinaesto izdanje u Zadru, 1905., XIII). Treći je put *Gorski vijenac* tiskan u Beogradu, 1867. godine, u tiskari N. Stefanovića. »I ovog puta je sasvim vjerno preštampano prvo izdanje, a činjene su onako iste promjene kao i u drugom izdanju« (Isto, XIII).

²⁵ Ljubiša je bio zastupnik Dalmatinskog sabora u Carevinskom vijeću u Beču. O njegovu političkom angažmanu detaljno piše Radoslav Rotković, *Tragajući za Ljubišom*, Pobjeda, Titograd, 1982.

²⁶ U fusnoti svoje citirane knjige naveli smo da je Njegoš u svom prvom izdanju *Gorskoga vijenca* (1847.) dao vrlo kratka objašnjenja maloga broja stihova, notirajući ih na marginama stranica. Na primjer: objasnio je da je *Pištet* (stih. 456) »voda«, a *Suminja* (stih. 494) »gora«, da se stih 1148: »za dva brata jednoimenjaka« odnosi na Muhameda II. i IV. Većinu tih tumačenja objavio je Vido Latković u svom izdanju *Gorskog vijenca* (usp. *Celokupna dela Petra Petrovića Njegoša*, knjiga treća, Beograd, 1967., str. 223), a Nikola Banašević ih je u svom izdanju toga djela (P. P. Njegoš, *Gorski vijenac*, kritičko izdanje s komentarima, Beograd, 1973.) popisao u bilješkama, ispod Njegoševa poetskog teksta.

književnog povjesničara Stojana Novakovića, koji se već sljedeće godine osvrnuo na Ljubišino izdanje *Gorskoga vijenca*,²⁷ o tomu da si je Ljubiša stekao veliku zaslugu time što je bez pogrešaka objelodanio latiničko izdanje Njegoševa *Gorskog vijenca* kao i komentarima koji uvelike pripomažu razumijevanje djela toga velikog crnogorskog pjesnika.²⁸

Malo dalje Novaković je istaknuo i Ljubišine plemenite nakane i zasluge, konstatirajući da je djelo kao što je *Gorski vijenac* bilo izuzetno teško pretočiti u drugi grafijski sustav i komentirati ga, prije svega zato što je ta tvorevina »ogledalo našega (misli crnogorskoga – M. N.) narodnog planinskog govora, koji je usamljen slikama, punan prijenosa, skraćanja, nedorečenih rečenica, i nagovješćenih misli. U njemu se samo spominju ili privode jednom riječju za primjer mnogi narodni običaji ili stvari poznate samo u Crnoj Gori i privode se, onako kako ih Crnogorci kao dobro poznate među sobom u razgovoru pominju. Vrlo su rijetki – nastavlja Novaković – koji sve to mogu znati bez tumačenja. A kad mi u žaru svojega ponosa iznesemo ovo djelo strancu, valja vidjeti muku koja snalazi i tumača i stranca, čitajući *Gorski vijenac*. Neće li dakle svak s nama priznati – veli Novaković – kako je pravo zahvaliti g. S. Ljubiši za taj njegov trud«.²⁹

Zažalivši što Ljubiša nije još bolje i detaljnije objasnio i neka druga nejasna mjesta u *Gorskom vijencu*, Novaković decidirano zaključuje: »da bi g. S. Ljubiša još u bolji red doveo svoja tumačenja«.³⁰ Ovo to prije kad se znade da je komentator u svom predgovoru istaknuo da će i ostala Njegoševa djela tiskati i komentirati, pa Novaković želi da ona budu još bolja i savršenije prokomentirana od njegovoga *Gorskoga vijenca*.³¹ Naglasivši posebno Ljubišina dragocjena povijesna i etnografska tumačenja, Novaković žali što ih nije objašnjavao podrobnije i cjelovitije, a to nije činio zato što se iscrpljivao u mnogim pojedinostima koje su u komentarima mogle i izostati, a s druge strane postoje mnoga mjesta za koja bi bilo dobro da su prokomentirana, ali ih je Ljubiša previdio.³²

Iste se godine (1869.) pojavilo i nekoliko primjedaba arhimandrita Nićifora Dučića na Ljubišin komentar *Gorskoga vijenca*.³³ Prethodno je Dučić

²⁷ Stojan Novaković, »Gorski vijenac... Prenio s ćirilice na latinicu s tumačenjem S. Ljubiša, izdala o svojem trošku Matica dalmatinska«, tiskom *Narodnog lista*, Zadar, 1868. (prikaz), *Matica*, br. 3, str. 65–77; br. 4, str. 89–92; Novi Sad, 1869.

²⁸ Isto, 90.

²⁹ Isto, 91.

³⁰ Isto, 91.

³¹ Isto, 92.

³² Isto, 92.

³³ Usp. Nićifor Dučić, »Nekoliko primjedaba na komentar Gorskog vijenca«, *Srbadija*, br. 3, str. 48–57; 1869. pretiskano pod naslovom »Primjedbe na komentar *Gorskog vijenca*« u: *Književni radovi Nićifora Dučića*, knj. I, str. 160–191; Beograd, 1891. Na posljednjoj stranici objavljenog rada u citiranoj knjizi stoji da je Dučić svoje *Primjedbe* objavio prvi put u »Srbiji, 1870. godine«. Taj podatak, s ispravkom »Srbije« u »Srbadiju« (a kod nekih autora s naznakom »u Beogradu« – Latković, Banašević?!), preuzeo je i Živorad P. Jovanović u popisu literature o Ljubiši. Očito da se tu radi o tiskarskoj pogrešci i u godini prvog objavljivanja Dučićeva rada.

apostrofirao Ljubišine utilitarno-rodoljubne pobude i njegov velik trud koji je uložio u komentiranje tog djela, ali se u daljnjem dijelu svog kritičkog teksta i suviše oštro okomio na njegove komentare.³⁴ Polazeći od onih primjedaba koje je deskriptivno i uopćeno izložio Stojan Novaković, Nićifor ih je Dučić minuciozno razradio, usustavio, izrekavši pri tom na Ljubišin komentar *Gorskog vijenca* poveći broj negativnih ocjena i ozbiljnih primjedaba. On je nastojao svojim pogledima, prosudbama i interpretacijama pojedinih Ljubišinih mjesta osporiti i ispraviti njegove očite pogriješke i zablude. Dučić je svoje primjedbe svrstao u tri skupine: a) komentiranje riječi, sintagmi, rečenica i stihova kojima komentar nije potreban, b) posve pogrešno tumačenje pojedinih mjesta u tekstu, c) ostavljanje bez komentara dijelova teksta (stihove, simbole i pjesničke izraze, metafore) i koji nužno iziskuju komentar.³⁵

Poput Dučića, i drugi su Njegoševi proučavatelji naglašavali da su Ljubišini komentari »površni«, »netočni«, dovoljno »nestručni« i kao takvi u znanosti gotovo neuporabivi. U predgovoru *Sadržaj Gorskog vijenca, jezik, izdanje i prijevodi* sâm je Milan Rešetar u jednom svom kasnijem izdanju *Gorskoga vijenca*³⁶ bio nešto umjereniji, pa je svoje kritičke premise umnogome revidirao, ublažio ih i kritički nijansirao. Napisao je, zapravo, da je Ljubišino izdanje Njegoševa spjeva »nemarno«, da je »na više mjesta stihove (Ljubiša – op. M. N.) krivo prenio s ćirilice na latinicu«, da je samovoljno ispravljao Njegošev poetski jezik, »zamjenjujući ne samo rusko-slovenske oblike čistim narodnim izrazom«, već i »osobine crnogorskog govora običnijim oblicima književnog jezika«. Malo dalje Rešetar konstatira i to da je staru, korijensku ili etimološku ortografiju, zamjenjivao fonetskom, da je ispravljao čak znakove interpunkcije, ali »nije ni jedno ni drugo do kraja dotjerao«. A u zaključku je napomenuo »da Ljubiša pojedine Njegoševe stihove nije razumio, pa ih nije ni komentirao«. Međutim. Za razliku od svoga prvog suda, Rešetar je na ovom mjestu ipak istaknuo i one dobre strane Ljubišinih komentara. Izričito je kazao da su od svih njegovih tu-

³⁴ Svakako treba skrenuti pozornost na vrlo iscrpnu studiju Mihaila Stefanovića s naslovom *Jezička tumačenja u komentarima Njegoševa Gorskog vijenca* (Srpska akademija nauka i umetnosti, posebno izdanje, knjiga CDXCIII, Odeljenje jezika i književnosti, knj. 27, Beograd, 1976.). Iako se njegov znanstveni interes kretao u drugom smjeru od naše problematike iz naslova, Stevanović je, ipak, uzgredno, ali kritički objektivno izrekao niz sudova kojima će se rezultati i naših istraživanja u potpunosti potvrditi u odnosu na Ljubišine i Rešetarove komentare *Gorskog vijenca*. Tako, na primjer, osvrćući se na komentare Stefana M. Ljubiše, on je istaknuo nepravdu koju je svojevremeno prema njemu i njegovim komentarima učinio Nićifor Dučić. U nastavku on dodaje: *Dučić je našao da pohvali samo patriotizam Ljubišin njegovu dobru namjeru da narodu sjeverne Dalmacije, kojemu je to izdanje i namenjeno, izvjesnim objašnjenjima reči i izraza Gorskog vijenca ovo značajno delo naše književnosti učini pristupačnijim. Ali je pri tom komentatorsku neveštinu, naivnost, nedovoljnu učenost i apsolutnu nevičnost poslovima ove vrste (Ljubišinu – M. N.) prenalasio, i moglo bi se reći, nedobronamjerno brojnim i drastičnim primjerima potkrepio* (Isto, str. 8–9).

³⁵ Usp. Milorad Nikčević, cit djelo, str. 39.

³⁶ Milan Rešetar, cit. djelo (trinaesto izdanje) u Zadru, 1905., str. 13.

mačenja uopće »dobra ona, što se odnose na narodne običaje i na crnogorsku istoriju«.

No i pored toga neki su književni proučavatelji, jezikoslovci i njegošolozi i nadalje prešućivali Ljubišine komentare. Više su deklarativno isticali samo njegove nedosljednosti u priređivanju i komentiranju *Gorskog vijenca*. Međutim, uz sve te njegove nedostatke i razloge koji su apostrofirani i navođeni, nitko od njih nije istaknuo ni jedinu opravdavajuću i olakotnu okolnost. Zapravo, svi proučavatelji, pa tako ni oni koji su ponajbolje protumačili i komentirali Njegošev *Gorski vijenac* poput Milana Rešetara, Rista Dragičevića i Vida Latkovića, nisu, nažalost, dovoljno uvažavali razinu razvijenosti ondašnje filološke znanosti, to jest vrijeme u kojemu Ljubiša priređuje i komentira *Gorski vijenac*. Stoga su se oni, jednako kao i mnogi kasniji komentatori Njegoševa djela, i suviše negativno odnosili prema Njegoševu prvom redaktoru i komentatoru. Neki su proučavatelji išli još dalje pa su nasumce ispravljali pojedina Ljubišina mjesta za koje je on bio dao prilično točna tumačenja. Više je bila riječ o proizvoljnim sudovima i »interpretacijama«, najčešće ideološki obojenima, a često i o potpuno nerealnim i ponekad suprotno dijametralnim zaključcima i značenjima. Tako su upravo oni, kako je vrijeme teklo, sve više zamagljivali i potirali i one Ljubišine čiste namjere izdavanja Njegoševa latiničnog izdanja *Gorskog vijenca*.³⁷

Detaljnou tekstološkom analizom u citiranoj smo studiji »Stefan Mitrov Ljubiša u svijetu *Gorskog vijenca*«³⁸ većim dijelom raščlanili, analizirali i u nekoliko filoloških kategorija razvrstali te donijeli eklatantna Ljubišina odstupanja od izvornoga Njegoševa teksta. Revidirali smo i komparativnim postupkom s drugim komentarima analitički ustvrdili što je zapravo ostalo vrijedno od Ljubišinih komentara *Gorskoga vijenca*. U okomici naših tekstoloških proučavanja i s pozivom na njih nadovezala se u novije vrijeme i opsežna rasprava Krsta Pižurice.³⁹ On je detaljnije i na cjelokupnom Njegoševu korpusu *Gorskoga vijenca* i njegova sačuvanog rukopisnog dijela teksta utvrđivao, za razliku od nas, razloge i stupanj Ljubišina udaljavanja od Njegoševa izvornika *Gorskog vijenca*. Minucioznom analizom, uz privođenje sustavnog dokaznog tekstološkog materijala, pošao je Pižurica od

³⁷ U svezi s tim Danilo Radojević u studiji »Komentari *Gorskog vijenca*« u knjizi *Studije o Njegošu*, Književna zajednica »Petar Kočić«, Beograd, 1974., str. 46–47 kaže: *Njegoševu poeziju zamagljivali su i natrunjivali komentatori koji mu na vrat među biočug kosovskog pesimizma, pa je tako njegova poezija zacrnjivana pesimizmom, od kojega je stvarno daleko čitavo Njegoševo borbeno biće*. U istoj studiji malo ranije Radojević ukazuje u kojoj je mjeri zlorabljavano Njegoševo pjesništvo, pa nastavlja: (...) *imamo i svođenje političkog i misaonog vidokruga Njegoševog u granice feudalne Raške države (srpske države – M. N.), tj. vraćanje Njegoševog vizionarskog pogleda, vazda okrenutog u budućnost – na ideale žalosne ropske, otimačko-feudalne države, koja nikako nije mogla biti Njegošev ideal, već je to plod (...), težnja da se u tmini feudalne države pronade nacija (naravno srpska! – M. N.) i nacionalna sloboda*.

³⁸ Usp. u cit. knjizi *Transformacije i strukture*, str. 36–56.

³⁹ »Ljubišina odstupanja od izvornog teksta *Gorskog vijenca*«, str. 43–74.

Ljubišinih pobuda i namjera, njegove jezične kulture i sredine za koju je taj posao obavljao te »osobnog shvaćanja mjere slobode do koje se (Ljubiša – M. N.) mogao kretati« kao priređivač u tom poslu. Prema tome, taj je posao za sada u filologiji obavljen solidno, analitično, studiozno i iscrpno pa ćemo ovdje sumirati samo krajnje, analitički izveden sudove, to jest sintetičke zaključke:

Ljubiša, prije svega, poslovima ove vrste nije bio vičan, pa se zato slobodnije kretao, vjerujući da priređivač može autorov tekst prilagođavati svome ukusu i ukusu sredine za koju se tekst priprema. A o namjerama prenošenja 'Gorskog vijenca' sa ćirilicnog na latiničko pismo Ljubiša je u predgovoru 'Ćitaocem', između ostalog, rekao i ovo: 'Ova je knjiga vrlo malo poznata po Dalmaciji, prvo jer je oba puta pečatana ćirilicom, koju čita skoro samo pravoslavni narod; i drugo jer se obrijetko i skupo može nabaviti. Ova me oskudica nagna da prenesem 'Gorski vijenac' na latinicu'.⁴⁰

Do istih smo zaključaka, spoznaja i rezultata i sami došli daleko ranije od Pižurice.⁴¹

III.

I Ljubišini komentari su u središtu naše citirane knjige *Transformacije i strukture*. U njoj smo ustvrdili da su, i pored određenih pretjerivanja, Dučićeve primjedbe na Ljubišine komentare *Gorskog vijenca* najbliže istini. Ustvrdili smo, zapravo, da se Ljubišine pogreške ne ogledaju samo u tome što je on slabo protumačio pojedine pjesnikove misli i dao pogrešna objašnjenja određenih povijesnih činjenica, već i u tome što je pojedine Njegoševe stihove, kao i mnogi kasniji komentatori, prepričavao. Njegove je izuzetne poetsko-metaforične slike, pa čak i druge slikovne figure, simbole, poredbe, najraznovrsnije aluzije itd. pojednostavljivao i »prevodio« na pojave i predmete koji u spjevu nisu mogli poslužiti za izražavanje dubljih i složenijih odnosa, duševnih stanja i poetsko-misaonih vizija. Naglasili smo da se, u prvom redu, to odnosi na one stihove koji su jezgroviti i sentenciozni, na stihove koji su predstavljali stožer, okosnicu pjesnikovih ideja i misaonih poruka njegove poetike.⁴²

No unatoč svemu tome što Ljubišini komentari sadrže nedostatke, neprecizna tumačenja, slabe formulacije pojedinih Njegoševih misli i izričaja, određeni je broj Njegoševih stihova Ljubiša vrlo dobro protumačio. Stoga se ne možemo u potpunosti složiti s onim proučavateljima koji posve negiraju i taj dio Ljubišina rada, degradirajući ga i apodiktički ističući kako njegovi komentari ne predstavljaju »nikakav doprinos« u daljnjem objašnjavanju Njegoševa djela. Nasuprot takvim sudovima i ocjenama, mi smo ilustra-

⁴⁰ Isto, str. 44.

⁴¹ Usp. Milorad Nikčević, cit. djelo, str. 40–41.

⁴² Usp. Milorad Nikčević, *Transformacije i strukture*, str. 45.

tivno naveli poveći broj Njegoševih stihova iz *Gorskog vijenca* i u sučeljenosti s ostalim komentatorima pokazali koje je stihove Stefan Mitrov Ljubiša uspješno protumačio. I danas kad ocjenjujemo i uspoređujemo Ljubišine i Rešetarove komentare Njegoševa spjeva nužno je podcrtati kako treba uzimati u obzir razinu razvoja ondašnje znanosti o književnosti te pomoćnih znanstvenih disciplina kojima se Ljubiša zasigurno služio.⁴³ Jedino takvim postupkom može se ustanoviti »ne samo to da su 'od trajne vrijednosti (...)' neka njegova objašnjenja običaja i folklornih pojedinosti u spjevu, kao i manji broj indicija za dalja historijska istraživanja',⁴⁴ već i to da je on, ipak, dao priličan doprinos daljem razumijevanju, tumačenju i populariziranju stihova *Gorskog vijenca*«.

U prilog svojim zaključcima naveli smo i riječi dvojice autora: Goetheovu misao koju je izrekao u razgovoru s Johannom Eckermanom Peterom: »...ako želimo upoznati pjesnika, moramo poći u njegov kraj«,⁴⁵ i riječi Trifuna Đukića koji se dugo bavio crnogorskim književnim nasljeđem, a posebno komentirao *Gorski vijenac*, pa kaže: *Treba samo zaći u narod i svemu, što je pjesnik uzeo kao lokalnu boju, objašnjenje se tamo i danas nalazi. Štoviše i najtamnija mjesta Njegoševe filozofije (...) imaju u sebi te lokalne primese, makar u značenju jedne reči.*⁴⁶

Analitičkim i poredbenim postupkom ustanovili smo u istoj knjizi što je od Ljubišinih tumačenja ostalo do danas vrijedno i održivo. Nešto slično prije nas učinio je Vido Latković s Njegoševim spornim mjestima *Gorskoga*

⁴³ Ljubiša je uz književnost neobično volio povijesne znanosti. Iz popisa njegove rane lektire, knjiga koje je čitao, lako se može razabrati o kojoj je literaturi riječ. Ljubav prema tom području naslijedio je, po svoj prilici, od svog budvljanskog učitelja don Antuna Kojovića, znamenitog pisca na narodnom i talijanskom jeziku koji mu je udahnuo klicu intelektualne radoznalosti prema raznovrsnim starinama. U svojim tvorevinama, osim što se često pozivao na Petra II. Petrovića Njegoša, spominje i Trogirana Čipika, zatim Kantua, Romanina, pravoslavne srpske mineje, Tacita, Tjera, kao i svojeg učitelja don A. Kojovića, te Njegoševe suvremenike Medakovića i Milakovića. Posebno je pisao i o Božidaru Petranoviću i njegovu djelu *Bitka kosovska*. U svojim pripovijetkama spominjao je i Rajića, Ruvarca i Mijatovića. Podatci sami sobom govore o »Ljubišinoj svestranoj kulturi kao historičara, koja je našla odjeka u njegovim književnim djelima«. Kad se osvijetli njegovo svestrano poznavanje povijesti, a uz to se istakne i njegov interes za etnografsko-folklornu građu, koju je započeo obrađivati još u ranom djelu *Opštestvo paštrovsko u okružju kotorskom* (1845.), njegovo zavidno poznavanje običajnog prava, o čemu nas obavještava njegov suvremenik i prijatelj Baltazar Bogišić (*Novi Pozor* od 12. siječnja 1869.) koji piše da »Ljubiša znade svekolike sitnice narodnog pravnog običaja cijelog zavičaja svog (...) i Crne Gore kako malo ko drugi (...)« – zapaža se da je on te istine otkrivao upravo dok je sistematski radio na komentarima *Gorskog vijenca*. Prema tomu, ako je griješio ponekad u datiranju i sadržaju povijesnih činjenica i detalja, po našem uvjerenju, to je radio ne zbog slabe informiranosti o tom znanstvenom području, već stoga što pojedine povijesne činjenice u njegovo vrijeme nisu još uvijek bile dovoljno provjerene i znanstveno verificirane.

⁴⁴ Vido Latković, »O *Gorskom vijencu* i dosadašnjim tumačenjima pojedinih mesta u spjevu«, u: *Celokupna dela Petra Petrovića Njegoša*, knjiga treća, Beograd, 1967., str. 223.

⁴⁵ Eckermann Johann Peter, *Razgovor s Goetheom*, Izbor, Zora, Zagreb, 1950., str. 94.

⁴⁶ Trifun Đukić, »O komentaru *Gorskog vijenca*«, *Misao*, knj. V, sv. 1, str. 230; Beograd, 1921.

vijenca. Zapravo, riječ je o odabiru približno točnih tumačenja iz većine radova koji su obrađivali nejasna i odavno sporna mjesta Njegoševa spjeva. Takav je rad započeo još Antun Barac, a Vido Latković je taj postupak dosljedno proveo u svojim komentarima *Gorskoga vijenca*, objavljenima prvi put 1957. godine u Beogradu. U novije vrijeme tim se, gotovo istim problemom, pozabavio i Danilo Radojević u već citiranoj studiji.⁴⁷ Takvim načinom rada Vido Latković je odao, kao i neki drugi proučavatelji, »priznanje svim komentatorima čija su se uspjela tumačenja anonimno sličila i u Rešetarov komentar«. ⁴⁸ Polazeći od principa znanstvene objektivnosti, od uvažavanja doprinosa pojedinih komentara brojnih Njegoševih proučavatelja, Vido Latković je za svoje komentare *Gorskoga vijenca* preuzeo i nekoliko Ljubišinih folklorističkih tumačenja.⁴⁹

*Detaljnijim uvidom u Ljubišine komentare Njegoševih stihova spomenutog djela zaključili smo da bi u još strožoj selekciji bilo malo više onih tumačenja koja bi mogli, uz male modifikacije, preuzeti i današnji priređivači kritičkog izdanja Gorskog vijenca. To tim prije ako se zna da su kasniji komentatori Njegoševa spjeva uzimali pojedine Ljubišine misli koje su najčešće, u njihovim interpretacijama, rastakane i mijenjane novim spoznajnim pojedinostima, ali u biti je ostajala klica i srž Ljubišine misli.*⁵⁰

Prema tome, o svim spornim problemima oko Ljubiše i njegova komentiranja i priređivanja Njegoševa *Gorskog vijenca* nema se na ovome mjestu više što dodati.

IV.

Jedna od središnjih preokupacija znanstvenoga rada Milana Rešetara bila je tema Petar II. Petrović Njegoš i njegovo književno djelo. Njegovim životom i stvaralačkim radom počeo se dubrovački slavist baviti u svojoj ranoj profesorskoj karijeri, još u splitskoj gimnaziji. O tomu svjedoči njegov učenik Ivan Bulić koji je u svojim *Uspomenama sa splitske gimnazije (1880.–1888.)* zapisao: »(...) Nadasve smo temeljito s njime (Rešetarom – M. N.) učili i komentirali *Gorski vijenac*. Baš u ono doba Rešetar je obrađivao komentar *Gorskog vijenca*, dok smo ga s njime čitali. Mogu skupa sa svojim saučenicima da sa ponosom istaknem, da smo i mi pri tome saradivali, jer je baš želio da mutne stihove i mi tumačimo. Radi ovoga mi je tu skoro poslao iz Firence prvo, u Splitu izrađeno, izdanje *Gorskog vijenca* (...)«. ⁵¹ Od tada pa do svoje smrti Rešetar se kontinuirano bavio Njegoševim životom, a daleko više izdavanjima i komentiranjima njegova znamenit-

⁴⁷ Usp. Danilo Radojević, »Komentari Gorskog vijenca«, str. 45–95.

⁴⁸ Vido Latković, »O *Gorskom vijencu* i dosadašnjim tumačenjima pojedinih mesta u spevu«, str. 228.

⁴⁹ Isto, str. 223.

⁵⁰ Milorad Nikčević, *Transformacije i strukture*, str. 47.

⁵¹ *Novo doba*, br. 300, str. 35; Split, 1938.

toga djela.⁵² Prvi je put Rešetar napisao ozbiljniju raspravu u *Archivu für slavische Philologie*,⁵³ a u povodu objavljivanja prijevoda *Gorskog vijenca* na njemački jezik Johanna Kristea.⁵⁴ Sveučilišni profesor iz Graca Johann Kriste pri prevođenju toga djela koristio je Ljubišine komentare i Dučićeve primjedbe. U svom prikazu toga prvog izdanja Njegoševa djela na stranom jeziku Rešetar je ocijenio da je Njegoša »Kriste na nekoliko mjesta krivo shvatio pa stoga i krivo preveo...«,⁵⁵ navodeći čak 39 poetskih struktura iz *Gorskoga vijenca* koje je njemački prevoditelj pogrešno razumio, pa samim tim i pogrešno preveo. No, daleko ranije Rešetar je (1833.) započeo sustavno sastavljati komentar Njegoševa djela. Kao krajnji rezultat toga zahtjevnog posla bilo je objelodanjivanje kritičkoga izdanje Njegoševa djela *Gorski vijenac* (1890.). Prvo Rešetarovo izdanje *Gorskoga vijenca* bilo je ukupno deveto izdanje toga Njegoševa najboljeg djela, ali prvo s opsežnim komentarom čiji se uvod sastoji od šest poglavlja na čak 80 stranica: 1. *Posveta Karadžđu*, 2. *Dioba i sadržaj*, 3. *Kompozicija*, 4. *Glavno djelo i lica*, 5. *Jezik i metar*, 6. *Izdanja, tumačenja, prijevodi, rasprave* (80 stranica). Komentar je opremljen s približno 450 napomena i rječnikom s više od 500 popisanih riječi.⁵⁶ U uvodu Rešetar iznosi svoj metodološki postupak oko uređivanja i pripreme pa kaže: »Ja sam se najviše trsio da ovo moje izdanje sasvim vjerno kaže, kako je baš sam pjesnik našampao svoju pjesmu, a njesam ni u čemu mijenjao ni popravljao osim ortografije i interpunkcije.

⁵² U bilješci 188. citirane knjige Maria Rita Leto je upozorila na Rešetarov bogati firentinski književni fond »gdje se nalaze knjige koje je slavist skupio posljednjih godina svoga života. Veliko dio tog fonda posvećen je Njegošu (prijevodi *Gorskog vijenca*, studije o Njegošu itd.)«.

⁵³ Milan Rešetar, »Zur Erklärung des *Gorski vijenac*«.

⁵⁴ Johann Kirste, Petar Petrović Njegoš, *Der Begkranz (Die Befreiung Montenegros)*, übersetzt von Johann Kirste, Wien, 1886. Prof. Nikola Banašević u »Predgovoru« svog kritičkog izdanja *Gorskog vijenca*, XXII. smatra da je Rešetar upravo »podstaknut diskusijom vodećom oko prvog« Kristeova prijevoda na njemački jezik započeo i svoje bavljenje Njegošem, mada je sam Rešetar u više prilika priznao da se je Njegoševim komentarima njegova djela počeo baviti nakon što ga je prvi put počeo tumačiti u splitskoj gimnaziji.

⁵⁵ Usp. Milan Rešetar, uvod u P. P. Njegoš, *Gorski vijenac*, Zagreb, 1890., str. 77.

⁵⁶ U rječniku je Rešetar popisao sve riječi koje nije našao u rječniku Vuka Karadžića, »(...) one koje su manje poznate u primorju te sve one koje su protumačene u bečkom izdanju iz 1876. i u novosadskom izdanju 'jer se po tome vidi da su te riječi slabo poznate u unutrašnjim krajevima'« (Maria Rita Leto, fusnota 197). Svakako će se kod daljnjeg proučavanja Njegoševe leksike morati konsultirati sljedeća literatura: *Rječnik jezika Petra II Petrovića Njegoša*, knjiga prva, A-O, knjiga druga, P-Š. Izradio Mihailo Stevanović i saradnici Milica Vujanić, Milan Odavić i Milosav Tešić, Vuk Karadžić – Narodna knjiga – Obod – Prosvjeta – Srpska akademija nauka i umjetnosti – Srpska književna zadruuga – Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Beograd – Titograd – Cetinje, 1983.; Žarko Đurović, *Crnogorski jezik u Gorskom vijencu*, Izdavački centar Cetinje, Cetinje, 2002. i najnovija izdanja u crnogorskom jeziku Njegoševa *Gorskog vijenca* (jubilarno izdanje povodom 150. godišnjice prvog izdanja s predgovorom priredio Vojislav P. Nikčević, Crnogorski PEN centar, Cetinje, 1997. i *Luča mikrokozma*. Povodom 150. godišnjice pjesnikove smrti prema prvom izdanju s predgovorom i pogovorom priredio akademik Vojislav P. Nikčević, Izdavački centar Cetinje, Cetinje, 2001.

Što se ortografije tiče, obrnuo sam sve na čisto fonetičko pisanje. I grupe *ts*, *ds*, u koje Vuk (Stefanović – Karadžić – op. M. N.) nije dirao, ja sam obrnuo prema pravomu izgovoru i prema novijim mislima o njihovu pisanju.⁵⁷ No, bez obzira na to što je ovo Rešetarovo djelo, kako je to ocijenio mnogo godina kasnije Mirko Deanović, bilo »najčitanije djelo« i komentator »najviše poznat u našem narodu«,⁵⁸ doživjelo je već sljedeće godine veći broj kritika, ponajviše prigovora na njegove komentare. Poblize rečeno, te su mu »dobronamjerne« kritike uputili brojni srpski i crnogorski oponenti: Ljubomir Stojanović,⁵⁹ Živko Dragović,⁶⁰ Labud Gojnić,⁶¹ Lazar Tomanović⁶² i V. Radojević,⁶³ a kasnije Vladimir Čorović,⁶⁴ Marko Car⁶⁵ i Pavle Popović.⁶⁶ No ne ulazeći detaljnije u sferu svih tih rasprava, zgusnuto i sintetički o njima Maria je Rita Leto napisala:

*Zamjerali su mu (Rešetaru – M. N.) da je objasnio stihove koje nije bilo potrebno objašnjavati, a nije razjasnio one koje je trebalo. Njegova tumačenja odbacili su pjesnici i lingvisti, posebice iz Crne Gore, no uvijek su mu svi priznavali veliku zaslugu da je Njegoševo djelo učinio pristupačnijim. Stoga nije slučajno da se nakon njega dugo nije našao netko ko bi pisao nov komentar.*⁶⁷

Zamijerali su mu i to da su mu komentari »suhoparni«, »nedorečeni«, odviše »racionalni«, da je zatomio Njegoševu poeziju, to jest da nije razu-

⁵⁷ Milan Rešetar, *P. P. Njegoš, Gorski Vijenac...*, 1890., str. 72–73.

⁵⁸ Mirko Deanović, »Milan Rešetar«, *Ljetopis JAZU*, 54, Zagreb, 1949., str. 349.

⁵⁹ Napisao je prikaz prvoga Rešetarova izdanja *Gorskog vijenca*, *Prosvjetni glasnik*, XII, str. 56–67; Beograd, 1891. U narednom broju istog časopisa (*Prosvjetni glasnik*, XII, str. 661–668) Rešetar mu je odgovorio u članku »O *Gorskom vijencu* vladike P. P. Njegoša«, osmog Rešetarova izdanja (*Prosvjetni glasnik*, IV, br. 5, str. 331–334; br. 6, str. 394–397; Beograd, 1923.) i devetog Rešetarova izdanja (*Srpski književni glasnik*, 305–306; Beograd, 1928.). Usporedi fusnotu 213. Maria Rita Leto, str. 78. A u jednom pismu – nekrologu Stojanoviću Rešetar piše: *Sastavio nas je Gorski vijenac! Kad je naime g. 1890. izašlo prvo moje izdanje Gorskog vijenca – a bio sam tada gimnazijski profesor u Spljetu, – on ga je prikazao u 'Prosvjetnom glasniku' predlažući mnoge ispravke i dopune mojemu komentaru (...). Naše se je dopisivanje dabome kretalo oko jezičkih, filoloških i literarnih predmeta, a dobrim dijelom naročito o *Gorskom vijencu* i o njegovu tumačenju, jer sam kod svakog novog mojeg ja imao što da ga pitam a on što da mi kaže. Usp. Kosta Dudić, »Pisma Milana Rešetara« u rukopisnom odjeljenju Matice srpske, *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, XIX i XX, str. 45–46; Novi Sad, 1976. i 1977.*

⁶⁰ *Glas Crnogorca*, br. 25 i 28; Cetinje, 1891.

⁶¹ »Prilošci k komentaru *Gorskog vijenca*«, *Javor*, XVIII, br. 40, str. 637–640; br. 41, str. 652–655; br. 50, str. 794–797; Novi Sad, 1891.

⁶² *Nova Zeta*, sv. 1, Cetinje, 1891.

⁶³ *Bosanska vila*, br. 10; Sarajevo, 1892.

⁶⁴ Vladimir Čorović, »Prikaz šestog Rešetarovog izdanja *Gorskog vijenca*«, *Letopis Matice srpske*, LXXXVIII, 291, Sv. 1, str. 88–89; Novi Sad, 1913.

⁶⁵ Marko Car, »Prikaz petog Rešetarova izdanja *Gorskog vijenca*«, *Letopis Matice srpske*, LXXXV, Knj. 256, str. 80–82; Novi Sad, 1909.

⁶⁶ Usp. Pavle Popović, *O *Gorskom vijencu**, Pehar i Kisić, Mostar, 1900.; Pavle Popović, »Jedno objašnjenje sa g. Rešetarom povodom njegova i moga pisanja o *Gorskom vijencu*«, *Brankovo kolo*, VIII, br. 18, str. 563–565; br. 19, str. 602–605; br. 20, str. 626–634; br. 21, str. 667–672; Sremski Karlovci, 1902.

⁶⁷ Maria Rita Leto, str. 60.

mio Njegoševe poetske slike, simboliku, metaforiku i raznovrsne aluzije i naglašavali kako bi pjesnike trebali »tumačiti samo pjesnici«. Milan je Rešetar vrlo revno i uporno odgovarao na sve polemike.⁶⁸ Međutim, već u drugom izdanju Rešetar je dopunio komentare *Gorskoga vijenca* (1892.), uvaživši neke primjedbe koje su mu uputili njegovi kritičari, »tako da je baš njihova zasluga, ako se nađe da je ovo izdanje u pogledu komentara bolje od prvoga« – piše Rešetar. Rešetar nije prihvatio sve primjedbe svojih komentatora, a to je opravdao time što »nema pjesme na svijetu, koju bi od početka do kraja svi jednako razumjeli i jednako tumačili.«⁶⁹

Najžučnije pak polemike u književnokritičkoj literaturi vodile su se oko Rešetarovih tumačenja praznina u *Posveti* Njegoševa *Gorskog vijenca*. Naime, on je taj problem aktualizirao već u svom prvom izdanju Njegoševa djela, ne uvaživši prijašnje interpretacije – Njegoševih bliskih suradnika Milorada Medakovića i Milana Milićevića.⁷⁰ Dijametralno suprotno od njih, ustvrdio je da je Vladika iz *Posvete* izostavio one stihove »U kojima je grdio kneza Miloša (Obrenovića – op. M. N.) kao potajnog ubojicu Karađorđeva.«⁷¹ U svezi s tim problemima Maria Rita Leto je napisala sljedeće: »Pjesnik Josip Bersa dopunio je posvetu prema proznom tekstu samog Rešetara, ali njegove stihove slavist nije unio u prvo izdanje jer, kako sam piše, 'obaznao sam od poznate strane, da knez Nikola (Petrović Njegoš – M. N.) na Cetinju ima posvetu potpunu, kako se je našla poslije smrti pjesnikove u njegovoj ostavini (...). Ja zato ostavljam posvetu i sada onako sakatu, kakva je u prvom izdanju, u nadi da će se na Cetinju štampati što prije barem tu potpunu posvetu'«. ⁷² »Bersinu je nadopunu objavio 1914. –

⁶⁸ Tako je odgovorio Labudu Gojniću u raspravi: »K tumačenju *Gorskog vijenca*«, *Javor*, XVIII, br. 47, str. 745–747; Novi Sad, 1891. i Pavlu Popoviću, »Povodom knjige Pavla Popovića o *Gorskom vijencu*«, *Brankovo kolo*, VIII, br. 5, str. 141–146; Sremski Karlovci, 1902. O tim polemikama Maria Rito Leto u 212. bilješci svoje knjige piše: »(...) valja istaći da je Rešetar kao i uvijek 'u rijetkim i javnim polemikama sačuvao mjeru i formu'« (M. Deanović, »Milan Rešetar«..., str. 351). Mjeru je sačuvao i u polemici s Wollmanom, premda je tada polemika bila oštrija. Naime, nakon Rešetarove negativne recenzije Wollmanova članka (Frank Wollman, »Njegušev deseterac«, *Slavia*, IX, 4, str. 731–771; Praha, 1931.); Rešetarov prikaz, F. Wollman, »Njegušev deseterac«..., *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, XII, str. 135–138; Beograd, 1932.), Wollman je napisao odgovor, koji je uglavnom bio 'žučljiv i lični' napadaj na Rešetara (F. Wollman, »G. prof. Rešetaru«, *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, XII, str. 262–266; Beograd, 1932. Zato što je redakcija Popovićevih *Priloga* dopustila da ga, kao starog suradnika, Wollman napada i grdi, Rešetar je »Odgovor na odgovor prof. Wollmana«, objavio u *Južnoslovenskom filologu*, XII, str. 288–289; Beograd, 1934.)«.

⁶⁹ Milan Rešetar, »Predgovor« u P. P. Njegoš, *Gorski vijenac*..., 1892., VIII.

⁷⁰ Usp. bilješku 214., u knjizi Marije Rite Leto koja citira: *Prema Medakoviću i Milakoviću, Posveta je najprije bila namijenjena knezu Milošu, a nakon svade s njim, bila je okrenuta Karađorđu* (Milorad Medaković, *P. P. Njegoš, posljednji vladajući vladika crnogorski*, Novi Sad, 1882.; Milan Milićević, *Knez Miloš u pričama*, Beograd, 1891.), *Ljubiša je praznine držao posljednicom bečke cenzure, a drugi su točkice u posveti objašnjavali tiskarskim razlozima*.

⁷¹ Usp. Dušan D. Vuksan, »K izučavanju Njegoša«, *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, II, str. 147; Beograd, 1922.

⁷² Isto, str. 147–148. I u petom izdanju *Gorskog vijenca*, Rešetar je, i pored toga što je namjeravao upotpuniti *Posvetu*, izostavio zbog žestokih i »neprirodnih napada«. A u bilješci 217.

kaže Maria Rita Leto – »u *Bosanskoj vili* te je iz nje ona bila pretiskana u *Srpskom kosovu* (1926.: 8) i u *Prilozima za književnost, jezik, istoriju, i folklor* (1947.: 94), ali se Rešetar, poslije Ševićeva upozorenja⁷³ da je vladika pisao *Posvetu* onako kako je i tiskana u prvom izdanju, nije se više vraćao na tu dopunu«. A u završnom dijelu ista autorica dodaje »da se u beogradskoj Narodnoj biblioteci nalazi Rešetarov rukopisni primjerak petog izdanja *Gorskog vijenca* te da se Bersina dopuna ne slaže u potpunosti s objavljenim tekstom, pa je zato M. Kičović, čini se, sklon pretpostavci da je izmjene unio sam Rešetar.⁷⁴

Uporno upotpunjujući i nadograđujući upravo druga izdanja Njegoševa *Gorskog vijenca*, Milan Rešetar nije pak donosio neke bitne pomake i veće zahvate u svojim kasnijim izdanjima i njihovim komentarima.⁷⁵ U biti, ostajali su u osnovnoj jezgri svih njegovih tumačenja komentari iz 1892. godine. Uz imena, povijesne ličnosti i događaje koji se spominju u djelu, Rešetar je kao vrstan jezikoslovac davao tumačenja koja su ponajviše odgovarala razini povijesne i filološke znanosti njegova vremena. Kod tih tumačenja, osim nekih faktografskih i slovnih pogrešaka, on je ponekad griješio i u tomu što je slično Ljubiši narativno opisivao događaje, uspoređivao Njegoševu književnu fikciju i crnogorsku tradiciju s arhivskim dokumentima, a često zaboravljao da istakne krajnje ciljeve Njegoševih umjetničkih usporedba, estetskih dosega, da objasni njegove poetske slike, simbole, metafore i aluzije koje je Njegoš upletao oko nekih povijesnih događaja.⁷⁶ One stihove koji su glavni misaoni i poetsko-stožerni dijelovi Njegoševih ideja Rešetar kao filolog nije bio u stanju poetološki objasniti do kraja. Stoga mu je upravo nedostatak toga »poetskog nerva« književni povjesničar i kritičar Antun Barac u svom komentaru *Gorskog vijenca*⁷⁷ eksplicitno

Maria Rita Leto citira *Cetinjski vjesnik* u kojem se navodi da su Bersini stihovi nadopune falsifikati. Na tom mjestu su donesene i sve Bersine verzije nadopuna iz kojih se bjelodano vidi »da je riječ o običnoj stilskoj vježbi«. Usp. Dušan Vuksan, str. 149–150.

⁷³ Milan Šević, »O Posveti *Gorskog vijenca*«, *Vreme*, Beograd, 28. 10. 1922. Posvetom se Šević bavio i ranije: M. Šević, »Posveta prahu oca Srbije«, *Letopis Matice srpske*, br. 88, str. 501–526; Beograd, 1913.

⁷⁴ Usp. Miraš Kičović, »Rešetarovo popunjavanje posvete *Gorskog vijenca*«, *Glas SANU*, str. 286–287; Beograd, 1951.

⁷⁵ U petom izdanju *Gorskog vijenca* (1909.) Rešetar je unio dvije novosti: kratku Njegoševu biografiju i pregled njegova političkog života i rada; deseto izdanje (1940.) razlikuje se ponajviše od drugih jer obiluje brojnim slovnim i faktografskim pogreškama »što nije Rešetarova krivnja, jer je u to vrijeme živio u Firenci, pa nije mogao biti prisutan u tiskari«.

⁷⁶ A u predgovoru svog desetog izdanja (P. P. Njegoš, *Gorski vijenac*, Beograd, 1940., LXIII) M. Rešetar se obračunao sa svojim oponentima koji su mu zamjerali »da ubija Njegoševu poeziju«, pa nastavlja: »(...) željkovano izdanje s 'pjesničkim' komentarom nije se još pojavilo – kao da je zadaća komentatora da o pjesmi pjesmu pjeva, a ne da što je moguće jasnije, pa makar katkad i 'prozaički' protumači što je baš pjesnik htio da reče ondje gdje to nije dosta jasno kazano« (boldirao M. N.).

⁷⁷ Usp. Antun Barac, *Napomene i objašnjenja* u P. P. Njegoš, *Gorski vijenac*, u spomen stogodišnjice prvog izdanja, Matica hrvatska, Zagreb, 1947., str. 185.

spočitavao. Polazeći od vlastita estetskog osjećaja, Antun je Barac bio više senzibiliziran na Njegoševu poetiku, na njegov osebujan poetski jezik. Stoga je Rešetaru zamjerio »odsustvo sluha za poeziju, tako da je više puta svojim objašnjenjima osiromašivao pjesnikovu viziju, objašnjavajući predstave koje su u Njegoša samo poslužile za stvaranje pjesnikove slike neke određene ideje«. No, ipak u nastavku dodaje da je od svih tumačenja »Njegoševih stihova najbolje ono, koje je jednostavnije«.⁷⁸

Barac je stoga, suprotno od Rešetara, davao kratka estetička objašnjenja jer je smatrao da u prvome redu treba da »dođe do riječi pjesnik, a ne njegov tumač«, pa zato nije nabrajao činjenice »kakvima obiluju Rešetarovi komentari«. To je činio da ne bi odvajao »čitaoca od samog djela«. Upravo zbog svega toga Antun Barac nije usvojio mnoga Rešetarova tumačenja, već ih je zamijenio »svojim ili nekoga od drugih komentatora«. Ističiću potrebu komentiranja Njegoševa *Gorskog vijenca*, Antun je Barac s pravom naveo i ovo: »Kao Crnogorac, Njegoš nije upotrebljavao samo riječi i oblike, nego i poslovice, poredbe i aluzije, koje su mogle biti razumljive svakom Crnogorcu, no što je teško shvatiti onome, tko nije dublje ušao u crnogorski život«.⁷⁹ A mi bismo dodali: u crnogorski jezik! No, budući da Barčevi komentari Njegoševa djela zaslužuju detaljniju analizu, mi se ovdje nećemo više na njih vraćati.

Namjeravali smo u konačnoj raspravi za ovaj zbornik o Milanu Rešetaru provesti detaljniju tekstološku i komparativnu analizu Rešetarovih komentara kako bismo revidirali, pretresli i raščlanili cjelokupnu problematiku, kao što smo to ranije činili i za Ljubišina tumačenja, s namjerom da prihvatimo ili odbacimo neke prigovore koji se odnose na Rešetarove komentare *Gorskog vijenca*. Od takove nakane smo ipak odustali ponajprije zato što su to prije nas vrlo iscrpno, sustavno i studiozno učinila dvojica filologa: prof. dr. Nikola Banašević u svom kritičkom izdanju s komentarima Njegoševa *Gorskog vijenca*⁸⁰ i Mihailo Stevanović u već citiranoj studiji *Jezička tumačenja u komentarima Njegoševa Gorskog vijenca*.⁸¹ Obojica su autora s velikom erudicijom, studiozno i uvažavanjem, vrlo detaljno, analitičkim postupkom, pažljivo između više autora, naveli brojne Rešetarove primjere kao pouzdana rješenja dobrog komentiranja Njegoševa *Gorskog vijenca*. Stoga nema potrebe da se više pod ovim naslovom i na ovome mjestu bavimo tim problemom.

I na koncu, potrebno je u zaključku istaknuti sljedeće: prvi priređivač i komentator *Gorskoga vijenca* Stefan Mitrov Ljubiša i uporni proučavatelj Milan Rešetar dali su, bez obzira na neke propuste i manjkavosti, izuzetan

⁷⁸ Isto, Predgovor, LXIII.

⁷⁹ Antun Barac, *Napomene i objašnjenja u Gorskom vijencu*, str. 185.

⁸⁰ P. P. Njegoš, *Gorski vijenac*, kritičko izdanje s komentarom priredio Nikola Banašević. Komentari se nalaze od 139. do 400. stranice.

⁸¹ Posebna izdanja, knj. CDXCIII, Srpska akademija nauka i umetnosti..., Beograd, 1976.

doprinos razvoju Njegoševe misli i recepciji njegova djela *Gorski vijenac*. Premda je riječ o dvojici posve suprotnih filoloških osobnosti, Stefanu Mitrovu Ljubiši koji je bio veliki poštovatelj Njegoševa djela te istodobno sjajan pripovjedač i pisac umjetnosti crnogorske narativne proze, ali ne i klasično učen i obrazovan filolog poput Milana Rešetara, on je zasigurno dao određeni doprinos u tumačenju nekih Njegoševih stihova. I M. Rešetar je bio također veliki poštovatelj Njegoševa života i djela, njegov do danas najopsežniji i uporni proučavatelj, ali kao izvrstan znalac jezika i književnosti, pa je svojom teorijskom filološkom erudicijom, znalačkom jezikoslovnom umješnošću i mjerom zasigurno obavio solidan posao u svojim brojnim komentarima *Gorskog vijenca*. Davao je, i pored određenih propusta i manjkavosti, više korisnih sugestija, temeljitih interpretacija i pojedinačnih uspješnih analiza *Gorskog vijenca* koje su ostale aktualne i danas.

Izvori i literatura:

- Franceschi G(iovanni), *Gorski vijenac...* Sočinenie P. P. Nj., u Beču slovima C.O.O. Mekitarista. Prikaz je objavljen na talijanskom jeziku u zadarskom listu *La dalmazia*, lipnja 1847., zatim u prijevodu Đorđa Bana u listu *Podunavka*, 1847., str. 103–104.
- Stanko Vraz, »Književna vjest«, *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska*, XIII, br. 20, str. 82; Zagreb, 15. svibnja 1847.
- S. M. Ljubiša, »Sjeni Petra Petrovića II., vladike crnogorskoga i spisatelja slavenškoga«, *Arkiv za povjesnicu Jugoslavensku*, knj. II, str. 209–211; Zagreb, 1852. Prenijeto u časopisu *Stvaranje*, br. 12, str. 150–155; Titograd/Podgorica, 1974.
- Johann Kirste, Petar Petrović Njegoš, *Der Begkranz* (Die Befreiung Montenegros), übersetzt von Johann Kirste, Wien, 1886.
- Jovan Subotić, »Slovo o njegovom preosveštenstvu upokojenome vladiki Petru Petroviću Njegošu... o parastosu«, *Letopis*, Beč 1851.; pretiskano u: *Letopis Matice srpske*, 85, str. 20–42; Novi Sad, 1852.
- Petar Petrović Njegoš vladika crnogorski, *Gorski vijenac*. Historički događaj pri svršetku sedamnaestog. Prenio s ćirilice na latinicu s tumačenjem S. Ljubiša, izdala o svom trošku Matica dalmatinska, tiskom *Narodnog lista* u Zadru, 1868.
- Stojan Novaković, »*Gorski vijenac*, prenio s ćirilice na latinicu s tumačenjem S. Ljubiša«, Izdala o svom trošku Matica dalmatinska, Zadar, tiskom *Narodnog lista*, 1868. (prikaz), *Matica*, br. 3, str. 65–77; br. 4, str. 89–92; Novi Sad, 1869.
- Izdanja *Gorskog vijenca* Milana Rešetara su:
- Petar Petrović Njegoš, *Gorski vijenac*, Zagreb, 1890.; 2. izd. Beograd, 1892.; 3. izd. Zagreb, 1905.; 4. izd. Zadar, 1905.; 5. izd. Beograd, 1909.; 6. izd., Beograd, 1912.; 7. izd. Beograd, 1940.; 8. izd. Beograd, 1923.; 9. izd. Beograd, 1928.; 10. izd. Beograd, 1940., dakle osam ćirilicom i dva latinicom. Pripominjemo i to da su Rešetarovi komentari *Gorskog vijenca* upotrebljavani i za izdanja tog djela u Chicagu, 1915.; izdanje u Ženevi, 1917., a preveden je i na slovenski jezik (*Gorski vijenac* vladike crnogorskoga Petra II. Petrovića-Njegoša, iztolmačil ga M. Rešetar, prevel v slovenščilo in tolmač ter opremil z zemljepisnim zgodovin-

- skim in estetsko-kritičnim uvodom Rajko Perušek, Matica slovenska, Ljubljana, 1907.) i na talijanski jezik (Urbano Urbani, 1939.).
- Ničifor Dučić, »Nekoliko primjedaba na komentar *Gorskog vijenca*«, *Srbadija*, br. 3, str. 48–57; 1869. Pretiskano pod naslovom »Primjedbe na komentar *Gorskog vijenca*« u: *Književni radovi Ničifora Dučića*, knj. I; Beograd, 1891.
- Ljubomir Stojanović, »Prikaz *Gorskog vijenca*«, *Prosvjetni glasnik*, XII, str. 56–67; Beograd, 1891.
- Pavle Popović, »O *Gorskom vijencu*, Pehar i Kisić«, Mostar, 1900.
- Pavle Popović, »Jedno objašnjenje sa Rešetarom povodom njegova i moga pisanja o *Gorskom vijencu*«, *Brankovo kolo*, VIII, br. 18, str. 563–565; br. 19, str. 602–605; br. 20, str. 626–634; br. 21, str. 667–672; Sremski Karlovci, 1902.
- Labud Gojnić, »Priloži k tumačenju *Gorskog vijenca*«, *Javor*, 18, br. 40, str. 637–640; br. 41, str. 652–655; Novi Sad, 1891.
- Pavle Popović, »Povodom knjige Pavla Popovića o *Gorskom vijencu*«, *Brankovo kolo*, VIII, br. 5, str. 141–146; Sremski Karlovci, 1902.
- Todor Stefanović Vilovski, *Stjepan Mitrov Ljubiša: Utisci i uspomene*. Drugo izdanje, u Kotoru, 1908.
- Vladimir Ćorović, »Prikaz šestog Rešetarovog izdanja *Gorskog vijenca*«, *Letopis Matice srpske*, LXXXVIII, knj. 291, sv. 1, str. 88–89; Beograd, 1913.
- M. Šević, »Posveta prahu oca Srbije«, *Letopis Matice srpske*, br. 88, str. 501–526; Beograd, 1913.
- Marko Car, »Prikaz petog Rešetarova izdanja *Gorskog vijenca*«, *Letopis Matice srpske*, LXXXV, knj. 256, sv. 4, str. 80–82; Beograd, 1913.
- Dušan D. Vuksan, »K izučavanju Njegoša«, *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, II; Beograd, 1922.
- Milan Šević, »O Posveti *Gorskog vijenca*«, *Vreme*, Beograd, 28. 10. 1922.
- Petar Petrović-Njegoš, *Luča mikrokozma*, priredio za tisak M. Rešetar, Srpska književna zadruga, XXVI, br. 170; Beograd, 1923.
- Milan Rešetar, »O *Gorskom vijencu* vladike P. P. Njegoša«, *Prosvjetni glasnik*, IV, br. 5, str. 331–334; br. 6, str. 394–397; Beograd, 1923.
- Đuro Körbler, »Stefan Mitrov Ljubiša i njegova okolina«, *Rad JAZU*, knj. 229; Zagreb, 1924.
- Dr. Ilija M. Jelić, *Krvna osveta i umir u Crnoj Gori*, Beograd, 1926.
- Luča mikrokozma*, spjevao Petar II. Petrović Njegoš, vladika crnogorski, izdanje priredio dr. David Bogdanović, Uzorna djela hrvatske i svjetske književnosti, knj. 2, naklada Knjižare Jugoslavenske akademije (L. Hartmana) i Kraljevske sveučilišne knjižare (Župana), Zagreb, 1930.
- Milan Rešetar, *Frank Wollman*, »Njegušev deseterac«, *Slavia*, IX, 4, str. 731–771; Praha, 1931.
- F. Wollman, »G. prof. Rešetaru«, *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, XII, str. 262–266; Beograd, 1932.
- Antun Barac, »Napomene i obajašnjenja«, u: P. P. Njegoš, *Gorski vijenac*, u spomen stogodišnjice prvog izdanja, Matica hrvatska, Zagreb, 1947.
- Mirko Deanović, »Milan Rešetar«, *Ljetopis JAZU*, 54, Zagreb, 1949.
- Eckermann Johann Peter, *Razgovor s Goetheom*, Izbor, Zora, Zagreb, 1950., str. 94.

- Dr. Ljubomir Durković – Jakšić, *Bibliografija o Njegošu*, Prosvjeta, Beograd, 1951.
- Miraš Kičović, »Rešetarovo popunjavanje posvete *Gorskog vijenca*«, *Glas SANU*, str. 286–287; Beograd, 1951.
- Petar Petrović Njegoš, *Gorski vijenac*, priredio za tisak, predgovor i priloge napisao Risto J. Dragičević, biblioteka Luča, Titograd, 1964.
- Vido Latković, »O *Gorskom vijencu* i dosadašnjim tumačenjima pojedinih mesta u spevu«, u: *Celokupna dela Petra Petrovića Njegoša*, knjiga treća, Beograd, 1967.
- Miodraga Popović, *Istorija srpske književnosti, romantizam*, I, Nolit, Beograd, 1968.
- P. P. Njegoš, *Gorski vijenac*, kritičko izdanje s komentarom priredio Nikola Banašević, Srpska književna zadruga, Beograd, 1973.
- Danilo Radojević, »Komentari *Gorskog vijenca*« u: *Studije o Njegošu*, Beograd, 1974.
- Dr. Jevto Milović, »Ljubiša i Njegoš«, *Stvaranje*, br. 12; Titograd, 1974.
- Božidar Pejović, »Istorija i predanje u Ljubišnim pripovijestima«, *Stvaranje*, br. 5; Titograd, 1975.
- Mihailo Stefanović, »Jezička tumačenja u komentarima Njegoševa *Gorskog vijenca*« (Srpska akademija nauka i umetnosti, posebno izdanje, knjiga CDXCIII, Odelejenje jezika i književnosti, knj. 27, Beograd, 1976.
- Kosta Dudić, »Pisma Milana Rešetara u rukopisnom odjeljenju Matice srpske«, *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, XIX i XX, str. 45–46; Novi Sad, 1976. i 1977.
- Božidar Pejović, »Književno djelo Stefana Mitrova Ljubiše«, *Svjetlost*, Sarajevo, 1977.
- Krsto Pidžurica, »Ljubišina odstupanja od izvornog teksta *Gorskog vijenca*« u: *Studije i paralele*, Titograd, 1987.
- Maria Rita Leto, *Milan Rešetar*, Zavod za znanost o književnosti, Zagreb, 1989.
- Usp. Milorad Nikčević, »Stefan Mitrov Ljubiša u svijetlu *Gorskog vijenca*« u: *Transformacije i strukture*, NIRO Školske novine, Zagreb, 1982.
- Rječnik jezika Petra II Petrovića Njegoša*, knjiga prva, A-O, knjiga druga, P-Š. Izradio Mihailo Stevanović i saradnici Milica Vujanić, Milan Odavić i Milosav Tešić, Vuk Karadžić – Narodna knjiga – Obod – Prosvjeta – Srpska akademija nauka i umjetnosti – Srpska književna zadrauga – Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Beograd – Titograd – Cetinje, 1983.
- Ivan Krtalić, »Tko je napisao Smail-agu Čengića?« u: *Hrvatske književne afere*, August Cesarec, Zagreb, 1987., str. 11–169.
- Dr. Vojislav Nikčević, *Istraga poturica u Gorskom vijencu*, Obod, Cetinje, 1990.
- Milorad Nikčević, »Petar II. Petrović Njegoš u prostorima bokokotorskog areala i duhovnim obzorima hrvatskog narodnog preporoda / ilirizma«, u: *Hrvatsko crnogorski književni obzori* (povijesni-književno-kulturni kontekst), NZCH, Zagreb, 1995., str. 15–58.
- Milorad Nikčević, »Tomo Matić o mitskom u Njegoševu spjevu Luča mikrokozma« u: *Književni Osijek* (književnost u Osijeku i o Osijeku od početaka do danas) – studije eseji, Zbornik radova priredio Stanislav Marijanović, Pedagoški fakultet, Osijek, 1996., str. 349–356.
- Milorad Nikčević, *Nad civilizacijskim ishodištima* (književni suodnosi i interferencije), CKD »M-M«, Osijek, 1999., str. 109–127.

- Milorad Nikčević, »Tomo Matić o mitskom u Njegoševu spjevu *Luča mikrokozma*« u: *Na civilizacijskim ishodištima* (književni suodnosi i interferencije); CKD »M-M«, Osijek, 1999.
- Petar II. Petrović – Njegoš, *Gorski vijenac*, povodom 150. godišnjice prvog izdanja u Beču, 1847. godine, s predgovorom i pogovorom priredio akademik Vojislav P. Nikčević, PEN Centar, Cetinje, 1997.
- Vojislav Nikčević, *Istraga poturica (mit ili stvarnost)*, Almanah, Podgorica, 2001.
- Petar Petrović Njegoš 150 ljeta potom / Petar II Petrović Njegoš 150 yers later (1851.–2001.), Predgovor: »Poetizovanje« istorije i njeno savremeno nasljeđe / 'Poetic' view of history and its contemporary tyranny, uredio Čedomir Draško- vić, Univerzitet Crne Gore, Podgorica, 2001.
- Milorad Nikčević, *Odsjaji kultura. Hrvatska i crnogorska kultura stoljećima*, Zagreb, 2002.
- Žarko Đurović, *Crnogorski jezik u Gorskom vijencu*, Izdavački centar Cetinje, Cetinje, 2002.
- Vojislav P. Nikčević, *Ljubišina jezička kovnica*, PEN Centar, Cetinje, 2003.
- Vojislav P. Nikčević, »Milan Rešetar o crnogorskom jeziku«, *Lučindan*, (Glas Crnogorske pravoslavne Crkve), br. 11; Cetinje, 2004.

KOMENTARI GORSKOG VIJENCA (1847.)
STEFANA MITROVA LJUBIŠE I MILANA REŠETARA
(Vidovi i prosudbe)

Sažetak

Ugledni hrvatski filolog, profesor slavistike u Zagrebu i Beču Milan Rešetar (1860.–1942.) više od pedeset godina svojega ustrajnog rada uložio je u proučavanju, komentiranju i interpretiranju pojedinih stihova *Gorskog vijenca* (1847.) Petra II. Petrovića Njegoša. On je svojim akribijskim i znalačkim radom točno ocijenio, ispravio mnoge nerealne sudove koji su izricani u trenutku zanosa za Njegoševo djelo, ili su bili plod nestručne spreme komentatora. Tako smo svojedobno u knjizi *Transformacije i strukture* (Školske novine, Zagreb, 1982.) ustvrdili »da je Milan Rešetar pravilno prosudio da je Stefan Mitrov Ljubiša (prvi komentator o priređivač latiničnog izdanja *Gorskog vijenca* – Zadar, 1868.), »okrenuo tekst na fonetičku ortografiju i dosta samovoljno ispravljao Njegošev jezik, a dodao je prilično nepotpun i netačan komentar«. Primjedbe koje je izrekao Milan Rešetar na propuste Ljubiše u osnovi su točne. No ne upuštajući se u ovom kratkom sažetku u detaljniju analizu Rešetarovih brojnih izdanja *Gorskog vijenca* (objelodanio ih je deset, opremio ih predgovorima, pogovorima i komentarima), odgovorit ćemo jesu li određeni sudovi i gledišta Milana Rešetara i drugih priređivača i komentatora, spram prvog priređivača i komentatora Stefana Mitrova Ljubiše u cijelosti točne i u današnjoj suvremenosti održive. Ovo iz razloga što se u filologijskoj znanosti smatra da su Rešetarova, uz Latkovićeve, Dragičevićeva i Banaševićeva izdanja *Gorskog vijenca*, najbolja kritička tumačenja Njegoševa djela, dok je Ljubišino priređivačko djelo palo u potpuni zaborav. Rešetar je svojim znanstvenim proučavanjima svakako dao izuzetan doprinos daljem razumijevanju, tumačenju i populariziranju

stihova *Gorskog vijenca*, a samim tim on je umnogome obogatio književnopovijesnu znanost o Njegošu i tim radom udario pečat, zajedno s drugim proučavateljima, takozvanoj *njegošologiji*.

STEFAN MITROV LJUBIŠAS UND MILAN REŠETARS
KOMMENTARE VON *GORSKI VIJENAC* (1847)
(Aspekte und kritische Urteile)

Zusammenfassung

Milan Rešetar (1860–1942), der angesehene kroatische Philologe und Professor der Slawistik an den Universitäten in Zagreb und Wien, widmete mehr als fünfzig Jahren seiner unermüdeten Arbeit der Erforschung, Kommentierung und Interpretation einzelner Verse des *Gorski vijenac* (1847) von Petar II. Petrović Njegoš. Dank seiner akribischen und fachkundigen Arbeit ist es ihm gelungen, viele Fehleinschätzungen zu korrigieren, die entweder im Zuge einer übertriebenen Begeisterung für das Werk von Njegoš formuliert wurden oder aber als Ergebnis fachlicher Inkompetenz entstanden sind. Im Buch *Transformacije i strukture (Transformationen und Strukturen, Školske novine, Zagreb, 1982)* haben wir bereits festgestellt, »dass Milan Rešetar es richtig beurteilt hat, dass Stefan Mitrov Ljubiša (der erste Kommentator und Editor der lateinischen Ausgabe von *Gorski vijenac* – Zadar, 1868) Njegoš Sprache willkürlich korrigiert hat und den Text einer phonetischen Orthographie unterworfen und darüber hinaus mit ziemlich unvollständigen und falschen Kommentaren versehen hat«. Anmerkungen, die in diesem Zusammenhang Milan Rešetar bezüglich der Kommentare Ljubišas geäußert hat, sind im Grunde genommen richtig. Wir wollen uns im Rahmen dieser Zusammenfassung nicht detailliert mit der Analyse vieler Ausgaben von *Gorski vijenac* auseinandersetzen (es waren insgesamt 10, die Rešetar veröffentlicht, mit Vor- und Nachworten sowie mit Kommentaren versehen hat), sondern wir versuchen auf die Frage zu antworten, ob bestimmte kritische Urteile und Ansichten von Milan Rešetar und von anderen Herausgebern und Kommentatoren noch immer völlig korrekt und haltbar sind, wenn man sie mit den Urteilen und Ansichten des ersten Herausgebers und Kommentators Stefan Mitrov Ljubiša vergleicht. Dies tun wir vor allem aus dem Grund, weil man in der philologischen Wissenschaft die Ausgaben Rešetars – neben denen von Latković, Dragičević und Banašević – für die besten kritischen Deutungen von Njegoš' *Gorski vijenac* hält, während Ljubišas editorisches Werk völlig vergessen wurde. Durch seine wissenschaftlichen Bemühungen leistete Rešetar sicherlich einen bedeutenden Beitrag für ein vertieftes Verständnis, für die Deutung und Popularisierung der Verse des *Gorski vijenac*, womit er den Teil der Literaturgeschichte, der sich mit Njegoš auseinandersetzt, bereicherte und – zusammen mit Stefan M. Ljubiša und anderen Forschern – bei der Gründung einer sogenannten *Njegošologie* mitgeholfen hat.

Acija Alfirević

Splitska profesura Milana Rešetara

(Rešetarove rasprave u *Programu c. k. Velike Gimnazije u Spljetu*)

Stručni članak
UDK 929 Rešetar, M.

Nakon što je položio ispit za srednjoškolskog nastavnika hrvatskoga i srpskog jezika i klasične filologije kod slavista Gregora Kreka i lingvista Gustava Meyera na Filozofskom fakultetu u Grazu 1882. g., Milan Rešetar počeo je učiteljevati najprije u Kopru kao suplent, zatim 1883. u Zadru kao profesor, a od 1884. do 1891. u Splitu, odnosno – u ono vrijeme – Spljetu.

U splitsku Veliku gimnaziju, pohrvaćenu školske 1880./81., Rešetara je doveo kao »nadmjesnog učitelja«, tj. profesora klasičnih jezika, ali nadalje kao profesora hrvatskoga jezika u višim razredima, njegov učitelj iz dubrovačkih gimnazijskih dana don Frane Bulić, koji je upravo u to doba postao upraviteljem splitske gimnazije.

U gimnazijama toga vremena zakonom su bile propisane parcijalne i mjesečne didaktične konferencije, a u školskoj godini 1883./84. u splitskoj Velikoj gimnaziji održano je 8 konferencija i to za profesore klasične filologije.

Milan Rešetar izlagao je na dvjema konferencijama: 2. siječnja 1884. »izvještajem« »O izgovoru grčkoga jezika« te 21. svibnja »izvješćem« »O čitanju grčkih i latinskih stihova« a »koje je bilo u svojoj cjelini primljeno od Učiteljskog Sбора«. ¹ Oba izlaganja potom su tiskana u *Programu c. k. Velike gimnazije u Spljetu za šk. god. 1883.–84.*

Prije tiskanja spomenutog *Programa* brzotiskom Ante Zannoni-a 1884. u Splitu, kako je navedeno – »obzirom osobito na nestašicu sredstava za tiskanje«, ² odlučeno je da se od 8 izvješća/referata tiska samo 5 »učenijih« ³ a među tima izabrana su oba referata viteza Milana Rešetara koji je potom 7. kolovoza te godine, 1884., od »nadmjesnog« imenovan u »pravog učitelja«.

¹ *Program c. k. Velike Gimnazije u Spljetu za šk. god. 188.–84.* U Spljetu, Brzotiskom Ante Zannonia, 1884., str. 4.

² Isto, str. 5.

³ Isto, str. 5.

U svom prvom izvještaju »O izgovoru grčkoga jezika«, pročitanom – dakle – na sjednici 2. siječnja 1884., a tiskanom u spomenutom *Programu*, Milan Rešetar polazi od postavke da se »koji jezik ima izgovarati onako kako ga izgovaraju ljudi koji njime govore«,⁴ te prema tome »grčki se jezik ima izgovarati kako ga izgovaraju Grci«.⁵ Međutim, Rešetar odmah primjećuje »da se grčki jezik, kako se sada izgovara, dosta odalečio od staroga u oblicima i sintaksi, a donekle i u osnovama, tako je sasvim naravno da se od njega odalečio i u glasovima«.⁶

Rešetar, potom, zaključuje da se »grčki jezik u gimnaziji ima izgovarati onako, kako se je govorio u staro doba«.⁷

Prije nego što se upustio u raspravu, Rešetar je istaknuo da će se osloniti na rezultate do kojih su došli drugi i samo ih adaptirati našim gimnazijama. Naveo je da se koristio knjigama: *Ausführliche Grammatik der Griechischen Sprache* Kühnera, *Über die Aussprache der Griechischen* (2. izdanje) Blassa i *Gründzuge der griechischen Etymologie* Curtiusa.

Na početku svoje rasprave Rešetar se poziva na dijalog »De recta Latini Graecique sermone pronuntiatione« Desideriusa Erasmosa (tiskanom u Bazijileji 1523. g.) u kojem je uzeo princip da svako slovo mora imati i svoj osobiti glas, a da taj glas u staro doba nije mogao biti različit od onoga glasa što predstavlja slovo kojim su Rimljani zamjenjivali svaki grčki znak. Po njemu je taj izgovor bio nazvan erazmijski ili etacizam po tomu što je, osim drugih promjena, zahtijevao da se znak Υ , zove eta a izgovara e. Premda je bilo uvriježeno i izgovaranje ovog glasa po Nijemcu Reuchlinu (1455.–1522.), koji je bio prvi utvrdio učenje grčkog jezika u Njemačkoj da se znak Υ , zvao ita a izgovarao i, te je po njemu taj izgovor zvan itacizam, Rešetar predlaže da se u našim gimnazijama treba držati etacizma jer je bliži izgovoru starih Grka i to kako piše Rešetar »ne stari Grci kojegmudrago kraja ili kojegmudrago vremena, nego kako izgovarahu Grci u Atici IV.og i V.og vijeka pr. I., jer je atički dijalekat temelj današnjem učenju grčkoga jezika, a u to doba pada cvijet grčke književnosti i živovanje skoro svih grčkih pisaca, što se kod nas čitaju«.⁸

Zatim, u svom izvještaju Rešetar se potanko osvrće na izgovor vokala i konsonanata.

Kod analize izgovora diftonga $\epsilon\iota$, Rešetar predlaže da se držimo izvornoga etimologijskoga izgovora $\epsilon\iota$, te upozorava da se nikako ne može prihvatiti Kühnerov »dokaz« da se ti znakovi izgovarju kao njemački $\epsilon\iota$, dakle otprilike kao naše ai.

Rešetar se ne slaže s Kühnerom ni kod izgovora znaka δ . Kühner je, naime, vjerojatno zaveden njemačkim držao da se taj znak u sredini riječi

⁴ Isto, str. 14.

⁵ Isto.

⁶ Isto.

⁷ Isto.

⁸ Isto, str. 15.

izgovara kao z, a na početku i kraju riječi kao s. Rešetar preporučuje da se taj izgovor treba prihvatiti kao s, što – uostalom – drže Krüger i Blass u svojim gramatikama. Na kraju svog izvješća, Rešetar se osvrnuo na akcentat i istaknuo da je princip grčke akcentuacije bio muzikalan, tj. da se »akcentat sastojase u višem tonu što je imao slog na koji je padao prema ostalijem neakcentuiranijem«.⁹

Međutim, od 3 akcenta: akuta, perisponena i gravisa, Rešetar piše: »Ja barem iskreno ispovijedam, po onomu što čitah u grčkijem gramatikama, ne mogah nikako obaznati koja je razlika među 3 akcenta, nego sam jednostavno uzimao kojimudrago akcentuirani slog kao jači od ostalih, pa ondje glasom udarao«.¹⁰

Rešetara, pak, tješi da ni »učenjaci« nisu bili u tom sretniji, te se slaže s Kühnerovim tumačenjem da je akut 'der scharfe Hochtton', perisponen 'der gebrochene Hochtton', a gravis 'der geshwuchte oder gedumpte Acut'; a pritom ističe kako je i Kühner primjetio da u nekim slučajevima nije nam moguće razlikovati koje se riječi u grčkom jeziku moraju posebno naglasiti/akcentuirati. Međutim, u pronalaženju svog tumačenja, Rešetar uspostavlja paralelu za grčku muzikalnu akcentuaciju u našem jeziku i poziva na Jagićevu studiju »Paralele k hrvatsko-srbskom naglašavanju« (*Rad*, XIII.) u kojoj se vidi da je grčki akut naš slabi akcent, a cirkumfleks naš obli, tj. jaki dugi.

Za kratke slogove, kad je na njima akut, Rešetar primjećuje da Jagić »ne govori izrijekom što misli pa sam zaključuje da ne može biti drugovačije, nego da se izgovarahu kao naši s kratkijem jakijem«.¹¹

Rešetar iskazuje da mu nije jasno što Jagić misli za gravis, ali zamjećuje da i Masing u svojoj studiji o našem akcentu (*die Hauptformen des serbisch-chorvatischen Accents*) utvrđuje da nam je grčki gravis još malo poznat.

Na koncu, Rešetar zaključuje da je najbolje da u gimnaziji ne činimo nikakve razlike između tri grčka akcenta, nego svuda da izgovaramo kao da imamo svoj jaki akcent, kao jaki kratki u kratkim slogovima, a kao jaki dugi u dugim.

U svom drugom izvješću »O čitanju grčkih i latinskih stihova« pročitano na sjednici održanoj dne 21. svibnja, Rešetar ističe kao princip da se »klasičke pjesme imadu, koliko je samo moguće, govoriti kako ih govorahu stari«.¹² Da bi se postigao taj cilj, Rešetar drži da se u gimnaziji na temelju stare klasične literature u učenicima treba pobuditi ljubav i, prema tome, razumijevanje klasičnog doba i njegove »krasne i bogate literature«.¹³ Tre-

⁹ Isto, str. 21.

¹⁰ Isto.

¹¹ Isto, str. 22.

¹² Isto, str. 41.

¹³ Isto.

ba poći od pisaca koji se u gimnaziji čitaju. Latinske pjesnike Ovida, Vergila i Oraca (sic) Rešetar predlaže da se obrađuje zajedno jer je poznato da su oni svoje pjesme sastavljali za čitanje. S druge strane, budući da su se grčke pjesme, primjerice Omerove, pjevale uz kitaru i kako uspoređuje Rešetar »kao što su se naše junačke pjesme pjevale uz gusle«,¹⁴ te pošto su se grčke pjesme, kao i naše narodne, postepeno počele i govoriti, Rešetar predlaže da učenicima treba protumačiti u čemu se sastoji razlika između ritma i moderne poezije i klasične, pri čemu će biti korisno poći od ritma naših narodnih pjesama. Kad učenici osjete milozvučnost starih stihova, a ne da ih samo nauče napamet skandirati i kad jednom to shvate, zadatak učitelja je da im protumači najglavnija pravila prozodije, a za to su – prema Rešetaru – najpogodniji Ovidovi tekstovi.

Rešetar upozorava da, naravno, ne smijemo žrtvovati akcent riječi te treba navikavati učenike da u ritmičkom čitanju govore svaki akcent na svom mjestu.

Dakle, treba paziti na ritam i na jezik; no, od učenika koji nemaju »ritmičkog čuvstva« prof. Rešetar je sugerirao da se, umjesto čitanja, zahtijeva samo teorija.

Na kraju je Rešetar upozorio da se treba biti posebno oprezan kod obrade Sofoklovih tekstova jer »koliko je jasna i sigurna metrika i ritmika svih ostalih stihova što se čitaju u gimnaziji, toliko je još na mnogijem mjestima njihova (Sofoklovih, op. p.) tamna i nesigurna«.¹⁵

Za vrijeme svoje splitske profesure, Milan Rešetar objavio je u Programu c. k. Velike gimnazije u Spljetu šk. god. 1886.–87. kraću studiju s naslovom »Ime grada Spljeta« u kojoj je pokazao kako je postalo i kako se mijenjalo ime ovoga grada.

Rešetar tvrdi da je ime Spljetu porijeklom latinsko ili grčko. Međutim, nakon kraće analize i usporedbe s imenima ostalih dalmatinskih i susjednih gradova, tvrdi da mu je ime postalo od starijeg latinskog Spalatum, te potanko piše odakle je ime Spalatum i kako se vremenom mijenjalo.

Osim što se ime Spljeta u ovom obliku – Spalatum – nalazi u listini pape Ivana VIII. (879. g.) i u listini hrvatskoga kneza Mutimira (892.), Rešetar drži značajnim da je grad Spljet bio poznat u Raveni u 7. st., gdje ga bezimeni ravenki geograf spominje pod imenom Spalathion, Spalathon. »Prema tomu najstarija bi potvrda imenu gradu Spljeta bila ta u Raveneta te iz istoga vijeka kojega je Spljet postao – Spalatum«,¹⁶ zaključuje Rešetar. Analizirajući postanak samog imena Spalatum, Rešetar tvrdi da je postalo od »palatium«, tj. palače Dioklecijanove. To argumentira kartom Rimskoga carstva (Tabula Peutingerova) iz 4. st. na kojoj je zapi-

¹⁴ Isto, str. 42.

¹⁵ Isto, str. 45.

¹⁶ Program c. k. Velike Gimnazije u Spljetu, šk. god. 1886.–87. U Spljetu, Tiskom Ante Zannonia, 1887., str. 164.

sano Spalato gdje se »sada« (u Rešetarovo vrijeme, op. p.) nalazi(o) Spljet; i potom zaključuje da se već sama palača zvala Spalatum, a što je na karti Rimskog carstva (Peutingerovoj tabli) Spalato, to je – drži Rešetar – jednostavno ablativ.

Rešetar analizira dalje i zaključuje da je Spalatum, pak, postalo od palatium po pučkome govoru. Ali i okrunjene glave – Konstantin Porfirogenet (11.–959.) – spominje Spalatum kao malu palaču. Rešetar navodi još nekoliko sličnih tumačenja, pa nakon analize zaključuje da je »zbilja Spalatum postalo od palatium, što je u pučkome izgovoru svršetak riječi okrnjio, a sprijeda joj bilo pridodano parasitsko s«. ¹⁷

Pokazavši, dokle je to mogao, i protumačivši nastanak imena Spalatum, Rešetar se osvrnuo i o imenu toga grada u vrijeme kako su ga zvali njegovi sugrađani, tj. građani: Split ili Spljet.

Naposljetku, Rešetar zaključuje da ga valja zvati Spljet jer je vokal u njemu jat; dok je Split – prema Rešetaru – »ikavski idjotizam«. ¹⁸

Svoju raspravu o imenu grada Splita Rešetar duhovito završava da »bi samo niži puk spljetski mogao zazirati od ljudi koji zovu njegovo mjesto Spljet, a ne Split«. ¹⁹

Osim klasičnih jezika, Milan Rešetar predavao je i hrvatski jezik u višim razredima te spremio i doveo učenike do prve mature na hrvatskom jeziku 1888. g. O tome je njegov učenik Ivan Bulić (nećak don Frane Bulića, op. p.) zapisao: »Hrvatski jezik učili smo temeljito sa gledišta filološkog i literarnog. U splitskoj gimnaziji bila je novost nauka o hrvatskom akcentu, koju je Rešetar kao vrstan poznavalac te nauke zaveo i provodio. Trebalo je da upoznamo i književnost stariju i noviju i povijest književnosti i jezika. Rešetar je mnogo pazio na čistoću i duh jezika, na stil i sadržinu sastavaka«. ²⁰

U sjećanjima na svog profesora, učenik Bulić istaknuo je kako je Rešetar naglašavao da je Ante Starčević jedan od najboljih hrvatskih stilista i govorio im da čitaju njegova djela. Pritom ih je upućivao: »Ne pazite na Starčevićev osebujni pravopis, pređite preko toga i čitajte ono što on piše kao da je pisano fonetikom i ijekavštinom. Naći ćete jednog od najboljih naših stilista«. ²¹

S Rešetarom su čitali i učili podjednako i stariju i noviju književnost hrvatsku i srpsku. O tome Bulić piše: »Nadasve smo temeljito s njime učili i komentirali 'Gorski Vijenac'. Baš u ono doba Rešetar je obrađivao komentar 'Gorskoga Vijenca', dok smo ga s njime čitali. Mogu skupa sa svo-

¹⁷ Isto, str. 167.

¹⁸ Isto, str. 110.

¹⁹ Isto.

²⁰ Ivan Bulić, »Uspomene sa splitske gimnazije (1880–1888)«, *Novo doba*, br. 300, str. 35; Split, 1938.

²¹ Isto.

jim saučenicima da sa ponosom istaknem, da smo i mi pri tome saradivali, jer je baš želio da mutne stihove i mi tumačimo. Radi ovoga mi je tu skoro poslao iz Firence prvo, u Splitu izrađeno izdanje 'Gorskoga Vijenca', pišući, da šalje svome najvjernijem učeniku 'za spomen knjigu, koja je postala u Spljetu, kada smo obojica sa toplim srcem i mladenačkim žarom pratili i podupirali preporogaj Marulićeva Grada'«. ²²

Rešetar je naš jezik u hrvatskom Splitu nazivao samo »hrvatskim«, a svoje učenike poticao da budu dobri Hrvati. U narodnoj borbi bio je uvijek s don Franom Bulićem, te aktivni član hrvatskih društava i kao takav aktivno sudjelovao u političkom životu Splita uvijek uz Hrvate. A kao aktivni član hrvatskog muzikalnog društva »Zvonimir« glasno je prosvjedovao u Stolnoj Crkvi, kad je novi biskup Nakić počeo čitati svoju prvu poslanicu najprije talijanski, pa su on i potom svi »Zvonimirci« napustili u ime prosvjeda Crkvu.

1891. g. Milan Rešetar napustio je Split i preselio se u Beč gdje je dobio mjesto urednika hrvatskoga izdanja *Lista državnih zakona*.

Literatura:

Maria Rita Leto, *Milan Rešetar*, Zavod za znanost o književnosti, Zagreb, 1989.

Mirko Deanović, »Milan Rešetar«, *Ljetopis JAZU*, 54, Zagreb, 1949.

SPLITSKA PROFESURA MILANA REŠETARA

Sažetak

Položivši kod slavista Gregora Kreka i lingvista Gustava Mayera na Filozofskom fakultetu u Grazu godine 1882. ispit za srednjoškolskog nastavnika hrvatskog i srpskog jezika i klasične filologije, Milan Rešetar počeo je učiteljevati najprije u Kopru kao suplent, zatim 1883. u Zadru kao profesor, a od 1884. do 1891. u Splitu.

U Splitsku gimnaziju, pohrvaćenu škol. god. 1880./81., Rešetara je doveo kao profesora klasičnih jezika, ali osobito kao profesora hrvatskog jezika u višim razredima, njegov učitelj iz dubrovačkih gimnazijskih dana don Frane Bulić, koji je upravo u to doba postao upravitelj Splitske gimnazije.

U Splitskoj gimnaziji Rešetar je predavao hrvatsku književnost, stariju i noviju, te povijest jezika. Osobito je pazio na čistoću i duh jezika, na stil i sadržaj školskih sastava.

Isto je temeljito predavao i klasične jezike i književnost, te o svojoj metodici pisao u *Programu Splitske gimnazije za škol. god. 1884./85*. Milan Rešetar je, skupa s don Franom Bulićem, aktivno sudjelovao u političkom i kulturnom životu Splita.

U *Programu Splitske gimnazije za škol. god. 1885./86*. objavio je esej o postanku imena grada Splita.

²² Isto.

MILAN REŠETARS PROFESSUR IN SPLIT

Zusammenfassung

Nachdem Milan Rešetar bei dem Slawisten Gregor Krek und dem Linguisten Gustav Meyer an der Philosophischen Fakultät in Graz 1882 seine Prüfung als Lehrer für kroatische und serbische Sprache und der klassischen Philologie abgelegt hatte, fing er als Lehrer an zu arbeiten – zunächst in Kopar als Supplent, später 1883 in Zadar als Professor und von 1884 bis zu 1891 in Split.

Der damals (im Schuljahr 1880/81) zum Gymnasialdirektor avancierte ehemalige Lehrer von Milan Rešetar, Don Frane Bulić, holte seinen ehemaligen Dubrovniker Schüler auf das Gymnasium in Split, wo Rešetar klassische Sprachen, vor allem aber Kroatisch in der Oberstufe unterrichtete.

Auf dem Gymnasium in Split unterrichtete Rešetar darüber hinaus auch kroatische Literatur, die ältere und die neuere, sowie Sprachgeschichte. Rešetar achtete vor allem auf die Reinheit und den Geist der Sprache, auf den Stil und den Inhalt der Schulaufgaben.

Er unterrichtete auch die klassischen Sprachen und ihre Literatur. Über die Methodik seiner Arbeit veröffentlichte Rešetar im *Program Splitske gimnazije za škol. god. 1884/85* (*Programm des Gymnasiums in Split für das Schuljahr 1884/85*) einen Artikel.

Rešetar nahm zusammen mit Don Frano Bulić aktiv am politischen und kulturellen Leben der Stadt Split teil.

Im *Program Splitske gimnazije za škol. god. 1885/86* (*Programm des Gymnasiums in Split für das Schuljahr 1885/86*) veröffentlichte Rešetar einen Essay über die Entstehung des Namens der Stadt Split.

Sl. 27.: Rešetar sa zecom, godine 1921.

Uloga Milana Rešetara u hrvatskoj glazbenoj historiografiji

Izvorni znanstveni članak
UDK 78 (497.5) (091)

Od početaka razvoja hrvatske glazbene historiografije kao znanstvene discipline u XIX. stoljeću pa sve do sredine XX. stoljeća zamjetni su prilozi književnih povjesničara, koji su se tijekom svojih istraživanja susretali i s glazbenom problematikom. Među njima istaknuta uloga pripada i Milanu Rešetaru, premda njegovi prilozi glazbeno-historiografske provenijencije nisu brojni. Prva Rešetarova aktivnost na tom području pripada zapravo glazbenoj arhivistici, odnosno, kako bi danas neki rekli, »pospremačkoj« muzikologiji. Riječ je, naime, o prvom popisu skladbi Julija Bajamontija, što ga je sastavio Rešetar još godine 1887., dakle kad mu je bilo 27 godina. Taj je Rešetarov popis prvi put objavio njegov sedam godina stariji kolega Ivan Milčetić tek godine 1912. u svojoj studiji o Bajamontiju, koja se može držati prvim objavljenim relevantnim glazbeno-historiografskim izvorom o Juliju Bajamontiju.¹ Opus od 34 tim popisom registriranih skladbi čuva se u Glazbenom arhivu splitske prvostolne crkve, a kasnijim je istraživanjima višestruko povećan, ali još uvijek ne i posve definiran.² Deset godina kasnije Milčetićevom studijom s Rešetarovim popisom poslužio se i citirao ju Božidar Širola u prvoj tiskom objavljenoj povijesti hrvatske glazbe,³ pa je

¹ Usp. Ivan Milčetić, »Dr. Julije Bajamonti i njegova djela«, *Rad JAZU*, knj. 192, str. 97–250; Zagreb, 1912. O glazbenim temama u toj studiji usp. Sanja Majer-Bobetko, »Glazbeno-publicistički i muzikološki opus Ivana Milčetića«, u: *Zbornik o Ivanu Milčetiću književnom povjesničaru, filologu i etnologu*. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa Varaždin – Malinska, 19.–20. travnja 2001., Varaždin, 16. studenoga 2001., Tihomil Maštrović (ur.), Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2002., str. 337–340.

² Uz ovaj Rešetarov popis Miljenko Grgić navodi u svom radu »Tragom baštine Julija Bajamontija (1744.–1800.)«, *Mogućnosti*, 7/8, str. 812; Split, 1990., sljedeće popise koji se odnose na navedeni arhiv: Ana Urukalo izbrojila je u njemu 126 skladbi (usp. »Dr. Julije Bajamonti i njegov rad na području muzičke umjetnosti«, diplomski rad, rukopis, Zagreb, 1954., str. 8–15.); Ivan Bošković u nedovršenom popisu 161 skladbu (usp. »Popis skladbi Julija Bajamontija iz Glazbenog arhiva splitske stolnice«, I, rukopis, Split, 1977., str. 1–17, i Petar Zdravko Blajić, »Giulio Bajamonti Musicista«, doktorska disertacija, rukopis, Roma, 1978.); Stanislav Tuksar 172 skladbe (usp. Glazbeni arhiv splitske stolne crkve sv. Dujma. Izvještaj o sređivanju i katalogiziranju izvršenom u razdoblju od 1973. do 1975. godine, *Arti musices*, 2, str. 171–198; Zagreb, 1977.

³ Usp. Božidar Širola, *Pregled povijesti hrvatske muzike*, Edition Rirop, Zagreb, 1922., str. 72–74.

tako, zahvaljujući ovim dvama književnim povjesničarima, Bajamonti u nju bio uvršten.⁴ Zanimljivo je, međutim, da Širola Bajamontija uvrštava u poglavlje o pučkoj glazbi, dajući tako prednost njegovu melografskom radu nad onim skladateljskim. Od te koncepcije nije odstupio ni u kasnijim pregledima povijesti glazbe, gdje je Širola Bajamontija, opet citirajući Milčetića i Rešetara, uvrstio u knjigu *Hrvatska narodna glazba*,⁵ da bi u dvije godine kasnije objavljenom *Hrvatskoj umjetničkoj glazbi* Bajamonti bio tek usputno spomenut, a čitatelja se upućuje na tekst u prethodnoj knjizi.⁶

Rešetar i Milčetić imaju još jednu dodirnu točku. Baveći se istraživanjem starije hrvatske književnosti i kazališta obojica se susreću i s pitanjem uloge i značenja glazbe u dubrovačkim renesansnim i ranobaroknim scenским uprizorenjima. Međutim, dok je Milčetićeva studija o Bajamontiju uočena, vrednovana i uredno citirana u onodobnim, pa i recentnijim hrvatskim glazbeno-historiografskim sintezama i studijama,⁷ njegov sintetički povijesni pregled talijanske i dubrovačke drame do XVII. stoljeća, što ga je napisao kao uvod Palmotićevoj *Pavlimiru*,⁸ prošao je nezapažen. Potpuno je drukčiju recepciju doživio Milan Rešetar. Moguće je, naime, upravo njegove teze držati začetkom polemike o prvim hrvatskim operama u Dubrov-

⁴ Valja upozoriti da je prije Milčetića na Bajamontijev skladateljski rad upozorio u hrvatskoj leksikografiji Ivan Kukuljević Sakcinski u *Slovníku umjetnikah Jugoslavenskih* (objavljen 1858.–1860.) i Šime Ljubić u *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, Vienna-Zara, 1856., a u hrvatskoj glazbenoj historiografiji Franjo Kuhač, uvrstivši ga u svoj glasovit Historijski uvod *Ilirskim glazbenicima*, koji Marija Janaček Buljan s pravom drži »prvom poviješću hrvatske glazbe« (usp. Marija Janaček-Buljan, »Iz neobjavljenih spisa Franje Kuhača«. *Prilozi za povijest hrvatske glazbe*, Magistarski rad, rukopis, Knjižnica Muzičke akademije u Zagrebu, sign. M-6, Zagreb, 1982., str. 22 i 152). Međutim, taj je Historijski uvod ostao u rukopisu punih sto godina, dakle nedostupan stručnoj i široj čitalačkoj publici, dok 1994. nije objavljen uz pretisak *Ilirskih glazbenika* (usp. Franjo Š. Kuhač, »Ilirski glazbenici«. *Prilozi za povijest hrvatskoga preporoda*, Priredio i bilješke te pogovor napisao Lovro Županović, Pretisak iz 1893., Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1994.).

⁵ Usp. Božidar Širola, *Hrvatska narodna glazba*, Matica hrvatska, Zagreb, 1940., str. 15–16.

⁶ Usp. Božidar Širola, *Hrvatska umjetnička glazba*, Matica hrvatska, Zagreb, 1942., str. 19.

⁷ Nakon Širole 1944. godine Hubert Pettan objavljuje svoja predavanja u srednjoj školi Hrvatskoga državnog konzervatorija u Zagrebu pod naslovom *Pregled povijesti hrvatske glazbe* (Logor Hrvatskog državnog konzervatorija, Zagreb), gdje se, govoreći o Bajamontiju, izravno poziva samo na Milčetićevo studiju. Još 1942. godine objavio je i Josip Andreis svoju *Povijest glazbe* (Matica hrvatska, Zagreb), koja završava poglavljem o hrvatskoj glazbenoj povijesti. Bajamonti je u njoj, međutim, zastupljen tek s nekoliko redaka, a Rešetar i Milčetić se ne spominju. Situacija se bitno promijenila u *Historijskom razvoju muzičke kulture u Jugoslaviji* autorâ Josipa Andreisa, Dragotina Cvetka i Stane Đurić-Klajn (Školska knjiga, Zagreb, 1962.), gdje Andreis posvećuje znatno više prostora J. Bajamontiju. Ali, Milčetićeva studija više nije jedini relevantan izvor, već joj se pridružuje i diplomatska radnja »Dr. Julije Bajamonti i njegov rad na području muzičke umjetnosti« Ane Urukalo (rukopis, Muzička akademija, Zagreb, 1954.). Tijekom druge polovice XX. stoljeća intenzivirana muzikološka istraživanja rezultirala su i novim studijama o J. Bajamontiju, ali se Milčetićev tekst ni u njima ne zaobilazi. O tome usp. Sanja Majer-Bobetko, »Glazbeno-publicistički i muzikološki opus Ivana Milčetića«, str. 339–340.

⁸ Usp. Ivan Milčetić, *Pavlimir*. Drama Gjona Gjora Palmotića. Uvod i bilješke napisao Ivan Milčetić, Knjižara Dioničke tiskare, Zagreb, 1890.

niku, koja je zaživjela desetljećima nakon objavljivanja njegovih radova. Ali, pođimo redom.

U već spomenutoj prvoj tiskom objavljenoj povijesti hrvatske glazbe iz 1922. godine Božidar Širola Rešetara spominje samo u vezi s Bajamontijem. Ipak, on već tada upozorava na pitanja vezana uz prisutnost glazbe u dubrovačkim dramskim predstavama, s jedne strane, i uz mogućnost izvedbe neke onodobne opere u Dubrovniku, s druge strane. »Nagađamo iz drama dubrovačkih pjesnika, gdje se izričito spominju glumci, što svire i 'tanačce izvode', da je muzičara reproduktivnih bilo, a pregledavajući redom naslove svih pastirskih igara i komedije, koje su dubrovački pjesnici prepjevali ili preveli s talijanskoga, naći ćemo mnogi naslov, koji je lasno čitati među prvim talijanskim operama«, ističe Širola, ali zaključuje: »Da li su ta prikazivanja, u kojima su sudjelovali diletanti iz krugova 'gospara' kao 'družba veselijeh', a ne kao u Italiji pozorišne družine, bila popraćena muzikom ne kažu nam historijske vijesti.«⁹

Upravo o udjelu glazbe u tim predstavama progovorio je Milan Rešetar. Kako je već istakao Lovro Županović, Rešetar je prvi izdvojio i naveo glazbene brojeve u Držičevim djelima, te iznio pretpostavku o Držiću kao skladatelju tih brojeva:¹⁰ »Komedije u prozi bile su naravski naprosto govorene, ali ne može biti sumnje ni o tome da su se samo govorele i one drame, odnosno i one partije, što su sastavljene u stihovima. Nego je bilo i pjevaña, – iako mañe negoli bi se moglo očekivati od D-ća koji je bio tako vješt muzikaš. U dramama u prozi pjeva se samo u *Mandi*, gdje Turčin 'sjede začinat i začine turski' (str. 183), te opet 'kanta turski' (str. 184), i u *Dundu Maroju*, gdje Popiva pjevucka jednu talijansku kanconetu (str. 312). Naprotiv u ona tri komada što je sam D. izdao i pjeva se i pleše: u *Veneri* 'ukažu se šes vila, koje najprvo poju, pak tancaju' (str. 35) i 'satir s vilom tanca' (str. 40); u *Stancu* 'tanac vode' (str. 60); u *Tireni* 'ovdi se poje u lugu' (str. 76), 'Miljenko popijevavši... govori' (str. 74), i 's tancom čine mir, i s tancom odhode' (str. 125). Treba napomenuti da ove pjevane partije nijesu bile dio dijaloga, i stoga D. i ne daje njihova teksta; zato, gdje se u *Veneri* kaže 'Svršivši [vile i satiri] pjesni i tanac... odhode' (str. 36), nemaju se shvatiti kao 'pjesni' stihovi 131–166 što ih prije toga govore vile a za njima satiri, jer se po posljedñim riječima satirâ jasno vidi da su vile tek poslije njih imale da pjevaju a oni zatim da plešu. A od plesova treba istaći didaskaliju u *Tireni* poslije stiha 1636: 'Ovdi dobar čas boj biju [s jedne strane Ľubmir s Radmilom i Ľubenkom a s druge Miļenko s Radatom i Dragićem]; uto izidu tri satiri i na njih udare, i u troje boj biju' (str. 124), – to je naime bez sumnje onaj 'bojni način od moreške' što se spomiñe u natpisu

⁹ Božidar Širola, *Pregled povijesti hrvatske muzike*, str. 60.

¹⁰ Usp. Lovro Županović, *Stoljeća hrvatske glazbe*, Školska knjiga, Zagreb, 1980., str. 49. Županović upozorava da i u *Hekubi* ima didaskalija koja se odnosi na muziciranje, a što Rešetar ne navodi. O tome usp. i Lovro Županović, *Hrvatski pisci između riječi i tona*, Matica hrvatska, Zagreb, 2001.², str. 301–303.

Tirene u rukopisu K (v. str. 63), premda je *moreška* (tal. *moresca*) u Italiji, – odakle je, kako već samo ime kaže, k nama došla, – bila sasvim drukčija igra;¹¹ a ‘tanac na način pastijerski’, što se također spominje u natpisu rukopisa K, biće ‘tanac’ što ga izvode pastiri i satiri pošto se pomire. U *Grižuli* pak ima nešto čega nema inače kod D-ća – jedan orkestralni komad; tako bar mislim da se imaju shvatiti riječi ‘za ovjezijem se mužika kanta’ (str. 128), premda bi dabome glagol ‘kantati’ prije pristajao pjevaču negoli ‘mužici’ (danas se u Dubrovniku govori ‘mužika udara’). Osim toga od Nikše Gučetića, koji je sam predstavljao u D-ćevim dramama, doznajemo da je i izvan baš same recitacije bilo kod toga svirke, jer on izriječkom kaže, budući da je tada bio vrlo mlad, da je tražio, prije nego stupi na pozornicu, da trublje i svirale (‘le Trombe et i Pifari’) veselo svire, da se on tako osokoli«. ¹²

Međutim, s obzirom na učestalost referenci u hrvatskoj glazbenoj historiografiji još je značajniju ulogu imao Rešetarov članak »Stari dubrovački teatar«, ¹³ koji je bio objavljen 1922. godine, dakle iste one kad i Širolin *Pregled povijesti hrvatske glazbe*. Rešetar je u njemu doslovno napisao sljedeće: »Prid D v o r o m i u o r s a n u predstavljale su se, koliko znamo, samo drame razne vrste (pastirske igre, komedije, tragedije i tragikomedije), ali – po tadašnjem talijanskom običaju, koji je preko mora prešao i u Dubrovnik – pri tome je mnogo mjesta ustupljeno i muzici i igranju (plesanju). Bez pjevanja i sviranja nijesu bila ni pobožna crkvena prikazivanja: eto, na pr., pri kraju Vetranovićeve ‘P o s v e t i l i š t a’, kad se svi vesele što su se Abram i Izak srećno vratili kući, ‘počeše pastiri svirati i pojati’, a u Držićevu ‘P o r o d u J e z u s o v u’ u proznom prologu pastiri neke dijelove u stihovima pjevaju uz l i r u (vrst gusala) – ‘ovdi počne zvonit u liru i kantat ove verse’. Mnogo se pjeva, svira i igra u pastirskim igrama Držićevim i Nalješkovićevim, pa u dramama Palmotićevim, tako da u svakom od tih komada ima svega toga troga; naročito spominjem, da se je u tim prilikama igrala i m o r e š k a (igra oboružanih morâ [crnaca] i Arapâ), što se još dandanas igra u pokladima u nekim dalmatinskim gradovima; tako se već u natpisu Držićeve ‘T i r e n e’ kaže da u njoj ‘ulazi način od moreške i tanac na način pastijerski’; i na kraju drugoga akta Palmotićeve ‘P a v l i m i r a’ ‘ovdi se čini moreška s lucim i strjelami’, a u trećem aktu ‘I p s i p i l e’ Argonauti i diklice ‘čine megju njima morešku s mačima’. Najviše je pak muziku i igranje volio Palmotić, kod kojega često ima i to da

¹¹ Rešetarova bilješka glasi: »V. u Naro. *Enciklopediji 'Moreška'*«.

¹² Milan Rešetar, *Djela Marina Držića*, JAZU, Zagreb, 1930., *Stari pisci hrvatski*, knj. VII, CXIV–CXV. Ovdje je i Rešetarova bilješka kojom upućuje na »Jagićev *Archiv*, XXV, str. 285«. Nikola Vitov-Gučetić je na glazbene brojeve u Držićevim djelima upozorio u djelu *Dello stato delle Repubbliche*, objavljenom u Veneciji, 1591. godine. Gučetić je dao prvi neposredan dokaz o postojanju glazbe u tim djelima. Ali, pitanje autorstva ostaje otvoreno. O tome usp. Stanislav Tuksar, *Hrvatski renesansni teoretičari glazbe*, JAZU, Zagreb, 1978., str. 108–109.

¹³ Usp. Milan Rešetar, »Stari dubrovački teatar«, *Narodna starina* I, str. 97–106; Zagreb, 25. XI. 1922.

jedan pjeva a drugi odgovara, što je već kao neki duet, ili naizmjenice pjevaju dva zbora, a pri tome ponajviše i igraju; jednom imamo, opet u 'Ipsipili', i pravi tercet: najprije pjevaju naizmjenice O r f e o i A n f i o n, pa nastavlja H i r o n, koji 'pjeva pod arpu (harfu)', te napokon pjevaju 'svi tri ujedno'. Štaviše, regbi da su se neke Palmotićeve drame pjevale od početka do kraja, dakle da su bile prave opere, što nas ne bi čudilo kad znamo da je krajem XVI. vijeka u Italiji stvorena moderna opera i da je Gundulićeva 'A r i j a d n a' prijevod libreta jedne od prvih talijanskih opera; mnogo je važnije pak što na rukopisu Palmotićeve 'At[a]llante', što ga je sam pjesnik ispravio, piše 'Atalante, muzika koju učiniše družina I s p r a z n i', a talijanski 'questa musica pastorale recitorno i Compagni d'Isprasni', – zašto 'muzika'? u samoj drami nigdje se inače ne spominje pjevanje ili sviranje, niti ima u njoj većih partija koje bi svojim sadržajem bile zgodne za pjevanje, a samo u pretposljednjoj sceni jedan se satir obraća drugomu riječima: 'O Vukiću, sada ćaći, – koga da nam sreća naći, – počašnicu spjevaj odi,' na što Vukić odgovara sa cigla četiri stiha; kad bi se dakle samo ona četiri stiha pjevala a sve ostalo govorilo, ne bi se stoga sama 'A t a l a n t a' među svim dubrovačkim dramama zvala 'muzikom', znači da je kod nje muzika igrala zbilja znatnu ulogu, to jest da se je cijela pjevala. A ako je to tako, onda bi 'A t a l a n t a' bila naša najstarija opera – već iz godine 1629.; a moglo bi biti da je takova bila i Palmotićeva 'D a n i c a', koju jedan rukopis baš zove 'opera od Danice', dok se u drugome, u kojemu su uz nju još dvije Palmotićeve drame, kaže da su to njegove komedije i opera; pa taj misli ide u prilog i to što se u 'D a n i c i' nigdje ne spominje pjevanje ni sviranje, a to bi bilo protiv Palmotićeve običaja. I ako je dakle vjerovatno da su se 'A t a l a n t a' i 'D a n i c a' pjevale od početka do kraja, to bi one sve do početka XIX. vijeka bile dvije jedine opere što su se davale u dubrovačkom teatru; istina, i g. 1778. Senat je tražio da se dobavi glumačko ili pjevačko društvo, ali do toga nije došlo, nego je g. 1786. sklopljena na šest godina pogodba s upraviteljem glumačkoga društva uz uvjet da naizmjenice dobavi za odmore među pojedinim aktima (za 'intermezze') balet ili barem četiri pjevača; tek u jeseni g. 1803. pjevale su se u Dubrovniku prve talijanske opere, i to najprije 'L a d o n n a d i g e n i o v o l u b i l e', komična opera inače slabo poznatog komponiste Marco Portogallo, za koju je libret štampan još u Mlecima, a zatim isto tako komična opera 'L' a m a n t e p e r f o r z a' isto tako slabo poznatog maestro Giuseppe Farinelli, za koju je libret štampan već u Dubrovniku; u pokladima g. 1804. pjevalo je po svoj prilici to isto društvo još jednu treću komičnu operu 'I l f u r b o c o n t r o i l f u r b o' u svoje doba dobro poznatog rimskog komponiste V. Fioravanti (g. 1770.–1837.)«. ¹⁴ Poput Milčetića ¹⁵ Rešetar upozorava na prisutnost glazbenih brojeva u onodobnim

¹⁴ *Ibid.*, str. 101–102.

¹⁵ Usp. Ivan Milčetić, *Pavlimir*. Drama Gjona Gjora Palmotića. Uvod i bilješke napisao Ivan Milčetić, Knjižara Dioničke tiskare, Zagreb, 1890., str. 33.

dramskim predstavama,¹⁶ ali, za razliku od njega, on je smiono postavio i tezu o Palmotićevoj *Atalanti* iz 1629. kao prvoj hrvatskoj operi, a pridružuje joj i *Danicu*. Ta je teza postupno osvajala stručnu i znanstvenu muzikološku literaturu historiografskog predznaka. U svojoj studiji »Stara hrvatska muzička nastojanja«¹⁷ iz godine 1925., Širola još ne spominje problematiku vezanu uz navedenu tezu, premda je relevantan Rešetarov članak naveden u literaturi. Dvadesetak godina nakon objavljivanja Rešetarove studije njegova je teza zastupljena u sintetičkim povijesnim pregledima hrvatske glazbe, ali uz dužan oprez. Tako Širola godine 1942. u *Hrvatskoj umjetničkoj glazbi* ističe: »Dr. Rešetar izriče čak i tvrdnju (kurziv S. M. B.), da su se neke Palmotićeve drame pjevale od početka do kraja kao prave opere«.¹⁸ Dvije godine kasnije i Hubert Pettan u *Pregledu poviesti hrvatske glazbe*, koja je, valja imati na umu, funkcionirala kao udžbenik na srednjoj glazbenoj školi Hrvatskoga državnog konzervatorija u Zagrebu, navodi: »Dr. Rešetar tvrdi (kurziv S. M. B.), da su se Palmotićeve drame pjevale poput opera«.¹⁹ I dvadeset godina kasnije Pettan u *Repetitoriju povijesti glazbe*, koji je također bio namijenjen učenicima srednjih glazbenih škola, citira Rešetara kao autora pretpostavke o *Atalanti* kao prvoj hrvatskoj operi, ali upozorava da bi valjalo naći »sigurnije podatke«.²⁰

S druge strane, Josip Andreis u svojoj *Povijesti glazbe*, koja je objavljena godine 1942., kad i Širolina *Hrvatska umjetnička glazba*, uopće ne spominje Rešetara. Međutim, relevantna tematika je prisutna, pa on ističe da »nije isključeno [da] je u sredini, u kojoj su kulturni radnici imali stalno pred očima uzore sa susjedne obale, bilo i glazbenih drama po ugledu na talijanske; u toliko prije, što je poznato, da su Dubrovčani prevodili libreta talijanskih opera«.²¹

Ipak, ni Širola, ni Andreis, a ni Stanislav Stražnicki uopće ne spominju navedenu problematiku u ediciji *Naša domovina*, koja je, kao sintetički prikaz dotadašnjih relevantnih postignuća hrvatskih istraživača na različitim znanstvenim područjima, objavljena 1943. godine.²² Najvjerojatnije je Rešetarova teza ocijenjena nedovoljno vjerodostojnom da bi uopće bila spomenuta u izdanju, osnovna namjera kojega je bila predstaviti identitet onodobne Hrvatske države na respektabilan način.

¹⁶ Usp. i Milan Rešetar, *Djela Marina Držića*, JAZU, Zagreb, 1930., *Stari pisci hrvatski*, knj. VII, CXIV–CXV. Ovdje je i Rešetarova bilješka kojom upućuje na »Jagićev Archiv XXV, str. 285.«

¹⁷ Usp. Božidar Širola, »Stara hrvatska muzička nastojanja«, *Narodna starina*, IV, str. 127–132; Zagreb, 1925.

¹⁸ Božidar Širola, *Hrvatska umjetnička glazba*, str. 13.

¹⁹ Hubert Pettan, *Pregled poviesti hrvatske glazbe*, str. 50.

²⁰ Usp. Hubert Pettan, *Repetitorij povijesti glazbe*, knj. I, Muzička naklada, Zagreb, [1965.], str. 73.

²¹ Josip Andreis, *Povijest glazbe*, Matica hrvatska, Zagreb, 1942., str. 625.

²² Prvi je napisao poglavlje *Kratak pregled hrvatske umjetničke glazbe*, drugi je sastavio *Povijest hrvatske glazbe u tabelama*, a treći je napisao tekst o hrvatskoj operi. Usp. Filip Lukas (ur.), *Naša domovina*, sv. II, Glavni ustaški stan, Zagreb, 1943., str. 739–746, 755–773, 796–808.

Ali, nakon još dvadeset godina i Andreis u *Historijskom razvoju muzičke kulture u Jugoslaviji* preuzima navedenu Rešetarovu tvrdnju i poziva se na ovdje citiranu njegovu studiju.²³ Tijekom četrdeset godina, koliko je dotad prošlo od objavljivanja Rešetarove studije »Stari dubrovački teatar«, povijest dubrovačkog kazališta i njegove sprege s glazbom privukla je pozornost i drugih istraživača.²⁴ Andreis je sada sklon Rešetarovoj tezi, pa ističe da je u Dubrovniku već u XVI. stoljeću bilo »instrumenata, podesnih da ostvare otprilike onakav instrumentalni fond monodijskom pjevanju, kakav kasnije susrećemo u ranim talijanskim operama firentinskih kompozitora i Monteverdija«, te je, štoviše, »stara Hrvatska možda [je] prva zemlja koja je poslije Italije upoznala operu i prihvatila je«. ²⁵ Valja upozoriti da je do zaključka o instrumentariju Andreis došao na temelju sekundarnog izvora, tj. Vetranovićeve tužaljke Držiću, u kojoj glorificira Držićev glazbenički talent spominjući niz glazbala, koja su nakon Držićeve smrti (1567.) ostala »neutješna«. ²⁶ Ali, Andreis je, kao i Pettan, svjestan da je riječ samo o pretpostavkama, jer pravi bi dokaz bio sačuvani notni zapis, a takvoga nema.

Druga polovina XX. stoljeća obilježena je intenziviranim muzikološkim istraživanjima, čemu je znatno pridonijelo osnivanje Historijsko-teoretskog odjela Muzičke akademije u Zagrebu 1948., te poglavito utemeljenje Odjela za muzikologiju i glazbenu publicistiku 1970. Sustavnim i organiziranim istraživanjima na području muzikologije pridonio je i godine 1969. osnovan Muzikološki zavod Muzičke akademije,²⁷ te deset godina kasnije osnovan Zavod za muzikološka istraživanja Istraživačkog centra JAZU (danas Zavod za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU – Odsjek za povijest hrvatske glazbe).²⁸ Ta su istraživanja, kao i ona, također brojna, koja su provedena izvan institucionalnih okvira, sedamdesetih go-

²³ Usp. Josip Andreis – Dragotin Cvetko – Stana Đurić-Klajn, *Historijski razvoj muzičke kulture u Jugoslaviji*, Školska knjiga, Zagreb, 1962., str. 26–28.

²⁴ Andreis navodi sljedeće radove: M. Asić, *Renesansa u Dubrovniku*, *Omladinska pozornica*, VI, str. 457–462; 1950.; I, str. 88–96; 1951.; D. Pavlović, »Melodrama i počeci opere u starom Dubrovniku«, *Zbornik filozofskog fakulteta*, knj. II, str. 243–254; Beograd, 1952.; N. Beritić, »Iz povijesti kazališne i muzičke umjetnosti u Dubrovniku«, *Anali historijskog instituta u Dubrovniku*, II, str. 329–356; Dubrovnik, 1953.

²⁵ Josip Andreis – Dragotin Cvetko – Stana Đurić-Klajn, *Historijski razvoj muzičke kulture u Jugoslaviji*, str. 27.

²⁶ To su sljedeći stihovi: »... plačni su leuti i tužni ostali/nijemi su flauti, i ostali svirali. /Smetal je violune taj čemer nemili,/da slatko ne zvone, kako su zvonili, još - - - išteti nesrećni taj poraz/kordine i korneti da izgube svaki glas,/smuti monikorde i glavočimbale/smete arpi-korde i žice ostale«. Citirano prema Josip Andreis – Dragotin Cvetko – Stana Đurić-Klajn, *Historijski razvoj muzičke kulture u Jugoslaviji*, str. 28.

²⁷ O Zavodu usp. Ivo Supićić, »Muzikološki zavod«, u: *Muzička akademija u Zagrebu 1921.–1981. Spomenica u povodu 60. godišnjice osnutka*, Koraljka Kos (ur.), Muzička akademija u Zagrebu, Zagreb, 1981., str. 81–89.

²⁸ O Zavodu usp. Branko Hećimović, Vjera Katalinić, Ivica Matičević i Tomislav Sabljak (ur.), *Vodič Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, Zagreb, 2001.

dina prošloga stoljeća rezultirala nekim novim spoznajama vezanim za dubrovački teatar XVII. stoljeća.

Uz Mila Asića,²⁹ najopsežnije istraživanje svekolike glazbene povijesti Dubrovnika, pa i glazbene scene, izvršio je Miho Demović i ne dvoumeći se, podržao Rešetarovu tezu o prvim hrvatskim operama. U prilog takvu stavu on je izložio rezultate svoga arhivskoga istraživanja, među kojima su se našla imena skladatelja Marinka Frana Tudiševića i Lamberta Courtoysa mlađeg. Demović je zaključio kako se čini da je upravo za *Arijadnu* glazbu skladao Marinko Frana Tudiševića. Dok, međutim, u ovom slučaju još mogu postojati dvojbe, kad je riječ o Lambertu Courtoysu mlađem i Palmotićevoj *Atalanti*, mjesta dvojbi za njega nema.³⁰ Navodeći kao izvor Demovićevu diplomsku radnju *Razvoj glazbene kulture u Dubrovniku od XI. do XVIII. stoljeća* iz 1970. godine, Josip Andreis je u svoju *Povijest glazbe* uvrstio i neke Demovićeve podatke, ali je suzdržano zaključio da »bi – ukoliko su sve pretpostavke točne – Cortois mogao biti skladatelj prve hrvatske opere«. ³¹ Istim podacima, sada već u objavljenom obliku,³² poslužio se i Lovro Županović u svojim *Stoljećima hrvatske glazbe*, te je, za razliku od Andreisa, posve izravno podupro ideju o *Atalanti* kao prvoj hrvatskoj operi, ali više ne spominjući Rešetara. Međutim, upravo je uvrštavanje ovih podataka u glazbenohistoriografsku sintezu potaknulo književnog povjesničara Slobodana Prosperova Novaka na kritički napis objavljen 1980. u *Oku*.³³ On, ponajprije zamjera Demoviću da se ponaša kao da »o hrvatskoj baroknoj drami sve znanje stoji u radovima Milana Rešetara koji je umro prije gotovo pola stoljeća, ili Mirka Deanovića, koji je svoja istraživanja na tom polju obavljao prije više od pola stoljeća«, pa ističe da »na ovu nemilu epizodu najviše treba reagirati u trenutku kada je ozbiljni istraživači hrvatske glazbene prošlosti, muzikolozi golema iskustva, prihvate u svojim sintetskim radovima i kada je samozadovoljno stanu ponavljati«. Svojim argumentima iznesenim u 12 točaka Demović je, dakako, odgovorio i (o)branio svoja stajališta.³⁴ Valja također napomenuti da se Slobodan P. Novak već u godinu dana ranije objavljenom knjizi *Vučistran i dubrovačka tragikomedijska oštro suprotstavio bilo kakvoj mogućnosti opernoga stvaralaštva ili izvedbe u onodobnom Dubrovniku*. »Pavlovićev prikaz o počecima opere i melodrame u Dubrovniku danas je

²⁹ Njegova se ostavština čuva u Zavodu za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU – Odsjek za povijest hrvatske glazbe.

³⁰ O tome usp. Miho Demović, *Glazba i glazbenici u Dubrovačkoj republici od početka XI. do polovine XVII. stoljeća*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1981., str. 160–167.

³¹ Josip Andreis, *Povijest glazbe*. Knjiga 4 – *Povijest hrvatske glazbe*, Liber–Mladost, Zagreb, 1974., str. 69. Pretisak Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1989.

³² Usp. Miho Demović, »Palmotićevo *Atalanta* prva je poznata hrvatska opera«, *Marulić*, 1, str. 35–56; Split, 1975.

³³ Slobodan P. Novak, »Naša prva (ne)poznata opera!?!«, *Oku*, 227, str. 20; Zagreb, 1980.

³⁴ Usp. Miho Demović, »*Atalanta* je prva naša 'gluha' opera«, *Oku*, 232, str. 21; Zagreb, 1980.

posve zastario,³⁵ jer on uglavnom s obzirom na recepciju uvažava melodramu firentinske provenijencije. Do takvog stava Pavlović dolazi čitajući poglavito Angela Solertija i Josipa Andreisa³⁶ koji, prvi jer je svoje knjige napisao prije mnogo godina, a drugi jer je isključivo glazbeni historik, ne mogu nuditi rješenja za hrvatsku dramsku književnost.«³⁷ Ovdje međutim valja upozoriti na sljedeće: Josip Andreis nije isključivo glazbeni historik. Štoviše, on je diplomirao romanistiku na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Nadalje bi se, analogno navedenoj tvrdnji da je Andreis samo glazbeni historik, (što, uostalom, nije točno), pa da stoga ne može nuditi rješenja za hrvatsku dramsku književnost, moglo osporiti i pravo Slobodanu P. Novaku (glazbeno obrazovanje kojeg je, usput budi rečeno, nepoznato), da nudi rješenja za hrvatsku povijest glazbe. Usto, govoreći o prijevodima talijanskih libreta, Novak nejasno zaključuje da su ti prijevodi namijenjeni »bilo čitanju, bilo igranju, ali redovito uz nefunkcionalnu glazbu«. ³⁸ Naime, u scenskom djelu, glazbe ili ima, ili nema. Ali, ako je ima kao glazbe za scenu bilo koje vrste, od scenske do operne, onda je ona uvijek funkcionalna.

Teza o utjecaju talijanske libretistike na razvoj dubrovačke tragikomedije, koju razvija Slobodan P. Novak, imala je odjeka i u glazbenohistoriografskoj literaturi. U tom smislu valja izdvojiti radove Ennija Stipčevića: *Hrvatska glazbena kultura 17. stoljeća* i *Hrvatska glazba. Povijest hrvatske glazbe do 20. stoljeća*.³⁹ Uopće više ne spominjući Rešetara, Stipčević zaključuje: »Bogati scenski izraz Palmotićevih dramskih djela bio je inspiriran tekovinama talijanskog opernog spektakla, o čemu svjedoče bilješke kao što su 'musica' (na rukopisu *Atalante*) i 'opera' (na rukopisu *Danice*). Ni-

³⁵ Na ovom mjestu nalazi se bilješka u kojoj Novak upućuje na: Dragoljub Pavlović, »Melodrama i počeci opere u starom Dubrovniku«, *Zbornik Filozofskog fakulteta*, II, str. 243–245; Beograd, 1952. Isti rad u knjizi *Starija jugoslavenska književnost*. Priredio za štampu dr. Miroslav Pantić, Naučna knjiga, Beograd, 1971., str. 205 i dalje; Vidi i P. Pavličić, »Problem žanra u hrvatskoj baroknoj književnosti«... n. dj., str. 457–459.

³⁶ Na ovom mjestu nalazi se bilješka u kojoj Novak upućuje na: A. Solerti, *Gli Albori dei melodrama* 1–3, Palermo, 1904.; J. Andreis, *Historija muzike*, I, Zagreb, 1951., str. 207 i dalje; Angelo Solerti (1865.–1907.), bio je prvi znanstveni proučavatelj talijanskih melodrama.

³⁷ Slobodan Prosperov Novak, *Vučistrah i dubrovačka tragikomedija*, Književni krug, Split, 1979., str. 96. Od teze da je *Atalanta* prva hrvatska poznata opera ogradili su se i Nikola Batušić (usp. *Povijest hrvatskoga kazališta*, Školska knjiga, Zagreb, 1978., str. 92–93.) i Franjo Švelec (usp. »Tragikomički i komički teatar u Dubrovniku XVII. stoljeća«, *Zadarska revija*, 5/6, str. 387–411; Zadar, 1989.).

³⁸ Slobodan Prosperov Novak, *Vučistrah i dubrovačka tragikomedija*, 99.

³⁹ Usp. Ennio Stipčević, *Hrvatska glazbena kultura 17. stoljeća*, Književni krug, Split, 1992., str. 30–42; *Hrvatska glazba. Povijest hrvatske glazbe do 20. stoljeća*, Školska knjiga, Zagreb, 1997., str. 106–110; također usp. Stipčevićeve tekstove: »Uz prvo poglavlje hrvatske libretistike. Nekoliko načelnih napomena«, u: *Krležini dani u Osijeku 2001. Hrvatska dramska književnost i kazalište – inventura milenija: Drugi dio*, Branko Hećimović (ur.), Zavod za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Odsjek za povijest hrvatskog kazališta – Hrvatsko narodno kazalište u Osijeku – Pedagoški fakultet u Osijeku, Zagreb – Osijek, 2002., str. 39–44; »Umjesto pogovora, ili uz prvo poglavlje hrvatske opere«, *Kolo*, 1, str. 282–289; Zagreb, 2002.

kada, međutim, Palmotić nije napisao libreto, tj. dramski tekst kojemu bi bila prvotna funkcija da posluži kao tekstovna podloga za glazbeno-scensko djelo. Stoga Palmotićev kazališni izraz nije moguće poistovjetiti sa talijanskim opernim spektaklom. Primović, Gundulić i naročito Palmotić stvorili su model hrvatske barokne tragikomedije i melodrame, a ujedno su ostvarili jednu od najzanimljivijih opernih recepcija u Evropi: oni su naime reducirali talijanski operni spektakl na gotovo isključivo tekstovnu fakturu.⁴⁰

Naposljetku istaknimo da Milan Rešetar i nije bio prvi koji je upozorio na mogućnost nastanka i izvedbe opere u Dubrovniku u XVII. stoljeću. Ali, bio je prvi, koji je tom tezom privukao pozornost i inaugurirao daljnja istraživanja i interpretacije. Naime, još je davne godine 1892. Franjo Kuhač, utemeljitelj hrvatske muzikologije u najširem smislu, napisao, bez navođenja ikakvih izvora, doslovno sljedeće: »Od društava 'Izpraznih', 'Orlovâ', 'Razbornih' i 'Smetenih' osobito je važno ovo posljednje, jer je ono bilo ročište – *Collegium musicum* – glasbenih umjetnika i pjevača. Članovi društva 'Smetenih' između ostaloga izveli su operu 'Captislavu', koju je Gjono Palmotić spjevao i uglasbio, i to dva puta, najprije 15. veljače 1652., zatim po drugi put god. 1692.«⁴¹

Kako god bilo, takav Rešetarov interes uklapa se u ocjenu što je o njemu dao Albert Haler. »Iako je Rešetar bio čisti filolog,« kako Haler ističe, »njegovi radovi nisu suhoparni, nego su prodahnuti toplinom čovjeka zaljubljena u svoj rodni grad i u sve, što se na njega odnosilo. I uslied ove duhovne topline on nije bio intranzigentan prema kvalitetnom ocjenjivanju djela starije književnosti, te je širokogrudno priznavao i metode, koje su prelazile uzki okvir čiste filologije.«⁴² Kasnija su muzikološka i teatrološka istraživanja potvrdila da je u tim scenskim uprizorenjima glazbe bilo. Pitanje oko kojega se »lome koplja« jest je li moguće govoriti o operi ili samo o melodrami i tragikomediji. Budući da prva djela koja se drže operama nisu bila scenski i glazbeno raskošna kako su to postala tijekom XVII. stoljeća, kada se vokalni virtuoze razvija do besmisla,⁴³ složila bih se s

⁴⁰ Ennio Stipčević, *Hrvatska glazbena kultura 17. stoljeća*, str. 39–40.

⁴¹ Franjo Kuhač, »Glasba«, u: *Dalmacija. Iz djela Austro-Ugarska monarhija Opisana i Ilustrovana*, Prievod s njemačkoga, sa sto i četrnaest slika, Naklada međunarodne knjižare F. Maršića, Spljet, 1892., str. 267. Tvrdnju o hrvatskoj operi *Captislavi* za koju je tekst i glazbu napisao Palmotić Kuhač je naveo i u svojem glasovitu, tek 1994. godine tiskom objavljenom Historijskom uvodu *Ilirskim glazbenicima*. Te je godine uz pretisak izdanja *Ilirskih glazbenika* iz 1893. objavljeno i kritičko izdanje toga teksta, što ga je priredio Lovro Županović, a objavila Hrvatska sveučilišna naklada u Zagrebu. (o Palmotiću usp. str. XXVI–XXVII)

⁴² Albert Haler, *Novija dubrovačka književnost*, Hrvatski izdavački bibliografski zavod, Zagreb, 1944., str. 308.

⁴³ Prvom operom drži se djelo *Dafne*, za koje je glazbu napisao Jacopo Peri (1561.–1633.), a tekst Ottavio Rinuccini, te koje je izvedeno prvi put 1597. ili 1598. godine u Firenzi. Nažalost, očuvana su samo dva glazbena fragmenta. Drugo djelo istog autorskog tandema, opera *Euridice* iz 1600. godine, predstavlja prvo u potpunosti očuvano operno djelo, a u njezinu predgovoru J. Peri iznosi osnovne smjernice novog odnosa između teksta i glazbe, koji je poznat

mišljenjem Lovre Županovića, koji se s pravom pita: »Jer kako drukčije shvatiti dosad često navodeni podatak s rukopisa *Atalante* Junija Palmotića – izvedene 1629. godine – koji glasi: ‘Muzika koju učiniše družina Isprazni’ odnosno termin ‘opera od Danice’ za istoimeno djelo istog autora (izvedeno 1644.) – ako ne kao dokaz da su ta djela bila izvedena bar na način Perijeve *Dafne*?«⁴⁴ Evidentno je, naime, da je snaga za takvu izvedbu u Dubrovniku bilo. Naposljetku, uvjerenja sam da ni o ovoj tematici, kako to uostalom u znanosti uvijek biva, nije sve istraženo, otkriveno i rečeno. U okvirima budućih muzikoloških arhivskih istraživanja valja se nadati ne samo otkrićima novih sekundarnih izvora, već i onih primarnih, dakle notnih zapisa, jer glazbe je na dubrovačkim pozornicama u XVII. stoljeću, na ovaj ili na onaj način, ipak bilo.

Literatura:

1. Josip Andreis, *Povijest glazbe*, Matica hrvatska, Zagreb, 1942.
2. Josip Andreis, Dragotin Cvetko i Stana Đurić-Klajn, *Historijski razvoj muzičke kulture u Jugoslaviji*, Školska knjiga, Zagreb, 1962.
3. Josip Andreis, *Povijest glazbe*. Knjiga 4 – *Povijest hrvatske glazbe*, Liber–Mladost, Zagreb, 1974, 69. Pretisak Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1989.
4. Milo Asić, »Renesansa u Dubrovniku«, *Omladinska pozornica*, VI, str. 457–462; 1950.; I, str. 88–96; 1951.
5. Nikola Batušić, *Povijest hrvatskoga kazališta*, Školska knjiga, Zagreb, 1978.
6. Nada Beritić, »Iz povijesti kazališne i muzičke umjetnosti u Dubrovniku«, *Analitički historijski institut u Dubrovniku*, II, str. 329–356; Dubrovnik, 1953.
7. Petar Zdravko Blajić, *Giulio Bajamonti Musicista*, doktorska disertacija, rukopis, Roma, 1978.
8. Ivan Bošković, *Popis skladbi Julija Bajamontija iz Glazbenog arhiva splitske stolnice*, I, rukopis, Split, 1977.
9. Bojan Bujčić, »Pastorale o melodramma? Le traduzioni Croate di ‘Euridice’ e ‘Arianna’ per le scene di Dubrovnik«, *Musica e storia*, 2, str. 477–499; 1998.
10. Miho Demović, »Palmotićeve Atalanta prva je poznata hrvatska opera«, *Marulić*, 1, str. 35–56; Split, 1975.
11. Miho Demović, »Atalanta« je prva naša »gluha« opera, *Oko*, 232, str. 21; Zagreb, 1980.

kao *recitar cantando*, tj. recitirati pjevajući. Taj princip proizlazi iz uvjerenja da glazbom valja potencirati glazbene elemente sadržane u samoj riječi. Baš je Rinuccinijeva *Euridice* bio prvi operni libreto preveden u Dubrovniku. Prepjevaog ga je i 1617. godine objavio u Veneciji Paskoje Primović, a dubrovački su amateri *Euridice* izvodili samo desetak godina poslije talijanske praiizvedbe.

⁴⁴ Lovro Županović, *Stoljeća hrvatske glazbe*, str. 114.

12. Miho Demović, *Glazba i glazbenici u Dubrovačkoj republici od početka XI. do polovine XVII. stoljeća*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1981.
13. Miljenko Grgić, »Tragom baštine Julija Bajamontija (1744.–1800.)«, *Mogućnosti*, 7/8, str. 793–817; Split, 1990.
14. Albert Haler, *Novija dubrovačka književnost*, Hrvatski izdavački bibliografski zavod, Zagreb, 1944.
15. Branko Hećimović, Vjera Katalinić, Ivica Matičević i Tomislav Sabljak (ur.), *Vodič Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, Zagreb, 2001.
16. Marija Janaček-Buljan, »Iz neobjavljenih spisa Franje Kuhača«, *Prilozi za povijest hrvatske glazbe*, Magistarski rad, rukopis, Zagreb, 1982.
17. Nikica Kolumbić, »Gundulićeve rane drame i formiranje njegove pjesničke ličnosti«, *Dani hvarskog kazališta, XVII. stoljeće*, Čakavski sabor, Split, 1977., str. 51–76.
18. Franjo Š. Kuhač, »Glasba«, u: *Dalmacija. Iz djela Austro-Ugarska monarhija Opisana i Ilustrovana*, Prievod s njemačkoga, sa sto i četrnaest slika, Naklada međunarodne knjižare F. Maršića, Spljet, 1892., str. 263–272.
19. Franjo Š. Kuhač, »Ilirski glazbenici«, *Prilozi za povijest hrvatskoga preporoda*, Priredio i bilješke te pogovor napisao Lovro Županović, Pretisak iz 1893., Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1994.
20. Ivan Kukuljević Sakcinski, *Slovník umjetnikah Jugoslavenških*, 1858.–1860.
21. Maria Rita Leto, *Milan Rešetar*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta, Zagreb, 1989., str. 40–41.
22. Filip Lukas (ur.), *Naša domovina*, sv. II, Glavni ustaški stan, Zagreb, 1943.
23. Šime Ljubić, *Dizionario biografico degli nomini illustri della Dalmazia*, Vienna-Zara, 1856.
24. Sanja Majer-Bobetko, »Glazbeno-publicistički i muzikološki opus Ivana Milčetića«, u: *Zbornik o Ivanu Milčetiću književnom povjesničaru, filologu i etnologu*. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa Varaždin – Malinska, 19.–20. travnja 2001., Varaždin, 16. studenoga 2001., Tihomil Maštrović (ur.), Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2002., str. 337–340.
25. Ivan Milčetić, *Pavlimir*. Drama Gjona Gjora Palmotića. Uvod i bilješke napisao Ivan Milčetić, Knjižara Dioničke tiskare, Zagreb, 1890.
26. Ivan Milčetić, »Dr. Julije Bajamonti i njegova djela«, *Rad JAZU*, knj. 192, str. 97–250; 1912.
27. Slobodan Prosperov Novak, *Vučistrah i dubrovačka tragikomedija*, Književni krug, Split, 1979.
28. Slobodan P. Novak, »Naša prva (ne)poznata opera!?,« *Oko*, 227, str. 20; Zagreb, 1980.
29. Dragoljub Pavlović, »Melodrama i počeci opere u starom Dubrovniku«, *Zbornik filozofskog fakulteta*, knj. II, str. 243–254; Beograd, 1952.

30. Hubert Pettan, *Pregled povijesti hrvatske glasbe*, Logor Hrvatskog državnog konzervatorija, Zagreb, 1944.
31. Hubert Pettan, *Repetitorij povijesti glazbe, prva knjiga*, Muzička naklada, Zagreb, [1965.].
32. Milan Rešetar, »Stari dubrovački teatar«, *Narodna starina*, I; Zagreb, 1922.
33. Milan Rešetar, *Djela Marina Držića, Stari pisci hrvatski*, knj. VII, JAZU, Zagreb, 1930.
34. Ennio Stipčević, L' »Euridice« a Dubrovnik (Ragusa): una rilettura accademica, u: *Atti del Seminario di Studi su Il teatro musicale del rinascimento e del barocco tra Venezia, Regione Giulia e Dalmazia: idee accademiche a confronto*, Circolo della cultura e delle arti Regione autonoma Friuli-Venezia Giulia, Comunità de lavoro Alpe-Adria, Trieste, 1991., str. 15–20.
35. Ennio Stipčević, *Hrvatska glazbena kultura 17. stoljeća*, Književni krug, Split, 1992.
36. Ennio Stipčević, *Hrvatska glazba. Povijest hrvatske glazbe do 20. stoljeća*, Školska knjiga, Zagreb, 1997.
37. Ennio Stipčević, »Uz prvo poglavlje hrvatske libretistike. Nekoliko načelnih napomena«, u: *Krležini dani u Osijeku 2001. Hrvatska dramska književnost i kazalište – inventura milenija: Drugi dio*, Branko Hećimović (ur.), Zavod za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Odsjek za povijest hrvatskog kazališta – Hrvatsko narodno kazalište u Osijeku – Pedagoški fakultet u Osijeku, Zagreb – Osijek, 2002., str. 39–44.
38. Ennio Stipčević, »Umjesto pogovora, ili uz prvo poglavlje hrvatske opere«, *Kolo*, 1, str. 282–289; Zagreb, 2002.
39. Ivo Supičić, »Muzikološki zavod«, u: *Muzička akademija u Zagrebu 1921.–1981. Spomenica u povodu 60. godišnjice osnutka*, Koraljka Kos (ur.), Muzička akademija u Zagrebu, Zagreb, 1981., str. 81–89.
40. Božidar Širola, *Pregled povijesti hrvatske muzike*, Edition Rirop, Zagreb, 1922.
41. Božidar Širola, Stara hrvatska muzička nastojanja, *Narodna starina*, IV; Zagreb, 1925.
42. Božidar Širola, *Hrvatska narodna glazba*, Matica hrvatska, Zagreb, 1940.
43. Božidar Širola, *Hrvatska umjetnička glazba*, Matica hrvatska, Zagreb, 1942.
44. Franjo Švelec, »Tragikomički i komički teatar u Dubrovniku XVII. stoljeća«, *Zadarska revija*, 5/6, str. 387–411; Zadar, 1989.
45. Stanislav Tuksar, *Hrvatski renesansni teoretičari glazbe*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1978.
46. Stanislav Tuksar, Glazbeni arhiv splitske stolne crkve sv. Dujma. Izvještaj o sređivanju i katalogiziranju izvršenom u razdoblju od 1973. do 1975. godine, *Arti musices*, 8, 2, str. 171–198; Zagreb, 1977.
47. Ana Urukalo, *Dr. Julije Bajamonti i njegov rad na području muzičke umjetnosti*, diplomski rad, rukopis, Zagreb, 1954.

48. Lovro Županović, *Stoljeća hrvatske glazbe*, Školska knjiga, Zagreb, 1980.
49. Lovro Županović, *Hrvatski pisci između riječi i tona*, Matica hrvatska, Zagreb, 2001.

ULOGA MILANA REŠETARA U HRVATSKOJ GLAZBENOJ HISTORIOGRAFIJI

Sažetak

Od početaka razvoja hrvatske glazbene historiografije kao znanstvene discipline u XIX. stoljeću pa sve do sredine XX. stoljeća zamjetni su prilozi književnih povjesničara, koji su se tijekom svojih istraživanja susretali i s glazbenom problematikom. Među njima istaknuta uloga pripada i Milanu Rešetaru, premda njegovi prilozi glazbeno-historiografske provenijencije nisu brojni. Za hrvatsku glazbenu historiografiju od iznimne su važnosti dva takva priloga: njegov popis skladbi Julija Bajamontija iz 1887., što je uopće prvi popis Bajamontijevih skladbi, i njegov članak »Stari dubrovački teatar« iz godine 1922., u kojemu je inaugurirao tezu o prvim hrvatskim operama u XVII. stoljeću u Dubrovniku. U ovom se tekstu prati recepcija Rešetarovih priloga u hrvatskoj glazbenoj historiografiji od Božidara Širole, Huberta Pettana i Josipa Andreisa do Lovre Županovića, Mihe Demovića i Ennija Stipčevića.

DIE ROLLE MILAN REŠETARS IN DER KROATISCHEN MUSIKALISCHEN HISTORIOGRAPHIE

Zusammenfassung

Seit dem Beginn der Entwicklung der kroatischen musikalischen Historiographie als Wissenschaftsdisziplin im 19. Jahrhundert bis zur Mitte des 20. Jahrhunderts spielen die Arbeiten der Literaturhistoriker eine bedeutende Rolle, weil sie sich im Rahmen ihrer wissenschaftlichen Untersuchungen auch mit musikalischen Fragen beschäftigt haben. Unter diesen Wissenschaftlern gebührt Milan Rešetar eine besondere Stellung, obwohl seine Abhandlungen musikalisch-historiographischer Art nicht zahlreich waren. Zwei seiner Arbeiten sind für die kroatische musikalische Historiographie von herausragender Bedeutung: die Auflistung der Kompositionen von Julij Bajamonti aus dem Jahr 1887, was die erste Auflistung der Werke dieses Komponisten überhaupt gewesen ist, und sein Artikel »Das alte Dubrovniker Theater« aus dem Jahr 1922, wo er seine Thesen über die ersten kroatischen Opern aus dem 17. Jahrhundert in Dubrovnik erörtert. In unserer Arbeit wird die Rezeption von Rešetar's Beiträgen zu der kroatischen musikalischen Historiographie verfolgt und zwar von Božidar Širola, Hubert Pettan und Josip Andreis, bis hin zu Lovro Županović, Miha Demović und Ennij Stipčević.

Gorana Doliner

Prinos Milana Rešetara hrvatskim muzikološkim temama i usporedba s istovrsnim priložima Josipa Vajsa

Izvorni znanstveni članak
UDK 78 (497.5) (091)

U poznatoj raznovrsnoj znanstvenoj djelatnosti Milana Rešetara nekoliko je područja privlačno istraživačima glazbene povijesti. Temeljna muzikološka literatura spominje rad Milana Rešetara, odnosno njegove navode, npr. o dramama Junija Palmotića. Na prvom mjestu valja spomenuti temeljne povijesti glazbe, kako starije,¹ tako novije.²

Pored teme kojom se želi osvjetliti problematika dubrovačkoga kazališta i glazbe, a koja je u pogledu važnosti prinosa Milana Rešetara muzikološkim temama najvažnija i najkompletnija, ujedno najintragantnija,³ taj bi segment u mojem prilogu bio samo naznačen u suglasju s ukupnim Rešetarovim prinosom. U naslovljenome radu žele se sagledati ostala područja poput istraživanja lekcionara, dijalekata i s tim u vezi terenski rad. Premda je poznato da je Milan Rešetar sudjelovao u organiziranom fonogramskom snimanju u organizaciji bečkog Phonogramm Archiva,⁴ odnosno, pri tom je radu snimao i glazbu, čak je i sam pjevao, važno je napomenuti da je u tijeku postupak izradbe zvučnih i mikrofilmskih kopija za arhiviranje u Zagrebu.⁵

Upozorit ću ipak na neke pojedinosti s obzirom da mogu izmicati pažljivom oku kada se usmjerava na glavni zadatak, a dramska se djela, odnosno komedije, po prirodi svoje književne vrste povezuju s glazbom. Ukoliko je samo riječ o komediografskim djelima XVII. st. (poslije Armina Pavića 1871., Pavla Popovića 1910., Petra Karlića 1915. i 1921.) prinos je Milana Rešetara (1922.) zaokružio ta prva znanstvena nastojanja. Tako i

¹ Usp. Širola, 1922.: 73., u vezi s popisom djela J. Bajamontija.

² Usp. Andreis, 1974.: 68. i bilješki br. 1 gdje se govori o glazbi uz djela J. Palmotića; isto u Andreis 1982.

³ U ovom zborniku obradila ju je Sanja Majer Bobetko.

⁴ U ovom zborniku to je područje obradila Gerda Lechleitner.

⁵ Vidjeti starije podatke u izvješćima objavljenim u časopisu *Narodna umjetnost*. U novije vrijeme (2004.; 2005.; a i ranije) Grozdana Marošević pristupa organizaciji suvremenog obrađivanja snimljene građe. Godine 1987. istraživala sam u PhA i dobila presnimku tonskih zapisa koji su me uže zanimali. Među njima je i jedan Milana Rešetara.

tzv. Pirna drama,⁶ svadbena igra iz *Ranjinina zbornika*, prema Rešetarovom radu zapravo prijevod talijanske drame *Fior di Delia* napuljskog pjesnika Antonia Ricca, tiskana 1514. (zapravo preradba jedne slične scene objavljene u Veneciji 1507. g.), izlaže nešto glazbeno. Ples. »Hrvatski prijevod drame i u tekstu i u didaskalijama ima dosta odstupanja od talijanskog originala. Osim mitoloških lica (...) u drami sudjeluje i dvoje zaljubljenih (...) poslije toga mladi par će zaplesati i time će ovaj dramolet završiti. (...) Ljubavni zaplet, petrarkističko-pastoralna frazeologija, upletanje mitoloških bića i sretan završetak posebno naglašen u plesu podsjeća na poznate ugođaje i završetke pastirskih ekloga koje će uskoro ovladati dubrovačkom renesansnom pozornicom.

Pastorala je u Dubrovniku u XVI. stoljeću znatnim dijelom i prigodnom alegorijom i prigodnim izvođenjem bila povezana uz pir, pa se i u tom pogledu ova »pirna drama« iz *Ranjinina zbornika*, obrađujući motiv »sjednjenja« u ljubavi i blagoslova »bogova«, može spomenuti u trenutku kad je riječ o počecima hrvatske pastorale.⁷ S tim u vezi valja se prisjetiti rada Ivana Cavallinija o dubrovačkoj pastorali i njegova ranoga uočavanja vrijednosti Rešetarovih istraživanja Držićevih djela, napose glazbenih elemenata u njima (Cavallini, 2000.: 417–454).⁸ Brojni su proglažbeni primjeri kod Držića (dipli, svireći, sviriti, tance, popievke spievati, tance izvodit, tanac vode, s tancom odhode, poju, kanta turski, itd.) premda Rešetar piše da se od Držića još više moglo očekivati jer »je bio tako vješt muzikaš«.⁹

U radu na lekcionarima valja istaknuti *Zadarski i Račinin lekcionar* (Rešetar, 1894.), *Primorske lekcionare XV. vijeka* (Rešetar, 1898.), *Bernardinov lekcionar* i njegove dubrovačke prijepise (Rešetar, 1933.) i dr.

Unatoč činjenici da je primarni znanstveni rad na osnovnoj građi izvora najvrjedniji za osvjetljavanje njegova sadržaja, Rešetar je, vidjet će se, pružio i interdisciplinarni prinos. Isto tako istraživači drugih struka nalaze ponešto za svoj predmet. Najprivlačnije okolnosti nalazim kada se podatci i usporedbe pojavljuju u radovima kakva je studija Jerka Bezića o glagoljaškom pjevanju u zadarskom području (Bezić, 1973.), dakle u primjerima, osobito vrijednim, muzikološko/etnomuzikološkog usmjerenja. Bezić ističe god. 1495. kada u Veneciji izlazi najstariji tiskani hrvatski lekcionar, franjevca Bernardina Splićanina koji donosi poslanice, evanđelja, prefacije, proročanstva na Veliku subotu, različite blagoslove (na Veliku subotu), Prijekore (Improperia – Puče moj) i mrtvačku sekvencu *Sudac gnivan hoće priti*. Služio se djelom Bernardina Splićanina prema izdanju Maretića (Ma-

⁶ »Anonimna Pirna drama, to je Držićeva Venere bez Vlaha, to je Grižula bez Grižule, to je sinteza, najava i skraćeno izdanje Zlatarićeva Ljubomira.« Novak-Lisac, 1984.: 12.

⁷ Bogišić, Rafo, *Hrvatska pastorala*, Zavod za znanost o književnosti, Filozofski fakultet, Zagreb, 1989., str. 38 i 39.

⁸ Cavallinijev članak uskoro izlazi u časopisu *Arti musices*, u prijevodu koji je i terminološki prilagođen hrvatskome jeziku.

⁹ Rešetar, 1930.: CXIV.

retić, 1885.), ali uzima u obzir i rukopisne lekcionare koji su stariji: *Zadarski lekcionar* (sredina XV. st.) kao i nešto mlađi lekcionar Nikše Ranjine (1508./1509.) i utvrđuje da ti stariji »nemaju mrtvačke sekvence niti Prije-kora (Puče moj)« (Bezić, 1973.: 150). Istina, Bezić Rešetara navodi prema radu Dragutina Kniewalda (Kniewald, 1964.) i raspravlja o živom jeziku a posebno raspravlja o navedenoj sekvenci za mrtve.

Kako je *Zadarski lekcionar* posebna vrijednost s obzirom na uključene notne primjere, ovo je povezivanje u znaku upozorenja na te podatke. Naime, original rukopisa Zadarskog lekcionara nalazi se u Beču (evangelium croaticae, NB, sign: Suppl. 3422) pa je Rešetarovo objavljivanje tim dragocjenije.¹⁰

»Bernardinov lekcionar bio je namijenjen onim gradovima i mjestima u kojim se misa služila latinskim jezikom. Od dotadašnjih lekcionara Bernardinov je najdalje pošao u prilagodavanju teksta tadašnjem živom hrvatskom jeziku. Stoga je naišao i na veoma dobar prijem. U XVI. stoljeću doživio je i drugo i treće izdanje g. 1543. i 1586. Treće izdanje priredio je i izdao Trogiranin Marko Andriolić s naslovom 'Pistule i evanđelja po sve godišće hrvatskim jezikom stumačena ...' Ističem taj naziv, jer se on u mnogim izdanjima Bandulavićevih 'Pištola i evangelija ...' (I. izd. g. 1613.) zadržao sve do godine 1857. Dakako da je gotovo svako novo izdanje u tekst Bernardinove redakcije unijelo poneku promjenu zbog stalnog razvoja živog hrvatskog jezika.«¹¹ Ovaj je citat samo mali dio iscrpnog i do najmanjih detalja razrađenog pristupa Jerka Bezića. Promatranje varijantnosti leksika na temelju tiskanih »oslonaca« pa sve do navedenog priručnika iz 1857. doista je korisno i potpora je »novim tekstovima« s obzirom da nastaju dešifriranjem glagoljaškog pjevanja: izravnim zapisivanjem na terenu usmeno očuvane tradicije i transkribiranjem magnetofonskih snimaka, a ti su u glavnini sačuvani tek od sredine XX. stoljeća. Originalni notni zapisi iz rukopisa samo su još jedna potvrda suživota s latinskim, ne samo hrvatskim latiničkim, priručnicima.¹²

Istražujući govore, 1897., 1898., 1901., 1907., 1911., osobito vrijedne pažnje s obzirom na pionirsko eksperimentiranje s fonogramom (vidjeti ovdje radove Gerde Lechleitner, Radoslava Katičića, Gerharda Newekłowskoga, Andreje Sapunar), Rešetar je potvrdio mnogostranost istraživačkih pristupa i nadasve temeljitost pristupa izvorima, jednu od glavnih odlika njegova istraživačkog rada, npr. književnih opusa ili općenito u tekstološkim studijama. Višekratno je istražio veliki teren. npr. *Slavenske kolonije u Italiji* (1908.), *Das Volkslied im Süden der Monarchie. Dalmatien und das österr.*

¹⁰ Usp. reproducirani notni zapis (Rešetar, 1894.: 87). Šteta da najnovije izdanje, inače izuzetno vrijedno po mnogim novim prinosima, ne donosi te notne zapise. Usp. Malić, 2004.

¹¹ Usp. Bezić, 1973.: 150. Usp. Bezić, 2004.; Doliner, 2004.

¹² Na primjer, poznati hrvatski latinički tzv. *Korčulanski evanđelistar* uvezan je zajedno s latinskim misalom (s notnim primjerima). Opisao ga je Radić u *Glasniku zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*. Usp. Radić, 1890.

Küstenland (1911.) i ostale varijante sličnih poduhvata. Dio tih materijala nalazi se i u obliku presnimaka zvučne građe (pored ostaloga, Rešetar, M., Kazivanja u Aquavivi-Collecroce, 1907.; presnimci-mikrofilma iz Phonogramm Archiva u Beču; u Institutu za etnologiju i folkloristiku, mikrofilm 5).

Podsjećam na sjajnu studiju Petra Šimunovića »Šklavunske naseobine u južnoj Italiji i naša prva zapisana bugarščica« (Šimunović, 1984.) u kojoj se značajno oslonio na prethodni Rešetarov rad i kojom je dokazao (pritom oborio Pantićeve navode) pripadnost bugarščice.

Koliko god je istraživanje tradicije moliških Hrvata nastanjenih u Italiji već dugo zanimljiva i izazovna tema, glazbenih priloga je malo. U jednom od njih vrijednom tim više jer je objavljen s notnim zapisima i jer pripada rijetkim tekstovima o glazbenom folkloru, Riharda Orela, spominje se i Rešetarov rad.¹³ Premda Orel, razumljivo s obzirom na godine njegovoga objavljivanja u časopisu koji je tiskan u Beogradu 1957. g., naslovljava članak s »Muzički folklor u srpskohrvatskim naseobinama južne Italije«, i premda u uvodnom dijelu članka bezlično određuje nacionalnu pripadnost (sintagma: »manje etničke skupine«, »svoje duhovne vrednote«, »više skupina stanovništva«, »slavenski jezik«), on zna točno o čemu piše, ujedno donosi određene povijesne podatke, tako da se zapravo jasno određuje spram suosjećanja s »tim otkinutim grančicama hrvatskog naroda« (Orel, 1957.: 110). Rešetara samo spominje (navodeći njegov rad iz 1907.), u vezi žaljenja samoga Rešetara zbog nedostatnog istraživanja glazbenog folklor. »Ipak je sam snimio nekoliko napeva na fonografske ploče, ali prelazeći iz jednog kraja u drugi, sve mu se to porazbijalo«.¹⁴

Rešetaru se priznaju i glazbene sposobnosti u radu. Tako se ističe njegova pouzdanost kod određivanja akcenata i analize starijih i novijih govora osobito u odnosu na akcente »jer njegovo muzikalno i izvježbano uho dobro razlikuje i najmanje nijanse melodije glasa« (Deanović, 1949.: 347).

Rešetar se, poput Josipa Vajsa, za kojega je poznato da je uključio notnu građu kao dio svojega znanstvenoga i stručnog interesa, pridružio onim, ne tako rijetkim, slavistima i književnim povjesničarima, koji su svojim radom dali prilog hrvatskoj glazbenoj historiografiji. Uvrštenje notiranog primjera u izdanje *Zadarskog lekcionara* (Rešetar, 1894.) i Rešetarovo izuzetno angažiranje u raspravama o ulozi glazbe u dubrovačkim dramskim djelima može, između ostaloga, dopuniti sudjelovanje u raspravama u glazbenom časopisu *Sveta Cecilija*.¹⁵ S tim kratkim ali plodnim prilogom, potvrđuje se njegov usklađeni odnos spram sluha za glazbenost tema kojima se bavi. Ostvarilo se to u povodu novog izdavanja glagoljskog misala što ga je priređivao Josip Vajs. Što se glazbenoga časopisa *Sveta Cecilija* tiče, se-

¹³ Usp. Orel, 1957. O Rihardu Orelu v. u *Leksikon Jugoslavenske muzike*, 2, K. Kovačević ur. Zagreb, 1984. U Rešetarovo vrijeme *Vienac* je objavio članak o Fonografu (1879., 37, 588-592.)

¹⁴ Usp. Orel, 1957.: 110. Nije mi poznato jesu li ti podatci provjeravani.

¹⁵ Usp. Doliner, 2004.

riju napisa u kojima se raspravljaju pitanja »O jeziku i pismu u crkvenim knjigama za slavensko bogoslužje u rimo-katoličkoj Crkvi«, što je naslov inicijalnoga teksta Rudolfa Strohal (Strohal, 1919.a), započinje navedeni tekst ne navodeći ni Vajsa ni Rešetara, no s obzirom na dalji razvoj i brojne napise kroz godišta 1919. – 1924., a zatim i 1927. i 1939. u kojima glavnu ulogu igraju upravo Vajsovi tekstovi, navodim ga ovdje kao prikladan tekst.

Dok se Vajs bavio liturgijskim pitanjima pa s tim u vezi i glazbom i glazbenom problematikom (»Toni Missae«, »Dijelovi pjevane mise«, »Tri mise glagolske prema tradicijonalnom koralu«, »Pěnije rimskago misala«, »Etwas über den liturgischen Gesang der Glagoliten ...«, »Über den liturgischen Gesang der Glagoliten. ...« i dr.) Rešetar prilazi podacima koji sadrže glazbenu problematiku na razini tekstologa, terenskog istraživača, književnog povjesničara i znanstvenika sukladno interesu koji ga zaokuplja. Vajs je u glazbenom časopisu *Sveta Cecilija* objavio nekoliko članaka.¹⁶ Rešetar također objavljuje u časopisu *Sveta Cecilija*, a dio se odnosi na brojeve koji se navode u vezi Vajsove, tada izuzetno cjelovite i primjerene suradničke aktivnosti.

Janko Barlè recenzira Vajsa,¹⁷ odnosno njegovo djelo »Misi slavniije, o bl. Marii Děvě i za umršeje obětniije slověnskimi jezikom« objavljeno u glazbenom časopisu *Sveta Cecilija* pružajući nam pravu glazbenohistoriografsku ocjenu (također, spominje u bilješkama neka Vajsova glazbena izdanja poput »Toni Missae«, »Dijelovi pjevane mise«, »Tri mise glagolske prema tradicijonalnom koralu, »Pěnije rimskago misala«). »Na znanje i vještinu dr. Vajsa možemo se osloniti. (...) Sav taj njegov rad nam jamči, da se je i posla oko transkripcije staroslavenskih bogoslužnih knjiga prihvatio čovjek, koji je zvan za to. Njegovo najnovije djelo nam pokazuje, kako bi se morao taj posao obaviti, prem mislim, da bi se prije nego će se sav misal transkribirati, morali sastati stručnjaci, da još jednamput glede toga izmijene svoje nazore. Za glazbenika bilo bi potrebno, da se što prije odredi naglasak barem za nepromjenljive dijelove mise, jer prije se ne može pomišljati, da se ti dijelovi dobro uglazbe«.¹⁸

Vjerojatno je suradnja, odnosno korespondencija oko navedenih pitanja bila vrlo živa. Vidljivo je to po atmosferi u Vajsovu članku »Akcentat u staroslavenskim liturgičkim tekstovima«. »Po želji g. urednika (Janko Barlè) iznosim ovdje one nepromjenljive dijelove iz mise u staroslavenskom jeziku, koji se pjevaju. Da doskočim davnoj potrebi gg. muzičara, označio sam te dijelove akcentima. Nije to stvar laka, jer niti sami akcentolozi nisu glede toga u svemu na čistu, pa si ni ja ne uobražujem, da je ovo, kako ću tu iznesti, jedino pravo. Priopćujem ipak, jer želim, da se baš u tako

¹⁶ Usp. Vajs, 1919.; 1920.a; 1920.b; 1920.c; 1921.; 1922.; 1924.; 1927.; 1939.a; 1939.b.

¹⁷ Usp. Barlè, 1919.: 114–115. na str. 116. misni formular.

¹⁸ Usp. Barlè, 1919.: 115. U bilješci Barlè neka nabraja notna izdanja.

važnom pitanju počne jedamput raspravljati. Neka se čuju razna mnijenja, da se akcenat u tim tekstovima stalno odredi (slijede tekstovi s akcentima ...) Crtama (‘, ž,) označih naglasak naših tekstova prema ćirilskim liturgičkim tekstovima. Ako i nije ta oznaka izvedena apsolutnom savršenosti te ima ovdje ondje nekih nedosljednosti, ipak nam su i ti znakovi dragocjeni. Kako ćirilski spomenici bilježe naglasak već od druge polovice XIV. stoljeća, to je njihova tradicija vrlo stara, a po tom i dosta vjerojatna, ako i nije omnibus numerus absoluta.

Moram ovdje istaknuti, da gore napomenute crtice označuju više sedem accentus nego li qualitates. Držim, da je glazbeniku dovoljno, da znade, gdje imade akcenat svoje mjesto. U ostalom jugoslavenski će muzičari vrst akcenta lako pogoditi. Ovo sam primjetio, da, ako tko vidi akut, ili gravis, ili () ne misli, da ovi znakovi odgovaraju znakovima akcenta u hrvatskom ili srpskom jeziku. Drago će mi biti, ako koji od naših akcentologa predloži što boljega, prem mnogo ne očekujem. Ja sam se s ovim pitanjem bavio na početku svojih filoloških studija, proučivši Brandta, Nemanica, Leskina, Rešetara i druge. Od tog je vremena prošlo već preko dvadeset godina, pa se slabo nadam, da ću imati prigode, da se još na tu stvar povratim. Moj je eto predlog, da se poslužim starom ćirilskom tradicijom, a drugi neka o tome reknu svoje« (Vajs, 1920.a: 27, 28).

Milan Rešetar odgovara tekstom »K pitanju o izgovaranju pjesama u slavenskoj službi božjoj«, no ne slaže se s Vajsom (Rešetar, 1920.: 28–29) i stavovima iznesenim u njegovom radu (»Akcenat ...«) koji je objavljen u istom broju časopisa pa je primjereno pratiti finese u pristupima.

Vajs tekstom »Još o akcentu u staroslavenskim liturgičkim tekstovima« odgovara Rešetaru (Vajs, 1920.c: 83–84). U osvrtu na svoj raniji članak (Vajs, 1920.a: 27–28) ističe da brani »staroslavenski tip' naših glagoljskih knjiga protiv onih, koji bi rada dopustili u transkripciji veći upliv živog narodnog jezika. (...) Gospodin Rešetar svakako nije mogao znati sve peripetije tog članka, jer onda sigurno ne bi o meni napisao, da nukam glagoljaše, neka bi ostavili svoj čakavski i praslavenski akcenat, te prihvatili ruski naglasak. (...) No i g. Rešetaru je izbjeglo, da svojim bilješkama ne silim glagoljaše, da naglašuju očē, ženō, jer ima tu posve bistro zabilježeno 'očē vsemogi' (u Slava va višnih) ... (Vajs, 1920.c: 83–84).¹⁹ »Sam g. prof. Rešetar priznaje, da se je tradicija glede naglasaka mnogo bolje sačuvala u ćirilskim knjigama, nego li kod glagoljaša na jugu gdje je poremećena u novije vrijeme ne samo s toga, što se je primala ruska tradicija (Levaković, osobito Karaman), već i s toga, što su čakavci saobraćanjem s ostalim narodom, osobito pak školom, zaboravljali ili barem kvarili svoj stari naglasak. To me je ponukalo, da sam se obazirao na ćirilске akcentualne bilješke, za kojima se ipak nijesam slijepo povadjao, već sam ih sravnjivao i s domaćim naglas-

¹⁹ Vajs još objašnjava kako je njegov prilog »kao neki pokušaj za prvu potrebu i izazvan vrućim molbama g. urednika [...] a stilizacija članka je urednikova [...]«; Vajs, 1920.c: 83.

kom (čakavskim). Pri ruci mi je sv. Pismo jednog otočanina-čakavca (Rabljanina ?) iz završetka XVIII. ili početka XIX. stoljeća s akcentualnim bilješkama« (Vajs, 1920.c: 84).

Vajs se baveći se navedenom problematikom, oslanjao na Sedláčka i Nemanića, na Daničićeve akcentološke studije (za pomoć kod određivanja akcenata, dakle i glazbenu pomoć.²⁰ Vajsov tekst »Nešto o nomenklaturi u glagolskim liturgičkim knjigama« (Vajs, 1920.b: 69–70) koristan je jer donosi dosta primjera iz starijih i novijih liturgijskih knjiga. Tu bi njegovu građu trebalo temeljito uspoređivati s nazivljem u znamenitom Štefanićevom članku objavljenom u časopisu *Slovo*, a još više s nazivljem koje je očuvano u terenskom radu kod snimanja glagoljaškog pjevanja.²¹ U članku »Još o transkripciji glagolskih liturgički tekstova«, komentira ranije priloge do u g. 1919. (Vajs, 1921.: 86–87).²² Spominje, kao potvrdu razmišljanjima o potrebama izdavanja glagoljskih liturgičkih priručnika i pitanjima njihove transkripcije, svoja notna izdanja iz 1919. Vajsova su notna izdanja zapravo praktični uvid i dopuna sagledavanju historiografskih priloga. To su razmišljanja koja je moguće sagledati i najviše im se približiti uvidom u članke objavljujane u *Svetoj Ceciliji*. Tako Vajs ističe Grivecov prilog u *Katoličkom listu* iz 1919. koji je »posve dobro predložio, neka bi se novi misal tiskao ćirilskim slovima. Tko poznaje povijest staroslovjenštine, priznat će, da je taj predlog s historijskog i grafičkog stajališta posve opravdan« (Vajs, 1921.: 86).²³ Isto tako je suzdržan s obzirom na poteškoće prihvatanja, npr. u Primorju ili u Rimu pa predlaže ogledni pokušaj za pomoć svećenstvu koje ima poteškoća s glagoljicom i jer: »Bila bi velika stvar, kad bi sve Slavenstvo bilo sjedinjeno u vjeri i u pismu, barem u liturgičkim knjigama!« (Vajs, 1921.: 87). Vajsu se pak sva ta diskusija o transkripciji »ne sviđa«. ²⁴ Nakon svega, redakcija časopisa (u bilješci) staje na stranu latinice, premda vrlo oprezno i pažljivo spram Vajsa, dapače, dajući za primjer njegovo izdanje »Misi slavnije«.

Recepcija najvažnijih radova Milana Rešetara u hrvatskoj glazbenoj historiografiji ovdje je obrađena u radu Sanje Majer Bobetko.

Recepcija ostalih priloga Milana Rešetara u hrvatskoj je glazbenoj historiografiji ipak ostala zanemariva. Na prvom mjestu valja vidjeti temeljne povijesti glazbe, kako starije, tako novije. Recepcija se najneposrednije pokazala u sudjelovanju u seriji članaka objavljujanih u glazbenom časopisu

²⁰ Usp. i Vajs, 1920.a: 27.

²¹ Fonoteka Staroslavenskog instituta u Zagrebu.

²² Ovdje rezimira niz članaka objavljujanih u časopisu *Sveta Cecilija* od 1919. nadalje; Strohal, 1919.a; Binički, 1919.; Strohal, 1919.b; Vajs, 1919.

²³ Mislim ipak da Grivec ćirlicu ne povezuje samo s povijesnim razlozima kao Vajs u ovome članku objašnjavajući diskusiju, već s raširenošću na organizacije katoličke službe do koje dolazi s novom državom, Jugoslavijom.

²⁴ Usp. Vajs, 1921.: 86.; usp. i Vajs, 1927.: 241.

Sveta Cecilija. Ponavljam vrijednost već istaknutih specijalističkih studija Jerka Bezića (1973.; 2004.), ali i Božidara Širole (1931.).

Dotad ću da spomenute znanstvene preokupacije Milana Rešetara valja i dalje uključivati u glazbeno-analitičke radove muzikologa koji se dotiču, npr. lekcionara, zatim dijalekata i, kako je to moglo biti uočeno iz navođenja radova drugih slavista i književnih povjesničara, ne samo na način isticanja predmetnih jedinica već i razrađivanjem poveznih spona.

Literatura:

- Andreis, J., 1974. *Povijest glazbe. Povijest hrvatske glazbe*, knj. 4., Liber – Mladost, Zagreb.
- Andreis, J., 1982. *Music in Croatia*. Institute of Musicology – Academy of Music, Zagreb.
- Barlè, J., 1919.a. »Na pragu novog doba«. *Sveta Cecilija*, XIII, str. 1–2; Zagreb.
- Barlè, J., 1919b. »Dr. Josef Vajs: Misi slavniije, o bl. Marii Dèvě i za umršeje obètnije slovènskimi jezikom«. *Sveta Cecilija*, XIII, str. 114–15. + 116; Zagreb.
- Bezić, J., 1973. *Razvoj glagoljaškog pjevanja na zadarskom području*. Institut JAZU u Zadru, Zagreb.
- Bezić, J., 2004. »Živi hrvatski jezik u glagoljaškom pjevanju Zadarske nadbiskupije«, *Glagoljica i hrvatski glagolizam, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa povodom 100. obljetnice Staroslavenske akademije i 50. obljetnice Staroslavenskog instituta (Zagreb–Krak, 2.–6. listopada 2002.)*, Staroslavenski institut, Krčka biskupija, ur. Marija-Ana Dürriegl, Milan Mihaljević, Franjo Velčić, Zagreb – Krak, str. 717–725.
- Binički, F., 1919. »Novi glagolski misal«. *Sveta Cecilija*, XIII, str. 73–75; Zagreb.
- Cavallini, I., 2000. »Il ruolo della musica nel teatro pastorale raguseo del Cinquecento«. *Musica e storia*, VIII, str. 417–454; Venezia.
- Deanović, M., 1949. »Milan Rešetar 1. II. 1850. – 14. I. 1942.« *Ljetopis JAZU*, 54, str. 336–361; Zagreb.
- Doliner, G., 2004. »Prilog Josipa Vajsa hrvatskoj glazbenoj historiografiji«, *Glagoljica i hrvatski glagolizam, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa povodom 100. obljetnice Staroslavenske akademije i 50. obljetnice Staroslavenskog instituta (Zagreb–Krak, 2.–6. listopada 2002.)*, Staroslavenski institut, Krčka biskupija, ur. Marija-Ana Dürriegl, Milan Mihaljević, Franjo Velčić, Zagreb–Krak, str. 56–66.
- Kniewald, D., 1964. »Hrvatski liturgijski jezik«, *Služba Božja*, IV, str. 3–20; Split.
- Malić, D., 2004. Najstariji hrvatski latinički spomenici (do sredine 15. stoljeća) (pripremila), *Stari pisci hrvatski*, 43; Zagreb.
- Maretić, T., 1885. Lekcionar Bernardina Splićanina po prvom izdanju od god. 1495., (pripremio). *Djela JAZU* 5, Zagreb.
- Novak, Vj., 1900. ca. *Povijest glazbe* (rkp.; tiskano 1994. u *Croatica*, 40–41; priredila S. Majer-Bobetko).

- Pantelić, M., 1957. Bibliografija izvornih radova J. Vajsa s područja hrvatske glagoljske književnosti. *Slovo*, VI–VIII, str. 10–20; + Iz naše bibliografije o životu i radu prof. Vajsa, str. 20–22; Zagreb.
- Novak, S. P. – Lisac, J., 1984. *Hrvatska drama do narodnog preporoda*, sv. 1–2, Logos, Split.
- Orel, R., 1957. »Muzički folklor u srpskohrvatskim naseobinama Južne Italije«. *Zvuk*, XIII–XIV, str. 109–116; Beograd.
- Radić, F., 1890. »Odlomak starog slovenskog rukopisnog evangelijara s predgovorima i s blagoslovima, gotskim pismom napisana, u knjižnici franovačkog samostana na Otoku (Badia) kod grada Korčule«. *Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*, III, str. 254–262.
- Radić, I., 1914. »Staroslavensko crkveno pjevanje u biskupiji krčkoj«. *Sveta Cecilija*, VIII, str. 35–36; Zagreb.
- Radić, I., 1915. »Crkveno pjevanje u župama sa staroslavenskim liturgičkim jezikom«. *Sv. Cecilija*, IX, str. 58–59; Zagreb.
- Rešetar, M., 1894. Zadarski i Rañinin lekcionar (pripremio). *Djela JAZU*, 13; Zagreb.
- Rešetar, M., 1898. Primorski lekcionari XV. vijeka (pripremio), *Rad JAZU*, 134; 136; Zagreb.
- Rešetar, M., 1907. Kazivanja u Aquavivi-Collecroce. (Institut za etnologiju i folkloristiku: presnimci-mikrofilm Phonogramm Archiva, 5)
- Rešetar, M., 1908. »Slavenske kolonije u Italiji«. *Srđ*, 6; Dubrovnik.
- Rešetar, M., 1911. *Das Volkslied im Süden der Monarchie. Dalmatien und das österr. Küstenland*. Wien und Leipzig.
- Rešetar, M., 1911. *Die Serbokroatischen Kolonien Südtaliens*. Wien: Alfred Hölder K.U.K. Hof-und Universitäts-Buchhändler. – 201 str. /402 stupca (Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, Schriften der Balkan-kommission. Linguistische Abteilung; 1) (Südslawische Dialektstudien; Heft 5); Stupac 323–390: *Rječnik molizansko-njemački*.
- Rešetar, M., 1912. »Micaglia und sein Wörterbuch«, *Archiv für slavische Philologie*, XXXIII, str. 467–472; Berlin.
- Rešetar, M., 1920. »K pitanju o izgovaranju pjesama u slavenskoj službi božjoj«. *Sveta Cecilija*, XIV, str. 28–29; Zagreb.
- Rešetar, M., 1921. »Sekundarni poluglas u srpskohrvatskom književnom jeziku«. *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, I, str. 238–251; Beograd.
- Rešetar, M., 1922. »Stari dubrovački teatar«. *Narodna starina*, I, str. 97–106; Zagreb.
- Rešetar, M., 1930. *Djela Marina Držića* (pripremio), *Stari pisci Hrvatski*, 7, JAZU, Zagreb.
- Rešetar, M., 1933. *Bernardinov lekcionar i njegovi dubrovački prepisi*. Srpska kraljevska akademija, Beograd.
- Sokol, B., 1917. »Pučko crkveno pjevanje na otoku Krku«. *Sveta Cecilija*, XI, 1–5, str. 37–40, 77–82, 116–119; Zagreb.
- Stipčević, E., 1992. *Hrvatska glazbena kultura 17. stoljeća*. Književni krug, Split.
- Strohal, R., 1919.a. »O jeziku i pismu u crkvenim knjigama za slavensko bogoslužje u rimo-katoličkoj Crkvi«. *Sveta Cecilija*, XIII, str. 11–12; Zagreb.
- Strohal, R., 1919.b. »Novi slavenski misal u rimo-katoličkoj Crkvi«. *Sveta Cecilija*, XIII, str. 95–96; Zagreb.

- Šimunović, P., 1984. »Šklavunske naseobine u južnoj Italiji i naša prva zapisana bugarščica«. *Narodna umjetnost*, XXI, str. 53–68; Zagreb.
- Širola, B., 1922. *Pregled povijesti hrvatske muzike*. Edition Rirop, Zagreb.
- Širola, B., 1931. »Zajčeva muzika za Gundulićevu 'Dubravku'«. *Zbornik u čast Milana Rešetara*. Dubrovnik, str. 1–15.
- Tuksar, S., 1980. »Hrvatska glazbena terminologija u 'Blagu jezika slovinskoga' (1649–1651) Jakova Mikalje«. *Arti musices*, XI, str. 5–35; Zagreb.
- Tuksar, S., 1992. *Hrvatska glazbena terminologija u razdoblju baroka. Nazivlje glazbala i instrumentalne glazbe u tiskanim rječnicima između 1649. i 1742. godine*. Hrvatsko muzikološko društvo; Muzički informativni centar, Zagreb.
- Vajs, J., 1907. »Dopis. Otok Krk«. *Sv. Cecilija*, I, str. 30–31; Zagreb.
- Vajs, J., 1908. »Co znači slova 'po zakonu rimskoga dvora' v nadpisech chlaholský breviáriů chrvatských. *Jagić-Festschrift*«. *Zbornik u slavu Vatroslava Jagića*. Berlin, str. 230–234.
- Vajs, J., 1909. »Etwas über den liturgischen Gesang der Glagoliten der vor – und nachtridentinischenn Epoche«. *Archiv für slavische Philologie*, XXX, str. 227–233; Berlin.
- Vajs, J., 1910. »Über den liturgischen Gesang der Glagoliten«. *Archiv für slavische Philologie*, XXXI, str. 430–442; Berlin.
- Vajs, J., 1914. *Pěnije rimskago misala po izdanju vatikanskomu*. Publicationes Academiae Paleoslavocae Veglensis, Rim.
- Vajs, J., 1919. »Kako ćemo prepisivati glagolske tekstove za liturgičku porabu«. *Sveta Cecilija*, XIII, str. 113–114; Zagreb.
- Vajs, J., 1920.a. »Akcenat u staroslavenskim liturgičkim tekstovima«. *Sveta Cecilija* XIV, str. 27–28; Zagreb.
- Vajs, J., 1920.b. »Nešto o nomenklaturi u glagolskim liturgičkim knjigama«. *Sveta Cecilija*, XIV, str. 69–70; Zagreb.
- Vajs, J., 1920.c. »Još o akcentu u staroslavenskim liturgičkim tekstovima«. *Sveta Cecilija*, XIV, str. 83–84; Zagreb.
- Vajs, J., 1921. »Još o transkripciji glagolskih liturgičkih tekstova«. *Sveta Cecilija*, XV, str. 86–87; Zagreb.
- Vajs, J., 1922. »O glagolici i glagolskim liturgičkim knjigama«. *Sveta Cecilija*, XVI, str. 99–100; Zagreb.
- Vajs, J., 1924. »Nekoliko bilježaka o izdanju glagolskoga misala latinicom«. *Sveta Cecilija*, XVIII, str. 173–176; Zagreb.
- Vajs, J., 1927. »Novo izdanje staroslavenskog misala«. *Sveta Cecilija*, XXI, str. 241–244; Zagreb.
- Vajs, J., 1939.a. »Kanon hrvatsko-glagoljskog vatikanskog misala XIV. vijeka iz god. 1939.« *Sveta Cecilija*, XXXIII, str. 1–3; Zagreb.
- Vajs, J., 1939.b. »Misni red (Ordo missae) najstarijeg glagoljskog misala (Vatikanškog kodeksa sign. Illirico 4. XIV. stoljeća)«. *Sveta Cecilija*, XXXIII, str. 81–83; Zagreb.
- Vajs, J., 1948. »Najstariji hrvatskoglagodski misal«. *Djela JAZU*, XXXVIII, IX + 173; Zagreb.

PRINOS MILANA REŠETARA HRVATSKIM MUZIKOLOŠKIM TEMAMA
I USPOREDBA S ISTOVRSNIM PRILOZIMA JOSIPA VAJSA

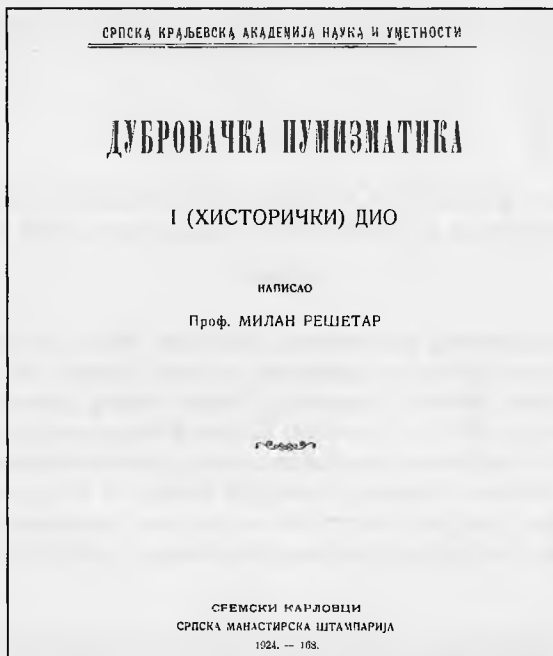
Sažetak

U poznatoj raznovrsnoj znanstvenoj djelatnosti Milana Rešetara nekoliko je područja privlačno istraživačima glazbene povijesti. Dakako da osnovnu pažnju pridajemo aspektima drama i komedija. Pored važnog prinosa istraživanjima komediografskih djela XVII. st. rezultati Milana Rešetara važni su i za još uvijek trajna istraživanja o mogućim tumačenjima prvog glazbenoscenskog djela operne provenijencije. Rešetarov interes za područja kojima se u njegovim široko usmjerenim znanstvenim nastojanjima približava glazbenoj problematici zaokružuje se isticanjem prinosa u području istraživanja lekcionara, zatim dijalekata.

MILAN REŠETAR'S CONTRIBUTION TO THE CROATIAN
MUSICOLOGICAL THEMES AND THE COMPARISON WITH THE
CONTRIBUTIONS OF THE SAME KIND BY JOSIP VAJS

Summary

In known diverse scientific activity by Milan Rešetar a few areas attract the researchers of music history. It is clear that basic accents belonged to the aspects of the theater plays and comedies. Besides important contribution directed to the comedy-writing plays from the 17th century, the importance of the results of the researches made by Milan Rešetar on still possible explications of the first music work for the scene but of the baroque opera provenance lasts until today. Rešetar's interests for the areas with which he comes close to the music questions, among his very wide endeavors directed to the different scientific tasks, here it is well-rounded by the stressing of the areas of research of lectionaries and dialects.

Sl. 28.: Milan Rešetar: *Dubrovačka numizmatika*. I. (historički dio). SANU, Sremski Karlovci, 1924.

Sl. 29.: Milan Rešetar: *Dubrovačka numizmatika*. II. (opisni dio). SANU, Beograd-Zemun, 1925.

Maria Rita Leto

Rešetarova pisma Vatroslavu Jagiću u zagrebačkoj Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici

Stručni članak
UDK 929 Rešetar, M.

Rođen u Dubrovniku 1860., Milan Rešetar, položivši ispit zrelosti u rodnom gradu, odlazi u Beč studirati slavensku i klasičnu filologiju. Nakon godine dana prelazi u Graz, gdje je imao kao profesore slovenskog slavista Gregora Kreka i lingviste Gustava Meyera i Huga Schuchardta, kod kojih je 1882. položio ispit iz hrvatskog i srpskog jezika i klasične filologije. Odmah je nakon toga počeo učiteljevati najprije u Kopru kao suplent, zatim kao profesor u Zadru, a onda u Splitu. Kad je stupio u kontakt s Jagićem 1887., već se tri godine nalazio u Splitu kao gimnazijski profesor. Tamo ga je doveo za profesora klasičnih jezika, a nadalje hrvatskoga jezika, njegov bivši dubrovački učitelj, don Frane Bulić, koji je u ono doba postao ravnateljem te gimnazije. Susret s Jagićem i njihovi odnosi, koje u ovim pismima možemo pratiti korak po korak, bili su, kako će se očito pokazati, presudni u Rešetarovom životu i njegovoj karijeri budućega slavista.

Ova pisma i nekoliko dopisnica, ukupno pedesetak, koja je Milan Rešetar napisao Vatroslavu Jagiću i koja su sačuvana u zagrebačkoj Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici, pokrivaju vremenski prostor od 1887. do 1923., to jest kroz cijelo vrijeme njihova poznanstva. Naravno, to je samo dio pisma koja je Rešetar napisao Jagiću, što je lako zaključiti uzimajući u obzir broj Jagićevih pisama Rešetaru, objavljenih u prvom svesku Jagićeve *Korespondencije*.¹ Ovdje nisam uvrstila ni dopisnice, među kojima su i dvije čestitke za Jagićev rođendan² niti fragmet od 9. VI. 1921. koji je zapravo jedan duži i detaljan račun.³

Ova Rešetarova pisma možemo svrstati u dvije skupine: 1. od 1887. do 1891; 2. od 1907. do 1923. U prvoj su grupi pisama mladog profesora split-

¹ Petar Skok, *Korespondencija Vatroslava Jagića*, knj. 1, JAZU, Zagreb, 1953.

² Jagić se rodio 6. srpnja 1838.

³ Jagić se ponekad šali s Rešetarovom točnošću, kao što čitamo u pismu od 18. I. 1923.: »Najprije da pohvalim Milanovu tačnost u polaganju računa. Njega bi trebalo pozvati u Beograd u ministarstvo financija, da ih uvede u red...« (P. Skok, *Korespondencija*..., str. 295).

ske gimnazije prisutni svi znanstveni interesi budućeg filologa: izdanja starih tekstova, Njegoš, dijalektalna situacija na srpsko-hrvatskom prostoru, Dubrovnik, itd. U prvom se pismu od 29. kolovoza 1887. Rešetar obraća »sasvim nepoznat« već slavnom profesoru slavenske filologije na Bečkom sveučilištu i naravno da je u tom obraćanju vrlo nesiguran, ne zna kako će Jagić primiti ovo pismo i da li će mu on uopće odgovoriti. Čak dodaje jedan papir da bi Jagić imao »ispod ruke« njegovu adresu za odgovor. Sva su prva Rešetarova pisma ovakva: puna zahvala, isprika, nesigurnosti, ali nakon Jagićevih ohrabrujućih i ljubaznih odgovora, mladi je slavist nekako slobodniji i među njima se rađa živa naučna veza, u kojoj ga Jagić ponajviše savjetuje, ali ponekad i Rešetar njemu može biti od pomoći.⁴

Prilika je za prvo Rešetarovo pismo članak o *Gorskom vijencu* koji on predlaže Jagiću za *Archiv für slavische Philologie*, gdje će kasnije tekst izaći pod naslovom »Zur Erklärung des Gorski vijenac«. Radi se o 39 bilježaka o njemačkom prijevodu *Gorskog vijenca* (uopće prvi prijevod *Gorskog vijenca*), koji je Johann Kirste, sveučilišni profesor u Grazu, objavio 1886. Rešetar popravljajući mjesta u tekstu, koja Kirste nije dobro shvatio pa zato i pogrešno preveo. Interes za Njegoševo djelo pratit će Rešetara cijeli život. Već u ovim godinama priprema novi komentar tog djela jer, kako sam piše Jagiću, ne razumije »kako se je mogao *Gorski vijenac* čitati za punijeh četrdeset godina bez boljega tumača od Ljubišina!«. On je svjestan da neće svuda »pogoditi«, ali s druge strane i toga da će »pokazati pravi smisao vladicih riječi na mnogo mjesta gdje je Ljubiša ili nije ništa kazao (a bila je prijeka potreba) ili je naopako tumačio«. Knjiga s Rešetarovim komentarom, za koje mladi profesor traži Jagićevo ohrabrenje, izaći će 1890. i doživjet će za vrijeme Rešetarovog života još deset izdanja, a svako će biti prošireno i različito. Kako čitamo u pismu od 9. listopada 1890., Rešetar je poslao jedan primjerak Jagiću i ogradio se od mogućih zamjeraka ovim riječima: »Uvod znam i sam da je slab; naprotiv nadam se da komentar nije najgori«. Međutim s Jagićeve strane dolaze samo riječi pohvale, kako čitamo u njegovom pismu od 11. listopada »Srdačna Vam hvala, mnopoštovani Gospodine profesore, za lijepu knjigu kojom ste uvelike obogatili našu književnost«.⁵

Jagić postaje nekom vrstom savjetnika Rešetaru, koji se, kako jasno izbija iz njegovih pisama, u Splitu osjeća usamljen u pogledu njegovog naučnog rada (a možda i ne samo zbog toga). Kad saznaje od Jagića da je u *Archivu* umro »Verleger« i ne zna se što će biti u budućnosti, da li će se izdanje časopisa nastaviti ili ne, Rešetar mu zaprepašćen piše: »... mala Vam hvala što velite, da ne znate hoće li još izlaziti Vaš Archiv. Nemojte

⁴ Na primjer kad Rešetar mu objašnjava nekoliko topografskih naziva u *Poljičkom Statutu*, čiji rukopis Jagić priređuje u onom vremenu (V. Jagić, *Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium – Statuta lingua croatica conscripta. Pars I. – Statuta et leges*, Vol. IV, Zagrabiae, 1890.).

⁵ P. Skok, *Korespondencija...*, str. 78.

za boga miloga! Kuda bismo tada mi, sitnež u vojsci slovenskijeh filologa? Vama je teško lijepo razumijeti, što je nama Vaš Archiv: on nam je (ne zamjerite mi metafora!) luč u tmici! da nam nije njega ne bismo znali kako napreduje i kako se razvija slovenska filologija po ostalijem našim zemljama; bili bismo inokosni, – a ovako nijesmo, nego znamo da smo članovi velike zadruge, pa svaki od nas vidi i obrće na svoju korist rad ostalih članova«.

Rešetar obavještava Jagića da je stupio u kontakt s barskim nadbiskupom Milinovićem koji se bavi uređenjem novih liturgijskih knjiga za katoličku crkvu u Crnoj Gori, nudeći mu pomoć, jer je vidio da »arcib. Milinović zbilja nema čovjeka, koji bi poznao latinski i stari slovenski jezik a ne bi žalio ni muke ni dangube, da mu pomogne u ovoj stvari«. Toj se vijesti Jagić veseli jer već davno nije čuo ništa i ne zna »napreduje li ona stvar, ili spava«⁶ i opet hrabri Rešetara, koji će prirediti, kako izgleda, ritual i brevijar. U iduća četiri pisma, od veljače do kolovoza 1888., Rešetar, koji se pripremajući se za taj posao, postavlja Jagiću cijeli niz konkretnih i detaljnih pitanja, sigurno zanimljivih za filologe koji se bave izdanjem starih tekstova: govori se tu o glasovima, oblicima, riječima, tekstovima koje treba uzeti kao obrazac, pravilno pisanju poluvokala (kako su tada još uvijek zvali jerove) itd. Rešetar pridodaje i jedan list sa sedamnaest pitanja: taj list, međutim, nisam našla u Sveučilišnoj knjižnici, ali ga možemo čitati, s Jagićevim odgovorima, u svesku Jagićeve *Korespondencije*. Na žalost će stvar »izvjetriti« jer Rešetar na kraju shvaća da je cijeli posao u Parčićevim rukama i boji se da se s njim ne bi složio u zajedničkoj suradnji.

U ovoj korespondenciji vidi se i odraz polemike koja je uslijedila nakon objavljivanja Rešetarovog članka o čakavštini. Naime, Rešetar je svoju doktorsku disertaciju objavio u Jagićevom *Archivu*, ali je Jagić u istom broju *Archiva* poricao neke njegove tvrdnje. Glavna se pitanja odnose na Rešetarovo ponavljanje Vukove i Miklošičeve teorije o identifikaciji Hrvata sa čakavcima i Srba sa štokavcima i njegovo poricanje da se ikad u Dubrovniku govorilo čakavski. Naravno, na žalost, pitanje je s naučnog polja odmah skrenulo k političkom, pa *Narodni List* i *Vijenac* ružno napadaju Rešetara (tim više budući da se on, premda Dubrovčanin i katolik, smatra Srbinom), i krivo tumače Jagićeve riječi.

Iz ove se korespondencije ipak vidi da je o tim pitanjama moguće govoriti trijezno i naučno i kad su mišljenja različita. U pismu od 19. listopada 1890., nakon ružnih napada, Rešetar traži od Jagića da mu jasno piše što misli o njegovoj radnji i čak tvrdi da će se, ako su *Narodni List* i *Vijenac* pravo tumačili Jagićeve riječi i ako mu on to potvrdi, njegovom »sudu on pokoriti« i neće im više dati priliku da opet o njemu progovore! Na to Jagić opet odgovara trijezno i jasno da nije imao nikakvu namjeru da ga napadne jer je Rešetar radnjom o čakavštini upravo »ukrasio njihov žur-

⁶ Ibid., str. 72.

nal« i da će sam u njegovim *Einige Bedenken* vidjeti da njegovu raspravu uvelike štuje, premda ne pristaje uza svako njegovo tumačenje.

Nakon te principijelne deklaracije međusobnog poštovanja, slijedi niz pisama gdje se o tome govori naučno i, tomu zahvaljujući, Rešetar priznaje (i to u pismu od 26. listopada 1890.) da je pogriješio što je »pomislio da se čakavština i štokavština mogu izjednačiti s imenima 'Hrvat' i 'Srbin'« i izražava Jagiću svoju zahvalnost jer mu je plemenitim i razboritim riječi otvorio oči.

U istom pismu Rešetar predlaže rješenje staroga problema takozvanog »dualizma«, ali je to rješenje bilo teško prihvatljivo i u onim vremenima: on smatra da »je najbolje i najlakše ovako: jedan smo narod pod dva imena – pa neka svako pridrži ime što je u kući svojoj slušao ili – ako u kući nije ni jednoga slušao – koji mu je ma s kojega razloga draže, pa neka tijekom imenom zove cijeli naš narod. Neka dakle »Hrvat« govori hrvackom narodu u Srbiji, a neka »Srbin« govori o srpskomu u Hrvackoj. Tako ja svoje učenike ovdje zbilja učim da govore samo o »hrvackom« narodu, samo o »hrvackoj« književnosti, o »hrvackom« Zmaju, Vuku, Branku itd.« Jagić na taj Rešetarov prijedlog da »Zagrepčani zovu Biograđane Hrvatima a Biograđani Zagrepčane Srbima« odgovara da to »mu ne ide u glavu« jer »To znači ignorirati veliku nesreću, koja nas tišti – a to je dualizam«. ⁷ Na drugo, sporno pitanje koje se odnosi na dubrovačko narječje, Rešetar ostaje pri svom mišljenju, koje će ponavljati i nakon pedeset godina u svojoj raspravi »Najstariji dubrovački govor«, ⁸ a to je da se u Dubrovniku oduvijek govorilo štokavski. Svoju poziciju Rešetar dostojanstveno ističe i u ovim pismima, premda se ispričava da se on »ovako malen« usudi usprotiviti njemu »tako velikom«.

U ovim pismima Rešetar govori i o privatnim problemima, više puta, na primjer, izražava želju da ode iz Splita. U pismu 28. lipnja 1889. ⁹ traži Jagićevu preporuku kod ministra da ga premjesti u Dubrovnik jer je želio biti blizu staroj majci i tamo sebi stvoriti novu obitelj. Jagić obećava svoju pomoć, ali se ne nada uspjehu, i Rešetar ostaje još neko vrijeme u Splitu. Kasnije saznajemo da se natjecao na mjesto bibliotekara u Grazu, ali ni to mu ne uspijeva. Napokon od samog Jagića saznaje da je bio raspisan natječaj za mjesto urednika hrvatskoga izdanja *Lista državnih zakona (Reichsgesetzblatt)*. Nekoliko je pisama posvećeno tom natječaju na koji se javilo više konkurenata nego što je bilo predviđeno: Jagić Rešetaru nudi svoju pomoć, slijedi sve procedure, savjetuje ga da se obrati starom Miklošiću i da pismo preporuke piše na njemačkom, obraćajući mu se kao *Excellenz*. U

⁷ Petar Skok, *Korespondencija...*, str. 84.

⁸ M. Rešetar, »Najstariji dubrovački govor«, *Glas SAN*, CCI, Beograd, 1951.

⁹ U poretku te korespondencije u Sveučilišnoj knjižnici, ovo je pismo krivo dolazilo kao prvo, jer je zadnji broj devet lako moguće zbrkati s brojem sedam (i pozivajući na ovaj krivi redosljed, pogriješila sam i ja, citirajući ga u svojoj knjizi o Rešetaru, M. R. L., *Milan Rešetar*, Zavod za znanost o književnost, Zagreb, 1989.).

zadnjem pismu te prve grupe, Rešetar s radošću obavještava Jagića da je imenovan za Beč i zahvaljuje mu se jer je potpuno svjestan njegove zasluge i dodaje da će mu se javiti čim bude došao u Beč.

Ovdje se u korespondenciji uočava prekid od šestnaest godina koji je lako objasniti prema nekim biografskim podacima dvaju slavista. Naime, u Beču se te iste zime 1891.–2., kako čitamo u Jagićevim *Spomenima*, Rešetar zaručio s Jagićevom kćerkom Stankom, i vjenčanje će slijediti istoga ljeta 1892. u Voloskom i od tada će nadalje mladi par živjeti u istom stanu s Jagićevima. Prilike za korespondenciju će nastati samo za vrijeme putovanja. U toj drugoj grupi pisama i dopisnica, imamo kratke vijesti s Rešetarovih putovanja u Hrvatsku, u Rusiju, u Italiju itd. Uglavnom su to obiteljske vijesti, ali često se spominju i kolege slavisti i sam posao. U jednom dugom pismu od 17. lipnja 1907. saznajemo da je Štrepel Rešetara pitao da li bi primio zagrebačku docenturu. U pismu su iznesene sve nedoumice urednika bečkih državnih zakona kojemu su u tom trenutku zatvoreni putovi na Bečkom sveučilištu, a istovremeno i sve brige pažljivog muža koji je svjestan toga da žena ne želi otići iz Beča. Vrlo razborito Rešetar analizira cijelu situaciju i traži savjet od Jagića, priznajući da se već toliko zauzima za njegovu karijeru.

Međutim, nakon Jagićevog umirovljenja, Rešetar će postati profesorom u Beču, gdje će ostati do 1919. kada je austrijska vlada smijenila sve činovnike koji nisu bili Nijemci i tako gubi svoje mjesto. On će se tada odseliti u Zagreb gdje će postati profesorom. Imamo dva pisma iz Zagreba napisana »dedi« Jagiću koji je želio ostati u Beču, iako je bio sam nakon ženine smrti i u dubokoj starosti. Iz tih pisama, od kojih je zadnje je datirano 8. veljače 1923., a Jagić će umrijeti u kolovozu iste godine, vidi se kako je Jagićeva situacija i s ekonomske strane bila teška, ali i kako se i u tim prilikama nastavlja njihov naučni odnos, započet prije dugog niza godina.

Svaka korespondencija, pogotovo kad traje tijekom mnogo godina, veoma je značajna osnova jedne biografije (a najčešće i dviju), odsječak dokumentacije koji rasvjetljuje prijašnje događaje, povijesni kontekst kao i slijed i razvitak događaja. To je posebno jasno u ovom slučaju, jer se radi o korespondenciji između dvojice značajnih intelektualaca koji su igrali veliku ulogu u povijesti slavistike i kroatistike. Kad bi se danas opet pisao (ali to ne izgleda vjerojatno u našim danima), pregled iste opširnosti i bogatstva poput Jagićeve *Istorije slavjanskoj filologiji*, ovdje prikazana korespondencija bi tom prilikom pružala osnovu za jedno od važnijih poglavlja toga djela.

U Trstu, 29. Avgusta 1887.

Odlični Gospodine Professore,

Veliku smjelost, što se sasvim nepoznat Vama obraćam, odbijte mi, Gospodine Professore, ne na kakvu ludu želju, da valjda vidim štampano svoje ime, nego na ljubav moju za Gorski Vijenac.

Ja sam Dubrovčanin i učenik Budmanov, a sada učitelj klasičke i slovenske filologije u spljetskoj gimnaziji. Čitajući sa svojim učenicima Gorski Vijenac imao sam dosta prilike, da se uvjerim, koliko se je do sada u nas malo doprinijelo njegovu tumačenju. Stoga mi je baš, kao i u svakomu drugomu prijatelju vladčina djela, u dobar čas došao Kirstov prijevod,¹⁰ nego uspoređujući ga s originalom našao sam više mjestâ, gdje mi se čini da on nije pogodio. O tomu sam napisao ove bilješke, koje Vam danas šaljem, da od njih činite što god hoćete. Ako mislite da štogod vrijede te da se mogu štampati u Vašem Archiv-u, bila bi to meni velika utjeha i čast, a Vi tada, gdje je potreba, slobodno popravite jezik, jer ja njemački slabo znam. Ako ne vrijede, a Vi ih tada bacite na stranu; što ne vrijede ne zaslužuje boljega udesa. Čini li Vam se pak da se može izmeggju ovijeh 38 bilježaka samo koja pustiti u svijet, a Vi izaberite što hoćete, i prikazite ga kako god i gdje god hoćete. Samo Vas jedno molim, a nemojte mi zamjeriti što želim znati kako će moj prvenac proći, – kad budete imali vremena te pregledate ove moje bilješke, izvolite mi na pridodatoj karti (a da pridodajem je da imate ispod ruke moju adresu) samo u dvije riječi javiti, kako su svršile.¹¹

Molim Vas, Odlični Gospodine, da mi oprostite što sam Vam dosadio ovijem pismom i vjerujte izrazu mojega velikoga štovanja.

Vaš odani
Milan Rešetar

U Spljetu, 27. oktobra 1887.

Odlični Gospodine Professore,

Iz svega Vam srca zahvaljujem na dobroti, kojom mi odgovoriste na pismo, i, vjerujte mi, za ono malo muke što imadoh, da napišem ono nekoliko vrsta o prijevodu *Gorskoga Vijenca*, Vaše su mi riječi dovoljna nagrada te druge ni ne ištem. Stoga ako štampate moju raspravicu, biću Vam haran i biće mi drago; ali ako je, ma s kojega uzroka, ne budete naštampati, tješću se mislju, da ste je Vi opet držali vrijednom, da je pročita ko ljubi *Gorski Vijenac*.

Bilo ovako ili onako ja sam Vam svakako smiren i zahvalan, nego mala Vam hvala što velite, da ne znate hoće li još izlaziti Vaš Archiv. Nemojte za boga miloga! Kuda bismo tada mi, sitnež u vojsci slovenskijeh filologa? Vama je teško lijepo razumijeti, što je nama Vaš Archiv: on nam je (ne zamjerite mi metafora!) luč u tmici! da nam nije njega ne bismo znali kako napreduje i kako se razvija slovenska filologija po ostalijem našim zemljama; bili bismo inokosni, – a ovako nijesmo,

¹⁰ P. P. Njegoš, *Der Bergkranz (Die Befreiung Montenegros)*, übersetzt von Johann Kirste, Wien, 1886.

¹¹ M. Rešetar, »Zur Enklärung des 'Gorskij vijenac', ASPH, XI, str. 289–297; Berlin, 1888.

nego znamo da smo članovi velike zadruge, pa svaki od nas vidi i obrće na svoju korist rad ostalih članova.

Kako vidite Vaša mi je dobrota dala i odviše srca; oprostite mi dakle što se usugujem govoriti Vam ovako otvorito.

Nego pošto sam se jednom zaletio, hoću da Vam kažem još jednu što mi je na srcu. Iskreno Vam ispovijedam: onu sam raspravicu napisao samo da vidim, bih li mogao sastaviti komentar *Gorskomu Vijencu*. Ta me je želja odavna morila, nego nijesam sam u sama sebe uzdao. Odlučih da ostavim da Vi to presudite te rekoh samomu sebi: ako mi Jagić odobri ovaj pokušaj, to ću valjda smjeti izaći pred svijet s cijelijem svojim komentarom. Javljam Vam dakle da sastavljam komentar *G. V. cu* i uvod o životu, a osobito o djelima velikoga vladike: ako bude što dobra u tomu poslu – Vaša zasluga, jer ste mi dali srca da pišem; a ako ne bude valjati – kriv ja što sam se držao jačim nego li sam.¹²

Opet Vas molim, Odlični G.ine Professore, da mi ne zamjerite slobodi, a na Vašoj dobroti još jednom od srca Vam hvala.

Vaš iskreni štovatelj
Milan Rešetar

U Spljetu, 22. januara 1888.

Odlični Gospodine,

Ako je naša uzdanica, lijepi Archiv, prevalio srečno krizu, i ako dođe red i na moju raspravicu da se štampa, molim Vas da izvolite u nju umetnuti još ove tri opaske što Vam danas šaljem. Prve dvije istisnuće naravski one dvije što sam Vam prvi put bio poslao; samo je treća sasvim nova.

Kako Vam pisah radim oko komentara i uvoda *Gorskomu Vijencu*, svaki mi je dan to draže što sam se toga posta latio. Bože moj ne razumijem kako se je mogao *Gorski Vijenac* čitati za punijeh četrdeset godina bez božega tumača od Ljubišina!¹³ Znam da i ja neću pogoditi svuda, ali to smijem već sada reći da ću pokazati pravi smisao vladličinih riječi na mnogo mjesta gdje Ljubiša ili nije ništa kazao (a bila je prijeka potreba) ili je naopako tumačio.

Oprostite mi što Vam opet dosađujem. S osobitijem poštovañem

Vaš
Milan Rešetar

¹² Rešetarovo izdanje *Gorskog vijenca*, objavljeno u Zagrebu, 1890., prvo je s opširnim komentarom (uvod, napomene i rječnik). Tijekom Rešetarova života se tiskalo deset njegovih izdanja, a svako se razlikovalo od prijašnjih.

¹³ Stjepan Mitrov Ljubiša (Budva, 1824. – Beč, 1878.) priredio je 1868. prvo latiničko izdanje *Gorskog vijenca*, davši i prve komentare. Poznat je nadalje kao pisac pripovijedaka po narodnom predanju (*Kanjoš Macedonović*, *Skočidjevojka* i dr.).

U Spljetu, 18. februara 1888.

Odlični Gospodine Professore,

Evo me opet da Vam dosagujem, nego ovoga puta nadam se da će Vam biti drago, što se u ovakvu poslu Vama obraćam. Poslušajte me.

Pošto vigjah da stvar oko uregjenja novijeh liturgijskijeh knjiga za katoličku crkvu u Crnoj Gori slabo napreduje, to se usudih pisati preuzv. gosp. arcibiskupu Milinoviću¹⁴ nudeći mu, da ću mu ih ja prirediti. Znam i ja da je smjelost moja velika, nego s druge strane promislilih: bolje iko nego niko. A da nijesam slabo promislilo, uvjerih se kada vidjeh da arcib. Milinović zbilja nema čovjeka, koji bi poznavao latinski i stari slovenski jezik a ne bi žalio ni muke ni dangube, da mu pomogne u ovoj stvari. Jedino bi mu za misal pomagao Parčić sa svojim prijepisom glagolskijem u hrvackoj redakciji, koji je i Vama poznat; nego, pošto bi arcibiskup želio da se i misal ne samo štampa crkvenom ćirilicom, kako je ugovoreno s papom, nego i, koliko je moguće, čistijem starijem slovenskijem jezikom, to bi eto i tu bilo opet mnogo posla, a ne može se reći bi li ga htio Parčić obaviti.¹⁵ Ja govorih dakle na dugo jučer s arcib. Milinovićem te mi on obeća da će, ako ne bude kakvijeh zapreka, prihvatiti moju ponudu barem za ritual i brevijar. Prema tomu ja bih se htio na vrijeme spraviti, ako mi arcib. Milinović zbilja povjeri taj posao, da ga u svoje doba uzmozgu izvesti što bolje znam.

U tako zamašitoj stvari usugujem se zamoliti Vas, Odlični Gospodine Professore, da me pomognete svojim mudrijem svjetom, da bi stvar izašla na što veću diku i korist našega naroda. Uprav znam da bi ovu stvar imao izvesti čovjek mnogo bolji od mene, pa da bi i njega stala mnogo muke; nego kakve su nepovoljnije sadašnje prilike za staroslavensku službu u Crnoj Gori, to je svakako potreba da se prije svega radi brzo, jer bi inače cijela stvar mogla izvjetriti. Za sada dakle treba raditi što se može, a kada se više stvar izvede prvi put, to će biti lako kašnije popravljati.

Knjige će se štampati, kako rekoh, starom ćirilicom i jezikom, kako je u najstarijim sačuvanim spomenicima koji su štampani a mogu se lako dobiti. Ja mislim upotrebiti za komade uzete iz jevangjelja zografsko i marijino jevangjelje, pa apostol šištovački, psaltir sinajski, a za ostale knjige svetoga pisma poslužiće mi Brčićevi ulomci.¹⁶ Za ostali tekst, što nije uzet iz svetoga pisma, uzeću kao temelj glagolski misal g. 1483., a brevijar i ritual g. 1561. Prema takijem različitijem izvorima i novi će tekst dakako biti dosta raznolik; jedino će se glasovi i ortografija moći i morati izjednačiti. Nego da bi sada htio čovjek da usporeguje razne spomenike iz raznijeh vremena i redakcija, pa da iz njih sklopi nov jednolik tekst, to bi, bojim se, prije umro papa Lav XIII. ili bi i on sam bio od jačih prisiljen da digne što

¹⁴ Šimun Milinović (Opanci, 1835. – Bar, 1910.) franjevac koji je godine 1886., kad je crnogorski knez Nikola sklopio ugovor u Rimu sa Sv. Stolicom za katoličku crkvu u Crnoj Gori, bio imenovan kao novi nadbiskup za Crnu Goru (koji nosi naslov »primasa Srbije«). Oduševljen prijatelj glagoljice, napisao je *Crtime o slovenskoj liturgiji* (Zadar, 1880.) i godine 1894. prvi put u barskoj crkvi odpjevao misu na staroslavenskom jeziku. Njegovom zaslugom izdan je glagoljski misal u Rimu.

¹⁵ Dragutin Parčić (Vrbnik, 1832. – Rim, 1902.) kanonik zavoda Sv. Jeronima u Rimu od 1876., sastavio rječnik hrvatsko-talijanski i talijansko-hrvatski i pratičku *Grammatica della lingua slava*, 1873. Glagoljski Misal i Ritual izdao je godine 1893. U vezi s tim izdao je iduće godine *Mali azbukvar za pravilno i jednolično čitanje glagoljice u novim crkvenim knjigama*.

¹⁶ *Ulomci Svetoga pisma obojega obojega uvjeta staroslavenskim jezikom* (Prag, 1864.–1861.), to jest cjelokupnu Bibliju koju je Ivan Berčić (Brčić) (Zadar, 1824. – Zadar 1870.) pokušao sastaviti na osnovi glagoljskih spomenika, ali je djelo ostalo nedovršeno.

je već dao, nego li bi on bio gotov s takijem i tolikijem poslom. Najviše posla mislim da će biti oko onoga dijela teksta šta nije uzet iz Svetoga pisma. U njemu valjaće svakako mijenjati ne samo glasove i ortografiju nego i mnoge oblike i riječi, što ne odgovaraju oblicima i riječima što su u starijim spomenicima. Taj ću dio, ako mi dopustite, u svoje doba prikazati Vama da ga izvolite pregledati i popraviti.

Sve što više mislim o ovoj stvari sve to viša mi se čini moja smjelost, nego me drži nada da će moja velika ljubav za narodnu stvar svladati svaku poteškoću, i svijest da se ne laćam ovoga posla radi kakve svoje koristi, jer ja ne ištem ni od arcibiskupa Milinovića ni od Crne Gore ma ni pare za svoj trud, niti ikakve druge nagrade; nagradu ištem jedino u tomu da priregljenjem liturgijskih knjiga za katolike crkovnom ćirilicom pritrđim još jednu kopću, koja će vezati naš nesrećni razdvojeni narod.

U to ime, Gospodine, pomozite meni i narodu, koji Vas broji megju najljepše svoje dike. S odličnijem štovanjem

Vaš

Milan Rešetar

Molim Vas da obrnete!

P.S. Zaboravih Vas zamoliti da mi javite ima li kakav rječnik ruskostaroslovenski. Javljam Vam pak da je i arcibiskup Milinović sklon da se u ritualu štampa staroslavenskijem jezikom samo ono što ima svećenik govoriti na izust; cijelo pak tu maćenje neka bude u prostomu našem narodnomu jeziku.

U Spljetu, 5. marta 1888.

Odlični Gospodine Professore,

Koliko sam Vam zahvalan što ste mi tako brzo i tako lijepo odgovorili, ne mogu Vam riječima izreći, nego ću što više uzmoгу nastojati, da se nikada ne pokajate, što ste me pomogli u stvari, za koju se i Vi tako živo zauzmljete.

Vi dakle mislite da se u crkovnijem knjigama za Crnu Goru ima uzeti srpska redakcija XIV.–XV. vijeka, dočim sam Vam ja u zadnjemu pismu govorio o jeziku spomenika X. – XI. vijeka. Vi se naime obazirete prije svega na naš narod, te prema tomu imate sasvim pravo što ištete da crkovni jezik bude prilično razumljiv svećenicima i prostomu narodu, i da liturgijski jezik naših katolika ne bude odviše različit od starijega liturgijskoga jezika naših pravoslavnijeh. Arcibiskup Milinović nasuprot (a š njim i ja) želio je da se povrati koliko je moguće jezik sv. Ćirila i Metoda i da se tijem priredi liturgija, koju bi vremenom mogli prihvatiti svi katolici Sloveni. Nego sada, kad mi Vi kazaste što mislite, rado pristajem uz Vašu misao, jer prije svega (i to Vam ne govorim da Vam laskam, nego jer sam o tomu duboko uvjeren) već je Vaše mnjenje po sebi vrlo dobar razlog da se čini onako kako Vi svjetujete, a drugo, jer će sličan crkovni jezik uz jednaka slova u crkvi biti još jači vez da združi dvije polovice našega nesrećnoga naroda, treće napokon, jer će mi biti tako mnogo lakše raditi pa ću i mnogo brže moći obršiti svoj posao, a u svoj je ovoj stvari brzina prijeka potreba.

Kako ste mi dakle lijepo svjetovali u pitanju o jeziku, molim Vas da mi pomožete u pitanju srpskih crkovnijeh knjiga. Znam doista da Vi nemate vremena da svakomu na svaku odgovarate, nego eto ovaj put meni oprostite na dosagivanju, a odgovorite mi obzirom na stvar u čije se ime Vama obraćam.

Vi mi govorite da se 'preko nevolje ne odalečujem od crkvenijeh knjiga naše istočne braće', nego koje su to crkvene knjige? O crkovnijem knjigama ruskosloven-

skijem što sada imaju pravoslavni bez sumnje ne govorite, već o starijim štampanijem knjigama XV. i XVI. vijeka. Ako zbilja Vi o ovijem zadnjim govorite, to Vas molim da mi recete da li mi je dosta dobiti najstarije izdanje što mi bude moguće molitvenika (trebnika) za ritual, časoslovca za brevijar, a služebnika za misal, i da li mogu u čemu trebovati za koju od te tri katoličke knjige pravoslavni oktoih, triod, minej i molitvoslov. Da sam u kakvom gradu gdje ima bogata knjižnica ne bih Vam smetao ovakijem pitanjima, nego ovdje sam inokosan pa mi nema uzdanja nego u svoje sile i u Vašu dobrotu. Ako sam Vas dakle dobro razumio to biste Vi željeli da se (u ovaj se je čas zemlja lako zatresla, nego bogu hvala nema nikomu štete!) komadima uzetijem z sv. pisma držim teksta kakav je u starijem ćirilskijem štampanijem knjigama, a da za molitve, koje su osobite katoličkomu obredu, uzmem kao temelj stare glagolske štampane knjige. Molim Vas da mi izvolite kazati, jesam li dobro razumio Vaš svjet.

Mnogo je zamršenije pitanje o jeziku, o glasovima, oblicima i riječima, stoga uzimljem sebi slobodu da Vas nekoliko stvari zapitam, a nadam se da ćete mi Vi u svojoj dobroti na njih odgovoriti.

Što se ortografije tiče ja mislim da bi se imalo uvijek pisati na svojem mjestu meko ѣ, ѣ, valjda u tugjim riječima i к, ѣ uvijek ю, i љ=j, uvijek о, оу (a nikada ѿ), uvijek љ (a nikada ѣ), uvijek пс, т (a nikada ѡ, ѳ); bih ja pisao gdje je i u našem jeziku шт а ш gdje je u nas ѣ. Najviša je мѣка са ѣ! u našim starijem knjigama nema čvrsta pravila, nego u knjigama što se sada štampavaju valja da ga bude. I što se njega tiče meni se čini da ne može nego da se ili ѣ piše svuda gdje ga etimologija ište, a da se tada valjda osobitijem znakom, od prilike ѣ ili ѣ kaže svako što se u nas razvilo do čistoga а, ili da se piše svegi na kraju riječi i uz vokale r i l, a u sredini riječi samo ondje gdje je u našem jeziku mjesto njega а, ili bi dakle trebalo pisati чѣто, вѣго, грѣшѣникѣ, отѣчѣство, сѣтъѣникѣ. Ovo bi drugo i meni bilo draže, jer bi s jedne strane odgovaralo bolje tendenciji (i ako nehotičnoj) starijih naših knjiga, i jer bi bilo bliže današnjemu jeziku pa i svećenicima lakše i čitati. S pitanjem o ѣ ide usporedo i pitanje o asimilaciji prijedloga u sastavljenjem riječima: kako njih pisati? Ja mislim da bi bilo najbolje pisati вѣнити; изѣблѣсти; исоусити; испѣгити; исѣход; ишѣзѣти; надѣписѣти; надѣстоѣти; обѣхѣдити; прѣдѣслово; прѣдѣдѣши; разѣкао изѣ а uvijek сѣ; dakle uvijek вѣ i сѣ, bez ѣ ali bez asimilacije надѣ- i прѣдѣ-, bez ѣ i s potpunom asimilacijom изѣ- i разѣ-.

U pogledu oblikâ mnogo smeta miješanje starijih i mlagjih forama; tako miješanja barem ma dosta u starijem (u naše doba štampanijem) starosrpskijem spomenicima. U koliko se može prisvojiti to miješanje, koje više kaže kako je nazadovalo poznavanje staroga slovenskoga jezika u pisacâ, nego li kako se je razvijao narodni jezik? Ja mislim da svakako i tu treba da bude neko pravilo. Prije svega mrim da se ne bi imalo pustiti miješanje oblika raznijeh deklinacija, naime prelaženje osnovâ na о megju osnova na љ i obratno; osnovâ na konsonat megju osnova na ѣ i obratno; u osnovâ na konsonant i na љ, i ako se gdje nagje stariji dočetak е, trebalo bi ga svuda zamijeniti mlagjim ѣ. U složenoj deklinaciji pridjeva valjalo bi da bude takogje tvrdi dočeci za muške i srednje: gen. – аго, dat. – оумоу, loc. – ѣмѣ – имѣ, а u plur. i dual. – ѣхѣ, – ѣмѣ, – ѣми, – ѣхѣ, – ѣма (-ѣхѣ, -ѣмѣ itd. u mekijeh osnova). U glagolâ pak imao bi se uzeti svuda za dual dočetak – та (izostavši i – те i – тѣ), isto tako samo drugi aorist s parakt. – х i part. praes. akt. I na – иѣвѣ i glagola na – ите; što se napokon imperfekta tiče ja mislim da bi se svuda imali uzeti sažeti oblici na – ѣхѣ, – ахѣ, – ахѣ.

U riječi ne mislim dirati: kako koju nagjem tako ću je i ostaviti; najviše ako u dijelu što nije uzet iz sv. pisma zamijenim noviju riječ starijom, što joj odgovara u dijelu uzetomu iz sv. pisma.

Dovrših; nego sada stoprv vidim da sam se odveć usudio zanovetati Vam. Da Vam odnesem što manje vremena eto Vam prilažem napose sva moja pitanja, pa Vi, ako Vam nije teško, napišite u dvije riječi odgovor i pošaljite mi natrag priloženi list. Učinite mi još tu veliku ljubav, pa Vam obećavam da Vam neću više smetati; znam da odviše ištem, ali bog mi je svjedok da Vam ne smetam radi kakve svoje koristi. Usugujem se dakle kazati da Vam već unaprijed zahvaljujem ne velikoj dobroti. Da Vas Bog poživi još mnogo i mnogo ljeta na čast i korist našega naroda, to Vam od svega srca želi

Vaš harni i dušom odani

Milan Rešetar

U Spljetu, 28. marta 1888.

Odlični Gospodine Professore,

Hvala Vam ne dragomu pismu 13.oga ov. mjes. Što Vam se nijesam se prije odazvao uzrok je, što sam čekao ravnatelja Bulića¹⁷ iz Beča, da se s njim dogovorim, kako da se vladam s arcib. Milinovićem, a drugo što sam Vam htio poslati mali primijer, kako mislim priregjivati tekst za crkovne knjige.

Nego hoću prije svega da Vam rečem koju o onomu prvomu pitanju. Arcibiskupa Milinovića Vi valjda ne poznate, a nijesam ga ni ja poznao dok nijesam s njim govorio, ima tomu skoro dva mjeseca. Ali po svemu što sam čuo od ljudi, koji ga dobro poznadu a kojim mogu vjerovati pa po dugomu razgovoru što sam s njim imao, izlazi iznad svake sumnje, da je oni čovjek razuman, pošten i dobar patrijota, – a to su tri stvari što se dandanas žalibože rijetko nagju združem u jednoga čovjeka. S te strane dakle on daje punu garanciju da će se živo i savijesno zauzeti a da ne propane povlastica što je papa dao kat. crkvi u Crnoj Gori. Nego (a neka mi bog prosti ako mu činim krivo) on je u isto doba i spor da se odluču pa da energički izvede svoju odluku, i lako vjeruje čovjeku, jer misli, da su svi poštteni i plemeniti kao što je on. A to je za našu stvar velika mahna; za nas bi se htio čovjek koj bistro vidi svoj cilj i pravo ide k njemu, a opet čini veliku razliku izmegju jednoga i drugoga čovjeka s kojim opće. To Vam sve velim, jer se bojim da se ne kompromiti ili da se nije već u Rimu kompromitio, pa da se stoga naša stvar ne zategne ili, ne daj bože, i ukine. On Vam naime odveć jasno i glasno govori da je bečka vlada svemu kriva, on pripovijeda kako je ona tražila na svaki način da nagovori papu da digne što je jednom bio već dao, pa što papa, što kardinali govore i misle itd. itd. Jednom riječju što mu je na srcu to mu je i na ustima, a to prema našim prilikama ne valja. A i neodlučan je: ima dva mjeseca skoro da smo govorili; bio mi je obećao da će mi odmah pisati iz Bara, a tamo nema mu glasa! – Sve Vam ovo pripovijedam, Gospodine, jer znam da Vama mogu govoriti kao hoću, jer znam da šta mene muči ta je i Vama žao. Govorih dakle s ravn. Bulićem te po dogovornoj pisah arcib. Milino-

¹⁷ Frane Bulić (Vranjic kod Splita, 1846. – Zagreb, 1934.) arheolog i povjesničar. Don Frano Bulić, Rešetarov profesor u Dubrovniku (1874.–77.), kad je postao upraviteljem splitske gimnazije (1883.) doveo je tamo svog bivšeg učenika za profesora klasičnih jezika, a nadalje kao profesor hrvatskoga jezika u višim razredima. Bulić je energično dovršio pohrvaćivanje splitske gimnazije započeto školske godine 1880.–1881. Godine 1896. austrijske vlasti su ga umirovile nakon jedne političke manifestacije njegovih učenika. Istih godina Bulić je bio i upravitelj Arheološkog muzeja u Splitu i konzervator za splitsko okružje, a 1912.–1925. za cijelu Dalmaciju.

viču, tobože da mu javi što Vi mislite o jeziku i o ortografiji, a u istinu da obaznam što je da tako dugo muči.

A sada o našim poslima. Šaljem Vam početak psalma 118 (119), da vidite kako ja mislim priregivati tekst, kao temelj uzeo sam tekst Crnojevićeva psaltira g. 1495. (po Novakoviću), a sa strane zabilježih, gdje je potreba, kako je pisana baš u Crnojeviću psaltiru (Crn.) u Geistler-ovu Sinajskom psaltiru (Sin.), u Brčićevijem ulomcima (glag.), u Vulgati (Vulg.) i u grčkomu prijevodu (grč.). Vidjećete već po ovomu primjeru da u stari prijevod ne diram nego samo ondje, gdje je potreba da slovenski tekst odgovara latinskomu. Pače meni se čini da ću s ove strane morati ići još dalje. Nijesmo više ni u XVI. ni u XVII. vijeku, nego na izmaku XIX., u kojemu ima mnogo ljudi koji se razumiju u latinski i u stari slovenski jezik, a još više njih koji su ovomu zadnjemu neprijatelji, pa će ovi cjepidlačiti i iznosiće na vidjelo svaku najmanju razliku kao eretički pokušaj da se promijeni misao riječi. Načelo dakle valja da bude, da slovenski prijevod odgovara sasvim i u svakoj pojedinoj sitnici latinskomu tekstu; inače mogao bi mi i svaki najmanji pop zanovijetati. A s te strane barem valja da budem u gvozdenoj kuli, da mi niko ne može nauditi.

Što se pak jezika tiče najpreča mi je stvar da mi Vi odobrite rad. Ako Vi presudite da valja, neka drugi slobodno govore što hoće. Kad može biti ovako i onako ja ću pisati radije правда, богатство itd. pa opet оправдание itd. i отъ. Prvo ću pisati, jer to odgovara načelu kojega su se držali naši stari pisari, koliko je svaki bolje znao, a neprilici mnogih ъ lako je doskočiti mećući znak ‘ (koji se već nalazi u starijem rukopisima) nad ono ъ što se u nas može izgavati. Jedino za prijedloge može se činiti iznimka jer su oni već u najstarije doba izgubili svoju samostalnost, ali opet trebaće uvijek pisati въ, въз-, съ. Čini mi se naime da ne bi bilo konsekventno pisati ъ na kraju riječi i uz vokale p i л i ne pisati ga i u sredini riječi. Što ga pisari regie izostavljaju na kraju i uz p i л i nema drugoga razloga već samo to, što su lakše pamtili da ga tu valja pisati. Što se pak tiče znakova і i ѿ volim ih ne pisati, jer to ne odgovara kakvoj osobitosti slovenskoga jezika, nego je puko povagjanje za grčkom ortografijom. Molim Vas pak da mi povratite primjer što Vam šaljem, i ako Vam dotiče vremena, kažite mi što mislite o njemu.

U zadnjemu pismu o dvije sam se stvari slabo izrazio. Pod »vraćanjem imenica u svoju deklinaciju« mislio sam ovo: ima li se puštati da se isti supstantiv sada deklinava po deklinaciji osnova na o a sada opet po deklinaciji osnova na u, ili da se opet ista deklinava i po deklinaciji osnova na i i onijeh na konsonant? I što sam pitao je li dosta da dobavim pravoslavni trebnik, časoslovac i služebnik, takogje sam slabo kazao. Ja sam hio reći je li dosta da od ćirilskih knjiga dobavim te tri, ili može li mi služiti i otkoih, triod i minej?

Vi biste željeli da dobavim kao pomoćne knjige i stare rukopise. Znam i ja da bi to sasvim dobro bilo, nego iskreno Vam velju neću toga činiti. Prije svega bilo bi mi ih teško dobaviti, pa i da ih dobavim upropastio bih ove moje nesrećne oči, koji su mi već sada sasvim slabe, a bez dvojbje oslabiće mi još više čitajući i štampanu glagoljicu. A zbilja korist bi bila mala prema mucu, jer komade iz sv. pisma izdao je Brčić u svojim ulomcima, a za ostalo biće dobre i najstarije štampane knjige, jer kako je u njima dobar prijevod sv. pisma, tako će sigurno biti dobar i prijevod ostalih komada. Svakako za sada biće dosta da se nešto učini i na njihovu temelju, a kasnije ako bog da moći će se lako popravljati.

Glagolski misal g. 1483. i brevijar g. 1507. dobiću po svojoj prilici pomoću ravnatelja Bulića iz Zagreba; barem je to obećao knjižničar G.in Kostrenčić.¹⁸ Iz

¹⁸ Ivan Kostrenčić (Crikvenica, 1844. – Zagreb, 1924.) god. 1868. nakon što je završio slavistiku i povijest u Beču radi u Dvorskoj biblioteci i predaje hrvatski jezik na Vojnoj akademiji. God. 1875.–1911. bio je ravnatelj Sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

Zadra ću nastojati da dobavim štampani ritual glagolski g. 1507., koji je bio u pokojnoga Brčića. Za ćirilske knjige pisao sam arcibiskupu Milinoviću, nego bojim se da mi s Cetinja neće moći ništa poslati, nego da se opet valjati obratiti Zagreba. Ako mi pak Vi hoćete poslati rusko sv. pismo, biću Vam veoma haran. Ako Vam je teško slati ga poštom, doći će do desetak dana opet G.in Bulić u Beč, pa ću ga ja moliti da ga uzme u Vas i da mi ga donese.

Što se slova tiče ja sam i o tomu pisao Arcib. Milinoviću te mu kazah što Vi o tomu mislite. Knez je voljan da podigne lijepu štampariju u Baru i da ondje štampa kat. crk. knjige; ako to zbilja učini, onda će bez dvojbe i izrezati slova kako Vi želite.

Žao mi je što ne vidjeh G.ina Sundečića.¹⁹ Bio sam kazao da mi jave kada progje, nego kada izagjoh iz škole pa mi rekoše da je na brodu, nije bilo više vremena da se s njim porazgovorim. Kada dogjoh do broda već je bio treći put razviždao.

Prije nego zatvorim pismo hoću da Vas zamolim da mi odgovorite na dva pitanja: 1) ima li koja (ruska) knjiga o kojoj bi bio prikazan, prema sadašnjemu znanju o tomu, rad sv. Ćirila i Metoda i sva pitanja što se nanj odnose? 2) u koliko kijeovski fragmenti, koji su po rimskom obredu, obaraju misao da je liturgija sv. Ćirila i Metoda bila grčka?

Oprostite mi što Vam ovoliko dodijevam, ali za ovako veliku stvar ja Vas molim i zaklinjem, da Vi budete vogja i upravljač a ja sam radnik. S osobitijem štovanjem i srdačnom harnošću

Vaš odani
Milan Rešetar

U Trstu, 3. avgusta 1888.

Odlični Gospodine Professore,

Budući da ste me tako lijepo pomogli u pogledu liturgijeh knjiga za Crnu Goru, bilo bi grubo s moje strane kad Vam ne bih javio kako je stvar svršila.

Ja bijah predložilo arcib. Milinoviću da ću mu prirediti brevijar i ritual, pa gramatiku, rječnik i čitanku crkvnoga jezika. Na to bio on pristao te mu ja bijah već spravio malu gramatiku. Nego kad sam htio stupiti u dogovor s kan. Parčićem, koji je priredio misal, da bismo se složili glede jezika i ortografije, stiže od njega pismo da on ima već gotovu gramatiku i rječnik i da će ih štampati glagolskijem slovima i latinskijem jezikom; ritual da će se štampati čistijem narodnijem jezikom na troškove senjskoga biskupa Posilovića, a za brevijar da je on već priredio cjeli psaltir po starijem rukopisima i štampanijem knjigama. Nego opet kan. bi Parčić bio pustio da ja priredim brevijar. Da Vam rečem istinu kada je on skoro sve učinio neka čini i to zadnje, jer se bojim da bismo se ja i on teško nagodili. Barem po ogledu misala što sam dobio iz Rima vidim da o ortografiji on misli mnogo drukčije nego li ja. Tvrđovrat, kako mi kažu, on, tvrđovrat, kako vrlo dobro znam, i ja sam – pa bi moglo lako biti štete samoj stvari.

¹⁹ Jovan Sundečić (Golinjevo kod Livna, 1825. – Kotor, 1900.) Pjesnik i god. 1864.–1874. tajnik crnogorskog kneza Nikole. Jagić je upozorio Rešetara »da će se u Split navratiti na putu za Kotor G. Sundečić« i da bi bilo dobro da se njemu preporučuje jer »on je čovjek od velika 'značajaja' i značenja. Njegova riječ mnogo vrijedi i kod kneza« (P. Skok, *Korespondencija...*, str. 73).

Žao mi je dakle što dam Vas toliko a bez potrebe mučio, nego bilo je u mene barem dobre volje da radim za narodnu korist. Rusku bibliju vratiju Vam netom se vratim (početkom oktobra) u Spljet; megjutijem lijepa Vam hvala i na njoj.

Hvala Vam što ste mi našampali u *Archivu* ono malo riječi o prijevodu *Gorskog Vijenca*. U toj svesci na str. 304, 305, Vi tumačite riječ *метерѣба* у *Польичком Старту* те узимљете да је постала од *метежѣба* (oprostite što sam se pomeo u slovima!). Bojim se da će prije biti kakva turska riječ jer i u nas u Dubrovniku ima riječ *mètèrbija* a znači 'smutnja, mješanija'.

Primite, Odlični Gospodine Professore, izraz mojega velikoga štovanja i harnosti.

Vaš pokorni
Milan Rešetar

U Spljetu, 28. juna 1889.

Odlični Gospodine Professore,

Gospodin Leskien²⁰ biće Vam poslao prvu polovicu neke moje rasprave o čakavštini, da je štampate, ako Vam je drago, u Vašemu *Archivu*.²¹

Pošto će mi je ta radnja do nekoliko doba trebovati za drugu svrhu (nakan sam naime da činim rigorozu iz filozofije) molim Vas da budete tako dobri, te mi u dvije same riječi javite, hoćete li mi je našampati u *Archivu*, pa ako hoćete, kada će od prilike biti štampana. Ako ne mislite da je ta moja radnja zgodna za Vaš *Archiv*, molim Vas da mi je povratite.

Dugo sam mislio hoću ili neću li Vam pisati i o nekoj drugoj stvari, pa sam se napokon riješio da Vam pišem: neki moji gjaci, koji su imali sreću da Vas poznadu u Beču, rekoše mi, da gdje možete i u privatnijem prilikama pomazete rado slabije. Eto uteći ću se i ja Vama, a ako možete pomozite za boga!

Ja ištem da me premjeste odavle u moj rodni grad Dubrovnik, gdje bih osigurao mirnu starost mojoj dragoj majci i sam sebi stvorio novu obitelj. Ima sada mjesto prazno u tamošnjoj gimnaziji, nego školsko vijeće po nagovoru G.ina nadzornika nije uzelo u obzir moju prošnju. Jedini uzrok, s kojega se to učinilo, jeste, kako je jasno u sjednici kazao G.in nadzornik, što sam ja po njegovom mišljenju jedini dobar učitelj našega jezika pa stoga gimnazija bi mnogo izgubila da mene izgubi. Kako vidite moja dobrota uništava mi moju privatnu sreću i budućnost! Ja nastojim da na svaki način da me opet ministarstvo imenuje za Dubrovnik: imam tako vigjenijeh prijatelja mojega pokojnoga oca pa će oni pomoći. A da biste Vi, Odlični Gospodine Professore, mogli pa htjeli preporučiti me G.inu ministru ili našem referentu ministarskom savjetniku Wolf-u, ja bih Vam bio neizmjereno harran i do prigode, kad bi sreća dala, i bih djelom dokazao.²²

²⁰ August Leskien (Kiel, 1840. – Leipzig, 1916.) slavist, autor priručnika staroslavenskog jezika: *Handbuch der albulgarischen (altkirchenslavischen) Sprache*, 1871. i *Grammatik der serbokroatischen Sprache*, Heidelberg 1914., o kojoj je Rešetar napisao prikaz (Indoger. Forschungen, XXXV, str. 41–45; Strassburg, 1915.).

²¹ Radi se o Rešetarovoj doktorskoj tezi: »Die Čakavština und deren einstige und jetzige Grenzen«, objavljena u Jagićevom *Archivu* (ASph, XIII, str. 93–109, 161–199, 361–388; Berlin, 1891.).

²² Jagić odgovori Rešetaru da će rado govoriti s Wolfom, ali da se ne nada uspjehu jer »ministarstvo vrlo ne rado mijenja predloge zemaljskih školskih odbora, i drugih provincijalnih vlasti« (P. Skok, *Korespondencija...*, p. 75).

Oprostite, Gospodine, na slobodi. Ja znam da sam i odviše smion, ali vjerujte mi, da mi ne prijete baš prava nesreća, ne bih Vam dosagjivao. Što ćete i filolozi su ljudi a nijesu od kamena!

Arcibiskup mi je Milinović onomadne pričao da je štampanje crnogorskih katoličkih knjiga zapelo, jer pregledači (Parčić i Fermendžin,²³ a osobito prvi) sporo rade.

Onomadne mogloh pregledati slavenske rukopise, uprav odlomke, kaptolskoga arhiva. Ima i jedan glagolski psaltir pa sam se nadao da bi to mogao po sreći biti psaltir Nikole Nabljanina od g. 1222. Na žalost nije nego mlagji rukopis!

Opet Vas molim da mi oprostite na slobodi. S najodličnijem štovanjem

Milan Rešetar
gimnaz. profesor

U Spļetu, 7. oktobra 1889.

Odlični Gospodine Professore,

u zadnoj svesci Vašega arhiva spomiñete i ime Spalatum. O ñemu sam i ja napisao nekoliko riječi u programu ove gimnazije: današnjom Vam poštom to šaljem, da vidite vrijedi li što moje tumačenje.²⁴ Da je Spalatum neka na pola grčka kombinacija, čini mi se teško, jer koliko se zna ni u Solinu ni oko ñega Grka nije bilo nikada toliko, da bi moglo uticati na imena mjesta. Još je priličnije što profesori Schuchardt²⁵ i Leskien misle, da je naime to koje staro ilirsko ime, što sa palatium nema nikakva posla.

S odličnijem štovanjem
Vaš Milan Rešetar

U Spļetu, 6. februara 1890.

Odlični Gospodine Professore,

Da Vam ne dodijevam, bio sam poručio G.inu Aranzi²⁶ da Vam javi da Vam ovdje nijesam mogao naći želene prefacije ni dobiti Kararina statuta. Mnogo mi je žao što nijesam mogao da Vas poslužim prvi put kad me nešto zamoliste, ali vjerujte nije moja krivica.

Danas Vam pišem da Vas opet, kao što je moj žao običaj, nešto zamolim. Ima prilike da se iskopam iz Spļeta i dodem u bolje mjesto. Nego za to bi mi mnogo koristilo da mogu prikazati da sam već nešto naštao. Ta znate kakvi su ljudi u

²³ Euzebije (Martin) Fermendžin (Vinga, 1845. – Našice, 1897.) franjevac, crkveni povjesničar.

²⁴ M. Rešetar, »Ime grada Spljeta«, Program spljetske gimnazije 1886./87.

²⁵ Hugo Schuchardt (Gotha, 1842. – Graz, 1927.) romanist i lingvist, bio je Rešetarov profesor u Grazu.

²⁶ Josip Aranza (Kaštel Novi, 1864. – Zagreb, 1948.) filolog, Jagićev dak, bavio se čakavskim govorima u Dalmaciji. Kao član Balkanske dijalektološke komisije objavio rezultate svog istraživanja u Vorläufige Berichte der Balkan-Commission, 1: *Über der Dialectforschung auf der Balkanhalbinsel*, nach den Mitterilungen der Miletić, Rešetar und Aranza, Beč, 1897., 50.

nas: samo da je ko što naštao pa bilo štomudrago i kakomudrago, – to je pravi čovjek! Stoga Vas dakle lijepo molim, ako samo možete, da mi naštao već u drugoj svesci ovogodišnjega arhiva polovicu moje rasprave o čakavštini. To bi za moje aspiracije palo baš u zgodno vrijeme, dok treća bi sveska došla prekasno.

Ravnatelj Vas Bulić pozdravlja i ovijeh će Vam dana poslati što je sakupio o Poljima: Stazićeva statuta nema ni u sina mu.

Oprostite mi na slobodi i vjerujte mi da sam uvijek spravan da Vas poslužim u čemu god zapovijete.

S osobitijem štovanjem
M. Rešetar

U Spljetu, 22. februara 1890.

Odlični Gospodine Professore,

Ne znam je li Vas G.in Aranza zamolio s moje strane, da budete tako dobri te ispravite gdje nadete kakvu nemačku pogrešku u mojoj raspravi. Ako je i na to zaboravio, tad Vas lijepo molim da to učinite kad je pročitate. Da biste pak našli i koju pogrešku u samoj stvari a Vi je htjeli popraviti, još bih Vam više bio haran. U Beču Vam zaboravih kazati, da moram vratiti rukopis fakultetnom arhivu u Gracu: molim Vas dakle da preporučite stampariji da mi ga, ako je moguće, ne izmažu. Još jedno da Vas zamolim pa sam svršio! Ako Vam nije teško gdje spomišem Dubrovačke srpske pisare umetnite još Nika Bijelića (Нико Бџлић), koji se spomiše godine 1362. u jednom rukopisu dubr. arhiva (v. *Slovinac*, IV, 351), a pri kraju, gdje govorim o imenu srpskom u starijem spomenicima, umetnite da se taj isti Niko Bijelić potpisuje Нико Бџлић диякъ српски.

Oprostite mi na slobodi i dosadi!
S najaćim štovanem
Milan Rešetar

U Spljetu, 21. jula 1890.

Odlični Gospodine Professore,

Vaše mi je pismo stiglo baš u dobar čas! Bio sam u velike smeten, jer mi se bio izjalovio pokušaj da izađem iz Spljeta i dospijem u Gradac, a sada možda će mi se otvoriti put koji će me dovesti u Beč – a koliko bi mi to bilo draže, nije potreba da Vam tumaćim.

Nazad nekoliko vremena naime činilo se je kako da će ostati prasnno jedno mjesto u biblioteci gradačkoj. Ja brže bolje upravih prošnju upravi njenoj, i doista ona me predloži ministarstvu za to mjesto. Nego školsko vijeće (ili namjesništvo) gradačko želeći da sačuva to mjesto jednomu volenteru koji je već tamo bio (a to mu se doista ne može po duši zamjeriti) vrati prošnju, jer je ja nijesam bio prikazao putem mojega gimnazijskoga ravnateljstva. I tako sve to izlinja te ja ostah na cje-dilu.

Ali opet ne klonuh duhom! Svjetovan od prijateljskoga lica iz Graca upravih ministru samomu promemoriju, kojom ga molih da me ma kako premjesti u Beč ili u Gradac, da se uzmozgu usavršiti u slavenskoj filologiji, a da ću za to raditi u ta-mošnjoj biblioteci. Nekom srećom ministar ne baci tu promemoriju već (kako

imam dobra razloga da mislim) predade je referentu. Isti me prijatelj sada svjetova da prikažem putem ravnateljstva pravu prošnju kojom ištem od ministarstva da mi da 10 mjeseci dopusta i da me pristavi biblioteci u Beču ili u Gracu kao pomoćnika za slavenski odio. Regbi da se mogu nadati da će mi to dati; nego ako mi dadu po svoj prilici neće mi to dati za Beč, kako bih ja želio, već za Gradac, gdje doista u biblioteci trebaju čovjeka vješta slav. jezicima. Svavako neka mi se samo izvući odavde pa ću biti zadovoljan!

Ovo Vam se potanko pripovijedam jer je ovo prva polovica onoga što mislim činiti, a kako Vas hoću zamoliti da mi u drugoj Vi izvolite pomoći – a možete – tako neću da Vam tajim ništa.

Kad sam naime pročitao Vaše pismo odmah sam promislio: a zašto se ne bi ti natjecao o mjestu prevodioca u Beču? Kad sam pak vidio uvjete pod koje se daje to mjesto, ja sam se više utvrdio u toj misli. Mjesto je doista od sebe...²⁷

U Trstu, 19. septembra 1890.

Odlični Gosp. Profesore,

Ne znam jeste li još u Opatiji,²⁸ ali Vam svakako tamo pišem, jer će Vam odanle lako poslati pismo u Beč, ako ste se već vratili u prijestonicu.

Pišem Vam o mjesto redaktora hrvackoga dijela drž. zak. lista. Sada već znam koliko ima natjecatelja: svega nas 27! Iz Dalmacije se nijesu javili nego trojica: ja, unijocki vrlički paroh (Stanić) i neki bivši politički komesar koji je morao ostaviti službu zbog mahitosti i pijanstva (Vučković); i u Trstu se nijesu prijavila nego dvojca: neki trgovački agenat i još neko nepoznato lice. Ali u Beču ih se nagnala sila božija! Većina njih doista malo su ili ni malo pogibeljni: pučki učitelji, pisari, željeznički činovnici, litografi, agenti – ali ima i njih četiri ili pet, od kojih mi svaki može odnijeti mjesto! To su prof. Šarlinga (ako se ne varam) s hrvacke riječke gimnazije; dr. Stratimirović, sudbeni pristav u Bosni; još jedan sudbeni pristav koji pomaže prevoditi vladin list u Sarajevu; i još jedan ili dva jurista.

Kako vidite imam na žalost i odviše razloga da se utečem Vama i da Vas zamolim da mi pomognete! Osobito su mi naravski juriste pogibeljni, premda – kako mi piše ono čeljade koje ste mi i Vi imenovali (i koje me moli da mu ne spominjem imena) – ministar Taaffe želi da se, za jezike koji nemadu još utvrgjene terminologije, imenuje kao redaktor čovjek koji pozna dobro jezik. Eto ja se dakle uzdam u Vašu blagu preporuku, ali ću i ja sa svoje strane nastojati da osiguram svoje imenovanje: osobito će mi možda pomoći zadarsko namjensništvo. Svavako ja sam tako slobodan da i Vama spomeñem sve što mislim da govori meni u prilog:

- 1) za naš jezik, koji se još razvija, zgodniji je filolog nego li pravnik.
- 2) ja sam od osam godina državni činovnik.
- 3) ni prof. Šarlinga ni pristav Stratimirović (Strat. je Novosagjanin) ni oni drugi pristav iz Sarajeva a ni ostali pravници, koji su se javili iz Hrvacke, nijesu avstrijski državljani.
- 4) Hrv. izdanje drž. zak. lista namijenjeno je najprije Dalmaciji, a ja sam Dalmatinac.

²⁷ Ovo je pismo, isto kao pisma br. 14, 15, 18–28, napisano na ćirilici. Očigledno tu fali jedna stranica.

²⁸ Između 1890.–1903. Jagićevi su ljetovali u Opatiji jednaest godina i tamo su dolazili slavisti i kolege (usp. V. Jagić, *Spomeni mojega života I–II*, SKA, Beograd, 1930., 1934.)

Nego sve to može ne vrijediti ništa, ako drugi bude prije ili bolje preporučeni od mene. Stoga Vas molim, G.ine Professore, da se za me zauzmete. Vaša riječ može biti odlučna u ovome poslu! Progovorite za me!

Osobito bi bilo važno da me, ako je moguće, direktno ili indirektno preporučite sekcijскомu savjetniku Ivanu Muck-u šefu Redactions-Bureau-u. Prošnje su u njegovijem rukama a on će po svojoj prilici predložiti novoga redaktora ministru. Uvjeren sam da će mu biti teško odlučiti se, jer on ne pozna ni naše ljude ni naše prilike: a kad bi čuo da mu Vi preporučujete čovjeka, za kojega mu jemčite da bi u redu vršio svoju službu – a tada ne bi sigurno više dvoumio!

Ako ste već u Beču i ako mislite da bi moglo pomoći ili da bi bilo potrebno da ja dođem glavom u Beč, javite mi molim Vas sa same dvije riječi: škole se i tako otvaraju tek 1.oga oktobra.

Ja se nadam da ćete mi Vi u Vašem dobrom srcu oprostiti što Vam ovako slobodno pišem: Vaše me blage riječi oslobodiše. Unaprijed Vam od svega srca zahvaljujem na pomoći te se pišem s najvećim poštovanjem

Vaš zahvalni
Dr. Milan Rešetar
via delle Poste 8

U Trstu, 25. sept. 1890.

Odlični Gospodine Professore,

Kako se bojim da Vam možda nijesu poslali iz Opatije pismo što sam Vam tamo upravio, ne znajući da ste se već odanle vratili kući – to Vam opet pišem, da Vas zamolim da se za me zauzmete.

Za mjesto redaktora prijavili su se i četiri ili pet pravnikâ, te se bojim da mi ga koji od njih ne odnese. Obaznao sam da u ovoj stvarj sve zavisi od sekcijškoga šefa barona Erba, a da na njega mnogo može njegov prijatelj a naš starina Miklošić.²⁹ Zato se i usuđujem zamoliti Vas da me preporučite ili direktno ili putem Miklošića tomu blaženomu Erbu.

Namjesništvo je dalmatinsko sklono da me brani i preporuča: to će se učiniti i oficialno i privatno. S te strane dakle mogu biti miran, pošto ste i Vi izvoljeli uzeti me pod svoju zaštitu, to imam već dva važna faktora sa svoje strane.

Na žalost do malo dana treba da se vratim u Spljet, jer dopust, koji sam iskao, ministarstvo mi nije dalo; to jest uprav nije ništa odgovorilo.

Oprostite, odlični Gospodine profesore, što vam svaki čas dodijevam i primite izraz mojega velikoga poštovanja i iskrene zahvalnosti.

Vaš odani
Milan Rešetar

²⁹ Franjo Miklošić (Radomerščak kod Ljutomera, 1813. – Beč, 1891.) bibliotekar u bečkoj Dvorskoj biblioteci a od 1849. profesor na Bečkom sveučilištu. Godine 1887. Jagić je naslijedio njegovo mjesto na katedri slavenske filologije.

U Spljetu 18. oktobra 1890.

Odlični Gospodine Professore,

Od danas do osam dana, t.j. 25oga ov. mjes., treba da sam u Zadru da prevedem što ministarstvo pošalje iz Beča. Iz Zadra ću Vam u taj peti dan javiti kako mi pošla radnja i kada će elaborati stići u Beč.

Međutijem od srca Vam zahvaljujem što ste voljni da mi pomožete i što ste o meni govorili prof. Miklošiću.³⁰ Ja se na Vas najviše nadam, jer znam (opisaše mi barem tako iz ministarstva) da je doslije ministar uvijek imenovao onoga, koga mu predlože »die sprachlichen Autoritäten« koje pregledaju i ocijene elaborate. Ja sam se ovoga mjeseca bavio nešto oko prevodenja zakona i naredaba: mnoge riječi i rečenice, osobito o željesnicama, trgovačkim stvarima i vojiničkim, nijesu lake – ali tu i jurist zna koliko i filolog, to jest uprav još manje od filologa, jer izlazi da je to najviše filološka muka. Svakako sam uvjeren da bih se u malo vremena dobro uputio i da bih prevezao dosta bolje i tačnije od zadnjega redaktora, koji – bog mu dao pokoj duši! – nije bio vješt jezika a katkada je i krivo razumjevaio njemački tekst.

Primio sam drugi dio moje rasprave o čakavštini s vašim opaskama, kojim se veselim, jer vidim da se interesujete za ono što tu pišem, i na kojim Vam zahvaljujem, jer sam već od njih nešto naučio. Jedino mi je žao što sam ja slabo izrekao njemački pa promisliste (a to će i svaki što pročita moje riječi) da ja htijah reći da se na Krku govori jedan isti govor – žao mi je, jer po duši znam da se na tomu ostrvu govor razlikuje od sela do sela. Ja htijah reći da se na Krku govori najstariji čak. govor a tamo rekoh dijalekat!

U glavnoj stvari da me je kakogod sreća donijela blizu Vas te da mi se je po Vašoj uputi raširio – da tako rečem – filološki orizonat, mnogo bi bilo drugovačije kazano u onoj raspravi. Vi znate kako se u nas još uvijek drži do ukočene diobe u štok. i čak. djalekat, pa je teško čovjeku koji živi daleko od naučnijih sredilišta da se bez tuđe pomoći digne iznad takvog mišljenja. Što sam rekao da *šč*, *žj* (*žđ*) nije starije prema *št*, *žđ*, to sam učinio jer sam uzimao da i jedno i drugo dolazi od *stj*, *zdj* preko *st'*, *zd'*.

Svakako vidim da mnoge stvari, za koje sam ja mislio da su sasvim sigurne, nijesu nipošto izvan svake sumnje: Vaše su me opaske naučile da treba biti još oprezniji u isticanju novijeh misli – a na tomu, vjerujte mi, od srca Vam zahvaljujem. Rad sam samo da vidim što ćete mi prigovoriti dokazu (ako je dokaz!) da dubrovački pjesnici često su pisali što nijesu govorili, da nijesu dakle bili »čakavci«. To je za mene, kao dobra Dubrovčanina, veoma važno pitanje!

Kad dobijete elaborate da ih pregledate (uzimljem naime da ćete ih sigurno Vi dobiti), molim Vas, pošto pregledate moju radnju, da mi javite, ako mislite da Vam je slobodno to činiti, što o njoj mislite i kakva je prema ostalijem.

Opet Vam na svemu od srca zahvaljujući čast mi je potpisati se

s najvećim poštovanjem

Milan Rešetar

³⁰ Međutim će Franjo Miklošić umrijeti prije savršetka natječaja, 7. 3. 1891. O njegovoj smrti i pogrebu Jagić govori u svojim spomenima (V. Jagić, *Spomeni...*, II, str. 182–3).

U Zadru, 26. oktobra 1890.

Odlični Gospodine Professore,

Obje sam zadaće jučer srećno izradio i, kako mi se čini, nijesu loše. Bojao sam se donekle prijevoda na njemački, ali je i to hvala bogu dobro pošlo. Pokazao sam ga nekome vještomu činovniku Njemcu, pa mi nije našao ni jedne pogreške birokratičkoga stila. Naški prijevod nadam se da će Vas s jezične strane zadovoljiti, a nastojao sam da zadovoljim i pravnicima te sam se držao njihovih običnijih riječi. S istoga razloga pisah »etimologičkom« ortografijom, jer je oni vole, a više ako budem svoj gospodar lako se može to primijeniti.

Bilo je dosta posla (okolo 9 strana na pola svaki put). Ja sam svršio oba puta sat prije nego isteče rok: oni drugi kompetenat nije ni svršio.

Odavle će elaborate poslati prekosutra (28/10) te će stići u Beč 30.oga ov. mjes.

Ja Vam se sada opet lijepo preporučam, Gospodine Professore: Vaša će riječ najviše odlučiti. Ako Vam nije teško bio bih osobito haran, kad biste mi sa dvije riječi javili kakvu ste našli moju zadaću prema ostalijem. Ako zadaće pošalju i amo na namjеништво da ih pregledaju, svakako će i odavle mene predložiti.

Na svemu Vam od srca zahvaljujući pišem se s najvećim poštovanjem,

Dr. Milan Rešetar

U Spljetu, 9. novembra 1890.

Odlični Gospodine Professore,

Prema Vašem savjetu, na kojem lijepo zahvaljujem, odmah pisah prof. Miklošiću. Gosp. Bulić Vas lijepo pozdravlja i kaže da je primio oba rukopisa poljičkoga statuta, ali da nije primio Vaše radnje »Glagolitica«.

Potrudio sam se da Vam nađem imena što Vam trebaju, neka sam doista našao. Nego do skora ufam da ću Vam moći još tačnije pisati o svakomu – ako me samo ne izdadu župnici, kojim sam se u tu svrhu obratio.

Obišeni dub je polje i dub na granici Kotlenice i Donjega Donja.

Krivica je položaj pod Gardunom.

Samolek je brdo sa sjevera obronka Bisna.

Ošlji rt je vis u Poljicama, ali još nijesu umjeli tačno kazati gdje je.

Medvida jama je mala rupa u hridini kod odlomka obronka Topića (a Topići pripadaju Kučićima) na 200 koraka prema zapadu, lako je da to bude Medvija što se spominje u statutu, jer tu se spominje iz Kučiće, Kunjak (tako se danas govori a ne Kunak), Viseć.

Kučiče je visoka okomita hridina nad desnom obalom Cetine između Donje Gubavice i Radmanove mlinice.

Viseć je hridina na po gore i razvaljena kula na njoj niže Radmanove mlinice.

Blato je doista selo, i premda ima i blato u Poljicama i na lijevoj obali Cetine, opet se to po svoj prilici zbilja na selo misli ondje gdje se govori o granicama. Prekojučer Vam poslaha jedan primjerak mojega izdanja Gorskoga Vijenca. Uvod znam i sam da je slab; naprotiv nadam se da komentar nije najgori.

Ja Vam se preporučam, Odlični Gospodine Professore, te se pišem s najvećim poštovanjem

Milan Rešetar

U Spljetu 16. novembra 1890.

Odlični Gospodine,

Lijepa Vam hvala na riječima kojim mi javljate da ste primili moje izdanje Gorskoga Vijenca. Okolo komentara pošteno sam se izmučio!

Nije potreba da pišete u Zagreb; dok mi stignu knjige iz Zagreba (do sada primih samo nekoliko komada, da iz razasljem viđenijim licima), odmah ću poslati odavle jedan komad za seminar.

Drago mi je što Vam danas mogu pisati još nešto o poljičkim mjestima. Kako mi piše žrnovnički župnik Pećinice su i dandanas poljička granica s te strane: one su na pobrda poviše vrela rijeke Žrnovnice, taman ispod drugoga i imena Knizić, koje je na Specialkarte avstr. vojničke karte griješkom zabilježeno mjesto Amižić. Ošlji Rt je gola glavica povrh Pećinica. Krivica je glavica poviše ć imena Miličević, s desne strane visa što na karti nosi broj 558. I Pećinice i Ošlji Rt i Krivica lijepo se vide i Žrnovnice. Za Konjevodu mi piše da je Konjevode (tako on piše!) gora iza Plitvica, ali da se iz Žrnovnice ne vidi. Danas mu opet pišem, da mi ljepše kaže je li jedna pećina ili su dvije i da mi tačnije raspita za Konjevodu. Čudno je i to da u Statutu piše »peć u Krivica«.

Međutijem se nadam da će mi stići i odgovor iz Donjega Donja, gdje sigurno znadu za Obišeni dub i brdo Samolek.

Ako ne primate Novu Zetu poslaću Vam jedan njezin broj s mojim člankom o broju Srba i Hrvata. U idućoj pak svesci biće moj »ustuk« na Kušareve »čakavske osobine u dubrov. dijalektu«. ³¹ Nadam se ću njim ispraviti nekoliko krivijeh misli i argumentacija u Kušarevoj raspravi.

Štrekelj³² mi piše da će radnje pregledati dvojica (kojih imena ne zna) prije Vas a Vi zadnji. Od bečkih kompetenata samo četvorica preveđaše sve što je bilo zadano.

Kad se štampa i treći dio moje rasprave o čakavštini, prije nego izađe osebni otisak, želio bih da se poprave neke štamparske pogreške. Hoću li poslati njihov popis Vama ili štampariji (knjižari Weidmann) u Berlinu? Svakako biće dobro načekati da se doštampa radnju u arhivu, jer će biti valjda koja pogreška i u trećemu djelu. Bih li bio na vrijeme da pošaljem mali pogovor koji bi se imao štampati pri kraju III.ega dijela? Znam da se spravljaju i u Dubrovniku i u Zagrebu odgovarati na tu moju raspravu, pa bih želio u malo riječi razjasniti i opravdati moje stanovište. S najvećim poštovanjem

Milan Rešetar

³¹ M. Rešetar, »Čakavština u Dubrovniku«, *Nova Zeta*, II; Cetinje, 1890.; Marcel Kušar, »Čakavske osobine u današnjem dubrovačkom dijalektu«, *Program dubrovačke gimnazije 1888.–89.* i dalje M. Rešetar, »I opet o »čakavštini« uopće, a napose o »čakavštini« u Dubrovniku«, *Nova Zeta*, III; Cetinje, 1891.

³² Karel Štrekelj (*Gorjansko na Krasu*, 1859. – Graz, 1912.), lingvist i folklorist. God. 1890. on je bio urednik slovenskog izdanja *Državnog zakonika* i Jagić savjetuje Rešetara da se obrati njemu da bi saznao više informacija o tom poslu (Jagićevo pismo do 24. VIII. 1890., P. Skok, *Korespondencija...*, str. 76). Od 1897. Štrekelj je postao profesorom za slavensku filologiju u Grazu.

U Spljetu 19. novembra 1890.

Odlični Gospodine,

U očima nekijeh ljudi ja sam velik grešnik! velik sam grešnik što sam katolik i Dubrovčanin pa se opet zovem Srbinom! Ti su ljudi jedva dočekali opaske, kojim Vi popratiste drugi dio moje rasprave o čakavštini.³³ Šaljem Vam ih da ih pročitate i da vidite kako su se vješto njima poslužili da me svijetu prikažu nezalicom, nepoštenjakom, šovinistom, bezobraznikom i što ti ja još znam? Ne čudim se *Nar. Listu* – urednik mu je Don Juraj Biankini – a don Jurja Biankini znadu vrlo dobro i prijatelji i neprijatelji.³⁴ Ali se u velike čudim *Vijencu* – ta on je književan i ozbiljan list, pa se je opet oborio na me kao na lupeža i lažu, a nije mi ni čigloga argumenta uznio protiv mojih misli, koje piscu onijeh riječi nijesu valjda ni poznate – njemu je bilo dosta pročitati Vaše opaske, a više mjeriti i ocjeniti moje razloge nije po svojoj prilici ni promislio!

Da sebe umirim, jer doista kadgod sumnjam da Vaše riječi zbilja znače ono što govori *N. List* i *Vijenac*, molim Vas da mi bistro kažete svoje mnjenje o onoj mojoj radnji i da mi bolje protumačite onu Vašu opasku o »mnogoj ipotezi koja je opet malo vjerojatna«.

Ma koliko bih to želio učiniti, opet ja neću iznositi u javnost Vaših riječi, da sebe opravdam i odbranim ako mi Vi to izriječkom ne dopustite.

Oprostite, Odlični Gospodine, što Vam ovako smetam, ali Vi ćete lako razumjeti kako mi je teško što na me tako nemilo napadaju prvi put kada iznosim pred svijet neku svoju radnju. Ako su *N. List* i *Vijenac* pravo tumačili Vaše riječi i ako mi Vi to potvrdite – Vašem u sudu pokoriti i boga mi neće kaće se i *N. List* i *Vijenac* dok im dadem priliku da opet o meni progovore!

Molim Vas da mi povratite komade *N. Lista* i *Vijenca*, što Vam šaljem – hoću da ih čuvam kao uspomenu na moj literarni děbut. Boga mi imam čim da sebi čestitam!

Opet Vas molim da mi oprostite, ali već iz ovoga pisma bićete razumjeti da me *Vijenčev* sud mnogo peče.

S najvećim poštovanjem.

M. Rešetar

Današnjom poštom šaljem jedan komad mojega *G.V.* za seminar.

U Spljetu, 26. novembra 1890.

Odlični Gospodine,

Svako mi je Vaše pismo veliko veselje ali današnje mi je bilo prava utjeha! Po njemu vidim da Vi nijeste posumnjali da ti mojim riječima ima kakve niske i partajske tendencije, već samo ozbiljnoga i iskrenoga nastojanja da se nade istina, i ako sam li u koječem pogrešio. Hvala Vam, Gospodine profesore, baš Vam od srca

³³ Jagićev osvrt na Rešetarovu raspravu o čakavštini bio je objavljen u istom godištu *Archiva*: V. Jagić, »Einige Bedenken aus Anlass der vorhergehenden Abhandlung Dr's Rešetar«, *AsPh*, XIII, str. 388–397; Berlin, 1891.

³⁴ Juraj Biankini (Starigrad na Hvaru, 1847. – Split, 1927.) publicist i političar, bio je glavni urednik *Narodnog Lista* u Zadru od 1871. do 1918.

hvala! a vjerujte mi nijeste se prevarili; samo mi je istina bila pred očima i ako je nijesam dostigao!

Da sam čuo Vaše plemenite i osnovane riječi prije no što napisah onu raspravu, sasvim bih drugovačije bio progovorio o odnošaju štokavaca i čakavaca prema Hrvatima i Srbima. Vaše me riječi sasvim uvjeriše o nečemu, što sam od neko doba i sam naslućivao, t. j. da velik dio našega naroda u najstarije doba nije znalo ni za srpsko ni za hrvatsko ime, a da radi protiv istine i razbora čovjek, koji na silu hoće da već u najstarije doba nađe samo »Hrvata« i »Srba«. Taki sam čovjek bio donekadavno i ja, pa koliko mi je žao što sam bio tako zabasao, opet se još više veselim što sada mirnije i razboritije mislim o tomu poslu, i što se imam baš Vama zahvaliti što su mi se sasvim oči otvorile. Ja dakle jedva čekam da mogu kao odgovor Vašim Bedenzen u samom arhivu izjaviti, da pripoznajem da sam pogriješio što sam promislilo da se čakavština i štokavština mogu izjednačiti s imenima »Hrvat« i »Srbin«. Pače, ako je moguće (ali bojim se da je to već složeno) izostavite, molim Vas, onu poveću opasku pri kraju, gdje iznosim neka stara svjedočanstva o srpskomu imenu u Bosni, Hercegovini i južnoj Dalmaciji, a umetnite ondje gdje govorim da se mogu u teoriji uzeti da su Čakavci=Hrvati a Štokavci=Srbi, – umetnite ove riječi: wenn man die serbokroatische Nation nur nach der Sprache in »Kroaten« und »Serben« theilen soll.

Što se našega vremena tiče još lani promijenih sasvim svoje mišljenje. Do lani naime mišljah da mora čisto lučiti »srpsko« od »hrvackoga« pa nikako mi ne bijahu po volji izrazi »srpskohrvacki« ni »srpski ili hrvacki«. Sada i s te strane pametnije mislim: ne zazirem ni od jednoga ni od drugoga, ali opet mi se čini da je najbolje i najlakše ovako: jedan smo narod pod dva imena – pa neka svako pridržii ime što je u kući svojoj slušao ili – ako u kući nije ni jednoga slušao – koji mu je ma s kojega razloga draže, pa neka tijekom imenom zove cijeli naš narod. Neke dakle »Hrvat« govori o hrvackom narodu u Srbiji, a neka »Srbin« govori o srpskomu u Hrvackoj. Tako ja svoje učenike ovdje zbilja učim da govore samo o »hrvackom« narodu, samo o »hrvackoj« književnosti, o »hrvackom« Zmaju, Vuku, Branku itd., pa opet N. List i Vijenac na me navaljuju kao na fanatičkoga Srbina! Ali što se specijalno mene tiče ja ostajem pri srpskomu imenu, jer kako što i Vi kažete, Dubrovčani su svojim javnijem i privatnijem životom uvijek bliži bili »Srbima« nego li »Hrvatima«. Inače moje je načelo da je dužnost svakoga »Srbina« da u mjestu, gdje se skoro svi zovu »Hrvatima«, uvijek bude uz njih, osobito gdje ima zajedničkih narodnijih protivnika, pa sam se moga načela ovdje u Spljetu – bog i duša! – pošteno držao. Oprostite što Vam ovoliko o sebi i o svojem mišljenju pričam, ali se meni zbilja čini kao da se ispovijedam, pa neću da Vam ništa zatajim!

Svakako se nadam da ćete iz ovijeh riječi uvidjeti kako nastojim da budem Vašim dostojnijem učenicom – a zovem se tako, jer sam doista mnogo od Vas naučio i uopće na polju slavenske filologije i napose u stvarima što se tiču našega naroda. A što nijesam prije i odlučnije udario pravijem putem, tomu je kriva sredina između koje živim. Mogu reći da sam od Vas čuo prvu objektivnu i razboritu riječ o ovom poslu. Inače Vi znate kakvi su naši ljudi: i najboji ne mogu da se otmu želju da rašire što više granice srpska i hrvatska. Eno n.p. Klajića³⁵ koji, gdje hoće da dokaže »hrvastvo« Dubrovnika, lani iznosi kao dokaz i to što Dubrovčani u početku ovoga vijeka istjeraše iz grada dva pravoslavna popa, a ove godine opet iznosi kao argumenat za hrvastvo južne Dalmacije, što neki Rus u to isto doba zove

³⁵ Vjekoslav Klaić (Garčin kod Slavenskog Broda, 1849. – Zagreb, 1929.) povjesničar, god. 1882.–89. urednik *Vienca*.

katolike u tijem krajevima Hrvatima a pravoslavne Srbima. Spominjem Klajića, ali znam da se ista taka logika i ozbiljnost nalazi i u mnogijeh Srba i u drugijeh Hrvata. Ja sam pače htio da ogovorim Klajiću – ali neću, jer sam tvrdo odlučio (ako se samo ne bacim u naručje politike – čemu za sada nema prilike!) da neću više ni riječi ni progovoriti ni napisati u svrhu da dokažem da nešto je srpsko a nije hrvacko, jer zbilja vidim da ovo naše mahnito prepiranje o imenu najveća je naša nesreća i sramota.

Rado ću Vas poslušati i što me svjetujete ne odgovaram *Vijencu*. Imate pravo: na onake grubijanštine najbolje ne obazirati se! Odgovor dakle, koji bijah već napisao, bacih ga ad akta!

Odgovor Kušaru – to Vas mogu uvjeriti ne ulazi nipošto u ličnosti, već se drži strogo same stvari. Biće valjda u njemu donekle »ein gereizter ton«, ali pisah ga pod uplivom riječi *N. Lista* i pod strahom da je on doista pogodio. Sada pošto primih Vaša zadnja dva pisma, promijenio bih valjda štogod. Svakako ako odgovori Kušar, – a mislim da hoće – ma što on rekao, pa makar me uvrijedio, neću odgovoriti nego na ono što se tiče same stvari.

Kako ćete vidjeti, ja pri kraju ističem neka načelna pitanja, o kojim treba da se razumijemo, ako uopće hoćemo da spominjemo imena čakavci i štokavci, čakavske osebine i štokavske osebine; jer ako se o tomu ne razumijemo, to treba da te riječi zamijenimo drugijem, o kojim ne može biti prepirke n. pr. srbijanski govor, slavonski, hercegovački, crnogorski itd. pa tek tada da ištemo koji se govori imadu uzeti u jednu skupinu i koji je kojemu bliži.

Po tomu odgovoru još ćete vidjeti da ja još uvijek stojim na temelju dvaju glavnijeh dijalekata (koje više nikako ne identifikujem s »hrvatima« i »Srbima« – niti u teoriji). Ja naime opet mislim da se mora pripoznati da i u našem jeziku – kao u svakom – ima mnogo različitijeh govora, ali opet mi se čini da se svi ti različiti govori mogu razdijeliti u dvije glavne skupine, u sjeverozapadnu i jugoistočnu, među kojim pak po svoj prilici stoji neki mješoviti pās. Ta sjeverozapadna grupa meni su čakavski govori, premda njima pribrajam i govor rčanski, korčulanski i lastovski, gdje možebit nije nigda ni bilo baš same riječi ča. Mješoviti pas mogla bi biti južna Dalmacija, primorje makarsko, Bosna i Slavonija. Svakako i ako se uzmogu konstatovati te dvije skupine govora i treći mješoviti pās među njima, razlike njihove veoma su malene, pa se nikako se mogu uspoređivati sa skupinama u govoru drugih naroda, recimo n. pr. sa skupinom velikoruskom i maloruskom, sa skupinom gornjonjemačkom i donjonjemačkom, sjeverofrancuskom i južnofrancuskom, jer između tih skupina razlike su sigurno mnogo tvrde i bistrije nego li između naših dva ili triju. Ja bih usporedio naše »štokavce« i »čakavce« na. pr. sa »švapskijem« i »bavarskijem« govorom, koji oba pripadaju gornjonjemačkoj skupini, a opet se među sobom razlikuju. I tu ima razlika između pojedinih »Švaba« i »Bavara«, ali opet ima i nešto zajedničko što ih drži na okupu. Ja dakle opet mislim da bi se mogla i u nas odbiti neka »čakavska« skupina (ako nećemo da to ime zamijenimo kojim geografskijem imenom), pa opet neka »štokavska« a napokon po svoj prilici i neka treća »središnja«. Koji se govori imaju uzeti u svaku od te tri skupine i koja su im obilježja – to bi se tek trebalo opredijeliti.

A sada da Vam progovorim o Vašemu poslu. Jednako pitam za ona poljička imena pa Vam opet mogu nešto pisati. Od seljaka rnovčanina čuo sam da ima pod Ošljim Rtom samo jedna špilja i da je oni zovu Pečina. Ima pak druga pečina pod glavicom koja se zove Krivice, Krivića: gdje su te Krivice već Vam pisah. Taj mi isti seljak reče da ima podalje od Žrnovnice na Mosoru selište Konjèvodac-voca. Dalje obaznah od popa od Donjega Doca da je Obišeni Dub ledina i na njoj sasječen dub, mimo koju prolazi put što vodi iz Donjega Doca u Kotlenicu; i sada je

tu međaš te je na 15 minuta daleko od kotleničke župne kuće. Pripovijeda se da je tu jednom ugrabljena djevojka svatovima i o taj dub obješana. Brdo Samolek je na granici između Donjega Donja i Biska.

Nije tačno što Vam pisah za Medvidu jamu. To mi bijaše rekao učenik iz Kučića – ali mi sada govori da mi je tako rekao jer je mislio da je tako bolje – ali da je on uprav slušao, kao što mu i iz doma pišu, da se zove Mčdvidova jama. Pišu mu da je Medvija hridina na omiškom zemljištu. Iskaću da obaznam što i za tu Medviju omišku.

U zadnju molim Vas da mi odgovorite su dvije riječi na ova pitanja:

- 1) primete li Novu zetu?
- 2) mogu li poslati popravke nekijeh Štamp. pogrešaka u mojoj raspravi za osebiti otisak? Vama ili u Berlin? Hoću li sada ili pošto izađe i treći dio?
- 3) Koja je dobra istorija književnosti ruske ruski napisana?

Oprostite na ovolikoj pisanji! S najvećim poštovanjem odani i zahvalni

M. Rešetar

U Spljetu, 27. nov. 1890.

Odlični Gospodine,

Da Vam opet ne dodijevam svojom pisanijom, šaljem pismo što dobih iz Donjega Doca. Iz njega ćete vidjeti da sam Vam nešto dobro kazao – ali ona Konjevoda sada je opet »klanac«: planina, selište, klanac – ko laže?

S osobitijem poštovanje

Vaš M. Rešetar

U Spljetu, 19. XII. 1890.

Odlični Gospodine,

Lijepo Vam hvala na pismu i na poslanjem mi Bedenken, koje u glavnome primam. Nego o tomu ću Vam na dugo do koji dan. Današnjom Vam poštom šaljem dva primjerka moje rasprave: jedan je za Vas, a drugi molim Vas da ga po kome pošaljete Miklošiću, jer ja njegove prave adrese ne znam. S osobitijem poštovanjem

Vaš zahvalni

M. Rešetar

U Spljetu, 20 dec. 1890.

Odlični Gospodine,

Vaše riječi u pismima i u arhivu donesoše mi dvije lijepe i velike koristi: prvo što sada kako Vam već pisah, mnogo trijeznije mislim o »Srbima« i »Hrvatima«, a drugo što se mahnuh uske i neosnovane diobe naših dialekata u samo dva dialekta, u čakavski štokavski. Na tomu sam Vam baš od srca zahvalan, jer sam se tako otre-sao mnoge pogreške i krive misli i jer mi sada u prosuđivanju sadašnjega i prošloga stanja našega jezika mnogo koješta ne spleta, što mi je prije dosta mûke zadavalo.

U glavnome dakle ja sam prihvatio sasvim Vaše mišljenje: »Hrvati« i »Srbi« – to su dva plemenska imena a ne narodna, te starinom velik dio našega naroda nije se zvalo ni jednijem ni drugijem imenom. A što se dialekata tiče, to treba doista ostaviti stari dualizam, a mjesto njega udariti tri ili još bolje četiri grupe dialekata: a) čakavsku, a u nju uzimljem govor svih onih krajeva gdje se prema lat. *quid* govori ča, pa još zbog mnogijeh jednakijeh osebina, i govor rčanski, korčulanski i lastovski; b) ekavsku i z) jekavsku–ikavsku. Tu treću grupu trebaće bez sumnje razdijeliti na dvoje, nego tek kad budemo bolje poznavali i sadašnje i prošle osebina u govoru tih krajeva moći ćemo reći imaju li se odijeliti ikavci od jekavaca ili imaju li se neki ikavci i neki jekavci uzeti zajedno kao grupa, koja se mnogijem stvarima približava čakavcima, a ostali ikavci i jekavci uzeti kao osebita grupa koja se opet u mnogome približuje ekavcima. Za sada ja naginjem više prvomu mišljenju, biva da ikavce treba dijeliti od jekavaca.

Ali i u tome Vi imate sasvim pravo: treba prije da ispitamo tačno sadašnjost i prošlost našega jezika pa ćemo tada lako skupljati grupe i nadijevati im imena. Stoga odslije unaprijeda ja neću ni uzimati ime »štokavski«, a da znam kojim bih ga imenom zamijenio, ostavio bih i »čakavski«. Da me nije strah unositi nova imena, prozvaov bih ih skoro jakavci t.j. oni koji govore ĳ (mjesto ħ). Nego opet velju za sada grupe i njihova imena ostavljam na stranu; a pitaću kako se u kojem kraju ili u kojem mjestu sada govori ili negda govorilo, pa ću stoga uzimati samo krajinska i mjesna imena. Koliko mi je dakle drago da sam u glavnijem pitanjima ostavio svoje prvašnje pogrešno mišljenje a prihvatio Vaše, toliko mi je opet žao što se nijesam mogao uvjeriti o onomu što Vi kažete specijalno o Dubrovniku i njegovu govoru u starije doba.

Da sve što je bilo u starijeh pjesnika a nema u današnjem govoru, – da je sve to uzajmljeno sa strane, ni ja nikako ne mislim. Ali s druge strane čini mi se da ima u pjesnika XVI. vijeka koješta čega nema ni danas a nije bilo u živom govoru ni u XV. vijeku: amo brojim n. pr. *vazeti*, nič=ništa, – ĳ na kraju mjesto o, pretežnost ikavskijeh forama itd. To nam dokazuju a) *predgovori samijeh pjesnika* b) proza XVI. vijeka. O tome se, kako se meni čini, ne smije nikako dvojiti. Ali opet može se pitati za dva pjesnika XV. vijeka, nijesu li barem oni pisali kao su baš govorili? Vi vjerujte da jesu, jer a) dubrovačke listine ne prikazuju pravi dubrovački govor, b) plemić i dubrovački govorahu valjda drugovačije od prostoga puka.

Ja ne mogu pristati ni uz jedno ni uz drugo! Meni dubr. listine prikazuju pravi govor dubrovački, osim naravski crkovnoga elementa koji se jednako nalazi u svim proizvodima staroga doba, a razlozi su mi: a) najstariji su srpski pisari u Dubrovniku *dubrovački plemići*, b) u dubr. se listinama ne može konstatovati ni »bosanizama« ni »srbijanizama«; v) naprotiv mogu se konstatovati osebina kojim se i pisanje i jezik razlikuje i od srbijanskijeh i od bosanskijeh listina (u one prve brojim n. pr. što u dubr. list. nema nikada znak ħ ni ħ =ja, a u druge *yo*=voc. ĳ, pretežnost dočetakata »em« »eh«, »emi« u pronom. deklinaciji, a kad se bolje usporede biće toga mnogo više; d) između listina, koje su se iz Dubrovnika slale bos. i srb. vladarima, i njihovijeh prijepisa, koji su ostajali u Dubrovniku (a nijesu dolazili u ruke ni srb. ni bos. vladarima!) nema razlike ni u tekstu (to se razumije!) pa ni u oblicima a ni u glasovima; e) u listinama bosanskijem, koje se prepisivaše u Dubr. čine se neke promjene u oblicima i u glasovima – a sve te promjene približavaju jezik jeziku dubr. proze XVI. vijeka. Ne mogu pak da vjerujem da su u Dubr. bila dva dijalekta – gospocki, koje je plemiće približavao plemićima dalmat., i pučki koji je vezao prosti narod s Hercegovcima, s ovijeh razloga: a) i neki srpski kancelari XIV. vijeka i neki prozaisti XVI. vijeka – plemići su, pa se oni među sobom slažu; slažu se i sa današnjim govorom i s hercegovackijem baš u onomu, u čemu se Menčetić – Držić od njih razlikuju; b) imamo meritorička svjedočanstva da su dubr. plemići još u XIV. vijeku bili Romani a nijesu se još bili posrbili, a od to doba

unaprijeda sveze su između dubr. i dalmat. plemića (u koliko ih je bilo!) sigurno bile tako slabe da nijesu mogle promijeniti govor dubr. plemića: srpski je jezik u Dubr. (kao i u ostalijem primorskim gradovima!) rastao malo po malo, dižući se od prostoga pučanina do ponosnoga plemića.

Prema tomu ja uvijek tvrdo vjerujem da su i Menčetić – Držić koješta pisali što nijesu govorili nego uzajmili sa strane, pri čemu njihovo vadriti i vamriti za mene ima preveliku važnost, kao što na pr. u bos. listinama апльстль = апустоль, ваунокъ=внукъ, унукъ, плусно=плъсно.

Što se specijalno grupa d, št tiče opet ne mogu pristati uz Vaše mišljenje: baš Menčetić – Držić nemadu nikada šč, osim valjda kojega primjera gdje i sada i ekavci imaju tako šč (mislim komparative pridjeva kojim osnova svršava na st i kojega imperfekt. glagola gdje je u osnovi stj) a ono malo primjera gdje ima j mjesto h, ja volim tumačiti kao njihovo vazeti itd., jer dubr. listine nemadu nikada tako j. Što naprotiv uzimljem da se je zbilja govorilo prijati i u dubr., to činim stoga što nalazim i u starijem listinama i u prozi XVI. vijeka isto tako prijati, dok ni amo ni tamo ne nalazim ni šć ni j. Ja hoću pače da istaknem i neku ipotezu, kako se valjda može tumačiti koji neobični pojav u starijem štampanijem knjigama dubr. pisaca: nijesu li valjda slagari srp. knjiga u Mlecima bili Dalmatinci? a ako jesu ne ide li valjda što i na njihov račun, kao što na pr. можеђами u Vašemu izdanju Vetranica ne ide ni na račun pjesnikov ni na račun izdavačev već na račun slaganov?

To je u glavnome što ja imam da odgovorim Vašim Bedenken: ja sam uvjeren da mi nećete zamjeriti što sam se ja, koji sam ovako malen, usudio da usprotivim Vama, koji ste tako veliki. Pače ja sam toliko uvjeren da je Vama naprotiv drago da se objektivno i mirno govori o ovomu pitanju, da ću napisati za arhiv mali člančić, u kojemu gdje ću popraviti gdje sam pogriješio u mojoj raspravi, a bolje protumačiti i potkrijepiti koliko uz mogu ono, gdje mislim da sam pogodio. Molim Vas da mi javite, mislite li da je zgodno da se baš u Vašemu arhivu našampa stvar, koja će se dabome držati daleko od svake polemike ali opet biće donekle u nekoj opreci prema Vašim opaskama.

Novine su već počele na me navaljivati: Katolička je Dalmacija razasula cijelu vreću psovaka i kleveta samo što je vidjela moj odgovor Kušaru u N. Zetu; kad ugleda zadnji dio moje rasprave, pomamiće se! Za to hajem i ne hajem, niti ću ikomu odgovarati na psovke i grdnje, a hoću braniti moje razloge i dokaze ako ko stane na njih razlozima i ozbiljno vojštiti. Čujćemo opet i Vijenac! Jeste li megjutijem vidjeli kako Broz³⁶ u njemu ozbiljno tvrdi da ja uzimljem da je dan i narod kako ćuku tica štamp. pogreška »dani narod ka. ć.t.« – a »dani narod ka. ć.t.« a meni se to nije ni snjelo! Nego tamo im je put! neću se na njih obazirati niti ću Vama š njim dodijevati!

O elaboratima ne znam ništa! Ako ne bude Vaša zadnja riječ uvjeren sam da neću tamo nikada dospjeti. Hvala bogu – više sam se naučio ne nadati se nikakvu dobru!

Svakako što god bilo ja ću Vama biti opet uvijek haran na Vašoj dobroti i na lijepoj nauci što ste mi već u nekoliko važnijih stvari dali. Od svega Vam srca želim srećan božić!

S najvećim poštovanjem
Vaš zahvalni
M. Rešetar

³⁶ Ivan Broz (Klanjec, 1852. – Zagreb, 1893.) jezikoslovac.

U Spljetu, 9. januara 1891.

Odlični Gospodine,

Evo Vam šaljem Nachwort mojoj raspravi. Ako Vam se čini da nije zgodno da se ovoliko govori u Vašem žurnalu o ovomu specijalnomu pitanju, koje napokon ne interesuje baš mnoge slovenske filologe, ili ako ga ne možete štampati u idućoj (četvortoj trinaeste knjige) svesci, molim Vas da mi ga povratite, jer ću ga tada prevesti i poslati Novoj Zeti, da mi ga štampa u januarskoj svesci: htio bih da se što prije zna kako ja sada mislim o našim dialektima i o »Srbima« i Hrvatima«, otkada me Vi naučiste. Ovake stvari, ako se otegnu, ne valjaju ništa; a htio bih ovijem ozbiljnijem odgovorom začepiti usta N. Listu i drugovima mu, koji mi od neko doba ne daju mira.

Ako mi štampate ovaj Nachwort u idućoj svesci, molim Vas da popravite pogreške u jeziku koje nađete. Po njemu ćete vidjeti da ja ne prihvaćam Vaše mišljenje o starijem dubrovačkim pjesnicima nego još uvijek tvrdo vjerujem da su oni koješta pisali što nisu govorili.

Danas mi je pisao G.in Štrekelj. Kaže mi da mu je Miklošić rekao da će me preporučiti gdje treba. Možete i sami misliti koliko me je ta vijest obradovala! ako me Vi pa i Miklošić preporučite, mislim da se mogu nadati da ću svakako dobiti mjesto što ištem. Žao mi je samo što mi Štrekelj piše da će se stvar riješiti tek mjeseca maja! to je baš pravi avstrijski burokratizam: skoro godina dana dok se imenuje nasljednik zadnjemu redaktoru!

Moje se je izdanje Gorskoga Vijenca skoro sasvim rasprodalo. Već mi je jedan knjižar govorio da će mi ga on preštampati latinicom. I to me veseli, jedno što se daje G. Vijencu prava cijena a drugo što se i moj trud priznaje.

Što je s mojim člancićem o pisanju i izgovoru staroslov. ě u srpskom jeziku?³⁷ Hoćete li ga štampati ili ste ga bacili u koš kao stvar male vrijednosti? Kako sam ga brzo napisao i bez mnogoga mišljenja, to valjda ni ne zaslužuje bolje sreće.

Vaše su me riječi o staroj dubrovačkoj vlasteli potakle da tu stvar pogledam malo iz bližega. Spravljam člancić o njihovijem srpskijem prezimenima i imenima. I tu de izaći štogod što nije na odmet.

Ja Vam se odlični Gospodine, živo preporučujem te Vas smjerno molim da se zauzmete za me kada bude odlučni čas, jer mi se opet čini nemoguće da će trajati to do maja!

S najvećim poštovanjem

Vama zahvalni

M. Rešetar

U Spljetu 12. januara 1891.

Odlični Gospodine,

Kako u raspravi i u pogovoru često spominjem Ranjinin lekcionar, to Vam šaljem ogled iz njega. Pod A) je komad što je prepisan iz Bernardina (Bernardinove podloge); pod B) naprotiv komad iz originalnoga, »štokavskoga«, dijela u Ranjini-

³⁷ M. Rešetar, »Zur Aussprache und Sreibung des ě im Serbo-kroatischen«, *ASPh*, XIII, str. 591–597; Berlin, 1891.

nu rukopisu; pod C) napokon – a to je osobito interesno – komad koji je na jednom mjestu u Ranjine prepisan u Bernardina a na drugomu je mjestu u originalnomu prijevodu. Ja sam sve vjerno prepisao: pogreške idu dakle na račun Ranjinin.

Ovaj bi se o gled mogao valjda štampati u arhivu, da se tijekom potakne zagrebačka akademija da ga izda.³⁸ A zaslužuje da se izda! jer ćete već po ovijem trima komadima vidjeti da je rukopis vrlo interesan i s jezične strane i s teksta što je u njemu. Eto Vam odmah onoga »sin božji« u Mat. XVI, 13., kojega – ako nije sama pogreška prepisivačeva ili prevodiočeva – nema u nikojem starom tekstu.

Svakako i ako ga ne štampate, mislim da Vam neće biti žao što sam Vam poslao ovaj ogleđ.

S najvećim poštovanjem

Vama zahvalni

M. Rešetar.

U Beču, 23. februara 1891.

Odlični Gospodine,

Ne zamjerite mi, molim Vas, što Vam tek sada odgovaram na zadnje Vaše pismo: bolest pa smrt mojega bijednoga svojaka odbila me je od svakoga posla.

Onomadne Vam poslah pogovor raspravi o čakavštini preštampan iz Nove Zete. Sad Vam mogu iskreno kazati da mi je baš drago što ste mi vratili članak, jer sam tako mogao i bistrije kazati što mislim o »srpstvu« i o »hrvastvu« pa i ošiniti G-ina Pasarića³⁹ kako zaslužuje: a da ste mi štampali članak u Arhivu ne bih smio činiti ni jedno ni drugo.

Kako vidite ja sam sasvim zabacio staru diobu te čekam da ko drugo pokaže kako se ima dijeliti srpski jezik u dialekte. Naravski najradije bi mi bilo da baš Vi rećete što mislite o tomu poslu, jer i po zadnjemu Vašemu pismu vidim da opet Vi uzimljete sada dvije glavne grupe, koje Vi zovete starijem imenima »štokavci« i »čakavci«, premda Vam ta imena ne znade one što govore baš riječ što i riječ ča. Osobito me je začudilo što govorite da i na Krku nadoste »štokavaca koji govore ča«. Ja Vam opet govorim: ne razumijem više ništa! pa zato i velim: ne biste samo meni već svima slav. filozozima učinili baš veliku ljubav kad biste nam kazali što mislite o ovoj diobi. Dobro bi bilo da nas uputite jer će se, bojim se, do skora opet podignuti raspra i raspravljanje o čakavštini. Barem znam da prof. Kušar u Dubrovniku spravlja dug odgovor i na moju raspravu u arhivu i na prvi članak u Novoj Zeti. Njemu su i namijenjene riječi: »ako ko pokaže i dokaže kako treba dijeliti srpski jezik u dialekte«, jer mu neću nikako dopustiti da mi ne odgovori na ono pet pitanja u prvomu članku Nove Zete.

Mnogo me je obeselilo što mi pišete da je Lucić i Ivanišević bolji »štokavac« u pjesmi nego li u prozi, jer ja mislim da je to bilo (osobito u Ivaniševića) u povodu sa Dubrovčanima. Trebalo bi još vidjeti ima li u Marulića razlike između poezije i proze: ako nema, i to bi išlo u prilog mojemu tumačenju.

Što se mojega »pronunciamento« tiče ne bojim se: biće valjda skrike i vike ali biće i pohvale i pristajanja. Svi će mi razboriti i poštenu patrioti priznati da je to je-

³⁸ M. Rešetar, *Zadarski i Ranjinin lekcionar*, JAZU, knj. XIII, Zagreb, 1894.

³⁹ Josip Pasarić (Pušća, 1860. – Zagreb, 1937.) Književnik i publicist, radove objavljivao u časopisima *Savremenik*, *Vijenac*, *Kolo*.

dini način kojim se može izbjegnuti svada o imenu! na žalost ima pored toga još drugih uzroka s kojih ćemo se među sobom klati. Svakako meni je dosta da mi Vi i drugi naši prvaci, kojim u svakom obiru vjerujem, odobravaju rad pa za ostale ni ne marim.

O poznatoj stvari mogu Vam samo ovo javiti: neki zadarski savjetnik, koji je bio nazad vremena u Beču, rekao mi je bratu u Zadru da su elaborati predani dvama pregledačima pa da će ministarstvo svakako imenovati onoga kandidata, kojega oba dvojca preporuča, a ako se oni ne budu slagali, Vi ćete presjeći; imena tih pregledača nije mogao nikako da obazna. Vidi se svemu da će stvar još dugo trajati dok pukne. Da Vam rečem istinu jednako se bojim Stratimirovića, jer mu je otac viđeno lice u Beču a ni on nije na odmet, nego me tješi što mi je govorio njegov brat da nije baš sasvim vješt srpskomu jeziku.

U Dalmaciji miješaju se izbori. Zaslijepljenost i strast je tolika da će na žalost po svoj prilici »Srbi« zajedno s Talijanašima protiv »Hrvatata«. Tomu se najviše vesele popovi i još njeko. Dok Vam se lijepo preporučam pišem se s najvećim poštovanjem

Vam zahvalni

M. Rešetar.

U Spljetu, 4. aprila 1891.

Odlični Gospodine,

Bio sam o uskrsu kući pa me je to smelo te nijesam odmah odgovorio Vašemu pismu kako sam želio.

O mojoj izjavi da se svi imamo zvati li Srbi li Hrvati, koliko znam, nijesu progovorile ni jedne novine. Trebalo bi da se ta misao prenese s naučnoga polja na političko, pa bi se valjda tada o njoj govorilo. Svakako meni nije do toga: ja sam želio da budem na čistu sa samijem sobom da mogu opravdati što ću odslije govoriti samo o »srpskomu« narodu i o »srpskomu« jeziku a »Hrvatima« zvati Srbe iz Hrvacke.

Vi sumnjate je li zgodna moja misao, a meni se čini; da jedino ona može pomiriti braću zavađenu najviše zbog imena. Da smo lijepo razdijeljeni o dvije polovice pa svaka priznala drugoj njezino me, to bi naravski moj prijedlog bio beskoristan i izlišan; ali Vi vrlo dobro znate da ima trećina cijeloga našega naroda za koju se baš pravdamo jesu li to »Srbi« ili »Hrvati« pa cijeli krajevi oko kojih se bje ova mahni-ta borba. Treba dakle naći nešto što će nas izmiriti o pogledu na ime. Naravski ako hoćemo da nas to izmiri, treba da to prihvati većina i to bolja većina našega naroda.

Ištući što će nas izmiriti ne možemo nego ili reći da je »srpsko« isto što i »hrvacko« ili da je »srpsko« jedno a »hrvacko« drugo. Rećemo li da je »srpsko« isto što i »hrvacko«, tada je opet najbolje da tu jednakost baš tijekom posvjedočimo što se svaka polovica zvati svojim imenom cjelinu. Kad ne bismo to činili već htjeli spominjati oba imena a opet stajali na temelju jedinstva narodnoga, našli bi se na mucu govoreći o onijem krajevima s kojih se baš svađamo. N. pr. lako nam je za Srbiju i Hrvacku (premda bi i za samu Hrvacku trebalo spominjati oba imena!) nego kako bismo s Bosnom? Ako dandanas rećete da tu žive »srpski« narod uvrijedili ste »Hrvate«, a ako rećete da žive tamo »hrvacki« narod uvrijedili ste »Srbe«.

Još je gore ako se uzme da »srpsko« i »hrvacko« nije ista stvar. O tomu se ne može doista sumnjati da ima na zapadu jedan dio našega naroda koji se imao zvati

samo »hrvackijem« a na istoku opet drugi dio koji bi se imao zvati samo »srpskijem«. Nego ako stanemo širiti »hrvacko« ime prema istoku a »srpsko« prema zapadu, da bismo njima pokrili bezimeni prostor što je po srijedi, izdaje nas i istorija i filologija i etnologija, pa se stoga nije niko našao koji bi mogao udariti granicu među ta dva imena. Pa i kad bi se našao čovjek koji bi na temelju onijeh triju nauka izrekao i udario tu granicu, mislite li da bi se u današnjim našim prilikama i prihvatila? Ja sam uvjeren da ne bi.

Spominjati dakle sada srpsko a sada hrvacko ime ne pomaže, jer se tijekom tako ne odgovara na pitanje: kada treba uzimati jedno ime a kada drugo? A ne odgovori li se na to pitanje, ne može biti govora o slozi!

Nego, ako se ne varam, Vama se čini da bi opet najbolje bilo pomoći se kakvijem novijem skrpljenijem ili sastavljenijem imenom. Toga već imamo! ima »srpski ili hrvacki« i »hrvackii ili srpski«, pa »srpskohrvacki« i »hrvackosrpski«. Ali ni to ne pomaže, jer i tu ko voli »hrvackomu« imenu govori »hrvacki ili srpski, hrvackosrpski«, a ko voli »srpskomu« imenu govori; »srpski ili hrvacki, srpskohrvacki«; pa što smo tijekom dobili? produžili smo ime ali se opet nijesmo razumijeli! Stoga ja opet ostajem pri svojoj misli, da »Hrvat« zove sve svojim imenom a opet »Srbin« sve svojim. Tijem ja ne niječem nesrećni dualizam što nas davi od početka, već ištem da nam barem sada i za budućnost bude od njega što manje štete. Kad bi se prihvatilo što ja predlažem izašlo bi ove lijepe posljedice: a) ne bi nam trebalo iskati novijeh imena niti bi trebalo učiti narod da se zove drugačije nego li se sam zove; b) silno bi se promakla misao da moramo postati jedan narod; v) nestalo bi naravski svake svagje o imenu; g) pogodila bi se žica čudi našega naroda koji ide za tijem da se čini veći i viši nego li uprav jest.

A što joj se može prigovoriti? Prije svega da nijeće dualizam u našem narodnom životu, ali ja mislim da moramo baš nastojati da ga zatrpamo što prije i što dublje; dakle s teoretičke strane ne smije mu biti prigovora, a s pratičke? Tu je doista stvar teža, nego ja mislim da treba ovo pitati: hoće li prije i lakše naš narod – dok se nalazi u ovakijem političkijem državnijem prilikama – pristati da prihvati koje novo ime ili će radije pridržati dva imena, kojim je već obikao pa ih i zavalo, a samo ih svaka strana prostrijeti i na drugu polovicu za znak da shvaća i hoće jedinstvo narodno? Ja sam tvrdo uvjeren da je bi ovo drugo bilo lakše, jer tako se od nikoga ne ište da što ostavi već mu se daje pravo da širi svoje i preko granica koje je sam sebi metao. Naravski ne sumnjam da bi bilo oporbe ali n. pr. Biogradanin kojemu bi se na žao dalo što ga Zagrepčanin zove »hrvatom« dok mu taj isti Zagrepčanin daje pravo da on njega zove »Srbinom«, – taki Biogradanin mislite li da bi uopće iskao slogu s »Hrvatima«? Ja sam uvjeren da ne bi.

Nego znate što ću Vam reći? Naš je narod ili uprav naša nevaljala inteligencija tako duboko zagrezala u ovu mahnitu borbu oko imena da se neće kada doći do sloge u koliko to od nas zavisi. Ako se nikada dođe do sloge, to će biti treći jači koji će nas na silu vezati i utjerati nam pamet u glavu.

Zato ja i mislim da nastojanje one nekoličine što bi htjeli dovesti narod slozi ne može i neće uspjeti. Dosta je da ova taka među sobom se ne zove a tomu bi mogao, ja mislim, moj recept najbolje pomoći. Svakako ja sam sada miran sam sobom: vidjećete kako ću do prigode govoriti o srpskom narodu u Hrvackoj pa neka *Vienac* i *N. List* i *Kat. Dalm.* slobodno psuju. A' propoz jeste li vidjeli kako *Vienac* piše opet o Miklošiću i o Vama? Onaj je Pasarić uprav mahnut!

O mojoj stvari doznao sam nešto važno. Upravitelj Bulić, vidjeći kako me je uznemirila vijest da može bit Vi nećete presuđivati radnja, javio mi je da ih je on dobio u januaru mjesecu i da ih je vratio početkom marta pa je od ministarstva već i dobio zahvalu na njegove »eingehenden, äusserst, gründlichen Gutachten«. Vidio sam koncept njegova referata: mogu biti baš zadovoljan jer ne bi ni ja sam o

sebi bolje pisao! Predložio je mene kao jedinoga kandidata koji sam u svakom pogledu zgodan za to mjesto. Tek kao kandidate druge klase spomenuo je još četvoricu od kojih je Stratimirović – već zbog čestijih ortografskih pogrešaka – zadnji. Uopće vidio sam po njegovijem opaskama i po onomu što mi je sam pričao da se nemam mnogo bojati mojih rivala. Nego opet bi sve moglo ispuhati kad Vi ne biste imali zadnju riječ! Ali ja se nadam da ćete Vi dobiti i radnje i referate pregledača. Da je samo moguće znati je li npr. Čulić prvi li drugi ili treći pregledač. Ako su Vam istinu rekli da ih sada (t.j. u polovici marta kada mi pisaste pismo) njeko treći ma u rukama, to bi valjda, do malo mogla napokon pući ova stvar što se već toliko vremena oteže. Ja sam pitao npr. Bulića daje li mi vlast da Vam ovo pišem. On mi je to rado dopustio nego mi je preporučio da nikomu više ne kazujem, jer bi mi bilo žao kad bi se obaznao da je i on u ovo umiješan.

Ako Vam nije teško, molim Vas da mi vratite amo rukopis moje rasprave, jer kako nemam više koncepta htio bih vidjeti da se nije potkrala koja pogreška u brojevima. A vrlo mi je žao što Vam je knjižar pisao za honorar. Kako mi je Weidmann bio poslao iz Berlina nešto novca za ono malo riječi »zur Enklärung des Gorski Vijenac« u XI. knjizi *Arhiva* (a nijesam mu se duše mi nadao!), tako – ištući od njega rukopis – pisah mi da honorar, što me ide za raspravu, pošalje mojemu bratu u Trst, jer tamo hranim novce što mi ne trebaju. Nego sada je sasvim druga stvar! Ako Vi svakoga plaćate za ono što štampate u arhivu, pustiću da platite i mene; inače vjerujte ja sam dosta plaćen što ste mi Vi dali mjesta u svojem žurnalu pa druge nagrade ni ne ištem.

Preporučujući Vam se kad akobogda stignu u Vaše ruke radnje pišem se
s osobitijem poštovanjem
Milan Rešetar.

U Spljetu, 24. maja 1891.

Odlični Gospodine Professore,

Mislim da će Vam biti javio G.in Štrekelj da sam imenovan za Beč; stoga Vam i nijesam prije pisao, jer sam čekao dok stigne amo dekret, da Vam mogu odmah javiti i kada ću doći na svoje novo mjesto.

Dekret je stigao baš jutros; u njemu doista veli da me odmah riješe ovdašnje službe, ali upravitelj Bulić neće da toga učini prije nego isteče ovaj mjesec. On će me dakle riješiti 31.oga a ja ću odmah krenuti put Beča kamo ću stići u 5 – 6 dana.

Koliko se veselim što sam dobio mjesto u Beču lako ćete razumjeti po onomu što sam Vam doclije pisao: dala mi je tako prilika da se posvetim slavenskoj filologiji – a to je davno bila moja vruća želja.

Pa što mi se je ispunila ta želja imam najprije Vama zahvaliti, Odlični Gospodine: Vi ste me sjetili ovoga mjesta, Vi me lijepo svjetovali (sad razumijem koliko sam pogrešku bio učinio kad sam ono iskao da me oslobode ispita), Vi me preporučali, valjda ste Vi i predložili gosp. Bulića i prof. Kreka⁴⁰ kao pregledače a po svojoj prilici i rekli zadnju riječ, odlučnu riječ. Ja Vam dakle od svega srca zahvaljujem te ću nastojati da Vam se odužim, vršeći najprije savijesno svoju novu dužnost, pa nastojeći da što više uzmogem pomognem prema svojim silama nauci kojoj ste Vi sada dični poglavica.

⁴⁰ Gregor Krek (Četena Ravan kod Javorja, 1840. – Graz, 1905.) slavist, bio je Rešetarov profesor u Grazu.

Dok stignem u Beč požuriću se da Vam na glas izrečem svoju zahvalnost, a međutijem molim Vas da primite izraz mojega velikoga poštovanja.

Vama odani i haran

Milani Rešetar

U Karlovcu, 17. VI. 907.

Dragi tata,

Kad sam bio u polovici maja u Zagrebu, sastao sam se dva tri puta i sa Šrepelom,⁴¹ ali o zagrebačkoj profesuri govorio sam s njim samo jedan put, i to vrlo kratko: više mi je on pričao za neprilike i svagje što imaju zbog Andrića i Šurmina nego li se govorilo o meni. Baš za mene on me je uprav opet pitao, što me je pitao onijem pismom nazad dva tri mjeseca, to jest, bih li se u principu primio zagrebačke profesure, na što sam mu ja odgovorio kao i onda, da bih, kad bi me profesorski zbor predložio a naravski i vlada htjela. Daljega razgovora nije bilo, jer je on razumio odmah razloge, koje sam mu kazao a s kojih bi mi uistinu bilo teško ostaviti Beč. Bio je dakle, opet ti kažem, vrlo kratak i akademički razgovor, gdje nijesmo ni ja ni on mislili da bi moglo do toga doći da se ozbiljno o tome govori.

Nego jutros kad sam po treći put bio u Zagrebu (a zašto sam preko Zagreba išao u Karlovac, to će ti pričati Stančika), stric mi je kazao da me je Šrepel tražio, pa da mu je on kazao da mi piše amo u Karlovac. Doista kad sam popodne stigao amo, našao sam njegovo pismo kojim me moli da mu u pismu bez drugih privatnih vijesti izjavim »da bih bi voljan primiti hrvacku profesuru, ako bi me izabrao profesorski zbor i vlada predložila Nj. Veličanstvu« jer da »zakon ište da se prof. zbor privatnim putem uvjeri, bi li predloženi doista htio primiti ponugjenu stolicu«, pa u drugom pismu da mu napišem svoj curriculum vitae i glavne svoje radove, a savršava da me sve to moli a u dogovoru s gg. Smičiklasom i Maretićem⁴² koji su zajedno s njim izabrani u komisiju.

Da je ovo pismo stiglo prije nekoliko dana, ja bih znao što bih odgovorio, ali sada – ako je samo istina da je bečki fakultet odbio tvoj prijedlog – stvar stoji opet drukčije. Za mene je Beč zatvoren i uopće akademička karijera u Austriji, jer ja poznam svoje sile, pa znam da mogu savjesno ispunjati samo katedru našega jezika i literature, a takova se eto u Beču neće stvoriti a tim manje u Gracu, a za katedru slavistike uopće ja sam preslab, i ako bih i tu mogao računati samo na Gradac. Ima li se dakle odbiti Zagreb? To je veliko i teško pitanje na koje ja neću odgovoriti a da se prije ne savjetujem s tatom i sa Stančikom, nego njoj o tome neću danas pisati ništa, jer ne znam, kako stoje stvari u Beču i što ona o tome zna. Biće dakle najbolje da prema tome ti njoj ili pokažeš ili ne pokažeš ovo pismo odmah ili malo docnije, dok se prije mi dvojica dogovorimo. Eto promisli dobro, progovori i sa Stančikom i s mamom, pa mirno procijeni te pro i contra, pa mi piši, ali što prije, jer Šrepel traži odgovora za 14 dana, budući da će sjednica biti početkom jula. Ali pri tome neka Vam bude pred očima dvoje: prvo ako je bečki fakultet zbilja odbio tvoj prijedlog, onda ga ti sigurno nećeš više ponavljati a niti bih se ja nikako htio

⁴¹ Milivoj Šrepel (Karlovac, 1862. – Zagreb, 1905.) klasični filolog i književni kritičar.

⁴² Tadija Smičiklas (Reštovo, Žumberak, 1843. – Zagreb, 1914.) povjesničar, predsjednik Matice hrvatske od 1889. Jedanaest Rešetarovih pisama Smičiklasu objavljeni su u *Gradi za povijest književnosti hrvatske* (M. R. Leto, *Pisma Milana Rešetara u arhivu JAZU, Grada, XXXIII*, str. 327–353; Zagreb, 1991.). Tomo Maretić (Virovitica, 1854. – Zagreb, 1938.), slavist.

više izlagati drugomu glasovanju. Drugo ako dogovorno odlučimo da ja pišem Šrepe lu da bih primio profesuru, onda, ako me imenuju, treba ići u Zagreb. Nemojte gotovo bih rekao glasati ni pod utjecajem prve ljutosti na Beč ni pod utjecajem prvoga straha od Zagreba, ali ako me je zbilja bečki fakultet odbio, onda treba svakako kazati da ja mogu postati univerzitetskim profesorom samo u Zagrebu.

Ti si dabome već davno razumio po ovome što sam ti do sada pisao, da ja u ovakvim prilikama bio bih sklon prijeći u Zagreb. Ali neću sam odlučivati: prije svega to se tiče isto toliko Stančike koliko i mene, pa ti si se već toliko preuzeo i toliko učinio za moju karijeru, da bih bio veliki nezahvalnik, kad ne bih prije pitao tvojega svjeta. Treba dakle dobro i mirno promisliti, što će biti bolje i za mene i za Stančiku i za djecu i za sve zajedno. Tu su mnogi interesi i mnogi obziri, pa razumijem da nije se lako odlučiti, a i ne treba odlučiti se odmah prvi dan. Eventualno, ako mislite, ja bih mogao skoknuti odavde Šrepe lu da se naglas bolje razumijem da se bolje obavijestim. Jedno samo molim i Stančiku i Vas: neću da me svjetujete da idem u Zagreb samo u misli da meni ugodite; to bi bilo za Stančiku prevelika žrtva i ja znam da je ona ne bi mogla mirno doprinijeti, pa bi onda ta bila gotova nesreća za nas oboje. Ako ćemo da idemo u Zagreb, ona mora biti sama uvjerena da je to za cijelu familiju bolje nego li ostati ovako u Beču. S druge strane ja obećavam i njoj i Vama da vam ja neću nikada predbacivati da sam zbog vas ostao u Beču, jer sam ja čovjek miran i razložit, pa volim sto puta mir u kući i vidjeti Stančiku zadovoljnu nego li biti u vigenijem položaju a u kući se žalostiti. Samo jedno treba još da vam već sada kažem. Ja sam tako uvjeren da za mene nema ništa više u Austriji, da bih ja najvolio odmah sada ostaviti docenturu. Ja toga neću činiti, jer bi s jedne strane bio djetinjski a drugo, jer onijeh 600 for. trebam za kuću. Čekam dok Vondrák i Murko⁴³ postanu profesori, ali onda ću se sasvim odreći univerziteta i tražiću i, u boga se nadam, naći ću u svojoj familiji i u svojoj djeci utjehu u naknadu za to, što sam se morao odreći te uglednije karijere, za koju i tako ja uvijek mislim da nije baš za me.

Eto, dragi tata, ja sam ti pisao sve što sam mislio da vam treba znati, kako ja mislim. Sada je na vas red da dobro stvar prosudite, pa da vi meni pišete što vi mislite. Glavno je da ne bude svagje sada ni poslije prigovaranja, jer ja mrzim i jedno i drugo: neka Stančika osobito dobro promisli, jer ja znam da bi ona preko volje išla u Zagreb; ako joj je dakle dosta položaj što ga imamo u Beču po tome što ja sam urednik lista državnijeh zakona, ostanimo u Beču, ako li joj taj položaj nije dosta, onda treba ići u Zagreb, ali tada treba ići s poštenom namjerom da se vidi ne samo zlo, što donosi svaki položaj i svako mjesto, nego i dobro, a osobito s tvrdom voljom da se umanjuju i sebi i svojemu mužu neprilike, što bi se i tamo našle, a ne da se uvećavaju.

Nestrpljivo čekam odgovor i na moje prvo pismo i na ovo. Ja ću ovdje svakako ostati 4–5 dana, jer ću obaći okolicu, pa ću se i opet navratiti amo od Kranjske granice, možete mi dakle mirno amo pisati.

Zbogom, dragi tata, i bog nam svima prosvijetlio pamet da se složno odlučimo za ono što će biti bolje i pametnije.

Srdačno pozdravljam tebe i mamu
Tvoj iskreni
Milan

Žurim da svršim sva pisma! Sada se cijeli program za jedan dan promijenio pa treba na sve strane

⁴³ Václav Vondrák (Duba kod Vodnjana u Češkoj, 1859. – Prag, 1925.) slavist, profesor u Beču i od 1921. u Brnu; Matija Murko (Desternik kod Ptuja, 1861. – Prag, 1951.) slavist i etnograf, profesor u Grazu, Leipzingu i Pragu.

U Karlovcima, 18. VIII. 918.

Dragi Deda,

Došli smo jučer poslije podne, i primili su nas da se ne može bolje i srdačnije! Večerali smo u Dvoru (ja ovdje i stanujem – imam dvije lijepe sobe), dok moj harem spava u jedne popadije, vrlo dobro i one. Jutros smo najprije razgledali arhiv, pa smo bili na liturgiji (dvor smo još jučer pregledavali), a onda smo bili u biblioteci, pa na (finom!) ručku. Sad popodne ja pišem pisma (treba da ih napišem sedam!), a one su pošle s prof. Radojčićem⁴⁴ na Stražilovo, kad se vrate ići ćemo u gimnaziju pa onda idemo u Krušedol i u Grgetegu ćemo biti preksutra na parastosu Ruvarčem,⁴⁵ onda idemo u Popovo, pa u Beočin i Šišatovac. Vrat ćemo se u nedjelju u Novi Sad a u ponedjeljak ćemo u Peštu, gdje ćemo se ustaviti samo jedan dan, pa u Požun, a odanle u subotu 31.oga u Beč, i to opet lagjom.

Lijepa ti hvala da dogjemo na par dana u Payerbach, ali sada nećemo moći, jer je Duško pisao da će krajem ovoga mjeseca doći na 14 dana u Beč jedan njegov Feldwebel, koji nam mora donijeti nekoliko stvari, među njima i jednu ulanku (zimski kaput) koji treba tek da se napravi, tako ćemo imati mnogo posla dok mu sve to pribavimo i uredimo. Ali kad otpremimo feldwebl-a, vrlo ćemo rado doći. A zato se opet nadamo da ćeš se i ti odlučiti da dogješ u Požun – tamo nam je bilo lani tako lijepo!

Deda, deda, ti po starom običaju čitaš pisma napola! Ja sam ti sasvim jasno pisao što treba pitati D.ra Tentora:⁴⁶ kad bi htio poslušati Sarkotića, na koga bi se u A.O.K. morao obratiti da se postigne da Duško od Kleinradio bude premješten na feldradio, i da napokon bude imenovan Fähnrich-om. O kakvoj Enthebung ne može dabome biti govora!

Žurim da svršim sva pisma! Sada se cijeli program za jedan dan promijenio pa treba na sve strane javljati!

Zbogom! Svi te lijepo pozdravljamo,
tvoj Milan

Hofrat Prof. Dr. V. Jagić

Wien 8/1

Kochgasse 15

U Zagrebu, 30. IV. 922.

Dragi Deda,

Primili smo tvoje dvije zadnje karte od? [sic!] i od? Vrlo nam je žao da ti je opet propala nada da ideš u Payerbach; mi ti više ništa ne kažemo, ali svakako da znaš da kad god bi htio na kraće ili na duže vrijeme doći k nama, bićeš uvijek dobrodošao. Život biva u Beču zbilja nemoguć! – 4200 kr. kila mesa! Ali i kod nas

⁴⁴ Nikola Radojčić (Kuzmin, Sremska Mitrovica, 1882. – Beograd, 1962.) povjesničar, god. 1908.–1920. bio je nastavnik u Sremskim Karlovcima.

⁴⁵ U Grgetegu, manastir u Srijemu, živio je kao arhimandrit i tu je umro 1905. povjesničar Ilarion Ruvarac.

⁴⁶ Mate Tentor (Cres, 1882. – Zagreb, 1956.) filolog, god. 1927.–1943. bio je ravnatelj Sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

cijene mahnito rastu: baš mi se je jučer tužila Stanka: nekakva pasta što je prije mjesec dana stajala 4 kr., jučer je stajala 10 kr. Istina, imamo sad lijepe dodatke, ali to je sve iluzorno, sad dodaci nikada ne stižu cijena! Druga je naša velika nevolja naša Marija koja sad baš savjesno pije – Ovoga je mjeseca cijelu platu potrošila na piće! Kad bismo samo mogli naći gdje kakvu pristojnu djevojku, odmah bismo je izbacili, jer se je sada ne samo propila nego i odlijenila i postala drska. Ivićeve brošure nijesam vidio, a i ne trebam je. Jučer mi je Vodnik⁴⁷ pokazao egzemplar Karličevih⁴⁸ »Ljubovnika« u kojemu je prema rukopisu ispravio K.čeve pogreške – sve se crne na svakoj stranici! Osim toga mogao je s pomoću mojega rukopisa, u kojemu je doista sama jedna uloga, na više mesta ispraviti potpuni rukopis Karličev; ja sam ga bio i Karliču dao, ali ga on nije htio upotrebiti da se ne bi umanjila njegova slava! To je zbilja djetinjastva i morbozna svjeta! Za Broch-a nijesi ništa pisao: kada će doći?⁴⁹ Na koliko vremena? Hoće li dolaziti i amo? Radi bismo ga vidjeli. A što je s Bečkom slavistikom? Je li predložen Trautman⁵⁰ ili ko drugi, kad je Berneker⁵¹ definitivno odbio? Ko upravlja seminarom? Jer mi je Dr. Ježić⁵² govorio da je on tamo zatekao nekakvu »babu« što je neka vrsta bibliotekarke. Kod nas ništa nova! Duško i Blanka⁵³ pošli su, t. j. vratili su se uprav 20 dana u Biograd, ali se nijesu ništa glasili – momentalno nas ne trebaju! Zbogom dragi Deda, svi te zajedno najljepše pozdravljamo,

tvoj Milan.

U Zagrebu, 8. II. 923.

Dragi deda,

Dr. Benerović donio je pisma i knjige; lijepa hvala na čestitanju i na Kraelić-ovoj publikaciji na Katalogu fonograf arhiva, baš sam mu prije nekoliko dana pisao nešto za g. Mažuranića, koji je našao vrlo interesantnu stvar, to jest da je jedan Španjolski arapin napisao cijelu knjigu o pjesmama i avanturama Slavena koji su u X–XI. vijeku bili straža arapskih kalifa u Španjolskoj. Hvala i na separatum otisku tvojega članka; našli smo se u Breslau zajedno, ali mi je za Dubrovnik žao da je u njemu našao mesta i onaj nezgrapni Vučetićev članak o sv. Vlahu.⁵⁴ Dr. B. je sigurno pisao Elli⁵⁵ da se je sastao ovdje kod nas s Ankom, ali ona neće da se vraća; inače je obećala da će ona sama pisati Elli. I mene je začudilo da je B. sastavio

⁴⁷ Branko Drechsler Vodnik (Varaždin, 1879. – Zagreb, 1926.) književni povjesničar.

⁴⁸ Petar Karlič (Gospić, 1877. – Zagreb, 1940.) povjesničar. Tu je riječ o Karličevom izdanju *Ljubavnici, dubrovačka komedija XVI. vijeka*, Dubrovnik, 1921.

⁴⁹ Olaf Broch (Horte, Norveška, 1867. – Oslo, 1961.), Jagićev đak, profesor slavistike na sveučilištu u Oslu.

⁵⁰ Reinhold Trautmann (Königsberg, 1883. – Jena, 1951.) slavist, profesor u Pragu, Königsbergu i Leipzigu.

⁵¹ Erich Berneker (Königsberg, 1874. – München, 1937.) slavist, profesor u Pragu, u Breslavi i u Münchenu. Od 1922. izdavao je *Archiv für slavische Philologie*.

⁵² Slavko Ježić (Dubrava kraj Čazme, 1895. – Zagreb, 1969.) književnik i Rešetarov đak.

⁵³ Rešetarov sin i Rešetarova snaha.

⁵⁴ Antonije Vučetić (Dubrovnik, 1857. – Dubrovnik, 1931.) povjesničar, objavljivao članke iz dubrovačke povijesti, pretežno u dubrovačkim časopisima. God. 1929. osnovao Dubrovačko učeno društvo »Sveti Vlaho«.

⁵⁵ Jagićeva snaha.

ovakvu knjigu, jer znam da je negda govorio da nije posao za univ. Profesora. A kad smo to spomenuli, kako je to da ti u svojem članku pišeš konsekventno чешски а Чешка? Je li to tvoje ili slagarevo? Došao je k meni Maretić, pa smo se razgovarali o raznim stvarima, a najviše o neprilikama u ovdašnjemu naučnom svijetu; dok je on još ovdje bio, došle su korekture iz Karlovaca, pa moram svršiti, a i tako danas ne bih imao šta više da ti pričam. Svi te najljepše pozdravljamo. Zbogom!

Tvoj Milan

REŠETAROVA PISMA VATROSLAVU JAGIĆU U ZAGREBAČKOJ NACIONALNOJ I SVEUČILIŠNOJ KNJIŽNICI

Sažetak

Tekst govori o nekoliko pisama koja je Milan Rešetar napisao Jagiću u razmaku vremena od 1887. do 1923. U prvom pismu Rešetar, mladi profesor splitske gimnazije, obraća se »sasvim nepoznat« slavnom profesoru bečkog sveučilišta, šaljući mu svoju raspravicu o *Gorskom Vijencu* da bi Jagić objavio *Archiv für slavische Philologie*. S time počinje plodna korespondencija u kojoj mlađi slavist često traži savjete za svoj znanstveni rad i ne samo za nj. Zahvaljujući Jagiću, koji ga obavještava o natječaju za mjesto urednika hrvatskoga izdanja *Lista državnih zakona (Reichsgesetzblatt)* u Beču i podržava ga, godine 1891. Rešetar se seli u austrijsku prijestolnicu. Nakon toga, nastaje prekid u korespondenciji, sačuvanoj u zagrebačkoj knjižnici. U pismu od 1907., Jagiću Rešetar se obratio kao »Dragi tata«, jer se on međutim, godine 1892., oženio s Jagićevom kćerkom, Stankom. Sljedeća su Rešetarova pisma napisana za vrijeme putovanja i iz Zagreba gdje se on doselio s obitelji godine 1919., dok je Jagić htio ostati u Beču. Rešetarova su pisma i Jagićeva svom zetu (koja možemo čitati u svesku Jagićeve korespondencije koji je Skok priredio godine 1953.) vrlo zanimljiva i na znanstvenom polju i kao slika jedne epohe.

DIE BRIEFE REŠETARS AN VATROSLAV JAGIĆ IN DER ZAGREBER NATIONAL UND UNIVERSITÄTSBIBLIOTHEK

Zusammenfassung

Der Text behandelt die vierundvierzig Briefe, die Milan Rešetar im Zeitraum von 1887 bis 1923 an Jagić schrieb. Im ersten Brief wendet sich der junge Gymnasiallehrer Rešetar aus Split »völlig unbekannterweise« an den berühmten Professor der Universität Wien und schickt ihm seine kleine Abhandlung über den *Gorski Vijenac*, die Jagić in seinem *Archiv für slawische Philologie* veröffentlichte. Damit beginnt eine fruchtbare Korrespondenz, in der der junge Slawist für seine wissenschaftliche Arbeit, und auch darüber hinaus, oft Rat sucht. Dank Jagić, der ihn von der ausgeschriebenen Stelle des Redakteurs der kroatischen Ausgabe des *Reichsgesetzblattes* in Wien benachrichtigt und bei seiner Bewerbung unterstützt, zieht Rešetar 1891 in die österreichische Hauptstadt. Danach folgt eine Unterbrechung in der in der Zagreber Bibliothek aufbewahrten Korrespondenz. In einem Brief

von 1907 spricht Rešetar Jagić inzwischen als »Lieber Herr Papa« an, da er 1892 dessen Tochter Stanka geheiratet hatte. Die folgenden Briefe Rešetars stammen von Reisen oder aus Zagreb, wohin er 1919 mit seiner Familie gezogen war, während Jagić in Wien bleiben wollte. Rešetars Briefe wie auch die Briefe, die Jagić an seinen Schwiegersohn schrieb (und die im 1953 von Skok herausgegebenen Band der Jagić-Korrespondenz nachzulesen sind), sind sowohl aus wissenschaftlicher Sicht als auch als Bild einer Epoche sehr interessant.

Korespondencija Milana Rešetara u Znanstvenoj knjižnici u Dubrovniku

Stručni članak
UDK 929 Rešetar, M.

Pisma Milana Rešetara, danas čuvana u zbirci korespondencije Znanstvene knjižnice u Dubrovniku, upućena su trojici Dubrovčana; Antunu Fabrisu, dum Niku Gjivanoviću i dum Antunu Liepopiliju, iz kojih doznajemo ne samo Rešetarove odnose s ovom trojicom uglednih građana Dubrovnika, već i njegove zasluge na očuvanju dijela vrijednih arhivskih dokumenata iz novije dubrovačke, pa tako i hrvatske povijesti, kao i veliki uloženi trud Milana Rešetara u osnivanju dubrovačke knjižnice, i povratu Kneževa dvora Gradu.

Pisma Antunu Fabrisu (1864.–1904.), vlasniku i uredniku tjednika *Dubrovnik* i kalendara *Dubrovnik*, te književnog časopisa *Srđ*, objavio je Vladimir M. Vukmirović još godine 1964. Pa se stoga na njih i nije nužno posebno osvrnuto. Podsjetila bih samo da Rešetarova korespondencija s Fabrisom obuhvaća razdoblje od 1898. do 1903. godine i da je temom uglavnom vezana uz Fabrisov izdavački posao, mada se u njima uočava i Rešetarov kolekcionarski duh, posebno njegova strast prema knjigama.

Ono što je ovdje zanimljivo jesu pisma Milana Rešetara koja su ostala do sada neobjavljena, a upućena su dvojici dubrovačkih svećenika, dum Niku Gjivanoviću i dum Antunu Liepopiliju, poznatim dubrovačkim kulturnim djelatnicima. Raspon godina Rešetarove korespondencije sa spomenutim svećenicima je od 1920. do 1935., a sastoji se od 12 pisama upućenih Liepopiliju i jednoga Gjivanoviću. Cijelu korespondenciju s njima Rešetar je pisao na dopisnicama: ...»sada je pošta skupa (zato Vam i pišem na dopisnici, što nije baš sasvim skladno, ali se više gubi i stara dubrov. skladnost!)...« riječi su kojima Rešetar objašnjava svoj izbor.¹

Obojica svećenika kojima Rešetar piše, bile su istaknute javne osobe Dubrovnika. Dum Niko Gjivanović (1876.–1949.) pisao je i objavljivao kako o crkvenoj povijesti, svećenstvu, crkvama, tako i o tiskarstvu, književ-

¹ Znanstvena knjižnica u Dubrovniku (ZKD). *Koresp.* 67/15, M. Rešetar dum Antunu Liepopiliju, Zagreb, 11. prosinca 1921. (Samo jedno pismo Milana Rešetara nije pisano na dopisnici dum Antunu Liepopiliju, a datirano je iz Firence 15. aprila 1938. Nalazi se kao posljednje u prilogu prijepisa pisama M. Rešetara u ovome radu.)

nosti i glazbi. A dum Antun Liepopili (1848.–1940.)², osim svećeničkim, bavio se intelektualnim i političkim radom. Bio je dugogodišnji urednik časopisa *List dubrovačke biskupije*, osnivač i dobrotvor raznih udruga (primjerice *Crvenog križa*, *Dub-a* i dr.), a posebno bih ga istakla kao jednog od osnivača Dubrovačke biblioteke. Iz pisama toj dvojici dubrovačkih svećenika u prvom redu se lako iščitava velika Rešetarova briga o tome kako sačuvati dubrovačku baštinu, a posebno dubrovački arhiv.

Poznato je, ali se i nedovoljno isticalo da je Milan Rešetar odigrao važnu ulogu prilikom povrata dubrovačkih dokumenata u matični Arhiv iza Prvog svjetskog rata i propasti Austro-Ugarske. Naime, nakon što je Italija ušla u rat, austrijska vlast je naredila da se spakira veći i važniji dio dubrovačkog Arhiva u sanduke i pošalje u Zemaljski arhiv u Graz kako bi ih se sačuvalo. Ono što je godine 1916. preneseno u Graz, u Dubrovnik je vraćeno godine 1920. uz Rešetarovu pomoć.³ Nešto o tome otkriva se u njegovu pismu dum Niku Gjivanoviću od 26. ožujka 1920. u kojemu izlaže plan svoga puta od Zagreba preko Bosne do Dubrovnika. Pa tako saznajemo da će početkom travnja krenuti iz Zagreba na put s dragocjenim teretom, koji će u Brodu biti pretovaren u manje bosanske vagone, a u Sarajevu će se opet zaustaviti, gdje će dobiti drugu vojničku stražu. Moli Gjivanovića da sazna tko drži ključ od Arhiva⁴ i da pokuša organizirati da netko uredi prostorije prije nego stigne s dokumentima. Htio je znati i postoji li kakav inventar ili katalog koji bi mu olakšali smještaj dokumenata u ormare i na police, budući ih je želio vratiti na isto mjesto gdje su bili prije odlaska u Štajersku. Napominje Gjivanoviću da ima nalog od Ministarstva prosvjete po kojemu treba sve srediti i inventarizirati, odnosno ustanoviti da je sve što je odneseno i vraćeno.⁵

A da je sve prošlo u redu i da su dokumenti u škrinjama stigli pod Rešetarovom pratnjom u Dubrovnik, saznajemo iz izvještaja uprave dubrovačkog Arhiva Umjetničkom odjeljenju Ministarstva prosvjete u Beogradu od 5. lipnja 1921. u kojemu stoji da kad se za vrijeme Svjetskog rata ispraznio i zametnuo arhiv, 80 i nekoliko sanduka arhivalija bilo je odneseno u Graz, a iza sloma doveo ih je prof. dr. Milan Rešetar u Dubrovnik.⁶

Međutim, Rešetar i nakon što je dopratio dokumente koji su zbog ratnih neprilika bili sklonjeni iz Dubrovnika u Austriju godine 1916., napominje i upozorava da postoje dokumenti koje je austrijska vlast odnijela u Beč još ranije. Naime, preuzevši upravu nad bivšom Dubrovačkom Repub-

² Čosić, Stjepan, »Dum Antun Liepopili – svećenik, pisac i političar«. *Dubrave hrid*, 9, str. 15–17; Dubrovnik, 1996.

³ Rešetar, Milan, »Dubrovački arhiv« u: Stanojević, Stanoje, *Narodna enciklopedija*, knj. 1, Bibliografski zavod, Zagreb, 1926., str. 584–586.

⁴ Arhiv je tada bio smješten u prostorijama Kneževa dvora u Dubrovniku.

⁵ ZKD. *Koresp.* 67/9. M. Rešetar don Niku Gjivanoviću, Zagreb, 26. ožujka 1920.

⁶ Državni arhiv Dubrovnik (DAD). (*Arhiv Arhiva*) *Dubrov. Ark.* br. 10/1921., fol. 1v (5. VI. 1921.).

likom, Austrija je u dva navrata (1818. i 1833. godine) uzela najvrijednije dokumente iz dubrovačkog arhiva i odnijela ih u *Haus-Hof und Staats-Archiv Wien* (Državni, kućni i dvorski arhiv u Beču). O događajima koji su prethodili odluci da se najvažniji spisi iz dubrovačkog arhiva odnesu u Beč zapisuje Josip Bersa. On ističe da je arhiv Dubrovačke Republike u Kneževu dvoru stajao potpuno nezaštićen i da je u njega mogao ući bilo tko i odnijeti što god je htio. Iz Bersinih *Dubrovačkih slika i prilika* saznajemo: »...Za prvih godina austrijskog gospodstva vladi je jedina briga bila, da pozibere i otpremi u Beč najvažnije dokumente... . Sanduci sa nekoliko tisuća dragocjenih listina za čudo što na putu kroz Dalmaciju ne propadoše. ...«⁷

Dio dokumenata koje je austrijska vlada prenijela 1818. i 1833. iz Dubrovačkog arhiva u Beč, prema odredbama Saint-Germainskog mirovnog ugovora, vraćen je Jugoslaviji također godine 1920. Ali ne u Dubrovnik, nego u Beograd! Zato u Rešetarovu pismu iz Zagreba od 7. studenog 1920. Liepopiliju možemo pročitati i ovo: »A misli li ko u Dubrovniku na to da se povrate iz Beograda one 4000 naših povelja što ih je bečki arhiv vratio? Ja sam napisao u *Novoj Evropi* članak o arhivu gdje se dotičem i toga pitanja....«⁸

Dakle, dokumenti su zadržani u Beogradu u Srpskoj akademiji nauka. Tu su ostali sve do Drugog svjetskog rata. Nakon okupacije Beograda, Nijemci su građu dubrovačkog arhiva iz Beograda prenijeli ponovo u Beč godine 1941. Ipak se čini da je nešto dokumenata ostalo zametnuto u Beogradu. »Bečki dokumenti«, kako su se počeli nazivati oni spisi Dubrovačke Republike odneseni u dva navrata početkom XIX. st. u Beč, počeli su pristizati u Dubrovnik tek od godine 1946. u više navrata. Dakle, Dubrovnik je čekao više od jednog stoljeća na povrat svojih dokumenata odnesenih u Beč kako bi se Arhiv Dubrovačke Republike kompletirao. Ali, među njima nema onih koji su se zagubili u Beogradu još i prije njemačke okupacije.

Kad je riječ o javnom dobru čini se da u Dubrovniku Rešetar najviše vjeruje upravo dum Antunu Liepopiliu. Tako se pred njim ne suspreže od komentara nad radom arhivista Vučetića:⁹ »...Žao mi je da se u arhivu ne može još raditi; kako mi je rekao jedan gospodin koji je došao onomadne iz Dubrovnika, sve je ostalo onako kako sam ja ostavio. I još po riječima g. Antuna on nije razumio da sam ja s pomoću Vašom i prof. Sindika¹⁰ učinio ono što je učinjeno, nego je mislio da je to učinio g. A.!¹¹ Tu bi trebala

⁷ Bersa, Josip. *Dubrovačke slike i prilike: (1800.–1880.)*. Matica hrvatska, Dubrovnik, 2002., str. 92–93.

⁸ ZKD. *Koresp.* 67/12, M. Rešetar dum Antunu Liepopiliju, Zagreb, 7. studenog 1920. Vidi: »Ime naše države«, *Nova Evropa*, I, br. 9; Zagreb, 1920.

⁹ Antonije Vučetić, povjesničar (1845.–1931.).

¹⁰ Ilija Sindik, povjesničar (1888.–1958.).

¹¹ Pod »A.« Rešetar misli na Antonija Vučetića.

mlagja ili agilnija sila: mi trojica bismo to davna završili! Što ćemo, nije bilo sugjeno!...«¹²

Rešetar u pismima propitkuje Liepopilija i o tome što se zbiva u vezi sa smještajem Arhiva u Kneževu dvoru. Vrlo je kritičan u vezi s ponašanjem nekih ljudi u Dubrovniku, posebno slikara Marka Murata i samog arhivista Vučetića: »...Pitanje arhiva vidim da je u Dubrovniku zaspalo. Marko Murat¹³ kupi potpise za regentov dvor, ali se našega arhiva niko ne sjeća, zaslužili bismo da nam odnesu i ono što nam je ostalo...«¹⁴ A na drugom mjestu kaže: »...Drago mi je da je prof. Vučetić imenovan arhivarom i čestitao sam mu, ali mi je žao da baš on sakuplja potpise zato da se naš dvor uredi za stan regentov. Može se lasno dogoditi da najprije izbace iz dvora i njega i arhiv«.¹⁵

Rešetar s pravom brine o sudbini Kneževa dvora. Jer, Dubrovčani su kroz niz godina, uz velika poniženja, ali strpljivo, uporno diplomatski i smjerno upućivali molbe i prema Cetinju i prema Beogradu, ne bi li »ugledna Dvorska kancelarija ... blagoizvoljela podastrijeti Njegovom Veličanstvu Kralju Aleksandru I. molbu Dubrovačke biblioteke ... moleći da bi Svojom milostivom sklonošću za ovaj grad i za tradicije njegove stare narodne kulture dozvolio kao nedavno Dubrovačkom arhivu da i ona nađe također milostivo sklonište u Kraljevskom Dvoru Njegovog Veličanstva u Dubrovniku ...«.¹⁶ I uspjeli su. Jer, godine 1942. dr. Albert Haler, predsjednik i dr. Frano Dabrović, tajnik Dubrovačke biblioteke uočavaju ono što je vrlo bitno, a to je da je uprava Dubrovačke biblioteke, podniješi molbu bivšoj dvorskoj kancelariji u Beogradu da dopusti smještaj Dubrovačke biblioteke u Dvor, istodobno pokrenula i pitanje povratka Kneževa dvora Gradu.¹⁷

A evo kako Bersa piše o sudbini Dvora iza pada Republike, još za vrijeme austrijske uprave: »... Sjajni Knežev dvor bude stan gospodina carskog poglavara..., dvornica ... gdje potomci jednog od najstarijih patricijata pitaju, smiju li izaći na audijenciju nedavno kovanom austrijskom barunu. Ovakve udarce umije samo povijest zadat«.¹⁸

Za istaknuti je da je upravo legat dum Antuna Liepopilija gradu Dubrovniku od oko 5000 knjiga i dokumenata otvorio Dubrovačkoj biblioteci vrata od Dvora. Naime, Uprava Dubrovačke biblioteke pod predsjedništvom dr. Frana Ohmučevića Bizzara nakon što je 10. ožujka 1930. dobila na dar dragocjenu knjižnicu kanonika dum Antuna Liepopilija, zatražila je

¹² ZKD. *Koresp.* 67/14, M. Rešetara dum Antunu Liepopiliju, Zagreb, 1. svibnja 1921.

¹³ Marko Murat, dubrovački slikar (Luka Šipanska, 1864. – Dubrovnik, 1944.).

¹⁴ ZKD. *Koresp.* 67/10, M. Rešetara dum Antunu Liepopiliju, Zagreb, 16. rujna 1920.

¹⁵ ZKD. *Koresp.* 67/12, M. Rešetara dum Antunu Liepopiliju, Zagreb, 7. studenog 1920.

¹⁶ DAD. (*Spisi Dubrovačke biblioteke*). Pismo Uprave Dubrovačke biblioteke, 25. siječnja 1933. Dvorskoj kancelariji Nj. V. K. Aleksandra I.

¹⁷ DAD. (*Spisi Dubrovačke biblioteke*). Br. 53/42, 24. listopada 1942.

¹⁸ J. Bersa, *Dubrovačke slike i prilike*, str. 96.

od Kralja dozvolu da knjige budu smještene u tadašnji Kraljev Dvor.¹⁹ Po naredbi Kraljevske banske uprave Zetske banovine na Cetinju izdan je 17. srpnja 1931. nalog Državnom arhivu u Dubrovniku, koji je već koristio prostore Dvora, da se »Biblioteka don Ante Liepopilija smesti posebno u prostorije Državne arhive u Dubrovniku, gde će ostati sve dotle, dok se u Dubrovniku ne stvori 'Javna biblioteka'«...²⁰

Iz Rešetarovih pisama Gjivanoviću i Liepopiliju, jednom od osnivača Dubrovačke biblioteke, čiji je legat danas dio fonda Znanstvene knjižnice u Dubrovniku, mogli su se rekonstruirati zapleti oko osnutka i smještaja dviju i danas ključnih kulturnih ustanova u Dubrovniku, Dubrovačke biblioteke i Dubrovačkog arhiva. Dugo godina te su dvije ustanove dijelile zajednički krov u Kneževu dvoru. Pomogle su da simbol Grada, Knežev dvor prestane biti Kraljev dvor i da ponovno postane Knežev dvor. Ali, iz Rešetarovih pisama saznajemo više i o onome dijelu povijesti u kojoj naši važni državni dokumenti lunjaju, putuju, bivaju ekspatrirani, manipulirani... Tako smo saznali da su najvažniji dokumenti Dubrovačke Republike nakon gubitka suvereniteta bili nemarno čuvani, potkradani, rasprodavani, da su kroz povijest putovali iz jedne države u drugu, dijeleći političku sudbinu našeg naroda, ali i to da oni pripadaju jedino Dubrovniku gdje su nastajali, gdje su se napokon vratili i dostojno se čuvaju.

¹⁹ Društvo »Dub« za razvitak Dubrovnika i okolice. Izvještaj o radu. Dubrovnik, 1933., str. 7–8.

²⁰ DAD. (Arhiv Arhiva). br. 437/31 (primljeno 20. srpnja 1931.).

PRILOG:
PRIJEPIS PISAMA MILANA REŠETARA DUM NIKU GJIVANOVIĆU I
DUM ANTUNU LIEPOPILIJU
 (Znanstvena knjižnica u Dubrovniku. Koresp. 67)

Poštovani Dum Niko,

U Zagrebu, 26. III. 920

Velika Vam i srdačna hvala na opširnom odgovoru kojim ste mi učinili veliku ljubav! Zao mi je samo što ste se mučili prepisivati one citate – bilo bi mi dosta da ste mi spomenuli djela i stranu. Nego ste mi zaboravili odgovoriti za Slovinca, ali to ništa ne smeta, jer ću akobogda baš za uskršenje doći u Dubrovnik pa ćemo je zajedno potražiti. Početkom iduće nedjelje krenuću naime oдавde s arhivom: u Brodu ga treba pretovarivati u manje bosanske vagone, a u Sarajevu treba opet da se ustavim zato da mi dadu drugu vojničku stražu. Biste li Vi htjeli biti tako dobri pa priupitati u koga je ključ od arhiva, neka bi se on pobrinuo da se lokali malo uredе, da se uzmogne spremiti 84 skrinje u kojim je spakovан, pa malo pomalo sve staviti opet na isto mjesto gdje je prije bilo. Ima li kakav inventar ili katalog u kojemu je zabilježeno da u koji ormar i na koju policu što ide? To bi trebalo da mi je pri ruci, jer ja imam od ministarstva i nalog da sve sredim i inventarišem, to jest da konstatujem je li se sve vratilo što je odneseno, odnosno sve što je bilo u arhivu prije g. 1914.

Nemojte mi spominjati moj članak o T. Nataliću Budislaviću,²¹ jer se još jedim što mi je izmaklo ono što je o njegovu seminaru napisao pok. V. Adamović²² u svojoj Gragji!

Dakle i g. Ivo Avoscani ode na vječni pokoj? I tako mi stariji idemo jedan za drugim – svakoga dogje red!

Još jednom od srca Vam hvala i puno srdačnih pozdrava od Vašega
 M Rešetara

(ZKD. Koresp. 67/9. M. Rešetar dum Niku Gjivanoviću)

Mnogo poštovani gospodine,

U Zagrebu, 16 IX. 920.

Primio sam Vaše pismo od 6.oga i jako mi je drago da ste našli nekoliko stvari što možete trebati za svoju biblioteku. Ja ću Vam drage volje poslati sve knjige i brošure što ste poželjeli, samo, molim Vas, ne zamjerite što Vam neću poslati ona 2 sveska svjetske povijesti Matice hrvatske, jer bi bila šteta osakatiti potpun, lijepo vezan egzemplar; ako hoćete, ja ću Vam je radije poslati cijelu. Nadam se pak da ću u prvoj polovici oktobra imati priliku da Vam, bez troška i moga i Vašega, od jednom pošljem sve zajedno.

²¹ Tomo Natalić Budislavić (Dubrovnik, 1545. – Napulj, 1608.), liječnik i biskup. Vidi: Milan Rešetar, »Toma Natalić Budislavić i njegov »Collegium orthodoxum« u Dubrovniku,« *Rad JAZU*, 206, str. 136–141; Zagreb, 1915.

²² Vice Adamović (Dubrovnik, 1838. – Dubrovnik, 1919.), pedagog i povjesničar kulture. Vidi: Vice Adamović, *Gradja za istoriju dubrovačke pedagogije*, Zagreb, 1885.–1892.

Što se tiče pak vrijednosti Vaših i mojih knjiga, nećemo ciganiti, to jest ja ne smijem ciganiti jer ste mi Vi prije svega toliko pomogli pri uregivanju arhiva, a onda s tolikom pripravnosti ustupili i sve knjige što su mi trebale i nekoliko starih novaca, pa bi zbilja bilo grubo s moje strane, kad bih tu potanko gledao. Inače, Vi ste mi obećali i Rosa, pa mi možete poslati (t.j. predati mome bratu koji će mi poslati) onu *Istoria del Testamento vecchio e nuovo* štampanu u Dubrovniku god. 1784.,²³ za koju sam mislio da je imam a nemam je, pa eventualno i koji manji rukopis za koji Vam nije puno stalo, ili što drugo što biste još našli a ja ne bih imao.

Kako sam Vam zadnji put pisao, javljeno mi je iz Ministarstva da je riješeno da se meni isplate troškovi a Vama i prof. Sindiku da po 2000 kruna nagrada što ste me pomagali, ali do sada novci nijesu došli, a bog zna kad će doći!

Otkuda ste Vi saznali za moje izdanje Svetoga pisma? Inače, to je izdanje već davno izašlo, naime već g. 1895.te, a po svoj prilici i opet koji put docnije. Ono se razlikuje od običnoga Daničićeva – Vukova izdanja samo time da su riječi i imena što se u katolikâ drukčije izgovaraju negoli u pravoslavnijeh, promijenjena prema katoličkome izgovoru, dakle ne Jovan nego Ivan, ne Krst nego Križ, ne Avram nego Abram itd. itd.; inače nijesam ništa dirao u jezik ni u prijevod nego je sve ostalo onako kako je u prvom izdanju cijeloga Svetoga pisma što ga je priredio g. 1864.te Daničić.²⁴ To je moje izdanje dobilo ime »Pregledano izdanje«. Na žalost nemam nego svoj egzemplar, a ovdje drugoga ne mogu da nagijem; trebalo bi dakle da se obrati Ordinarijat na bečki Ordinarijat s molbom da mu nabavi od bečke filijalke »Inostranoga i britanskoga biblijskoga društva« (Ausländerin und Britinke Bibelgesellschaft, IV. Bräudansgasse 40) ein Exemplar der »revidierten Ausgabe der serbocroatischen Bibel mit Lateinnschrift. A može bit da i koja dubrov. knjižara ima veze s Bečom.

Pitanje arhiva vidim da je u Dubrovniku zaspao. Marko Murat kupi potpise za regentov dvor, ali se našega arhiva niko ne sjeća, zaslužili bismo da nam odnesu i ono što nam je ostalo.

S najvećim poštovanjem i srdačnim pozdravima
Vaš MRešetar

(ZKD. *Koresp.* 67/10. M. Rešetar dum Antunu Liepopiliju)

Mnogo Poštovani Gospodine,

U Zagrebu, 18. IX. 920

Zaboravio sam Vas zamoliti da mi predate bratu i separadni otisak Vašega članka o slavenskim popovima u našoj biskupiji – budite tako dobri!

Ne znam pak je li Vam poznato da je prije mene pok. Šulek²⁵ priredio Novi zavjet i psaltir za katolike, samo što je on pošao mnogo dalje od mene, jer je mijenjao

²³ Djelo Stjepana Rosa, *Scivot Gospodina Jesusa Christa naroda cjoviecanskoga Spasiteglja: po Mateu', Marku, Luzi, i Ivannu svetiem Vanghjelistam i inniem davniem Svetiemo Otzima. Savaerscen scivotom Blascene Dievize Marie gnegove Matterede*, tiskano je 1764. u Veneciji u tiskari Šimuna Occhija, a ne u Dubrovniku 1784.

²⁴ Đuro Daničić (Novi Sad, 1825. – Zagreb, 1882.), srpski jezikoslovac i leksikograf. Vidi: *Zbornik o Đuri Daničiću*, Beograd-Zagreb, 1981.

²⁵ Bogoslav Šulek (Sobotište u Slovačkoj, 1816. – Zagreb, 1895.), leksikograf, polihistor, publicist. Vidi: Igor Gostl, *Bogoslav Šulek: otac hrvatskoga znanstvenoga nazivlja: o stotoj obiljetnici smrti (1895.–1995.)*, Matica hrvatska, Zagreb, 1995.

ortografiju i ispravljao jezik, prvi put je njegovo izdanje izašlo 1877.me, a onda nekoliko puta; lako ga je poznati (na njemu naime ne piše da je »pregledano«) jer je ortografija u njemu etimološka.

Puno Vas pozdravlja
Vaš MRešetar

(ZKD. *Koresp.* 67/11. M. Rešetar dum Antunu Liepopiliju)

Prepoštovani gospodine kanoniče,

U Zagrebu, 7. XI. 920.

Baš mi je drago da su Vam knjige u redu stigle i da ste š njima zadovoljni. Ako nagjete što za mene, predajte, molim Vas, mojemu bratu, a on će mi lasno poslati. Ne spominjem se jesam li Vas zamolio da mi pošaljete i jedan separatni otisak Vaše zadnje radnje u Radu.

Onaj je akt – tandem aliquando – pošao od ministarstva prosvjete ministarstvu financija, pa će sad akobogda tamo ležati par mjeseca.

Drago mi je da je prof. Vučetić imenovan arhivarom i čestitao sam mu, ali mi je žao da baš on sakuplja potpise zato da se naš dvor uredi za stan regentov. Može se lasno dogoditi da najprije izbace iz dvora i njega i arhiv.

A misli li ko u Dubrovniku na to da se povrate iz Biograda one 4000 naših povelja što ih je bečki arhiv vratio? Ja sam napisao u Novoj Evropi članak o arhivu gdje se dotičem i toga pitanja.

Pozdravite mi prof. Sindika i Dum Nika Gjivanovića (koji mi nije nikad odgovorio u pogledu Chertize, možda biste mi Vi mogli naći to). S iskrenim poštovanjem i srdačnim pozdravima

odani Vam
MRešetar

(ZKD. *Koresp.* 67/12. M. Rešetar dum Antunu Liepopiliju)

Poštovani gosp. kanoniče,

U Zagrebu, 19. I. 921

Brat mi je pisao da ste mu rekli da ćete mu dati dvije stvari za mene, pa vam unaprijed najsrdačnije zahvaljujem; on Vam je pak sigurno već predao jedan moj separatni otisak iz Grade.

Molim Vas, budite tako dobri i pogledajte u genealogiji gragjanskijeh kuća ima li jedan Agostin Nale koji je rođen oko g. 1550.; naravski ne mislim na biskupa toga imena koji je umro već g. 1527.

Sa srdačnim pozdravima i iskrenim poštovanjem
Vaš
MRešetar
Mažuranićev trg 6

(ZKD. *Koresp.* 67/13. M. Rešetar dum Antunu Liepopiliju)

Dragi i poštovani gospodine kanoniče,

U Zagrebu, 1. V. 921

Jučer mi je mladi g. Poković donio »I conte di Tuhelj« na kojim Va/m/ sa svim srcem zahvaljujem. Jesu li Vam poslali direktno remuneraciju zato što ste mi lani tako lijepo pomagali? Meni su onomadne poslali »u ime plaćene vozarine« mnogo više negoli su mi bili dužni, pa sam mislio da je tu i remuneracija za Vas i prof. Sindika, ali sam odmah pitao koliko da Vam šaljem, jer u doznaci nije bilo ništa kazano. Kao odgovor dobio sam prije par dana novu doznaku »u ime troškova i vozarine« baš onoliko koliko je išlo mene samoga. Ona je prva doznaka dakle griješkom meni poslana, jer ja »vozarinu« nijesam platio niti sam je tražio. Naravski odmah sam po drugi put pisao ministarstvu kamo da šaljem taj novac, i kako ću imati samo sekaturu što sam digao novac, platio 104 kr. biljegovine, i što ću sad morati nekamo slati novac. Molim Vas, kažite to i prof. Sindiku, jer sam mu bio, poslije one prve doznake, pisao da su došli novci i za njega.

Žao mi je da se u arhivu ne može još raditi; kako mi je rekao jedan gospodin koji je došao onomadne iz Dubrovnika, sve je ostalo onako kako sam ja ostavio. I još po riječima g. Antuna on nije razumio da sam ja s pomoću Vašom i prof. Sindika učinio ono što je učinjeno, nego je mislio da je to učinio g. A.! Tu bi trebala mlagja ili agilnija sila: mi trojica bismo to davna završili! Što ćemo, nije bilo sugjeno!

Puno Vas pozdravlja i još Vam jednom najsrdačnije zahvaljuje

odani Vam

MRešetar

Ako dogje s Koločepa Dum Stijepo Kusijanović, recite mu da ja molim da mi odgovori na moju kartu od 15/IV.

(ZKD. *Koresp.* 67/14. M. Rešetar dum Antunu Liepopiliju)

Poštovani Dum Ante,

U Zagrebu, 11. XII. 921

Kako mi brat piše imam najviše da Vama zahvalim što sam dobio novi Evangjelistar, pa Vam eto najsrdačnije zahvaljujem što ste bili tako dobri – baš ste mi učinili veliko veselje, jer sam jako želio imati knjigu, a nijesam imao novaca da je kupim! baš Vam dakle od srca hvala! Bilo mi je jako žao čuti da je Vaš gospodar kunnjado u Čapljini umro – dobri bog dao mu vječni pokoj! ali se bojim da ćete Vi imati radi toga novih briga i misli.

Biste li mi mogli naći List Dubrov. biskup., br. 11 od god. 1904 s člankom Dum Nikovim o bratovštini Neoskvr. začeca? A da sam Vam preporučan za onu »rusicu« iz Vaše biblioteke što ste mi bili obećali! ne zamjerite što Vam toliko dodijavam, ali sam Vam ostanuo mahnit za starijem dubrov. knjigama.

Malo je prerano, ali je sada pošta skupa (zato Vam i pišem na dopisnici, što nije baš sasvijem skladno, ali se više gubi i stara dubrov. skladnost!), pa Vam već sada želim srećan Božić u zdravlju i veselju.

Pozdravite, molim Vas, Dum Nika i pitajte ga dali se još kupu! Puno Vas i srdačno pozdravlja

Vaš

MRešetar

(ZKD. *Koresp.* 67/15. M. Rešetar dum Antunu Liepopiliju)

Mnogo poštovani gospodine kanoniče,

U Zagrebu, 31. XII 923

Baš me je sram da me svake godine pretičete, ali Vi ste dobri pa ćete mi oprostiti. Ne nalazim pak riječi da Vam zahvalim na odveć laskavim riječima što ste mi upravili. Ja to nikako ne zaslužujem, a samo jedno mirne duše primam – da ljubim i da se ponosim našijem starim Dubrovnikom, te mogu kazati s našijem Gjurgjevićem: »sve što pišem, činim da njega gleda, da njega utišti, da njega hvali i uzmažu u plemenitoj sceni i svijetlu imenovanju prid svijetom.« Zato mi je baš i velika utjeha što nalazim priznanja kod Vas koji ste istim duhom nadahnuti i istim ciljem neumorno i korisno radite. Vaša ljubav i Vaše poštovanje, što iskreno uzvraćam, i najljepša mi je nagrada za moj skromni rad.

Za božićne svece je prekasno, premda se govori da se još intra octavam može čestitati. Želim Vam dakle da budete mirno i zdravo dočekali božić i da Vam ne bude ništa naudilo, premda je davno prošlo vrijeme kad smo se mi intelektualci mogli, kad smo htjeli, i prenajesti se. Sa svim srcem pak ja i moji uzvraćamo čestitanje za novo ljeto i godište – dobri bog dao Vam svako dobro, a osobito lijepo zdravlje. Srdačno Vas pozdravlja

Vaš MRešetar

(ZKD. *Koresp.* 67/16. M. Rešetar dum Antunu Liepopiliju)

Poštovani gosp. kanoniče,

U Zagrebu 13. IV. 925

Baš me je sram što sam svaki put ja koji odgovara na čestitanje, ali Vi ste dobri pa ćete mi prostiti. Kako je Uskršenje već prošlo, ja Vama mogu sa svijem srcem samo zaželjeti da se ovoga agosta vratite odavle sasvim zadovoljni i zdravi. Brat mi je već nekoliko puta o Vama pisao, pa mi je baš prije nekoliko dana i javio da ćete amo na operaciju. Ako Vam što ustreba, biće mi jako drago poslužiti Vas, nego akobogda vidjećemo se još prije u Dubrovniku, jer ove godine imam namjeru da dogijem ranije u Dubrovnik, da zatečem brata još u sadašnjoj kući. Srdačno Vas pozdravlja

Vaš MRešetar

(ZKD. *Koresp.* 67/17. M. Rešetar dum Antunu Liepopiliju)

Poštovani gosp. kanoniče,

Zgb, 19. I. 926, popodne

Zaboravio sam Vas moliti kad sam Vam jutros pisao za Agostina Nale, da pogledate ima li i jedan Ivan Nale koji je rođen godine 1511. Prostitute!

Vaš

MRešetar

(ZKD. *Koresp.* 67/18. M. Rešetar dum Antunu Liepopiliju)

Mnogo poštovani gosp. kanoniče,

U Firenci, 15. X 931

Ja sam Vam neizmijerno zahvalan što ste bili tako dobri da i Vi priložite jedan interesantan članak za Zbornik, koji je meni učinio veliko veselje ali će biti – a to

me još više veseli – na diku našem milomu Dubrovniku. U nadi da Vas zdravlje i oči dobro služe, srdačno Vas pozdravlja

odani Vam i zahvalni
prof. MRešetar

(ZKD. *Koresp.* 67/19. M. Rešetar dum Antunu Liepopiliju)

Mnogo poštovani gosp. prepozite,

U Firenci, 24. VI. 932

Neizmjerne sam Vam zahvalan što ste bili tako dobri da mi pošaljete lijepu sliku sa svečanosti Vaše zlatne mise, jer po tome vidim da me Vi računate u broj Vaših iskrenih štovatelja i prijatelja. Žao mi je samo što Vam je moje čestitanje prekasno stiglo, ali tomu nijesam ja kriv.

Još jednom Vam želeći svako dobro, najsrdačnije Vas pozdravlja

Vama odani
prof. MRešetar

(ZKD. *Koresp.* 67/20. M. Rešetar dum Antunu Liepopiliju)

Prečasni gosp. kanoniče!

U Firenci, 22. marta 1935

Brat mi je poslao Vaše najnovije djelo »O dubrov. moćniku« što ste Vi bili tako dobri da mu ga date za mene, a koje za mene ima tim veću vrijednost što ste u egzemplaru meni namijenjenom svojom rukom iskazali kako je izdanje priregjeno. Meni je jako žao što Vi, s potpunim pravom a bez svoje krivnje, nijeste zadovoljni s izdanjem, ali to ćete ako Bog da moći ispraviti drugim potpunim i od Vas priregjenim i pregledanim izdanjem. Megjutim ja Vam sa svim srcem čestitam što, pored svojih odmaklih godina (i ja sam nedavno navršio 75.tu!), imate još uvijek volje i snage da radite, i to, kako uvijek, da dobro radite. Dobri Bog Vas još dugo poživio!

S iskrenim poštovanjem i srdačnim pozdravima, kojim se pridružuju moja žena i kći, zahvalne da ste se i njih sjetili.

Vama zahvalni i odani
Milan Rešetar

(ZKD. *Koresp.* 67/21. M. Rešetar dum Antunu Liepopiliju)

Prepoštovani gosp. prepozite!²⁶

U Firenci, 15. aprila 1938.

Ne nalazim zgodnih riječi da Vam dostojno zahvalim na Vašem tako ljubaznom i meni tako dragom pismu! Vi ste uvijek bili vrlo dobri i predobri prema meni i mome smjernome radu na naučnom polju, ali možete vjerovati da sam ja

²⁶ Pismo se nalazilo u fondu Znanstvene knjižnice na signaturi Rkp. 549/12 među raznim rukopisima. U tiskanom katalogu Stjepan Kastropil, *Rukopisi Naučne biblioteke u Dubrovniku*. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1954. o njemu nema posebne naznake (str. 183–184). Sada je priključeno zbirci *Korespondencije Znanstvene knjižnice u Dubrovniku* i nalazi se s ostalim pismima Milana Rešetara pod signaturom *Koresp.* 67/22.

uvijek bio vrlo ponosan što me je cijenio jedan stari i učeni Dubrovčanin kakav ste Vi. I ovo posljednje Vaše pismo dalo mi je priliku da se divim svježini Vašega duha, jer iako pismo nijeste pisali svojom rukom, pisali ste ga svojom glavom.

Srdačno Vam pak naročito zahvaljujem na utješnim riječima što ste mi kazali prigodom smrti moga predragog brata. Kad je jadnik u dubokoj starosti obolio od one strašne bolesti, trebalo je samo moliti Boga da ga što prije uzme k sebi. Ali ipak za sve nas koji smo ga ljubili, njegova smrt bila je vrlo bolni udarac! Bog mu dao vječni pokoj!

Hvala Vam nadalje na molitvi za dobru smrt! Ja se na smrt već pripravljam, jer i moje je zdravlje jako poremećeno a osobito moje jadne oči me more.

Hvala napokon i na dobrim željama za Uskrsenje, koje *intra octavam* najsrdačnije uzvraćamo, a tako i najljepše pozdrave. S najvećim poštovanjem

Vama odani MRešetar

(ZKD. *Koresp.* 67/22. M. Rešetar dum Antunu Liepopiliju)

KORESPONDENCIJA MILANA REŠETARA U ZNANSTVENOJ KNJIŽNICI U DUBROVNIKU

Sažetak

Autorica piše o Milanu Rešetaru sakupljaču, pretežno bibliofilu, uglavnom na osnovu korespondencije u Znanstvenoj knjižnici u Dubrovniku. Iz Rešetarovih pisama Antunu Fabrisu, vlasniku i uredniku lista i kalendara *Dubrovnik* i književnog časopisa *Srđ*, i svećenicima dum Niku Gjivanoviću i dum Antunu Ljepopiliju, obojici kulturnih djelatnika, intelektualaca i bibliofila, dobit ćemo sliku o Milanu Rešetaru – sakupljaču knjiga i o njegovoj velikoj ljubavi prema knjizi, ali i o čovjeku koji iz daleka budno prati što se u njegovom rodnom Dubrovniku događa na kulturnom i političkom planu.

DIE KORRESPONDENZ MILAN REŠETARS

Zusammenfassung

Die Autorin setzt sich – ueberwiegend aufgrund der in der Znanstvena knjižnica (Wissenschaftliche Bibliothek) in Dubrovnik aufbewahrten Korrespondenz – mit dem Buchsammler und dem Bibliophilen Milan Rešetar auseinander. Aus Rešetars Briefen an Antun Fabris, den Inhaber und Redakteur der Zeitung und des Kalenders *Dubrovnik*, sowie der Literaturzeitschrift *Srđ*, und aus Rešetars Briefen an Niko Gnjivanović und Antun Ljepopil – beide Intellektuelle, Bibliophile und Kulturarbeiter – ergibt sich ein Bild Milan Rešetars als Buchsammler und Buchliebhaber. Aus den Briefen wird ersichtlich, dass Milan Rešetar aus der Ferne die kulturellen und politischen Ereignisse in seiner Heimatstadt Dubrovnik aufmerksam verfolgt.

Dodatak

Nacrt za životopis Milana Rešetara (1860.–1942.)

Stručni članak
UDK 929 Rešetar, M.

Lingvist, dijalektolog, književni povjesničar jezika i književnosti i numizmatičar Milan Rešetar rođen je 1. veljače 1860. u Dubrovniku. Rešetrovi su podrijetlom iz Čilipa,¹ a Milanov djed Pero za vrijeme Republike doseljava u Dubrovnik.² Budući da je Pavu, Milanova oca, austrijska vlast imenovala okružnim poglavarom, on je prvi Dubrovčanin pučanin koji se sa obitelji i bratom nastanio u Kneževu dvoru u kojem se kao peto, najmlađe dijete Pave i Karoline rođ. Bersa rodio Milan, kršten kao Carlo.³

Osnovnu školu I. R. Caposcuola Maggiore pohađao je od 1865. do 1869. na talijanskom jeziku, a učio je i materinski jezik te aritmetiku, vjeronauk i zemljopis, a budući da je škola bila pod nadzorom crkve i smještena u samostanu dominikanaca, prije nastave slušali su misu.⁴ Kako se u to doba na političkoj sceni vodila borba između autonomaške (za autonomiju

¹ Josip Bersa, rođak Milana Rešetara, u svojoj knjizi *Dubrovačke slike i prilike* (1800.–80.), Redovito izdanje Matice hrvatske, Zagreb, 1941., str. 279–286, govori o prošlosti te obitelji na osnovi osobnih uspomena i bilježaka Dum Boža Rešetara, Milanova strica. Vidi drugo, bolje izdanje Bersine knjige *Dubrovačke slike i prilike: 1800.–1880.*, Matica hrvatska Dubrovnik, (Biblioteka *Prošlost i sadašnjost*, knj. 28), Dubrovnik, 2002.

² Prema istraživanjima M. Rešetara, Pero je već bio rođen u Dubrovniku, jer je zabilježen u matičnoj knjizi krštenih crkve sv. Vlaha. Podatak prema usmenom saopćenju prof. dr. sc. Nevena Budaka.

³ Iscrpane biografske podatke o Milanu Rešetaru i njegovoj obitelji crpimo iz nekrologa »Milan Rešetar« (1. II. 1860. – 14. I. 1942.), dr. Mirka Deanovića, *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godine 1946.–1948.*, knjiga 54, Zagreb, 1949., str. 336–361 i znanstvenih prinosa Marie Rite Leto, *Milan Rešetar*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta, Zagreb, 1989., br. str.: 94 (I. Život, II. Djelo, III. Bibliografija, IV. Važnija literatura o M. Rešetaru, Kazalo imena.). Uz spomenute značajne podatke nalazimo u Josipa Bratulića, »Milan Rešetar«, *Milan Rešetar, Tomo Matić, Franjo Fancev, Josip Badalić, Slavko Ježić, Jakša Ravlić*, PSHK, knj. 121/I, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1983., str. 7–14. Bibliografija i važnija literatura o Milanu Rešetaru na str. 15. i 16. i u članku »Milan Rešetar«, *Leksikon hrvatskih pisaca*, Školska knjiga, Zagreb, 2000., str. 619.

⁴ O Rešetarovoj mladosti crpimo podatke iz njegovih članaka »Mea culpa«, *Zora*, III, br. 2, str. 49–52; Beč, april 1912. i »Moj školski drug i prijatelj Antun Drobac«, *Dubrovnik*, XXV, sv. 4, str. 2–3; br. 5, str. 2–3; br. 6, str. 2; br. 7, str. 2–3; Dubrovnik, 29. januara, 5., 12. i 19. februara 1938.

Dalmacije) i narodne stranke (za sjedinjenje s Hrvatskom) i iako sin autonomaša, Carlo Rescetar već tada kao učenik četvrtoga razreda talijanske osnovne škole i gimnazijalac, koji se od godine 1869. nazivao Dragutin Rešetar, svjestan je narodnjak.

Kad je postao srednjoškolac, gimnazija je u svjetovnim rukama (oduzeta isusovcima) i u prva dva razreda gimnazije uveden je tzv. »srpsko-hrvatski« kao nastavni.⁵ Nastavnici su mu bili Dubrovčani, a najjači utjecaj na Rešetara imao je Pero Budmani,⁶ prvi profesor tzv. srpskohrvatskoga jezika u toj školi.⁷

U Dubrovniku je u to vrijeme vladala podijeljenost u naklonjenosti prema Hrvatima i Srbima pa tako sve sami katolici, a među njima i Rešetar, orijentirani su prema Srbima i Miklošičevoj tezi da su samo čakavci Hrvati, a svi štokavci Srbi. Završivši 1877. s izvrsnim uspjehom gimnaziju, upravo iz predmetâ koje mu je predavao Budmani, odlazi na studij slavenske i klasične filologije u Beč gdje je predavao već stari profesor Franjo Miklošić. U Beču je bio jednu akademsku godinu, a potom vjerojatno zbog ekonomskih razloga odlazi u Graz gdje mu je brat Jozo na studiju prava.

U Grazu je slušao predavanja slavista Gregora Kreka i lingvistâ Gustava Meyera i Huga Schuchardta. Tamo je stupio u srpska društva, u »Srpsku Zoru« te u »Srbadiju«. Budući da mu 1880. umire otac, obitelj preseljava u Trst gdje već živi Milanov brat Pero. Milan nasljeđuje očevu zbirku novca koju kasnije proučava i nadopunjuje. Kao vrstan numizmatičar napisao je i djelo o numizmatici: *Dubrovačka numizamtika, I. i II. dio*,⁸ a objavljuje i u časopisima: *Numizmatika, Rivista italiana di numismatica e scienze affini, Rassegna numismatica* i *Monatsblatt der Numismatischen Gesellschaft in Wien*.⁹

⁵ To je druga škola, nakon franjevačke u Sinju, u našem primorju u koju je uveden hrvatski jezik kao nastavni.

⁶ Odmah nakon Budmanijeve smrti Rešetar je napisao jedan mali članak: Milan Rešetar, »Uspomene o profesoru Peri Budmani«. *Savremenik*, X, br. 3–4, str. 95–97 [s portretom.]; Zagreb, travanj 1915. te nekrolog svome profesoru: Isti, »Pero Budmani«, *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godine 1924.–1925.*, sv. 39, str. 91–111; Zagreb, 1926.

⁷ Pero Budmani izdao je *Grammaticu della lingua serbo-croata (illirica)*, Vienna, 1866.–67.

⁸ Milan Rešetar, *Dubrovačka numizmatika, I. (historički) dio*, Srpska kraljevska akademija nauka i umetnosti, Posebna izdanja, Knj. XLVIII, Društveni i istorijski spisi, Knj. 18, br. str.: II–XVI. + 734; Sremski Karlovci, 1924. Isti, *Dubrovačka numizmatika, II. (opisni) dio*, Srpska kraljevska akademija nauka i umetnosti, Posebna izdanja, Knj. LIX, Društveni i istorijski spisi, Knj. 24, br. str.: II–XLVII. + 407 + 25 tabla; Beograd – Zemun, 1925.

⁹ Isti, »Le monete della Repubblica di Ragusa«, *Rivista italiana di numismatica e scienze affini*, sv. II, str. 1–16; Milano, 1905.; Isti, »Zu den ragusaner Fälschungen von polnischen Dreigröschern der Stadt Riga«, *Monatsblatt der Numismatischen Gesellschaft in Wien*, VIII. Band, (Nr. 23), Nr. 328, str. 233–234; Wien, November 1910.; Isti, »Münzen im Statute von Poljica«, *Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und Hercegovina*, XII. Band, str. 75–78, [397–400]; Wien, 1912.; Isti, »Ein ungarisch-ragusanischer Taler der Kaiserin Maria Theresia«, *Monatsblatt der Numismatischen Gesellschaft in Wien*, X. Band, (Nr. 15), Nr. 392, str. 113–117; Wien, März 1916.; Isti, »Numizmatika u Jugoslaviji«, *Jugoslavenska Obnova-Njiva*,

Položivši završni ispit iz tzv. srpskohrvatskoga i klasičnih jezika 1882. u Grazu, postaje srednjoškolski profesor s pravom predavanja na narodnome, njemačkom i talijanskom jeziku te nakon toga, vrativši se iz Graza, radi kao suplent u Kopru pa kao profesor 1883. u Zadru te u Splitu od godine 1884. do 1891.

U Splitu je, nakon što je napravio zaokret u političkoj orijentaciji, posebnu pozornost posvećivao čistoći hrvatskoga jezika i učenju đaka da budu dobri Hrvati.¹⁰ Prof. dr. sc. Neven Budak¹¹ daje sljedeće tumačenje: »Držim da Rešetar nije napravio politički zaokret, nego se ponašao u skladu s uvjerenjem da su Srbi i Hrvati jedan narod, pa je Splićane smatrao hrvatskom granom toga naroda – zbog toga ih je učio da budu dobri Hrvati, jer su time bili dobri pripadnici jedinstvenoga naroda«.

Na poziv Vatroslava Jagića odlazi 1891. u Beč na mjesto urednika hrvatskoga izdanja *Lista državnih zakona, Reichsgesetzblatt*, u Ministarstvu unutarnjih poslova. Najprije se bavio dijalektologijom, a potom surađuje u Jagićevu *Archivu*.¹² 1892. postaje i Jagićev zet oženivši se Stankom Jagić u župnoj crkvi u Volovskom. Nadalje, bavio se akcentologijom i fonetikom.¹³ Habilitirao je 1895. raspravom *Die ragusanischen Urkunden des XIII.–XV.*

IV, br. 40, str. 776–779; Zagreb, 1920.; Isti, »La fine della zecca di Ragusa«, *Rassegna numismatica*, Anno XXVII, N. 6, str. 1–7; Roma, [1930. ?]; Isti, »Još jedna dosad nepoznata dubrovačka minca iz XV. vijeka«, *Numismatika*, god. 1933., str. 9–11; Zagreb, 1933.; Isti, »Tre medaglie poco conosciute di Ragusei«, *Rassegna numismatica*, XXX, br. 1, str. 16–17; Roma, 1933.; Isti, »Dubrovačka perpera od g. 1618.«, *Numizmatičar*, br. 2, str. 9; Beograd, maj 1935.; Isti, »Najstarije dubrovačke mince. I piñ antichi follari di Ragusa (Dubrovnik)«, *Numizmatika*, 1934.–1936., No. II–IV, str. 65–69 [s 1 sl.]; Zagreb, 1936.; Isti, »Početak kovanja dubrovačkoga novca«, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, 266(120), str. 149–170; Zagreb, 1939.

¹⁰ Rešetarov učenik Ivo Bulić izvještava o njegovu radu u splitskoj gimnaziji u radu: Dr. Ivo Bulić, »Uspomene sa splitske gimnazije (1880.–1888.)«, *Novo doba*, XXI, br. 300, str. 33–35; Split, Božić 1938.

¹¹ Ovom prilikom želim se zahvaliti prof. dr. sc. Nevenu Budaku koji je, pročitavši ovaj mali prinos poznavanju Milana Rešetara, upotpunio podatcima koji su bili nepoznati u dosadašnjoj literaturi o Milanu Rešetaru.

¹² Milan Rešetar, »Die Čakavština und deren einstige und jetzige Grenzen«, *Archiv für slavische Philologie*, XIII, str. 93–109, 161–199, 361–388; Berlin, 1891. To je njegova prva rasprava o nekadašnjim i sadašnjim granicama čakavštine.

¹³ Pitanjima fonetike posvetio je više rasprava: Isti, »Zur Ausprache und Schreibung des ě im Serbokroatischen«, *Archiv für slavische Philologie*, XIII, str. 591–597; Berlin, 1891.; Isti, »Zum umlaut e: Ü«, *Archiv für slavische Philologie*, XXVI, sv. 4, str. 571–574; Berlin, 1904.; Isti, »K izgovoru dugoga ě u starijih dubrovačkih pjesnika«, *Nastavni vjesnik*, XXIX, sv. 3–4, str. 118–123; Zagreb, 1921.; Isti, »Dugi suglasnici u srpskohrv[atskom] jeziku«, *Jugoslavenski filolog*, II, str. 111–114; Beograd, 1921.; Isti, »Sekundarni poluglas u srpskohrvatskom književnom jeziku«, *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, I, sv. 2, str. 238–251; Beograd, 1921.; Isti, »Završetak u u gen. sing. muških imenica u slovenskom jeziku«, *Jugoslavenski filolog*, III, str. 1–6; Beograd, 1922.–1923.; Isti, »Les semi-voyelles dans les formes à préfixes en slave méridional«, *Revue des études slaves*, T. III, fasc. 3–4, str. 205–220; Paris, 1923.; Isti, »Izgovor i pisanje praslavenskoga vokala e u dugim slogovima«, *Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, CCLXXIII(123), str. 207–225; Zagreb, 1942.

*Jahrhunderts*¹⁴ i postao docentom za slavensku filologiju na bečkome sveučilištu. 1897., 1898. i 1901. putuje kao predstavnik Bečke akademije po Hrvatskoj, Bosni, južnoj Dalmaciji i Crnoj Gori radi proučavanja dijalekata, a 1907. i u Molise u južnoj Italiji. Rasprava *Die serbokroatischen Kolonien Südtaliens*¹⁵ jest rezultat njegovih istraživanja, a tom prilikom napravljeni su i tonski snimci koji se čuvaju u Tonskom arhivu Bečke akademije znanosti.

Na bečkome sveučilištu postaje 1904. izvanredni, a 1908. i – nakon Jagićeva umirovljenja – redoviti profesor naslijedivši ga na katedri. Do 1919. predaje u Beču, a potom nakon sloma Austro-Ugarske gubi službu i nakon odbijene ponude Ljubljanskog sveučilišta da preuzme profesuru, seli u Zagreb gdje predaje na sveučilištu sve do umirovljenja 1928., a radi i u Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti čiji je od 1896. dopisni, a od 1924. i pravi član. I u Srpskoj akademiji dopisni je član od 1897. te pravi od 1941. Od 1902. inozemni je član i Ruske akademije nauka u Petrogradu, od 1911. České společnost náuk i Slovansky ustav, a od 1920. Akademije nauka u Pragu i učenoga društva Ševcenko u Lavovu. Dopisnim članom Slavenskoga instituta Londonskoga sveučilišta postao je 1923. naslijedivši na tome mjestu Jagića. *Laurea honoris causa* Filozofskoga fakulteta Kraljevskoga sveučilišta u Firenci dodijeljena mu je 1939.

Pisao je brojne rasprave o jeziku naših starijih pisaca i njihovih djela¹⁶ te kritička izdanja tekstova starih hrvatskih pisaca: Ignjata Đurđevića, Marina Držića, Šiška Menčetića i Đore Držića, a dovršio je i Körblerovo izdanje Djela Ivana Gundulića.¹⁷ Uz dubrovačke pisce osobito je volio *Gorski*

¹⁴ Isti, »Die ragusanischen Urkunden des XIII.–XV. Jahrhunderts«, *Archiv für slavische Philologie*, XVI, str. 321–368; Berlin, 1894.

¹⁵ Isti, *Die serbokroatischen Kolonien Südtaliens mit 22 Abbildungen im Texte*, Kaiserliche Akademie der Wissenschaften. Schriften der Balkankommission. Linguistische Abtheilung. I. Südslavische Dialektstudien. H. V., br. str.: 4 l. + 402 str.; Wien, 1911.

¹⁶ Isti, Libro od mnozijek razloga. Dubrovački ćirilski zbornik od g. 1520., Srpska kraljevska akademija, *Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskoga naroda*, 1. odelenje, Spomenici na srpskom jeziku, Knj. XV, br. str.: 221, Sr. Karlovci, 1926.; Isti, »Jezik Marina Držića«, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, 248(111), str. 99–238; Zagreb, 1933.; Isti, »Jezik pjesama Račinina Zbornika«, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, 255(114), str. 77–220; Zagreb, 1936.

¹⁷ Isti, *Djela Inácija Gorgi* (Ignjata Đorđića). Knjiga prva: Pjesni razlike i Uzdasi Mandaljane pokornice. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, *Stari pisci hrvatski*, Knjiga XXIV, Predgovor i uvod: V–LXXXIX, str. 1–616; Zagreb, 1918.; Isti, *Djela Inácija Gorgi* (Ignjata Đorđića). Knjiga druga: Saltijer Slovinski i proza. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, *Stari pisci hrvatski*, Knjiga XXV(1.), br. str.: 320; Zagreb, 1922.; Isti, *Djela Giva Frana Gundulića*. Drugo izdanje. Priredio Đuro Körbler. *Slavia*, Časopis pro slovanskou filologiju, Ročník II, V Praze, 1923.–1924., str. 138–153; Isti, *Djela Inácija Gorgi* (Ignjata Đorđića). Knjiga druga: Saltijer Slovinski i proza. Br. str.: 320, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, *Stari pisci hrvatski*, Knjiga XXV, Zagreb, 1926.; Isti, *Djela Marina Držića*. Drugo izdanje (sa dvije table), Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, *Stari pisci hrvatski*, Knjiga VII, Uvod: str. I–CXLVIII. Sa II. Table, Zagreb, 1930.; Isti, *Pjesme Šiška Menčetića i Gore Držića i ostale pjesme Račinina zbornika*. Drugo sasvim preuđešeno izdanje. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, *Stari pisci hrvatski*, Knjiga II, Drugo, sasvim preuđešeno

vijenac kojega je izdao i komentirao u 10 izdanja. Najveći dio njegova rada u vezi je s Dubrovnikom, s njegovim jezikom, književnošću, poviješću i kulturnim životom uopće. Prije odlaska u Firencu svoju je knjižnicu prodao praškoj Slavenskoj biblioteci,¹⁸ a i njegova zbirka dubrovačkoga novca nalazi se u Pragu. Svoju bibliografiju do 1930. popisao je sâm¹⁹ i naveo 203 bibliografske jedinice s time da je izostavio samo nekoliko članaka koje nije smatrao znanstvenima.²⁰ Nakon umirovljenja odlazi u Firencu, gdje i umire 14. siječnja 1942. nakon operacije na oku. Prema izraženoj želji spaljen je, a njegovi posmrtni ostatci preneseni su iz firentinskoga groblja Trespiano 1965. u Dubrovnik, obiteljsku grobnicu na Boninovu.

izdañe. I. Pjesni Šiška Vlahovića, str. 1–340, II. Pjesme Ćore Držića, str. 341–384; Zagreb, 1937.; Isti, *Djela Ćiva Frana Gundulića*. Treće izdanje. Za štampu priredio Ćuro Kōrbler, a pregledao Milan Rešetar, o pjesnikovoj trista i pedesetoj godišnjici rođenja i tristotoj godišnjici smrti, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, *Stari pisci hrvatski*, IX; Zagreb, 1938.

¹⁸ Oton Berkopec, *Rešetarova Knihovna Ragusian*. Výběrový soupis vzácných knih a rukopisů. Státní knihovna Československé socialistické republiky; Jugoslávská literatura ve slovanské knihovně, Praha 1967. i Mirko Kratofil, »Knjižnica Milana Rešetara u Pragu«, *Dubrovački horizonti*, IV, br. 9–10, str. 52–54; Zagreb, srpanj 1972.

¹⁹ *Rešetarov zbornik, Zbornik dubrovačke prošlosti*, Milanu Rešetaru o 70-oj godišnjici života prijatelji i učenici, Dubrovnik, 1931.

²⁰ Rešetarova bibliografija koju je popisao Dr. Mirko Deanović 1949. (vidi bilješku br. 2) broji 267 bibliografskih jedinica. Na temelju novih istraživanja, pri izradbi bibliografije u ovome zborniku, došla sam do broja od 380 bibliografskih jedinica Milana Rešetara.

Sl. 30.: Godine 1863. na taraci Kneževa dvora: Pavo Rešetar s bratom dum Božom, suprugom Karolinom, sinovima (trogodišnji Milan sjedi srijeda), kćerkom i nepoznatom ženom

Sl. 31.: Godine 1876. obitelj Rešetar: Pavo sa ženom, kćerkom, zetom i sinovima (Milan stoji drugi s desna)

Sl. 32.: Godine 1894. Milan u vrtu s majkom (sjedi u sredini), Vatroslavom Jagićem (stoji drugi s desna) i njegovom suprugom Sidonijom (sjedi prva s lijeva), suprugom i sinom, bratom i sestrom

Sl. 33.: Godine 1901., Opatija, stoje: Nikica Jagić (sin Vatroslava), dva Rešetarova brata, Stanka Rešetar rođena Jagić, Vatroslav Jagić, Milan i njegova sestra; sjede: Rešetarov brat, Jagićeva Sidonija rođena Struppi s Rešetarovom kćerkom Jelkom u krilu, Rešetarova majka Karolina rođena Bersa de Leidenthal i Rešetarov sin Pavao Dušan

Sl. 34.: Godine 1902. Milan Rešetar sa suprugom i kćerkom Jelkom

Sl. 35.: Milan Rešetar sa suprugom, sinom i kćerkom oko godine 1908.

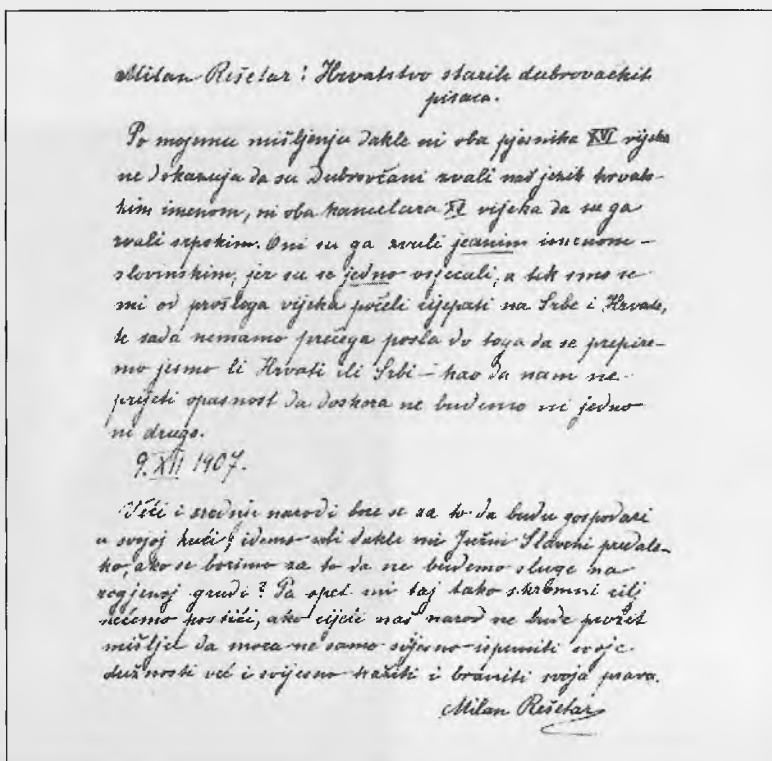
Sl. 36.: Rešetar sa suprugom na Lidu u Veneciji

Sl. 37.: Rešetar u svom zagrebačkom stanu sa suprugom, kćerkom i nepoznatom ženom

Sl. 38.: Svečanost dodjele počasnog doktorata Kraljevskoga sveučilišta u Firenzi M. Rešetaru godine 1939.

Milan Rešetar: Hrvatstvo starila dubrovačkih
pisaca.

Po mojemu mišljenju dakle mi oba pjevanika 19. vijeka
ne dokazuju da su Dubrovčaniivali najistinski hrvatskim
imenu, ni oba kancelara 18. vijeka da su ga
ivali srpskim. Oni su gaivali jevanim imenom -
slavonskim, jer su sejedno-ovjecali, a tek smo se
mi ov prvoboga vijeka počeli vijupati na Srbe i Hrvate,
k sada nemamo jasnoga pošta do toga da se prepis-
mo jismo li Hrvati ili Srbi - kao da nam se
prejeki opasnost da doktora ne budemo svi jedno
ni drugo.

9. XII 1907.

Šteli i srednji narodi kao se sa to da budu gospodari
u svojoj kući, i idemo-ubi dakle mi jivimo. Šteli preva-
ko, ako se borimo sa to da ne budemo sluge na-
vojenoj građi? Pa opet mi taj kako slobodni cilji
nemamo pos tidi, ako vijuje naš narod ne bude povri-
mitelj da moza ne samo sijeno-ispuniti ovjic-
dva-rosti vel i ovjemo-traditi i braniti svoja prava.

Milan Rešetar

Sl. 39.: Dva citata Milana Rešetara prepisana rukom njegove supruge u vrijeme kada je već bio gotovo potpuno slijep (1940.-1942.)

Sl. 40.: Polaganje urne u obiteljsku grobnicu na dubrovačkom groblju Boninovo

Sl. 41.: Osmrtnica Milana Rešetara

Rodoslovno stablo predaka i potomaka Milana Rešetara

Božičko Rešetarić (o. 1526.)

Pero Rešetarić (o. 1627. – 24. 8. 1727.)

Mato Rešetar i Marija

Niko (Ćilipi, r. 13. 7. 1712. ili 1722.) i Marija

Božo (Ćilipi, r. 25. 12. 1734.) i Marija Milanović

Pero (Dubrovnik, 4. 9. 1766. – 4. 4. 1847.) i Luce Diklić-Simović (1767. – 4. 6. 1842.)

Pavo pl. Rešetar (Dubrovnik, 8. 2. 1809. – 6. 8. 1880.) i Karolina Bersa pl. Leidenthal
(Zadar, 14. 11. 1825.)

Milan (Dubrovnik, 1. 2. 1860. – 14. 1. 1942.) i Stanka pl. Jagić (22. 6. 1867. – 6. 11. 1949.)

Pavao Dušan (Beč, 12. 9. 1893. – 7. 7. 1955.) Jelka (1900. – 1983.)
i Blanka Korvin (16. 2. 1900. – 20. 3. 1973.)

Sonja (Zagreb, 21. 11. 1923.) i Pero Budak (21. 6. 1917.)

Zoran Budak (Zagreb, 21. 4. 1950.) Neven Budak (Zagreb, 3. 5. 1957.)
i Marijana Mihalec (11. 2. 1950. – 31. 3. 2000.) i Vesna Cerovečki (28. 4. 1957.)

Blanka (Zagreb, 15. 4. 1978.)

Alan (Zagreb, 30. 10. 1980.)

Borna (Zagreb, 28. 10. 1982.)

Ivan (Zagreb, 4. 12. 1992.)

MILAN REŠETAR
TOMO MATIĆ
FRANJO FANCEV
JOSIP BADALIĆ
SLAVKO JEŽIĆ
JAKŠA RAVLIĆ

IZABRANA DJELA

NAKLADNI ZAVOD
MATICE HRVATSKE

Sl. 43.: U knjizi 121/I edicije *Pet stoljeća hrvatske književnosti* NZ Matice hrvatske, Rešetarova izabrana djela je godine 1983. priredio, te s komentarima popratio, akademik Josip Bratulić

Maria
Rita
Leto

MILAN
REŠETAR

ZK

ZAVOD ZA ZNANOST O KNJIŽEVNOSTI

Martina Čavar

Bibliografija Milana Rešetara i literatura o Milanu Rešetaru

Pri izradbi Rešetarove bibliografije rabila sam dosadašnje bibliografije (*Bibliografija rasprava, članaka i književnih radova, I., Nauka o književnosti, Historija jugoslavenskih književnosti, L-Ž, Leksikografskoga zavoda, Zagreb, 1957., str. 319-321; Bibliografija radova, članaka i književnih radova, I., Nauka o književnosti, 1-3 Historija stranih književnosti, Leksikografskoga zavoda, Zagreb, 1959., str. 455; Bibliografija rasprava i članaka, IV., Historija, IV-2 Historija jugoslavenskih naroda, Leksikografskoga zavoda, Zagreb, 1968., str. 353 i 354; Bibliografija rasprava i članaka, IV., Historija općenito, pomoćne historijske nauke, arheologija, dokumenti, grada, Ore - Žv, Br. 15278 - 27435, Leksikografskog zavoda, Zagreb, 1970., str. 142; Grada za hrvatsku retrospektivnu bibliografiju knjiga 1835.-1940., knjiga 19, Rae - Sa, Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb, 1993., str. 75-84; Bibliografski katalog Leksikografskoga zavoda Miroslav Krleža; Bibliografski katalozi Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, Knjižnice HAZU, itd.).*

Budući da je Rešetar popisivao svoje znanstvene publikacije do 1930. i nizao ih kronološki, kako ih je pisao, a što nalazimo u *Rešetarovu zborniku*, str. 487-495, od velike mi je pomoći bila spomenuta bibliografija, koja se nadopunjena, kao prilog tekstu - nekrologu - o Milanu Rešetaru, nalazi u *Ljetopisu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* za godine 1946.-1948., knjiga 54, Zagreb, 1949., a koju je sastavio dr. Mirko Deanović i broji 267 bibliografskih jedinica.

Bibliografske jedinice u ovoj bibliografiji provjerene su u knjigama, časopisima i novinama i dopunjene mjestom izlaženja i datumom.

Bibliografske jedinice koje nisam nikako uspjela provjeriti imaju na kraju bibliografskoga podatka zvjezdicu.

U prvom dijelu bibliografije je popis radova Milana Rešetara, a u drugom je literatura o njemu. Bibliografija je izložena kronološki. Na kraju se nalazi Kazalo imena Rešetarove bibliografije i literature o Milanu Rešetaru.

BIBLIOGRAFIJA MILANA REŠETARA

1884.

1.

O izvoru grčkog jezika, – M[ilan] Rešetar

Program c. k. velike gimnazije u Spljetu za školsku godinu 1883.–84., U Spljetu Brzotiskom Ante Zannoni-a 1884., str. 14–22.

– [U nasl. nad tekстом:] Izvjestitelj učitelj M. Rešetar u sjednici održanoj dne 2. siečnja 1894. čitao je sljedeći izvještaj.

2.

O čitanju grčkih i latinskih stihova, – [Milan] Rešetar

Program c. k. velike gimnazije u Spljetu za školsku godinu 1883.–84., U Spljetu Brzotiskom Ante Zannoni-a 1884., str. 41–46.

– [U nasl. nad tekстом:] U sjednici držanoj dne 21. svibnja učit. Rešetar čitao je sljedeće izvješće, koje je bilo u svojoj cjelini primljeno od Učiteljskog sбора.

1887.

3.

Ime grada Spljeta, – M[ilan] R[ešetar]

Program c. k. velike gimnazije u Spljetu, šk. god. 1886.–87., U Spljetu, Tiskom Ante Zannonia, 1887., str. 163–170.

1888.

4.

Zur Erklärung des Gorski Vijenac, – Milan Rešetar

Archiv für slavische Philologie, XI, str. 289–297; Berlin, 1888.

– Komentar uz Njegošev *Gorski Vijenac* povodom prijevoda na njemački od J. Kirstea.

1889.

5.

Srbi i Hrvati, – Milan Rešetar

Narod, VI, br. 16, str. 1; br. 17, str. 1–3; br. 18, str. 2; br. 19, str. 2; br. 20, str. 1–2; br. 21, str. 2; br. 22, str. 1–2; br. 23, str. 1–2; br. 24, str. 2–3; br. 25, str. 2; br. 27, str. 2; Split, 1., 8., 12., 15., 19., 22., 29. ožujka te 2., 5., 9. i 16. travnja 1889.

1890.

6.

Gorski vijenac Vladike crnogorskoga Petra Petrovića Njegoša, – Uvod i komentar napisao Dr. Milan Rešetar

U Zagrebu, 1890. – Br. str. 248. [Ćir.]

7.

(Novo izdanje »Gorskog Vjenca«), – [Milan Rešetar]
Obzor, [XXXI], br. 212, str. 4; Zagreb, 16. rujna 1890.

- O novom izdanju *Gorskog vijenca* Petra Petrovića Njegoša s tumačenjem Milana Rešetara.
- Autor prema sadržaju članka.

8.

Broj Srba i Hrvata i etnografske prilike u njihovijem zemljama, – M[ilan] R[ešetar]
Nova Zeta, II, sv. 7, str. 242–249; Cetinje, 1890. [Ćir.]

9.

Čakavština u Dubrovniku. – U *Spljetu*, 4. novembra 1890., – Dr. Milan Rešetar
Nova Zeta, II, sv. 11, str. 401–413; Cetinje, 1890. [Ćir.]

- Kritika rasprave dr. M. Kušara: »Čakavske osobine u današnjem dubrovačkom dijalektu«.

1891.

10.

K tumačenju »Gorskoga Vjenca«. – U Beču, 21. novembra 189., – Milan Rešetar
Javor, XVIII, br. 47, str. 745–747; Novi Sad, 24. novembra 1891. [Ćir.]

- Odgovor na članak: Labud Gojnić, »Prilošci k komentaru *Gorskog vijenca*«. *Javor*, XVIII, br. 40, str. 637–639; br. 41, str. 652–655; Novi Sad, 1891. – O Rešetarovu tumačenju *Gorskog vijenca* Petra Petrovića Njegoša.

11.

Die Čakavština und deren einstige und jetzige Grenzen, – M[ilan] Rešetar
Archiv für slavische Philologie, XIII, str. 93–109; str. 161–199, str. 361–388; Berlin, 1891.

12.

Zur Aussprache und Schreibung des i im Serbokroatischen. Triest, im August
 1890., – M[ilan] Rešetar
Archiv für slavische Philologie, XIII, str. 591–597; Berlin, 1891.

- Slovo e ćir.

- O izgovoru i pisanju slova e većinom u kraju oko Dubrovnika.

13. *

K tumačenju Gorskog Vjenca, – Milan Rešetar
Glas Crnogorska, XX, br. 51; Cetinje, 1891. *

14.

I opet o »čakavštini« uopće, a napose o »čakavštini« u Dubrovniku. – U *Spljetu* na
 Savin-dan 1891., – Milan Rešetar
Nova Zeta, III, br. 1, str. 2–7; Cetinje, 1891. [Ćir.]

- Uz to bilješka u kojoj se donosi da je članak predgovor rasprave o »čakavštini« koja je objavljena u Jagićevu *Archivu für slavische Philologie*, XIII, str. 93–109; str. 161–199, str. 361–388; Berlin, 1891.

15.

Dubrovačka »čakavština«. Članak treći. – U *Spljetu*, 7. aprila 1891., – Milan Rešetar
Nova Zeta, III, br. 4, str. 105–113; Cetinje, 1891. [Ćir.]

- Povodom članka M. Kušara »O jeziku staroga Dubrovnika« u *Crvenoj Hrvatskoj*, I, br. 5, str. 2; br. 6, str. 2; br. 7, str. 2; Dubrovnik, 7., 14. i 21. Marta 1891.

16.

O »Gorskom Vijencu« vladike P. Petrovića Njegoša. – U Beču, 15. nov. 1891., – Milan Rešetar

Prosvetni glasnik, XII, br. 11, str. 666–668; Beograd, 1891. [Ćir.]

– Članak je napisan povodom kritike: Ljubomir Stojanović, »Gorski vijenac vladike crnogorskoga Petra Petrovića Njegoša«. Uvod i komentar napisao dr. Milan Rešetar. *Prosvetni glasnik*, XII, br. 1–2, str. 57–67; Beograd, 1891.

1892.

17.

Gorski Vijenac vladike crnogorskoga Petra Petrovića Njegoša. Jedanaesto, državno izdanje, – Protumačio ga Milan Rešetar

Beograd, 1892. [Ćir.]

18.

Rukopis »Gorskoga Vijenca«. – U Beču na Uskrs 1892., – Milan Rešetar

Stražilovo, V, br. 17, str. 265–269; Novi Sad, 26. aprila 1892. [Ćir.]

– Opis rukopisa P. P. Njegoša, koji je nađen u bečkoj carskoj biblioteci.

1893.

19.

Jedno pismo Petra Petrovića Njegoša, – Milan Rešetar

Stražilovo, VI, br. 14, str. 217–218; Novi Sad, 4. aprila 1893. [Ćir.]

20.

Jekavski književni govor i izgovor. – U Beču 27. maja 1893., – Milan Rešetar

Javor, XXII, br. 10, str. 313–316; Beograd, 16. juna 1893. [Ćir.]

21.

Milas Matej, Današnji trpański dijalekat. Referat. (erschienen im Rad der südslav. Akademie Band CIII, S. 68–82, Agram, 1891.). – Wien, den 28. Februar 1892., – M[ilan] Rešetar

Archiv für slavische Philologie, XV, str. 117–123; Berlin, 1893.

– Prikaz.

22.

Uebersicht der auf die slavische Philologie sich beziehenden Aufsätze Recensionen u. s. w., die in den serbokroatischen periodischen Publikationen im Laufe des Jahres 1891. erschienen sind. – Wien, den 15. April 1892., – M[ilan] Rešetar

Archiv für slavische Philologie, XV, str. 148–160; Berlin, 1893.

23.

Zur Tekstkritik von Palmotić's Dramen. – Wien, den 28. April 1892., – M[ilan] Rešetar

Archiv für slavische Philologie, XV, str. 381–388; Berlin, 1893.

– Prikaz Akademijina izdanja (*Stari pisci hrvatski*, sv. XII–XIV) djela Junija Palmotića, ured. Armin Pavić.

24.

Broz, Josip. Hrvatski pravopis. Po određenju kr. zem. vlade, odjela za bogoštovlje i nastavu. Agram, 1892. Mein Zusatz [von] V[atroslava] J[agića]. – Wien, den 15. November 1892. – M[ilan] Rešetar

Archiv für slavische Philologie, XV, str. 395–407; Berlin, 1893.

– Prikaz. Uz to dodatak V. Jagića.

25.

Uebersicht des philologischen Inhaltes der serbokroatischen periodischen Publikationen, welche im Laufe des Jahres 1892. erschienen sind. – Wien, den 3. Februar 1893. – M[ilan] Rešetar

Archiv für slavische Philologie, XV, str. 619–628; Berlin, 1893.

26.

Dva izvještaja o velikoj dubrovačkoj trešnji. Predano u sjednici filologičko-historičkoga razreda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 27. listopada 1892., – Priobćio Dr. M[ilan] Rešetar

Starine, knj. XXVI, str. 27–32; Zagreb, 1893.

– Objavljen tekst dvaju anonimnih izvještaja iz 1667. o potresu u Dubrovniku 6. IV. 1667.

– Tekst na hrv. i talij. jeziku.

1894.

27.

15. Antologija dubrovačke lirike, – Prir. Milan Rešetar

15. Srpska književna zadruga. U Biogradu, Štampao u Drž. štampariji Kraljevine Srbije, 1894. – IV. + 182 str. [djelomice u 2 st.] [Ćir.]

– Rječnik, 177–182 str. [u 2 st.]; bilješke uz tekst.

28.

Zadarski i Račinin lekcionar, – Za štampu priredio Milan Rešetar

Izdala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Knjiga XIII, str. V–LI, 1–332.

U Knjižari Jugoslavenske akademije (Knjižari Dioničke tiskare), Zagreb, 1894.

29.

Die ragusanischen Urkunden des XIII. bis XV. Jahrhunderts. – Wien, den 29. Januar 1894., – Von M[ilan] Rešetar

Archiv für slavische Philologie, XVI, str. 321–368; Berlin, 1894.

30.

Strohal R., Hrvatska slovnica za srednje i nalike im škole, Bellovar, 1893. – Wien, den 27. August 1893., – M[ilan] Rešetar

Archiv für slavische Philologie, XVI, str. 502–505; Berlin, 1894.

– Prikaz

31.

Uebersicht des philologischen Inhaltes der serbokroatischen periodischen Publikationen für das Jahr 1893. – Wien, den 18. Mai 1894., – M[ilan] Rešetar

Archiv für slavische Philologie, XVI, str. 564–570; Berlin, 1894.

– Pregled izašlih publikacija.

32.

Njekoliko gramatičkih sitnica, – Dr. M[ilan] Rešetar
Nastavni vjesnik, II, str. 354–361; Zagreb, 1894.

– Osvrt na pisanje J. Živanovića u 1., 2. i 6. br. *Stražilova g.* 1894. i II. knj. *Nastavnog vjesnika* 1894.

33.

Ispravci i dodaci tekstu starijih pisaca dubrovačkih, – M[ilan] Rešetar
Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Filologičko-historički i filoso-
fičko-juridički razredi, CXIX(XLI), str. 1–31; Zagreb, 1894.

– Ispravci i dodaci tekstu *Pjesni ljuvenih* Nikole Nalješkovića, koje je uredio S. Žepić i izdao u VIII. knj. *Starih pisaca hrvatskih*.

34. *

Ružić Đ., Die Bedeutung des Demetrios Chomatianos für die Gründungsgeschichte der serb. Autokephalkirche. Referat. – Byzantin, – Milan Rešetar
Zeitschrift, III; München, 1894.

35. *

Novaković St., Prvi osnovi slovenske književnosti među balkanskim Slovenima. Referat, – Milan Rešetar
Zeitschrift, III; München, 1894.

1895.

36.

Sveto Pismo Staroga i Novoga zavjeta. Preveo Stari zavjez Gj. Daničić. Novi zavjet preveo Vuk Stef. Karadžić. (Pregledano izdanje) Budimpešta 1895. (U ovom su izdanju biblijska imena i vjerozakonske riječi okrenute prema običaju našega katoličkoga naroda).

37.

Novaković St[ojan]. Srpska gramatika. Drugo celokupno izdanje, – M[ilan] Rešetar
Beograd, 1895. [Ćir.]

– Pretiskano iz ožujskog broja *Dela*.

38.

Novaković St[ojan]. Srpska gramatika. Prvo celokupno izdanje. U Beogradu 1895. – U Beču, 7. marta 1895., – M[ilan] Rešetar
Delo, II, knj. V, str. 491–506; Beograd, marta 1895. [Ćir.]

– Prikaz.

39.

Die ragusanischen Urkunden des XIII. bis XV. Jahrhunderts. – Wien, den 29. Januar 1894., – M[ilan] Rešetar
Archiv für slavische Philologie, XVII, str. 1–47; Berlin, 1895.

– O jeziku dubrovačkih ćirilskih spomenika; bibliografija uz tekst.

40.

Alter steigender Accent im Serbischen. – Wien, den 4. Mai 1894., – M[ilan] Rešetar
Archiv für slavische Philologie, XVII, str. 192–198; Berlin, 1895.

– O starom uzlaznom akcentu u Srbiji i o pitanju podrijetla čakavskoga dugouzlaznog akcenta.

41.

Vuk's Uebersetzung des Neuen Testamentes. – Wien, den 4. Mai 1894., – M[ilan] Rešetar

Archiv für slavische Philologie, XVII, str. 626–629; Berlin, 1895.

– O Vukovu prijevodu *Novoga Zavjeta*, o razlikama između prijevoda iz 1820. koji se čuva u bečkoj Državnoj (prije Carskoj) biblioteci i drugog izdanja iz 1857.

42. *

Novaković St., Stara srpska vojska. Referat, – Milan Rešetar

Zeitschrift, III; München, 1895.

1896.

43.

Novaković St. I. Pšinjski pomenik. II. Apokrifsko žitije svete Petke. III. Život sv. Vasilija Novog (Spomenik srp. kralj. akademije XXIX). – Beograd, 1895., – M[ilan] R[ešetar]

Archiv für slavische Philologie, XVIII, sv. 1–2, str. 286–287; Berlin, 1896.

– Prikaz.

– Pisac prema godišnjem sadržaju časopisa.

44.

Soerensen A., Entstehung der kurzzeiligen serbo-kroatischen Liederdichtung im Küstenland. – Berlin, 1895., – M[ilan] R[ešetar]

Archiv für slavische Philologie, XVIII, sv. 1–2, str. 297–299; Berlin, 1896.

– Prikaz knjige.

– Pisac prema godišnjem sadržaju knjige.

45.

Uebersicht des philologischen Inhaltes der serbokroatischen periodischen Publikationen für das Jahr 1894., – Wien, den 9. December 1895., – M[ilan] Rešetar

Archiv für slavische Philologie, XVIII, sv. 1–2, str. 311–313; Berlin, 1896.

46.

Vladimir Malina, Latinska gramatika za školsku i privatnu upotrebu. Prvi deo. – Beograd, 1894., – M[ilan] R[ešetar]

Archiv für slavische Philologie, XVIII, sv. 3–4, str. 587–588; Berlin, 1896.

– Prikaz knjige.

– Pisac prema godišnjem sadržaju časopisa.

– Naslov ćir.

1897.

47. *

Pitanja o govoru prostoga naroda, – Milan Rešetar

Sarajevo, 1897. (Izdano i ćirilicom.).

48.

Kratka je fonetika i morfologija serbskago jezika. Lekcii ord. prof. imp. mosk. uni-vers. Romana Brandta. – Moskva, 1895., – M[ilan] R[ešetar]

Archiv für slavische Philologie, XIX, sv. 1–2, str. 289–291; Berlin, 1897.

- Prikaz knjige.
- Pisac prema godišnjem sadržaju časopisa.
- Naslov ćir.

49.

Neue Ansichten über das Wesen und die Entwicklung des serbokroatischen Accentuation. – Wien, den 28. November 1896., – M[ilan] Rešetar

Archiv für slavische Philologie, XIX, sv. 3–4, str. 564–581; Berlin, 1897.

- Novi pogledi o biti i razvoju srpsko-hrvatskoga načina naglašavanja.

1898.

50.

Alekselj Šahmatov, K' istorii udarenij v slavjanskih' jazykaz'. (Izvēstija otdělenija russ. jazyka i slovesnosti Imp. akademii nauk' 1898. g., toma III-go, knižka I-ja, S. 1–34). – Wien, den 25. Februar 1898., – M[ilan] Rešetar

Archiv für slavische Philologie, XX, sv. 2–3, str. 397–405; Berlin, 1898.

- Prikaz knjige.
- Naslov ćir.

51.

H. Hirt, Die Betonung des Polabischen. (Berichte der kgl. sächs. Gesellsch. d. Wissensch. 1896., S. 228–244), – M[ilan] R[ešetar]

Archiv für slavische Philologie, XX, sv. 2–3, str. 445–447; Berlin, 1898.

- Prikaz knjige.
- Pisac prema godišnjem sadržaju časopisa.

52.

Bogorodickij V. A., Zametki po eksperimental'noj fonetike. I. Heft. – Kazan, 1896., – M[ilan] R[ešetar]

Archiv für slavische Philologie, XX, sv. 2–3, str. 449–450; Berlin, 1898. [Ćir.]

- Prikaz knjige.
- Pisac prema godišnjem sadržaju časopisa.
- Naslov ćir.

53.

Primorski lekcionari XV. vijeka, – Napisao Dr. Milan Rešetar

Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Razred filologijsko-historijski i filozofijsko-juridički, CXXXIV (XLIX), str. 80–160; CXXXVI, str. 97–199; Zagreb, 1898.

- Prikazani su: 1. Zadarski lekcionar. 2. Lekcionar Bernardina Splječanina g. 1495. 3. Ranjinin lekcionar (1508.). 4. Odlomak starog slovenskog rukopisnog evangelistara iz XV. st.
- [U nasl. Nad tekstem:] Čitano u sjednici filologijsko-historijskoga razreda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 23. listopada 1896.

1899.

54.

Milas, M., Pravi akcenti i fiziologija njihova u hrvatskom ili srpskom jeziku. (Školski Vjesnik, Sarajevo, 1898. S. 511–534), – M[ilan] Rešetar

Archiv für slavische Philologie, XXI, sv. 1–2, str. 233–236; Berlin, 1899.

- Prikaz knjige.

55.

Dubrovački popovi u početku našega vijeka. – U Beču, 23. juna 1898., – Dr. M[ilan] Rešetar

Dubrovnik [kalendar za prostu godinu 1899.], III, str. 68–73; Izdanje i naklada Srpske Dubrovačke Štamparije A. Pasarića 1898., Dubrovnik, 1899.

– O političkom stavu prema Austriji, o obrazovanosti i životu dubrovačkog klera.

56.

Dr. Milan Rešetar. – U Beču marta 1898., – Dr. Milan Rešetar

Godišnjak Srpske kraljevske akademije, XI, (1897.), str. 155–157; Beograd, 1899. [Ćir.]

– Autobiografija s bibliografijom radova.

57. *

Novaković St., *Zakonik Stefana Dušana*. Referat. – Byzant, – Milan Rešetar *Zeitschrift*, VIII; München, 1899. [Ćir.]

1900.

58.

I. Die serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten, – Von Milan Rešetar – Kaiserliche Akademie der Wissenschaften. Südslavische Dialektstudien. Wien, Alfred Hölder, k. u. k. Hof – und Universitäts-Buchdrucker, fs20 Druck von Adolf Holzhausen, k. u. k. Hof – und Universitäts-Buchdrucker, 1900. II–VI str. + 2 l. + 222 st.

[Skupna nasl. str.:] Kaiserliche Akademie der Wissenschaften. Schriften der Balkancommission. Linguistische Abt. I. ... H. I. ...

– Bibliografija i bilješke uz tekst.

– Akcent u Bosni, Crnoj Gori, Boki Kotorskoj i Dubrovniku. Rešetar je izabrao tri dijalekta za tri različite grupe i za tri stupnja razvoja akcenta.

59.

Amat Luzitanac, dubrovački ljekar XVI. vijeka, – Dr. Milan Rešetar

Brankovo kolo, VI, br. 39, stup. 1237–1240; br. 40, stup. 1264–1266; br. 41, stup. 1301–1304; Sremski Karlovci, 28. septembra (11. oktobra), 5. (18.) oktobra i 12. (25.) oktobra 1900. [Ćir.]

60.

Amat Luzitanac, dubrovački ljekar XVI. vijeka, – Dr. Milan Rešetar

Dubrovnik, IX, br. 42, str. 3; br. 43, str. 3; br. 44, str. 2; Dubrovnik, 21., 27. oktobra i 4. novembra 1900.

– Pretiskano iz *Brankova kola*.

61.

Das ragusanische Liederbuch aus dem Jahre 1507., – M[ilan] Rešetar

Archiv für slavische Philologie, XXII, sv. 1–2, str. 215–230; Berlin, 1900.

– O rukopisnoj pjesmarici Nikše Ranjine iz 1507., u kojoj su sadržane pjesme Š. Menčetića, Đ. Držića, Marina Krstičevića.

62.

Nachtrag zu Dr. M. Medini's Aufsatz über Čubranović (S. 69. ff), – M[ilan] Rešetar
Archiv für slavische Philologie, XXII, sv. 1–2, str. 230–232; Berlin, 1900.

– Dodatak članku M[ilorada] Medini-a – Spalato, Januar 1899: »Čubranović und seine Beziehung zu der einheimischen und der italienischen Literatur« iz *Archiv für slavische Philologie*, XXII, sv. 1–2, str. 69–106; Berlin, 1900.

– P. o. 1900.; M. Medini = Milorad Medini, Čubranović = Andrija Čubranović.

63.

Eine unbekannte *Ausgabe* von Marulić's. De institutione benevivendi, – M[ilan] Rešetar

Archiv für slavische Philologie, XXII, sv. 1–2, str. 233–236; Berlin, 1900.

– O izdanju iz god. 1506.

64.

Der Hochzeitsschwank im ragusanischen Liederbuch vom J. 1507. – Wien, – M[ilan] Rešetar

Archiv für slavische Philologie, XXII, sv. 3–4, str. 613–617; Berlin, 1900.

– O pitanju originalnosti ove dramske scene.

– O dubrovačkoj pjesmarici, vjerojatno Nikše Ranjine, koja sadrži prijevod (nepoznata prevodioca) djela: Antonio Ricco, Fior di Delia.

65. *

(Milaš N.) Documenta spectantia historiam orthodoxae dioecesis Dalmatiae et Istriae, I. Referat, – Milan Rešetar

Zeitschrift, IX; München, 1900.

1901.

66.

Kapetan Jozo Orebić, – M[ilan] Rešetar

Dubrovnik, X, br. 7, str. 2; Dubrovnik, 17. februara 1901.

67.

Šajković Ivan: Die Betonung in der Umgangssprache der Gebildeten im Königreich Serbien. Leipzig, 1901. – U Opatiji, – M[ilan] Rešetar

Kolo, II, sv. 1, str. 55–58; Beograd, 1. jula 1901. [Ćir.]

– Naslov lat.

68.

Velika dubrovačka trešnja po opisu holanckoga konsula u Smirni, – M[ilan] Rešetar
Dubrovnik, X, br. 46, str. 1–3; Dubrovnik, 17. novembra 1901.

– O potresu u Dubrovniku 6. IV. 1667.

69.

Vorläufige Berichte der Balkan Commission. IX. Vorläufiger Bericht über eine zur Erforschung der Dialektgrenzen in Kroatien und Slavonien unternommene Reise, – Von Dr. Milan Rešetar

Anzeiger der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Classe von 18. December (XXXVIII. Jahrgang 1901. Nr. XXVII), str. 178–183; Wien, 1901.

70.

Ein Sendschreiben Vetranić's an Hektorović, – M[ilan] Rešetar

Archiv für slavische Philologie, XXIII, sv. 1–2, str. 206–215; Berlin, 1901.

– S tekstom pjesme.

– Pismo Mavra Vetranovića Petru Hektoroviću u stihovima, dat. 3. IV. 1539. o epidemiji kuge u Dubrovniku.

71.

Očerki istorii serbohorvatskoj literatury A. Stepoviča, direktora kolegii Pavla Galagana, priv.– docenta Universiteta Sv. Vladimira. S' 2 snimkami. Kiev' 1899. – Wien, den 28. August 1900., – M[ilan] Rešetar

Archiv für slavische Philologie, XXIII, sv. 1–2, str. 265–268; Berlin, 1901.

– Naslov ćir. Prikaz.

72.

Lipovskij A. L., Slavjanskije narody: Horvaty, St. Petersburg, 1900., – M[ilan] Rešetar

Archiv für slavische Philologie, XXIII, sv. 1–2, str. 268–272; Berlin, 1901.

– Naslov ćir. Prikaz.

73.

Kerštjansko-katoličanski Crikveni Jačkar. Sastavili ga Mihovil Naković, učitelj u Kópházu, i Martin Borenić, učitelj u Kertešu. Dioecesan Druckerei. – Raab, 1901., – M[ilan] R[ešetar]

Archiv für slavische Philologie, XXIII, sv. 1–2, str. 272–273; Berlin, 1901.

– Prikaz. Pisac prema godišnjem sadržaju časopisa.

74.

Jensen Alfred, Gundulić und sein Osman, eine südslavische Litteraturstudie. – Göteborg, 1900., – M[ilan] R[ešetar]

Archiv für slavische Philologie, XXIII, sv. 1–2, str. 274–275; Berlin, 1901.

– Prikaz.

– Prema godišnjem sadržaju časopisa.

75.

Gavrilović And., Dositije Obradović. Književne rasprave, novi priloz, misli i beleške. – Belgrad, 1900., – M[ilan] R[ešetar]

Archiv für slavische Philologie, XXIII, sv. 1–2, str. 275–277; Berlin, 1901.

– Prikaz. Naslov ćir.

– Pisac prema godišnjem sadržaju časopisa.

76.

Ein verloren gegangenes Gedicht und der Beiname des Ivan Gundulić, – M[ilan] Rešetar

Archiv für slavische Philologie, XXIII, sv. 3–4, str. 634–635; Berlin, 1901.

– O nadimku Iva Gundulića »Mačica«.

– Lorenzo Miniati izdaje 1663. u Veneciji zbornik, u koji, zbog pomanjkanja prostora, nije ušla Gundulićeva pjesma (koga spominje u predgovoru s nadimkom Māčica) o slavi obitelji Komnena.

77.

Pjesme Ivana Lovra Regina, dubrovačkoga kancelara XV. vijeka. [155 pjesama], – Priopćio Dr. Milan Rešetar

Grada za povijest književnosti hrvatske JAZU, III, str. 1–43; Zagreb, 1901.

78.

Dosljije nepoznata štampana knjiga od god. 1592., – Priopćio Dr. Milan Rešetar *Grada za povijest križevnosti hrvatske JAZU*, III, str. 44–65; Zagreb, 1901.

– Doslovan tekst knjige: *Način, koji se ima obslužiti u govorenju od mise. Istomačen iz vlašškoga u jezik dubrovački*. U Rimu, polak Aluviza Zaneta. 1592. S dopuštenjem od starješina.

1902.

79.

Povodom knjige g. Pavla Popovića o Gorskom Vijencu. – U Beču na staru godinu 1901., – M[ilan] Rešetar

Brankovo kolo, VIII, br. 5, str. 141–149; Sr. Karlovci, 31. januara (13. februara) 1902. [Ćir.]

80.

K tumačenju Gorskog Vijenca, – M[ilan] Rešetar i R[adivoj] Vrh[ovac]

Brankovo kolo, VIII, br. 8, stup. 249–255; Sr. Karlovci, 21. februara (6. marta) 1902. [Ćir.]

– Sadržaj. – I. Milan Rešetar: [O riječi pravi ili pravi i dr.] U Beču, 23. II. 1902. II. R[adivoj] Vrh[ovac]: [O krivanju itd.]

– Autori prema ostaloj suradnji.

81.

Nekoliko riječi o »odgovoru« g. dra I. Šajkovića, – M[ilan] Rešetar

Brankovo kolo, VII, br. 10, stup. 315–318; Sremski Karlovci, 7. (20.) marta 1902. [Ćir.]

– O akcentu nekih riječi.

82.

Još koja o stihu 709. G. Vijenca. – U Beču, 16./29. XII. 1902. – M[ilan] Rešetar

Delo, VII, knj. XXV, sv. 4, str. 631; Beograd, december 1902. [Ćir.]

– Povodom članka: Dragutin Kostić, »O redakciji Zadrugina izdanja Ščepana Malog«. *Delo*, XXV, sv. 3, str. 475–481; Beograd, 1902. u kojem se Kostić osvrće, na jednom mjestu, na Rešetarovo tumačenje 709. stiha iz Njegoševa *Gorskog vijenca*.

83.

Kleinere Beiträge zur serbokroatischen Literaturgeschichte, – M[ilan] Rešetar

Archiv für slavische Philologie, XXIV, sv. 1–2, str. 205–223; Berlin, 1902.

– Sadržaj. – 1. Das Original des Atamante von Fr. Lukarević Burina. 2. Zur ersten Ausgabe der *Christias* des J. Palmotić. 3. Zlatarić's Uebersetzung des *Aminta*. 4. Zu dem ältesten küstenländischen Kirchenliedern. 5. Noch eine Uebersetzung aus Marulić.

84.

Šajković J., Die Betonung in der Umgangssprache der Gebildeten im Königreich Serbien. – Leipzig, 1901., – M[ilan] Rešetar

Archiv für slavische Philologie, XXIV, sv. 1–2, str. 251–254 [sa 4 crteža.]; Berlin, 1902.

– Prikaz.

85.

N. Petrovskij, O sočinenijah' Petra Gektoroviča (1487.–1572.). – Kazan 1901., – M[ilan] Rešetar

Archiv für slavische Philologie, XXIV, sv. 1–2, str. 276–279; Berlin, 1902.

– Naslov ćir.

– Prikaz djela Nestora Memnonoviča Petrovskog.

86.

W. Greizenach. Geschichte des neueren Drames. II. Band: Renaissance und Reformation. Halle a. s. 1901., M. Niemeyer, – M[ilan] Rešetar

Archiv für slavische Philologie, XXIV, sv. 1–2, str. 279–280; Berlin, 1902.

– Prikaz knjige.

87.

Payle Popović: O Gorskom Vijencu. – Mostar, 1901. Pacher & Kisić, – M[ilan] Rešetar

Archiv für slavische Philologie, XXIV, sv. 1–2, str. 292–304; Berlin, 1902.

– Prikaz knjige.

88.

Hrv. nar. pripovijedaka knjiga II.: Nar. pripovijetke iz grada Karlovca, sela Lokava, Delnica i trgovišta Vrbovskoga. Sabrao R. Strohal. Karlstadt, 1901., im Selbstverlag des Herausgebers, – M[ilan] R[ešetar]

Archiv für slavische Philologie, XXIV, sv. 3–4, str. 586–588; Berlin, 1902.

– Pisac prema godišnjem sadržaju časopisa.

– Prikaz knjige.

89. *

Vatroslav Oblak. Ein Beitrag zur Geschichte der neuesten Slavistik von Dr. M. Murko. – Wien, Alfred Hölder 1902. – M[ilan] Rešetar

Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien, LIII, str. 336; 1902.

– Ocjena.

1903.

90.

Gundulićeva metrika. Prev. M[ilož] I[vković], – Napisao Dr. Milan Rešetar

Prosvetni glasnik, XXIV, br. 5, str. 593–602 [s portretom.]; br. 6, str. 696–707, br. 7, str. 45–56; Beograd, maj, juni i juli 1903. [Ćir.]

91.

N. Simić, Množina imenica muškoga roda i od dva sloga (erschienen im Programme des Gymnasiums zu Mostar (Hercegovina) für das Jahr 1901.–1902., – M[ilan] R[ešetar]

Archiv für slavische Philologie, XXV, sv. 1, str. 135–136; Berlin, 1903.

– Prikaz knjige.

– Naslov knjige ćir.

– Pisac prema godišnjem sadržaju časopisa.

92.

Die Metrik Gundulić's, – M[ilan] Rešetar

Archiv für slavische Philologie, XXV, sv. 2, str. 250–289 [s portretom]; Berlin, 1903.

93. *

Russische Chrestomathie für Anfänger. Von dr. Oskar Asbóth. Zweite, verb. Aufl.

– Leipzig, F. A. Brockhaus 1903., – M[ilan] Rešetar

Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien, LIV, str. 756; 1903.

1904.

94.

Gorski vijenac, vladike crnogorskoga Petra Petrovića Njegoša. Trinaesto izdanje sa slikama Kl. Crnčića, – Protumačio ga Milan Rešetar
Zagreb, Tisak i naklada knjižare L. Hartmana (St. Kugli), 1904.

95.

Dr. Ivan Scherzer, Gundulićev osmerac osobito u Osmanu i Pavićeva teorija. – Spalato 1903. (Separatabdruck aus der Festschrift zum 50 jährigen Jubiläum der k. k. nautischen Schule in Ragusa). – M[ilan] Rešetar
Archiv für slavische Philologie, XXVI, sv. 1, str. 126–128; Berlin, 1904.
– Prikaz.

96.

Milorad Medini, Povjest hrvatske književnosti u Dalmaciji i Dubrovniku. Knjiga I.: XVI. stoljeće. Agram 1902. – Wien, 7. VII. 1903., – M[ilan] Rešetar
Archiv für slavische Philologie, XXVI, sv. 1, str. 128–130; Berlin, 1904.
– Prikaz djela Milorada Medinija.

97.

Ein serbokroatisches Wörterverzeichnis aus der Mitte des XV. Jahrhunderts. – Wien, 11. VII. 1903., – M[ilan] Rešetar
Archiv für slavische Philologie, XXVI, sv. 3, str. 358–366; Berlin, 1904.
– Opis rječnika s primjerima.
– Dvostruka stranica popisa latiničkih izraza prevedenih na hrvatski jezik oko polovice XV. st. vjerojatno u Istri ili na Kvarneru.

98.

Zum umlaut e: ü, ? – M[ilan] Rešetar
Archiv für slavische Philologie, XXVI, sv. 4, str. 571–574; Berlin, 1904.
– O prijeglasu e.

99.

Talijanske pjesme Dinka Ranjine, – Priopćio Dr. M. Rešetar
Građa za povijest književnosti hrvatske JAZU, 4, str. 135–149; Zagreb, 1904.

1905.

100.

Gorski Vijenac, vladike crnogorskoga Petra Petrovića Njegoša, IV. izd. – protumačio ga Milan Rešetar
Izdanje Hrvatske knjižarnice, Zadar, 1905.

101.

Mirko Breyer, Prilozi k starijoj književnoj i kulturnoj povijesti hrvatskoj. – Agram 1904., – M[ilan] R[ešetar]
Archiv für slavische Philologie, XXVII, sv. 1, str. 140; Berlin, 1905.
– Tekst na njem. jez.

102.

Eine altbosnische slavische-griechische Inschrift. – Wien, 1. März 1905., – M[ilan] Rešetar

Archiv für slavische Philologie, XXVII, sv. 2, str. 258–264; Berlin, 1905.

– Zapis iz mjesta Hodbine (desetak kilometara od Mostara); vjerojatno iz XIV. stoljeća, sudeći po načinu pisanja.

103.

Ilinskij, G. A., Odin' slučaj gramatičeskoj analogii b' serbskom' jazykě (aus dem Sbornik' zu Ehren Lamansky's), – M[ilan] Rešetar

Archiv für slavische Philologie, XXVII, sv. 2, str. 299–300; Berlin, 1905.

– Prikaz

104.

Serbokroat. kaloš, (rothr) Tulpe, – M[ilan] Rešetar

Archiv für slavische Philologie, XXVII, sv. 4, str. 608–609; Berlin, 1905.

– Kratka etimološka napomena o riječi kaloš (tulipan).

105.

Serbokroatisch zâr, num, forsan', – M[ilan] Rešetar

Archiv für slavische Philologie, XXVII, sv. 4, str. 609; Berlin, 1905.

– Kratka etimološka napomena o upitnoj čestici zar.

106.

Le monete della Repubblica di Ragusa, – Dott. Milan Rešetar. Professore all'Università di Vienna (Austria) VIII, Kochgasse 15.

Rivista italiana di numismatica e scienze affini, Pubblicata per cura della Società numismatica italiana e diretta da Francesco ed Ercole Gnechi. Estratto dal fasc. Tip. editrice L. F. Cogliati, sv. II, str. 1–16; Milano, 1905.

– Bilješke uz tekst.

107. *

Dr. K. Osvald, Zur Phonetik des Dialektes von Polstrau. Progr. des k.k. Staatsgymn. zu Görz 1904., – M[ilan] Rešetar

Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien, LVI, str. 669–670; 1905.

– Ocjena.

108. *

Avg[ust] Žigon. Zapuščinski akt Prešernov. Progr. des k. k. Staatsgymn. in Krainburg 1904. 53 SS, – M[ilan] Rešetar

Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien, LVI, str. 670; 1905.

– Rešetar ocjenjuje Žigonovo komentirano izdanje *Zapuščinskega akta Prešernovega*.

– Povodom knjige: Pavle Popović, *O Gorskom vijencu*, Mostar 1901.

1906.**109.**

Das Grab und die Grabinschrift des hl. Cyrill in Rom. Wilpert Giuseppe, Le pitture della basilica primitiva di San Clemente. Rom, 1906, mit 5 phototypischen Tafeln

(SA. aus den *Mélanges d'Archéologie et d'Histoire* publiés par l'Ecole française de Rome, T. XXVI). – Cilli, den 24. juli 1906., – M[ilan] Rešetar
Archiv für slavische Philologie, XXVIII, sv. 2–3, str. 421–429; Berlin, 1906.
 – Wilpert Giuseppe = Joseph Wilpert.
 – Prikaz.

110.

Frano Ivanišević, Pojica. Narodni život i običaji. 640 Seiten mit 1 geographischen Karte und 60 Bildern (SA. aus dem ethnographischen Zbornik der südslavischen Akademie, Band VIII–X). – Agram, 1903.–1906., – M[ilan] R[ešetar]
Archiv für slavische Philologie, XXVIII, sv. 2–3, str. 430–431; Berlin, 1906.

111.

T. A. Bratić i St. Dedić. Narodne igre sa sijela i zboru u gornjoj Hercegovini, Sarajevo 1906. (SA. aus dem Glasnik des Landesmuseums in Sarajevo, Band XXVII), – M[ilan] R[ešetar]
Archiv für slavische Philologie, XXVIII, sv. 2–3, str. 431; Berlin, 1906.
 – Prikaz.
 – Naslov ćir. Tekst na njemačkom.

112.

Zur serbikroatisch-protestantischen Literatur des XVI. Jahrh., – M[ilan] Rešetar
Archiv für slavische Philologie, XXVIII, sv. 2–3, str. 468–472; Berlin, 1906.
 – O glagoljskom primjerku knjige: *Crikveni ordinalic*. Tübingen. – O knjizi: *Edna kratka summa nikih prodiki*.

1907.

113.

Der štokavische Dialekt, – Von Milan Rešetar – Kaiserliche Akademie der Wissenschaften. Mit zwei Karten. – Wien, Alfred Hölder, k. u. k. Hof- und Universitäts- Buchhändler, Buchhändler der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, fs20 Druck von Adolf Holzhausen, k. u. k. Hof- und Universitäts- Buchdrucker, 1907. 41. + 320 st. + 1 l. + II zemljop. karte preko 2 str.
 [Skupna nasl. str.]: Kaiserliche Akademie der Wissenschaften. Schriften der Balkankommission. Linguistische Abteilung. I. Südslavische Dialektstudien. H. IV. ...
 Sadržaj. – I. Stellung, Einleitung und Grenzen des štokavischen Dialektes. II. Grammatische Eigentümlichkeiten štokavischer Mundarten. III. Lexikalische Eigentümlichkeiten štokavischer Mundarten.
 – Granice i podjela štokavskog dijalekta te rječnik nepoznatih riječi. Dodane su i dvije karte.

114.

Gorski venec vladike črnogorskega Petra II. Petrovića-Njeguša, – Iztomačil ga Milan Rešetar; prevel v slovenščino Rajko Perušek.
 V Ljubljani, Slovenska matica, 1907. – Br. str. – 299.

115.

Slavenske kolonije u Italiji, – M[ilan] Rešetar
Srđ, VI, sv. 24, str. 1105–1127; Dubrovnik, 31. decembra 1907.

116.

Die Urkunde des bosnischen Banus Kulina. Gramota bana Kulina. – Opyt' kritičeskago izdanija teksta s' komentarijami G. A. Ilynskago s' priloženiem fototičeskago snimka. – St. Petersburg, 1906., – M[ilan] Rešetar
Archiv für slavische Philologie, XXIX, sv. 1, str. 149–154; Berlin, 1907. [Lat. i ćir.]

- Prikaz. Naslov ćir.
- Bibliografija i bilješke uz tekst.

117.

Sveti Vlaho. – U Beču, na sv. Vlaha, 1907., – Milan Rešetar
Sveti Vlasi, broj 1 (jedini), str. 1; [mjesto izdavanja nije zabilježeno], 1907.

1908.

118.

Novci Poljičkog statute. – U Beču, 1. juna 1908., – M[ilan] Rešetar
Separatni otisak iz »*Glasnika zemaljskog muzeja za Bosnu i Hercegovinu*,« XX, str. 39–41; 1908.

- Dodatak. Priopćio Alfons Pavich.
- Izdano kao »Dodatak« na str. 39–41 zasebnog otiska *Poljičkog statuta* što je izdan u knj. XX; 1908.
Glasnika zemaljskog muzeja za Bosnu i Hercegovinu.

119.

Dubrovački pjesnik Nikola Marci. – U Beču 31. marta 1907., – Milan Rešetar
Zbornik u slavu Vatroslava Jagića, str. 122–131; Berlin, 1908.

- O Nikoli Marči (1718. – 30. VIII. 1806.), o kojem se nije znalo ništa poblje.

120.

Dubrovački brod XVI. vijeka, – M[ilan] Rešetar
Dubrovnik, XVII, br. 13, str. 1–2; Dubrovnik, 28. marta 1908.

121.

Medalje dubrovačke republike, – Milan Rešetar
Dubrovnik, XVII, br. 52, str. 5–6; br. 53, str. 3–4; Dubrovnik, 24. i 31. decembra 1908.

- O medaljama od XV st. do pada Republike; s osvrtom na Pavla Dubrovčanina (Paulus de Ragusio) i s opisom sačuvanih medalja njegove izradbe.

1909.

122.

Gorski Vijenac vladike crnogorskoga Petra Petrovića Njegoša, – Peto izdanje s komentarom Milana Rešetara.

Knjižara S. B. Cvijanovića, Biograd, 1909. [Ćir.]

123.

O srpskim ili hrvatskim dijalektima. Odgovor g. dru. A. Beliću. – U Beču, na latinski badnji dan, g. 1908., – M[ilan] Rešetar
Brankovo kolo, XV, br. 3, stup. 45–47; br. 4, stup. 62–63; Srem. Karlovci, 15. (28.) januara i 22. januara (4. februara) 1909. [Ćir.]

124.

Spomenice Dubrovačke republike, – Milan Rešetar

Dubrovnik, XVIII, br. 2, str. 1; br. 3, str. 1; *Dubrovnik*, 22. i 26. januara 1909.

– O spomenicama u obliku kovanog novca iz XVII. i XVIII. st., koje su se upotrebljavale samo za poklone i uspomene.

125.

Završna riječ g. Aleksandru Beliću. – U Beču, 7. marta 1909., – M[ilan] Rešetar

Brankovo kolo, XV, br. 11, str. 174–175; Srem. Karlovci, 12. (25.) marta 1909. [Ćir.]

– O hrvatskim i srpskim dijalektima.

126.

Pečat, zastava i grb Dubrovačke republike, – M[ilan] Rešetar

Dubrovnik, XVIII, br. 30, str. 1–2; br. 31, str. 2–3; br. 32, str. 1–2; br. 33, str. 2–3; br. 34, str. 1–2; br. 35, str. 1–2; *Dubrovnik*, 4., 7., 11., 14., 18. i 21. maja 1909.

127.

Die serbokroatischen Kolonien Südtaliens (Vorläufiger Bericht), – Milan Rešetar

Anzeiger der phil.-hist. Klasse der Akademie der Wissenschaften, No. II, str. 13–17; Wien, 1909.

– I. Historijsko-etnografski dio.

– II. Gramatički dio.

128.

Der »Gorski Vijenac« in slovenischer Übersetzung, – M[ilan] Rešetar

Archiv für slavische Philologie, XXX, sv.1–2, str. 281–283; Berlin, 1909.– Prikaz prijevoda djela: Petar Petrović Njegoš, *Gorski venec*. Prev. Rajko Perušek, Ljubljana.

129.

Zur Frage über die Gruppierung der serbokroatischen Dialekte. A. Belić. Dialektmoleiučeska karma serbskago jezika, St. Petersburg, 1905. – Wien, den 22. III. 1909., – M[ilan] Rešetar

Archiv für slavische Philologie, XXX, br. 4, str. 597–625; Berlin, 1909.

– O grupaciji štokavskih dijalekata, koji se dijele na dvije glavne skupine: normalno-štokavsku (ili zapadnu) i kosovsko-resavsku (ili istočnu).

130. *

Rešetarovo izdanje »Gorskog Vijenca«, – Milan Rešetar

Cetinjski vjesnik, II, str. 12; Cetinje, 1909. [Ćir.]

– Prikaz Rešetarova izdanja.

1910.

131.

Dalmacija u historiji naše literature. – Beč, – M[ilan] Rešetar

Bosanska vila, XXV, br. 18–19, str. 261–263; Sarajevo, septembar 1910. [Ćir.]

132.

Rijetke novije dubrovačke medalje, – M[ilan] Rešetar

Crvena Hrvatska, XX, br. 83, str. 2–3; Dubrovnik, 15. oktobra 1910.

– O medaljama iz sredine XIX. st. koje su se u jezuitskoj gimnaziji dijelile za odličan uspjeh, te o prigodnoj medalji, kovanoj 1903., povodom otvaranja željezničke pruge do Dubrovnika.

133.

Das Münzwesen der Republik Ragusa. Vortrag gehalten von Prof. Milan Ritter v. Rešetar in der ordentlichen Versammlung der Wiener Numismatischen Gesellschaft vom 20. April 1910., – Prof. Milan Ritter v. Rešetar

Monatsblatt der Numismatischen Gesellschaft in Wien, VIII. Band, (Nr. 18–19), Nr. 323–324, str. 185–193; (Nr. 20–21), Nr. 325–326, str. 202–207; (Nr. 22), Nr. 327, str. 222–223; Wien, Mechitharisten-Buchdruckerei, Juni-Juli, August-September, Oktober 1910.

134.

Zu den ragusaner Fälschungen von polnischen Dreigröschern der Stadt Riga, – M[ilan] Rešetar

Monatsblatt der Numismatischen Gesellschaft in Wien, VIII. Band, (Nr. 23), Nr. 328, str. 233–234; Wien, Mechitharisten-Buchdruckerei, November, 1910.

135.

Fr. Leo Petrović, Disquisitio historica in originem usus slavici idiomatis in liturgia apud Slavos ac praecipue Chroatos (Doktor – Dissertation). – Mostar, 1908., – M[ilan] R[ešetar]

Archiv für slavische Philologie, XXXI, sv. 1–2, str. 286–287; Berlin, 1910.

– Tekst na njemačkom jeziku.

136.

Wer war Gundulić's Mutter?, – M[ilan] Rešetar

Archiv für slavische Philologie, XXXI, sv. 3, str. 478; Berlin, 1910.

– O Givi (Johanna) Gundulić iz porodice Gradi(ć).

137.

Was bedeutet »hasasi« bei M. Držić?, – M[ilan] Rešetar

Archiv für slavische Philologie, XXXI, sv. 3, str. 478–479; Berlin, 1910.

– O značenju riječi hasasi u Držićevu djelu. Hasasi iz arapskog Hasasin, odakle i tal. assassino (razbojnik).

1911.

138.

Die serbokroatischen Kolonien Südtaliens mit 22 Abbildungen im Texte, – Von Milan Rešetar

Kaiserliche Akademie der Wissenschaften. Wien Alfred Hölder, k. u. k. Hof- und Universitäts-Buchhändler der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, Druck von Adolf Holzhausen, k. u. k. Hof- und Universitäts-Buchhändler, 1911. 4 l. + 402 st.

[Skupna nasl. str.:] Kaiserliche Akademie der Wissenschaften. Schriften der Balkankommission. Linguistische Abteilung. I. Südslavische Dialektstudien. H.V. ... Sadržaj. – Historisch-etnographischer Teil. I. Bisherige Forschungen. II. Ältere slawische Siedlungen in Italien. III. Die Kolonien des Molise. Land und Leute.

Grammatischer Teil. I. Laute. II. Formen. III: Aus der Syntax. Texte. I. Erzählungen und Märchen. II. Aus dem Volksleben. III. Sprichwörter. IV. Totenklagen. V. Gebete. VI. Volkslieder. VII. Literarische Versuche des De Rubertis. VII. Texte Professor Baudouins. Wortschatz.

– Tekst na njemačkom i hrvatskom jeziku.

139. *

Das Volkslied im Süden der Monarchie. Dalmatien und das österr. Küstenland, – Milan Rešetar

Wien und Leipzig 1911., str. 201–215.

140.

Dva sitnija priloga, – Dr. Milan Rešetar, Beč.

Brankovo kolo, XVII, br. 12–13, stup. 186–187; Sr. Karlovci, 24. marta 1911. [Ćir.]

– Sadržaj: I. Dositej u Smirni; II. O Hristoitiji. – O Dositeju Obradoviću i njegovu delu Hristoitija.

141.

Die dalmatinischen Glagoliten im XVII Jahrhundert. – Wien, den 11. X. 1910., – M[ilan] Rešetar

Archiv für slavische Philologie, XXXII, sv. 3–4, str. 468–474; Berlin, 1911.

– Starohrv. tekst uputa za glagoljaške svećenike: Od redovnikov slovinskih. Poglavlje XXIV, iz »Naredbe od sbora daržave Splitske Stjepana Kosme u slovinski jezik primešene«, iz god. 1699. – U naredbi je i točka o slavenskom bogoslužju. – Usto uvod M. Rešetara.

142. *

Spljet ili Split, – M-ilan– Rešetar

Sloboda, VII, sv. 78; Split, 1911.

– Filološka rasprava o pravilnijem obliku za naziv grada Splita. Vidi o istom članak: Ivo Grisogono, »Split ili Spljet«, *Sloboda*, VII, br. 9; Split, 1911.

1912.

143.

Gorski vijenac vladike crnogorskoga Petra Petrovića Njegoša, – Šesto izdanje s komentarom Milana Rešetara

Knjižara S. B. Cvijanovića, Biograd, 1912.

144.

Manje pjesme Petra II-oga Petrovića Njegoša, – Izdao [i napisao predgovor] Milan Rešetar

Srpska književna zadruga, knj. 141; Beograd, 1912.

145.

Narodna pjesma na jugu monarhije. – U Dalmaciji, – [Milan Rešetar]

Crvena Hrvatska, XXII, sv. 4, str. 3–4; sv. 6, str. 2–4; Dubrovnik, 13. i 20. januara 1912.

– Autor iz teksta članka.

146.

Mićun M. Pavićević: Stari Motivi. Cetinje, 1912., – M[ilan] Rešetar

Dubrovnik, XXI, br. 14, str. 2–3; Dubrovnik, 4. aprila 1912.

– Prikaz.

147.

Mea culpa, članak, [Lat.], – Prof. Dr. M[ilan] Rešetar, Beč
Zora, III, br. 2, str. 49–52; Zagreb, april 1912. [Ćir.]

– Pisac govori o svojim političkim orijentacijama: kako je od separatiste postao unitarac.

148.

Naši muhamedovci, – Milan Rešetar

Dubrovnik, XXI, br. 47, str. 1; Dubrovnik, 21. novembra 1912.

– O nacionalnom opredjeljenju Muslimana u Bosni i Hercegovini.

149.

Naši muslimani, – Milan Rešetar

Dubrovnik, XXI, br. 50, str. 1; Dubrovnik, 12. decembra 1912.

– O nacionalnom opredjeljenju Muslimana u Bosni i Hercegovini.

150.

Das kroatisch-serbische Schrifttum in Bosnien und der Herzegovina von den Anfängen im XI. bis zur nationalen Wiedergeburt im XIX. Jahrhundert. Von Dr. Dragutin Prohaska. Zagreb, 1911., M. Breyer. – Wien, 7. Juni 1911., – M[ilan] Rešetar

Archiv für slavische Philologie, XXXIII, sv. 1–2, str. 257–260; Berlin, 1912.

– Prikaz knjige.

151.

Eine Spur von A. Čubranović, – M[ilan] Rešetar

Archiv für slavische Philologie, XXXIII, sv. 1–2, str. 318–319; Berlin, 1912.

– O geneološkom stablu kojem pripada Andrija Čubranović.

152.

Micaglia und sein Wörterbuch. – Wien, den 10. Juli 1911., – M[ilan] Rešetar

Archiv für slavische Philologie, XXXIII, sv. 3–4, str. 467–472; Berlin, 1912.

– O rječniku na tri jezika (*Thesaurus linguae illyricae – Blago jezika slovinskoga*) koji je Giacomo Micaglia izdao u Jakinu 1649.–1651.

153. *

Naši muhamedovci, – Milan Rešetar

Cetinjski vjesnik, V, sv. 98, [2]; Cetinje, 1912. [Ćir.]

– O nacionalnom osjećanju naših muslimana u Bosni obzirom na oslobodilački rat na Balkanu.

154. *

Naši muslimani, – Milan Rešetar

Cetinjski vjesnik, V, sv. 104, [2–3]; Cetinje, 1912. [Ćir.]

– O držanju bosanskih muslimana s obzirom na oslobodilački rat na Balkanu.

155.

Prikazane kako bratja prodaje Jozefa, – Priopćuje: M[ilan] Rešetar

Građa za povijest kniževnosti hrvatske JAZU, sv. VII, str. 238–304; Zagreb, 1912.

– Usto tekst: »Počine prikazane po način od komedije kako bratja prodaje Jozefa«.

156. *

Eine Spur von A. Čubranović, – M[ilan] Rešetar

Prava Crvena Hrvatska, VIII, 360, 2, str. 318–319; Dubrovnik, 1912.

– Povodom članka: Niko Štuk, »Rodovno stablo popa Krstofora Korjenića...«, *Prava Crvena Hrvatska*, VII, br. 312, str. 1–2; 1911. – O geneološkom stablu kojem pripada i Andrija Čubranović. – U *Pravoj Crvenoj Hrvatskoj* hrvatski prijevod članka.

157. *

Jedan trag o A. Čubranoviću, – Milan Rešetar

Prava Crvena Hrvatska, VIII, br. 360, str. 2; Dubrovnik, 1912.

– Prijevod radnje Eine Spur von A. Čubranović iz *Archiv für slavische Philologie*, XXXIII, br. 1–2; Berlin, 1912.

158.

Münzen im Statute von Poljica, – Von Prof. Dr. Milan Rešetar

Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und Hercegovina, Band XII, str. 75–78, [397–400]; Wien, 1912.

1913.

159.

Opet naši muslimani, – Milan Rešetar

Dubrovnik, XXII, br. 3, str. 1; Dubrovnik, 16. januara 1913.

– O nacionalnom opredjeljenju Muslimana u Bosni i Hercegovini.

160.

Stari bosanski novci, – M[ilan] Rešetar, Beč.

Bosanska vila, XXVIII, sv. 5, str. 73–76; Sarajevo, 15. marta 1913. [Ćir.]

– O srednjovjekovnim novcima do dolaska Turaka.

161.

Zur Übersetzungstätigkeit Methods, – M[ilan] Rešetar

Archiv für slavische Philologie, XXXIV, sv. 1–2, str. 234–239; Berlin, 1913.

– O djelima koja je prevodio Metodije.

162.

Pavel' Popovič', Obzor' istorii serbskoj literatury... – St. Petersburg. 1912., – M[ilan] Rešetar

Archiv für slavische Philologie, XXXIV, sv. 1–2, str. 270–273; Berlin, 1913.

– Prikaz djela, povodom ruskoga prijevoda.

– Naslov ćir.. Tekst na njemačkom jeziku.

163.

Sur la formation du gén plur. en serbe par Anton Karlgren. Upsala 1911., – M[ilan] Rešetar

Archiv für slavische Philologie, XXXIV, sv. 3–4, str. 588–591; Berlin, 1913.

– Tekst na njemačkom; prikaz.

164. *

Naši muslimani, – Milan Rešetar

Šrbobran, V, sv. 171, str. 1–2; Zagreb, 1913. [Ćir.]

– Muslimani u Srbiji na strani Srba u ratu sa Turskom.

1914.**165.**

Mirko Kraljević crnogorski. Tri napjeva. Izdao C. Schmidl & Com.u Trstu i Leipzigu, – M[ilan] Rešetar

Dubrovnik, XXIII, br. 4, str. 4; Dubrovnik, 19. marta 1914.

– Prikaz kompozicije anonimnih pjesama: *Izgubljena sreća* i *Moja igra* i na *Liparu* od Đure Jakšića.

166.

Posveta Gorskog Vijenca. – Beč, – M[ilan] Rešetar

Bosanska vila, XXIX, sv. 8, str. 116–118; Sarajevo, 30. aprila 1914. [Ćir.]

– O posveti Prahu oca Srbije i o nadopunama Josipa Berse. – Usto tekst Posvete s Bersinim nadopunama.

167.

Zur Bezeichnung der serbokroatischen Betonung, – M[ilan] Rešetar

Archiv für slavische Philologie, XXXV, sv. 1–2, str. 60–62; Berlin, 1914.

– O načinima bilježenja akcenata koje je upotrebljavao Šime Starčević u svojoj knjizi *Nova ricsoslovica iliriczka*, Trst, 1812.

168.

Zum ältesten slavischen Alphabet, – M[ilan] Rešetar

Archiv für slavische Philologie, XXXV, sv. 1–2, str. 62–67; Berlin, 1914.

– O najstarijem glagoljskom alfabetu *Abecedarium Bulgaricum* iz XII. stoljeća, koji je sačuvan samo u Kopitarovoj reprodukciji (Glagolita Clozianus).

169.

Dr. Vladimir Čorović, Serbokroatische Grammatik. Berlin und Leipzig (Sammlung Göschen Nr. 638.), – M[ilan] Rešetar

Archiv für slavische Philologie, XXXV, sv. 1–2, str. 294–296; Berlin, 1914.

– Prikaz.

170.

Die Namen Wiens (aus den Berichten und Mitteilungen des Altertumsvereins zu Wien. Bd. XLV, S. 3–57), – M[ilan] Rešetar

Archiv für slavische Philologie, XXXV, sv. 1–2, str. 296–298; Berlin, 1914.

– Prikaz.

171.

Fr. Ilešić, Izgovor slovenskoga knjižnega jezika. (S. A. aus dem Letopis der slovenischen Matica pro 1913.), – M[ilan] Rešetar

Archiv für slavische Philologie, XXXV, sv. 3–4, str. 560–562; Berlin, 1914.

– Prikaz.

1915.

172.

Uspomene o profesoru Peri Budmani, – Milan Rešetar
Savremenik, X, br. 3–4, str. 95–97 [s portretom.]; Zagreb, travanj 1915.

173.

Branko Vodnik: Povijest hrvatske književnosti. Knjiga I: Od humanizma do potkraj XVIII. stoljeća. S uvodom V. Jagića o hrvatskoj glagolskoj književnosti. – Agram, 1913., mit 66 Bildern im Texte, – M[ilan] Rešetar
Archiv für slavische Philologie, XXXVI, sv. 1–2, str. 265–272; Berlin, 1915.
 – Prikaz.

174.

Rad. Košutić, Gramatika ruskog jezika. II. Oblici. – Beograd, 1914., – M[ilan] Rešetar
Archiv für slavische Philologie, XXXVI, sv. 1–2, str. 272–274; Berlin, 1915.
 – Prikaz.
 – Naslov ćir.
 – Tekst njem.; Rad. Košutić = Radovan Košutić.

175.

Dr. Stjepan Ivšić. Nacrt za istraživane hrvatskih i srpskih narječja. – Agram 1914.
 ..., – M[ilan] Rešetar
Archiv für slavische Philologie, XXXVI, sv. 1–2, str. 274–276; Berlin, 1915.
 – Prikaz.

176.

Leskien A, Grammetik der serbo-kroatischen Sprache. 1. Teil: Lautlehre, Stamm-
 bildung, Formenlehre. Heidelberg 1914., Carl Winter, – M[ilan] Rešetar
Archiv für slavische Philologie, XXXVI, sv. 3–4, str. 538–550; Berlin, 1915.

177.

Toma Natalić *Budislavić* i nigov »Collegium orthodoxum« u Dubrovniku, – Napisao
 član dopisnik Dr. Milan Rešetar
Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Razredi historičko-filologički i
 filozofičko-juridički, knj. 206 (88), str. 136–141; Zagreb, 1915.
 – Bibliografija i bilješke uz tekst.
 – [U nasl. Nad tekstom:] Primljeno u sjednici razreda historičko-filologičkoga Jugoslavenske akademije
 znanosti i umjetnosti dne 5. julya 1914.

1916.

178.

Elementar-Grammatik der serbischen (kroatischen) Sprache, – Von Milan Reše-
 tar, Professor ser slavischen Philologie an der Wiener Universität
 Zagreb, Mirko Breyer' Buchhandlung, fs20 Druck der Kgl. Landesdruckerei, 1916.
 XI + 208 str. [Tekst lat. i ćir.]
 Piščev predgovor, Vorwort, III–V str.; ispravci Berichtigungen, 208 str.

179.

Elementar-Grammatik der kroatischen (serbische) Sprache, – Von Milan Rešetar, Professor der slavischen Philologie an der Wiener Universität
Zagreb, Mirko Breyer's Buchhandlung, fs20 Druck der Kgl. Landesdruckerei, 1916.
XI + 208 str.

Piščev predgovor, Vorwort, III-V str.; bilješke uz tekst; ispravci Berichtigungen, 208 str.

180.

Ein ungarisch-ragusanischer Taler der Kaiserin Maria Theresia. (Vortrag des Prof. Dr. M. Rešetar in der Monatsversammlung vom 8. März 1916.), – Prof. Dr. M[ilan] Rešetar

Monatsblatt der Numismatischen Gesellschaft in Wien, X. Band, (Nr. 15), Nr. 392, str. 113–117; Wien, Mechitharisten-Buchdruckerei, März 1916.

181.

Rešetarova »Elementarna gramatika hrvatskoga jezika«, – Milan Rešetar
Hrvatska kruna, XXIV, br. 30, str. 22; Zadar, 12. travnja 1916.

– Prikaz djela: Milan Rešetar, *Elementar-Grammatik der kroatischen (serbischen) Sprache*.

182.

Sammlung Rešetar, – M[ilan] Rešetar

Monatsblatt der Numismatischen Gesellschaft in Wien, X. Band, (Nr. 20), Nr. 397, str. 153–155; Wien, Mechitharisten-Buchdruckerei, August 1916.

183.

Pismo pjesnika »Gorskog Vijenca« banu Jelačiću. (Izvadak iz rasprave M. Rešetara.), – [Milan Rešetar]

Slovenski jug, I, br. 24, str. 2; Odesa, 7. septembra 1916. [Lat.]

– Tekst pisma Petra Petrovića Njegoša. – Usto Rešetarov komentar.

184.

Leskien, August, Grammatik der serbo-kroatischen Sprache I. Teil: Lautlehre, Stammbildung, Formenlehre. Heidelberg, 1914., Carl Winter, – M[ilan] Rešetar
Archiv für slavische Philologie, XXXVI, sv. 3–4, str. 538–550; Berlin, 1916.

– Prikaz.

185.

Die altslavische Besiedlung des Oberen Mühlviertels. Von Franz Stroh. – Linz 1914. Separatabdruck aus dem Jahresbericht des Museums Francisco Carolinum, – M[ilan] Rešetar

Archiv für slavische Philologie, XXXVI, sv. 3–4, str. 550–551; Berlin, 1916.

– Prikaz.

186.

Bibliografski prilozi I., – Milan Rešetar

Građa za povijest književnosti hrvatske JAZU, VIII, 462–468; Zagreb, 1916.

– Sadržaj: 1. Izdane Barakovićeve *Vile Slovinke* od g. 1626. 2. K izdanima Divkovićeva maloga *Nauka krstjanskoga*. 3. Posilovićevo *Naslađenje duhovno* od g. 1707. 4. Četvrto izdane Appendinove *Grammatike*. 5. K dubrovačkim izdanima XVI. vijeka. Dubrovačka izdanja: Nikola Dimitrović, *Pjesni pokornijeh*. – Marin Držić, *Pjesme*, 1551. – Dinko Ranjina, *Pjesni razlike*. – Bazilij Gradić, *Libarce od*

djevstva i Libarce od molitve. – Dinko Zlatarić, prijevod Tassova *Aminte* pod naslovom *Ljubmir*. – Arkandeo Gučetić, *Rozarijo pričiste djevice Marije, majke božije...* – Dinko Zlatarić, *Elektra*, tragedija; *Ljubmir*, pripovijest pastirska i *Ljubav Pirama i Tizbe* (prijevodi). – Andrija Čubranović, *Jeđupka*. – Marin Burešić, *Zlatne riječi nauka Katovijeh*.

1918.

187.

Djela Inácija Ćorgí (Ignáta Đordića). Kńiga prva: Pjesni razlike i Uzdasi Mandaljene pokornice. Predgovor i uvod: V–LXXXIX, str. 1–616, – Za štampu priredio M[ilan] Rešetar

Na svijet izdala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, *Stari pisci hrvatski*, Kńiga XXIV, U Zagrebu, 1918.

188.

K prevodima Vojnovićevih dela, – M[ilan] Rešetar

Književni jug, I, knj. I, br.10–11, str. 424–425; Zagreb, 1. juna 1918.

– O djelima Ive Vojnovića prevedenim na strane jezike.

189.

Filološka pitanja u Jugoslaviji, – Milan Rešetar

Književni jug, I, knj. II, sv. 10–12, str. 412–414; Zagreb, 15. decembra 1918.

190.

Spisi V. Jagića v zadnjih desetih letih [1907.–1918.] (kot nadaljevanje Fr. Pastrnekovega »Bibliografský soupis literárni činnosti prof. V. Jagiće« v »Zborniku u slavu Vatroslava Jagića,« str. 1–29, – sestavila vseuč. Prof. M[ilan] Rešetar in doc. Ramovš). *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino*, I, str. IV–XI; Ljubljana, 1918.

– S portretom Vatroslava Jagića na str. III.

1920.

191.

Gorski Vijenac vladike crnogorskoga Petra Petrovića Njegoša, – Sedmo izdanje s komentarom Milana Rešetara

Beograd, 1920. [Ćir.]

192.

Dubrovački Dvor, – M[ilan] Rešetar

Rad, II, br. 22, str. 2; Dubrovnik, 17. aprila 1920.

– O smještaju dubrovačkog arhiva i muzeja u dvor.

193.

Dubrovački Dvor, – M[ilan] Rešetar

Novo doba, III, br. 96, str. 2; Split, 26. travnja 1920.

– Pretiskano iz *Rada*.

194.

Dubrovački Dvor, – M[ilan] Rešetar

Jugoslavenski list, Naša sloga, II, br. 13, str. 2; Wien-Beč, 15. svibnja 1920.

– O najprikladnijoj upotrebi dubrovačkog dvora.

195.

K pitanju o izgovaranju pjesama u slavenskoj službi božjoj. – Zagreb, – Dr. Milan Rešetar

Sv. Cecilija, XIV, sv. II i III, str. 28–29; Zagreb, ožujak, travanj, svibanj 1920.

196.

Scriptura beneventana, – Besprochen von Universitätsprofessor Dr. Milan Rešetar
Agramer Tagblatt, XXXV, br. 178, str. 1–2; Zagreb, den 14. September 1920.

– Prikaz istoimene studije Dr. Viktora Novaka, objavljenog u Zagrebu 1920.

197.

Staro dubrovačko poštenje, – M[ilan] Rešetar

Nova Evropa, I, br. 2, str. 66–68; Zagreb, 7. oktobra 1920.

– O kovanju stranog novca u Dubrovniku poslije potresa 1667. god.

198.

Dubrovački arhiv, – M[ilan] Rešetar

Nova Evropa, I, br. 6, str. 194–199; Zagreb, 4. novembra 1920.

199.

Dubrovački arhiv, – M[ilan] Rešetar

Rad, II, br. 52, str. 3; Dubrovnik, 13. novembra 1920.

– O historijatu i značaju arhiva.

200.

Ime naše države, – M[ilan] Rešetar

Nova Evropa, I, br. 9, str. 290–294; Zagreb, 25. novembra 1920. [Ćir.]

201.

Bibliografski prilozi II. (v. kn. 8. Građe), – Napisao Milan Rešetar

Građa za povijest kniževnosti hrvatske JAZU, IX, str. 42–63; Zagreb, 1920.

– 5. K dubrovačkim izdanjima XVI. vijeka.

202.

Sitniji prilozi, – Napisao M[ilan] Rešetar

Građa za povijest kniževnosti hrvatske JAZU, IX, str. 64–86; Zagreb, 1920.

– Sadržaj: 1. Jedna neizdana pjesma Marina Držića. 2. Pirna pjesma Gona Palmotića. 3. Nekoliko latinskih i talijanskih pjesama Inacija Gorgi (Ignata Đorđića). 4. Dopune i ispravci Gučetićeve Dalide. – Usto tekst pjesama: Marin Držić [Ma sestro...]. – Junije Palmotić, Muze na piru. Gospodin Goro Gore Palmotića družini Antuna Krivosovića. – Ignjat Đorđić, Plausus Musarum sive in eadem nuptias evionistikon; Potissimum Horatino metro celebrandas esse hasce nuptias poeta monet. Inde fausta excellentiss. coniugibus ominatur [É pur vero ch' Amore...]; Paragone fra l'eccellentiss. signora sposa Ginevra Grillo e la famosa Ginerva d'Inghilterra, celebrata dagli antichi eruditi toscani; Alla sig. D. Violante di Sangro, Duchessa dell'Acerenza; S'invita il sig. Dottor Giuseppe Sorge a cantar le glorie degkli eccellentissimi sposi. – Savko Gučetić [Odlomci iz Dalide].

203. *

Numizmatika u Jugoslaviji, – M[ilan] Rešetar

Jugoslavenska Obnova-Njiva, IV, br. 40, str. 776–779; Zagreb, 1920.

1921.

204.

Dugi suglasnici u srpskohrv[atском] jeziku, – M[ilan] Rešetar
Jugoslavenski filolog, II, str. 111–114; Beograd, 1921. [Ćir.]

205.

Rad[ovan] Košutić. Gramatika ruskog jezika. I. Glasovi. A. Opšti deo (Književni izgovor). Drugo izdanje. (Izdanje odseka za ruski jezik i književnost Ruske Akademije Nauka Petrograd. Štamparija Ruske Akademije Nauka, 1919., – M[ilan] Rešetar

Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1920., sv. 35, str. 100–104; Zagreb, Knjižara Jugoslavenske akademije L. Hartman (St. Kugli), Nadbiskupska tiskara Zagreb, 1921.

206.

Gian Francesco Gundolić: Die Osmanide, Türkisch-Illyrisches Epos. Übertragen und eingeleitet von Katharina von Pommer-Esche. Verleht bei Wilhelm Borngräber, Berlin 1918., – M[ilan] Rešetar

Nastavni vjesnik, XXIX, sv. 1–2, str. 56–58; Zagreb, 1921.

– Prikaz.

207.

K izgovoru dugoga ü u starijih dubrovačkih pjesnika, – M[ilan] Rešetar (Zagreb)
Nastavni vjesnik, XXIX, sv. 3–4, str. 118–123; Zagreb, 1921.

– ě napisano staroslovenski.

208.

Manuali Hoepli: Grammatica teorico-pratica della lingua serba del Dott. Bruno Guyon, professore d'italiano nella Università di Belgrado, – M[ilan] Rešetar
Nastavni vjesnik, XXIX, sv. 3–4, str. 161–163; Zagreb, 1921.

– Prikaz.

209.

K tumačenju Gorskoga Vijenca, – Milan Rešetar

Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, I, sv. 1, str. 135–138; Beograd, 1921. [Ćir.]

– Odgovor na članak: Sima Pandurović, »Gorski vijenac vladike crnogorskoga Petra Petrovića«. Sedmo izdanje. S komentarom Milana Rešetara. *Misao*, II, sv. 22, (knj. IV, sv. 5), 1693–1700; 1921.

210.

Sekundarni poluglas u srpskohrvatskom književnom jeziku, [Lat.], – M[ilan] Rešetar
Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, I, sv. 2, str. 238–251; Beograd, 1921. [Ćir.]

1922.

211.

Četiri dubrovačke drame u prozi iz kraja XVII. vijeka, – Izdao Milan Rešetar
Srpska kraljevska akademija, Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskoga naroda, 1. odeljenje. Knj. VI. – U Beogradu, 1922. II–XXII + 231 str. [djelomice u 2 st.] [Ćir.]

Sadržaj. – Jerko Škripalo, komedija. Pijero Muzuvijer, komedija. Komedija nazvana »Robinja«. Komedija nazvana Vučistrah.

Viđeni primjerak defektan, fali III–VI str.; Piščev predgovor, Uvod, VII–XXII str.; rječnik, 211–231 str. [u 2 st.]; bilješke uz tekst.

212.

Djela Inácija Ćorgí (Ignata Đorđića). Knjiga druga: Saltijer Slovinski i proza. Str. 320 – Za štampu priredio M[ilan] Rešetar

Na svijet izdala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, *Stari pisci hrvatski*, Knjiga XXV(1), U Zagrebu 1922.

213.

Elementar-Grammatik der serbischen (kroatischen) Sprache, – Von Milan Rešetar, Professor der slavischen Philologie an der Zagreber Universität

2. durchgesehene Ausgabe – Zagreb, Nakladna knjižara Mirka Breyera (Mirko Breyer's Verlagsbuchhandlung), Druck der Kgl. Landesdruckerei, 1922. XI + 209 str. Piščev predgovor, Vorwort (zum ersten Ausgabe), III–V str.; uvod, 1–8 str.; ispravci, 209 str.

214.

Elementar-Grammatik der kroatischen (serbischen) Sprache, – Von Milan Rešetar, Professor der slavischen Philologie an der Zagreber Universität.

2. durchgesehene Ausgabe – Zagreb, Mirko Breyer's Verlagsbuchhandlung, Kgl. Landesdruckerei, 1922. XI + 209 str.

Piščev predgovor, Vorwort (zur ersten Ausgabe), III–V str.

215.

Kulturne sličice iz Dubrovnika Srednjega vijeka, – M[ilan] Rešetar

Srpski književni glasnik, N. s., knj. VI, br. 6, str. 423–436; Beograd, 16. Jul 1922. [Ćir.]

216.

Koliko naroda živi u Jugoslaviji?, – M[ilan] Rešetar

Nova Evropa, VI, br. 7, str. 206–212; Zagreb, 1. novembra 1922. [Ćir.]

– Problem narodnosti u Jugoslaviji.

217.

Novi talijanski prijevod Mažuranićeve »Smrti Smail-Age«, preveo Vladimir Bakotić. (Izdala Hrvatska knjižara u Spljetu 1922.), – M[ilan] Rešetar

Nova Evropa, VI, br. 7, str. 223–224; Zagreb, 1. novembra 1922.

– O prijevodu pod naslovom *La morte di Smail-aga Ćengić*.

– Prikaz trećeg prijevoda Mažuranićeve *Smrti Smail-age*.

218.

Stari dubrovački teatar. Résumé: »Le vieux théâtre de Raguse«, – Dr. Milan Rešetar *Narodna starina*, I, str. 97–106 [s 4 sl.]; Zagreb, 25. XI. 1922.

219.

Kulturne sličice iz Dubrovnika Srednjega Vijeka, – M[ilan] Rešetar

Jugosloven, I, br. 27, str. 1–2; br. 28, str. 2; br. 29, str. 2; br. 31, str. 1; br. 32, str. 1–4; 18. i 25. novembra, 2., 16. i 23. decembra 1922.

– Iz *Srpskog književnog glasnika*.

– O kulturnom i društvenom životu.

220.

Unifikacija našega pravopisa. – Zagreb, – M[ilan] Rešetar
Jugoslavenska Njiva, VI, knj. II, br. 7, str. 327–331; Zagreb, 1. decembra 1922.

221.

Dubrovački »pjesnik« Miho Krtica, – M[ilan] Rešetar
Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, II, sv. 2, str. 177–179; Beograd, 1922. [Ćir.]
– Piščevo ime prema popisu suradnika na str. VIII.
– O Mihi Krlici (Michiel Chertiza Raguseo) iz XVIII. st., plagijatoru djela: Gio. Battosta Verini Fiorentino, *Ardor d'amore*. Venezia.

222.

Koje je godine postala Gundulićeva pjesma Ferdinandu II.?, – M[ilan] Rešetar
Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, II, sv. 2, str. 180–183; Beograd, 1922. [Ćir.]
– O pjesmi Ivana Gundulića.
– Piščevo ime prema popisu suradnika na str. VIII.

1923.

224.

Gorski Vijenac vladike crnogorskoga Petra Petrovića Njegoša, – Osmo izdanje s komentaram Milana Rešetara
Beograd, 1923.

225.

Petar Petrović – Njegoš: Luča Mikrokozma. – Priredio za štampu M[ilan] Rešetar
Srpska književna zadruga, kolo XXVI, br. 170; Beograd, 1923. – Br. str. 80 [Ćir.]

226.

Aleksandar Belić, Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika, – M[ilan] Rešetar –
(Beograd, 1923., Geca Kon.)
Nova Evropa, VII, br. 10, str. 311–312; Zagreb, 1. aprila 1923.
– Prikaz pravopisa.

227.

Novo izdanje Mažuranićeve »Smrt Smail-age Čengića«, – M[ilan] Rešetar
Vijenac, I, br. 21, str. 419; Zagreb, 22. svibnja 1923.
– Izdanje epa Ivana Mažuranića s komentaram Đure Grubora.

228.

Iz kulturnoga života staroga Dubrovnika. – Zagreb, – M[ilan] Rešetar
Jugoslavenska Njiva, VII, knj. I, br. 9, str. 367–372; br. 10, str. 396–403; Zagreb, maj 1923.
– O kulturi i načinu života Dubrovčana od XIV. st. dalje.

229.

Frankopanove nevolje na književnome polju, – M[ilan] Rešetar
Vijenac, I, br. 24, str. 478–479; Zagreb, 12. lipnja 1923.
– O prvim izdanjima djela F. K. Frankopana i o nemaru prema njegovoj književnoj ostavštini, s osvrtom na djelo: Slavko Ježić, *Život i rad Frana Krste Frankopana*.

230.

Beograd-Split, – M[ilan] Rešetar

Vijenac, I, knj. II, br. 3, str. 92–93; Zagreb, 2. kolovoza 1923.

– O imenima Beograd i Split.

231.

Gundulićev »Osman«, – M[ilan] Rešetar

Brastvo, XVII, knj. 29, str. 117–155; Novi Sad, 1923. [Ćir.]

– O djelu Ivana Gundulića.

232.

Zavrešetak -u u gen. sing. muških imenica u slovenskom jeziku, – M[ilan] Rešetar
Jugoslavenski filolog, III, str. 1–6; Beograd, 1922.–1923. [Ćir.]

233.

Les semi-voyelles dans les formes à préfixes en slave méridional. Zagreb, janvier 1923., – Par M. Rešetar

Revue des études slaves, T. III, fasc. 3–4, str. 205–220; Paris, 1923.

234.

Djela Giva Frana Gundulića. Drugo izdanje. Priredio Đuro Körbler. U Zagrebu, 1819. – U Zagrebu, 14. oktobra 1922., – M[ilan] Rešetar

Slavia, Časopis pro slovansku filologiju, Ročnik II, str. 138–153; V Praze, 1923.–1924.,

1924.

235.

Dubrovačka numizmatika. I. (historički) dio, – Napisao prof. Milan Rešetar

Srpska kraljevska akademija nauka i umetnosti, Posebna izdanja, Knj. XLVIII, Društveni i istorijski spisi, Knj. 18, ... Srpska manastirska štamparija, Sremski Karlovci, 1924. II–XVI + 734 str. [djelomice u 2 st.] [Ćir.]

Tekst hrv., tal. i lat.; piščev Predgovor, XI–XIII str.; Skraćenice, XV–XVI str.; Breve riassunto del contenuto, 697–730 str.; Ispravci i dodaci, 731–734 str.; bibliografija i bilješke uz tekst.

236.

Ugarsko-dubrovački talir carice Marije Terezije. [Résumé:] Un écu ungaro-roumain de l'Impératrice Marie-Thérèse. – Zagreb, – Milan Rešetar

Bulićev zbornik, str. XXXIII + 677–680 [sa 4 sl.]; Zagreb – Split, 1924.

237.

Hrvatski ili srpski Jezični Savjetnik za sve one, koji žele dobro govoriti i pisati književnim našim jezikom. Dopuna Broz-Ivekovićevu »Rječniku hrvatskoga jezika«. Napisao Dr. T. Maretić. – U Zagrebu, 1924. – M[ilan] Rešetar

Srpski književni glasnik, N. S., knj. XI, br. 7, str. 552–555; Beograd, 1. april 1924. [Ćir.]

– Naslov latinicom.

238.

Skerlić je prerano umro!, – M[ilan] Rešetar
Srpski književni glasnik, N.S., XII, br. 2, str. 130–132; Beograd, 16. maj 1924. [Ćir.]
 – Povodom 10-godišnjice smrti Jovana Skerlića.

239.

Jagićevi Spomeni, – M[ilan] Rešetar
Vijenac, II, knj. III, br. 12, str. 391–392; Zagreb, 16. lipnja 1924.
 – O djelu: Vatroslav Jagić, *Spomeni mojega života*.

240.

Slike staroga Dubrovnika. Résumé, – Dr. Milan Rešetar
Narodna starina, sv. 8, knj. III, br. 2, str. 176–189 [sa 12 slika]; Zagreb, 15. XII. 1924.

241.

Antoine Meillet et André Vaillant, *Grammaire de la langue serbo-croate*. Paris, H. Champion, 1924., – M[ilan] Rešetar
Jugoslovenski filolog, knj. IV, str. 245–250; Beograd, 1924. [Ćir.]
 – Kritika. Naslov lat.

1925.

242.

Daničić, Đ., *Srpski akcenti*, – Milan Rešetar
 Srpska Kraljevska Akademija, Beograd, 1925., XIII + 320 str.

243.

Dubrovačka numizmatika. II. (opisni) dio, – Napisao Prof. Milan Rešetar
 Srpska kraljevska akademija, Posebna izdanja, Knj. LIX, Društveni i istoriski spisi, Knj. 24. ... Grafički zavod »Makarije«, Beograd-Zemun, 1925. II–XLVII + 407 str. + 25 tabla. [Ćir.]
 Piščevo Predgovor, VII–XVI str.; Breve descrizione dei tipi e delle varianti delle varie specie di monete ragusee, 369–403 str.; Ispravci i dodaci, 405–407 str.

244.

Kako je Daničić izdao i ispravljao Vukov prijevod Novog Zavjeta, – M[ilan] Rešetar
Daničićev zbornik, Zasebni otisak, Srpska kraljevska akademija, Beograd – Ljubljana, 1925., str. 216–226. [Ćir.]

245.

Razni članci o Dubrovniku i starim dubrovačkim književnicima u Narodnoj enciklopediji. – Saradnik: Rešetar, Milan Dr. (M. R.), professor Univ. – Zagreb.
Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka, I. knjiga (1925.), II. knjiga (1927.), III. knjiga (1928.), IV. knjiga (1929.). Urednik: Prof. St. Stanojević. Bibliografski zavod d.d. Beograd i Zagreb.

246.

Dva dubrovačka švindlera iz 17-oga vijeka, – Napisao prof. M[ilan] Rešetar
Dubrovački list, II, br. 10, str. 1–2; Dubrovnik, 7. marta 1925.

- O djelu: franjevca Benedikt Orsini (Orsinić), *La verita esaminata intorno al ramo piu principale dell' imperial albero Comneno*, Napulj 1636., u kojem Orsini tvrdi za svoga prijatelja, dominikanca i pjesnika seljačkog porijekla, Vincenza (Vinka) Comneno, da je potomak kraljevske kuće Komnen.

247.

Nova dubrovačka vlastela, – M[ilan] Rešetar

Dubrovački list, II, br. 13, str. 1–2; Dubrovnik, 28. marta 1925.

248.

Dva dubrovačka švindlera iz XVII. vijeka, – Prof. M[ilan] Rešetar

Novo doba, VIII, br. 87, str. 29–30; Split, 12. aprila 1925.

– Pretiskano iz *Dubrovačkog lista*.

– Postojala su dva fratra koja su izmislila da su starog plemenitog roda, a zapravo su bila vrlo niskog podrijetla: prvi se zvao Benedikt Orsini, a drugi Vincenzo Comneno. Njihova prava imena nisu poznata.

249.

Salamankezi i sorbonezi, – Milan Rešetar, prof. univ.

Dubrovački list, II, br. 19, 1–2; Dubrovnik, 9. maja 1925.

250.

Svađe među dubrovačkom vlastelom. Salamankezi i sorbonezi, – Prof. un. Milan Rešetar

Novo doba, VIII, br. 115, str. 10; Split, 17. maja 1925.

251.

Posljednji dubrovački vlastelin, – M[ilan] Rešetar

Dubrovački list, II, br. 25, str. 2–3; Dubrovnik, 20. juna 1925.

– O porodici Gradić u povijesti Dubrovnika.

252.

Slavska prezimena dubrovačke vlastele, – M[ilan] Rešetar

Dubrovački list, II, sv. 32, str. 2; sv. 33, str. 1–2; Dubrovnik, 8. i 15. augusta 1925.

253.

Ikavsko-jekavski govor M. Radnića, [Lat.], – U Zagrebu, 13. augusta 1925., – M[ilan] Rešetar

Južnoslovenski filolog, V, str. 46–52; Beograd, 1925.–1926. [Ćir.]

254.

Prof. Bidlo o Jirečku i Jagiću, – Prof. M[ilan] Rešetar

Obzor, XLVI, br. 234, str. 2–3; Zagreb, 1. rujna 1925.

– Osvrt na članak: Jaroslav Bidlo, »Nekoliko napomena o ličnosti Josefa Konstantina Jirička«. (Povodom članka dr. Nikole Radojčića.) *Jugoslovenska njiva*, IX, knj. I, br. 9, 322–324; Zagreb, 1925.

255.

Antunimi i ladzarini. – Dubrovnik, – Napisao M[ilan] Rešetar

Dubrovački list, II, sv. 37, str. 1–2; Dubrovnik, 19. septembra 1925.

– Najuglednije i najbogatije građanske porodice okupljale su se u dva bratstva – Sv. Antuna i Sv. Lazara, s time da su antunimi bili ugledniji od lazarina.

256.

K tumačenju »Gorskoga Vijenca.« – U Beču, 21. novembra 1891., – M[ilan] Rešetar
Srpski književni glasnik, N. s., knj. XVI, br. 7, str. 534–539; Beograd, 1. decembar
1925. [Ćir.]

– Sa autografom *Gorskoga Vijenca*.

257. *

Novci krivotvoreni od bosanskih vladara, – M[ilan] Rešetar
Kalendar – Almanah Prosveta, str. 80–83 [s portretom.]; Sarajevo, 1924. ili 1925. [Ćir.]

1926.

258.

Djela Inácija Ćorgi (Ignáta Đorđića). Kńiga druga: Saltijer Slovinski i proza. Str.
320 – Za štampu priredio M[ilan] Rešetar

Na svijet izdala Jugoslavenska akademija znanosti i umjtnosti, *Stari pisci hrvatski*,
Kńiga XXV, U Zagrebu, 1926.

259.

Libro od mnozijeh razloga. Dubrovački ćirilski zbornik od g. 1520., – Izdao Milan
Rešetar

Srpska kraljevska akademija, *Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskoga naroda*,
1. odelenje, Spomenici na srpskom jeziku, Knj. XV, Sr. Karlovci, 1926. II–XVII +
221 str. + 1 l. + 4 table na 2 l. [Ćir.] ...

Izdavačev Predgovor, IX–XVII str.; Štamparske pogreške, zadnji l.; bibliografija i
bilješke uz tekst.

260.

Početak dubrovačke općine, – Milan Rešetar

Dubrovački list, III, br. 26, str. 1–2; Dubrovnik, 24. jula 1926.

– Od 1808. dalje.

261.

Šaljiva pjesma i satira u našoj starijoj literaturi, – M[ilan] Rešetar

Srpski književni glasnik, N. s., XIX, br. 2, str. 111–122; Beograd, 16. septembar 1926. [Ćir.]

262.

Pero Budmani. – U Zagrebu, 14. januara 1925., – Napisao dr. Milan Rešetar

Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1924.–1925., sv. 39,
str. 91–111 [sa slikom]; Zagreb, 1926.

– Nekrolog.

1927.

263.

Celokupna dela Petra Petrovića Njegoša I.–II., – U redakciji Milana Rešetara
Beograd, 1927.

– Knjiga prva: *Gorski Vijenac, Duga mikrokozma, Šćepan mali*.

– Knjiga druga: *Svobodijada, Manje pjesme, Proza*.

264.

Kvantitet u djelima Marina Držića, – Napisao – Von Milan Rešetar
Bulletin international de l'Académie des sciences et des arts des Slaves du Sud de Zagreb; classes: d'histoire et de philologie; de philosophie et de droit; des beaux arts et belles lettres. – L. 3. Die Bezeichnung der Quantität in der Werken des Marin Držić. Izvadak iz rasprave priopćene u »Radu«, knj. 233, S. 145–196. Auszug aus der im »Rad« Bd. 233. ... veröffentlichten Abhandlung. str. 95–96; Zagreb. Tekst njem; p. o. 1926.

265.

Petar Mančun, – M[ilan] Rešetar
Dubrovački list, IV, br. 5, str. 3–4; Dubrovnik, 21. marta 1927.

266.

Kratka vijest o Dubrovniku iz kraja XVI. vijeka. – U Zagrebu, 3. jula 1927., – M[ilan] Rešetar
Dubrovački list, IV, br. 21, str. 2; Dubrovnik, 11. jula 1927.
– O opisu Dubrovnika iz 1590. prema putopisu Nizozemca Ivana Sommera, koji je objavljen 1664. u Frankfurtu na njemačkom jeziku.

267.

Karl Meyer i A. Stojičević, *Serbokroatisches Lesebuch*. Göttingen 1927. Vandenhock & Ruprecht. – U Zagrebu, 22. juna 1927., – M[ilan] Rešetar
Južnoslovenski filolog, knj. VI, str. 248–251; Beograd, 1926.–1927. [Ćir.]
– Kritika.
– Naslov lat.

268.

Srpski dijalektološki zbornik, knjiga III. – U Zagrebu, 5. juna 1927., – M[ilan] Rešetar
Južnoslovenski filolog, VI, str. 252–260; Beograd, 1926.–1927. [Ćir.]
– Publikacija Srpske kraljevske akademije. Kritika.

269.

Dr. Václav Vondrák, – Dr. M[ilan] Rešetar
Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1925.–26. i 1926.–27., sv. 40, str. 132; Zagreb, 1927.
– Život i rad.

270.

Izdanja Divkovićeve Nauka krstjanskoga. – U Zagrebu 31. marta 1927., – M[ilan] Rešetar
Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, knj. VII, sv. 1–2, str. 31–39; Beograd, 1927. [Ćir.]
– Pregled 13. izdanja *Nauka krstjanskog*. – Dopuna studiji: Đorđe S. Đorđević, *Matija Divković*. *Glas Srpske kraljevske akademije nauka*, knj. 52, str. 30–139; Beograd, 1896.; knj. 53, str. 1–135; Beograd, 1898.

271.

Kvantitet u djelima Marina Držića, – Napisao redovni pravi član Dr. Milan Rešetar.

Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Razreda historičko-filologičkoga i filozofičko-juridičkoga, 233 (102), str. 145–196; Zagreb, 1927.

– [U nasl. nad tekstom:] Primljeno u sjednici historičko-filologičkoga rezreda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 2. aprila 1927.

1928.

272.

Gorski Vijenac vladike crnogorskoga Petra Petrovića Njegoša, – Deveto izdanje s komentarom Milana Rešetara

Beograd, 1928.

273.

Dubrovačka »Vijećnica«. [Résumé:] L'ancienne salle du Grand Conseil de Raguse. – Zagreb, – Milan Rešetar

Vjesnik Hrvatskog arheološkoga društva, N. S., sv. XV, str. 43–48 + XIII; Zagreb, 1928.

– Na str. 47–48 Dodatak.

– Résumé na str. XIII.

– Od XIV. do XIX. st.

1929.

274.

Mea culpa, – Prof. Dr. Milan Rešetar

Dubrovačka tribuna, I, br. 44, str. 2–3; Dubrovnik, 1. decembra 1929.

– Misli o autonomaštvu, srpstvu i hrvatstvu.

– Tekst hrvatski.

275. *

Dubrovačko Veliko vijeće, – Milan Rešetar – Na Svetoga Vlaha g. 1929.

Dubrovnik, (revija), I, br. 3–10, str. 60–68; Dubrovnik, 1929.

276.

Popis dubrovačkihijeh vlasteoskijeh porodica. – U Zagrebu, 8. novembra 1926., – Milan Rešetar

Glasnik dubrovačkog učenog društva »Sveti Vlaho«, knj. I, str. 1–11; Dubrovnik, 1929. [Ćir.]

– O popisima od XV. do XX. st.

277.

Dubrovačke tamnice. – U Zagrebu, 13. januara 1927., – M[ilan] Rešetar

Glasnik dubrovačkog učenog društva »Sveti Vlaho«, knj. I, str. 39–44; Dubrovnik, 1929.

– Od XIII. do XIX. st.

278.

Trešnje u Dubrovniku g. 1843.–1845., – Milan Rešetar

Glasnik dubrovačkog učenog društva »Sveti Vlaho«, knj. I, str. 47–49; Dubrovnik, 1929. [Ćir.]

279.

Posilovićev ikavsko-jekavski govor, [Ćir.], – M[ilan] Rešetar
Južnoslovenski filolog, VIII, str. 83–87; Beograd, 1928.–1929.

280.

Redakcije i izvori Vetranovićeve Posvetilišta Abramova, – Napisao pravi član Milan Rešetar
Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 237, str. 38–70; Zagreb, 1929.

281.

Kritiky a referáty, Matteo Bartoli: Introduzione alla neolinguistica (Principi – Scopi – Metodi.) [Biblioteca dello »Archivum romanicum«, Diretta da Giulio Bartoni, serie II. vol. 12.] Genčve, Leo S. Olschki, 1925., – M[ilan] Rešetar
Slavia, Časopis pro slovanskou filologii, Ročník VII, sešit I, str. 140–143; V Praze, 1928.–1929.

282.

Cronia Arturo, Il canzoniere raguseo del 1507. – Zadar 1927. (izdano kao 1. svezak II. serije »studijâ i tekstova« društva Societa dalmata di storia patria). – U Zagrebu, 28. maja 1928., – M[ilan] Rešetar
Slavia, Časopis pro slovanskou filologii, Ročník VII, str. 635–643; V Praze, 1928.–1929.

1930.

283.

Djela Marina Držića. Drugo izdanje (sa dvije table), – Za štampu priredio Milan Rešetar Na svijet izdala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, *Stari pisci hrvatski*, Knjiga VII, Uvod: str. I–CXLVIII. Sa II. table; Zagreb, 1930., str. 1–552.
Pjesni Marina Držića ujedno stavljene s mnogim družim lijepim stvarmi (Pjesni ljuvene; Venere; Stanac; Tirena; Grižula; Mande; Skup; Dundo Maroje; Arkulin; Đuho Kerpeta; Pjerin; Hekuba).

284.

Predgovor. U Zagrebu 18. februara 1925., – Milan Rešetar
V[atroslav] Jagić: Spomeni mojega života. I. deo (1838.–1880.), Beograd, 1930., str. VI.

285.

La fine della zecca di Ragusa, – M[ilan] Rešetar
Rassegna numismatica, Estratto dalla *Rassegna numismatica*, Anno XXVII, N. 6, str. 1–7; Roma, [1930.?]

286.

Dva priloga o Ignjaciju Gjurgjeviću (Gjorgjiću). [Lat.], – M[ilan] Rešetar
Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, X, sv. I, str. 57–64; Beograd, 1930. [Ćir.]
– Sadržaj: I. Muza Sičlijanka. 2. Ispravke i dopune o životu i radu Đurđevića. Dodatak.

287.

Prilog biografiji Marina Držića. – U Dubrovniku, 12. septembra 1930., – M[ilan] Rešetar

Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, X, sv. 2, str. 219–221; Beograd, 1930. [Lat.]

– Dva nova podatka o službovanju Držićevu, nađena u dubrovačkom arhivu.

288.

Karl H. Meyer, *Untersuchungen zur Čakavština der Insel Krk (Veglia)*. (Slavisch-baltische Quellen und Forschungen, herausgegeben von R. Trautmann, Heft III.) Leipzig, H. Haessel 1928. ..., – M[ilan] Rešetar

Slavia, Časopis pro slovanskou filologii, Ročník VIII, str. 371–383; V Praze, 1929.–1930.

289.

Sadrži i prikaz M. Rešetara: Dr Václav Vážný, Čakavské nářečí v slovenském Podunají. (Sbornik filosofické fakulty university Komenského v Bratislavě. roč. V, č. 47.[2]). V Bratislavě, 1927. 216.(121–336), – M[ilan] Rešetar

Slavia, Časopis pro slovanskou filologii, Ročník VIII, str. 374–383; V Praze, 1929.–1930.

290.

André Vaillant: a) Les Piesni razlike de Dominko Zlatarić. (Travaux publiés par l'Institut d'études slaves VIII), Paris 1928. ... b) La langue de Dominko Zlatarić. I. Phonétique. (Travaux publiés par l'Institut d'études slaves VI.), Paris 1928. ..., – M[ilan] Rešetar

Slavia, Časopis pro slovanskou filologii, Ročník VIII, str. 628–640; V Praze, 1929.–1930.

– Prikaz.

291.

Čremošnik G., Dubrovačka kancelarija do g. 1300. Najstarije knjige dubrovačke archive. Sarajevo 1927. (Zasebni otisak iz »Glasnika zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini« XXXIX), – M[ilan] Rešetar

Slavia, Časopis pro slovanskou filologii, Ročník VIII, str. 659–661; V Praze, 1929.–1930.

1931.

292.

Bibliografija Milana Rešetara: (1883.–1930.), – Milan Rešetar

Dubrovnik, 1931. – Br. str.: 11.

– Pretiskano iz Rešetarovog zbornika.

– Radovi su poredani po godinama kada su napisani ili dovršeni.

293.

Rešetarov zbornik, Zbornik iz dubrovačke prošlosti Milanu Rešetaru o 70-oj godišnjici života prijatelji i učenici, – Milan Rešetar

Dubrovnik, 1931.

294.

F. Wollmann, Njegošev deseterac, – Milan Rešetar

Beograd, 1931. [Ćir.]

295.

Contributo alla biografia del P. Rainaldo Grazini, ex-Generale dell'Ordine e arcivescovo di Ragusa.

Archivum Franciscanum Historicum, XXIV; 1931.

296.

Redaktionen und Quellen von Vetranović' »Posvetilište Abramovo«. Auszug aus der im »Rad«, Bd. 237, S. 38–70 veröffentlichten Abhandlung, – Von Milan Rešetar *Bulletin international de l'Academie Yougoslave des sciences et des beaux-arts de Zagreb; classes: d'histoire et de philologie; de philosophie et de droit; des beaux-arts et belles lettres.* – Livre 4, str. 99–102; Zagreb, 1931.

297.

Još o 1. sing. Imperativa, – M[ilan] Rešetar

Jugoslavenski filolog, XI, str. 1–6; Beograd, 1931.

298.

Iz pisama pok. Ljub. Stojanovića, – M[ilan] Rešetar

Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, XI, sv. 1–2, str. 45–53; Beograd, 1931. [Ćir.]

299.

Les changements d'accent des substantifs en serbo-croate: Les masculins. – Florence, décembre 1929., – Par Milan Rešetar

Revue des études slaves, T. XI, fasc. 1–2, str. 12–40; Paris, 1931.

300.

Les changements d'accent des substantifs en serbo-croate: Neutres et féminins. – Florence, décembre 1928. – Par Milan Rešetar

Revue des études slaves, T. XI, fasc. 3–4, str. 187–200; Paris, 1931.

301.

Glasnik Dubrovačkog učenog društva »Sveti Vlaho«, knjiga I. – Dubrovnik, 1929. – M[ilan] Rešetar

Slavia, Časopis pro slovanskou filologii, Ročník IX, str. 443–446; V. Praze, 1930.–1931.

1932.

300.

Pisma Ignjata Đurđevića (Đorđića) i Dum Đura Matijaševića. (Mattei.), – Saopćio M[ilan] Rešetar

Građa za povijest književnosti hrvatske JAZU, XI, str. 124–144; Zagreb, 1932.

– [Nasl. nad tekstom:] Primitljeno u sjednici razreda historičko-filologičkoga Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti od 3. jula 1926.

– Tekst talijanskih i latinskih pisama iz uzajamne prijateljske korespondencije I. Đurđevića i D. Matijaševića iz god. 1695.–1729. – Usto Rešetarov uvod i komentar.

301. *

Patrignani, Opuscoli sulla Dalmazia. Referat, – Milan Rešetar

Rassegna numismatica, XXX; Roma, 1932.

302.

Dr. Frank Wollman, Njegušův deseterac, *Slavia*. Roč. IX, S. 4, Praha 1931. (i zasebno) [Lat.], – M[ilan] Rešetar
Prilozi za knjiŹevnost, jezik, istoriju i folklor, XII, sv. 1, str. 135–138; Beograd, 1932. [Ćir.]

303.

Vaillant Andrć. La langue de Dominko Zlatarić. II. Morphologie. (Travaux publićs par l'Institut d'ćtudes slaves. VI.) Paris, 1931., – M[ilan] Rešetar
Slavia, Časopis pro slovansku filologiu, Ročnik XI, sešit 1, str. 147–156; V Praze, 1932.
 – Prikaz

304.

Pavlović Dragoljub, Đorđe Bašić, dubrovački biograf XVIII. veka (Beograd, 1931), – M[ilan] Rešetar
Slavia, Časopis pro slovansku filologiu, Ročnik XI, sešit 1, str. 366–368; V Praze, 1932.
 – Nasl. str. ćir., tekst lat.

305.

Dr. T. Maretić, Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga knjiŹevnoga jezika. Drugo popravljeno izdanje. U Zagrebu 1931., Jugoslavensko nakladno društvo »Obnova«. – U Firenci, – M[ilan] Rešetar
Slavia, Časopis pro slovansku filologiu, Ročnik XI, sešit 1, str. 578–604; V Praze, 1932.

1933.

306.

Bernardinov lekcionar i njegovi dubrovački prepisi, – Od Milana Rešetara
 Srpska kraljevska akademija, Posebna izdanja, Knj. XCIX, Filozofski i filološki spisi, Knj. 23., ...; Beograd, 1933. 2 I. + 127 str. + 2 I. [djelomice u 2 st.] + II table. [Tekst ćir. i lat.]
 Tekst hrv. i lat.; Pogreške, predzadnji I.; bibliografija i bilješke uz tekst.

307.

Dubrovački zbornik od god. 1520., – Od Milana Rešetara
 Srpska kraljevska akademija, Posebna izdanja, Knj. C, Filozofski i filološki spisi, Knj. 24., ...; Beograd, 1933., II–X + 296 str. + 1 I [djelomice u 2 st.] [Ćir.]
 Pišćev predgovor, IX–X str.; Pogreške, zadnji I.; bibliografija i bilješke uz tekst.

308.

»Drugovi« mletaćkih knezova u Dubrovniku, – Dr. Milan Rešetar
Narodna starina, sv. 31, knj. XII, br. 2, str. 126–130; Zagreb, 24. XII. 1933.
 – O mletaćkim činovnicima, koji su se zadržavali u Dubrovniku i nakon oslobođenja od mletaćkog gospodstva.

309.

Što je skopos? – M[ilan] Rešetar
Jugoslovenski filolog, XII, str. 208–210; Beograd, 1933. [Lat.]

310.

Skok, P. Naša pomorska i ribarska terminologija na Jadranu. (Splet) 1933., [Lat.], – M[ilan] Rešetar
Južnoslovenski filolog, XII, str. 284–287; Beograd, 1933. [Ćir.]
– Prikaz.

311.

Odgovor na odgovor g. prof. Wollman-a, – M[ilan] Rešetar
Južnoslovenski filolog, XII, str. 288–289; Beograd, 1933. [Lat.]
– Odgovor na članak: Frank Wollman, »G. prof. Rešetaru«, *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, XII, br. 2–3, str. 262–266; Beograd, 1932. – Polemika s Wollmanom zbog njegova članka o Njegoševu desetercu.

312.

Prvi januara ili prvi januar, [Lat.], – M[ilan] Rešetar
Naš jezik, II, sv. 3, str. 68–69; Beograd, 1933. [Ćir.]
– O pravilnoj upotrebi.

313.

Još jedna dosad nepoznata dubrovačka minca iz XV. vijeka. Résumé. Ein unbekannter Follar der Republik Dubrovnik (Ragusa), – Milan Rešetar
Numismatika, god. 1933., str. 9–11 + II. tabla (dio); Zagreb, 1933.
– Tabla II. na kraju broja.

314.

Autorstvo pjesama Račinina Zbornika, – Napisao redovni pravi član Milan Rešetar
Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Razreda historičko-filologiškoga i filozofičko-juridičkoga, 247(110), str. 92–147; Zagreb, 1933.
– O Dubrovačkom zborniku pjesama iz 1507. u rukopisu Nikše Ranjine, koji sadrži pjesme Šiška Menčetića, Đzore Držića i neke anonimne.
– [U nasl. Nad tekstem:] Prilmljeno u sjednici historičko-filologiškoga razreda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 3. jula 1931.

315.

Jezik Marina Držića, – Napisao redovni pravi član Milan Rešetar
Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Razreda historičko-filologiškoga i filozofičko-juridičkoga, 248 (111), str. 99–238; Zagreb, 1933.
– [U nasl. nad tekstem:] Prilmljeno u sjednici historičko-filološkoga razreda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 23. juna 1932.
– Pregled sadržaja na str. 239 i 240.

316.

Tre medaglie poco conosciute di Ragusei, – M[ilan] Rešetar
Rassegna numismatica, XXX, br. 1, str. 16–17; Roma, 1933.

1934.

317.

Ivan Gundulić, Osman. – Za wstepem o Gunduliću i jego »Osmanie« Milana Rešetara Warszawa, 1934.

318.

Der ragusanische Sammelband vom Jahre 1520. – Beograd, 1933., – M[ilan] Rešetar *Académie royale serbe. Extrait du Bulletin de l'Académie des lettres*, No. 1, str. 25–31; Belgrade, 1934.

319.

Bernardins Lektionarium und dessen ragusanische Aschriften, – M[ilan] Rešetar – Beograd, 1933.

Académie royale serbe, Extrait du Bulletin de l'Académie des lettres, No. 1, str. 33–36; Belgrade, 1934.

– O Lekcionaru Bernandina iz Splita iz 1495. god.

320.

Autorschaft der Lieder des Sammelbandes von N. Ranjina: Auszug aus der im »Rad« Bd. 247 [1933.], S. 92–147 veröffentlichten Abhandlung, – Milan Rešetar *Bulletin international de l'Académie Yougoslave des sciences et des beaux-arts de Zagreb, classes d'histoire et de philologie, de philosophie et de droit, des beaux-arts et belles-lettres*, Livre sixième (6), str. 45–50; Zagreb, 1934.

321.

Die Sprache des Marin Držić. Auszug aus der im »Rad«, Bd. 248 (1934.), S. 99–240 veröffentlichten Abhandlung, – Von Milan Rešetar

Bulletin international de l'Académie Yougoslave des sciences et des beaux-arts de Zagreb, classes d'histoire et de philologie, de philosophie et de droit, des beaux-arts et belles-lettres, Livre sixième (6), str. 50–58; Zagreb, 1934.

322.

Rešetarova biblioteka u Pragu, – Milan Rešetar

Dubrava, II, br. 4, str. 4 [s porteretom.]; Dubrovnik, 23. veljače 1934.

– O Rešetarovoj knjižnici koja je dospjela u Slavensku knjižnicu u Pragu.

323.

O autentičnosti dviju Vladičinih pjesama, – M[ilan] Rešetar

Zetski glasnik, VI, sv. 42–43, str. 3; Cetinje, 27. maja 1934. [Ćir.]

– O pjesmama: Petar Petrović Njegoš, *Protopresviteru Jakovu Popoviću*; – Branku Radičeviću.

324.

Germanizmi u brojenju, [Lat.], – M[ilan] Rešetar

Naš jezik, II, sv. 6, str. 169–170; Beograd, 1934. [Ćir.]

325. *

G. Čremošnik, Razvoj srpskog novčarstva do kralja Miladina, – Milan Rešetar *Numismatika*; Zagreb, 1934.

326.

M. Deanović, La fortuna di Apostolo Zeno nell'Oltre Adriatico. (Rim) 1932. Zasebni otisak iz *Atti dell'Accademia degli Arcadi*, 1931., – M[ilan] Rešetar *Slavia*, Časopis pro slovansku filologiju, Ročnik XII, sešit 1–2, str. 554–555; V Praze, 1933.

327.

Dubrovačka »Turica«, – M[ilan] Rešetar

Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena, Na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, XXIX, sv. 2, str. 79–80; Zagreb, 1934.

– Prema Rešetaru Turica nije vezana s »Turčin«, nego sa Tur (divlji vol).

1935.

328.

Najstariji dubrovački zakon o prćijama i pirovima, – M[ilan] Rešetar

Dubrava, III, sv. 22, str. 3 [s 1 crtežom]; Dubrovnik, o sv. Vlahu 1935.

329.

Je li stiglo vrijeme da se ukloni jekavski književni govor?, – [dr. Milan Rešetar]

Jadranski dnevnik, II, br. 88, str. 3; Split, 13. aprila 1935.

– Pisac prema tekstu.

– Pretiskano iz časopisa *Naš jezik*.

330.

Je li stiglo vrijeme da se ukloni jekavski književni govor?, – M[ilan] Rešetar

Dubrava, III, br. 27, str. 24; Dubrovnik, na Uskrsenje, [21. travnja] 1935.– Pretiskano iz beogradskog *Našeg jezika*.

331.

Dubrovačka perpera od g. 1618., [Lat.], – M[ilan] Rešetar

Numizmatičar, br. 2, str. 9; Beograd, maj 1935. [Ćir.]

332.

Je li stiglo vrijeme da se ukloni jekavski književni govor?, – M[ilan] Rešetar

Naš jezik, III, sv. 6, str. 166–169; Beograd, 1935. [Ćir.]

– Prikaz.

333.

Šimun Dundurilo, dubrovačka komedija XVII. veka, objavio dr. Vinko Radatović. – Beograd 1931. – U Firenzi, 30. marta 1933., – M[ilan] Rešetar

Slavia, Časopis pro slovanskou filologii, Ročník XIII, seš. 1, str. 188–190; V Praze, 1934.–1935.

334.

A. Cronia, Per la storia della slavistica in Italia. (Appunti storico-bibliografici). – Zadar 1933., – M[ilan] Rešetar

Slavia, Časopis pro slovanskou filologii, Ročník XIII, seš. 1, str. 241–242; V Praze, 1934.–1935.

1936.

335.

Mea Culpa, [Lat.], – [Milan Rešetar]

6. januar, I, br. 1, str. 3; br. 2, str. 2; Mostar, 6. i 14. Januar 1936. [Ćir.]

- Uspomena iz mladosti s osvrtom na ideju jugoslavenskog jedinstva.
- Pisac prema uvodnoj bilješci.
- Pretiskano iz *Zore* (Prag) iz god. 1912.

336.

Prvo vrijeme u Dubrovniku poslije velike trešnje od god. 1667., – Prof. Milan Rešetar
Novo doba, XVIII, br. 86, str. 13 [s portretom i 1 sl.]; Split, Uskrs, 12. aprila 1936.

- O radu Dubrovačkog vijeća na obnovi grada.

337.

Sadašnji dubrovački »Dvor«, – Prof. Milan Rešetar

Novo doba, XVIII, br. 86, str. 14 [s 1 sl.]; Split, Uskrs, 12. aprila 1936.

- O Kneževu dvoru od 1463. dalje.

338.

Nove dubrovačke povelje Stanojevićeva Zbornika. – (Prikazano na skupu Akademije filozofskih nauka od 26. novembra 1934. god.) – Od Milana Rešetara
Glas Srpske kraljevske akademije, CLXIX, Drugi razred, br. 87, str. 121–166; Beograd, 1936. [Ćir.]

- Jezično ispitivanje 30 dubrovačkih povelja, koje se nalaze u knjizi *Stare srpske povelje i pisma*, koju je Ljubomir Stojanović objavio u dva dijela.

339.

Nikša Zvijezdić, dubrovački srpski kancelar XV. vijeka. – (Prikazano na skupu Akademije filozofskih nauka od 26. novembra 1934.) – Od Milana Rešetara
Glas Srpske kraljevske akademije, CLXIX, Drugi razred, br. 87, str. 167–209; Beograd, 1936. [Ćir.]

340.

Novo izdanje svih Njegoševih djela. – M[ilan] Rešetar

Južnoslovenski filolog, XV, str. 215–232; Beograd, 1936. [Ćir.]

- Prikaz: Cjelokupnih djela Petra Petrovića Njegoša u redakciji Dr. Danila Vušovića.

341.

Najstarije dubrovačke mince. Résumé. I più antichi follari di Ragusa (Dubrovnik), – Milan Rešetar – Firenze.

Numizmatika, god. 1934.–1936., No. II-IV, str. 65–69 [s 1 sl.]; Zagreb, 1936.

- Iz vremena oko 1350. i 1449.

342.

Jezik pjesama Račinina Zbornika, – Napisao pravi član Milan Rešetar

Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Historičko-filologički i filozofičko-juridički razred, 255 (114), str. 77–220; Zagreb, 1936.

- P. o.; bibliografija i bilješke uz tekst.

- [U nasl. Nad tekstem:] Primljeno u sjednici historičko-filologičkoga razreda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 20. februara 1934.

343. *

La Zecca di Ragusa nel Corpus nummorum italicorum, – Milan Rešetar
Rassegna Numismatica, XXXIII, sv. 9; Roma, 1936.

1937.

344.

Pjesme Šiška Menčetića i Gore Držića i ostale pjesme Račinina zbornika. Drugo sasvim preudešeno izdanje, – Priredio Milan Rešetar

Na svijet izdala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, *Stari pisci hrvatski*, Knjiga II, Drugo, sasvim preudešeno izdanje, Zagreb, 1937.

– I. Pjesni Šiška Vlahovića, 1937., str. 1–340.

– II. Pjesme Gore Držića, 1937., str. 341–384.

345.

Die Sprache der Lieder des Sammelbandes von Nikša Ranjina. Auszug aus der im »Rad«, B. 255, S. 77–219 veröffentlichten Abhandlung, – Von Milan Rešetar *Bulletin international de l'Académie Yougoslave des sciences et des beaux-arts de Zagreb; classes d'histoire et de philologie, de philosophie et de droit, des beaux-arts et belles-lettres*, Livre Neuvième (9), (Extrait.), str. 64–90; Zagreb, 1937.

346.

Odakle je Gundulić prevodio svoje »Pjesni pokorne?«, – Milan Rešetar *Beličev zbornik*, str. 1–7; Beograd, 1937. [Lat.]

347.

Odakle je Gundulić prevodio svoje »Pjesni pokorne?«, [Lat.], – Milan Rešetar *Zbornik lingvističkih i filoloških rasprava, Zbornik A. Belića*, str. 1–7; Beograd, 1937. [Ćir.]

348.

Iz pisama pok. Frana Kulišića, – Milan Rešetar

Dubrovnik, XXIV, sv. 48, str. 1–2; Dubrovnik, 24. decembra 1937.

349.

F. Fancev, Vatikanski hrvatski molitvenik i Dubrovački psaltir, dva spomenika hrvatske proze 14. i 15. vijeka. Za štampu priredio i uvodom popratio Dr. Franjo Fancev. – Dodatak. Najstariji štampani hrvatski molitvenik. Za štampu priredio Dr. Ciro Gianneli. – Izdala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Zagreb, 1934., – M[ilan] Rešetar

Slavia, Časopis pro slovansku filologii, Ročnik XIV, str. 244–248; V Praze, 1936.–1937.

350.

D. Pavlović, Stijepo Đorđić (Đurđević) dubrovački pesnik XVII. veka – Beograd, 1935.; (Zasebni otisak iz CLXIV. Knjige Glasa Srpske Kraljevske akademije, str. 207–275.), – M[ilan] Rešetar

Slavia, Časopis pro slovansku filologii, Ročnik XIV, str. 248–252; V Praze, 1936.–1937. [Ćir.]

351.

P. Popović: Jedna pastorala Marina Držića (Plakir i Vila), posebni otisak iz XLIV. Knjige Godišnjice Nikole Čupića (Biograd, 1935.), str. 219–235, [Ćir.], – M[ilan] Rešetar

Slavia, Časopis pro slovansku filologii, Ročnik XV, sešit 1, str. 123–126; V Praze, 1937.

1938.

352.

Djela Ćiva Frana Gundulića. Treće izdanje. Za štampu priredio Đuro Körbler, a pregledao Milan Rešetar, o pjesnikovoj trista i pedesetoj godišnjici rođenja i tristo-toj godišnjici smrti.

Na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, *Stari pisci hrvatski*, IX; Zagreb, 1938.

(Arijadna, Tragedija; Prozerpina ugrabljena od Plutona; Dubravka; Dijana; Armida; Pjesni pokorne kralja Davida; Od veličanstva božjijeh; Suze sina razmetnoga; Ljubovnik sramežljiv; Žalosno cviljenje u smrt Marije Kalandrice; U slavu visine privedre Ferdinanda drugoga, velikog kneza od Toskane; Osman)

353.

Redakcije i rukopisi Gundulićeve »Osmana,« – M[ilan] Rešetar

Djela Ćiva Frana Gundulića, *Stari pisci hrvatski*, knj. IX, treće izdanje; JAZU, Zagreb, 1938., str. 104–135.

354.

Dva dubrovačka jezična spomenika iz XVI. vijeka, [s Ć. Giannellijem] – Za štampu prir. M. Rešetar i Ć. Giannelli.

Srpska kraljevska akademija, Posebna izdanja, Knj. CXXI, *Filosofski i filološki spisi*, Knj. 32; Beograd, Izd. Zadužbine Milana Kujundića, 1938. II–LXXI + 206 str. + 1 l. [djelomice u 2 st.] + 17 tabla na 9 l. [Ćir. i lat.]

Srpski molitvenik od god. 1512. i Dvije službe od god. 1552. s uvodnim tekstovima M. Rešetara odnosno Ć. Giannellija; Predgovor M. Rešetara, VII–VIII. str.; Prilog, latinski tekst pjesama i molitava, 199.–206. str. [u 2 st.]; ispravci, 142. str. i zadnji l. [u 2 st.]; bibliografija i bilješke uz tekst.

355.

Moj školski drug i prijatelj Antun Drobac, – Prof. Milan Rešetar

Dubrovnik, XXV, br. 4, str. 2–3; br. 5, str. 2–3; br. 6, str. 2; br. 7, str. 2–3; *Dubrovnik*, 29. januara, 5., 12. i 19. februara 1938.

356.

Stari Dubrovnik i njemački svijet, – Milan Rešetar

Camilla Lucerna 1868.–1938., [Zbornik], br. 136, str. 133–139; Graz, 1938.

– O uzajamnim vezama i doticajima Dubrovčana i Nijemaca u XI. st.

357.

Jezik srpskoga Molitvenika od g. 1512. – (Prikazano na skupu Akademije filozofskih nauka 26. X. 1936.) – Od Milana Rešetara

Glas Srpske kraljevske akademije, CLXXVI, Drugi razred, br. 90, str. 171–239; Beograd, 1938. [Ćir.]

– Bilješke uz tekst.

358.

Rječnik i dikcija pjesama Račinina zbornika, – Napisao redovni pravi član Milan Rešetar

Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Razreda historičko-filološkoga i filozofičko-juridičkoga, 260(117), str. 1–56; Zagreb, 1938.

– Sadržaj na str. 56.

– P. o.; bibliografija i bilješke uz tekst.

– [Nasl. Nad tekstem:] Primljeno u sjednici historičko-filološkoga razreda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 21. listopada 1935.

1939.

359.

Kojega je dana umro i gdje je sahranjen Gundulić, – Milan Rešetar
Dubrovnik, XVI, br. 17, str. 1–2; Dubrovnik, 29. aprila 1939.

– O Ivanu Gunduliću.

360.

Početak kovanja dubrovačkoga novca, – Napisao Milan Rešetar, redovni pravi član
Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Razreda historičko-filološkoga i filozofičko-juridičkoga, 266(120), str. 149–170; Zagreb, 1939.

– [U nasl. Nad tekstem:] Primljeno u sjednici historičko-filološkoga razreda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 9. prosinca 1938.

1940.

361.

Gorski Vijenac vladike crnogorskoga Petra Petrovića Njegoša, – Deseto izdanje s
uvodom i komentarom Milana Rešetara [Ćir.]

Beograd, 1940.

362.

Milan Rešetar, – Dr. Milan Rešetar

Godišnjak Srpske kraljevske akademije, XLIX, (1939.), str. 234–239; Beograd, 1940.
[Ćir.]

– Autobiografija.

363. *

Pietro II. Petrović Njegoš, II. serto della montagna... versione di Umberto Urbani.
Referati, II. XIX, Beograd, 1940., i *Srpski književni glasnik*; Beograd, 1. VI. 1940.

364.

Njegoševa pisma, – Milan Rešetar

Srpski književni glasnik, N. S., knj. LXI, br. 1, str. 38–41; Beograd, 1. septembar
1940. [Ćir.]

– Prikaz knjige: *Pisma Petra Petrovića Njegoša*, u redakciji Dušana D. Vuksana.

365.

Srbin i Hrvat, – Milan Rešetar

Glasnik Podmlatka Crvenoga krsta, XX, br. 4, str. 1; Beograd, decembar 1940. [Ćir.]

366.

Wann wurde mit der Prägung ragusanischer Münzen begonnen? (»Rad« 266, S.
149–170), – Von Milan Rešetar

Bulletin international de l'Académie Yougoslave des sciences et des beaux-arts de Zagreb; classes d'histoire et de philologie, de philosophie et de droit, des beaux-arts et belles-lettres, Livre Douzième (12), (Extrait.), str. 67–71; Zagreb, 1940.

367.

Pietro II. Petrović Njegoš, II. serto della Montagna... versione di Umberto Urbani, Milano, 1939., – M[ilan] Rešetar

Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, XIX, sv. 1–2, str. 186–190; Beograd, 1940. [Ćir.]

– Prikaz.

– Naslov lat.

1941.

368. *

Najstariji dubrovački govor. Posljednja rasprava, – Milan Rešetar
Narodni list, III, br. 10; Split, 13. III. 1941.

369.

Koliko je puta izdavan Gorski Vijenac, – M[ilan] Rešetar

Zapisi, Glasnik cetinskog istorijskog društva, Kronika XIV, Knjiga XXV, sveska 4, str. 193–195; Cetinje, april 1941. [Ćir.]

370. *

Još jedna Njegoševa slika, – Milan Rešetar

Zapisi; Cetinje, april 1941. [Ćir.]

371.

Glavne osobine Gundulićeva jezika, – Napisao pravi član Milan Rešetar

Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Razreda historičko-filologičkoga i filozofičko-juridičkoga, CCLXXII(123), str. 1–44; Zagreb, 1941.

– [U nasl. Nad tekstom:] Primljeno u sjednici historičko-filologičkoga razreda 24. listopada 1939.

372.

Pjesme pripisivane Gunduliću, – Napisao pravi član Milan Rešetar

Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Razreda historičko-filologičkoga i filozofičko-juridičkoga, CCLXXII(123), str. 45–66; Zagreb, 1941.

– Sadržaj: – 1. Žalosno cviljenje u smrt gospođe Marije Kalandrice. 2. Jerusolim sloboden. 3. Pjesme što ih Ohmućević ima u svom rukopisu.

– [U nasl. Nad tekstom:] Primljeno u sjednici historičko-filologičkoga razreda 24. listopada 1939.

373.

Akademijina izdanja Gundulićevih djela, – Napisao pravi član Milan Rešetar

Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Razreda historičko-filologičkoga i filozofičko-juridičkoga, CCLXXII(123), str. 67–92; Zagreb, 1941.

374. *

Kako je sam Njegoš sebe zvao?, – M[ilan] Rešetar

Srpski književni glasnik, N. S., LXII, br. 2, str. 116–118; Beograd, 16. I. 1941. [Ćir.]

1942.

375.

Izgovor i pisanje praslavenskog vokala e u dugim slogovima, – Napisao pravi član M[ilan] Rešetar

Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Razreda povijesno-jezikoslovnog i filozofsko-pravnoga, CCLXXIII(123), str. 207–225; Zagreb, 1942.

– [U nasl. Nad tekstem:] Primljeno u sjednici povijesno-jezikoslovnoga razreda dne 29. VIII. 1942.

1946.

376.

Mluvnice jazyka srbocharvátského. (Orig.: Gramatika srpskohrvatskoga jezika.), – Napsal dr. Milan Rešetar, řádný profesor university v Záhřebe n.o. Přeložil, upravil a texty opatril Vaclav Hroník, gymnasijsní profesor v Praze
Praha, »Vesmir«, 1946. – Br. str.: 186.

– Praktické učebnice slovanských jaziků. Řídí dr. Miloš Weingart. Sv. 3.

1951.

377.

Najstariji dubrovački govor. (Primljeno na skupu Akademije filozofskih nauka 31 X. 1938, pročitano kao pristupna beseda 7. III. 1941, primljeno za »Glas« na skupu Odeljenja literature i jezika 12. VI. 1951). Le plus ancien parler de Dubrovnik (Résumé), – Milan Rešetar

Glas Srpske akademije nauka, Odeljenje literature i jezika, N.S., CCI, br. 1, str. 1–47; Beograd, 1951.

1952.

378.

Najstarija dubrovačka proza, – Milan Rešetar

Srpska akademija nauka i umetnosti, (Posebna izdanja, knj. 192); Beograd, 1952. – Br. str. 116. [Ćir.]

1958.

379.

Kako su se predstavljale Držičeve drame. (Odlomak iz studije o Marinu Držiću iz izdanja *Stari pisci hrvatski*, knj. VII, JAZU, Zagreb, 1930.), – Milan Rešetar
Zbornik Miroslava Pantića: 450 godina rođenja Marina Držića, SKZ, knj. 343, str. 347–358; Beograd, 1958.

1964.

380.

Kako su se predstavljale Držičeve drame. (Odlomak iz studije o Marinu Držiću iz izdanja *Stari pisci hrvatski*, knj. VII, JAZU, Zagreb, 1930.), – Milan Rešetar
Miroslav Pantić: *Marin Držić*, str. 208–217, Beograd, 1964.

LITERATURA O MILANU REŠETARU

1890.

381.

Anonim

Novo izdanje »Gorskog Vijenca«, – Anonim

Male novine, III, br. 245, str. 2–3; Beograd, 8. septembra 1890. [Ćir.]

– U redakciji Dr. Milana Rešetara.

382.

Anonim

Gorski vijenac vladike crnogorskoga Petra Petrovića Njegoša. Uvod i komentar napisao dr. Milan Rešetar. Zagreb, 1890., – Anonim

Srbobran, VII, br. 47, str. 6; Zagreb, 22. decembra 1890. (3. januara 1891.) [Ćir.]

383. *

C.

»Gorski vijenac« vladike crnogorskoga Petra Petrovića Njegoša, – Uvod i komentar napisao Dr. Milan Rešetar, – C.

Glas Crnogorca, XIX, br. 50; Cetinje, 1890. [Ćir.]

– Prikaz.

1891.

384.

J[AGIĆ], V[atroslav]

Einige Bedenken aus Anlass der vorhergehenden Abhandlung Dr Rešetar's, – V[atroslav] J[agić]

Archiv für slavische Philologie, XIII, str. 388–397; Berlin, 1891.– Povodom članka M[ilana] Rešetara u časopisu *Archiv für slavische Philologie*, XIII, str. 93–109, 161–199, 361–388; Berlin, 1891. pod naslovom: »Die Čakavština und deren einstige und jetzige Grenzen«.

– Pisac prema godišnjem sadržaju časopisa.

385.

Gorski Vijenac, vladike crnogorskoga Petra Petrovića Njegoša. Uvod i komentar napisao Dr. Milan Rešetar. U Zagrebu štampala Dionička tiskara 1890.

Nova Zeta, III, br. 1, str. 22–25; Cetinje, 1891. [Ćir.]

386.

[STOJANOVIĆ, Ljubomir]

Referat Rešetarovog izdanja »Gorskog Vijenca«, – [Ljubomir Stojanović]

Nova Zeta, III, br. 2, str. 63–64; Cetinje, 1891. [Ćir.]– Referat objavljen u *Prosvjetnom glasniku*, službenom listu Min. prosvjete i crkvenih poslova kraljevine Srbije.

387.

BERSA, Josip

Ponešto o »Gorskom vijencu«. (Prilikom novog izdanja sa uvodom i komentarom dr. Milana Rešetara.), – Josip Bersa

Nova Zeta, III, br. 3, str. 80–87; Cetinje, 1891. [Ćir.]

– O Rešetarovu radu na uvodu i komentaru i o ljepoti samog djela.

388.

DRAGOVIĆ, Ž[ivko]

Prilozi za komentar »Gorskoga Vijenca«, – Ž[ivko] Dragović

Nova Zeta, III, br. 4, str. 120; Cetinje, 1891. [Ćir.]

– O Rešetarovom komentaru.

– Nastavlja se.

389.

STOJANOVIĆ, Ljub[omir]

»Gorski Vijenac vladike crnogorskoga Petra Petrovića Njegoša. Uvod i komentar napisao Dr. Milan Rešetar. U Zagrebu. Štampala Dionička tiskara 1890.«, – Ljub[omir] Stojanović

Prosvetni glasnik, XII, br. 1 i 2, str. 57–67; Beograd, 1891. [Ćir.]

– Kritika i prilozi Stojanovića gornjem djelu.

1892.

390.

GOJNIĆ, Labud

Još koji priložak ka komentaru »G. Vijenca«, – Labud Gojnić

Pobratimstvo, I, br. 3, str. 65–69; br. 4, str. 56–63; Beograd, mart, april 1892. [Ćir.]

391.

RADOJEVIĆ, Veljko

Prilog komentaru i rječniku »Gorskog Vijenca.« – U Herceg-Novome, januara 1892., – Veljko Radojević

Bosanska vila, VII, br. 10, str. 157–159; Sarajevo, 10. aprila 1892. [Ćir.]

392.

OSTOJIĆ, Tih[omir]

Milan Rešetar. Gorski Vijenac vladike crnogorskoga Petra Petrovića Njegoša. Jedanaesto, državno izdanje. U Biogradu, drž. štamparija. 1892. (Drugi natpis: Ministarstvo prosvete Kraljevine Srbije dobrim učenicima I.), – Tih[omir] Ostojić

Stražilovo, V, br. 42, str. 667–669; br. 43, str. 682–684; Novi Sad, 18. i 25. oktobra 1892. [Ćir.]

– Ocjena knjige.

393.

KAZNIC-GOJNIĆ, Labud

Gorski Vijenac vladike crnogorskog Petra II. Njeguša. Protumačio ga Milan Rešetar. Jedanaesto, državno, izdanje. U Beogradu. Štampano u državnoj štampariji Kraljevine Srbije 1892. U Beogradu, 10. novembra 1892., – Labud Gojnić-Kaznic

Javor, XIX, br. 49, str. 780–782; br. 50, str. 797–799; Novi Sad, 6. i 13. decembra 1892. [Ćir.]

394. *

DRAGOVIĆ, Ž[ivko]

Još o »Gorskome vijencu«, – Ž[ivko] Dragović

Glas Crnogorska, br. 21, str. 3; Cetinje, 1892. [Ćir.]

– Odgovor na članak Milana Rešetara u 51. br. *Glasa Crnogorca* 1891. g. O Rešetarovom izdanju *Gorskog Vijenca*. [Br. 51. u 1891. g. nema, zato nema ni naslova Rešetarova članka!]

395.

Anonim

Gorski Vijenac vladike crnogorskog Petra Petrovića Njegoša. Protumačio ga Milan Rešetar. Jedanaesto, državno izdanje. U Beogradu drž. Štamp. Kralj. Srbije 1892., – Anonim

Otažbina, X, knj. XXXII, sv. 127, str. 449; Beograd, 1892. [Ćir.]

1893.

396.

ŽIVANOVIĆ, Jovan

[Komentar »Gorskom Vijencu« od M. Rešetara.], – Jovan Živančević *Stražilovo*, VI, br. 42, str. 667–668; Novi Sad, 17. oktobra 1893. [Ćir.]

– Filološke primjedbe na ovaj komentar.

397.

MARETIĆ, T[omo]

Dali *ie* ili *ije*? Dodatak članku: »Da li *ie* ili *ije*?«, – T[omo] Maretić *Nastavni vjesnik*, I, str. 148–156 + 363–364; Zagreb, 1893.

– Uz to dodatak članku: »Da li *ie* ili *ije*?« na str. 363–364.

1894.

398.

ŽIVANOVIĆ, Jovan

Branich srpskoga jezika, – Jovan Živanović

Stražilovo, VII, br. 1, str. 13–15; br. 2, str. 29–31; br. 6, str. 94–95; br. 10, str. 158–159; Novi Sad, 2. i 9. januara, 6. februara i 6. marta 1894. [Ćir.]

– O jeziku Milana Rešetara u komentaru uz *Gorski Vijenac* i o jeziku Jovana Vučkovića u prijevodu *Svetoga Jovana Zlatoustoga, šest knjiga o sveštenstvu*.

1895.

399.

Anonim

Dvije učenjačke izjave u prilog hrvatskom književnom jeziku, – Anonim

Obzor, XXXVI, br. 98, str. 3; Zagreb, 29. travnja 1895.

– O raspravi Vatroslava Jagića: »Ein Kapitel aus der Geschichte der südslavischen Sprachen« u *Archiv für slavische Philologie*; i o Rešetarovoj ocjeni Novakovićeve *Srpske gramatike* u *Delu*, mart 1895.

400.

ŽIVANOVIĆ, Jov[an]

Antologija dubrovačke lirike – priredio Milan Rešetar. U Beogradu. Štampano u drž. štampariji kraljevine Srbije 1894., – Jov[an] Živanović

Brankovo kolo, I, br. 4, stup. 121–123; Sr. Karlovci, 27. julija (8. avgusta) 1895. [Ćir.]

– Ocjena.

401.

JAGIĆ, V[atroslav]

Ein Kapitel aus der Geschichte der südslavischen Sprache. – Abbazia, 31. Juli 1894., – V[atroslav] Jagić

Archiv für slavische Philologie, XVII, str. 69; Berlin, 1895.

402.

Dr. Đ[ORĐEVIĆ], Đ[orđe]

S. Jezik dubrovačkih listina XIII-XV veka, – Dr. Đ[orđe] Đ[orđević]

Nastavnik, VI, sv. 5, str. 291–296; sv. 6, str. 348–351; Beograd, 1895. [Ćir.]– Izvod iz Rešetarove rasprave »Die ragusanischen Urkunden des XIII.–XV. Jahrhunderts« tiskane u Jagićevom *Archivu*.

– Pisac prema godišnjem sadržaju časopisa.

403.

ŽIVANOVIĆ, J[ovan]

Gramatičke sitnice, – J[ovan] Živanović

Nastavni vjesnik, III, str. 99–103; Zagreb, 1895.

– O riječima: 1. crkveni; 2. trećemu, tomu, vašemu; 3. o zbirnim brojevima pet, šest i t. d.; 4. uždenuti.

1896.

404.

Anonim

Hrvatska. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, – Anonim

Vienac, XXVIII, br. 44, str. 701; Zagreb, 31. listopada 1896.

– Prikaz rasprave Milana Rešetara: »Lekcionari srednjega vijeka«, čitane u Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti.

1897.

405.

Ž[IVANOVIĆ] J[ovan]

29. Vorläufige Berichte der Balkan-Comission. I. Über Dialectforschung auf der Balkanhalbinsel nach den Mittheilungen der Herrn Prof. Dr. L. Miletič in Sofia, Dr. M. von Rešetar in Wien und Dr. J. Aranza in Spalato. Zusammengestellt von w. M. Herrn Hofrath Dr. V[atroslav] Jagić, – J[ovan] Ž[ivanović]

Brankovo kolo, III, br. 50, stup. 1594–1596; Sr. Karlovci, 11. (23.) decembra 1897.

[Ćir.]

– Prikaz.

– Podatak o autoru iz god. sadržaja.

– Naslov pisan lat.

406.

Anonim

Bibliografija. Vorläufige Berichte der Balkan-Commission. I. Über Dialectforschung auf der Balkanhalbinsel, nach den Mittheilungen der Herren Prof. dr. L. Miletić in Sofia, dr. M. von Rešetar in Wien und dr. J. Aranza in Spalato zusammengestellt vom w. M. Herrn Hofrath dr. V. Jagić, – Anonim
Dubrovnik, VI, br. 50, str. 4; Dubrovnik, 12. Decembra 1897.

– Prikaz.

1898.

407.

ŠURMIN, Đuro

Povjest književnosti hrvatske i srpske, – Đuro Šurmin
 Zagreb, 1898., str. 273.

407a.

JAGIĆ, Vatroslav

Bericht Namens der Commission für die Durchforschung der Balkanhalbinsel, – Vatroslav Jagić

Anzeiger der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien 34, Jahrgang 1897., S. 141–164; Wien, 1898.

1899.

408.

Dr. REŠETAR, Milan

Dr. Milan Rešetar. U Beču, 18. marta 1898., – Dr. Milan Rešetar
Godišnjak Srpske kraljevske akademije, XI, (1897.), str. 155–157; Beograd, 1899.
 – Autobiografija.

408a.

JAGIĆ, Vatroslav

Bericht Namens der Commission für die Durchforschung der Balkanhalbinsel, – Vatroslav Jagić

Anzeiger der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien 36, Jahrgang 1899., S. 7–46; Wien, 1899.

1901.

409.

STOJANOVIĆ, Lj[uba]

Kaiserliche Akademie der Wissenschaften. Schriften der Balkancommission linguistische Abteilung. I. Die Serbokroatische Betonung Südwestlicher Mundarten von Milan Rešetar. Wien, 1900. VI, 222, – Lj[uba] Stojanović
Srpski književni glasnik, I, br. 1, str. 69–74; Beograd, 1. februara 1901. [Ćir.]

410.

LESKIEN, A[ugust]

M. Rešetar, Die serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten (Schriften der Balkancommission, Linguistische Abteilung. I. Südslavische Dialektstudien, Heft I). Wien, 1900. September, 1901., – A [ugust] Leskien

Archiv für slavische Philologie, XXIII, sv. 3–4, str. 561–571; Berlin, 1901.

– Prikaz.

411.

Dr. ŠURMIN, Đ[uro]

Schriften der Balkancommission. Linguistische Abtheilung. I. Südslavische Dialektstudien. I. Die serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten von Milan Rešetar. Wien. Alfred Hölder 1900., – Dr. Đ[uro] Šurmin

Nastavni vjesnik, IX, str. 643–647; Zagreb, 1901.

– Prikaz.

1902.

412.

PETROVIĆ-NJEGOŠ, Petar

Iz »Gorskoga vijenca«, – Petar Petrović-Njegoš

Brankovo kolo, VIII, br. 4–5, stup. 100–111; Sr. Karlovci, 31. januara (13. februara) 1902. [Ćir.]

– Izvod prigodom jubilarnog broja.

– Sa tumačenjem teksta.

– Iz djela: *Gorski Vijenac Vladike Crnogorskog Petra Petrovića Njegoša*. Uvod i komentar napisao dr. Milan Rešetar. U Zagrebu. Tiskala Dionička tiskara 1890.

413.

Dr. ŠAJNOVIĆ, Ivan – Beograd

U ime odgovora g. dr. M. Rešetaru, – Dr. Ivan Šajnović – Beograd

Brankovo kolo, VIII, br. 11, stup. 346–347; Sr. Karlovci, 14. (27.) marta 1902. [Ćir.]

414.

POPOVIĆ, Pavle

Jedno objašnjenje sa g. M. Rešetarom povodom njegova i moga pisanja o »Gorskom Vijencu«, – Pavle Popović

Brankovo kolo, VIII, br. 18, stup. 563–565; br. 19, stup. 602–605; br. 20, stup. 626–634; br. 21, stup. 667–672; Sr. Karlovci, 2. (15.), 9. (22.), 16. (29.) maja i 23. maja (5. junija) 1902. [Ćir.]

– Polemika o kritici Rešetara na knjigu Pavle Popovića o *Gorskom Vijencu*.

415.

MILENOVIĆ, K[osta]

Na zamerke g. M. Rešetara, – K[osta] Milenović

Nastavnik, XIII, str. 242–243; Beograd, 1902. [Ćir.]

– Odgovor na Rešetarovu kritiku o Milenovićevom članku »Akcenti u glagolu«.

416. *

REŠETAR, Milan

Ispitivanje dijalekta srpskog jezika, – Milan Rešetar

Carigradski glasnik, VIII, br. 25, str. [3]; Carigrad, 1902. [Ćir.]

– O putu dr. Milana Rešetara po Hrvatskoj i Slavoniji radi ispitivanja dijalekta srpskog jezika, po nalogu bečke Akademije nauka.

417. *

REŠETAR, Milan

Opadanje našega življa u Slavoniji, – Milan Rešetar

Trgovačke novine, I, br. 26, str. 208–209; Novi Sad, 1902. [Ćir.]

– O opadanju srpskog življa. Prema izvještaju dr. Milana Rešetara, prof. prilikom naučnog putovanja po Slavoniji.

1903.

418.

JENSEN, Alfred

Einige litterarische Bemerkungen zum »Ribanje« von Petar Hektorović, – Alfred Jensen

Archiv für slavische Philologie, XXV, sv. 2, str. 429; Berlin, 1903.

419.

MEILLET, O.

De quelques déplacements d'accent dans les dialectes slaves, – O. Meillet

Archiv für slavische Philologie, XXV, sv. 2, str. 426; Berlin, 1903.

1904.

420.

NAGY, J.

Il Serto della Montagna. Quadro storico del secolo XVII di P. Petrovich-Njegus, – J. Nagy Traduzione dal Serbo di Giovanni Nikolić. Fabriano, prem. stab. tip. Gentile 1903.

421.

MARETIĆ, Tomo

Die Wiedmung eines Gedichtes Vetranic's, – Tomo Maretić

Archiv für slavische Philologie, XXVI, sv. 2, str. 262–266; Berlin, 1904.

– Povodom rasprave prof. Rešetara u knj. XXII(1900.) pod naslovom »Das ragusanische Liederbuch aus dem Jahre 1507«.

422. *

Anonim

Srbin profesor na Bečkom sveučilištu, – Anonim

Istočnik, XVIII, br. 1–2, str. 27; Sarajevo, 1904. [Ćir.]

– O prof. Milanu Rešetaru.

423.

prof. ŽIVOJNOVIĆ, Jovan

Die Metrik Gundulić-s: M. Rešetar. *Archiv für slavische Philologie*. Band XXV Heft 2., str. 250–289. Berlin 1903. U Novom Sadu na Vidovdan 1903., – prof. Jovan Živojnović

Letopis Matice srpske, knj. 226, sv. 4, str. 78–84; knj. 227, sv. 5, str. 109–117; Novi Sad, 1904. [Ćir.]

– Prikaz knjige.

1905.

424.

ILEŠIĆ, Fran

Ein Nachtrag zu Bd. XXVI, S. 571, – Fran Ilešić

Archiv für slavische Philologie, XXVII, str. 142; Berlin, 1905.

425.

ILJINSKIJ, G.

Zur Geschichte der serbischen Deklination, – G. Iljinskij

Archiv für slavische Philologie, XXVII, str. 73; Berlin, 1905.

1906.

426.

BENUSSI, A[ntun]

Dvije nove knjige o dubrov. numizmatici, – A[ntun] Benussi

Srđ, V, br. 2, str. 83–85; Dubrovnik, 31. maja 1906.

– Prikaz djela: Baldo Kosić: *Popis novaca, medalja i medaljona Republike Dubrovačke, što se nalaze u Dubrovačkome domorodnome muzeju*, Dubrovnik, Srpska dubrovačka štamparija, 1905. i Dott. Milan Rešetar: *Le monete della Republica di Ragusa*, Milano L. F. Cogliati 1905.

427.

NAGY, J.

Marko Bruere Desrivaux als ragusanischer Dichter, – J. Nagy

Archiv für slavische Philologie, XXVIII, sv. 1, str. 55; Berlin, 1906.

1907.

428.

KULIŠIĆ, Frano

Najnovije o povelji Kulina bana. Beč, 4. marta 1907., – Frano Kulišić

Srđ, VI, br. 5, str. 239–240; Dubrovnik, 15. marta 1907.

– O najnovijim rezultatima istraživanja prof. Rešetara.

429.

ĆOROVIĆ, Vladimir

Der Dialekt von Mostar. Ein berichtiger Nachtrag zu der Abhandlung M. Milas »Današnji mostarski dijalekt« (Rad Jugoslavenske Akademije, Bd. 153), – Vladimir Ćorović

Archiv für slavische Philologie, XXIX, sv. 1, str. 498; Berlin, 1907.

1908.

430.

VUKOTIĆ, Đuro

Naše kolonije u Južnoj Italiji, – Đuro Vukotić

Dubrovnik, XVII, br. 6, str. 5; Dubrovnik, 8. februara 1908.– O izvještaju Dr. Milana Rešetara *Srpsko-hrvatske kolonije u južnoj Italiji*, podnešenom bečkoj Akademiji Znanosti. (O postanku kolonija.)

431.

[RAZZI.]

Dubrovački brod XVI. vijeka, – [Razzi]

Crvena Hrvatska, XVII, br. 28, str. 6; Dubrovnik, 4. travnja 1908.– Prof. Milan Rešetar u listu *Dubrovnik* g. 1908. objavljuje, što Razzi piše o dubrovačkom brodu XVI. vijeka.

432.

Anonim

Novo izdanje Gorskog Vijenca i »Cetinjski Vjesnik«, – Anonim

Dubrovnik, XVII, br. 38, str. 4–5; Dubrovnik, 17. septembra 1908.– Osvrt na kritiku *Gorskoga Vijenca* u izdanju Milana Rešetara s dopunom Josipa Berse.– Kritika izašla u *Cetinjskom Vjesniku*.

433.

Anonim

Dubrovački pjesnik Nikola Marci, – Anonim

Dubrovnik, XVII, br. 41, str. 6–7; Dubrovnik, 8. oktobra 1908.– O radnji Milana Rešetara tiskanoj u *Zborniku u slavu Vatroslava Jagića*.

434.

Dr. TROJANOVIĆ, Sima

Tri rasprave o slovenskim kolonijama u Italiji, – Dr. Sima Trojanović

Srpski književni glasnik, XXI, br. 10, str. 779–784; Beograd, 16. novembar 1908.

[Ćir.]

– *Slavenske kolonije u Italiji* od M. Rešetara. Naklada i izdanje M. Rešetara, 1907. – Baldacci, A. Crna Gora, *Globus*, br. 3–4 – Gj. Gjelicich, *Colonie Slave nell'Italia meridionale*. Spalato, 1908. Tipografia sociale spalatina.

435. *

REŠETAR, Milan

Srpsko-hrvatske kolonije u Italiji, – Milan Rešetar

Glas Crnogoraca, XXXVII, br. 8, str. [4]; 1908. [Ćir.]

– O istoimenoj raspravi Milana Rešetara.

436.

BELIĆ, A[leksandar]

O srpskim ili hrvatskim dijalektima, – A[leksandar] Belić

Glas Srpske kraljevske akademije, LXXVIII, Drugi razred, br. 47, str. 60–165; Beograd, 1908. [Ćir.]– Povodom knjige Milana Rešetara *Der štokavische Dialekt*. Beč, 1907. Schriften der Balkankommission VIII.

437.

O[STOJIC], Tih[omir]

Petar II. Petrović-Njeguš, Gorski venac vladike černogorskoga. – – Iztolmačil ga Milan Rešetar. Prevel v slovenščino pesnitev in tolmač ter opremil z zemljopisnim, zgodovinskim in estetsko-kritičkim uvodom Rajko Perušek. V Ljubljani, 1907. (Izašlo kao IV. svezak Preвода iz svetovne književnosti Slovenske Maticе.). Str. 299, – Tih[omir] O[stojic]

Letopis Matice srpske, CCXLIX, sv. 5, str. 75–77; Novi Sad, 1908. [Ćir.]

– Pisac prema ostalim člancima istog časopisa.

438.

[PERKOVIĆ, Mirko]

Štokavsko narječje, – [Mirko Perković]

Narodne novine, LXXIV, br. 5, str. 3–4; Beograd, 8. siečnja 1908.

– Prikaz Rešetarove rasprave: »Die serbokroatische Betonnung südwestlicher Mundarten«. Preneseno iz zadarskog *Narodnog Lista*.

– Podatak o piscu iz uvodne napomene.

439.

RISTIĆ, Miodrag

M. Rešetar: Slavenske kolonije u Italiji, preštampano iz »Srđa« g. 1907. Srpska dubrovačka Štamparija; izdanje piščevo, – Miodrag Ristić

Srpski književni glasnik, XX, br. 9, str. 700–706; Beograd, 1908. [Ćir.]

1909.

440.

G[EORGIJEVIĆ], Mil[an]

O štokavskome dijalektu, – Mil[an] G[eorgijević]

Brankovo kolo, XV, br. 1, str. 14–16; br. 2, str. 30–31; Sremski Karlovci, 1. (14.) i 8. (21.) januara 1909. [Ćir.]

– Prikaz knjige Milana Rešetara: *Der štokavische Dialekt*.

– Podatak o piscu u godišnjem kazalu časopisa.

441.

Anonim

Završna riječ g. d-ra M. Rešetara gospodinu Aleksandru Beliću, – Anonim
Branič srpskoga ili hrvatskoga jezika, III, sv. 2, str. 10; Niš, 1. II. 1909. [Ćir.]

– Prikaz članka Milana Rešetara o djelu »O srpskim i hrvatskim dijalektima« od Aleksandra Belića izašlog u *Brankovu kolu*.

442.

Anonim

D-r. M. Rešetar i d-r. A. Belić, – Anonim

Branič srpskog ili hrvatskog jezika, III, sv. 2, str. 14–15; Niš, 1. II. 1909. [Ćir.]

– Prikaz Rešetarova mišljenja o poznavanju dijalekata Aleksandra Belića.

443.

BELIĆ, A[leksandar]

O srpskim ili hrvatskim dijalektima. Odgovor Dru. M. Rešetaru, – A[leksandar] Belić

Brankovo kolo, XV, br. 7, str. 111–112; br. 8, stup. 126–127; Srem. Karlovci, 12. (25.) februara, 19. (4. marta) 1909. [Ćir.]

444.

BELIĆ, A[leksandar]

Moja reč g. M. Rešetaru, – A[leksandar] Belić

Brankovo kolo, XV, br. 17, str. 271–272; Srem. Karlovci, 23. aprila (7. maja) 1909. [Ćir.]

– Odgovor na polemiku u pitanju: O hrvatskim i srpskim dijalektima.

445.

Dr. M[ITROVIĆ], A.

Gorski vijenac vladike crnogorskog Petra Petrovića Njegoša. Peto izdanje s komentarom Milana Rešetara. U Biogradu izdanje knjižare S. B. Cvijanovića, 1909. Sa slikom pjesnikovom, – Dr. A. M[itrović]

Bosanska vila, XXIV, br. 8, str. 125–126; Sarajevo, 30. aprila 1909. [Ćir.]

– Prikaz.

– Pisac prema sadržaju časopisa.

446.

BELIĆ, A[leksandar]

Der štokavische Dialekt von Milan Rešetar. Mit zwei Karten. Wien, 1907. [Schriften der Balkankommission, lingu. Abteilung VIII] (Iz »Rocznik slawistyczny« I, 1908. preveo M. Ivković.), – A[leksandar] Belić

Prosvetni glasnik, XXX, br. 6, str. 490–502; Beograd, juni 1909. [Ćir.]

– Prikaz knjige.

447.

OSTOJIĆ, T[ihomir]

Dositheus Obradović's Klosterjahre, – T[ihomir] Ostojić

Archiv für slavische Philologie, XXX, str. 110; Berlin, 1909.

448.

TENTOR, Mate

Der čakavische Dialekt der Stadt Cres (Cherso), – Mate Tentor

Archiv für slavische Philologie, XXX, str. 167; Berlin, 1909.

449. *

Anonim

Rešetarovo izdanje »Gorskog Vijenca«, – Anonim

Cetinjski vjesnik, br. 2, str. 12; Cetinje, 1909. [Ćir.]

– Prikaz Rešetarovog izdanja.

450.

Anonim

Štokavski dijalekt, – Anonim

Glas Crnogorca, XXXVIII, br. 5, str. /3/; Cetinje, 1909. [Ćir.]

– O knjigama Milana Rešetara: *Die serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten* i *Der štokavische Dialekt*.

451.

CAR, Marko

Gorski Vijenac Vladike crnogorskoga Petra Petrovića Njegoša. Peto izdanje s komentarom Milana Rešetara. U Beogradu, izdanje knjižare S. B. Cvijanovića, 1909., – Marko Car

Letopis Matice srpske, LXXXV, knj. 256, sv. 4, str. 80–82; Novi Sad, 1909. [Ćir.]

452. *

Gl. C.

Štokavski dijalekt, – Gl. C.

Naše jedinstvo, XVI, br. 22; Split, 1909.

– O knjizi Milana Rešetara: *Die serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten*.

453. *

U[GRIČIĆ, Jefta]

Gorski vijenac, – [Jefta Ugričić]

Politika, VII, br. 1825, str. 3; Beograd, 1909. [Ćir.]

– O petom izdanju *Gorskog vijenca* sa komentarom Milana Rešetara.

– Pisac prema Sl. Komadiniću.

1910.

454.

Anonim

Dr. Milan Rešetar redoviti profesor na bečkom sveučilištu, – Anonim

Crvena Hrvatska, XX, br. 13, str. 4; Dubrovnik, 12. februara 1910.

455.

Anonim

Prof. Dr. Milan vitez Rešetar, – Anonim

Dubrovnik, XIX, br. 13, str. 3; Dubrovnik, 18. februara 1910.

456.

DIELS, Paul

Studien zur slavischen Betonung, – Paul Diels

Archiv für slavische Philologie, XXXI, sv. 1, str. 1; sv. 39, str. 66–67; sv. 72, str. 74–76, 84 i 88; Berlin, 1910.

457.

SKOK, Petar

Serbokroatische Lehnwörter, – Petar Skok

Archiv für slavische Philologie, XXXI, str. 320; Berlin, 1910.

458.

BREZNIK, Ant.

Die Betonungstypen des slav. Verbums, – Ant. Breznik

Archiv für slavische Philologie, XXXI, str. 407, 412, 415, 418–419, 450; Berlin, 1910.

459.

J[AGIĆ], V[atroslav]

Recenzija hrvatske ili srpske gramatike za srednje škole od kr. univerz. prof. dra T. Matića (treće izdanje 1906.). Napisao Đuro Grubor. U Zagrebu 1909., – V[atroslav] J[agić]

Archiv für slavische Philologie, XXXI, str. 460; Berlin, 1910.

460.

PERKOVIĆ, M[irko]

Milan Rešetar, – M[irko] Perković

Narodni list, XLIX, br. 19, str. 1; Beograd, 1910.

461. *

ĆOROVIĆ, Vladimir

O grupiranju srpskih dijalekata. (Referat o jednoj naučnoj polemici.), – Vladimir Ćorović

Pregled, I, br. 1, str. 30–34; Sarajevo, 1910. [Ćir.]

1911.

462.

MELICH, Johann

Die Herkunft der slavischen Lehnwörter der ungarischen Sprache, – Johann Melich

Archiv für slavische Philologie, XXXII, str. 113; Berlin, 1911.

463.

SKOK, Petar

Akzent und Quantität, – Petar Skok

Archiv für slavische Philologie, XXXII, str. 378 i 380; Berlin, 1911.

464.

R[ADONIĆ], J[ovan]

Die serbokroatischen Kolonien Südtaliens von Milan Rešetar mit 22 Abbildungen im Texte. Wien. Alfred Hölder 1911., – J[ovan] R[adonić]

Letopis Matice srpske, LXXXVII, knj. 283–284, sv. 11–12, str. 71–73; Novi Sad, 1911. [Ćir.]

– Pisac prema Sl. Komadiniću.

1912.

465.

-V.-

Dalmatien und das österreichische Küstenland. Vorträge gehalten im März 1910. anlässlich der resten Wiener Universitätsreise von Professoren...Herausgegeben im Auftrage des Rektorats der Universität Wien von Prof. Dr. Ed. Brückner, – -V.-
Crvena Hrvatska, XXII, br. 4, str. 2–4; br. 6, str. 2–4; Dubrovnik, 13. i 20. januara 1912.

– Prikaz izdanja Rektorata bečkog sveučilišta povodom skupnog putovanja profesora i studenata po Dalmaciji.

– Djelo je uredio prof. dr. Ed. Brückner.

466.

SKOK, Petar

Mundartliches aus Žumberak (Sichelburg), – Petar Skok

Archiv für slavische Philologie, XXXIII, str. 341 i 375; Berlin, 1912.

467.

DIELS, Paul

Alttschechisch co, čeho und Verwandtes, – Paul Diels

Archiv für slavische Philologie, XXXIII, str. 377; Berlin, 1912.

468.

KULBAKIN, Kirchenslav

Grammatik, angez. von Ljapunov, – Kirchenslav Kulbakin

Archiv für slavische Philologie, XXXIII, str. 531 i 534; Berlin, 1912.

469.

J[AGIĆ], V[atroslav]

Weitere Beispiele für den Gebrauch der Präposition sas im Serbokroatischen (vergl. *Archiv* XXXI, S. 477 und XXXII, S. 620), zreo-zdreo, – V[atroslav] J[agić]*Archiv für slavische Philologie*, XXXIII, str. 612; Berlin, 1912.

470.

Anonim

Narodna pjesma u Austriji, – Anonim

Prava Crvena Hrvatska, VIII, br. 572, str. 2; Dubrovnik, 1912.

– Poziv prof. M. Rešetara za sakupljanje narodnih pjesama.

1913.

471.

VODNIK, Branko

Povijest hrvatske književnosti, knjiga I. Od humanizma do potkraj XVIII. Stoljeća, – Branko Vodnik

Matica hrvatska, Zagreb, 1913., str. 73, 93, 125, 144 i 230.

472.

Anonim

Manje pjesme vladike crnogorskoga II. Petrovića Njegoša. Izdao Milan Rešetar. Biograd, 1912. Srpska književna zadruga, 131., – Anonim

Dubrovnik, XXII, br. 3, str. 3–4; Dubrovnik, 16. januara 1913.

473.

ILJINSKIJ, G.

Die Reduktionsstufe in den Wurzeln ohne Sonanten in den slavischen Sprachen, – G. Iljinskij

Archiv für slavische Philologie, XXXIV, str. 10; Berlin, 1913.

474.

JAGIĆ, V[atroslav]

Die serbokroatischen Übersetzungen der Bibel im Ganzen oder einzelner Teile derselben, – V[atroslav] Jagić

Archiv für slavische Philologie, XXXIV, str. 498–500, 530 i 531; Berlin, 1913.

475.

KREBS, H.

Micaglia und sein Wörterbuch, – H. Krebs – Oxford, 27. april 1912.

Archiv für slavische Philologie, XXXIV, str. 629; Berlin, 1913.

476.

ĆOROVIĆ, Vladimir

Gorski Vijenac vladike crnogorskoga Petra Petrovića Njegoša. Šesto izdanje s komentarom Milana Rešetara. U Beogradu, 1912. Izdanje S. B. Cvijanovića, – Vladimir Ćorović

Letopis Matice srpske, LXXXVIII, knj. 291, sv. 1, str. 89–92; Novi Sad, 1913. [Ćir.]

477.

Š[EVIĆ], M[ilan]

Manje pjesme vladike crnogorskoga Petra II-oga Petrovića Njegoša. Izdao Milan Rešetar. Beograd. Štamparija »Dositije Obradović« 1912. (Srpska književna zadruka, knjiga 141), – M[ilan] Š[ević]

Letopis Matice srpske, LXXXVIII, knj. 293, sv. 3, str. 92–97; Novi Sad, 1913. [Ćir.]

– Pisac prema Sl. Komadiniću.

478.

K[OSTRENČIĆ], M[arko]

Alfons Pavich von Pfaenthal. Tomo Matić, Milan Rešetar. Statut der Poljica. Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Hercegovina. XII. B. 1912., – M[arko] K[ostrenčić]

Mjesečnik Pravničkoga društva u Zagrebu, XXXIX, knj. I, br. 1, str. 71–72; Zagreb, 1913.

– Prikaz publikacije.

– Autor prema ostaloj suradnji.

479.

M[ILČETIĆ], I[van]

Poljički statut, – I[van] M[ilčetić]

Savremenik, VIII, br. 3, str. 198–199; Zagreb, 1913.

– Prikaz radnje »Statut der Poljica von A. Pavich von Pfaenthal, Tomo Matić und Milan Rešetar« tiskane u XII. sv. *Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegovina* g. 1912. Prilog Pavićev je historija Poljica, Matićev – prijevod statuta na njemački i Rešetarov o novcima koji se spominju u statutu.

– Podatak o piscu – Godišnji sadržaj.

1914.

480.

J[AGIĆ], V[atroslav]

Statut der Poljica. Von Alfons Pavich von Pfauenenthal, Tomo Matić und Milan Rešetar. Wien, 1912., – V[atroslav] J[agić]

Archiv für slavische Philologie, XXXV, sv. 1–2, str. 262–269; Berlin, 1914.

– Prikaz.

– Iz *Wissenschaftlichen Mitteilungen aus Bosnien und Herzegovina*, XII. Band, 1912.

481.

[ŠEVIĆ, Milan]

Manje pjesme vladike crnogorskoga Petra II-oga Petrovića Njegoša. Izdao Milan Rešetar, – 1. Referat M. Ševića.

Srpska književna zadruga, VII, br. 8/9, str. 59–62; Beograd, 1914. [Ćir.]– Prikaz izdanja *Srpske književne zadruge*.– Iz *Letopisa*, br. 293; Novi Sad, 1913.

482.

[ŽIVANOVIĆ, Jeremija]

Manje pjesme vladike crnogorskoga Petra II-oga Petrovića Njegoša. Izdao Milan Rešetar. 3. Referat, – [Jeremija Živanovića]

Srpska književna zadruga, VII, br. 8/9, str. 62–64; Beograd, 1914. [Ćir.]– Prikaz izdanja *Srpske književne zadruge*.– Iz *Nastavnika* 1912.

1915.

483.

WIJK, N. van

Zur sekundären steigenden Intonation im Slavischen, vornehmlich in ursprünglich kurzen Silben, – N. van Wijk

Archiv für slavischen Philologie, XXXVI, str. 322, 324, 333, 338, 339, 361, 366, 367, 374 i 375; Berlin, 1915.

484.

DEJANOVIĆ, M.

Die Übersetzungen des Anton Gleđević, – M. Dejanović

Archiv für slavischen Philologie, XXXVI, str. 380 i 410; Berlin, 1915.

1916.

485.

Anonim

Rešetarova »Elementarna gramatika hrvatskog jezika«, – Anonim
Hrvatska kruna, XXIV, br. 30, str. 2; Zagreb, 12. travnja 1916.– Prikaz djela: Milan Rešetar, *Elementar-Grammatik der kroatischen (serbischen) Sprache*.

486.

Dr. PERKOVIĆ, M[irko]

Hrvatska gramatika za Nijemce. – U Zadru, 24. travnja 1916., – Dr. M[irko] Perko-
vić*Narodni list*, LV, br. 34, str. 1–2; Zadar, 29. travnja 1916.– Prikaz knjige: Milan Rešetar, *Elementar Grammatik der kroatischen (serbischen) Sprache*, Zagreb,
1916., Mirko Breyer's Buchhandlung.

– Ime autora poznato Joe Matošiću.

487.

MAZOVAC, Ivan

Elementar-Grammatik der srebischen (kroatischen) Sprache von Milan Rešetar,
Professor der slavischen Philologie an der Wiener Universität, Zagreb, 1916. –
Mirko Breyer's Buchhandlung, – Ivan Mazovac*Dom in svet*, XXIX, št. 7–8, str. 215–216; Ljubljana, 1916.– Prikaz knjige: Milan Rešetar, *Elementar-Grammatik der serbischen (kroatischen) Sprache*.

488.

MAZOVAC, Ivan

G. Ivanu Vodniku v »Slovenu« 1916., str. 287, – Ivan Mazovac

Dom in svet, XXIX, št. 11–12, str. 337; Ljubljana, 1916.

– Polemika o Rešetarjevi s bohrvatski gramatiki.

489.

VOZNIK, Ivan

Rešetar Milan, Elementar-Grammatik der kroatischen (serbischen) Sprache. (Za-
greb, 1916. Mirko Breyer's Buchhandlung 208 str.), – Ivan Voznik*Slovan*, XIV, str. 157–158; Ljubljana, 1916.

– Prikaz.

1919.

490.

G[RIVEC], F[rano]

Filologična vprašanja v Jugoslaviji, – F. G.

Čas, XIII, str. 99–100; Ljubljana, 1919.– Povodom članka M. Rešetara u *Književnom Jugu* 1918. o imenu i jeziku.

– Autor prema ostaloj suradnji.

491. *

Anonim

Profesor Rešetar otpušten, – Anonim

Samouprava, XVI, br. 1, str. [2–3]; Beograd, 1919. [Ćir.]

– O otpuštanju Milana Rešetara, profesora Bečkog sveučilišta.

492. *

[IVANIĆ, Momčilo Z.]

Jedna nova krupna pogreška na Univerzitetu. R., – [Momčilo Z. Ivanić]

Samouprava, XVI, br. 264, str. [1–2]; Beograd, 1919. [Ćir.]

- O želji profesora Dr. Milana Rešetara da dođe u Beograd, koja nije ostvarena.
- Šifra pisca »R.« lat.
- Podatak o piscu: Sl. Komadinić.

493.

[IVANIĆ, Momčilo Z.]

Jedan ometani poziv. R., - [Momčilo Z. Ivanić]

Samouprava, XVI, br. 268, str. [3]; Beograd, 1919. [Ćir.]

- O smetnji Dr. Vladimira Čorovića da se na Beogradsko sveučilište pozove profesor Milan Rešetar i odbijanju da se pozove profesor Matija Murko.
- Šifra pisca »R.« lat.
- Podatak o piscu: Slob. Komadinić.

1920.

494.

REŠETAR, Mirko i PETROVIĆ NJEGOŠ, Mirko

»Gorski Vijenac« i Petrovići-Njogoši, - Mirko Rešetar i Mirko Petrović Njogoš
Nova Evropa, I, br. 4, str. 156-157; Zagreb, 21. oktobra 1920.

- Pismo Rešetaru (Cetinjska afera).
- U lat. izd. na str. 156-157.

495.

PANDUROVIĆ, S[ima]

(»Gorski vijenac vladike crnogorskoga Petra Petrovića Njogoša«. Sedmo izdanje s komentarom Milana Rešetara. Izdanje S. B. Cvijanovića, Beograd, 1920.), - S[ima] Pandurović

Misao, II, sv. XXII, knj. IV, sv. 4, str. 1693-1700; Beograd, 15. Novembra 1920. [Ćir.]

- Kritika komentara.
- Pisac je urednik časopisa.

496. *

REŠETAR, Milan

»Gorski Vijenac« i pokojni sin bivšega kralja, - Milan Rešetar
Crna Gora, I, br. 23, str. 1-2; Crna Gora, 1920. [Ćir.]

- Pismo Mirka Petrovića iz Kruševca od 19. II. 1909. upućeno M. Rešetaru, povodom sedmog izdanja *Gorskog Vijenca* i Rešetarove molbe da se pomiluju osuđenici iz »bombaške afere«.

497. *

ĐUKIĆ, T[rifun]

O komentaru »Gorskoh vijenca«, - T[rifun] Đukić

Misao, II, knj. 5, sv. 3, str. 229-233; sv. 4, str. 314-319; Beograd, 1920. [Ćir.]

- O komentaru Milana Rešetara P. P. Njogoš: *Gorski vijenac*, Izd. S. B. Cvijanovića, Beograd, 1920. 7. izd.
- Piščevo ime - knj. 2, str. 512.

498.

MARETIĆ, T[omo]

Dvije najnovije knjige »Starih pisaca hrvatskih«. (Djela Đordićeva i Gundulićeva.),

- T[omo] Maretić

Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za g. 1919., sv. 34, str. 104–109; Zagreb, 1920.

– Filološka kritika. Rešetarova izdanja *Djela Ignjata Dordića* (1917.) i Körblerova izdanja *Djela I. Gundulića* (1919.).

1921.

499.

POPOVIĆ, P[avle]

M. Rešetar, Bibliografski prilozi, Građa za povijest književnosti, knj. 8–9, Zagreb, 1916.–1920., – P[avle] Popović

Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, knj. I, sv. 1, str. 127; Beograd, 1921.

500.

POPOVIĆ, P[avle]

M. Rešetar, Sitniji prilozi, Građa za povj. knjiž. IX, 1920., – P[avle] Popović

Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, knj. I, sv. 1, str. 127 i 128; Beograd, 1921.

1922.

501.

Dr. VODNIK, Branko

Četiri dubrovačke drame. – Zagreb, – Dr. Branko Vodnik

Jugoslavenska njiva, VI, knj. II, br. 6, str. 276–278; Zagreb, 15. novembra 1922.

– O knjizi Milana Rešetara *Četiri dubrovačke drame u prozi s kraja XVII. vijeka* u izdanju Srpske Kraljevske Akademije (Beograd, 1922.).

502.

Dr. BULAT, P[etar]

Jugoslavenstvo i civilizacija, – Dr. P[etar] Bulat

Jugoslavenska njiva, VI, knj. II, br. 7, str. 309–316; Zagreb, 1. decembra 1922.

– O Jovanu Cvijiću i Milanu Rešetaru.

1923.

503.

PITAMIC, L[eonid]

Slovenački »problem«, – L[eonid] Pitamic

Nova Evropa, VII, br. 3, str. 65–69; Zagreb, 21. januara 1923. [Ćir.]

504.

N[AGY], J[osip]

Gundulić' »Osman«. (M. Rešetar: Gundulićev Osman. Bratstvo, XVII, 29. knjiga Društva Sv. Save. Novi Sad, 1922.), – J[osip] N[agy]

Zagreber Tagblatt, XXXVIII, Nr. 30, Pr. 9; Zagreb, 6. Februar 1923.

– Prikaz studije: Milan Rešetar, Gundulićev *Osman*.

505.

Profesor ĐURIC, Trivun

O komentaru »Gorskoga Vijenca«, – profesor Trivun Đurić

Glasnik profesorskoga društva, III, sv. 3, str. 104–110; Beograd, mart 1923. [Ćir.]

– Komentar Milana Rešetara.

506.

JOVANOVIĆ, S. M[ilan]

S. književna hronika, – M[ilan] S. Jovanović

Novi život, III, knj. 13, sv. 2, str. 59–62; sv. 3, str. 92–94; Beograd, 1923. [Ćir.]– Prikaz djela: *Iz novije engleske lirike* od Dr. Svetislava Stefanovića, Beograd, 1923., *Pesme pok. Milutina Bojčića. Antigona* od Sofokla u prijevodu Miloša Đurića. *Gorski vijenac* u redakciji i sa komentarom Milana Rešetara. *Crveni i crni* od Stendala. *Proletnje vode* od Turgenjeva u prevodu Olge Kojić.

507.

KOVIJANIĆ, R[ista] i MATIĆ, S[vetozar]

P. O. Njegoš, *Gorski vijenac*, Osmo izdanje s komentarom M. Rešetara. Izdanje S.

B. Cvijanovića – Beograd, 1923., – R[ista] Kovijanić i S[vetozar] Matić

Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, III, knj. III, sv. 1–2, str. 254–262; Beograd, 1923. [Ćir.]

– I. dio napisao Rista Kovijanić, II. dio napisao Svetozar Matić. Uz to kratka napomena uredništva na str. 262.

508.

MATIĆ, S[vetozar]

[P. P. Njegoš, *Gorski Vijenac*. Osmo izdanje s komentarom Milana Rešetara. Izdanje S. B. Cvijanovića. Beograd, 1923.], – S[vetozar] Matić*Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, III, sv. 1–2, str. 261–262; Beograd, 1923. [Ćir.]– Dopuna kritici Rešetarovog komentara od Kovijanić Riste, *Prilozi*, III, sv. 1–2, str. 254–261; Beograd, 1923. U rubrici Knjige i rasprave.

1924.

509.

BARAC, Antun

»Luča mikrokozma«. U izdanju Srpske književne zadruge*. Zagreb, – Antun Barac *Jugoslavenska njiva*, VIII, knj. I, br. 6, str. 238–240; Zagreb, 16. mart 1924.»* O knjizi: P. Petrović-Njegoš: *Luča mikrokozma*. Priredio za štampu M[ilan] Rešetar. Predgovor dr. Br. Petronijevića: *Filozofija u »Luči mikrokozme«*. Beograd, 1923.«

510.

B[ENUSSI], A[ntun]

Dubrovačka numizmatika. Novo djelo prof. Milana Rešetara. – Kada, gdje i kako se je kovao stari dubrovački novac, – A[ntun] B[enussi]

Dubrovački list, I, br. 20, str. 2–3; Dubrovnik, 14. jula 1924.

– Ime autora dao prof. C. Job

511.

Ć[OROVIĆ], V[ladimir]

Milan Rešetar: Dubrovačka numizmatika I. (historički) dio. (Posebna izdanja S. K. akademije). Beograd, 1924., – V[ladimir] Ć[orović]

Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, IV, knj. IV, str. 317–318; Beograd, 1924. [Ćir.]

– Pisac prikaza prema popisu suradnika na str. VIII.

1926.

512.

Anonim

Tri stara hrvatska gradića u Italiji, – Anonim

Zajednica »La Union«, XVI, br. 790, str. 1; Rosario de Santa Fe, 22. de Julio de 1926.

– O hrvatskim selima u talijanskoj pokrajini Campobasso: Živa Voda ili Kruč (Acquaviva Collecroce), Stifilić (San Felice Slavo) i Mundimitar (Montemitro), o radu istraživača jezika i porijekla Milana Rešetara i Josipa Smodlake.

513.

-ć- [VINKOVIĆ, Hinko]

Das Scherzlied und die Satire in der älteren Kroatischen literatur. Zagreb, 7. Oktober, – -ć- [Hinko Vinković]

Morgenblatt, XLI, Nr. 256, S. 6; Zagreb, 9. Oktober 1926.– Prikaz članka Dr. Milan Rešetar u *Srpskom književnom glasniku*.– Podatak o piscu iz ostale suradnje u *Morgenblattu*.

514.

MARETIĆ, T[omo]

Dr. Milan Rešetar, – T[omo] Maretić

Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1924./1925., sv. 39, str. 48; Zagreb, 1926.

– Život i rad.

1927.

515.

CRONIA, A[rturo]

Libro od mnozijeh razloga – dubrovački ćirilski zbornik od god. 1520., editio da Milan Rešetar in Zbornik za Istoriju, Jezik i Književnost Srpskoga Naroda, knj. XV, della R: Accademia Serba, Belgrado 1926., pagine XVII.–222. con 4 tabelle, – A[rturo] Cronia

Rivista di letterature slave, II, sv. 4, str. 623–626; Roma, dicembre 1927.

– U rubrici: Recensioni ed annunci bibliografici.

516.

CRONIA, A[rturo]

M.[ilan] Rešetar: Kvantitet u djelima Marina Držića. Estratto da »Rad Jugoslavenske akademije«, vol. 233, Zagabria, 1926, pp. 52, – A[rturo] Cronia

Rivista di letterature slave, II, sv. 4, str. 626–628; Roma, dicembre 1927.

– U rubrici: Recensioni ed annunci bibliografici.

1928.

517.

STOJANOVIĆ, Ljub[omir]

Gorski vijenac, deveto izdanje s komentarom M. Rešetara. Izdanje S. B. Cvijanovića, Beograd, 1928., – Ljub[omir] Stojanović
Zapisi, II, knj. III, sv. 5, str. 305–306; Cetinje, Novembar 1928. [Ćir.]

– Ime pisca – *Zapisi*, I, sadržaj.

– Prikaz.

1929.

518. *

VUŠOVIĆ, Danilo

Nekoliko mesta u »Gorskom Vijencu«, – Danilo Vušović

Misao, XXIX, sv. I– II, str. 76–80; Beograd, 1929. [Ćir.]

– Čitano na sjednici Lingvističkog društva u Beogradu 21. decembra 1928. g.

519.

Dr. ČREMOŠNIK, G[regor]

Prilozi dubrovačkoj i srpskoj numizmatici, – G[regor] Čremošnik

Slavia, Časopis pro slovansku filologiju, Ročnik VII, str. 564–684; V Praze, 1928.–1929.

1930.

520.

BULATOVIĆ, A. Mašan

»Gorski vijenac« vladike crnogorskoga Petra Petrovića Njegoša, deveto izdanje s komentarom Milana Rešetara, 1928. Izdanje S. B. Cvijanovića, Beograd. Strana 52+158, – Mašan A. Bulatović

Glasnik profesorskoga društva, X, sv. 1, str. 54–65; Beograd, januar 1930. [Ćir.]

– Prikaz.

521.

LATKOVIĆ, Vido

Nekoliko mesta u »Gorskom Vijencu«. (Povodom 9. izdanja G. V. s komentarom g. Rešetara.), [Ćir.], – Vido Latković

Zapisi, III, knj. V, sv. 6, str. 351–355; December 1929.; knj. VI, sv. 3, str. 152–158; Cetinje, Mart 1930.

– Kritika tumača Rešetara Milana.

522.

CRONIA, Arturo

Milan Rešetar, Redakcije i izvori Vetranovićeve Posvetilišta Abramova (Le lezioni e le fonti del Sacrificio di Abramo del Vetrani), Zagabria, 1929, estratto da »Rad Jugoslavenske Akademije«, vol. 237., – Arturo Cronia

Rivista di letterature slave, V, Fasc. 2, str. 145–148; Roma, marzo – aprile 1930.

523.

M. B.

»Djela Marina Držića«, – M. B.

Srpski književni glasnik, N. S., XXX, br. 5, str. 387; Beograd, 1. Juli 1930. [Ćir.]

– Prikaz izdanja Jugoslovenske akademije znanosti i umetnosti. Priredio D-r M. Rešetar.

– Naslov lat.

524.

-in- [VINKOVIĆ, Hinko]

Neue kritische Ausgabe der Werke Marin Držić'. »Djela Marina Držića« (»Werke Marin Držić'«). Redigiert von Milan Rešetar. Verlag der Jugoslawischen Akademie der Wissenschaften und Künste«. Zagreb, 1930., – -in- [Hinko Vinković]

Morgenblatt, XLV, Nr. 175, str. 15; Zagreb, 28. Juni 1930.

– Pisac prema podatku Maksa Mrzljaka.

525.

Satyrus [SAMEC, Janko]

Dvoje potrebnih vprašanj, – Satyrus [Janko Samec]

Ljubljanski zvon, L, št. 2, str. 125; Ljubljana, 1930.

– Autor po poznanju Jagode Vigele.

526. *

RADOVIĆ, M.

Naše starine, Njegoš i Rešetar, – M. Radović

Vojvodina, XII, br. 7, str. [1–2]; Vršac, 1930. [Ćir.]

1931.

526a.

Urednici Dr. M. Vidoević i J. Tadić

Zbornik iz dubrovačke prošlosti Milanu Rešetaru o 70-oj godišnjici života prijatelji i učenici, Dubrovnik, 1931.

526b.

SARIA, Balduin

O težini najstarijih dubrovačkih dinara, – Balduin Saria

Zbornik iz dubrovačke prošlosti Milanu Rešetaru o 70-oj godišnjici života prijatelji i učenici, Dubrovnik, 1931., str. 39–42.

527.

BONIFAČIĆ, Antun

Rešetar kao historičar dubrovačke književnosti. Résumé. Milan Réchétar come historien de la littérature ragusaine, – Antun Bonifačić

Zbornik iz dubrovačke prošlosti Milanu Rešetaru o 70-oj godišnjici života prijatelji i učenici, str. 407–410; Dubrovnik, 1931.

528.

REŠETAR, Milan

Bibliografija Milana Rešetara. (1883.–1930.). (Radovi su poredani po godinama kada su napisani ili dovršeni), – Milan Rešetar

Zbornik iz dubrovačke prošlosti Milanu Rešetaru o 70-oj godišnjici života prijatelji i učenici, Dubrovnik, 1931., str. 487–495.

529.

IORGA, Nicola – Bukarest

L'histoire et les historiens de Raguse, – Nicola Iorga – Bukarest

Dubrovnik, 1931., str. 1–4.

– Pretiskano iz *Zbornik iz dubrovačke prošlosti Milanu Rešetaru o 70-oj godišnjici života prijatelji i učenici*, Dubrovnik, 1931.

530.

MARAKOVIĆ, Ljubomir

Djela Marina Držića, – Ljubomir Maraković

Hrvatska prosvjeta, XVIII, br. 1, str. 22–23; Zagreb, 1. siječnja 1931.

– Prikaz knjige: *Djela Marina Držića*. Drugo izdanje (sa dvije table), za tisak priredio Milan Rešetar, Zagreb, 1930. Izd. Jugosl. akademije.

531.

ŠTUK, N[iko]

Jedan trag o rodbinskom podrijetlu dubrovačkog pjesnika Andrije Čubranovića (1500–1550). O 70-godišnjici prof. Dr. Milana Rešetara priložio D. N. Štuk
Narodna svijest, XIII, br. 33, str. 4; Dubrovnik, 13. Augusta 1931.

532.

Job.

Rešetarov zbornik o Dubrovniku. Izdanje knjižare »Jadran« u Dubrovniku, – Job.
Novosti, XXV, br. 295, str. 12 [s portretom.]; Zagreb, 25. oktobra 1931.

– Povodom njegove sedamdesetgodišnjice rođenja.

533.

Dr. ESIH, Ivan

Rešetarov zbornik dubrovačke prošlosti. Reprezentativno naučno djelo iz prošlosti hrvatske Atene. – O 70-oj godišnjici M. Rešetara. – 69 naučnih radova domaćih i stranih pisaca, – Dr. Ivan Esih

Obzor, LXXII, br. 249, str. 2; Zagreb, 28. listopada 1931.

534.

A. V.

Rešetarov zbornik iz dubrovačke prošlosti, – A. V.

Srpski književni glasnik, N. s., XXXIV, br. 6, str. 463–464; Beograd, 16. novembar 1931. [Ćir.]

– Prikaz.

535.

K.

Rešetarov zbornik iz dubrovačke prošlosti. Dubrovnik, 1931. Str. 496, – K.

Glasnik Jugoslovenskog profesorskog društva, XII, sv. 3, str. 274–279; Beograd, novembar 1931. [Ćir.]

– Prikaz.

– Naslov lat.

536.

Dr. LOZOVINA, Vinko

Rešetarov zbornik iz dubrovačke prošlosti, – Dr. Vinko Lozovina
Novo doba, XIV, br. 298, str. 17–19 [s 1 portretom.]; Split, 24. decembra 1931.

537.

KOLMAN, Otakar

Milan Rešetar: Djela Marina Držića. Drugo izdanje (sa dvije table). Stari pisci hrvatski VII. Zagreb, 1930., – Otakar Kolman

Juznoslovenski filolog, XI, str. 241–278; Beograd, 1931. [Ćir.]

– Kritika. Naslov lat.

538.

VAILLANT, A[ndré]

L'imperatif-optatif du slave, – A[ndré] Vaillant

Slavia, Časopis pro slovansku filologiju, Ročnik IX, str. 242, 250 i 251; V Praze, 1930.–1931.

539.

MATIĆ, Tomo

Milan Rešetar: Djela Marina Držića. Drugo izdanje. Zagreb 1930. *Stari pisci hrvatski*, knj. VII, izd. Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, str. CXLVII + 552. [Prikaz.], – Tomo Matić

Slavia, Časopis pro slovansku filologiju, Ročnik X, str. 410–411; V Praze, 1931.

540.

WOLLMAN, Frank

Njegošuv deseterac, – Frank Wollman

Slavia, Časopis pro slovansku filologiju, Ročnik IX, str. 737, 746, 747, 748, 750, 752 i 766; V Praze, 1930.–1931.

540a.

DAMIANI, Enrico

Zbornik iz dubrovačke prošlosti Milanu Rešetaru o 70-oj godišnjici života prijatelji i učenici. – »Dubrovnik«, Knjiga II, 1931. Ed. Dr. M. Vidoević e J. Tadić, Dubrovnik, 1931., – Enrico Damiani

Torino, 1932.

1932.

541.

VAILLANT, André

Čakavien nišće »rien«, – André Vaillant

Slavia, Časopis pro slovansku filologiju, Ročnik XI, str. 40 i 41; V Praze, 1932.

542.

MALECKI, Mieczyslan

Zbornik iz dubrovačke prošlosti, Milanu Rešetaru o 70-oj godišnjici života prijatelji i učenici. Dubrovnik 1931. (»Dubrovnik«, knj. II), – Mieczyslan Malecki – Krakow
Slavia, Časopis pro slovansku filologiju, Ročnik XI, str. 573–577; V Praze, 1932.

1933.

543.

(ie.) [ESIH, Ivan]

Rešetarova ocjena Maretićeve gramatike, – (ie.) [Ivan Esih]

Obzor, LXXIV, br. 248, str. 2; Zagreb, 27. listopada 1933.– O recenziji Milana Rešetara u časopisu *Slavia*, XI, sv. 3–4.

544.

RADIVOJEVIĆ, Pavle – Vršac

»Prvi januara ili prvi januar«, – Pavle Radivojević – Vršac

Naš jezik, II, 4, str. 114–116; Beograd, 1933. [Ćir.]– O pravilnoj upotrebi povodom članka: Milan Rešetar, »Prvi januara ili prvi januar«, *Naš jezik*, II, br. 3, str. 68–69; Beograd, 1933.

545.

ILEŠIĆ, Fr[an]

Batowski Henryk, Petar II. Petrović Njegoš, Gorski Wieniec, – Fr[an] Ilešić

Slavia, Časopis pro slovanskou filologii, Ročník XII, Sešit 1–2; V Praze, 1933.

1934.

546.

Dr. STRAŠEK, Milan

Slavenska knjižnica Ministarstva vanjskih poslova u Pragu. Rešetarova zbirka nalazi se u njenom sastavu, – Dr. Milan Strašek

Obzor, LXXV, br. 32, str. 1; Zagreb, 9. veljače 1934.

547.

Anonim

Rešetarova biblioteka u Pragu, – Anonim

Dubrava, II, br. 4, str. 4 [s portretom.]; Dubrovnik, 23. veljače 1934.

– O Rešetarovoj knjižnici koja je dospjela u Slavensku knjižnicu u Pragu.

548.

GEORGIJEVIĆ, K[rešimir]

Rešetarova ocjena Maretićeve gramatike, – K[rešimir] Georgijević

Glasnik Jugoslovenskog profesorskog društva, XIV, sv. 9, str. 858–859; Beograd, maj 1934. [Ćir.]– Prikaz ocjene tiskane u časopisu *Slavia*, XI, sv. 3–4, str. 578–604; V Praze, 1934.

549.

GRČIĆ, Jovan

Prof. Dr. Milan Rešetar, – Jovan Grčić

Jugoslovenski dnevnik, VI, br. 224, str. 7; Novi Sad, 10. novembar 1934. [Ćir.]

550.

CRONIA, A[rturo]

Milan Rešetar, *Dubrovački zbornik od god. 1520*, Belgrado, Srpska Kraljevska Akademija, Posebna izdanja, 1933, – A[rturo] Cronia

Atti e memorie della Società dalmata di storia patria, XII, Vol. 3–4, str. 208–210; Zara, 1934.

– Prikaz.

551.

CRONIA, A[rturo]

Milan Rešetar, *Autorstvo pjesama Raninina Zbornika*, Zagabria, 1933, p. 56, estratto da »Rad Jugoslavenske Akademije«, v. 247, – A[rturo] Cronia

Atti e memorie della Società dalmata di storia patria, XII, Vol. 3–4, str. 215–217; Zara, 1934.

552.

CRONIA, A[rturo]

Milan Rešetar, *Bernardinov Lekcionar i njegovi dubrovački prepisi*, p. 127, Belgrado, R. Accademia Serba, 1933, – A[rturo] Cronia

Atti e memorie della Società dalmata di storia patria, XII, Vol. 3–4, str. 217–220; Zara, 1934.

553.

ILEŠIĆ, Fr[an]

Germanizam u brojenju? [Lat.], – Fr[an] Ilešić

Naš jezik, II, br. 8, str. 228–229; Beograd, 1934. [Ćir.]

– Osvrt na članak: M[ilan] Rešetar, »Germanizmi u brojenju«, *Naš jezik*, II, br. 6, str. 169–170; Beograd, 1933.–1934.

1935.

554.

Anonim

75-godišnjica Prof. Milana Rešetara, – Anonim

Dubrava, III, br. 23, str. 3 [s portretom.]; Dubrovnik, 15. veljače 1935.

555.

Dr. ESIH, Ivan

Milan Rešetar. Uz 75-tu obljetnicu njegova rođenja, – Dr. Ivan Esih

Obzor, LXXVI, br. 43, str. 1; Zagreb, 20. veljače 1935.

556.

Dr. ESIH, Ivan

Razvitak hrvatske lingvistike u posljednje tri četvrtine stoljeća, – Dr. Ivan Esih

Obzor Spomen-knjiga, (1860–1935), str. 196–198 [s 3 portreta: Ivana Broza, Dr. Tomislava Maretića i Milana Rešetara]; Zagreb, 1935.

557.

CRONIA, A[rturo]

Milan Rešetar, Autorstvo pjesama Raninina Zbornika. Bibliografija Milana Rešetara, – A[rturo] Cronia

Slavia, Časopis pro slovansku filologiju, Ročnik XIII, str. 46; V Praze, 1934.–1935.

558.

CRONIA, A[rturo]

Bernandinov Lekcionar i njegovi dubrovački prepisi. Beograd, Srpska kraljevska akademija, 1933., – A[rturo] Cronia

Slavia, Časopis pro slovansku filologiju, Ročnik XIII, str. 734–735; V Praze, 1934.–1935.

559.

KLAJĆ, A. B.

I. Gundulić: Osman, – B. A. Klaić

Slavia, Časopis pro slovansku filologiju, Ročnik XIII, str. 730 i 731; V Praze, 1934.–1935.

560. *

MARINOVAC

Naučni pohod u Virovitici. Prikaz istine, – Marinovac

Virovitičan, XXXVII, br. 45, str. 1–2; br. 46, str. 1–2; Virovitica, 1935.

– O radu dr. Milana Rešetara na istraživanju izgovora raznih hrvatskih narječja.

1936.

561.

MAVER, Giovanni

Un cinquantennio di studi sulla letteratura italiana, – Giovanni Maver

Italia e paesi di lingue slave: Jugoslavia, Sansoni, Firenze 1936., str. 37–46.

562.

Prof. REŠETAR, Milan

Prvo vrijeme u Dubrovniku poslije velike trešnje od god. 1667., – Prof. Milan Rešetar

Novo doba, XIX, br. 86, str. 13 [s portretom i 1 sl.]; Split, Uskrs, 12. aprila 1936.

563.

ST[ANOJEVIĆ], St[anoje]

Milan Rešetar, Nove dubrovačke povelje iz Stanojevićeva Zbornika. Beograd, 1936.

(Iz Glasa Srp. kraljevske akademije 169.), – St[anoje] St[anojević]

Jugoslavenski istoriski časopis, II, sv. L, str. 256; Ljubljana – Zagreb – Beograd, 1936.

[Ćir.]

– Prikaz.

– Autor prema god. sadržaju.

564.

ST[ANOJEVIĆ], St[anoje]

Milan Rešetar, Nikša Zvijezdić, dubrovački srpski kancelar XV vijeka. (*Iz Glasa Srpske kraljevske akademije*, 169.) – St[anoje] St[anojević]*Jugoslavenski istoriski časopis*, II, sv. L, str. 284; Ljubljana – Zagreb – Beograd, 1936. [Ćir.]

565.

D[INIĆ], M[ihajlo]

Rešetarov zbornik iz dubrovačke prošlosti. Dubrovnik, 1931., – M[ihajlo] D[inić]

Jugoslavenski istoriski časopis, II, sv. L, str. 389–403; Ljubljana – Zagreb – Beograd, 1936. [Ćir.]

– Autor prema indeksu.

– Prikazi zbornika i spomenica.

566.

IVŠIĆ, Stjepan

Jezik Hrvata kajkavaca, – Stjepan Ivšić

Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 48, str. 58; Zagreb, 1936.

1937.

567.

M – ić.

Tri rasprave prof. M. Rešetara, – M – ić.

Dubrovnik, XXIV, br. 8, str. 1–2; Dubrovnik, 27. marta 1937.

– Prikaz radnja: »Nove dubrovačke povelje Stojanovićeve Zbornika«, »Nikša Zvijezdić dubrovački srpski kancelar XV. vijeka i jezik pjesama Ranjinina zbornika«.

568.

Priopćio Dr. FANCEV, Franjo

Tri priloga za povijest starije hrvatske književnosti, – Priopćio Dr. Franjo Fancev

Nastavni vjesnik, knj. XLV, sv. 4–6, str. 65–76; Zagreb, 1936.–1937.

1938.

569.

I. V. Cjelokupna djela Dživa Frana Gundulića. (Stari pisci hrvatski. Izdanje Jugoslav. akad. znanosti i umjetnosti. Knjiga IX. Treće izdanje. Za štampu priredio Đuro Korbler, a pregledao Milan Rešetar. Zagreb, 1938. XVI + 680 str.)

Gundulićev zbornik, str. 132; Dubrovnik, 1938.

– Prikaz.

570.

Dr. BULIĆ, Ivan

Uspomene sa splitske gimnazije (1880–1888), – Dr. Ivan Bulić

Novo doba, XXI, br. 300, str. 33–35 [s 1 slikom Bulićeva spomenika u Zagrebu (F. Kršinića)]; Split, Božić 1938.

571.

J. V.

Cjelokupna djela Dživa Frana Gundulića. (Stari pisci hrvatski. Izdanje Jugoslav. akad. znanosti i umjetnosti. Knjiga IX. Treće izdanje. Za štampu priredio Đuro Korbler, a pregledao Milan Rešetar. Zagreb, 1938. XVI + 680 str.), – J. V. *Hrvatska revija*, XI, br. 12, str. 724; Zagreb, 1938.

1939.

572.

GLUCK, Vlado

Toma Natalić-Budislavić, [Lat.], – Vlado Gluck

Pregled, XIII, knj. XV, sv. 183–184, str. 150–154; Sarajevo, mart – april 1939. [Ćir.]

– Povodom rasprave Milana Rešetara o Tomi Nataliću-Budislaviću u Radu Jugoslavenske akademije – izvjesne nadopune biografiji o Budislaviću prema podacima iz biblioteke grofova Račinskih u Poznaju.

573.

Anonim

Dr. Milan Rešetar – počasni doktor firentinskog sveučilišta, – Anonim

Obzor, LXXIX, br. 96, str. 1; Zagreb, 26. travnja 1939.

574.

Anonim

Počasni doktorat prof. dru Milanu Rešetaru, – Anonim

Dubrovnik, XXVI, br. 17, str. 4; Dubrovnik, 29. aprila 1939.

– O podjeli laurea ad honorem Milanu Rešetaru sa strane fakulteta znanosti i filozofije Kraljevskog sveučilišta u Firenci.

575.

ŠTURM, Vida

Pri prof. Milanu Rešetarju v Firenci, – Vida Šturm

Jutro, XX, št. 118, str. 7; Ljubljana, 23. maja 1939.

576.

MILOSLAVIĆ, Jaša

Univerzitet u Firenci izabrao za svog prvog počasnog doktora našega naučnika dr. Rešetara. Firenca, jula, – Jaša Miloslavić

Vreme, XIX, br. 6263, str. 14 [s 2 sl.]; Beograd, 2. juli 1939. [Ćir.]

– Riječ je o jugoslovenskom naučniku filologu i lingvistu profesoru dr. Milanu Rešetaru iz Dubrovnika.

577.

L.

Rijetka počast Dru Milanu Rešetaru u Firenci, – L.

Glas Boke, VIII, br. 334, str. 2; Kotor, 8. jula 1939.

– Povodom odlikovanja doktorom h. c. po sveučilištu u Firenci.

578.

m.

Stara slovinska garda – naš ponos. Dubrovčanin prof. Dr. Milan Rešetar prvi počasni doktor fjorentinskog univerziteta, – m.

Dubrovnik, XXVI, br. 28, str. 1–2 [s 1 slikom]; Dubrovnik, 15. jula 1939.

579.

Anonim

Podeljenje doktorata honoris causa dru Milanu Rešetaru u Firenci, – Anonim

Novosti, XXXIII, br. 177, str. 10; Zagreb, 29. juna 1939.

580.

REŠETAR, Milan

Dr. Milan Rešetar. [Lat.] i [Ćir.] U Beču, 18. marta 1898., – Milan Rešetar

Godišnjak Srpske kraljevske akademije, XLIX, str. 234–239; Beograd, 1939. [Ćir.]

– Autobiografija

1940.

581.

R[AVLIĆ], J[akša]

80-godišnjica prof. M. Rešetara, – J[akša] R[avlić]

Jadranska straža, I, br. 1, str. 40; Split, januar-mart 1940.

– Autor prema godišnjem sadržaju.

582.

BREYER, Mirko

O osamdesetogodišnjici dra Milana Rešetara, – Mirko Breyer

Novosti, XXXIV, br. 31, str. 13 [s portretom.]; Zagreb, 1. februara 1940.

– * 1. II. 1860.

583.

K[OVAČEVIĆ], B[ožidar]

Deseto Rešetarovo izdanje »Gorskog vijenca«, – B[ožidar] K[ovačević]

Srpski književni glasnik, N. S., LIX, br. 3, str. 229–230; Beograd, 1. februar 1940. [Ćir.]

– Pisac prema ostalim člancima u časopisu.

584.

[VINKOVIĆ, Hinko]

80. Geburstag Prof. Dr. Milan Rešetars, – [Hinko Vinković]

Morgenblatt, LV, br. 29, str. 6 [s portretom.]; Zagreb, 2. Februar 1940.

– Pisac prema izjavi Maksa Mrzljaka.

585.

Dr. ESIH, Ivan

Dr. Milan Rešetar. O osamdesetoj obljetnici Nestora naših slavista, – Dr. Ivan Esih

Obzor, LXXX, br. 27, str. 1–2; Zagreb, 3. veljače 1940.

586.

ĐUKIĆ, Trifun

Gorski Vijenac sa komentarom g. Božidara Kovačevića, – Trifun Đukić
Glasnik Jugoslovenskog profesorskog društva, XXI, br. 2, str. 129–134; Beograd, oktobar 1940. [Ćir.]

– Osvrt na komentar Božidara Kovačevića i usporedba istoga s komentarom Milana Rešetara.

587.

PERUNOVIĆ, Stanko

Dva komentara Gorskog vijenca: od g. M. Rešetara (izdanje Državne štam. 1940. god.) i g. B. Kovačevića (izd. »Luče«, bibl. Prof. zadruge Beogr., 1940.), – Stanko Perunović

Glasnik Jugoslovenskog profesorskog društva, XXI, br. 4, str. 287–298; Beograd, decembar 1940. [Ćir.]

– Osvrt na komentare Milana Rešetara i Božidara Kovačevića o djelu Petra Petrovića Njegoša.

588. *

ŠTEDIMLIJA, S[ava] M.

Novo izdanje »Gorskog vijenca« s komentarom dra Milana Rešetara, – M. S[ava] Štedimlja

Hrvatski dnevnik, V, br. 1375, str. 12 [s portretom.]; Zagreb, 1940.

1941.

589.

BERSA, Josip

Poglavlje XIV. Jedna porodica iz Konavala. Braća Dum Božo i Pavo Rešetar – Susret Pava Rešetara sa kninskim hajdukom Kutljačom – Četvrt vijeka u Kneževu dvoru – Prve božićne jaslice – Dubrovački numizmatičar, – Josip Bersa
Dubrovačke slike i prilike (1880.–1880.), Redovito izdanje Matice hrvatske, Zagreb, 1941., str. 279–286.

590.

[Dr. Belić, Aleksandar]

Na svečanom godišnjem skupu Srpske kraljevske akademije, proglašeni su za prave članove g. Milan Rešetar i Marko Murat, – [Dr. Aleksandar Belić]

Pravda, XXXVII, br. 13061, str. 7 [s portretom A. Belića]; Beograd, 9. mart 1941. [Ćir.]

– Govor A. Belića prigodom otvaranja svečanosti.

591. *

L. D.

G. g. dr. Milan Rešetar i Marko Murat novi pravi članovi Srpske kraljevske akademije. Beograd, 8. marta, – L. D.

Dan, VII, br. 59, str. 2 [s portretom.]; Novi Sad, 1941. [Ćir.]

1942.

592.

Anonim

Milan Rešetar gestorben, – Anonim

Deutsche Zeitung in Kroatien, II, Nr. 15, str. 7; Zagreb, 18. I. 1942.

– Nekrolog. * 1. II. 1860. + 16. I. 1942.

593.

Anonim

Smrt Milana Rešetara. Firenze, 17. januara, – Anonim

Novo vreme, II, br. 219, str. 3; Beograd, 18. januar 1942. [Ćir.]

– Nekrolog. * 1. II. 1860. + 1942.

594.

V. S. [Štefanić, Vjekoslav]

+ Dr. Milan Rešetar, – V. S. [Vjekoslav Štefanić]

Književni tjednik, II, br. 6, str. 3; Zagreb, 24. siječnja 1942.

– Prikaz rada.

– Nekrolog + 1. II. 1860. + 14. I. 1942.

– Ime pisca prema izjavi dr. Mate Ujevića.

595.

MATIĆ, Tomo

+ Prof. Milan Rešetar, – Tomo Matić

Nastavni vjesnik, L, sv. 3, str. 244–247; Zagreb, siječanj-veljača 1941.–1942.

– Nekrolog. – 1860. + 14. I. 1942.

596.

(m)

Proučavanje Gundulića. Tri značajne razprave Milana Rešetara, – (m)

Spremnost, I, br. 22, str. 9; Zagreb, 26. srpnja 1942.

597.

ie. [ESIH, Ivan]

Milan Rešetar (1. II. 1860. – 14. I. 1942.), – ie. [Ivan Esih]

Prosvjetni život, I, br. 1–2, str. 93–94; Zagreb, srpanj-kolovoz 1942.

– Nekrolog.

598.

Ur. [dr. Petrović, Jozo]

+ Milan pl. Rešetar, – Ur. [dr. Jozo Petrović]

Glasnik Hrvatskih zemaljskih muzeja u Sarajevu, LIV, str. 532–533; Sarajevo, 1942.

– Nekrolog. *1860. + 1942.

– Članak potpisan sa Ur. (urednik), a urednik je dr. Jozo Petrović.

– U članku osmrtnica.

1944.

599.

HALER, Albert

Novija dubrovačka književnost, – Albert Haler

Izdanje Hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, knj. 3, str. 306–308; Zagreb, 1944.

599a.

JEŽIĆ, Slavko

Hrvatska književnost od početaka do danas 1100.–1941., Naklada A. Velzek, Zagreb, 1944., str. 50, 67–69, 75, 77, 80, 93, 129, 130, 136, 137, 160, 164, 391, 394.

1947.

600.

Priredio BARAC, Antun

[pogovor u] P. P. Njegoš, Gorski vijenac. U spomen stogodišnjice prvog izdanja, – Priredio Antun Barac

Matica hrvatska, Zagreb, 1947. – Br. str.: 206 str. + tabla s portretom

1949.

601.

BULIĆ, Ivo

Uspomene sa splitske gimnazije (1880.–88.), Split, 1938., 8, 19–24, – Ivo Bulić
Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godine 1946.–1948., knjiga 54, str. 342, bilj. 15; Zagreb, 1949.

602.

Dr. DEANOVIĆ, Mirko

Milan Rešetar, – Dr. Mirko Deanović

Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godine 1946.–1948., knjiga 54, str. 336–361; Zagreb, 1949.

– Nekrolog.

603.

JAGIĆ, Vatroslav

Spomen mojega života, II, Beograd, 1934., str. 145–151, – Vatroslav Jagić

Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godine 1946.–1948., knjiga 54, str. 343, bilj. 16 i 17; Zagreb, 1949.

604.

MARGUILÉS, A.

»Mistorische Grundlagen der südslavischen Sprachgliederung«, Archiv für slavische Philologie, XL(1926.), 197–221., – A. Marguilés

Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godine 1946.–1948., knjiga 54, str. 346, bilj. 23; Zagreb, 1949.

605.

SCHUCHARDT, Hugo

Slawo-deutsches und Slawo-italienisches, Graz, 1883., str. 29, – Hugo Schuchardt
Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godine 1946.–1948., knjiga
 54, str. 341, bilj. 14; Zagreb, 1949.

1950.

605a.

DJAMIĆ, Antun

Dva problema iz stare hrvatske književnosti: 1. Tko je napisao prikazanje kako bratja
 prodaše Jozefa? 2. O auktorstvu Priznanja od poroda Jezusova, – Antun Djamić
Građa za povijest književnosti hrvatske JAZU, knj. 18, str. 145–189; Zagreb, 1950.

1951.

606.

KIČOVIĆ, Miraš

Rešetarovo popunjavanje posvete *Gorskog vijenca*, – Miraš Kičović
Glas SANU, str. 286–287; Beograd, 1951.

1953.

606a.

BERIĆ, Dušan

Nekoliko Jagićevih pisama Don Frani Buliću, – Dušan Berić
Korespodencija Vatroslava Jagića, knjiga 1, str. 20 i 21; Jugoslavenska akademija
 znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1953.

607.

Dr. ESIH, Ivan

Pisma Vatroslava Jagića Franji Fancevu, – Dr. Ivan Esih
Korespodencija Vatroslava Jagića, knjiga 1, str. 395, 400, 404, 405, 415 i 420; Jugo-
 slavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1953.

608.

FILIĆ, Krešimir

II. Pisma Vatroslava Jagića ženi Sidoniji, – Krešimir Filić
Korespodencija Vatroslava Jagića, knjiga 1, str. 65; Jugoslavenska akademija znanosti
 i umjetnosti, Zagreb, 1953.

609.

FILIĆ, Krešimir

III. Jagićeva pisma upravljena kćeri Stanki i zetu profesoru dr. Milanu Rešetaru, –
 Krešimir Filić
Korespodencija Vatroslava Jagića, knjiga 1, str. 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 81, 82,
 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104.,
 106., 107, 111, 112, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 124, 125, 126, 127, 128,
 129, 130, 131, 132, 134, 135, 137, 139, 140, 141, 143, 144, 146, 147, 151, 152, 153, 154,
 155, 157, 158, 161, 162, 163, 164, 165, 167, 168, 169, 170, 171, 173, 174, 176, 177, 178,
 181, 182, 183, 184, 185, 187, 189, 191, 192, 193, 194, 196, 197, 199, 201, 202, 203, 204,

206., 207., 208, 211, 212, 213, 214, 216, 217, 218, 220, 222, 223, 224, 226, 228, 230, 231, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 241, 242, 245, 246, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 266, 268, 269, 270, 271, 272, 274, 275, 276, 277, 278., 279., 280, 281, 282, 283, 284, 285, 287, 288, 291, 292, 293, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303 i 305; Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1953.

610.

FILIĆ, Krešimir

IV. Dopisi Vatroslava Jagića upravljani njegovoj sestrični Katici Hrupački, ženi učitelja u Ludbregu, a rođenoj Kraljek iz Varaždina, – Krešimir Filić
Korespodencija Vatroslava Jagića, knjiga 1, str. 309, 311, 312, 316, 326, 328, 330, 334 i 336; Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1953.

611.

FILIĆ, Krešimir

V. Listovi i dopisnice Vatroslava Jagića varaždinskom kanoniku Stjepanu Valdecu, koji je prije toga bio dugi niz godina župnik u Vrbovcu, – Krešimir Filić
Korespodencija Vatroslava Jagića, knjiga 1, str. 344, 353, 354 i 355; Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1953.

612.

FILIĆ, Krešimir

VI. Dopisi Jagićevi upravljani dr. Stjepanu Srkulju, – Krešimir Filić
Korespodencija Vatroslava Jagića, knjiga 1, str. 368; Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1953.

613.

MATIĆ, Tomo

Iz korespodencije Vatroslava Jagića, – Tomo Matić
Korespodencija Vatroslava Jagića, knjiga 1, str. 7 i 15; Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1953.,

614.

PRIBIĆ, Nikola

Pisma P. Dielsa V. Jagiću, – Nikola Pribić
Korespodencija Vatroslava Jagića, knjiga 1, str. 424–426, 432, 436, 439, 452, 454, 456 i 458; Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1953.

614a.

GORTAN, Veljko

O Rešetarovu tekstu jedne Đurđevićeve latinske pjesme, – Veljko Gortan
Živa antika, III, str. 288–289; Skopje, 1953.

1954.

615.

PAVLOVIĆ, Milivoj

Milan Rešetar, Najstariji dubrovački govor (Glas SAN, CCI, Beograd 1951.,), – Milivoj Pavlović
Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, XX, br. 3–4, str. 336–341; Beograd, 1954.

616.

STRGAČIĆ, M. Ante

Papa Aleksandar III. u Zadru, – Ante M. Strgačić

Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, Sv. 1, str. 155; Zagreb, 1954.**1957.****617.**

CESTARIĆ, JAKIĆ Vesna

Refleks jata na sjevernodalmatinskim otocima, – Vesna Cestarkić Jakić

Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, Sv. III, str. 407, 408, 410 i 412; Zagreb, 1957.**1958.****618.**

ZLOKOVIĆ, Maksim

Iz prepiske Milana Rešetara, – Maksim Zloković

Stvaranje, XIII, br. 11–12, str. 924–934; Cetinje, novembar-decembar 1958.**1959.****619.**

ŠVELEC, Franjo

Mavro Vetranović, (A. Pjesnik u svome vremenu), – Franjo Švelec

Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, Sv. IV–V (1958.–1959.), str. 209 i 213; Zagreb, 1959.**1960.****620.**

BUJAS, Gašpar

Rezultati u proučavanju dijela stare hrvatske poezije, – Gašpar Bujas

Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, Sv. VI–VII, str. 515, 516, 517, 519, 520 i 534; Zagreb, 1960.**621.**

ŠVELEC, Franjo

Mavro Vetranović, (B. Književni rad), – Franjo Švelec

Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, Sv. VI–VII, str. 365 i 387; Zagreb, 1960.

1961.

622.

CESTARKIĆ, JAKIĆ Vesna

Ivan Danilo – političar i kulturni radnik, gramatičar i dijalektolog (Uz stogodišnjicu narodnog preporoda u Dalmaciji), – Vesna Cestarkić Jakić

Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, Sv. VIII, str. 166; Zadar, 1961.

1962.

623.

Dr. KOSTRENČIĆ, Marko

Dr. PROTEGA, Miljenko

REŠETAR, Milan (Dubrovnik, 1860. – Firenza, 1942.), – Dr. M. Kostrenčić, Dr. Miljenko Protega

Enciklopedija Leksikografskog zavoda, Izdanje i naklada Jugoslavenskog leksikografskog zavoda, Zagreb, 1962., sv. 6, str. 416.

624.

HAMM, Josip

C. A. VAN DEN BERK, Y a-t-il un substrat čakavien dans le dialecte de Dubrovnik? Contribution à l'histoire de la langue serbo-croate. Slavistischen Drukken en Herdrukken XVI, 'S-Gravenhage 1959, str. 251., – Josip Hamm

Slovo, br. 11–12, str. 234–239; Zagreb, 1962.

624a.

BROZOVIĆ, Dalibor

O jednom problemu naše historijske dijalektologije, – Dalibor Brozović

Zbornik za filologiju i lingvistiku, IV–V, str. 51–57; Zagreb, 1961.–1962.

1963.

625.

ŠVELEC, Franjo

Držićeva »Mande« prema talijanskoj književnosti, – Franjo Švelec

Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, Sv. X, str. 357; Zadar, 1963.

1964.

626.

LACHMAN-SCHMOHL, Renate

Ignjat Đurđević, Eine stilistische Untersuchung zum slavischen Barock, – Renate Lachman-Schmohl

Slavistische Forschungen, Band 5, str. 23–26, 31, 44, 48 f., 149, 159, 164 f., 170, 176, 238–240; Böhlau Verlag Köln Graz, 1964.

627.

VUKMIROVIĆ, M. V.

Prepiska Rešetar-Fabris, – V. M. Vukmirović

Savremenik, X, knj. XX, br. 8–9, str. 213–214; Beograd, avgust-septembar 1964.

1966.

628.

VINKO FORETIĆ

REŠETAR, Milan (Dubrovnik. 1. II. 1860. – Firenca, 14. I. 1942.), – Vinko Foretić *Enciklopedija likovnih umjetnosti*, sv. 4, [dodatak], str. 84; Izdanje i naklada Jugoslavenskog leksikografskog zavoda, Zagreb, 1966.

1967.

629.

BERKOPEC, Oton

Rešetarova Knihovna Ragusian. Výberový soupis vzácných knih a rukopisů, – Oton Berkopec

Státní knihovna Československé socialistické republiky; Jugoslávská literatura ve slovanské knihovne; Praha, 1967.

– Predgovor na češkom i hrvatskom jeziku.

– Katalog Rešetarove književne ostavštine koja je završila u Pragu.

1968.

630.

BOGIŠIĆ, Rafo

Marin Držić – petrarkist, – Rafo Bogišić

O hrvatskim starim pjesnicima, Matica hrvatska, Zagreb, 1968., str. 157, 158, 159, 160 i 163.

631.

BOGIŠIĆ, Rafo

Marin Držić – urotnik, – Rafo Bogišić

O hrvatskim starim pjesnicima, Matica hrvatska, Zagreb, 1968., str. 243 i 264.

632.

BOGIŠIĆ, Rafo

Mitološka igra Mavra Vetranovića, – Rafo Bogišić

O hrvatskim starim pjesnicima, Matica hrvatska, Zagreb, 1968., str. 81, 82, 84, 85, 86, 87 i 98.

633.

BOGIŠIĆ, Rafo

O liku Grižule u »Plakiru« Marina Držića, – Rafo Bogišić

O hrvatskim starim pjesnicima, Matica hrvatska, Zagreb, 1968., str. 169 i 170.

634.

BOGIŠIĆ, Rafo

Pastorala Marina Držića, – Rafo Bogišić

O hrvatskim starim pjesnicima, Matica hrvatska, Zagreb, 1968., str. 195–197.

635.

BOGIŠIĆ, Rafo

Pastoralni elementi u djelima Mavra Vetranovića, – Rafo Bogišić

O hrvatskim starim pjesnicima, Matica hrvatska, Zagreb, 1968., str. 122 i 131.

635a.

MOGUŠ, Milan

Jezični elementi Držićeva »Dunda Maroja«, – Milan Moguš

Umjetnost riječi, XII, br. 1, str. 49–62; Zagreb, 1968.

635b.

DE[ANOVIĆ], M[irko]

Rešetar, Milan, – M[irko] De[anović]

Enciklopedija Jugoslavije, 7, R – Srbija. Izdanje i naklada Jugoslavenskog leksikografskog zavoda, Zagreb, 1968., str. 66.

1969.

636.

BERK, den van A[lphonsus] Ch[ristian]

Nekoliko opaski o kvantitetu i akcentu u starom Dubrovniku, – Ch[ristian] A[lphonsus] Van den Berk (Bochum)

Zbornik o Marinu Držiću, Matica hrvatska, Zagreb, 1969., str. 301–307.

637.

BOGIŠIĆ, Rafo

Pastorala Marina Držića, – Rafo Bogišić (Zagreb)

Zbornik o Marinu Držiću, Matica hrvatska, Zagreb, 1969., str. 103–105, 108.

638.

FORETIĆ, Miljenko

Marin Držić i kazališni život renesansnog Dubrovnika, – Miljenko Foretić (Dubrovnik)

Zbornik o Marinu Držiću, Matica hrvatska, 1969., Zagreb, str. 234, 237–239, 242–244, 247, 249 i 250.

639.

FORETIĆ, Vinko

Dubrovnik u doba Marina Držića, – Vinko Foretić (Dubrovnik)

Zbornik o Marinu Držiću, Matica hrvatska, Zagreb, 1969., str. 7, 21 i 25.

640.

HYRKKÖNEN, Jukka

Neke pojedinosti o Držićevu vokabularu, – Jukka Hyrkkönen (Helsinki)

Zbornik o Marinu Držiću, Matica hrvatska, Zagreb, 1969., str. 318–321.

641.

KLAJIĆ, Bratoljub

Nov pogled na akcentuaciju starih dubrovačkih pisaca, – Bratoljub Klaić (Zagreb)
Zbornik o Marinu Držiću, Matica hrvatska, Zagreb, 1969., str. 284, 287, 290–296.

642.

MAHNKEN, Irmgard

Uloga jezika u Držićevim komedijama, – Irmgard Mahnken (Göttingen)
Zbornik o Marinu Držiću, Matica hrvatska, Zagreb, 1969., str. 311–317.

643.

MOGUŠ, Milan

Jezični elementi Držićeva »Dunda Maroja«, – Milan Moguš (Zagreb)
Zbornik o Marinu Držiću, Matica hrvatska, Zagreb, 1969., str. 270–272.

644.

MULJAČIĆ, Žarko

Leksikologijske i etimologijske bilješke uz »Planine«, – Žarko Muljačić
Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, Sv. XVI-XVII, str. 649; Zadar, 1969.

645.

RABADAN, Vojmil

Istina je dovoljna veličini Marina Držića, – Vojmil Rabadan (Zagreb)
Zbornik o Marinu Držiću, Matica hrvatska, Zagreb, 1969., str. 417–419, 428, 429, 436, 439–441.

646.

RAVLIĆ, Jakša

Genealogije obitelji Držića, – Jakša Ravlić (Zagreb)
Zbornik o Marinu Držiću, Matica hrvatska, Zagreb, 1969., str. 476, 477, 483, 486, 488–491.

647.

TORBARINA, Josip

Marin Držić, pjesnik, – Josip Torbarina (Zagreb)
Zbornik o Marinu Držiću, Matica hrvatska, Zagreb, 1969., str. 55, 56, 58, 61, 63, 68, 73 i 74.

648.

VINAVER, Vuk

Jedna epizoda iz života Milana Rešetara, – Vuk Vinaver
Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, XXXV, br. 3–4, str. 281–287; Beograd, 1969.

649.

ŽUPANOVIĆ, Lovro

Marin Držić i glazba, – Lovro Županović (Zagreb)
Zbornik o Marinu Držiću, Matica hrvatska, Zagreb, 1969., str. 207, 208, 211–214.

1970.

650.

FISKOVIĆ, Cvito

Petar Hektorović i likovne umjetnosti, – Cvito Fisković

Zbornik radova o Petru Hektoroviću, Posebno izdanje časopisa *Kritika*, sv. 6, str. 63 i 75; Zagreb, 1970.

651.

FORETIĆ, Vinko

Hektorovićevo doba na relaciji Hvar – Korčula – Dubrovnik, – Vinko Foretić

Zbornik radova o Petru Hektoroviću, Posebno izdanje časopisa *Kritika*, sv. 6, str. 134 i 139; Zagreb, 1970.

652.

FRANIČEVIĆ, Marin

Dubrovnik u drugoj polovici XVI. i na početku XVII. stoljeća, (Antun Bratosaljić Sasin), – Marin Franičević

Povijest hrvatske književnosti, Liber *Mladost*, Zagreb, 1974., knjiga 3, str. 138.

653.

KOLUMBIĆ, Nikica

Bibliografija nekih radova o Petru Hektoroviću, – Nikica Kolumbić

Zbornik radova o Petru Hektoroviću, Posebno izdanje časopisa *Kritika*, Zagreb, 1970., sv. 6, str. 248.

654.

KOLUMBIĆ, Nikica

Hektorovićevo »Ribanje« kao predmet književno-naučnih ispitivanja, – Nikica Kolumbić

Zbornik radova o Petru Hektoroviću, Posebno izdanje časopisa *Kritika*, Zagreb, 1970., sv. 6, str. 125.

655.

MLADENOVIĆ, Aleksandar

O nekim osobinama jezika Petra Hektorovića, – Aleksandar Mladenović

Zbornik radova o Petru Hektoroviću, Posebno izdanje časopisa *Kritika*, Zagreb, 1970., sv. 6, str. 148 i 151.

656.

TORBARINA, Josip

Hektorovićevo »Ribanje« u kontekstu evropske književne tradicije, – Josip Torbarina

Zbornik radova o Petru Hektoroviću, Posebno izdanje časopisa *Kritika*, Zagreb, 1970., sv. 6, str. 201 i 217.

1971.

657.

PEDERIN, Ivan

Životinje i cvijeće kao stilska sredstva hrvatskih začinjavaca, – Ivan Pederin
Hrvatski znanstveni zbornik II, Matica hrvatska, Zagreb, 1971., str. 369, 374, 380 i 397.

657a.

KATIČIĆ, Radoslav

Identitet jezika, – Radoslav Katičić

Suvremena lingvistika, br. 5–6, str. 5–14; Zagreb, 1972.

1972.

658.

KATIČIĆ, Radoslav

»Identitet jezika«, – Radoslav Katičić

Suvremena lingvistika, br. 5–6, str. 5–14; Zagreb, 1972., = *Novi jezikoslovni ogledi*, II, dopunjeno izdanje, Zagreb, 1992., str. 35–54.

658a

KRATOFIL, Mirko

Knjižnica Milana Rešetara u Pragu, – Mirko Kratofil

Dubrovački horizonti, IV, br. 9–10, str. 52–54; Zagreb, srpanj 1972.

1973.

659.

NOVAK, P[rosperov] Slobodan

Naše Posvetilište i Posluh u kontekstu evropske književnosti, – Slobodan Prosperov
Novak

Dubrovnik, II (XVI), br. 1, str. 115–127; Dubrovnik, 1973.

1974.

660.

FRANIČEVIĆ, Marin

Razdoblje renesansne književnosti. Dubrovački krug (Džore Držić; Ostali pjesnici
Ranjinina zbornika), – Marin Franičević

Povijest hrvatske književnosti, Liber Mladost, Zagreb, 1974., knjiga 3, str. 52, 53 i 57.

1976.

661.

DUDIĆ, Kosta

Pisma Milana Rešetara u rukopisnom odeljenju Matice srpske, – Kosta Dudić
Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku, sv. II, str. 159–186; Novi Sad, 1976.

1977.

662.

DUDIĆ, Kosta

Pisma Milana Rešetara u rukopisnom odeljenju Matice srpske, – Kosta Dudić
Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku, sv. I, str. 203–231; Novi Sad, 1977.

1978.

663.

PAVLIČIĆ, Pavao

Žanrovi hrvatske barokne književnosti, – Pavao Pavličić
Hrvatska književnost u europskom kontekstu, (uredili: Aleksandar Flaker i Krunoslav Pranjčić), Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1978., str. 245 i 251.

664.

TOMASOVIĆ, Mirko

Hrvatska renesansna književnost u evropskom kontekstu, – Mirko Tomsović
Hrvatska književnost u europskom kontekstu, (uredili: Aleksandar Flaker i Krunoslav Pranjčić), Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1978., str. 173.

665.

TOMASOVIĆ, Mirko

Vetranovićeve sudbina u našoj književnoj historiografiji, – Mirko Tomasović
O hrvatskoj književnosti i romanskoj tradiciji, Mladost, Zagreb, 1978., str. 95.

1979.

666.

Priredio ČALE, Frano

[uvod u] Marin Držić, – Priredio Frano Čale

Djela, Biblioteka Temelji, knj. Treća, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1979., str. 7–9, 14–15, 18, 20–21, 49, 62, 83, 139, 141–142, 147, 179, 183, 187, 196, 198, 213, 405, 446, 500, 513, 528, 578, 610, 618, 635, 649, 662, 655, 670, 729–730, 874, 903, 953–954.

1981.

667.

KOŠUTIĆ-BROZOVIĆ, Nevenka

O prijevodima Iva Vojnovića, – Nevenka Košutić-Brozović

Radovi međunarodnog simpozija o djelu Iva Vojnovića, Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti Razreda za suvremenu književnost, Zagreb, 1981., knjiga 2, str. 189, 194, 200, 203 i 204.

668.

MATKOVIĆ, Marijan

Ivo Vojnović – danas, – Marijan Matković

Radovi međunarodnog simpozija o djelu Iva Vojnovića, Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti Razreda za suvremenu književnost, Zagreb, 1981., knjiga 2, str. 13.

1982.

669.

BABIĆ, Jovan

Umjesto predgovora. Spor o autorstvu speva »Smrt Smail-age Čengića«, [Ćir.], – Jovan Babić

Polemike u hrvatskoj književnosti, kolo II, knjiga VI, Tko je napisao »Smrt Smail-age Čengića«, Priredio Ivan Krtalić, Mladost, Zagreb, 1982., str. 10.

670.

KOVIJANIĆ, R[isto]

P. P. Njegoš: Gorski Vijenac, [Ćir.], – R[isto] Kovijanić

Polemike u hrvatskoj književnosti, kolo II, knjiga VI, Tko je napisao »Smrt Smail-age Čengića«, Priredio Ivan Krtalić, Mladost, Zagreb, 1982., str. 555–563.

671.

PASARIĆ, Josip

Jagić prema hrvatstvu i srbstvu, – Josip Pasarić

Polemike u hrvatskoj književnosti, kolo I, knjiga V, Sve za obraz, obraz ni zašto, Priredio Ivan Krtalić, Mladost, Zagreb, 1982., str. 508 i 513.

672.

MARETIĆ, Tomo

Pristup u gramatiku, – Tomo Maretić

Polemike u hrvatskoj književnosti, kolo I, knjiga III, Brusija, Priredio Ivan Krtalić, Mladost, Zagreb, 1982., str. 630.

673.

PAPIĆ, Mitar

Milan Rešetar o jeziku u Bosni i Hercegovini. Šta za istoriju srpskohrvatskog jezika predstavlja jedna anketa?, – Mitar Papić

Oko, X, br. 258, str. 9; Zagreb 4.–18. II. 1982.

674.

BRATULIĆ, Josip

U povodu 40-godišnjice smrti Milana Rešetara. Filolog neprolaznih zasluga, – Josip Bratulić

Matica, XXXII, br. 9, str. 18 [s portretom]; Zagreb, rujan 1982.

1983.

675.

BRATULIĆ, Josip

Milan Rešetar – Tomo Matić – Franjo Fancev – Josip Badalić – Slavko Ježić – Jakša Ravlić, – Josip Bratulić

Izabrana djela, PSHK, knj. 121/I, Nakladni Zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1983.

676.

FRANIČEVIĆ, Marin

Literatura (sastavili Marin Franičević i Mirko Kratofil), – Marin Franičević

Povijest hrvatske renesansne književnosti, Zagreb, 1983., str. 716, 723, 725, 730, 731, 737, 738, 742, 750, 753 i 758.

677.

HAMM, Josip

Pisma (1878. – 1886.) U Petrogradu, – Josip Hamm

Korespodencija Vatroslava Jagića, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Zagreb, 1983., knjiga 3, str. 295, 300 i 417.

678.

HERCIGONJA, Eduard

III. Hrvatskologoljsko srednjovjekovlje u književnopovijesnim prikazima I. Broza, M. Medinija, Đ. Surmina, M. Murka i istraživačkim radovima drugih autora, – Eduard Hercigonja

Nad iskonom hrvatske knjige, Rasprave o hrvatskologoljskom srednjovjekovlju, Zagreb, 1983., str. 39.

679.

HERCIGONJA, Eduard

V. Između Jagića i Kombola (1913.–1945.), – Eduard Hercigonja

Nad iskonom hrvatske knjige, Rasprave o hrvatskologoljskom srednjovjekovlju, Zagreb, 1983., str. 114 i 117.

680.

HERCIGONJA, Eduard

Kajkavski elementi u jeziku glagoljaške književnosti 15. i 16. stoljeća, – Eduard Hercigonja

Nad iskonom hrvatske knjige, Rasprave o hrvatskologoljskom srednjovjekovlju, Zagreb, 1983., str. 317, 322, 323, 329, 331 i 351.

1984.

681.

NOVAK, Slobodan Prosperov – LISAC, Josip

Literatura o dramskom radu Mavra Vetranovića, – Slobodan Prosperov-Novak – Josip Lisac

Hrvatska drama do narodnog preporoda, I. dio, Logos, Split, 1984., str. 99.

682.

NOVAK, Slobodan Prosperov – LISAC, Josip

XIV. Pirna drama (Dubrovnik, prva polovica XVI. stoljeća), – Slobodan Prosperov-Novak – Josip Lisac

Hrvatska drama do narodnog preporoda, I. dio, Logos, Split, 1984., str. 155.

683.

NOVAK, Slobodan Prosperov – LISAC, Josip

Literatura o glumišno-organizacijskim okolnostima, – Slobodan Prosperov-Novak – Josip Lisac

Hrvatska drama do narodnog preporoda, I. dio, Logos, Split, 1984., str. 193.

684.

NOVAK, Slobodan Prosperov – LISAC, Josip

Izbor iz literature o Marinu Držiću, – Slobodan Prosperov-Novak – Josip Lisac

Hrvatska drama do narodnog preporoda, I. dio, Logos, Split, 1984., str. 199.

685.

NOVAK, Slobodan Prosperov – LISAC, Josip
XLIV. Junije Palmotić: Atalanta (Dubrovnik, izvela »družina od Ispraznih« 1629. godine), – Slobodan Prosperov-Novak – Josip Lisac
Hrvatska drama do narodnog preporoda, II. dio, Logos, Split, 1984., str. 56.

686.

NOVAK, Slobodan Prosperov – LISAC, Josip
Literatura o komediografiji Dubrovnik i Dalmacije u XVII. i XVIII. stoljeću, – Slobodan Prosperov-Novak – Josip Lisac
Hrvatska drama do narodnog preporoda, II. dio, Logos, Split, 1984., str. 133.

687.

NOVAK, Slobodan Prosperov – LISAC, Josip
Izbor iz bibliografije o jeziku hrvatske dopreporodne dramske književnosti, – Slobodan Prosperov-Novak – Josip Lisac
Hrvatska drama do narodnog preporoda, II. dio, Logos, Split, 1984., str. 381.

688.

ŠIMUNOVIĆ, Petar
Šklavunske naseobine u južnoj Italiji i naša prva zapisana bugarščica, – Petar Šimunović
Narodna umjetnost, knj. 21, str. 53–68; Zagreb, 1984.

1985.

689.

BRATULIĆ, Josip
Milan Rešetar, – Josip Bratulić
Dubrovački horizonti, XVII, br. 25, str. 93–95; Zagreb, 1985.

689a.

HAFNER, Stanislav
Geschichte der österreichischen Slawistik, – Stanislav Hafner
Beiträge zur Geschichte der Slawistik in nichtslawischen Ländern, Wien, 1985, S. 11–88.

1986.

690.

BANEŠEVIĆ, Nikola
[Predgovor u:] P. P. Njgoš, Gorski vijenac, – Nikola Banešević
Srpska književna zadruga, Beograd, 1986.

691.

BOGIŠIĆ, Rafo
Vatroslav Jagić kao priređivač u seriji »Stari pisci hrvatski«, – Rafo Bogišić
Jagićev zbornik, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1986., str. 87.

692.

JEMBRIH, Alojz

Vatroslav Jagić i starija kajkavska književnost kao oslonac u pogledima na kajkavštinu, – Alojz Jembrih

Jagićev zbornik, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1986., str. 65, 68 i 70.

693.

ŠVELEC, Franjo

Vatroslav Jagić o problematici hrvatske renesansne književnosti, – Franjo Švelec

Jagićev zbornik, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1986., str. 54.

1987.

694.

BOGIŠIĆ, Rafo

Dramski oblici i odnosi u djelu Matije Divkovića, – Rafo Bogišić

Tragovima starih, Književni krug Split, Split, 1987., str. 126 i 128.

695.

BOGIŠIĆ, Rafo

Marin Držić u Sieni, – Rafo Bogišić

Tragovima starih, Književni krug Split, Split, 1987., str. 41–44, 46, 69–70.

696.

BOGIŠIĆ, Rafo

Vatroslav Jagić i Akademijina serija »Stari pisci hrvatski«, – Rafo Bogišić

Tragovima starih, Književni krug Split, Split, 1987., str. 181–182.

697.

BRKOVIĆ, Živko

Sudbina rukopisa »Gorskog vijenca«, – Živko Brković

Jermenski Mehitaristički Manastir, Beč, 1987.

698.

FRANGEŠ, Ivo

Leksikon pisaca, – Ivo Frangeš

Povijest hrvatske književnosti, Nakladni zavod Matice hrvatske, Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana, 1987., str. 515 i 516.

699.

FRANGEŠ, Ivo

Usmena književnost i počeci umjetne. Renesansa, – Ivo Frangeš

Povijest hrvatske književnosti, Nakladni zavod Matice hrvatske, Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana, 1987., str. 63.

1988.

699a.

Priredio: BUDAK, Neven

Jedno neobjavljeno pismo, – Priredio: Neven Budak

Oko, XVI, br. 430, str. 10 [s neobjavljenom fotografijom obitelji Jagić / Rešetar]; Zagreb, 8.–22. 9. 1988.

1989.

700.

LETO, Maria Rita

Milan Rešetar, – Maria Rita Leto

Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta, Zagreb, 1989. – Br. str. 94.

701.

FALIŠEVAC, Dunja

Poezija Mavra Vetranovića prema hrvatskoj srednjovjekovnij tradiciji, – Dunja Fališevac

Stari pisci hrvatski i njihove poetike, Biblioteka Liber Zavoda za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 1989., str. 87 i 95.

702.

FALIŠEVAC, Dunja

Rodovske i žanrovske odrednice Marulićeva Poklada i korizme, – Dunja Fališevac

Stari pisci hrvatski i njihove poetike, Biblioteka Liber Zavoda za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 1989., str. 72 i 85.

703.

KATIČIĆ, Radoslav

O Držićevu jeziku pedeset godina poslije Rešetara, – Radoslav Katičić

Forum, XXVIII, knj. 58, br. 9–10, str. 313–326; Zagreb, 1989., = *Na kroatističkim raskrižjima*, Zagreb, 1999., str. 101–114.

1990.

704.

ŠVELEC, Franjo

Mihovil Kombol – Povjesničar hrvatske književnosti do preporoda, – Franjo Švelec

Iz naše književne prošlosti, (Studije iz starije hrvatske književnosti), Književni krug, Split, 1990., str. 28.

705.

ŠVELEC, Franjo

Prikazanje Mavra Vetranovića u redakciji Matije Divkovića, – Franjo Švelec

Iz naše književne prošlosti, (Studije iz starije hrvatske književnosti), Književni krug, Split, 1990., str. 100, 102, 103 i 104.

706.

ŠVELEC, Franjo

Satiričko u djelu Mavra Vetranovića, – Franjo Švelec

Iz naše književne prošlosti, (Studije iz starije hrvatske književnosti), Književni krug, Split, 1990., str. 107 i 114.

707.

ŠVELEC, Franjo

Vatroslav Jagić o problematici hrvatske renesansne književnosti, – Franjo Švelec

Iz naše književne prošlosti, (Studije iz starije hrvatske književnosti), Književni krug, Split, 1990., str. 20 i 25.

708.

ŠVELEC, Franjo

Vetranovićeve prikazanja i srednjovjekovna tradicija, – Franjo Švelec

Iz naše književne prošlosti, (Studije iz starije hrvatske književnosti), Književni krug, Split, 1990., str. 80, 81, 94, 96 i 97.

1991.

709.

BATUŠIĆ, Nikola

Elementi scenske fantastike u dubrovačkoj drami 17. st., – Nikola Batušić

Hrvatski književni barok, Zbornici, Projekt Zavoda za znanost o književnosti Sveučilišta u Zagrebu: Hrvatski književni barok (u okviru europske godine baroka). Voditelj projekta: Dunja Fališevac, Zagreb, 1991., str. 178.

710.

BOGIŠIĆ, Rafo

Hrvatski barokni slavizam, – Rafo Bogišić

Hrvatski književni barok, Zbornici, Projekt Zavoda za znanost o književnosti Sveučilišta u Zagrebu: Hrvatski književni barok (u okviru europske godine baroka). Voditelj projekta: Dunja Fališevac, Zagreb, 1991., str. 16.

711.

ČALE, Frane

Pabirci tragom Držićeva jezika, – Frane Čale

Usporedbe i tumačenja, Matica hrvatska Dubrovnik, Dubrovnik, 1991., str. 69–74.

712.

FALIŠEVAC, Dunja

Elementi scenske fantastike u dubrovačkoj drami 17. st., – Dunja Fališevac

Hrvatski književni barok, Zbornici, Projekt Zavoda za znanost o književnosti Sveučilišta u Zagrebu: Hrvatski književni barok (u okviru europske godine baroka). Voditelj projekta: Dunja Fališevac, Zagreb, 1991., str. 257.

713.

LETO, Rita Maria

Pisma Milana Rešetara u arhivu JAZU, – Maria Rita Leto

Građa za povijest književnosti hrvatske, knj. 33, /urednici Milan Ratković i Franjo Švelec/, JAZU, Zagreb, 1991., str. 327–353.

1992.

714.

KATIČIĆ, Radoslav

»Identitet jezika«, – Radoslav Katičić

Novi jezikoslovni ogledi, II, dopunjeno izdanje, Zagreb, 1992., str. 35–54.

714a.

MALINAR, Smiljka

Gundulić prevodilac Girolama Pretia, – Smiljka Malinar

Hrvatsko – talijanski književni odnosi III, Zbornik III, Zavod za znanost o književnosti, Zagreb, 1992., str. 17 i 18.

715.

ZORIĆ, Mate

Komediograf Ludovico Dolce, Dubrovnik i Dubrovčani, – Mate Zorić

Književni dodiri hrvatsko-talijanski, (Književna prožimanja hrvatsko-talijanska), Književni krug, Split, 1992., str. 111.

716.

ZORIĆ, Mate

Romantički pisci u Dalmaciji na talijanskom jeziku. II. Pisci od prosvjetiteljstva do romantizma, – Mate Zorić

Književni dodiri hrvatsko-talijanski, (Književna prožimanja hrvatsko-talijanska), Književni krug, Split, 1992., str. 385.

716a.

BROZOVIĆ, Dalibor

O dijalektološkom aspektu dubrovačke jezične problematike, – Dalibor Brozović
Dubrovnik, III, br. 2–3, str. 316–324; Dubrovnik, 1992.

1993.

717.

JEŽIĆ, Slavko

Artizam hrvatske moderne, nacionalizam predratne generacije i prvi svjetski rat (1895.–1918.), – Slavko Ježić

Hrvatska književnost od početka do danas 1100. – 1941., Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1993., str. 362.

718.

JEŽIĆ, Slavko

Bibliografija, – Slavko Ježić

Hrvatska književnost od početka do danas 1100. – 1941., Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1993., str. 382, 384, 387, 388, 389, 390, 391 i 392.

719.

JEŽIĆ, Slavko

Književnost katoličke obnove i baroka, Epigoni u Dalmaciji i u Dubrovniku; konac baroka, – Slavko Ježić

Hrvatska književnost od početka do danas 1100. – 1941., Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1993., str. 155.

720.

JEŽIĆ, Slavko

Književnost katoličke obnove i baroka, Zlatni vijek dubrovačke književnosti (1620.–1667.), – Slavko Ježić

Hrvatska književnost od početka do danas 1100. – 1941., Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1993., str. 127, 128, 134 i 135.

721.

JEŽIĆ, Slavko

Racionalizam i narodno prosvjećivanje (XVIII. Stoljeće), – Slavko Ježić

Hrvatska književnost od početka do danas 1100. – 1941., Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1993., str. 160.

722.

JEŽIĆ, Slavko

Renesansa, crkvena obnova i prosvjetiteljstvo, Hrvatska književnost Dalmacije i Dubrovnika u doba renesanse: prve tri generacije (1480. – 1560.), – Slavko Ježić

Hrvatska književnost od početka do danas 1100. – 1941., Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1993., str. 69, 70, 76, 77, 79, 81, 82 i 93.

723.

JEŽIĆ, Slavko

Renesansa, crkvena obnova i prosvjetiteljstvo, Tri stoljeća raskomadane Hrvatske (XVI.–XVIII.), – Slavko Ježić

Hrvatska književnost od početka do danas 1100. – 1941., Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1993., str. 54.

724.

KRAVAR, Zoran

Svjetovi Osmana, – Zoran Kravar

Nakon godine MDC, Studije o književnom baroku i dodirnim temama, Matica hrvatska, Dubrovnik, 1993., str. 112.

1994.

725.

KOLUMBIĆ, Nikica

Hrvatska srednjovjekovna poezija i drama u svjetlu književne znanosti, – Nikica Kolumbić

Po običaju začinjavac, Rasprave o hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti, Književni krug, Split, 1994., str. 306, 307 i 312.

726.

KOLUMBIĆ, Nikica

Pjesma protiv žena iz XV. stoljeća, – Nikica Kolumbić

Po običaju začinjavac, Rasprave o hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti, Književni krug, Split, 1994., str. 54, 63 i 64.

727.

KOLUMBIĆ, Nikica

Starohrvatska pansionska drama i pitanje stranih izvora, – Nikica Kolumbić

Po običaju začinjavac, Rasprave o hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti, Književni krug, Split, 1994., str. 141.

728.

ZORIĆ, Mate

Prilozi poznavanju Skjavoneskne talijanske književnosti (Zuan Polo Liompari ili Leopardi) i (Antonio da Molin zvan Burchiella), – Mate Zorić

Hrvatsko – talijanski književni odnosi, Zbornik IV, Zavod za znanost o književnosti, Zagreb, 1994., str. 186 i 353.

1995.

729.

GLAVAŠ, Radoslav Andrija

Hrvatstvo starih pisaca dalmatinske Hrvatske, – Andrija Radoslav Glavaš

Hrvatska književnost i duhovnost, Izabrao, priredio i pogovor napisao Branimir Donat. Dora Krupićeva, Zagreb, 1995., str. 64.

730.

GLAVAŠ, Radoslav Andrija

Albert Haler: Novija dubrovačka književnost, – Andrija Radoslav Glavaš

Hrvatska književnost i duhovnost, Izabrao, priredio i pogovor napisao Branimir Donat. Dora Krupićeva, Zagreb, 1995., str. 295.

731.

MALINAR, Smiljka

Ranjinin prepjev jedne Petrarkine sestine, – Smiljka Malinar

Hrvatsko – talijanski književni odnosi V, Knjiga V, Zavod za znanost o književnosti, Zagreb, 1995., str. 12, 17 i 24.

1996.

732.

TAFRA, Branka

Ivšičevi dijalektološki izvori, – Branka Tafra

Stjepan Ivšić i hrvatski jezik, Zbornik radova Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti i Matice hrvatske – ogranak Orahovica, Zagreb, 1996., str. 148, 149, 151 i 153.

733.

VUKOVAC, Stana

Stjepan Ivšić o naglasku u gramatici Ignjata Alojzija Brlića, – Stana Vukovac

Stjepan Ivšić i hrvatski jezik, Zbornik radova Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti i Matice hrvatske – ogranak Orahovica, Zagreb, 1996., str. 156, 167 i 168.

1997.

734.

BOGIŠIĆ, Rafo

Čitajući Zbornik Nikše Ranjine iz 1507. g., – Rafo Bogišić

Zrcalo duhovno, Književne studije, Kolo, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1997., str. 13, 23 i 24.

735.

ŠVELEC, Franjo

Mihovil Kombol – Povjesničar hrvatske književnosti do preporoda, – Franjo Švelec

Mihovil Kombol. Književni povjesničar, kritičar i prevodilac: zbornik radova sa

znanstvenoga skupa u povodu 25. obljetnice smrti, Zadar, 18. – 20. studenoga 1981.

/ urednici Nevenka Košutić-Brozović ...[et la.]. – Ponovljeno izd. / urednici ponov-

ljenog izdanja Zbornika o Mihovilu Kombolu: Nevenka Košutić-Brozović, Tihomil

Maštrović – Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], Zagreb, 1997., str. 7 i 8 –

(Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 1.)

Summary.

736.

BOJOVIĆ, Zlata

Kombolovo viđenje barokne književnosti, – Zlata Bojović

Mihovil Kombol. Književni povjesničar, kritičar i prevodilac: zbornik radova sa

znanstvenoga skupa u povodu 25. obljetnice smrti, Zadar, 18. – 20. studenoga 1981.

/ urednici Nevenka Košutić-Brozović...[et la.]. – Ponovljeno izd. / urednici ponov-

ljenog izdanja Zbornika o Mihovilu Kombolu: Nevenka Košutić-Brozović, Ti-

homil Maštrović – Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], Zagreb, 1997., str.

157 i 158 – (Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 1.)

– Резюме.

737.

BOTICA, Stipe

Narodna književnost i kultura u Ježićevoj »Hrvatskoj književnosti«, – Stipe Botica

Slavko Ježić: zbornik radova sa znanstvenoga skupa povodom 100. obljetnice

rođenja: Zagreb – Zadar, 19. – 22. listopada 1995. / glavni urednik Tihomil Maštro-

vić – Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], Zagreb, 1997., str. 44 – (Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 2.)

– Sažetak. – Summary.

738.

BREŠIĆ, Vinko

Ježićevo poimanje ilirizma, – Vinko Brešić

Slavko Ježić: zbornik radova sa znanstvenoga skupa povodom 100. obljetnice rođenja: Zagreb – Zadar, 19. – 22. listopada 1995. / glavni urednik Tihomil Maštrović – Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], Zagreb, 1997., str. 23 – (Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 2.)

– Sažetak. – Summary.

739.

FALIŠEVAC, Dunja

Hrvatska epika u doba baroka, – Dunja Fališevac

Kaliopin vrt, Studije o hrvatskoj epici, Književni krug, Split, 1997., str. 110.

– Riassunto.

740.

FALIŠEVAC, Dunja

Kompozicija i epski svijet Osmana (iz vizure naratologije), – Dunja Fališevac

Kaliopin vrt, Studije o hrvatskoj epici, Književni krug, Split, 1997., str. 155.

– Riassunto.

741.

FALIŠEVAC, Dunja

Epika na razmeđu 18. i 19. stoljeća I. Epika u Dubrovniku, – Dunja Fališevac

Kaliopin vrt, Studije o hrvatskoj epici, Književni krug, Split, 1997., str. 241 i 242.

– Riassunto.

742.

LISAC, Josip

Hrvatska jezična situacija u pretpreporodno doba i Mihovil Komba, – Josip Lisac *Mihovil Komba*. Književni povjesničar, kritičar i prevodilac: zbornik radova sa znanstvenoga skupa u povodu 25. obljetnice smrti, Zadar, 18. – 20. studenoga 1981. / urednici Nevenka Košutić-Brozović...[et la.]. – Ponovljeno izd. / urednici ponovljenog izdanja Zbornika o Mihovilu Kombolu: Nevenka Košutić-Brozović, Tihomil Maštrović – Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], Zagreb, 1997., str. 103 i 105 – (Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 1.)

– Summary.

743.

PAVEŠKOVIĆ, Antun

Značaj hrvatske dopreporodne drame i kazališta u »Hrvatskoj književnosti od početka do danas, 1100. – 1941.« Slavka Ježića, – Antun Pavešković

Slavko Ježić: zbornik radova sa znanstvenoga skupa povodom 100. obljetnice rođenja: Zagreb – Zadar, 19. – 22. listopada 1995. / glavni urednik Tihomil Maštrović –

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], Zagreb, 1997., str. 64 – (Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 2.)

– Résumé.

744.

RIZVIĆ, Muhsin

Mihovil Kombol o književnosti narodâ Bosne i Hercegovine, – Muhsin Rizvić *Mihovil Kombol*. Književni povjesničar, kritičar i prevodilac: zbornik radova sa znanstvenoga skupa u povodu 25. obljetnice smrti, Zadar, 18. – 20. studenoga 1981. / urednici Nevenka Košutić-Brozović...[et la.]. – Ponovljeno izd. / urednici ponovljenog izdanja Zbornika o Mihovilu Kombolu: Nevenka Košutić-Brozović, Tihomil Maštrović – Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], Zagreb, 1997., str. 141 i 147 – (Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 1.)

– Summary.

745.

ŠICEL, Miroslav

Hrvatska znanost o književnosti, – Miroslav Šicel

Hrvatska književnost 19. i 20. stoljeća, 2. nadopunjeno i prošireno izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 1997., str. 276.

746.

VONČINA, Josip

Jezična problematika u Kombolovoj povijesti hrvatske književnosti do narodnog preporoda, – Josip Vončina

Mihovil Kombol. Književni povjesničar, kritičar i prevodilac: zbornik radova sa znanstvenoga skupa u povodu 25. obljetnice smrti, Zadar, 18. – 20. studenoga 1981. / urednici Nevenka Košutić-Brozović...[et la.]. – Ponovljeno izd. / urednici ponovljenog izdanja Zbornika o Mihovilu Kombolu: Nevenka Košutić-Brozović, Tihomil Maštrović – Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], Zagreb, 1997., str. 89 – (Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 1.)

– Résumé.

1998.

747.

ABRAMOVIĆ, Antun

Doprinos dr. Franje Fanceva poznavanju hrvatskoga srednjovjekovlja, – Antun Abramović

Franjo Fancev. Književni povjesničar i filolog: zbornik radova sa znanstvenoga skupa, Zagreb – Zadar, 20. – 22. ožujka 1997. / glavni urednik Tihomil Maštrović – Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], Zagreb, 1998. str. 233, 234, 235 i 236 – (Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 3.)

– Sažetak. – Summary.

748.

FLAKER, Vida

Pisma Franje Fanceva Milanu Rešetaru, – Vida Flaker

Franjo Fancev. Književni povjesničar i filolog: zbornik radova sa znanstvenoga skupa, Zagreb – Zadar, 20. – 22. ožujka 1997. / glavni urednik Tihomil Maštrović –

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], Zagreb, 1998. str. 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 251, 255 i 259 – (Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 3.)

– Sažetak. – Summary.

749.

KEKEZ, Josip

Tomo Matić o književnosti u Dalmaciji i Slavoniji, – Josip Kekez

Tomo Matić: književni povjesničar i filolog: zbornik radova sa znanstvenoga skupa, Zagreb – Osijek – Zadar, 20. – 24. travnja 1998. / glavni urednik Tihomil Maštrović – Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], Zagreb, 1998. str. 67 i 71 – (Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 4.)

– Sažetak. – Summary.

750.

KORADE, Mijo

Doprinos Franje Fanceva istraživanju povijesti hrvatskih isusovaca, – Mijo Korade *Franjo Fancev*. Književni povjesničar i filolog: zbornik radova sa znanstvenoga skupa, Zagreb – Zadar, 20. – 22. ožujka 1997. / glavni urednik Tihomil Maštrović – Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], Zagreb, 1998. str. 79 – (Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 3.)

– Sažetak. – Summary.

751.

LISAC, Josip

Jezik hrvatskih protestantskih pisaca u obradbi Franje Fanceva, – Josip Lisac

Franjo Fancev. Književni povjesničar i filolog: zbornik radova sa znanstvenoga skupa, Zagreb – Zadar, 20. – 22. ožujka 1997. / glavni urednik Tihomil Maštrović – Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], Zagreb, 1998. str. 90 i 92 – (Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 3.)

– Sažetak. – Summary.

752.

LONČAREVIĆ, Mijo

Proučavanje podravske kajkavštine, – Mijo Lončarević

Franjo Fancev. Književni povjesničar i filolog: zbornik radova sa znanstvenoga skupa, Zagreb – Zadar, 20. – 22. ožujka 1997. / glavni urednik Tihomil Maštrović – Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], Zagreb, 1998. str. 113, 119 i 120 – (Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 3.)

– Sažetak. – Summary.

753.

MATIČEVIĆ, Ivica

Bilješka o književnim polemikama Franje Fanceva, – Ivica Matičević

Franjo Fancev. Književni povjesničar i filolog: zbornik radova sa znanstvenoga skupa, Zagreb – Zadar, 20. – 22. ožujka 1997. / glavni urednik Tihomil Maštrović – Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], Zagreb, 1998. str. 166 – (Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 3.)

– Sažetak. – Summary.

754.

MATIČEVIĆ, Ivica

Tomo Matić o hrvatskim književnim povjesničarima, – Ivica Matičević

Tomo Matić: književni povjesničar i filolog: zbornik radova sa znanstvenoga skupa, Zagreb – Osijek – Zadar, 20. – 24. travnja 1998. / glavni urednik Tihomil Maštrović – Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], Zagreb, 1998. str. 256 – (Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 4.)

– Sažetak. – Summary.

755.

MARIJANOVIĆ, Stanislav

Baština i ostavština Tome Matića, – Stanislav Marijanović

Tomo Matić: književni povjesničar i filolog: zbornik radova sa znanstvenoga skupa, Zagreb – Osijek – Zadar, 20. – 24. travnja 1998. / glavni urednik Tihomil Maštrović – Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], Zagreb, 1998. str. 341, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 354 i 355 – (Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 4.)

– Sažetak. – Zusammenfassung.

756.

MARIJANOVIĆ, Stanislav

Prinos Franje Fanceva poznavanju hrvatske književnosti u Slavoniji (Franjo Fancev spram Tome Matića i Stjepana Ivšića), – Stanislav Marijanović

Franjo Fancev. Književni povjesničar i filolog: zbornik radova sa znanstvenoga skupa, Zagreb – Zadar, 20. – 22. ožujka 1997. / glavni urednik Tihomil Maštrović – Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], Zagreb, 1998. str. 151 – (Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 3.)

– Sažetak. – Summary.

757.

MOGUŠ, Milan

Toma Matić i Akademija, – Milan Moguš

Tomo Matić: književni povjesničar i filolog: zbornik radova sa znanstvenoga skupa, Zagreb – Osijek – Zadar, 20. – 24. travnja 1998. / glavni urednik Tihomil Maštrović – Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], Zagreb, 1998. str. 13 i 14 – (Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 4.)

– Sažetak. – Summary.

758.

MOSTARKIĆ, Snježana

Matićevo čitanje Relkovićeve Satira, – Snježana Mostarkić

Tomo Matić: književni povjesničar i filolog: zbornik radova sa znanstvenoga skupa, Zagreb – Osijek – Zadar, 20. – 24. travnja 1998. / glavni urednik Tihomil Maštrović – Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], Zagreb, 1998. str. 178 i 179 – (Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 4.)

– Sažetak. – Riassunto.

759.

ŠVELEC, Franjo

Matićevi Stari pisci hrvatski, – Franjo Švelec

Tomo Matić: književni povjesničar i filolog: zbornik radova sa znanstvenoga skupa, Zagreb – Osijek – Zadar, 20. – 24. travnja 1998. / glavni urednik Tihomil Maštrović – Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], Zagreb, 1998. str. 45 – (Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 4.)

– Sažetak. – Summary.

760.

ŠVELEC, Franjo

Rad Franje Fanceva na proučavanju hrvatske komedije XVII. stoljeća, – Franjo Švelec *Franjo Fancev*. Književni povjesničar i filolog: zbornik radova sa znanstvenoga skupa, Zagreb – Zadar, 20. – 22. ožujka 1997. / glavni urednik Tihomil Maštrović – Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], Zagreb, 1998. str. 26, 27, 28 i 31 – (Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 3.)

– Sažetak. – Summary.

761.

ŠVELEC, Franjo

O adespotnim stihovanim satavima zadarskoga književnog kruga u XVII. stoljeću, – Franjo Švelec

Iz starije književnosti hrvatske: rasprave, Erasmus naklada, Zagreb, 1998., str. 218 i 219.

762.

VONČINA, Josip

Pjesnici Ranjinina zbornika, – prema čitanju Milana Rešetara i Josipa Hamma priredio Josip Vončina

Matica hrvatska, Zagreb, 1998.

1999.

763.

KATIČIĆ, Radoslav

O Držićevu jeziku pedeset godina nakon Rešetara, – Radoslav Katičić

Na kroatističkim raskrižjima, Hrvatski studiji – Studia Croatica, Zagreb, 1999. – (Biblioteka Croaticum; sv. 1.), str. 101–114.

764.

KRAVAR, Zoran

Magistralom hrvatske prijevodne versifikacije: od Iervsalema Sloboghiena do Oslobođenoga Jeruzalema, – Zoran Kravar

Stih i kontekst: teme iz povijesti hrvatskoga stiha, Biblioteka znanstvenih djela, Književni krug, Split, 1999., str. 9.

765.

TOMASOVIĆ, Mirko

»Harvacki složena« »Plavca nova«, korablja pjesništva, – Mirko Tomasović

Marko Marulić Marul, (Monografija), Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb – Split, 1999., str. 209.

766.

VONČINA, Josip

Literatura, – Josip Vončina

Tekstološka načela za pisanu baštinu hrvatskoga jezičnog izraza, Posebni prilog Stoljećima hrvatske književnosti, Matica hrvatska, Zagreb, 1999., str. 223, 224, 225 i 226.

767.

VONČINA, Josip

Nadslovci i naglasci, – Josip Vončina

Tekstološka načela za pisanu baštinu hrvatskoga jezičnog izraza, Posebni prilog Stoljećima hrvatske književnosti, Matica hrvatska, Zagreb, 1999., str. 172.

768.

VONČINA, Josip

Određivanje fonološkog sustava, – Josip Vončina

Tekstološka načela za pisanu baštinu hrvatskoga jezičnog izraza, Posebni prilog Stoljećima hrvatske književnosti, Matica hrvatska, Zagreb, 1999., str. 120.

769.

VONČINA, Josip

Pristup, – Josip Vončina

Tekstološka načela za pisanu baštinu hrvatskoga jezičnog izraza, Posebni prilog Stoljećima hrvatske književnosti, Matica hrvatska, Zagreb, 1999., str. 19 i 20.

770.

VONČINA, Josip

Slogotvorno r, – Josip Vončina

Tekstološka načela za pisanu baštinu hrvatskoga jezičnog izraza, Posebni prilog Stoljećima hrvatske književnosti, Matica hrvatska, Zagreb, 1999., str. 161 i 162.

771.

VONČINA, Josip

Slovna greška u predlošku i u njegovu tumačenju, – Josip Vončina

Tekstološka načela za pisanu baštinu hrvatskoga jezičnog izraza, Posebni prilog Stoljećima hrvatske književnosti, Matica hrvatska, Zagreb, 1999., str. 134 i 136.

772.

VONČINA, Josip

Utemeljenje hrvatske kritičke tekstologije, – Josip Vončina

Tekstološka načela za pisanu baštinu hrvatskoga jezičnog izraza, Posebni prilog Stoljećima hrvatske književnosti, Matica hrvatska, Zagreb, 1999., str. 71 i 79.

773.

LISAC, Josip

Milan Rešetar i njegovo djelo. Znanstveni skup u povodu 150. obljetnice bečke slavistike, Beč, 22. 3. 1999., – Josip Lisac

Kolo, IX, br. 3, str. 37–42; Zagreb, jesen 1999.

2000.

774.

ALEKSANDROV-POGAČNIK, Nina

Antipozitivistička pobuna Alberta Halera (filološka i estetska povijest književnosti),

– Nina Aleksandrov-Pogačnik

Albert Haler: književni povjesničar, teoretičar i estetičar: zbornik radova sa znanstvenoga skupa, Zagreb, Dubrovnik, 29.–30. travnja 1999. / glavni urednik Tihomil Maštrović – Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], Zagreb, 2000., str. 81 – (Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 5.)

– Sažetak. – Summary.

775.

KOHAROVIĆ, Nebojša

Halerovo (ne)tumačenje jezičnih odlika hrvatskih pisaca -Nebojša Koharović

Albert Haler: književni povjesničar, teoretičar i estetičar: zbornik radova sa znanstvenoga skupa, Zagreb, Dubrovnik, 29.–30. travnja 1999. / glavni urednik Tihomil Maštrović – Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], Zagreb, 2000., str. 207 – (Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 5.)

– Sažetak. – Summary.

776.

SABLIĆ TOMIĆ, Helena

Albert Haler između teorije i književne povijesti, – Helena Sablić Tomić

Albert Haler: književni povjesničar, teoretičar i estetičar: zbornik radova sa znanstvenoga skupa, Zagreb, Dubrovnik, 29.–30. travnja 1999. / glavni urednik Tihomil Maštrović – Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], Zagreb, 2000., str. 297 – (Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 5.)

– Sažetak. – Summary.

777.

STOLAC, Diana

Gundulićev Osman i rječnik Ardelija Della Belle, – Diana Stolic

Albert Haler: književni povjesničar, teoretičar i estetičar: zbornik radova sa znanstvenoga skupa, Zagreb, Dubrovnik, 29.–30. travnja 1999. / glavni urednik Tihomil Maštrović – Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], Zagreb, 2000., str. 195 – (Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 5.)

– Sažetak. – Summary.

778.

ŠVELEC, Franjo

Osman Ivana Gundulića u interpretaciji Alberta Halera, – Franjo Švelec

Albert Haler: književni povjesničar, teoretičar i estetičar: zbornik radova sa znanstvenoga skupa, Zagreb, Dubrovnik, 29.–30. travnja 1999. / glavni urednik Tihomil Maštrović – Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], Zagreb, 2000., str. 55 – (Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 5.)

– Sažetak. – Summary.

2001.

779.

ČORALIĆ, Lovorka

Skradin i Mleci (državno-političke veze i prisutnost Skradinjana u Mlecima i Padovi), – Lovorka Čoralić

Zbornik o Pavlu Posiloviću, zbornik radova sa znanstvenoga skupa »Pavao Posilović i šibensko-skradinski kraj u njegovo doba«, Skradin – Visovac, 27.–28. listopada 2000. / uredili Pavao Knezović, Marinko Šišak, Milivoj Zenić – Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Šibenik; Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2001., Zagreb, str. 140 – (Knjižnica Faust).

– Sažetak.

780.

GABRIĆ–BAGARIĆ, Darija

Jezik Pavla Posilovića, – Darija Gabrić-Bagarić

Zbornik o Pavlu Posiloviću, zbornik radova sa znanstvenoga skupa »Pavao Posilović i šibensko-skradinski kraj u njegovo doba«, Skradin – Visovac, 27.–28. listopada 2000. / uredili Pavao Knezović, Marinko Šišak, Milivoj Zenić – Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Šibenik; Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2001., Zagreb, str. 54, 55, 58 i 86. (Knjižnica Faust).

781.

JEMBRIH, Alojz

Branko (Drechsler) Vodnik u zrcalu svojih pisama Vatroslavu Jagiću, – Alojz Jembrih

Zbornik o Branku Vodniku, književnom povjesničaru: zbornik radova sa znanstvenoga skupa Zagreb – Varaždin, 13. – 15. travnja 2000. / glavni urednik Tihomil Maštrović – Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], Zagreb, 2001., str. 268 i 277 – (Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 6.)

– Sažetak. – Summary.

782.

JEMBRIH, Alojz

Posilovićev Cviet od kriposti... i glagoljski cvet vsake mudrosti, – Alojz Jembrih

Zbornik o Pavlu Posiloviću, zbornik radova sa znanstvenoga skupa »Pavao Posilović i šibensko-skradinski kraj u njegovo doba«, Skradin – Visovac, 27.–28. listopada 2000. / uredili Pavao Knezović, Marinko Šišak, Milivoj Zenić – Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Šibenik; Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2001., Zagreb, str. 102 – (Knjižnica Faust).

783.

KAPRALJEVIĆ, Ana

Branko Vodnik u Barčevoj, Frangešovoj i Šicelovoj primjeni, – Ana Kapraljević

Zbornik o Branku Vodniku, književnom povjesničaru: zbornik radova sa znanstvenoga skupa Zagreb – Varaždin, 13. – 15. travnja 2000. / glavni urednik Tihomil Maštrović – Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], Zagreb, 2001., str. 306 – (Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 6.)

– Sažetak. – Résumé.

784.

MOSTARKIĆ, Snježana

Vodnik o hrvatskome jeziku, – Snježana Mostarkić

Zbornik o Branku Vodniku, književnom povjesničaru: zbornik radova sa znanstvenoga skupa Zagreb – Varaždin, 13. – 15. travnja 2000. / glavni urednik Tihomil Maštrović – Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], Zagreb, 2001., str. 209 – (Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 6.)

– Sažetak. – Riassunto.

785.

ŠIŠAK, Marinko

Notae bibliographicae, – Marinko Šišak

Zbornik o Pavlu Posiloviću, zbornik radova sa znanstvenoga skupa »Pavao Posilović i šibensko-skradinski kraj u njegovo doba«, Skradin – Visovac, 27.–28. listopada 2000. / uredili Pavao Knezović, Marinko Šišak, Milivoj Zenić – Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Šibenik; Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2001., Zagreb, str. 176 i 178 – (Knjižnica Faust).

786.

Priredio SAMARDŽIJA, Marko

Milan Rešetar, – priredio Marko Samardžija

Franjo Iveković, Ivan Broz, Tomo Maretić, Vatroslav Rožić, Milan Rešetar, Antun Radić, Nikola Andrić, Dragutin Boranić. *Jezikoslovne rasprave i članci*, Stoljeća hrvatske književnosti, Matica hrvatska, Zagreb, 2001., str. 261–300.

2002.

787.

DOLINER, Gorana

Šibenska molitva: neke mogućnosti muzikološke interpretacije u povodu prvoga objavljivanja Ivana Milčetića i Jose Miloševića, – Gorana Doliner

Ivan Milčetić: književni povjesničar, filolog i etnolog: zbornik radova sa znanstvenoga skupa Varaždin – Malinska, 19. – 20. travnja 2001., Varaždin, 16. studenoga 2001. / glavni urednik Tihomil Maštrović – Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], Zagreb; Matica hrvatska Varaždin, Varaždin, 2002., str. 348 – (Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 7.)

– Sažetak. – Summary.

788.

FIŠER, Ernest

Varaždinsko razdoblje života i rada Ivana Milčetića, – Ernest Fišer

Ivan Milčetić: književni povjesničar, filolog i etnolog: zbornik radova sa znanstvenoga skupa Varaždin – Malinska, 19. – 20. travnja 2001., Varaždin, 16. studenoga 2001. / glavni urednik Tihomil Maštrović – Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], Zagreb; Matica hrvatska Varaždin, Varaždin, 2002., str. 465 – (Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 7.)

– Sažetak. – Summary.

789.

JEMBRIH, Alojz

Ivan Milčetić o kajkavštini, – Alojz Jembrih

Ivan Milčetić: književni povjesničar, filolog i etnolog: zbornik radova sa znanstvenoga skupa Varaždin – Malinska, 19. – 20. travnja 2001., Varaždin, 16. studenoga 2001. / glavni urednik Tihomil Maštrović – Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], Zagreb; Matica hrvatska Varaždin, Varaždin, 2002., str. 100 i 101 – (Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 7.)

– Sažetak. – Summary.

790.

MAJER–BOBETKO, Sanja

Glazbeno-publicistički i muzikološki opus Ivana Milčetića, – Sanja Bobetko-Majer

Ivan Milčetić: književni povjesničar, filolog i etnolog: zbornik radova sa znanstvenoga skupa Varaždin – Malinska, 19. – 20. travnja 2001., Varaždin, 16. studenoga 2001. / glavni urednik Tihomil Maštrović – Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], Zagreb; Matica hrvatska Varaždin, Varaždin, 2002., str. 338 – (Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 7.)

– Sažetak. – Summary.

791.

MOSTARKIĆ, Snježana

Korespondencija Milčetić – Jagić, – Snježana Mostarkić

Ivan Milčetić: književni povjesničar, filolog i etnolog: zbornik radova sa znanstvenoga skupa Varaždin – Malinska, 19. – 20. travnja 2001., Varaždin, 16. studenoga 2001. / glavni urednik Tihomil Maštrović – Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], Zagreb; Matica hrvatska Varaždin, Varaždin, 2002., str. 403 i 412 – (Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 7.)

– Sažetak. – Summary.

792.

PARO, Nedjeljka

Bibliografija Ivana Milčetića i literatura o Ivanu Milčetiću, – Nedjeljka Paro

Ivan Milčetić: književni povjesničar, filolog i etnolog: zbornik radova sa znanstvenoga skupa Varaždin – Malinska, 19. – 20. travnja 2001., Varaždin, 16. studenoga 2001. / glavni urednik Tihomil Maštrović – Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], Zagreb; Matica hrvatska Varaždin, Varaždin, 2002., str. 491, bibliografska jedinica 156 i 158 – (Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 7.)

793.

ŠICEL, Miroslav

Ivan Milčetić i književnost hrvatskoga narodnog preporoda, – Miroslav Šicel

Ivan Milčetić: književni povjesničar, filolog i etnolog: zbornik radova sa znanstvenoga skupa Varaždin – Malinska, 19. – 20. travnja 2001., Varaždin, 16. studenoga 2001. / glavni urednik Tihomil Maštrović – Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], Zagreb; Matica hrvatska Varaždin, Varaždin, 2002., str. 59 – (Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 7.)

– Sažetak. – Summary.

2003.

794.

KATIČIĆ, Radoslav

Književni povjesničar Dragutin Prohaska u svjetlu svojega prikaza starije pismenosti u Bosni i Hercegovini, – Radoslav Katičić

Zbornik o Dragutinu Prohaski, književnom povjesničaru i književnom kritičaru. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa Osijek, 16. i 17. svibnja 2002. /glavni urednik Tihomil Maštrović/ – Zagreb : Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], 2003., str. 29 – (Hrvatski književni povjesničari : znanstveni zbornici : sv. 8)

– Sažetak. – Summary

795.

JEMBRIH, Alojz

Epistolarni Prohaskini planovi i ostvarenja (ili očitovanja Vatroslavu Jagiću 1905.–1923.), – Alojz Jembrih

Zbornik o Dragutinu Prohaski, književnom povjesničaru i književnom kritičaru. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa Osijek, 16. i 17. svibnja 2002. /glavni urednik Tihomil Maštrović/ – Zagreb : Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], 2003., str. 272, 273, 275, 276 – (Hrvatski književni povjesničari : znanstveni zbornici : sv. 8)

– Sažetak. – Summary

796.

ŽIVIĆ, Tihomir

»Zasluživanje baštinjenoga«: Prohaskina *Hrvatsko-srpska književnost u Bosni i Hercegovini od početaka u XI. do narodnoga preporoda u XIX. stoljeću*

Zbornik o Dragutinu Prohaski, književnom povjesničaru i književnom kritičaru. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa Osijek, 16. i 17. svibnja 2002. /glavni urednik Tihomil Maštrović/ – Zagreb : Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], 2003., str. 172, 177 i 179 – (Hrvatski književni povjesničari : znanstveni zbornici : sv. 8)

– Sažetak. – Summary

2004.

797.

NIKČEVIĆ, P. Vojislav

Milan Rešetar o crnogorskom jeziku, – Vojislav P. Nikčević

Lučidan, Glas Crnogorske pravoslavne Crkve, br. 11; Cetinje, 2004.

2005.

798.

BERSA, Josip

Poglavlje IX. – Prvo predavanje Milana Rešetara, – Josip Bersa

Dubrovačke slike i prilike: 1800.–1880.: (pretisak), HZ Hannover – Čakovec, 2002., str. 212–213.

799.

BERSA, Josip

Poglavlje XIV. Jedna porodica iz Konavala. Braća Dum Božo i Pavo Rešetar – Susret Pave Rešetara sa kninskim hajdukom Kutljačom – Četvrt vijeka u Kneževu dvoru – Prve božićne jaslice – Dubrovački numizmatičar, – Josip Bersa *Dubrovačke slike i prilike: 1800.–1880.:* (pretisak), HZ Hannover – Čakovec, 2002., str. 279–285.

800.

ĆOSIĆ, Stjepan

Predgovor drugom izdanju, – Stjepan Ćosić

Josip Bersa, *Dubrovačke slike i prilike: 1800.–1880.*, Matica hrvatska Dubrovnik, (Biblioteka Prošlost i sadašnjost, knj. 28), Dubrovnik, 2002., str. 18 i 25.

801.

BERSA, Josip

Poglavlje IX. – Prvo predavanje Milana Rešetara, – Josip Bersa

Dubrovačke slike i prilike: 1800.–1880., Matica hrvatska Dubrovnik, (Biblioteka Prošlost i sadašnjost, knj. 28), Dubrovnik, 2002., str. 218.

802.

BERSA, Josip

Poglavlje XIV. Jedna porodica iz Konavala. Braća Dum Božo i Pavo Rešetar – Susret Pave Rešetara sa kninskim hajdukom Kutljačom – Četvrt vijeka u Kneževu dvoru – Prve božićne jaslice – Dubrovački numizmatičar, – Josip Bersa *Dubrovačke slike i prilike: 1800.–1880.*, Matica hrvatska Dubrovnik, (Biblioteka Prošlost i sadašnjost, knj. 28), Dubrovnik, 2002., str. 277–282.

803.

BANOV-DEPOPE, Estela

Milan Rešetar i tradicijski folklorni teatar u Dubrovniku, – Estela Banov-Depope *Suodnosi usmene i pisane književnosti. Prilozi za teoriju kulturnih transformacija.* Hrvatsko filološko društvo – Rijeka. Književno-jezična knjižica, 42, Rijeka, 2005., str. 30–41.

Kazalo imena Rešetarove bibliografije i literature o Milanu Rešetaru

- ABRAMOVIĆ, Antun 747
ALEKSANDAR III., *papa* 616
ALEKSANDROV-POGAČNIK, Nina 774
ANDRIĆ, Nikola 786
APPENDINI, Franjo Marija 186
ARANZA, Josip 405, 406
ASBÓTH, Oskar 93
- BABIĆ, Jovan 669
BADALIĆ, Josip 675
BAKOTIĆ, Vladimir 217
BALDACCI, A. 434
BANEŠEVIĆ, Nikola 690
BANOV-DEPOPE, Estela 803
BARAC, Antun 509, 600, 783
BARAKOVIĆ, Juraj 186
BARTOLI, Matteo 281
BAŠIĆ, Đorđe 304
BATOWSKI, Henryk 545
BATUŠIĆ, Nikola 709
BELIĆ, Aleksandar 123, 125, 129, 226, 346,
347, 436, 441–444, 446, 590
BENUSSI, Antun 426, 510
BERIĆ, Dušan 606a
BERK, den van Alphonsus Christian 624,
636
BERKOPEC, Oton 629
BERNANDIN SPLIĆANIN 53, 306, 319,
552, 558
BERSA, Josip 166, 387, 432, 589, 798, 799,
801, 802
BIDLO, Jaroslav 254
BOGIŠIĆ, Rafo 630–635, 637, 691, 694–696,
710, 734
BOGORODICKIJ, V. A. 52
BOJIĆ, Milutin 506
BOJOVIĆ, Zlata 736
BONIFAČIĆ, Antun 527
BORANIĆ, Dragutin 786
BORENIĆ, Martin 73
- BOTICA, Stipe 737
BRANDT, Roman 48
BRATIĆ, T. A. 111
BRATULIĆ, Josip 674, 675, 689
BREŠIĆ, Vinko 738
BREYER, Mirko 101, 582
BREZNIK, Ant. 458
BRKOVIĆ, Živko 697
BRLIĆ, Alojz Ignjat 733
BROZ, Ivan 556, 678, 786
BROZ, Josip 24, 237
BROZOVIĆ, Dalibor 624a, 716a
BRÜCKNER, Ed. 465
BRUER, Marko 427
BUDAK, Neven 699a
BUDISLAVIĆ, Natalić Toma 177, 572
BUDMANI, Pero 172, 262
BUJAS, Gašpar 620
BULAT, Petar 502
BULATOVIĆ, Mašan A. 520
BULIĆ, Frano 606
BULIĆ, Ivan 570
BULIĆ, Ivo 601
BURCHIELLA (Antonio da Molin) 728
BUREŠIĆ, Marin 186
BURINA, Lukarević Fr. 83
- CAR, Marko 451
CESTARKIĆ, Jakić Vesna 617, 622
COMNEN, Vinko 246, 248
CRNČIĆ, Kl. 94
CRONIA, Arturo 282, 334, 515, 522, 550–
552, 527, 557, 558
CVIJIĆ, Jovan 502
- ČAVAR, Martina str. 427
ČOROVIĆ, Vladimir 429, 461, 476, 493, 511
ČOSIĆ, Stjepan 800

- ČALE, Frano 666, 711
 ČENGIĆ, Smail-aga 217, 227, 669, 670
 ČORALIĆ, Lovorka 779
 ČOROVIĆ, Vladimir 169, 461
 ČREMOŠNIK, Gregor 291, 325, 519
 ČUBRANOVIĆ, Andrija 62, 151, 156, 157, 186, 531
 ČUPIĆ, Nikola 351
- DAMIANI, Enrico 540a
 DANIČIĆ, Đuro 36, 242, 244
 DANILO, Ivan 622
 DEANOVIĆ, Mirko str. 427, 326, 602, 635b
 DEDIĆ, St. 111
 DEJANOVIĆ, M. 484
 DELIA, di Fior 64
 DELLA BELLA, Ardelio 777
 DIELS, Paul 456, 467, 614
 DIMITROVIĆ, Nikola 186
 DINIĆ, Mihajlo 565
 DIVKOVIĆ, Matija 186, 270, 694, 705
 DJAMIĆ, Antun 605a
 DOLCE, Ludovico 715
 DOLINER, Gordana 787
 DONAT, Branimir 729, 730
 DRAGOVIĆ, Živko 388, 394
 DROBAC, Antun 355
 DRŽIĆ, Džore 61, 314, 344, 660
 DRŽIĆ, Marin 137, 186, 202, 264, 271, 283, 287, 315, 321, 351, 379, 380, 516, 523, 524, 530, 537, 539, 625, 630, 631, 633, 634, 635a, 636–643, 645–647, 649, 666, 684, 695, 703, 711, 763
 DUBROVČANIN, Pavle (Paulus de Ragusio) 121
 DUDIĆ, Kosta 661, 662
 DUŠAN, Stefan 57
- ĐORĐEVIĆ, Đorđe S. 270, 402
 ĐORĐIĆ, Ignat 187, 202, 212, 258, 286, 300, 498, 614a, 626
 ĐORĐIĆ, Stijepo 350
 ĐUKIĆ, Trifun 497, 505, 586
 ĐURIĆ, Miloš 506
- FABRIS, Antun 627
 FALIŠEVAC, Dunja 701, 702, 709, 710, 712, 739–741
 FANCEV, Franjo 349, 568, 607, 675, 747, 748, 750–753, 756, 760
 FERDINAND II. 222
 FILIĆ, Krešimir 608–612
 FIORENTINO, Verini Battosta Gio. 221
 FISKOVIĆ, Cvito 650
 FIŠER, Ernest 788
 FLAKER, Aleksandar 663, 664
 FLAKER, Vida 748
 FORETIĆ, Miljenko 638
 FORETIĆ, Vinko 628, 639, 651
 FRANGES, Ivo 698, 699, 783
 FRANIČEVIĆ, Marin 652, 660, 676
 FRANKOPAN, Krsto Fran 229
- GABRIĆ-BAGARIĆ, Darija 780
 GALAGAN, Pavle 71
 GAVRILOVIĆ, And. 75
 GEORGIJEVIĆ, Krešimir 548
 GEORGIJEVIĆ, Milan 440
 GIANNELI, Ciro 349, 354
 GJELCICH, Gj. 434
 GLAVAŠ, Radoslav Andrija 729, 730
 GLEĐEVIĆ, Anton 484
 GLUCK, Vlado 572
 GOJNIĆ, (Kaznic) Labud 10, 390, 393
 GORTAN, Veljko 614a
 GRADIĆ, Bazilij 186
 GRADIĆ, *obitelj* 251
 GRAZINI, Rainaldo P. 295
 GRČIĆ, Jovan 549
 GREIZENACH, W. 86
 GRISOGONO, Ivo 142
 GRIVEC, Frano 490
 GRUBOR, Đuro 227, 459
 GUČETIĆ, Arkandeo 186
 GUČETIĆ, Savko 202
 GUNDULIĆ, Ivan 74, 76, 90, 92, 95, 136, 206, 222, 231, 234, 317, 346, 347, 352, 353, 359, 371–373, 423, 498, 504, 559, 569, 571, 596, 714, 777, 778
 GUYON, Bruno 208
- ESIH, Ivan 533, 543, 555, 556, 585, 597, 607
- HAFNER, Stanislav 689a

- HALER, Albert 599, 730, 774–778
HAMM, Josip 624, 677, 762
HEKTOROVIĆ, Petar 70, 85, 418, 650, 651, 653–656
HENRYK, Batowski 545
HERCIGONJA, Eduard 678–680
HIRT, H. 51
HOEPLI, Manuali 208
HOFRATH, M. 405, 406
HRONÍK, VACLAV 376
HRUPAČKI, rod. Kraljek, Katica 610
HYRKKÖNNEN, Jukka 640
- ILEŠIĆ, Fran 171, 424, 545, 553
ILINSKIJ, G. A. 103, 116
ILJINSKIJ, G. 425, 473
IORGA, Nicolae 529
IVANIĆ, Momčilo Z. 492, 493
IVANIŠEVIĆ, Frano 110
IVEKOVIĆ, Franc 237
IVEKOVIĆ, Franjo 786
IVKOVIĆ, Miloš 90, 446
IVŠIĆ, Stjepan 175, 566, 732, 733, 756
- JAGIĆ, *obitelj* 699a
JAGIĆ, Sidonija 608
JAGIĆ, Vatroslav 14, 24, 119, 173, 190, 239, 254, 284, 384, 399, 401, 402, 405, 406, 433, 459, 469, 474, 480, 603, 606–614, 671, 677, 679, 691–693, 696, 707, 781, 791, 794
JAKŠIĆ, Đuro 165
JELAČIĆ, Josip *ban* 183
JEMBRIH, Alojz 692, 781, 782, 789, 795
JENSEN, Alfred 74, 418
JEŽIĆ, Slavko 229, 599a, 675, 717–723, 737, 738, 743
JIRIČEK, Konstantin Josef 254
JOB, C. 510, 532
JOVANOVIĆ, S. Milan 506
JOZEF 155, 605a
- KAPRALJEVIĆ, Ana 783
KARLGREN, Anton 163
KATIČIĆ, Radoslav 657a, 703, 714, 763, 794
KEKEZ, Josip 749
- KIČOVIĆ, Miraš 606
KIRSTE, J. 4
KLAIĆ, A. Bratoljub 559, 641
KNEZOVIĆ, Pavao 779, 780, 782, 785
KOHAROVIĆ, Nebojša 775
KOJIĆ, Olga 506
KOLMAN, Otakar 537
KOLUMBIĆ, Nikica 653, 654, 725–727
KOMADINIĆ, Slobodan 453, 464, 477, 492, 493
KOMBOL, Mihovil 679, 704, 735, 736, 742, 744, 746
KOMNEN, *obitelj* 76, 246
KOPITAR, Jernej 168
KORADE, Mijo 750
KÖRBLER, Đuro 234, 352, 498, 569, 571
KORJENIĆ, Kristofor 156
KOSIĆ, Baldo 426
KOSMA, Stjepan 141
KOSTIĆ, Dragutin 82
KOSTRENIĆ, Marko 478, 623
KOŠUTIĆ-BROZOVIĆ, Nevenka 667, 735, 736, 742, 744, 746
KOŠUTIĆ, Radovan 174, 205
KOVAČEVIĆ, Božidar 583, 586, 587
KOVIJANIĆ, Rista 507, 508, 670
KRALJEVIĆ, Mirko 165
KRATOFIL, Mirko 658, 676
KRAVAR, Zoran 724, 764
KREBS, H. 475
KRIVONOSOVIĆ, Antun 202
KRSTIČEVIĆ, Marin 61
KRŠINIĆ, F. 570
KRTALIĆ, Ivan 669–672
KRTICA, Miho 221
KUJUNĐIĆ, Milan 354
KULBAKIN, Kirchenslav 468
KULIN, *ban* 116, 428
KULIŠIĆ, Fran 348, 428
KUŠAR, M. 9, 15
- LACHMAN-SCHMOHL, Renate 626
LATKOVIĆ, Vido 521
LESKIEN, August 176, 184, 410
LETO, Maria Rita 700, 713
LIOMPARDI ili LEOPARDI, Zuan Polo 728

- LIPOVSKIJ, A. L. 72
 LISAC, Josip 681–687, 742, 751, 773
 LONČAREVIĆ, Mijo 752
 LOZOVINA, Vinko 536
 LUZITANAC, Amat 59, 60
- MAHNKEN, Irmgard 642
 MAJER-BOBETKO, Sanja 790
 MALECKI, Mieczyslan 542
 MALINA, Vladimir 46
 MALINAR, Smiljka 714a, 731
 MANČUN, Petar 265
 MARAKOVIĆ, Ljubomir 530
 MARCI, Nikola 119, 433
 MARETIĆ, Tomo 237, 305, 397, 421, 498,
 514, 543, 548, 556, 672, 786
 MARGUILÉS, A. 604
 MARIJA TEREZIJA, *carica* 180, 236
 MARIJANOVIĆ, Stanislav 755, 756
 MARINOVAC 560
 MARULIĆ, Marko 63, 83, 702, 765
 MAŠTROVIĆ, Tihomil 735–738, 742–744,
 746–760, 774–778, 781, 783, 784, 787–796
 MATIČEVIĆ, Ivica 753, 754
 MATIĆ, Svetozar 507, 508
 MATIĆ, Tomo 459, 478–480, 539, 595, 613,
 675, 749, 754–759
 MATIJAŠEVIĆ, Đuro 300
 MATKOVIĆ, Marijan 668
 MATOŠIĆ, Joe 486
 MAVER, Giovanni 561
 MAZOVAC, Ivan 487, 488
 MAŽURANIĆ, Ivan 217, 227
 MEDINI, Milorad 62, 96, 678
 MEILLET, Antonie 241
 MEILLET, O. 419
 MELICH, Johann 462
 MENČETIĆ, Šiško 61, 314, 344
 MEYER, Karl 267, 288
 MIKALJA, Jakov 152
 MILAS, Matej 21, 54, 429
 MILAŠ, N. 65
 MILČETIĆ, Ivan 479, 787–793
 MILENOVIĆ, Kosta 415
 MILETIĆ, L. 405, 406
 MILOSLAVIĆ, Jaša 576
 MILOŠEVIĆ, Joso 787
- MINIATI, Lorenzo 76
 MITROVIĆ, A. 445
 MLADENOVIĆ, Aleksandar 655
 MOGUŠ, Milan 635a, 643, 757
 MOSTARKIĆ, Snježana 758, 784, 791
 MRZLJAK, Maks 524, 584
 MULJAČIĆ, Žarko 644
 MURAT, Marko 590, 591
 MURKO, Matija 89, 493, 678
- NAGY, Josip 420, 427, 504
 NAKOVIĆ, Mihovil 73
 NALJEŠKOVIĆ, Nikola 33
 NIKČEVIĆ, P. Vojislav 797
 NIKOLIĆ, Giovanni 420
 NOVAK, Slobodan Prosperov 659, 681–687
 NOVAK, Viktor 196
 NOVAKOVIĆ, St[ojan] 35, 37, 38, 42, 43,
 57, 399
- OBLAK, Vatroslav 89
 OBRADOVIĆ, Dositej 75, 140, 447
 OHMUČEVIĆ, Nikola 372
 OREBIĆ, Jozo 66
 ORSINI (ORSINIĆ), Benedikt 246, 248
 OSTOJIC, Tihomir 392, 437, 447
 OSVALD, K. 107
- PALMOTIĆ, Junije 23, 83, 202, 685
 PANDUROVIĆ, Sima 209, 495
 PANTIĆ, Miroslav 379, 380
 PAPIĆ, Mitar 673
 PARO, Nedjeljka 792
 PASARIĆ, Josip 671
 PASTRNEKOV, Fr. 190
 PAVEŠKOVIĆ, Antun 743
 PAVICH, Alfons 118, 478–480
 PAVIĆ, Armin 23, 95
 PAVIČEVIĆ, Mićun M. 146
 PAVLIČIĆ, Pavao 663
 PAVLOVIĆ, Dragoljub 304, 350
 PAVLOVIĆ, Milivoj 615
 PEDERIN, Ivan 657
 PERKOVIĆ, Mirko 438, 460, 486
 PERUNOVIĆ, Stanko 587
 PERUŠEK, Rajko 114, 128, 437
 PETRARCA, Francesco 731

- PETRONIJEVIĆ, Br. 509
 PETROVIĆ, Jozo 598
 PETROVIĆ, Leo Fr. 135
 PETROVIĆ NJEGOŠ, Mirko 494, 496
 PETROVIĆ NJEGOŠ, Petar 4, 6, 7, 10, 16,
 17–19, 82, 94, 100, 114, 122, 128, 143,
 144, 183, 191, 209, 224, 225, 263, 272,
 311, 323, 340, 361, 363, 364, 367, 370,
 374, 382, 383, 385, 389, 392, 395, 412,
 420, 437, 445, 451, 472, 476, 477, 481,
 482, 494, 495, 497, 507–509, 520, 526,
 545, 587, 600, 670, 690
 PETROVSKIJ, Memnonovič Nestor 85
 PITAMIC, Leonid 503
 POMMER-ESCHE von Katharina 206
 POPOVIĆ, Jakov 323
 POPOVIĆ, Pavle 79, 87, 108, 162, 351, 414,
 499, 500
 POSILOVIĆ, Pavao 186, 279, 779, 780, 782,
 785
 PRANJIĆ, Krunoslav 663, 664
 PREŠERN, Franc 108
 PRETIA, Girolamo 714
 PRIBIĆ, Nikola 614
 PROHASKA, Dragutin 150, 794–796
 PROTEGA, Miljenko 623
- RABADAN, Vojmil 645
 RAČINSKI, *grofovi* 572
 RADATOVIĆ, Vinko 333
 RADIČEVIĆ, Branko 323
 RADIĆ, Antun 786
 RADINIĆ, M. 253
 RADIVOJEVIĆ, Pavle 544
 RADOJČIĆ, Nikola 254
 RADOJEVIĆ, Veljko 391
 RADONIĆ, Jovan 464
 RADOVIĆ, M. 526
 RAMOVŠ, Franc 190
 RANJINA, Dinko 99, 186
 RANJINA, Nikša 28, 53, 61, 64, 314, 320,
 342, 344, 345, 358, 551, 557, 567, 660,
 734, 762
 RATKOVIĆ, Milan 713
 RAVLIĆ, Jakša 581, 646, 675
 RAZZI, Serafin 431
 REGIN, Lovro Ivan 77
 RELKOVIĆ, Matija Antun 758
 REŠETAR, Božo 589, 799, 802
- REŠETAR, Mirko 494
 REŠETAR, Pavo 589, 799, 802
 REŠETAR, Stanka 609
 RICCO, Antonio 64
 RISTIĆ, Miodrag 439
 RIZVIĆ, Muhsin 744
 ROŽIĆ, Vatroslav 786
 RUŽIĆ, Đ. 34
- SABLIĆ-TOMIĆ, Helena 776
 SAMARDŽIJA, Marko 786
 SAMEC, Janko 525
 SANGRO DI, Violante D. 202
 SARIA, Balduin 526b
 SATYRUS, v. SAMEC, Janko
 SASIN BRATOSALJIĆ, Antun 652
 SCHERZER, Ivan 95
 SCHUCHARDT, Hugo 605
 SIMIĆ, N. 91
 SKERLIĆ, Jovan 238
 SKOK, Petar 310, 457, 463, 466
 SMODLAKA, Josip 512
 SOERENSEN, A. 44
 SOFOKLO 506
 SOMMER, Ivan 266
 SORGE, Giuseppe 202
 SRKULJ, Stjepan 612
 STANOJEVIĆ, Stanoje 245, 338, 563, 564,
 567
 STARČEVIĆ, Šime 167
 STEFANOVIĆ, KARADŽIĆ Vuk 36, 41,
 244
 STEFANOVIĆ, Svetislav 506
 STENDAL 506
 STEPOVIĆ, A. 71
 STOJANOVIĆ, Ljuba 409
 STOJANOVIĆ, Ljubomir 16, 298, 338, 386,
 389, 517
 STOJIČEVIĆ, A. 267
 STOLAC, Diana 777
 STRAŠEK, Milan 546
 STRGAČIĆ, Ante Marija 616
 STROH, Franz 185
 STROHAL, Rudolf 30, 88
- ŠAHMATOV, Alekselj 50
 ŠAJKOVIĆ, Ivan 67, 81
 ŠAJKOVIĆ, J. 84

- ŠAJNOVIĆ, Ivan 413
 ŠEVIĆ, Milan 477, 481
 ŠICEL, Miroslav 745, 783, 793
 ŠIMUNOVIĆ, Petar 688
 ŠIŠAK, Marinko 779, 780, 782, 785
 ŠIŽGORIĆ, Juraj 779, 780, 782, 785
 ŠTEDIMLIJA, Slava M. 588
 ŠTEFANIĆ, Vjekoslav 594
 ŠTUK, Niko 156, 531
 ŠTURM, Vida 575
 ŠURMIN, Đuro 407, 411, 678
 ŠVELEC, Franjo 619, 621, 625, 693,
 704–708, 713, 735, 759–761, 778
- TADIĆ, J. 526a, 540a
 TAFRA, Branka 732
 TASSO, Torquato 186
 TENTOR, Mate 448
 TOMASOVIĆ, Mirko 664, 665, 765
 TORBARINA, Josip 647, 656
 TROJANOVIĆ, Sima 434
 TURGENJEV, Evgenij 506
- UGRIČIĆ, Jefta 453
 UJEVIĆ, Mate 594
- VAILLANT, André 241, 290, 303, 538, 541
 VALDEC, Stjepan 611
 VÁŽNÝ, Václav 289
 VETRANOVIĆ, Mavro 70, 280, 296, 522,
 619, 621, 632, 635, 665, 681, 701, 705,
 706, 708
 VIDOVIĆ, M. 526a, 540a
 VIGEL, Jagoda 525
 VINAVER, Vuk 648
 VINKOVIĆ, Hinko 513, 524, 584
 VODNIK, Branko 173, 471, 501, 781, 783,
 784
- VODNIK, Ivan 488, 489
 VOJNOVIĆ, Ivo 188, 667, 668
 VONČINA, Josip 746, 762, 766–772
 VONDRÁK, Vaclav 269
 VOZNIK, Ivan 489
 VRHOVAC, Radivoj 80
 VUČKOVIĆ, Jovan 398
 VUKMIROVIĆ, M. V. 627
 VUKOTIĆ, Đuro 430
 VUKOVAC, Stana 733
 VUKSAN, D. Dušan 364
 VUŠOVIĆ, Danilo 340, 518
- WEINGART, Miloš 376
 WIJK, N. Van 483
 WILPERT, Giuseppe = Joseph Wilpert 109,
 202
 WOLLMANN, Frank 294, 302, 311, 540
- ZANETO, Aluvizo 78
 ZENIĆ, Milivoj 779, 780, 782, 785
 ZLATARIĆ, Dinko 186
 ZLATARIĆ, Dominko 83, 290, 303
 ZLOKOVIĆ, Maksim 618
 ZORIĆ, Mate 715, 716, 728
 ZVIJEZDIĆ, Nikša 339, 564, 567
- ŽEPIĆ, S. 33
 ŽIGON, Avgust 108
 ŽIVANOVIĆ, J. 32
 ŽIVANOVIĆ, Jeremija 482
 ŽIVANOVIĆ, Jovan 396, 398, 400, 403, 405
 ŽIVIĆ, Tihomir 796
 ŽIVOJNOVIĆ, Jovan 423
 ŽUPANOVIĆ, Lovro 649

Marinko Šišak

Kronika Međunarodnoga znanstvenog skupa o Milanu Rešetaru

Premda Milan Rešetar (Dubrovnik, 1860. – Firenca, 1942.) nije prvenstveno bio književni povjesničar, zapažen je njegov doprinos hrvatskoj književnoj historiografiji, osobito onaj vezan uz proučavanje pisaca tzv. starije hrvatske književnosti koji su djelovali u njegovu rodnom gradu Dubrovniku. Kao vrstan tekstolog priredio je kritička izdanja Ignjata Đurđevića, Marina Držića, Šiška Menčetića i Džore Držića, te *Zadarskog* i *Ranjina lekcionara* i dr. Važan je prinos i njegova *Antologija dubrovačke lirike* (1894.) s kratkim historijatom pisaca i djela i odgovarajućim jezičnim napomenama. To su bili neki od glavnih razloga zbog čega je deveti po redu simpozija u nizu »Hrvatski književni povjesničari« bio posvećen upravo Milanu Rešetaru.

U prvom su planu, naravno, bili radovi posvećeni upravo književnopovijesnom dijelu njegova opusa, ali također i mnogim drugim aspektima znanstvenikova života i djelovanja. Gradovi u kojima se znanstveni skup održao, također nisu bili slučajno odabrani: Dubrovnik, kao rodni grad Rešetarov (rođen je u Dvoru, tj. u Kneževoj palači, simboličnom i stvarnom središtu Dubrovnika) i Beč (grad s kojim je bio vezan od 1877. kada je otišao slušati slavensku filologiju kod Franca Miklošiča, da bi mu se nakon niza premještaja vratio 1891. kao sveučilišni nastavnik i tu je ostao do godine 1919., odnosno do propasti Austrougarske monarhije). S jedne strane, dakle, Dubrovnik je bio grad koji mu je u emotivnom pogledu najviše značio u životu (više puta se bezuspješno pokušavao vratiti u Dubrovnik), a s druge, Beč je grad u kojem je proveo najproduktivniji i najzreliji dio svojeg života.

I ovoga su puta, kao i u svim ranijim znanstvenim skupovima iz niza o hrvatskim književnim povjesničarima, organizatori bili isti. Priključilo se, kao i kod skupa o Albertu Haleru, Međunarodno središte hrvatskih sveučilišta iz Dubrovnika. Domaćin u Beču je bio Institut für Slawistik der Universität Wien, gdje je Rešetar bio nastavnikom.

Međunarodni znanstveni skup o Milanu Rešetaru održan je u tri sjednice. Prva sjednica u Beču odvijala se u Institutu za slavistiku bečkog Sveučilišta (Spitalgasse 10) 25. rujna 2004. u jednom dopodnevu. Druga sjednica skupa održana je u Dubrovniku 1. listopada 2004., u Međunarodnom

središtu hrvatskih sveučilišta (Don F. Bulića 4) u prijedodnevnom dijelu, a treća na istom mjestu u poslijepodnevnom dijelu skupa.

Na bečkoj sjednici održano je sedam priopćenja, na prvoj dubrovačkoj sjednici devet a na trećoj sjednici još osam priopćenja (referat koji je telefaksom, zbog spriječenosti, poslala Estela Banov-Depope nije čitan na skupu). Na taj način na skupu o Milanu Rešetaru izgovoreno je ili pročitano 24 referata. Na svim sjednicama bilo je i diskusija, a akademik Radoslav Katičić je na kraju treće sjednice, u završnoj riječi, opširnim izlaganjem sumirao rezultate svih triju sjednica.

Skup je bio organiziran na dva različita mjesta u dva tjedna. Možda je to bio i jedan od razloga zbog čega je od velikog broja prijavljenih referenata (39) sa skupa izostao njih 14. Isto tako zbog organizacijskih poteškoća skup najavljen u travnju 2004. nije bilo moguće tada organizirati već šest mjeseci kasnije, pa je pomicanje termina omelo neke od sudionika. Valja istaći i to da su, istodobno kada se odvijao skup o Rešetaru, neki od prijavljenih referenata imali svoja priopćenja i na nekim drugim skupovima koji su se istodobno održavali (II. kongres povjesničara u Puli, skup o renesansnoj književnosti u Splitu i dr.), ali ipak, petero od tih referenata su radove priložili za objavljivanje u ovom *Zborniku*, ostalih devet nažalost, nisu, pa će i zbornik kao i skup ostati uskraćeni za neke od važnih i zanimljivih prijavljenih tema, vezanih uz djelo i život Milana Rešetara.

Zanimljivost Međunarodnoga skupa o Milanu Rešetaru, na kojem su službeni jezici bili njemački i hrvatski, jest i u tome što je to prvi skup u nizu »Hrvatski književni povjesničari« koji se, jednim svojim službenim dijelom, održao izvan Hrvatske (u Beču u Austriji), a i svojim neslužbenim dijelom (izlet u Boku kotorsku u Srbiji i Crnoj Gori), pa se može, uz međunarodni, smatrati i međudržavnim. Na skupu su bili prijavljeni znanstvenici iz Hrvatske, Austrije, Italije, Njemačke, Mađarske, te Srbije i Crne Gore.

Skup je započeo u Beču pozdravnim govorima. Tom prigodom pročelnik Instituta za slavistiku bečkog Sveučilišta Gerhard Neweklowski ukratko je podsjetio na povijest Instituta i izvijestio o sadašnjem ustroju i aktualnom radu. U okviru Instituta studira se osam slavenskih jezika (ruski, ukrajinski, češki, slovački, slovenski i bosanski-hrvatski-srpski). Također, pročelnik Neweklowsky je podsjetio na znanstveni skup koji je održan prije dvije godine na njegovu inicijativu i koji je rezultirao redefiniranjem odnosa među južnoslavenskim jezicima (bosnisch-kroatisch-serbisch, kolokvijalno tzv. BKS). Rešetar je u Jagićevoj sjeni koristio naziv srpskohrvatski iako je bilo jasno da govori o hrvatskom jeziku. Neweklowsky je zaželio uspješan rad znanstvenome skupu.

U ime Organizacijskog odbora skupa sudionike je potom pozdravio predsjednik Tihomil Maštrović. On je podsjetio na intencije ovih skupova i na osam dosad održanih skupova.

Radni dio je otvorio akademik Radoslav Katičić koji je, uz Tihomila Maštrovića, i vodio prvu sjednicu znanstvenog skupa, a također je i održao

prvi referat pod naslovom »Milan Rešetar und die Balkan-Kommission der Wiener Akademie«, o Rešetarovu radu na projektima Balkanske komisije koju je do svoje smrti 1923. vodio Vatroslav Jagić. Drugi referat, tematski vezan uz prvi, održao je Gerhard Neweklowsky pod naslovom »Milan Rešetar als Dialektologe«, podsjetivši na Rešetarova dijalektološka istraživanja u Hrvatskoj, Bosni, Crnoj Gori i južnoj Italiji, te na njegove radove posvećene dijalektološkim temama, posebice disertaciju o čakavštini koja je objavljena u Jagićevu *Archivu*. Tihomil Maštrović dao je sintetski osvrt na ulogu Milana Rešetara u hrvatskoj književnoj historiografiji, zaključujući kako su Rešetarove studije iz povijesti hrvatske književnosti »filološke, pozitivističke, ali i eklektičke orijentacije«. Akademik Nikica Kolumbić govorio je o Rešetarovom prinosu proučavanju stare hrvatske proze. Rešetar je stare hrvatske pisce priređivao vodeći računa o filološkom pristupu, što je ujedno bio preduvjet i za sve druge raščlambe i prosudbe. Dunja Fališevac govorila je o Rešetaru kao gundulićologu. Rešetar je »Osmana« smatrao »najboljim proizvodom« ne samo starije nego i novije hrvatske književnosti i najvećim djelom epskoga pjesništva u slavenskom svijetu do romantike. Prema njenom mišljenju Rešetar je bio ne samo jedan od najboljih poznavatelja rukopisa Gundulićeva djela nego i njegova jezika i stila. Gerda Lechleitner iz fonografskog arhiva Austrijske akademije održala je vrlo zanimljivo predavanje o Rešetarovim fonografskim snimkama dijalekata po terenu (godine 1901. po hrvatskim krajevima i 1907. u hrvatskim kolonijama u južnoj Italiji), te o njegovim iskustvima o snimanjima ovim revolucionarnim, ali posve neprikladnim aparatima (neki od njih bili su teški oko 140 kg). Predavanje je popraćeno reprodukcijom Rešetarova glasa snimljenog na ovakvom fonografu, s pjesmom »Miruj, miruj, srce moje«. Na upit G. Neweklowskog oko dostupnosti ovakvih snimaka za dijalektološka istraživanja, G. Lechleitner je odgovorila da se svi sadržaji koje posjeduje Akademijin fonografski arhiv postupno digitaliziraju, i na taj način postaju dostupnima širem krugu istraživača. Akademik Josip Bratulić je govorio o Milanu Rešetaru kao izdavaču *Starih pisaca hrvatskih*. Rešetar je priredio djela Ignjata Đurđića (Đurđevića), Marina Držića (1930.), Šiška Menčetića i Džore Držića (1937.), te treće izdanja djela Ivana Gundulića (1938.).

Organizaciju skupa u Beču preuzeo je na sebe jedan od suorganizatora skupova o književnim povjesničarima Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, a neformalnim ali uzornim domaćinom pokazao se profesor emeritus bečkog Sveučilišta Radoslav Katičić, donedavni pročelnik Slavističkog instituta u Beču i stanovnik Beča koji je sudionike počastio svojim skrbnim domaćinstvom u službenom, ali isto tako i u neslužbenom dijelu skupa. Vrlo dobru organizaciju skupa proveo je Institut für Slawistik der Universität Wien i osobito njegov pročelnik Gerhard Neweklowsky. Prva sjednica Međunarodnoga skupa o Milanu Rešetaru u Beču bila je dobro posjećena, a nazočna publika pažljiva i raspoložena u raspravi.

Tjedan dana kasnije, u petak, 1. listopada 2004. znanstveni je skup nastavljen u Dubrovniku Drugom sjednicom. Sjednicom su ravnali Tihomil

Maštrović, Anica Nazor i Maria Rita Leto. Kao i na bečkoj sjednici i na dubrovačkoj prvi je referent bio akademik Katičić koji je u Dubrovniku održao referat o Rešetaru i hrvatskom književnom jeziku. Naslov ovako neuobičajena naslova referata (njegov naslov zvuči kao oksimoron) Katičić je nastojao objasniti rezultatima Rešetarova pozitivističkoga istraživanja koje je, unatoč njegovim osobnim jednostranostima i ograničenjima, a i prevladavajućim teorijama u jezikoslovlju, granice jeziku ustanovljavalo u stilističkim, a ne glasovnim isoglosama. A upravo zahvaljujući Rešetaru kao »beskompromisnom svjesnom istraživaču« na tekstovima starije hrvatske književnosti on je »postao jedan od velikih likova upravo u hrvatskoj filologiji«. Akademkinja Anica Nazor govorila je o Rešetarovu priređivanju i objavljivanju dubrovačkog ćirilčkog molitvenika iz godine 1512. Molitvenik je Milan Rešetar objavio u izdanju Srpske kraljevske akademije 1938. Preporučujući da se knjiga tiska Rešetar je napisao da se radi o najstarijoj čisto srpskoj knjizi štampanoj ćirilicom, te da je knjiga srpska i po jeziku. Josip Lisac govorio je dvama Rešetarovim priložima posvećenim najstarijem dubrovačkom govoru i najstarijoj dubrovačkoj prozi. Rešetar je nastojao razriješiti dilemu ikavština ili štokavština, odnosno ijekavština ili ikavština, na način da je štokavsku ijekavštinu proglasio hercegovačkim govorom. Referent smatra da je u prošlosti dubrovački govor bio samostalan zapadnoštokavski dijalekt. Neke od tih osobina sačuvao je i do danas. Maria Rita Leto obradila je Rešetarova pisma Vatroslavu Jagiću koja se nalaze u zagrebačkoj Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici. Korespondencija počinje popratnim pismom raspravi o *Gorskom vijencu* koju je Rešetar uputio Vatroslavu Jagiću 1887., i traje do Jagićeve smrti godine 1923. Autorica ih drži korisnim sa znanstvenoga stajališta, ali i zanimljivim kao slika jedne epohe. Slavica Stojan je referirala o Rešetarovim člancima i raznim priložima posvećenim dubrovačkoj povijesti, točnije raznim aspektima dubrovačke svakodnevnice, nalazeći u tome nezaobilazan prinos historiografiji o Dubrovačkoj republici. Branka Brlenić-Vujić je govorila o Rešetarovoj slici Dubrovnika – grada pozornice. Ona u Rešetarovim radovima nalazi pristup gradu kao sceni-pozornici koja »raskriljuje utemeljenu baštinu grada«, srednjoeuropskog, sredozemnog i mediteranskog. Vojislav Nikčević je izlagao o Rešetaru kao njegošologu. On drži da je Rešetar pola stoljeća bio vodeći njegošolog, jer je priredio, popratio predgovorom, rječnikom i komentarima na desetke izdanja Njegoševa glavnog djela *Gorskog vijenca*. Zlata Šundalić je govorila o nekim osobitim dijelovima u Rešetarovu priređivanju kritičkih izdanja Držića, Menčetića, Džore Držića i Đurđevića, obračavajući pažnju na realizirani životinjski svijet u Držićevim djelima, njegovu funkcionalnu uklopljenost i razlikovnost u odnosu na Rešetarovu podjelu Držićeva opusa. Sanja Majer-Bobetko nastojala je obraditi Rešetara u hrvatskoj glazbenoj historiografiji. Osim što je imao lijep glas i sluh, što su sudionici skupa mogli čuti u Beču, Rešetar je doprinio hrvatskoj glazbenoj historiografiji s dva priloga: popisom Bajamontijevih skladbi i člankom o starom dubrovačkom teatru u kojem je inaugurirao tezu o prvim dubrovačkim operama iz XVII. stoljeća.

Treća sjednica kojom su rukovodili Josip Lisac, Hrvojka Mihanović-Salopek i Ines Srdoč-Konestra, započela je izlaganjem Pavla Knezovića o odnosu Rešetara prema hrvatskom latinitetu. Referent je posebno obradio Rešetarov odnos prema latinskim djelima Ignjata Đurđevića, držeći kako je priređivač zanemario Đurđevićev latinski opus, s obrazloženjem da to i nije bila njegova dužnost u pripremi djela nekog pisca. Hrvojka Mihanović-Salopek govorila je o Rešetarovoj interpretaciji hrvatskih lekcionara (*Zadarskog, Bernardinovog, Ranjininog i Korčulanskog odlomka*). Autorica je upozorila na Rešetarovo suprostavljanje tezi o postojanju starijeg ikavsko-čakavskog narječja u Dubrovniku, usprkos evidentnim čakavizmima najranijih dubrovačkih pjesnika (Džore Držića i Šiška Menčetića). O Rešetarovim proučavanjima i priređivanjima *Gorskog vijenca* Petra Petrovića Njegoša govorio je Milorad Nikčević. Autor je istaknuo da je Rešetar svojim znanstvenim proučavanjima dao izuzetan doprinos daljem razumijevanju, tumačenju i populariziranju *Gorskog vijenca*, a samim tim on je umnogome obogatio književnopovijesnu znanost o Njegošu i tim radom udario pečat, zajedno s drugim proučavateljima, tzv. *njegošologiji*. Vlasta Rišner izvijestila je o Rešetarovu shvaćanju književnoga i narodnog jezika, prvenstveno na temelju njegove rasprave *Najstariji dubrovački govor* i utemeljeno na razlikama između poezije i proze, te, unutar proze, između komedije i tragedije. Ova dva pojma autorica je usporedila Rešetarova tumačenja s drugim na prijelazu XIX. i XX. stoljeća, te istražila utjecaj dviju jezikoslovnih škola iz druge polovice XIX. stoljeća na znanstvenikova jezikoslovna promišljanja. Ines Srdoč-Konestra govorila je o Rešetarovu prinosu proučavanju Ignjata Đurđevića. Svojim proučavanjima i priređivanjem Đurđevićevih djela Rešetar je stvorio pretpostavke na kojemu će se temeljiti buduća istraživanja, pa nakon njega dugi niz godina nije bilo sustavnijeg proučavanja Đurđevićeva opusa sve do studije R. Lachman-Schmohl iz 1964. Tek se u novije vrijeme s povećanim interesom za našu baroknu književnost i njezinu kritičko-teorijsku reinterpretaciju ponovo aktualizira pručavanje opusa Ignjata Đurđevića.

O splitskom razdoblju Milana Rešetara, tj. o dijelu njegova života kada je učiteljevao u Splitu (od 1884. do 1891.), izvijestila je Acija Alfirević. U splitsku gimnaziju, pohrvaćenu škol. god. 1880./81., Rešetara je, kao profesora klasičnih jezika, ali napose kao profesora hrvatskoga jezika u višim razredima, doveo njegov učitelj iz dubrovačkih gimnazijskih dana don Frane Bulić. Rešetar je predavao hrvatsku književnost, stariju i noviju, te povijest jezika. Osobito je pazio na čistoću i duh jezika, na stil i sadržaj školskih sastava. Osim u nastavi Rešetar je aktivno sudjelovao u kulturnom i političkom životu Splita, a autorica je posebnu pozornost posvetila njegovu eseju o postanku imena grada Splita. Vesna Čučić je obradila korespondenciju Milana Rešetara koja se čuva u Znanstvenoj knjižnici u Dubrovniku, a osobito njegova pisma dum Niku Gjivanoviću i dum Antunu Liepopiliju, obojici kulturnih djelatnika, intelektualaca i bibliofila. Ta pisma go-

vore o Rešetaru kao bibliofilu, ali i o čovjeku koji iz daleka budno prati što se u njegovom rodnom Dubrovniku događa na kulturnom i političkom planu. Gorana Doliner izlagala je o prinosu Milana Rešetara hrvatskim muzikološkim temama, posebice obradivši Rešetarova istraživanja lekcionara, dijalekata i s tim u svezi njegov istraživački terenski rad.

Završnu riječ znanstvenom skupu dao je akademik Radoslav Katičić, sumirajući izlaganja i raspravu na sjednici skupa u Beču, kao i tijek skupa koji se na dvije sjednice odvijao u Dubrovniku. Znanstveni skup o Milanu Rešetaru je, kao što tradicija nalaže, završio svečanom večerom, i ovoga puta (kao i u slučaju skupa o Albertu Haleru održanom dijelom također u Dubrovniku), u prestižnom restoranu »Nautica«. Sponzori su bile dubrovačke tvrtke »Avia«, »Dom i izgradnja« i »Alfa plan«, a kao Dubrovkinja organizatorima je dragocjenu pomoć pružila Slavica Stojan.

Slijedeći dan, u subotu, sudionici znanstvenoga skupa krenuli su na cjelodnevni izlet u Boku kotorsku uz stručno vodstvo. Svim sudionicima bio je to zanimljiv doživljaj, jer je mnogima to bio prvi posjet Boki, osobito od kada ona pripada drugoj državi, Crnoj Gori. I to je bilo potvrdom da je skup u punom smislu bio međunarodni, i to ne samo u radnom dijelu. Nakon Debelog brda, granice između Hrvatske i Crne Gore, gdje je autobus bez posebnog razloga morao čekati oko pola sata, što je sve podsjetilo na neka zaboravljena, a ne tako davna vremena, crnogorski carinici su nas propustili. Prva destinacija u prekrasnom bokokotorskom zaljevu bio je Perast, čudesan grad, bogate pomorske povijesti. Iz njega su sudionici skupa brodicom otišli na otočić Gospe od Škrpjela u čijoj blizini je i otočić sv. Juraja (Đorđa, kako ga Peraštani znaju zvati, iako župnik nastoji relativizirati taj naziv napominjući da je naziv inačica talijanskog imena Giorgio). Ova dva otočića nalaze se u prekrasnom bokokotorskom zaljevu, zatvoreni tjesnacom Verige, koji je dobio ime po lancima kojima je spriječen prodor Turaka u unutrašnjost zaljeva tijekom XVI. i XVII. stoljeća. Nakon obilaska otoka, ljubaznog gostoprimstva Mons. Srećka Majića, peraškog župnika i opata sv. Jurja, koji je izletnike iscrpno upoznao s poviješću Perasta i ovog otočića, kao i umjetničkog blaga i pomorske zbirke u njegovu sastavu (ciklus od 64 slike baroknog slikara Tripa Kokolje, te zanimljiva zbirka od dvije tisuće srebrnih i bakrenih zavjetnih pločica koje su pomorci darovali Gospi u znak zahvalnosti što ih je čuvala od pogibelji i nezgoda na moru; tu je također zanimljiv rad Gospine slike koju je punih 25 godina vezla Peraštanka Jacinta Kunić), put je dalje vodio u Kotor koji je bio u iščekivanju visoke delegacije iz prijateljskog mu grada Moskve, te je jednim dijelom bio u tom ozračju. Inače, grad Kotor je graditeljski biser, očuvan u građevinskom smislu, ali poprilično, kako se nama činilo, neuredan i prilično zapušten, osobito u manjim pokrajnjim ulicama. Nehotično se nametala arhitektonska i svaka druga usporedba s njegovim sjevernijim pandanom, Dubrovnikom, no nakon upoznavanja i susreta s crnogorskim žiteljima prestala je svaka usporedba. Bjelodanijim je bilo da grad ne čine zidine nego stanovnici. Kod samog ulaza u grad, pred zidinama, smještena je ko-

torska tržnica, prava istočnjačka tržnica, ali na kojoj se trguje jedino u eurima koji su službena moneta u Crnoj Gori. Bilo je vrijeme šipaka (narova), maslina i žižula, mediteranskih plodova koji uspijevaju na ovom dijelu jadranske obale. Naš vodič u obilasku spomenika kulture po Kotoru bio je Kotoranin prof. dr. sc. Miljenko Pasinović. Igrom slučaja pred kotorskom katedralom izletnike je dočekaao i don Branko Sbutega koji je bio vodičem kroz katedralu. Ljubazan i radostan što nas može pozdraviti, eruditski i opširno upoznao nas je sa svim detaljima katedrale sv. Tripuna, njenim nastankom, dogradnjama, oslikavanjima, oltarskim palama i s njenom riznicom. Slijedio je put u Tivat, gdje je uslijedio i objed. Nakon objeda i kratke šetnje Tivtom, gradićem u kojem je više nego u drugim dijelovima Boke kotorske i danas nazočan hrvatski narod, pa su nam tamo domaćinima bile udruge Hrvata u Crnoj Gori, osobito Hrvatsko kulturno društvo Napredak i gospodin Silvio Marković. Inače, itinerer putovanja po Boki kotorskoj sastavila je kolegica Vanda Babić, Bokeljka sa zadarskog Sveučilišta koja je nažalost bila spriječena sudjelovati na skupu. Nakon Tivta programom je bio predviđen obilazak još jedne znamenitosti, tzv. etnosela, Gornje Lastve, koje je najvećim dijelom napušteno, ali je u njem sačuvano nasljeđe starosjedilačkoga hrvatskog katoličkog stanovništva. Ljubazni domaćini su priredili pravu domaću seljačku večeru u autohtonom ambijentu kamenih kuća i suhozida, visoko u brdima, poput orlovog gnijezda okrenutih morskoj pučini.

Prepuni bogatih dojmova i prijateljskih osjećaja prema ljubaznim domaćinima, sudionici Međunarodnoga znanstvenog skupa o Milanu Rešetaru uputili su se po dubokom mraku, autobusom, strmim serpentinama do mora, a potom uz obalu preko trajekta što prometuje između dvaju pitoreskih bokeljskih mjesta Kamenari i Lepetane do Dubrovnika, pa potom do Splita, Zadra i rano ujutro slijedećeg dana do Zagreba i drugih odredišta. Time je ujedno završen cjeloviti program devetog simpozija u nizu »Hrvatski književni povjesničari«.

Sl. 45.: S Prve radne sjednice znanstvenoga skupa u Beču

Sl. 46.: Profesori Gerhard Neweklowsky i Radoslav Katičić kraj slike Milana Rešetara na bečkom Sveučilištu

HRVATSKI KNJIŽEVNI POVJESNIČARI

MEĐUNARODNI ZNANSTVENI SKUP
O MILANU REŠETARU

INTERNATIONALES SYMPOSIUM ÜBER
MILAN REŠETAR

Program znanstvenoga skupa

BEČ, 25. RUJNA 2004.

DUBROVNIK, 1. – 2. LISTOPADA 2004.

WIEN, 25. SEPTEMBER 2004

DUBROVNIK, 1. – 2. OKTOBER 2004

ORGANIZATOR

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu

SUORGANIZATORI

Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera Osijek

Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Hrvatsko filološko društvo Zadar

Hrvatsko filološko društvo Zagreb

Matica hrvatska Varaždin

Međunarodno središte hrvatskih sveučilišta Dubrovnik

Sveučilište u Zadru

ORGANIZACIJSKI ODBOR**Predsjednik:**

Prof. dr. sc. Tihomil Maštrović

Članovi:

Prof. dr. sc. Dunja Fališevac

Mr. sc. Ernest Fišer

Prof. dr. sc. Darko Gašparović

Akademik Radoslav Katičić

Akademik Nikica Kolumbić

Prof. dr. sc. Stanislav Marijanović

Akademik Miroslav Šicel

Robert Šimunović

Prof. dr. sc. Ivo Škarić

Tajnik:

Marinko Šišak, prof.

Izvršna tajnica:

Dr. sc. Andrea Sapunar

ODRŽAVANJE SKUPA POMOGLI SU:

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Avia – Dubrovnik

Dom izgradnja – Dubrovnik

Alfa plan – Dubrovnik

P R O G R A M

SAMSTAG, 25. September 2004

WIEN, Institut für Slawistik der Universität Wien,
Spitalg. 2–4 Hof 3

10.00 Erste Sitzung

Vorsitz: *O. Univ.-Prof. Dr. Radoslav Katičić* (Wien),
O. Univ.-Prof. Dr. István Nyomárkay (Budapest),
O. Univ.-Prof. Dr. Tihomil Maštrović (Zagreb)

- *Begrüßung durch O. Univ.-Prof. Dr. Gerhard Neweklowsky*, Vorstand des Instituts für Slawistik der Universität Wien

O. Univ.-Prof. Dr. Radoslav Katičić (Wien): Die Tätigkeit Milan Rešetar in der Balkan-Kommission der Wiener Akademie

O. Univ.-Prof. Dr. Gerhard Neweklowsky (Wien): Milan Rešetar als Dialektologe

O. Univ.-Prof. Dr. Tihomil Maštrović (Zagreb): Rešetarov prinos hrvatskoj književnoj historiografiji

O. Univ.-Prof. Dr. Nikica Kolumbić (Zadar): Rešetarovo proučavanje starije hrvatske proze

Prof. dr. sc. Dunja Fališevac (Zagreb): Milan Rešetar kao gundulićolog

- *Kaffeepause*

Gerda Lechleitner (Wien): Milan Rešetar unterwegs mit dem Archivphonographen – über »die praktische Verwendbarkeit des Phonographen für linguistische Zwecke«

O. Univ.-Prof. Dr. Neven Budak (Zagreb): Rešetarovi pogledi na dubrovačku povijest

O. Univ.-Prof. Dr. István Nyomárkay (Budapest): Milan Rešetar i mađarska slavistika

O. Univ.-Prof. Dr. Josip Bratulić (Zagreb): Rešetarova izdanja *Starih pisaca hrvatskih*

Dr. sc. Andrea Sapunar (Zagreb): Milan Rešetar über die kroatischen Kolonien Südtaliens

- *Diskussion*

12.30 *Schluß*

ČETVRTAK, 30. rujna 2004.

ZAGREB, Branimirova ulica (ispred Pošte 2)

11.00 Polazak autobusa za Dubrovnik

ČETVRTAK, 30. rujna 2004.

DUBROVNIK

21.00 Dolazak sudionika znanstvenog skupa i smještaj u hotelu »Lero«

PETAK, 1. listopada 2004.

DUBROVNIK, Međunarodni centar hrvatskih sveučilišta, Don Frane Bulića 4

9.00 Druga sjednica znanstvenoga skupa

Predsjedaju: prof. dr. sc. Josip Bratulić (Zagreb), prof. dr. sc. Gerhard Neweklowsky (Beč), dr. sc. Maria Rita Leto (Pescara)

- *Pozdravne riječi*

Prof. dr. sc. Radoslav Katičić (Beč): Milan Rešetar i hrvatski jezik

Akademik Anica Nazor (Zagreb): Rešetar i dubrovački ćirilski molitvenik iz godine 1512.

Prof. dr. sc. Josip Lisac (Zadar): »Najstariji dubrovački govor« i »Najstarija dubrovačka proza« Milana Rešetara

Prof. dr. sc. Mirko Tomasović (Zagreb): Milan Rešetar o pjesnicima *Ranjininog zbornika*

Doc. dr. sc. Stjepan Ćosić (Dubrovnik): Milan Rešetar između srpstva i hrvatstva

Dr. sc. Maria Rita Leto (Pescara): Rešetarova pisma Vatroslavu Jagiću u zagrebačkoj Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci

Prof. dr. sc. Vinko Brešić (Zagreb): Rešetarova *Antologija dubrovačke lirike*

- *Stanka i osvježenje*

Dr. sc. Slavica Stojan (Dubrovnik): Životna svakodnevnica Dubrovnika u književno-povijesnom djelu Milana Rešetara

Dr. sc. Nina Aleksandrov-Pogačnik (Zagreb): Metodološke opaske uz radove Milana Rešetara

Prof. dr. sc. Branka Brlenić-Vujić (Osijek): Rešetarova slika Dubrovnika – grada pozornice

Prof. dr. sc. Vojislav Nikčević (Cetinje): Milan Rešetar kao njegošolog

Prof. dr. sc. Alojz Jembrih (Zagreb): Doprinos bečke slavistike povijesti hrvatske književnosti i jezikoslovlja za Rešetarova djelovanja na Bečkom sveučilištu

Doc. dr. sc. Zlata Šundalić (Osijek): Na tragu Rešetarove podjele Držićevih djela

Dr. sc. Sanja Majer-Bobetko (Zagreb): Uloga Milana Rešetara u hrvatskoj glazbenoj historiografiji

- *Rasprava*

12.00 *Završetak rada*

12.15 Predstavljanje *Zbornika o Dragutinu Prohaski*, osmog zbornika u ediciji *Hrvatski književni povjesničari*

Sudjeluju: prof. dr. sc. Radoslav Katičić, prof. dr. sc. Nikica Kolumbić, prof. dr. sc. Vinko Brešić, prof. dr. sc. Tihomil Maštrović

PETAK, 1. listopada 2004.

DUBROVNIK, Međunarodni centar hrvatskih sveučilišta

16.00 Treća sjednica znanstvenoga skupa

Predsjedaju: prof. dr. sc. Dunja Fališevac (Zagreb), prof. dr. sc. Vinko Brešić (Zagreb), dr. sc. Hrvojka Mihanović-Salopek (Zagreb)

Dr. sc. Pavao Knezović (Zagreb): Rešetar i hrvatski latinitet

Dr. sc. Hrvojka Mihanović-Salopek (Zagreb): Rešetarove spoznaje o hrvatskim lecionarima XV. stoljeća

Dr. sc. Antun Pavešković (Zagreb): Vetranović u polju Rešetarova znanstvenog interesa

Prof. dr. sc. Milorad Nikčević (Osijek): Komentari *Gorskog vijenca* (1847.) Stefana Mitrova Ljubše i Milana Rešetara

Prof. dr. sc. Diana Stolac (Rijeka): Rešetarovo poznavanje i vrednovanje starijih hrvatskih gramatika

Doc. dr. sc. Vlasta Rišner (Osijek): O Rešetarovu shvaćanju književnoga i narodnog jezika

Doc. dr. sc. Estela Banov-Depope (Rijeka): Milan Rešetar i tradicijski folklorni teatar u Dubrovniku

Mr. sc. Sanja Vulić (Zagreb): Rešetarova zapažanja o dubrovačkom govoru

- *Stanka i osvježenje*

Doc. dr. sc. Ines Srdoč Konestra (Rijeka): Rešetarovi prinosi poznavanju života i djela Marina Držića

Dr. sc. Mateo Žagar (Zagreb): Rešetarove paleoslavističke teme: s margina

Dr. sc. Šimun Jurišić (Split): Milan Rešetar i Narodna enciklopedija

Mr. sc. Bojan Marotti (Zagreb): Odgovara li zapis *ije* izgovoru dugog jata?

Mr. sc. Acija Alfirević (Berlin): Splitska profesura Milana Rešetara

Mr. sc. Vesna Čučić (Dubrovnik): Korespondencija Milana Rešetara u Znanstvenoj knjižnici u Dubrovniku

Mr. sc. Milica Lukić (Osijek): Jezik Njegoševa *Gorskog vijenca* u svjetlu Rešetarova tumačenja i usporedba s istovrsnim priložima Josipa Vajsa

Dr. sc. Gorana Doliner (Zagreb): Rešetarov prinos hrvatskim muzikološkim temama

- *Rasprava*

18.30 Završetak rada

20.00 Svečana večera za sudionike skupa u restoranu »Nautika«

SUBOTA, 2. listopada 2004.

BOKA KOTORSKA

7.00 Cjelodnevni izlet u Boku kotorsku uz stručno vodstvo.

Kasno navečer polazak autobusa za Zagreb.

Dolazak u Zagreb u nedjelju ujutro.

POPIS SLIKOVNIH PRILOGA

Sl. 1.:	Milan Rešetar: <i>Die serbokroatischen Kolonien Südtaliens</i> , Wien, 1911.	20
Sl. 2.:	Milan Rešetar: <i>Der štokavische Dialekt</i> , Wien, 1907.	30
Sl. 3.:	<i>Antologija dubrovačke lirike</i> . Priredio Milan Rešetar, Beograd, 1894.	42
Sl. 4.:	<i>Djela Marina Držića</i> . Drugo izdanje (sa dvije table). Za štampu priredio Milan Rešetar, JAZU, <i>Stari pisci hrvatski</i> , knj. VII, Zagreb, 1930.	48
Sl. 5.:	<i>Pjesme Šiška Menčetića i Gore Držića i ostale pjesme Raštinina zbornika</i> . Drugo sasvim preuđešeno izdanje. Priredio Milan Rešetar. JAZU, <i>Stari pisci hrvatski</i> , knj. II, Zagreb, 1937.	56
Sl. 6.:	Dubrovački ćirilski <i>Molitvenik</i> , Venecija, 1512. List s kolofonom i tipografskim znakom	60
Sl. 7.:	Dubrovački ćirilski <i>Molitvenik</i> , Venecija, 1512. List kalendara (mjesec sijećanj)	61
Sl. 8.:	Dubrovački ćirilski <i>Molitvenik</i> , Venecija, 1512. Naslovni list <i>Molitava sv. Brigite</i> . Sv. Brigita bićuje se pred Raspećem	62
Sl. 9.:	Dubrovački ćirilski <i>Molitvenik</i> , Venecija, 1512. List s kolofonom <i>Molitava sv. Brigite</i>	63
Sl. 10.:	<i>Prikazaće kako bratja prodaše Jozefa</i> . Priopćuje M. Rešetar. P. o. iz <i>Građe za povijest književnosti hrvatske</i> , knj. VII, Zagreb, 1912.	68
Sl. 11.:	Milan Rešetar: <i>Jezik pjesama Raštinina zbornika</i> . P. o. iz <i>Rada JAZU</i> , Historićeo-filologićei i filozofićeo-juridićei razred, knj. 255(114.), Zagreb, 1936.	76
Sl. 12.:	Rešetar u svom stanu u Zagrebu, u biblioteci, između 1922. i 1928.	92
Sl. 13.:	Milan Rešetar sa suprugom Stankom rođ. Jagić i sinom Pavlom Dušanom. Zadar, 31. ožujka 1899.	100
Sl. 14.:	Dekret Kr. hrv.-slav.-dalm. vlade kojim se godine 1919. Milana Rešetara imenuje nastavnikom Sveučilišta u Zagreb	123

- Sl. 15.: Milan Rešetar: *Akademijina izdaња Gundulićevih djela*. P. o. iz *Rada HAZU*, Historičko-filološki i filozofičko-juridički razred, knj. 272(123.), Zagreb, 1941. 124
- Sl. 16.: Djela Inacija Ćorgi (Ignata Đorđića). *Knjiga prva: Pjesni razlike i Uzdas Mandalijene pokornice*. Za štampu priredio M. Rešetar JAZU, *Stari pisci hrvatski*, knj. XXIV, Zagreb, 1918. 158
- Sl. 17.: Omotni naslov *Zbornika iz dubrovačke prošlosti*. Milanu Rešetaru o 70-oj godišnjici života prijatelji i učenici, Dubrovnik, 1931. (Omot izradio Tomislav Krizman.) 168
- Sl. 18.: Petar Petrović Njegoš: *Luča mikrokozma*. Priredio za štampu M. Rešetar, Beograd, 1923. 192
- Sl. 19.: Rešetarovo pismo upućeno Juliju Benešiću u Warszawu iz Firenze 14. ožujka 1934. 212
- Sl. 20.: M. Rešetar u Firenzi oko 1925. sa suprugom i kćerkom Jelkom 237
- Sl. 21.: Milan Rešetar: *Elementar-Grammatik der kroatischen (serbischen) Sprache*, Mirko Breyer's Buchhandlung, Zagreb, 1916. 238
- Sl. 22.: Rešetarovo pismo Vatroslavu Jagiću upućeno iz Splita 7. listopada 1889. 259
- Sl. 23.: Ex Libris Milan Rešetar 260
- Sl. 24.: M. Rešetar u čamcu na plaži Lido u Veneciji sa suprugom, kćerkom i nepoznatom djevojkom 279
- Sl. 25.: Milan Rešetar sa Slavkom Ježićem i svojom kćerkom i sinom 280
- Sl. 26.: Petar Petrović Njegoš: *Gorski vijenac*. Uvod i komentar napisao dr. Milan Rešetar, Zagreb, 1890. 304
- Sl. 27.: Rešetar sa zecom, godine 1921. 334
- Sl. 28.: Milan Rešetar: *Dubrovačka numizmatika*. I. (historički dio). SANU, Sremski Karlovci, 1924. 360
- Sl. 29.: Milan Rešetar: *Dubrovačka numizmatika*. II. (opisni dio). SANU, Beograd-Zemun, 1925. 360
- Sl. 30.: Godine 1863. na taraci Kneževa dvora: Pavo Rešetar s bratom dum Božom, suprugom Karolinom, sinovima (trogodišnji Milan sjedi sprijeda), kćerkom i nepoznatom ženom 418
- Sl. 31.: Godine 1876. obitelj Rešetar: Pavo sa ženom, kćerkom, zetom i sinovima (Milan stoji drugi s desna) 418
- Sl. 32.: Godine 1894. Milan u vrtu s majkom (sjedi u sredini), Vatroslavom Jagićem (stoji drugi s desna) i njegovom suprugom Sidonijom (sjedi prva s lijeva), suprugom i sinom, bratom i sestrom 419

- Sl. 33.: Godine 1901., Opatija, stoje: Nikica Jagić (sin Vatroslava), dva Rešetarova brata, Stanka Rešetar rođena Jagić, Vatroslav Jagić, Milan i njegova sestra; sjede: Rešetarov brat, Jagićeva Sidonija rođena Struppi s Rešetarovom kćerkom Jelkom u krilu, Rešetarova majka Karolina rođena Bersa de Leidenthal i Rešetarov sin Pavao Dušan 419
- Sl. 34.: Godine 1902. Milan Rešetar sa suprugom i kćerkom Jelkom 420
- Sl. 35.: Milan Rešetar sa suprugom, sinom i kćerkom oko godine 1908. 420
- Sl. 36.: Rešetar sa suprugom na Lidu u Veneciji. 421
- Sl. 37.: Rešetar u svom zagrebačkom stanu sa suprugom, kćerkom i nepoznatom ženom 421
- Sl. 38.: Svečanost dodjele počasnog doktorata Kraljevskoga sveučilišta u Firenzi M. Rešetaru godine 1939. 422
- Sl. 39.: Dva citata Milana Rešetara prepisana rukom njegove supruge u vrijeme kada je već bio gotovo potpuno slijep (1940.–1942.) 422
- Sl. 40.: Polaganje urne u obiteljsku grobnicu na dubrovačkom groblju Boninovo 423
- Sl. 41.: Osmrtnica Milana Rešetara 423
- Sl. 42.: Rodoslovno stablo Milana Rešetara 424
- Sl. 43.: U knjizi 121/I edicije *Pet stoljeća hrvatske književnosti* NZ Matice hrvatske, Rešetarova izabrana djela je godine 1983. priredio, te s komentarima popratio, akademik Josip Bratulić 425
- Sl. 44.: Maria Rita Leto, *Milan Rešetar*, ZZK, Zagreb, 1989. . . . 426
- Sl. 45.: S Prve radne sjednice znanstvenoga skupa u Beču 556
- Sl. 46.: Profesori Gerhard Neweklowsky i Radoslav Katičić kraj slike Milana Rešetara na bečkom Sveučilištu 556
- Sl. 47.: U predahu sjednice znanstvenoga skupa u Beču 566
- Sl. 48.: U predahu sjednice znanstvenoga skupa u Beču 566
- Sl. 49.: S Druge radne sjednice znanstvenoga skupa u Dubrovniku 568
- Sl. 50.: S izleta u Boku kotorsku; na otočiću Gospe od Škrpjela . 568
- Sl. 51.: Prof. dr. sc. Tihomil Maštrović, prof. dr. sc. Miljenko Pasinović i akademik Radoslav Katičić sa suprugom na otočiću Gospe od Škrpjela 569
- Sl. 52.: Na obali u Tivtu 569

Sl. 47.: U predahu sjednice znanstvenoga skupa u Beču

Sl. 48.: U predahu sjednice znanstvenoga skupa u Beču

Napomena

Uz radove uvrštene u *Zbornik o Milanu Rešetaru*, valja istaći da nažalost neki referenti nisu, iz različitih razloga, stigli svoje tekstove pripremiti u obliku prikladnom za tiskanje u ovom zborniku, stoga su neke teme izostale na ovom mjestu, premda su bile najavljene u programu *Međunarodnoga znanstvenog skupa o Milanu Rešetaru*, a njihove sažete verzije objavljene u *Knjižici sažetaka*. To su prilozi Nevena Budaka (Zagreb): *Rešetarovi pogledi na dubrovačku povijest*, Istvána Nyomárkaya (Budimpešta): *Milan Rešetar i mađarska slavistika*, Andree Sapunar (Graz): *Milan Rešetar über die kroatischen Kolonien Südtaliens*, Stjepana Čosića (Dubrovnik): *Milan Rešetar između srpstva i hrvatstva*, Vinka Brešića (Zagreb): *Rešeterova »Antologija dubrovačke lirike«*, Alojza Jembriha (Zagreb): *Doprinos bečke slavistike povijesti hrvatske književnosti i jezikoslovlja za Rešetarova djelovanja na Bečkom sveučilištu*, Diane Stolac (Rijeka): *Rešetarovo poznavanje i vrednovanje starijih hrvatskih gramatika*, Šimuna Jurišića (Split): *Milan Rešetar i Narodna enciklopedija*, Bojana Marottija (Zagreb): *Rešetarova razmišljanja uz pitanje: Odgovara li zapis ije izgovoru dugog jata?* i Milice Lukić (Osijek): *Jezik Njegoševa Gorskog vijenca u svjetlu tumačenja Milana Rešetara*.

Svoje priopćenje za znanstveni skup prekasno je prijavila Sanda Ham (*Rešetarovo istraživanje hrvatskih gramatika*), te nije mogla sudjelovati na skupu, ali je njezin znanstveni članak uvršten u *Zbornik*.

Osobitost *Zbornika o Milanu Rešetaru* jest u tome što u prilogu ima CD s Rešetarovim glasom. Istražujući hrvatske govore u Hrvatskoj i u hrvatskim kolonijama u južnoj Italiji, za potrebe Balkanske komisije Austrijske akademije znanosti, Milan Rešetar se koristio fonogramom i na terenu snimao. Putem toga aparata snimio je i vlastiti glas, naime zapjevao je pjesmu *Miruj, miruj srce moje* Petra Preradovića, i tako nam pružio mogućnost da, eto, stotinu godina kasnije čujemo njegov glas. Originalni snimak čuva Phonogramm-Archiv der Österreichische Akademie der Wissenschaften u Beču. Za vrijeme prve sjednice Međunarodnoga znanstvenog skupa o Milanu Rešetaru u Beču, u okviru izlaganja kolegice Gerde Lechleitner, sudionici su mogli čuti Rešetarovo pjevanje i pojavila se ideja da bi se snimak njegova glasa na CD-u mogao pridodati zborniku radova iznesenih na skupu.

Ideja je, eto, ostvarena, a na ovom mjestu se posebno zahvaljujemo Predsjedništvu Austrijske akademije znanosti, našim bečkim kolegama sa skupa o Rešetaru, dr. Gerdi Lechleitner i akademiku Radoslavu Katičiću, Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, napose dekanu prof. dr. sc. Miljenku Jurkoviću, te prof. dr. sc. Nevenu Budaku bez čije pomoći ostvarenje ove ideje ne bi bilo moguće. Ujedno prof. Budak je uredništvu *Zbornika* omogućio objavljivanje brojnih slika iz obiteljskog arhiva Milana Rešetara na čemu mu se uredništvo zahvaljuje.

Sl. 49.: S Druge radne sjednice znanstvenoga skupa u Dubrovniku

Sl. 50.: S izleta u Boku kotorsku; na otočiću Gospe od Škrpjela

Sl. 51.: Prof. dr. sc. Tihomil Maštrović, prof. dr. sc. Miljenko Pasinović i akademik Radoslav Katičić sa suprugom na otočiću Gospe od Šrkpjela

Sl. 52.: Na obali u Tivtu

Kazalo imena

A

ABICHT 302
ADAMOVIĆ, V. 107, 108
ADAMOVIĆ, Vice 404
ALEKSANDAR I., *kralj* 402
ALEKSANDROV-POGAČNIK, Nina 229,
235, 556
ALFIREVIĆ, Acija 327, 553, 562
ANDREIS, Josip 336, 340–343, 345, 348,
349, 356
ANDRIĆ, Nikola 75, 141, 240, 257, 393
ANDRIOLIĆ TROGIRANIN, Marko 79,
91, 351
APPENDINI, Franjo Maria 152, 187, 226,
239, 240, 283–286, 288, 290–292
ARANZA, Josip 21, 375, 376
ARETINO, Pietro 226
ARIOSTO, Lodovico 118, 233
ARISTOTEL 273
ASIĆ, Milo 341, 342, 345

B

BABIĆ, Vanda 555
BADALIĆ, Josip 33, 45, 74, 140, 141, 154,
156, 190, 292, 413
BADURINA, Anđelko 293
BAHTIN, Mihail 233, 289
BAJAMONTI, Julije 335–337, 345–349, 552
BAN, Đorđe 308, 322
BANAC, Ivo 120
BANAŠEVIĆ, Nikola 207, 307, 310, 311,
317, 321, 324–326
BANDULAVIĆ, Ivan 85, 351
BANOV-DEPOPE, Estela 281, 550, 561
BAOTIĆ, Josip 22, 27
BARAC, Antun 33, 236, 306, 316, 320, 321,
323
BARAKOVIĆ, Josip 98
BARIĆ, Henrik 72, 88
BARLÉ, Janko 353, 356
BAROMIĆ, Blaž 82
BAŠIĆ, Petar 51, 90
BATUŠIĆ, Nikola 145, 147, 221, 271, 272,
274, 275, 283, 292, 343, 345

BEDRIČIĆ, Silvestar 82
BELAJ, Vitomir 291, 292
BELIĆ, Aleksandar 16, 22, 26, 28, 29, 38,
70, 74, 88, 105, 106, 205, 209, 269
BENEDIKT, *sveti* 51, 151
BENEROVIĆ 396
BENETOVIĆ, Martin 138, 140
BENČIĆ, Živa 141
BENČULIĆ, Stjepan 220
BENEŠIĆ, Julije 212, 241, 242
BENNESSA, Agnetta 216–218
BENVIN, Anton 65
BERČIĆ (BRČIĆ), Ivan 368, 372, 373
BERITIĆ, Nada 273–275, 341, 345
BERK, den Van Alponsus Christian 261,
269
BERKOPEC, Oton 84, 417
BERNARDIN, SPLIČANIN 14, 16, 34, 43,
49, 78–80, 84–86, 89–91, 350, 351, 356,
388, 389, 553
BERNEKER, Erich 396
BERSA, Josip 319, 320, 401, 402, 413
BEZIĆ, Jerko 350, 351, 356
BIANKINI, Juraj 382
BIJELIĆ, Niko 376
BINIČKI, Fran 355, 356
BIZZARO OHMUČEVIĆ, Frano 403
BLAJIĆ, Zdravko Petar 335, 345
BLASS, Friedrich 328, 329
BLAUKOPF, Kurt 175, 176
BOCCACCIO, Giovanni 178
BOGDANOVIĆ, David 178, 190, 306, 323
BOGIŠIĆ, Baltazar 315
BOGIŠIĆ, Rafo 190, 350
BONIFAČIĆ, Antun 44, 213, 226
BONIFAČIĆ ROŽIN, Nikola 292
BORANIĆ, Dragutin 75, 140, 141, 180, 240,
257
BORNGRÄBER, Wilhelm 103
BOŠKOVIĆ, Anica 31
BOŠKOVIĆ, Ivan 335, 345
BOŠKOVIĆ, Radosav 206, 210
BOŠKOVIĆ-STULLI, Maja 286, 292

- BOTTERI, Stjepan 198
 BOŽIDAREVIĆ 58
 BRANDT, Miroslav 354
 BRATULIĆ, Josip 33, 40, 45, 49, 74, 83, 89–91, 125, 140, 141, 154, 156, 179, 190, 231, 239, 271, 273, 292, 413, 425, 551, 559, 560
 BRČIĆ, Ivan 373
 BREŠIĆ, Vinko 560, 561, 567
 BREU, Walter 23, 27
 BREYER, Mirko 38, 155, 156
 BRIGITA, *sveta* 57–59, 62–66
 BRLENIĆ-VUJIĆ, Branka 271, 552, 560
 BROCH, Olaf 396
 BROOK, Peter 273
 BROZ, Ivan 75, 140, 141, 240, 257, 387
 BROZIĆ, Mikula 82
 BROZOVIĆ, Dalibor 10, 15, 73, 74, 240, 250–252, 257, 268
 BRUÉRE, Marko 276
 BUDAK, Alan 424
 BUDAK, Blanka 424
 BUDAK, Borna 424
 BUDAK, Ivan 424
 BUDAK, rođ. CEROVEČKI, Vesna 424
 BUDAK, rođ. MIHALEC, Marijana 424
 BUDAK, Neven 413, 415, 424, 559, 563, 567
 BUDAK, Pero 424
 BUDAK, Sonja 424
 BUDAK, Zoran 424
 BUDINIĆ, Šime 98
 BUDISLAVIĆ NATALIĆ, Tomo 404
 BUDMANI, Pero 55, 161, 162, 197–199, 208, 239, 240, 243, 244, 248, 249, 252, 256, 258, 259, 261–265, 267, 268, 270, 366, 414
 BUJIĆ, Bojan 345
 BUKOVAC, Vlaho 118
 BULIĆ, Frano 32, 284, 327, 331–333, 361, 371, 372, 380, 392, 550, 553
 BULIĆ, Ivan 32, 36, 316, 331, 415
 BUNDIĆ, Petar 271
 BUNIĆ, Pijerko 276
 BUNIĆ VUČIĆ, Ivan 114, 119, 153, 224, 232, 235
 BUNIĆ VUČIĆEVIĆ, Ivan; v. Bunić Vučić, Ivan
 BURESIĆ, Marin 127, 130
- C**
- CALMO, Andrea 226
 CAR, Marko 318, 323
 CASTRAPELLI, Stijepo 243, 248
 CAVALLINI, Ivan 350, 356
 CECH, Petra 175
 CEKINIĆ, Lovro 105
 CERVA, Serafinus; v.
 CRIJEVIĆ, Saro (Serafin Marija)
 CESAREC, August 305, 324
 CHIABRER, Gabriell 112
 CIGAR, Norman 64
 CODRINGTON, Cristopher 64
 COURTENAY, de Baudouin J. 165
 COURTOYS mladi, Lambert 342
 CRIJEVIĆ, Saro (Serafin Marija) 85, 126, 152, 177, 184–188, 190, 217–219
 CRNOJEVIĆ, Đurađ 372
 CRNORIZAC, Hrabar 300, 302
 CROCE, Benedetto 101
 CRONIA, Artur 96
 CURTIUS, Ernest 328
 CVETKO, Dragotin 336, 341, 345
 CYSARZ, Herbert 101
- Č**
- ČALE, Frano 128, 129, 131–134, 136, 140, 224, 225, 274
 ČENGIĆ, Enes 74
 ČUČIĆ, Vesna 399, 553, 562
 ČULIĆ, Ivo 392
- Ć**
- ĆAVAR, Martina 11, 31, 43, 413, 427
 ĆIRIL (KONSTANTIN) *sveti* 78
 ĆOROVIĆ, Vladimir 39, 318, 323
 ĆOSIĆ, Stjepan 120, 226, 400, 560, 567
 ĆUPIĆ, Drago 268
- D**
- DABROVIĆ, Frano 402
 D'AMICO, Silvio 273
 DAMJANOVIĆ, Stjepan 89, 90
 DAMN, Van 220
 DANIČIĆ, Đuro 55, 74, 80, 162, 197, 223, 244, 249, 355, 405

DANTE, Alighieri 178
 DAYRE, Jean 53, 215
 DEANOVIĆ, Mirko 40, 102, 125, 126, 140, 143, 156, 160, 165, 177, 179, 190, 193–195, 197, 198, 202, 209, 257, 318, 319, 323, 332, 342, 356, 413, 417, 427
 DEFLEM, Mathieu 293
 DELBIANCO, Valnea 96
 DELLA BELLA, Ardelio 239, 240
 DEMETAR, Dimitrije 197, 257
 DEMOVIĆ, Miho 289, 292, 342, 345, 346, 348
 DĚVĚ, Marii 353
 DEVOS, Paul 298
 DIKLIĆ-SIMOVIĆ, Luce 424
 DIKLIĆ-SIMOVIĆ, Pero 424
 DIMITROVIĆ, Nikola 105, 223
 DIOKLECIJAN, *rim. car* 330
 DIVERSIS de Filip 126, 220
 DIVKOVIĆ, Matija 241, 242
 DJAMIĆ, Antun 143, 147
 DOBROVSKY, Josef 86, 235
 DOLCE, Lodovico 134, 143, 226
 DOLINER, Gorana 349, 351, 356, 554, 562
 DOMINIS Marko Antun de 82
 DRAČEVICA, Ivan 222, 223
 DRAGIĆEVIĆ, J. Risto 205, 209, 307, 313, 324, 325, 326
 DRAGOJEVIĆ, Danijel 118
 DRAGOVIĆ, Živko 162, 318
 DRAŠKOVIĆ, Čedomir 305, 325
 DRECHSLER, Branko; v. Vodnik, Branko
 DROBAC, Antun 191, 198, 413
 DRŽIĆ, Džore 16, 33, 35, 36, 41, 43, 49, 51, 55, 56, 70, 74, 87, 91–97, 99, 100, 126, 128, 142, 179, 180, 191, 192, 230, 235, 254, 256, 387, 416, 417, 549, 551–553
 DRŽIĆ, Gore; v. Držić, Džore
 DRŽIĆ, Marin 12, 13, 15, 16, 33–35, 37, 39–41, 43, 44, 46, 48, 49, 51–55, 73, 74, 81, 93, 112, 119, 125–148, 179, 186, 191, 192, 213, 221–226, 230, 231, 234, 253, 254–256, 258, 259, 266, 269, 272–276, 282–284, 292, 293, 337, 338, 341, 347, 350, 416, 549, 551, 552
 DUČIĆ, Nićifor 311, 312, 314, 317, 323
 DUDIĆ, Kosta 318, 324
 DUJMUŠIĆ, J. 242
 DULČIĆ, Jure 265, 268
 DULČIĆ, Pere 265, 268

DÜRRIGL, Ana-Marija 356
 DURKOVIĆ-JAKŠIĆ, Ljubomir 305, 324

Đ

ĐELČIĆ, Josip 215
 ĐORĐIĆ, Ignjat; v. Đurđević, Ignjat
 ĐUKIĆ, Trifun 315
 ĐURĐEVIĆ, Ignjat 13, 14, 16, 31, 33, 35, 39–41, 43, 49–53, 55, 119, 126, 127, 142, 149, 158, 179–184, 186–192, 230, 231, 416, 549, 551–553
 ĐURIĆ-KLAJN, Stana 336, 341, 345
 ĐUROVIĆ, Žarko 317, 325

E

ECKERMANN JOHANN, Peter 315, 323
 ELIADE, Mircea 288, 289, 293
 ERASMUS, Desiderius 328
 ESCHE-POMMER von Katharina 103, 104
 ESIH, Ivan 40
 EURIPID 134, 143
 EXNER, Franz 169
 EXNER, Sigmund 23, 27, 169, 172–176

F

FABRIS, Antun 399, 410
 FALIŠEVAC, Dunja 89, 90, 101, 133, 140, 141, 551, 558, 559, 561
 FANCEV, Franjo 5, 21, 22, 27, 33, 45, 46, 59, 74, 82, 83, 105, 140, 141, 154, 156, 178, 179, 180, 190, 234–236, 292, 413
 FARINELLI, Giuseppe 339
 FERDINAND II. 104, 111
 FERMENDŽIN, (Martin) Euzebije 375
 FILIPOVIĆ, S. Mil. 197
 FINKA, Božidar 262, 268
 FIORAVANTI, Valentino 339
 FISKOVIĆ, Cvito 221
 FIŠER, Ernest 554
 FLORSCHÜTZ, Josip 241, 242, 245
 FORETIĆ, Miljenko 273, 274, 293
 FORETIĆ, Vinko 223, 224
 FORTIS, Alberto 286
 FRANGEŠ, Ivo 40, 140, 178, 188, 189, 191
 FRANKOPAN, Krsto Fran 50
 FUČIĆ, Branko 89
 FUČAK, Jerko 77, 83, 85, 90

G

GAJ, Ljudevit 150
 GAŠPAROVIĆ, Darko 558
 GAVAZZI, Milovan 292
 GEBAUER, Franz 21, 27
 GEISTLER 372
 GEITLER, Lavoslav 300, 301
 GIANELLI, Ćiro 17, 49, 65, 82, 86
 GIOVANNI, Franceschi 308, 322
 GISNA, Mara 225
 GJERIC, Vaso 21
 GJIVANOVIĆ, Niko dum 399, 400, 403, 404, 406, 410, 553
 GLIUBICH, S.; v. Ljubić, Šime
 GOETHE, Wolfgang 315
 GOETZEU, Chr. G. 84
 GOJNIĆ, Labud 318, 319, 323
 GORGI, Inacije; v. Đurđević, Ignjat
 GORTAN, Veljko 182–184, 188, 189, 191
 GOSTL, Igor 405
 GOZZA, Antun Marko 216
 GRACIOTTI, Sante 83
 GRADIĆ, Stjepan 225
 GRAZIANI, Giovanni 164
 GREBL, Šimun 90
 GRABAR, Biserka 89
 GRGIĆ, Marijan 287, 293
 GRGIĆ, Miljenko 335, 346
 GRGUR, *papa* 58
 GRIVEC, Frano 355
 GUČETIĆ-Vitov, Nikola 186, 338
 GUČETIĆ, *obitelj* 277, 284
 GUNDULIĆ, Frano 109
 GUNDULIĆ, rođ. Gradić, Dživa 103
 GUNDULIĆ, Ivan 13, 14, 16, 17, 31, 33–35, 38–40, 43, 49, 52, 70, 101–122, 124, 127, 128, 145, 153, 154, 179, 191, 192, 213, 221, 222, 224, 230–233, 266, 267, 269, 272, 282, 339, 344, 346, 358, 416, 417, 551
 GUNDULIĆ, Šiško 109, 110

H

HADŽIKADIĆ, Atif 21, 22, 26, 29
 HAFNER, Stanislav 160, 165
 HALER, Albert 5, 33, 39, 229, 231, 236, 344, 346, 402, 549, 554
 HAM, Sanda 239, 240, 257, 567
 HAMM, Josip 45, 74, 83, 87, 88–92, 251

HARTEL, von Wilhelm 169
 HARTMAN, Lavoslav 306, 323
 HEINZEL, Richard 169
 HAUSER 136
 HEĆIMOVIĆ, Branko 141, 341, 343, 346, 347
 HEINSSCHINK, F. Mozes 175
 HEKTOROVIĆ, Petar 37, 144, 147, 148
 HEMETEK, Ursula 175
 HERCIGONJA, Eduard 83, 89, 90
 HOMER 118, 329
 HORACIJE 183, 329
 HOUTZAGERS, Peter 265, 268
 HRASTE, Mate 98

I

IVAN VIII., *papa* 330
 IVANIŠEVIĆ 389
 IVEKOVIĆ, Franjo 75, 140, 141, 240, 257
 IVIĆ, Pavle 23, 24, 26, 27, 71, 74, 261
 IVŠIĆ, Stjepan 45, 59, 65, 72, 87–89, 262, 263, 268

J

JAGIĆ, rođ. STRUPPI, Sidonija 419
 JAGIĆ, Stanka, v. Rešetar, Stanka 415, 424
 JAGIĆ, Vatroslav 5, 21–25, 27, 28, 32, 33, 37, 39, 43, 49, 55, 70, 72, 74, 78, 88, 94, 97, 99, 100, 102, 126–128, 141, 143, 147, 148, 159–163, 165, 166–168, 174–176, 198, 223, 229, 230, 235, 243, 247, 252, 256–259, 296, 300–302, 329, 338, 340, 361–398, 415, 419, 550–552
 JAKŠIĆ, Martin 103, 265, 268
 JANAČEK BULJAN, Marija 336, 346
 JAPUNDŽIĆ, Marko 90
 JELČIĆ, Dubravko 40
 JELIĆ, M. Ilija 323
 JELIĆ, Luka 84
 JEMBRIH, Alojz 561, 567
 JENSEN, Alfred 102, 199
 JERONIM, *sveti* 78
 JEVREMOVIĆ, Dragan 175
 JEŽIĆ, Slavko 5, 33, 39, 45, 74, 140, 141, 154–156, 190, 280, 292, 396, 413
 JIREČEK, Konstantin 215
 JOVANOVIĆ, *braća* 206
 JOVANOVIĆ, P. Živorad 311

JOZEF 33, 37, 68, 144, 147, 148

JURIŠIĆ, Šimun 562, 567

JURKOVIĆ, Miljenko 567

K

KANAVELIĆ, Petar 230

KANIŽLIĆ, Antun 149, 153, 156, 232, 235

KAPETANIĆ, Davor 231

KARAMAN, Matija 354

KARLIĆ, Petar 349, 396

KARNARUTIĆ, Brne 97, 98

KAŠTROPIL, Stjepan 409

KAŠIĆ, Bartol 31, 85

KATALINIĆ, Vjera 341, 346

KATIČIĆ, Radoslav 9, 14, 15, 74, 89, 159,
174, 175, 272, 287, 292, 293, 351, 550–
–552, 554, 556, 558–561, 567, 569

KAVANJIN, Jerolim 50, 188

KESIĆ, Nikola 85

KIČOVIĆ, Miraš 320, 324

KLAIĆ, Vjekoslav 383, 384

KLARIČIĆ, Maro 221

KLAUSER 77

KLOSS, Heinz 10, 15

KNEZOVIĆ, Pavao 34, 153, 177, 182, 553,
561

KNEŽEVIĆ, Petar 85

KNIEWALD, Dragutin 83, 351, 356

KOČIĆ, Petar 313

KOČUBINSKI, A. 79

KOJOVIĆ, don Antun 315

KOKOLJA, Tripo 550

KOLENDIĆ, Petar 106, 135, 143, 215, 282,
283, 293

KOLUMBIĆ, Nikica 43, 85, 89, 346, 551,
558, 559, 561

KOMBOL, Mihovil 5, 21, 39, 94, 95, 97,
155, 156, 178

KOMNEN, *obitelj* 102

KONSTANTIN ĆIRIL 296–299, 302

KOPITAR, Jernej 86, 197, 235

KÖRBLER, Đuro 17, 34, 52, 101, 105–109,
114, 115, 122, 128, 323, 416, 417

KOS, Koraljka 341, 347

KOSTRENČIĆ, Ivan 372

KOVAČEC, August 178

KOVAČEVIĆ, Krešimir 352

KOZMA I., *toskanski vojvoda* 53, 54

KOŽIČIĆ BENJA, Šimun 65, 82

KRASIĆ, Stjepan 184–186

KRATOFIL, Mirko 31, 84, 417

KRAVAR, Zoran 112, 155

KREK, Gregor 161, 327, 332, 333, 361, 392,
414

KREKOVIĆ, Petar 94, 96, 97

KRISTE, Johann 317, 322, 362, 366

KRIZMAN, Tomislav 168

KRLEŽA, Miroslav 74, 137, 343, 347

KRTALIĆ, Ivan 305, 324

KRÜGER 329

KUBLJAKIN 300

KUHAČ, Franjo 336, 344, 346

KÜHNER, Gerth 328, 329

KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, Ivan 70, 79,
197, 336, 346

KUNIĆ, Jacinta 554

KURELAC, Fran 150, 257

KUSIJANOVIĆ, Stijepo dum 407

KUŠAR, Marcel 198, 261, 264, 265, 268,
384, 389

L

LABOV, Wiliam 139, 140

LACH, Robert 174

LACHMANN-SCHMOHL, Renate 155, 157,
553

LALIĆ, Radovan 206

LANG, von Viktor 169

LANOSOVIĆ, Marijan 85

LATKOVIĆ, Vido 207, 307, 310, 311, 313,
315, 316, 324–326

LAZNIBAT, Velimir 268

LAZZARI, Bernhard 162

LECHLEITNER, Gerda 169, 175, 176, 349,
351, 551, 559, 567

LEGER, Louis 285

LESKIEN, August 78, 80, 84, 296, 354, 374,
375

LETO, Maria Rita 15, 40, 74, 85, 89, 125,
127, 128, 140, 143, 147, 155, 156, 160,
165, 179, 191, 194, 200, 207, 209, 257,
293, 306, 317–320, 324, 332, 346, 361,
364, 413, 426, 552, 560

LEVAKOVIĆ, Rafael 354

LIEPOPILI, Antun 84, 399–410, 553

LISAC, Josip 35, 69, 74, 261, 268, 350, 357,
552, 553, 560

- LONZA, Nella 215, 216
 LOVRIĆ-JOVIĆ, Ivana 268
 LOZICA, Ivan 273, 276, 286–291, 293
 LOZOVINA, Vinko 83, 97
 LUBIĆ, Šime 215
 LUCIĆ, Hanibal 97, 389
 LUKAS, Filip 340, 346
 LUKEŽIĆ, Iva 268
 LUKIĆ, Milica 562, 567
 LUZITANAC, Amat, *liječnik* 126
- LJ**
- LJUBIĆ, Šime 78, 178, 336, 346
 LJUBIŠA, M. Stefan 199, 206, 207, 307–317, 320–326, 362, 367
- M**
- MACEDONOVIĆ, Kanjoš 367
 MAHNKEN, Irmgard 261, 269
 MAIR Le 220
 MAIREA, La Aleksandra 126
 MAJER-BOBETKO, Sanja 335, 336, 340, 346, 349, 355, 356, 552, 561
 MAJIĆ, Srećko, *mons.* 554
 MAKUŠEV, Vikentij Vasil'evič 187
 MAŁECKI, Mieczysław 261, 268
 MALIĆ, Dragica 74, 351, 356
 MARCI, Nikola 33
 MARCIJAL 183
 MARELLI, Moše, *liječnik* 219
 MARETIĆ, Tomo 50, 75, 78, 79, 81, 82, 88, 140, 141, 240–242, 244, 246, 257, 265, 350, 356, 393, 397
 MARIJANOVIĆ, Stanislav 306, 324, 558
 MARKOVIĆ, Franjo 115, 116, 178
 MARKOVIĆ, Silvio 555
 MAROŠEVIĆ, Grozdana 349
 MAROTTI, Bojan 562, 567
 MARULIĆ, Marko 50, 55, 70, 81, 87, 96–99, 133, 140, 235, 332, 345
 MARTECCHINI, Antun 103, 289
 MARTECHINI, Fran 286
 MASING, L. 329
 MAŠTROVIĆ, Tihomil 6, 31, 32, 335, 346, 550–552, 558, 559, 561, 567, 569
 MATANOVIĆ, Julijana 235
 MATHIESEN, V. R. 300, 303
 MATIČEVIĆ, Ivica 341, 346
 MATIĆ, Tomo 5, 33, 40, 49, 74, 125, 126, 140, 141, 154, 156, 177, 190, 191, 258, 292, 306, 325, 413
 MATIJAŠEVIĆ, dum Đuro 152, 181, 182, 189, 283
 MAŽIBRADIĆ, Horacije 112
 MAŽURANIĆ, Antun 150, 247
 MAŽURANIĆ, Ivan 117, 197, 305, 396
 MEDAKOVIĆ, Milorad 200, 315, 319
 MEDINI, Milorad 37, 81, 97, 128, 140, 215
 MEDVEDOV, Pavel 233
 MELICH, Johann 80
 MENČETIĆ, Menze; v. Nikulinov, Sabo
 MENČETIĆ, Šiško 16, 33, 35, 36, 41, 43, 49, 51, 55, 56, 70, 81, 87, 91–100, 126, 128, 142, 178, 180, 191, 192, 230, 235, 254, 256, 387, 416, 417, 549, 551–553
 MENČIK, F. 307
 MENDEGAJ, o. Miho 53
 MERIAN, Matthaëus, st. 182
 MEŠTROVIĆ, Ivan 306
 METOD, *sveti* 78, 297–300, 303
 MEYER, Gustav 161, 327, 332, 333, 361
 MICAGLIA, Jakov; v. Mikalja, Jakov
 MICALOVIĆ RATKOVIĆ, Franjo 58, 64
 MICKOVIĆ, Tomo 310
 MIČANOVIĆ, Krešimir 241
 MIHALJEVIĆ, Milan 356
 MIHANOVIĆ, Antun 178
 MIHANOVIĆ-SALOPEK, Hrvojka 77, 553, 561
 MIHOČEV, Marica 225
 MIKALJA, Jakov 12, 33, 358
 MIKLOŠIĆ, Franjo 86, 161, 197, 198, 243, 296, 363, 364, 378–380, 385, 388, 391, 414, 549
 MILAKOVIĆ, Dimitrije 315, 319
 MILANOVIĆ, Božo 424
 MILANOVIĆ, Marija 424
 MILAS, Matej 85, 261, 269
 MILČETIĆ, Ivan 5, 81, 147, 252, 258, 335, 336, 339, 346
 MILETIĆ, Stjepan 375
 MILIČEVIĆ, Milan 319
 MILINOVIĆ, Šimun, *barski nadbiskup* 363, 368, 369, 371–373, 375
 MILOVIĆ, M. Jevto 200, 209, 324
 MILUTINOVIĆ-SARAJLIJA, Simeon 196
 MINIATI, Lorenzo 102

MIZALOVICH RATCHI, Franciscus; v.
Micalović Ratković, Franjo
MODRUŠANIN, Pavao 82
MOGUŠ, Milan 74, 90, 98, 99, 128, 140,
240, 254, 256, 258
MONDEGAJ, o. Miho 188
MONTEVERDI, Claudio 341
MOORE, Jerry D. 290, 293
MUCK, Ivan 378
MULJAČIĆ, Žarko 226
MÜNSTER, Ladislav 219
MURDAROV, Vladko 21, 27
MURAT, Marko *slikar* 402, 405
MURKO, Matija 31, 94, 95, 394
MUSULIN, Stjepan 241, 242
MUTIMIR, *hrvatski knez* 330

N

NABLANIN, Nikola 375
NAKIĆ, *biskup* 332
NALE, Agostin 406, 408
NALE, Ivan 408
NALJEŠKOVIĆ, Nikola 40, 79, 97, 112, 119,
127, 146, 221, 223, 235, 272, 276, 338
NAZOR, Anica 57, 89, 90, 552, 560
NEMANIĆ, *lingvist* 354, 355
NEMEC, Krešimir 127, 140
NEMIROVSKIJ, Evgenij 64, 65
NEWKLOWSKY, Gerhard 21, 22, 27, 351,
550, 551, 556, 559
NIGRO, Nikola, *pop* 84
NIKČEVIĆ, Milorad 305–307, 309, 311, 313,
314, 316, 319, 320, 324, 325, 553, 561
NIKČEVIĆ, P. Vojislav 193, 197, 199–201,
203, 205–207, 209, 210, 306, 317, 324,
325, 552, 560
NIKULINOV, Sabo 133, 137, 224, 225
NODILO, Natko 285, 293
NOVAK, Slobodan Prosperov 127, 128, 155,
156, 230, 273, 342, 343, 346, 350, 357
NOVAK, Vjenceslav 356
NOVAKOVIĆ, Darko 140
NOVAKOVIĆ, Stojan 311, 312, 322
NOVAKOVIĆ 372
NYOMÁRKAY, István 559, 560, 567

O

OBRENOVIĆ, Miloš 319

ODAVIĆ, Milan 206, 210, 317, 324
OHMUČEVIĆ, Nikola 105, 107–109, 113–
–116, 230
OHMUČEVIĆ BIZZARO, Frano v. Bizzaro
Ohmučević, Frano
ORBINI, Mavro 226
OREBIĆ, Jozo 126
OREL, Richard 352, 357
OSOLNIK, Vladimir 194, 200, 204, 210
OSTOJIĆ, Ivan 89
OSTOJIĆ, Tihomir 38
OVIDIJE NAZON, Publije 329

P

PACEL, Vinko 197, 257
PALMOTIĆ, Đore 31
PALMOTIĆ, Junije 110, 127, 275, 276, 336,
338–340, 343–346, 349
PALMOTTA, Nikolica 216, 217
PALJETAK, Luko 273, 278, 292
PANTELIC, Marija 65, 89, 90
PANTIĆ, Miroslav 135, 221–223, 225, 343,
352
PARČIĆ, Dragutin 363, 368, 373, 375
PARO, Nedjeljka'97
PASARIĆ, Josip 389, 391
PASINOVIĆ, Miljenko 555, 569
PAŠTRIĆ, Ivan *kustos* 84
PAVEŠKOVIĆ, Antun 143, 557
PAVIĆ, Armin 55, 105, 106, 115, 349
PAVIĆ, Emerik 85
PAVIČEVIĆ, Vuko 307
PAVLIČIĆ, Pavao 112, 343
PAVLOVIĆ, Dragoljub 341–343, 346
PAVLOVIĆ, Milivoj 73, 75
PECO, Asim 197, 210, 261, 269
PEDERIN, Ivan 132, 133, 140
PEJAKOVIĆ, Stjepan 197
PEJOVIĆ, Božidar 324
PERI, Jacopo 344, 345
PERUŠEK, Rajko 323
PESCHL, Otto 22, 28
PETRAČIĆ, Franjo 127–129, 140, 143
PETRANOVIĆ, Božidar 315
PETRARCA, Francesco 94, 95
PETROVICI, Emil 71, 75
PETROVIĆ, Danilo *vladika* 305

- PETROVIĆ NJEGOŠ, Nikola 319
 PETROVIĆ-NJEGOŠ, Petar 161, 192–196,
 199–211, 304–326, 361, 553
 PETROVIĆ, Svetozar 112
 PETROVIĆ, Vice 105, 113, 184, 188, 190
 PETTAN, Hubert 336, 340, 341, 347, 348
 PICCOLI, Agostina 23, 28
 PICCOLI, Giovanni 23, 27
 PIDŽURICA, Krsto 307, 313, 314, 324
 PINTARIĆ, Neda 241
 PÖCH, Rudolf 174
 POKOVIĆ 407
 POPOVIĆ, Miodrag 309, 324
 POPOVIĆ, Pavle 38, 97, 215, 318, 319, 323,
 349
 PORFIROGENET, Konstantin VII., *bi-*
zantinski car 197, 226, 287, 331
 PORTOGALLO, Marco 339
 POSILOVIĆ, Pavao, *senjski biskup* 373
 PRANJKOVIĆ, Ivo 257
 PRERADOVIĆ, Petar 178, 567
 PRETI, Girolamo 104
 PRIMOVIĆ, Paskoje 344, 345
 PRINCIPE, Ilario 221
 PROHASKA, Dragutin 5, 14, 15, 38, 149,
 153, 155, 156
 PUCIĆ, Medo 248
 PUCIĆ, Rafo 125
 PYRITZ, Hans 101
- R**
- RAČKI, Franjo 55
 RADIĆ, Antun 75, 140, 141, 240, 257
 RADIĆ, Frano 80, 351, 357
 RADIĆ, I. 357
 RADOJČIĆ, Nikola 395
 RADOJEVIĆ, Danilo 207, 313, 316, 324
 RADOJEVIĆ, Veljko 318
 RADOVIĆ, Đuza 207
 RAGUŽ, Dragutin 258
 RAŃINA, Dinko; v. Ranjina, Dinko
 RANJINA, Dinko 12–17, 31, 33–36, 38, 40,
 41, 43, 51, 76, 80, 81, 86, 89, 91, 99, 127,
 128, 253, 350, 357, 388, 389, 416, 553
 RANJINA, Nikša 51, 70, 79, 86, 253, 351
 RAPACKA, Joanna 116
 RASTIĆ, Ivan 152
 RATKOVIĆ, Milan 108
 RAVENJANIN, Ivan 126, 220
 RAVLIĆ, Jakša 33, 45, 74, 140, 141, 154,
 156, 190, 292, 413
 RAZZI, Serafin 126, 127, 220
 REUCHLIN, Johann 328
 REŠETAR, rod. KORVIN, Blanka 396, 424
 REŠETAR, Božo 413, 418
 REŠETAR, Dušan Pavao 100, 280, 395,
 396, 419, 420, 424
 REŠETAR, Elli 396
 REŠETAR, Jelka 237, 279, 280, 419–421,
 424
 REŠETAR, Jozo 414
 REŠETAR, rod. BERSA de Leidenthal,
 Karolina 413, 418, 419, 424
 REŠETAR, Marija 424
 REŠETAR, Mato 424
 REŠETAR, Niko 424
 REŠETAR, Pavao 227, 228, 413, 424
 REŠETAR, Pero 414
 REŠETAR, Pero 413, 418
 REŠETAR, rod. JAGIĆ, Stanka 32, 100, 237,
 279, 397, 398, 415, 419–421, 424
 REŠETARIĆ, Božičko 424
 REŠETARIĆ, Pero 424
 REŽIĆ, Ksenija 90
 RIBARIĆ, Josip 21, 22, 28
 RICCA, Antonio 350
 RINUCCINI, Ottavio 344, 345
 RIŠNER, Vlasta 247, 248, 250, 251, 553,
 561
 RITIG, Svetozar 89
 ROQUES, Mario 57, 66
 ROSA, Stjepan 405
 ROSSI, de Battista Giovanni 297, 299
 ROTKOVIĆ, Radoslav 199, 310
 ROŽIĆ, Vatroslav 75, 140, 141, 240, 257
 RUSCONI, Giorgio 57, 65
 RUVARAC, Ilarion 315, 395
- S**
- SABLJAK, Tomislav 341, 346
 SACHS, Curt 276
 SAMARDŽIJA, Marko 75, 128, 140, 141,
 160, 166, 240, 248, 250, 251, 257, 258
 SAMMARTINO, Antonio 23, 28
 SAPUNAR, Andrea 351, 558, 559, 567
 SARKOTIĆ 395
 SBUTEGA, Branko *don* 555

- SCHERZER, Ivan 103
 SCHUCHARDT, Hugo 161, 361, 375, 414
 SCHÜLLER, Dietrich 174, 175
 SEDLÁČKI, *lingvist* 355
 SHÜTZ, Joseph 82
 SIMEON, Rikard 208
 SIMMONS, Gabriel Simon John 64
 SINDIK, Ilija 401, 405–407
 SKERLIĆ, Jovan 250, 251
 SKOK, Petar 72, 87, 88, 98, 141, 180, 263, 269, 361, 362, 364, 373, 374, 381, 397, 398
 SLADOVIĆ, Sabo 152
 SLAMNIG, Ivan 95, 112, 114
 SMIČIKLAS, Tadija 393
 SMITH, George 65
 SOFOKLO 329
 SOKOL, Bernardin 357
 SOLERTI, Angel 343
 SORKOČEVIĆ, Pierko 116
 SREZNJEVSKI, Izmail Ivanovič 300, 301
 SRDOČ-KONESTRA, Ines 149, 553, 562
 STANČIĆ, Nikša 10, 17
 STANČIK 393
 STANIĆ, *vrlički paroh* 377
 STANOJEVIĆ, Stanoje 16, 400
 STARČEVIĆ, Ante 36, 331
 STEFANOVIĆ, Vilovski Todor 308, 309, 323
 STEFANOVIĆ, KARADŽIĆ Vuk 45, 193, 196–202, 204–206, 208, 209, 243, 248–253, 256, 259, 317, 318, 324, 363, 405
 STEFANOVIĆ, Mihailo 206, 207, 210, 312, 317, 321, 324
 STIPČEVIĆ, Ennio 343, 344, 347, 348, 357
 STOJAN, Slavica 213, 216–219, 225, 554, 560
 STOJANOVIĆ, Ljubomir 318, 323
 STOLAC, Diana 557, 563
 STRATIMIROVIĆ, Đorđe *dr.* 377
 STRAŽNICKI, Stanislav 340
 STRICH, Franz 101
 STROHAL, Rudolf 78, 353, 355, 357
 SUBOTIĆ, Jovan 308, 322
 SUNDEČIĆ, Jovan 373
 SUPIČIĆ, Ivo 341, 347
- ŠEVIĆ, Milan 320, 323
 ŠICEL, Miroslav 40, 127, 141, 247, 558
 ŠIMUNOVIĆ, Petar 352, 358
 ŠIMUNOVIĆ, Roberta 558
 ŠIROLA, Božidar 335–338, 340, 347–349, 356, 358
 ŠIŠAK, Marinko 549, 558
 ŠKARIĆ, Ivo 258, 558
 ŠLEBINGER, Janko 31
 ŠOP, Nikola 191
 ŠREPEL, Milivoj 365, 393
 ŠTEFANIĆ, Vjekoslav 32, 40, 83, 89, 355
 ŠTOOS, Pavao 188
 ŠTREKELJ, Karel 381, 388, 392
 ŠULEK, Bogoslav 247, 257, 405
 ŠUNDALIĆ, Zlata 125, 128, 129, 137, 141, 552, 561
 ŠURMIN, Đuro 177, 178, 191, 393
 ŠVELEC, Franjo 149, 155, 156, 190, 343, 347

T

- TAFRA, Branka 240, 258
 TALIJE, Urban 180
 TANDARIĆ, Leonard Josip 59, 65, 89, 90
 TASSO, Torquato 103, 105, 113, 115, 117, 118, 127, 232, 233
 TENTOR, Mate 21, 22, 28, 269, 395
 TEŠIĆ, Milosav 206, 210, 317, 324
 TICIJAN 224
 TKALČEVIĆ, Adolf Veber 240, 247, 257, 258
 TOMANOVIĆ, Lazar 318
 TOMASOVIĆ, Mirko 93, 95, 97, 98, 560
 TOMMASEO, Nikola 248
 TOMOVIĆ, Slobodan 207
 TORBARINA, Josip 94, 95
 TRAUTMANN, Reinhold 396
 TREBITSCH, Rudolf 174
 TROGIRANIN ANDRIOLIĆ, Marko; v. Andriolić Trogirinanin, Marko
 TUDEŠEVIĆ, Fran Marinko 342
 TUKSAR, Stanislav 335, 338, 347, 358
 TURNER, Victor 290, 293

U

- ŠARLING, *prof.* 377
 ŠENOVA, August 247
- URAKALO, Ana 335, 336, 347
 UŽAREVIĆ, Josip 133, 141

V

VAILLANT, Andre 72, 88
 VAJS, Josip 349, 352–359
 VALOVIĆ 107, 108
 VEKARIĆ, Nenad 219, 225, 226
 VELČIĆ, Franjo 356
 VERGILJE MARON, Publije 329
 VERLEGER 362
 VETRANOVIĆ, Mavro 14, 16, 33, 37, 38, 40, 97, 105, 127, 133, 134, 140, 143–148, 191, 192, 221, 230, 234, 235, 338, 341
 VIDALI, Ivan 235
 VIDOV, Božidar 23, 28
 VIDULIĆ, Ivan 97
 VIETOR, Karl 101
 VINCE, Zlatko 247, 252, 258
 VISKOVIĆ, Nikola 133, 134, 141
 VITEZOVIĆ RITTER, Pavao 98, 188
 VODNIK, Branko 5, 31, 33, 38, 44, 97, 102, 103, 119, 149, 155, 156, 178, 191, 229–232, 235, 236, 230–232, 235, 236, 394
 VOJNOVIĆ, Ivo 189
 VOLANTIĆ 107, 116
 VONČINA, Josip 105, 255, 258
 VONDRÁK, Vaclav 296, 303, 394
 VRANA, Josip 89
 VRAZ, Stanko 178, 308, 322
 VRBICA, Ivo 310
 VUČETIĆ, Antonije 216, 394, 401, 402, 406
 VUČKOVIĆ 377
 VUJANIĆ, Milica 206, 210, 317, 324
 VUKASOVIĆ-VULETIĆ, Vid 85
 VUKMANOVIĆ, Jovan 307
 VUKMIROVIĆ, M. Vladimir 399

VUKSAN, D. Dušan 319, 320, 323
 VULETIĆ, Frane 243
 VULIĆ, Sanja 261, 561

W

WAGNER, Richard 275
 WALZEL, Oskar 101
 WEIDMANN 392
 WILPERT, Giuseppe 296–299, 303
 WOLF 126, 374
 WÖLFFLIN 101
 WOLLMAN, Frank 319, 323

Z

ZAMAGNA (HAJDINOV), Vida Martoli-
 ca 224
 ZARADIJA KIŠ, Antonija 90
 ZBOROVČIĆ, Benedat dom 79
 ZGRABLIĆ, Martin 21, 22, 28
 ZIMMER, Szczepan K. 65
 ZLATARIĆ, Dominko 31, 50, 127, 350
 ZLATARIĆ, Marin 116, 152
 ZLATOVIĆ 187
 ZORE, Luka 39, 55, 115, 261, 269
 ZORANIĆ, Petar 81, 97, 188
 ZVIJEZDIĆ, Nikša 49, 219, 220
 ZWI, Abraham 174

Ž

ŽAGAR, Mateo 295, 562
 ŽUPANOV, Marin 221
 ŽUPANOVIĆ, Lovro 336, 337, 342, 345, 347, 348

K a z a l o

<i>Riječ urednika</i>	5
RADOVI SA ZNANSTVENOGA SKUPA	
<i>Radoslav Katičić: Milan Rešetar i hrvatski književni jezik</i>	9
<i>Gerhard Neweklowsky: Milan Rešetar als Dialektologe</i>	21
<i>Tihomil Maštrović: Milan Rešetar i hrvatska književna historiografija</i>	31
<i>Nikica Kolumbić: Rešetarov prinos proučavanju stare hrvatske proze</i>	43
<i>Josip Bratulić: Milan Rešetar kao izdavač <i>Starih pisaca hrvatskih</i></i>	49
<i>Anica Nazor: Rešetar i dubrovački ćirilski molitvenik iz godine 1512.</i>	57
<i>Josip Lisac: »Najstariji dubrovački govor« i »Najstarija dubrovačka proza« Milana Rešetara</i>	69
<i>Hrvojka Mihanović-Salopek: Rešetarova interpretacija hrvatskih lekcionara</i>	77
<i>Mirko Tomasović: Milan Rešetar o pjesnicima <i>Ranjinina zbornika</i></i>	93
<i>Dunja Fališevac: Milan Rešetar kao gundulićolog</i>	101
<i>Zlata Šundalić: Na tragu Rešetarove podjele Držićevih djela</i>	125
<i>Antun Pavešković: Vetranović u polju Rešetarova znanstvenog interesa</i>	143
<i>Ines Srdoč Konestra: Rešetarov prinos proučavanju Ignjata Đurđevića</i>	149
<i>Radoslav Katičić: Milan Rešetar und die Balkan-Kommission der Wiener Akademie</i>	159
<i>Gerda Lechleitner: Milan Rešetar unterwegs mit dem Archivphonographen – über »die praktische Verwendbarkeit des Phonographen für linguistische Zwecke«</i>	169
<i>Pavao Knezović: Rešetarov odnos prema hrvatskom latinitetu</i>	177
<i>Vojislav Nikčević: Milan Rešetar kao njegošolog</i>	193
<i>Slavica Stojan: Dubrovačka svakodnevnica u književnopovijesnom radu Milana Rešetara</i>	213
<i>Nina Aleksandrov-Pogačnik: Metodološke opaske uz radove Milana Rešetara</i>	229

<i>Sanda Ham</i> : Mjesto Rešetarove gramatike u povijesti hrvatskih gramatika	239
<i>Vlasta Rišner</i> : O Rešetarovu odmaku od hrvatskih vukovaca	247
<i>Sanja Vulić</i> : Rešetarova zapažanja o dubrovačkom govoru potkraj XIX. i u prvim desetljećima XX. stoljeća	261
<i>Branka Brlenić-Vujić</i> : Rešetarova slika Dubrovnika – grada pozornice	271
<i>Estela Banov-Depope</i> : Milan Rešetar i tradicijski folklorni teatar u Dubrovniku	281
<i>Mateo Žagar</i> : Rešetarove paleoslavističke teme: s margina	295
<i>Milorad Nikčević</i> : Komentari <i>Gorskog vijenca</i> (1847.) Stefana Mitrova Ljubše i Milana Rešetara	305
<i>Acija Alfirević</i> : Splitska profesura Milana Rešetara	327
<i>Sanja Majer-Bobetko</i> : Uloga Milana Rešetara u hrvatskoj glazbenoj historiografiji	335
<i>Gorana Doliner</i> : Prinos Milana Rešetara hrvatskim muzikološkim temama i usporedba s istovrsnim priložima Josipa Vajsa	349
<i>Maria Rita Leto</i> : Rešetarova pisma Vatroslavu Jagiću u zagrebačkoj Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci	361
<i>Vesna Čučić</i> : Korespondencija Milana Rešetara u Znanstvenoj knjižnici u Dubrovniku	399

DODATAK

<i>Martina Čavar</i> : Nacrt za životopis Milana Rešetara	413
<i>Martina Čavar</i> : Bibliografija Milana Rešetara i literatura o Milanu Rešetaru	427
<i>Martina Čavar</i> : Kazalo imena Rešetarove bibliografije i literature o Milanu Rešetaru	543
<i>Marinko Šišak</i> : Kronika Međunarodnoga znanstvenog skupa o Milanu Rešetaru	549
<i>Program Međunarodnoga znanstvenog skupa o Milanu Rešetaru</i> (Beč, 25. rujna 2004. / Dubrovnik, 1. – 2. listopada 2004.)	557
<i>Popis slikovnih priloga</i>	563
<i>Napomena</i>	567
<i>Kazalo imena</i>	571

ZBORNİK O MILANU REŠETARU
HRVATSKI KNJIŽEVNI POVJESNIČARI
Sv. 9.

GLAVNI UREDNIK:
prof. dr. sc. Tihomil Maštrović

TAJNIK UREDNIŠTVA:
Marinko Šišak, prof.

KOREKTURA:
Martina Čavar, prof.

UDK KLASIFIKACIJA:
Ružica Grbešić, prof.

KAZALO IMENA:
Martina Čavar, prof.

RAČUNALNI SLOG:
Stjepan Ocvirk

TISAK:
UVEZ d.o.o. – Zagreb

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna knjižnica – Zagreb

UDK 821.163.42.0-05 Rešetar, M. (063)
811.163.42-05 Rešetar, M. (063)

MEĐUNARODNI znanstveni skup o Milanu Rešetaru (2004. ; Wien, Dubrovnik)

Zbornik o Milanu Rešetaru : književnom kritičaru i filologu : zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa, Beč, 25. rujna 2004., Dubrovnik, 1.–2. listopada 2004. / <glavni urednik Tihomil Maštrović>. – Zagreb : Hrvatski studiji Sveučilišta <etc.>, 2005. – (Hrvatski književni povjesničari : znanstveni zbornici ; sv. 9)

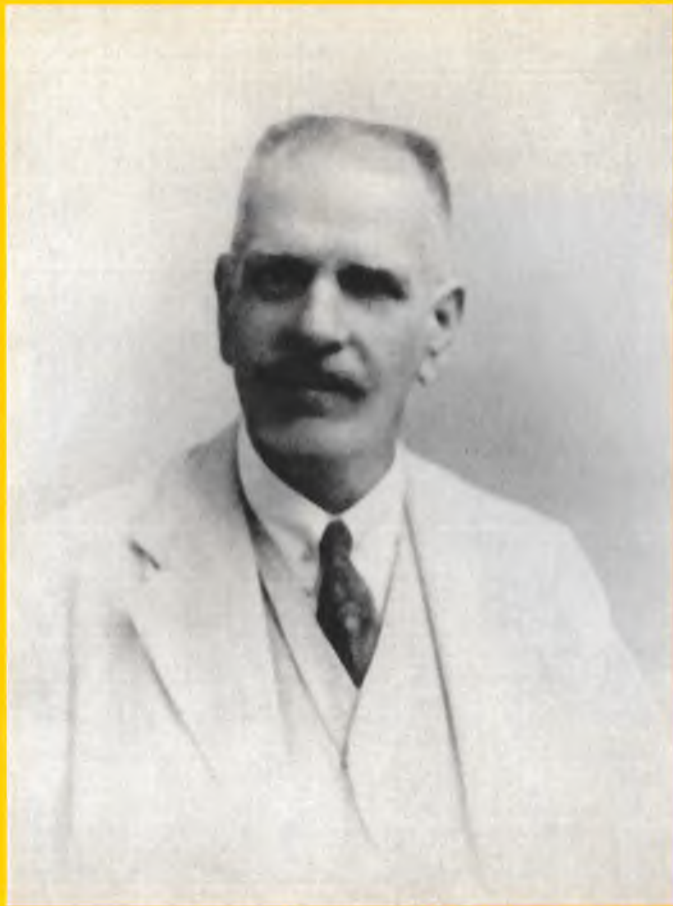
Bibliografija. – Kazala ; Zusammenfassungen.

ISBN 953-6882-57-5

I. Rešetar, Milan – Znanstveni rad – Zbornik

450726060

Tiskanje ove knjige novčano je pomoglo Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske.

REŠETAR, Milan, književni povjesničar, dijalektolog, lingvist i numizmatičar (Dubrovnik, 1. veljače 1860. – Firenca, 14. siječnja 1942.).

Studij slavenske i klasične filologije započeo je u Beču, a završio u Grazu. Habilitirao je 1895. raspravom *Die ragusanischen Urkunden des XIII.–XV. Jahrhunderts*. Bio je redoviti profesor bečkoga sveučilišta od 1908. do raspada Austro-Ugarske, zatim profesor na Sveučilištu u Zagrebu sve do umirovljenja 1928. Od 1896. dopisni je član, a od 1924. i redoviti član Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, a član je i drugih akademija (Srpske, Ruske, Češke i dr.)

Dijalektologija i akcentologija hrvatskoga jezika glavno je područje njegova rada: *Die Čakavština und deren einstige und jetzige Grenzen* (1891.); *Zur Aussprache und Schreibung des ě im Serbokroatischen* (1891.). Napisao je i elementarnu gramatiku hrvatskoga jezika za Nijemce: *Elementar-Grammatik der kroatischen (serbischen) Sprache* (1916.) i *Elementar-Grammatik der serbischen (kroatischen) Sprache* (1916.) i studiju o hrvatskim kolonijama u južnoj Italiji: *Die serbokroatischen Kolonien Südtaliens mit 22 Abbildungen im Texte* (1911.).

Priredio je brojna kritička izdanja tekstova starih hrvatskih pisaca: Ignjata Đurđevića, Marina Držića, Šiška Menčetića i Đore Držića, a dovršio je i Körblerovo izdanje *Djela Ivana Gundulića*. Priredio je 10 izdanja Njegoševa *Gorskog vijenca* s komentarima. Važan je i njegov rad na numizmatiki: *Dubrovačka numizmatika*, I. i II. dio (1925.).

AUTORI PRILOGA:

Nina Aleksandrov-Pogačnik

Acija Alfirević

Estela Banov-Depope

Josip Bratulić

Branka Brlenić-Vujić

Vesna Čučić

Martina Ćavar

Gorana Doliner

Dunja Fališevac

Sanda Ham

Radoslav Katičić

Pavao Knezović

Nikica Kolumbić

Gerda Lechleitner

Maria Rita Leto

Josip Lisac

Sanja Majer-Bobetko

Tihomil Maštrović

Hrvojka Mihanović-Salopek

Anica Nazor

Gerhard Neweklowsky

Milorad Nikčević

Vojislav Nikčević

Antun Pavešković

Vlasta Rišner

Ines Srdoč Konestra

Slavica Stojan

Marinko Šišak

Zlata Šundalić

Mirko Tomasović

Sanja Vulić

Mateo Žagar

ISBN 953-6882-57-5

9 789536 882571